ISSN 2312-1815

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

ВІСНИК
ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 22

Видається з 2006 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

УДК 32

Затверджено до друку вченою радою
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 01 від 27 січня 2026 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:
Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор політології, професор кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0002-3992-8530
vasyl.marchuk@pnu.edu.ua

Відповідальний секретар:
Мадрига Тетяна Богданівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0001-7761-9811
tetiana.madryga@pnu.edu.ua
Члени редакційної колегії:
Березовська-Чміль Олена Борисівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0002-3395-9141
olena.berezovska@pnu.edu.ua
Гайданка Євгеній Іванович – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології і державного управління, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
https://orcid.org/0000-0001-8112-2090
haydankayew@ukr.net
Дерев'янко Сергій Миронович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0003-3848-7072
serhii.derevianko@pnu.edu.ua
Кобець Юлія Василівна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0001-9492-6119
yuliia.kobets@pnu.edu.ua
Матвієнків Світлана Миколаївна – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0002-7719-7791
svitlana.matviienkiv@pnu.edu.ua
Мартінковіч Марцел – доктор філософії, доцент, завідувач кафедри політології, Трнавський університет, Словаччина
https://orcid.org/0000-0002-0467-5131
Marcel.Martinkovic@savba.sk
Монолатій Іван Сергійович – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
https://orcid.org/0000-0002-8963-774X
ivan.monolatii@pnu.edu.ua

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення: Рішення № 1534 від 23.11.2023 (ідентифікатор медіа R30-02050).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника (вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, e-mail: pcss@pnu.edu.ua. Тел.: (0342) 75-23-51).

Мови публікацій: українська, англійська.

Періодичність видання: 1-2 рази на рік.

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до Наказу МОН України № 582 від 24.04.2024 (додаток 2)
Спеціальність: С2 – Політологія

Адреса редакційної колегії:
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія / Карпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса: Гельветика. 2026. Вип. 22. 396 с. ISSN 2312-1815. – Резюме укр., англ. мовами

У збірнику вміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам теорії та історії політичної науки, політичним інститутам і процесам, геополітиці й міжнародним відносинам і дослідженням молодих науковців.

© Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2025

ЗМІСТ

Ігор Цепенда
ПРОФЕСОР ВАСИЛЬ МАРЧУК: ШЛЯХ СЛУЖІННЯ НАУЦІ, УНІВЕРСИТЕТУ Й УКРАЇНІ 9

Юліан Гатала
ЮВІЛЕЙНИЙ ПОРТРЕТ: 65 РОКІВ ДУХОВНО-ПРОСВІТНИЦЬКОГО ПОДВИЖНИЦТВА ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ МАРЧУКА.....15

Ганна Агафонова
ВІД УЧАСТІ ДО МОБІЛІЗАЦІЇ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ ВЗАЄМОДІЇ ОМС ТА ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....19

Олена Березовська-Чміль
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У ШВЕЦІЇ ТА УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ.....28

Микита Білоусов
ФЕНОМЕН «ПОСТПРАВДИ» Й ІНФОРМАЦІЙНА ВРАЗЛИВІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВ ЄС 37

Світлана Була, Олександра Шуліма
СУЧАСНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ БРЕНД УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ БРЕНДІВ 50

Роман Була
ДОСВІД КРАЇН «АЗІАТСЬКИХ ТИГРІВ» У РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ.....58

Ольга Віннічук, Тетяна Сулятицька
ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВА ІДЕЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ: КРІЗЬ ПРИЗМУ СТОЛІТЬ.....68

Сергій Вонсович
ФОРМАТ ХАРИЗМАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В КОНТЕКСТІ АВТОРИТАРНОГО Й ТОТАЛІТАРНОГО СУСПІЛЬСТВ 75

Володимир Галіпчак, Наталія Ротар
ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ІНФОРМАЦІЙНО-БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОНЦЕПТ ДОСЛІДЖЕННЯ.....83

Nadiia Herbut
GENDER DIMENSION OF UKRAINE'S POST-WAR RECOVERY PLANS.....88

Микола Гнатишин
ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ І РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 95

Юрій Головчук, Євгеній Гайданка
ЕТИЧНІ МЕЖІ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ 105

Наталія Голуб'як, Наталія Стецюк
ЛІМІНАЛЬНА ВІЙНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНУ БЕЗПЕКУ.....111

Олена Димова
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОСТОРІ ПОЛІТИЧНОГО.....118

Олена Карчевська
ЕЛЕКТОРАЛЬНЕ ПОЛЕ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ 126

Василь Климончук
ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ КОРІННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ КРИМСЬКИХ ТАТАР) 134

Юлія Кобець
ПОЛІТИЧНИЙ РИЗИК ЯК КРИТЕРІЙ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ..... 142

Оксана Липчук, Тетяна Рожко
ДЕРЖАВНА ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 150

Іванна Ломака, Ігор Мандрик
ВПЛИВ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ НА СТІЙКІСТЬ І БЕЗПЕКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ 158

Микола Луцький
ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ 166

Тетяна Мадрига
СОЦІАЛЬНА САМООРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ОСОБИСТИХ НАРАТИВАХ ВОЛОНТЕРІВ (НА МАТЕРІАЛАХ КНИГИ «ЄДНОСТІ СИЛА»)..... 177

Василь Марчук, Василь Чорнописький
ПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ ЛОБІЗМУ В КРАЇНАХ ЄС: КОНЦЕПЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ 186

Наталія Марчук
СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ СВОБОДИ СЛОВА ТА СВОБОДИ МЕДІА В ЦИФРОВУ ЕПОХУ 196

Світлана Матвієнків, Дмитро Сегедин
НОВІ МЕДІА ЯК КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ХХІ СТОЛІТТЯ..... 203

Олег Миколайчук
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ: ВИБОРЧІ ПРОЦЕСИ, ПРОГРАМИ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ..... 211

Андрій Міщук, Мар'яна Міщук
ЕТИЧНА ПОВЕДІНКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ: ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР..... 222

Іван Монолатій
АКАДЕМІЯ АНДРІЯ ПОТОЦЬКОГО В СТАНИСЛАВОВІ. ЩОДО ПИТАННЯ ҐЕНЕЗИ ІНСТИТУЦІЇ ОСВІТИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ 233

Михайло Москалюк, Ярослав Ободянський
ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ НАД ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ..... 245

Михайло Мосора
СУЧАСНІ РИСИ БРЕТОНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ..... 254

Євгеній Носачов, Дмитро Ягунов
МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ НАСЛІДКІВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ 260

Галина Пристай, Тетяна Струтинська
ТЕМАТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ НОВИННОГО КОНТЕНТУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ..... 267

Алла Рубан, Тетяна Прядко
ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 278

Леся Руда, Василь Чабанов
ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПОЛІТОЛОГА ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ 287

Анна Руднєва, Юлія Мальована
ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РФ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2025 РОЦІ: АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ НАРАТИВІВ І ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ВПЛИВУ 297

Алла Сіленко
ЦИФРОВА НЕРІВНІС ТЬ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ 305

Віталій Сливчук
ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ 314

Віктор Ткачук
ПОЛІТИЧНА РЕПУТАЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ КРИЗ І ВОЄННИХ ЗАГРОЗ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ 323

Ганна Трушевич
ЛІДЕРСТВО В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: АНАЛІЗ СТІЙКОСТІ ЛІДЕРІВ ПІД ЧАС КРИЗ 331

Дмитро Турчин
ПОЛІТИЗАЦІЯ ЄС КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОСТФУНКЦІОНАЛІЗМУ: СУТЬ ТА НАСЛІДКИ 339

Олександр Фесенко
ЕСТОНСЬКА МОДЕЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ 346

Кристина Червеняк
ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ) 358

Олексій Шишкін
НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ СТУДІЇ У ВИМІРІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 367

Тетяна Шлемкевич, Наталія Шотурма
РЕКОНФІГУРАЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ АКТОРІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ В ПЕРІОД 2024–2025 РР. 378

Олександр Алєксєйченко
РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ І ПРОЄКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ 386

CONTENTS

Ihor Tsependa
PROFESSOR VASYL MARCHUK: SERVICE TO SCIENCE, THE UNIVERSITY, AND UKRAINE ...9

Yulian Hatala
ANNIVERSARY PORTRAIT: 65 YEARS OF SPIRITUAL AND EDUCATIONAL WORK BY PROFESSOR VASYL MARCHUK ...15

Hanna Ahafonova
FROM PARTICIPATION TO MOBILIZATION: CHANGING THE PARADIGM OF INTERACTION BETWEEN LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AND COMMUNITIES UNDER MARTIAL LAW ...19

Olena Berezovska-Chmil
COMPARATIVE ANALYSIS OF PARLIAMENTARY ELECTIONS IN SWEDEN AND UKRAINE: GENDER ASPECT ...28

Mykyta Bilousov
THE POST-TRUTH PHENOMENON AND THE INFORMATION VULNERABILITY OF EU DEMOCRATIC SOCIETIES ...37

Svitlana Bula, Oleksandra Shulima
THE MODERN NATIONAL BRAND OF UKRAINE THROUGH THE PRISM OFS INTERNATIONAL NATIONAL BRAND RANKINGS ...50

Roman Bula
EXPERIENCE OF THE “ASIAN TIGER” COUNTRIES IN E-GOVERNMENT DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES FOR ITS ADAPTATION IN UKRAINE ...58

Olga Vinnichuk, Tetiana Suliatytska
EUROPEAN INTEGRATION AS A KEY IDEA IN UKRAINIAN POLITICAL THOUGHT: THROUGH THE PRISM OF CENTURIES ...68

Sergiy Vonsovych
FORMAT OF CHARISMATIC POLITICAL LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF AUTHORITARIAN AND TOTALITARIAN SOCIETIES ...75

Volodymyr Halipchak, Nataliia Rotar
INSTITUTIONAL FACTORS OF UKRAINE`S INFORMATION SECURITY POLICY UNDER MARTIAL LAW: A RESEARCH CONCEPT ...83

Nadiia Herbut
GENDER DIMENSION OF UKRAINE’S POST-WAR RECOVERY PLANS ...88

Mykola Hnatyshyn
ACTIVITIES OF THE PRESIDENT OF UKRAINE AND THE NATIONAL SECURITY AND DEFENSE COUNCIL OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW ...95

Yurii Holovchuk, Yevhenii Haidanka
ETHICAL LIMITS OF POLITICAL DECISIONS IN CONDITIONS OF ARMED CONFLICT. ...105

Nataliia Holubiak, Nataliia Stetsiuk
LIMINAL WAR AND ITS IMPACT ON INTERNATIONAL SECURITY ...111

Olena Dymova
PROBLEMATIC ASPECTS OF THE CONCEPTUAL DEFINITION OF EUROPEAN CULTURE IN THE POLITICAL SPHERE ...118

Olena Karchevska
THE ELECTORAL SPACE OF POST-WAR UKRAINE: SOCIO-POLITICAL AND TECHNOLOGICAL DETERMINANTS 126

Vasyl Klymonchuk
VALUE ASPECTS OF POLITICAL PARTICIPATION OF INDIGENOUS PEOPLES OF UKRAINE (ON THE EXAMPLE OF CRIMEAN TATARS). 134

Yuliia Kobets
POLITICAL RISK AS A CRITERION OF THE FUNCTIONALITY OF THE POLITICAL SYSTEM .. 142

Lypchuk Oksana, Rozhko Tetiana
STATE HUMANITARIAN POLICY AS AN INSTRUMENT FOR STRENGTHENING UKRAINE'S NATIONAL SECURITY 150

Ivanna Lomaka, Ihor Mandryk
THE IMPACT OF THE VOLUNTEER MOVEMENT ON THE RESILIENCE AND SECURITY OF UKRAINIAN SOCIETY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY THREATS 158

Mykola Lutsky
LEGISLATION ON POLITICAL PARTIES IN UKRAINE: CURRENT STATUS AND PROSPECTS FOR MODERNIZATION 166

Tetiana Madryha
SOCIAL SELF-ORGANIZATION OF UKRAINIAN SOCIETY IN THE PERSONAL NARRATIVES OF VOLUNTEERS (BASED ON THE BOOK "UNITY IS STRENGTH") 177

Vasyl Marchuk, Vasyl Chornopyskyi
POLITICAL PRACTICES OF LOBBYING IN EU COUNTRIES: RESEARCH CONCEPT 186

Nataliya Marchuk
STANDARDS OF THE EUROPEAN UNION IN THE FIELD OF FREEDOM OF EXPRESSION AND MEDIA FREEDOM IN THE DIGITAL AGE 196

Svitlana Matviienkiv, Dmytro Sehedyn
NEW MEDIA AS COMMUNICATION TECHNOLOGIES OF THE 21ST CENTURY 203

Oleg Mykolaichuk
DECENTRALIZATION AND POLITICAL PARTIES OF IVANO-FRANKIVSK REGION: ELECTORAL PROCESSES, PROGRAMS AND INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS 211

Andrii Mishchuk, Marianna Mishchuk
ETHICAL BEHAVIOR IN THE ACTIVITIES OF REPRESENTATIVE BODIES OF POWER: THE POLITICAL DIMENSION 222

Ivan Monolatii
ANDZEJ POTOCKI ACADEMY IN STANYSLAVIV. ON THE GENESIS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN IVANO-FRANKIVSK 233

Mykhailo Moskaliuk, Yaroslav Obodyansky
DEMOCRATIC CIVILIAN CONTROL OVER THE ARMED FORCES OF UKRAINE: POLITICAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS OF IMPLEMENTATION 245

Mykhailo Mosora
MODERN CHARACTERISTICS OF BRETON IDENTITY 254

Yevhenii Nosachov, Dmytro Yagunov
METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR STUDYING THE POLITICAL CONSEQUENCES OF MIGRATION PROCESSES 260

Halyna Prystai, Tetiana Strutynska
THEMATIC PRIORITIES OF NEWS CONTENT OF REGIONAL TELEVISION 267

Alla Ruban, Tetiana Priadko
POLITICAL IDENTITY AS AN OBJECT OF POLITICAL SCIENCE RESEARCH 278

Lesia Ruda, Vasyl Chabanov
FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE IN FUTURE POLITICAL SCIENTISTS THROUGH EDUCATIONAL PROJECT-BASED LEARNING 287

Anna Rudnieva, Yulia Malovana
THE RUSSIAN FEDERATION'S INFORMATION WAR AGAINST UKRAINE IN 2025: ANALYSIS OF KEY NARRATIVES AND PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF INFLUENCE 297

Alla Silenko
DIGITAL INEQUALITY IN THE POLITICAL AND LEGAL DIMENSION 305

Vitalii Slyvchuk
THE POLITICAL SYSTEM AS THE INSTITUTIONAL FOUNDATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT 314

Victor Tkachuk
POLITICAL REPUTATION OF THE STATE UNDER CONDITIONS OF CRISIS AND MILITARY THREATS: EUROPEAN EXPERIENCE AND THE UKRAINIAN CONTEXT .. 323

Hanna Trushevych
LEADERSHIP IN THE CONTEXT OF POLITICAL TRANSFORMATIONS: ANALYSIS THE RESILIENCE OF LEADERS DURING CRISIS 331

Dmytro Turchyn
EU POLITICIZATION THROUGH THE PRISM OF POST-FUNCTIONALISM: ESSENCE AND CONSEQUENCES 339

Oleksandr Fesenko
THE ESTONIAN MODEL OF ELECTRONIC VOTING: ANALYSIS AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE 346

Krystyna Cherveniak
ETHNOPOLITICAL MANAGEMENT IN THE REGIONS OF UKRAINE AND DIRECTIONS FOR ITS OPTIMIZATION (THE CASE OF TRANSCARPATHIA) 358

Oleksii Shyshkin
NATIONAL IDENTITY: POSTCOLONIAL STUDIES IN THE DIMENSION OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 367

Tetiana Shlemkevych, Nataliia Shoturma
RECONFIGURATION OF COMMUNICATION STRATEGIES OF STATE AND PUBLIC ACTORS IN THE UKRAINIAN INFORMATION SPACE IN 2024–2025 378

Oleksandr Alekseichenko
THE RUSSIAN FEDERATION AND REGIONAL INTEGRATION PROJECTS IN POST-SOVIET CENTRAL ASIA 386

DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-1

ВІТАННЯ З НАГОДИ 65-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ ВАСИЛЯ ВАСИЛЬОВИЧА МАРЧУКА

ПРОФЕСОР ВАСИЛЬ МАРЧУК: ШЛЯХ СЛУЖІННЯ НАУЦІ, УНІВЕРСИТЕТУ Й УКРАЇНІ

Ювілей професора Василя Марчука – це нагода не лише привітати знаного вченого, педагога та організатора науки, а й із глибокою повагою осмислити шлях особистості, для якої наука, університет і служіння Україні стали справжнім життєвим покликанням. У науковій та громадській біографії ювіляра органічно поєдналися академічна відповідальність, інтелектуальна чесність і відданість університетській традиції, що формує не лише фахівця, а й громадянина. Багаторічна професійна і громадська діяльність професора Марчука є прикладом цілісного служіння українській науці та державі, у якому послідовність наукового пошуку поєднується з уважним ставленням до людей, інституцій і спадкоємності академічних поколінь.

Професор Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор кафедри політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, Заслужений діяч науки і техніки України, академік Української академії політичних наук. Його професійна біографія поєднує ґрунтовну наукову працю, високий рівень педагогічної майстерності та активну громадянську позицію.

Ювіляр народився 10 лютого 1961 р. у с. Торговиця Городенківського (нині – Коломийського) району Івано-Франківської області. Саме тут, у рідному селі, він здобув середню освіту, сформувавши перші зацікавлення історією та суспільним життям.

Формування науковця

Фаховий шлях Василя Васильовича розпочався на історичному факультеті Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту імені Володимира Затонського, який він закінчив у 1982 році. Уже на цьому етапі виявилися його схильність до глибокого аналізу суспільно-політичних процесів і прагнення до наукового пошуку. Подальше навчання в аспірантурі Київського державного педагогічного інституту імені Максима Горького (нині – Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова), завершене у 1988 році, стало важливим етапом становлення дослідника.

У 1995 році в Інституті політичних та етнонаціональних досліджень НАН України Василь Марчук захистив кандидатську дисертацію на тему: «Національно-демократичні традиції в державотворчому процесі України (друга половина 1980–х – перша половина 90–х рр.)». У 2004 році він захистив докторську дисертацію на тему: «Українська греко-католицька церква в суспільному житті України XX ст.» в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, завершивши докторантуру Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника [1].

Від шкільного вчителя до професора університету

Педагогічна діяльність професора Марчука розпочалася у 1982 році з роботи вчителем історії та суспільствознавства Яблуницької середньої школи на Івано-Франківщині. Цей

© І. Цепенда, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

досвід став міцним підґрунтям для подальшої викладацької та науково-педагогічної кар'єри.

Упродовж 1988–2005 років він працював асистентом і доцентом кафедри історії України Івано-Франківського державного педагогічного інституту імені Василя Стефаника. Саме в цей період формується його авторитет як вимогливого, але справедливого викладача та перспективного науковця.

Лідерство, ініціативи, міжнародний вимір

З 2005 по 2014 рік професор Марчук очолював кафедру політології Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Він став ініціатором створення Прикарпатського центру політичних та євроінтеграційних досліджень, який відіграв важливу роль у розвитку прикладних політичних студій та експертного середовища регіону.

Вагомою сторінкою його діяльності стало керівництво міжнародним освітнім проєктом – «Академією Європейської Демократії» (2006–2012), що об'єднала студентів з України та Республіки Польщі й сприяла формуванню нової генерації фахівців з європейським світоглядом.

2008 р. обраний ученим секретарем секції філософії та історії Наукової ради Міністерства освіти і науки України, був заступником голови Науково-технічної ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Василь Васильович є засновником і багатолітнім головним редактором «Вісника Прикарпатського університету. Серія: Політологія», а також членом редакційних колегій низки фахових наукових видань, суттєво впливаючи на розвиток академічної культури публікацій.

У 2012–2015 роках він обіймав посаду проректора з науково-педагогічної роботи та міжнародного співробітництва, послідовно відстоюючи інтеграцію української науки в європейський освітній простір.

Наукова школа і визнання

У 2015 році професор Марчук став ініціатором створення кафедри політичних інститутів і процесів Факультету історії, політології та міжнародних відносин, якою керував до 2022 року. Він є заступником голови та членом спеціалізованої вченої ради Д 20.051.05 із захисту докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальностей «історія України» та «етнологія» в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. Протягом кількох років працював у складі Експертної комісії ВАК України, здійснивши експертизу близько сотні дисертаційних досліджень.

Професор Марчук активно долучається до науково-громадського життя як член Наукового товариства імені Тараса Шевченка, Національної спілки краєзнавців України та Національної спілки журналістів України. За його ініціативи започатковано Покутський культурно-мистецький фестиваль, у місті Городенка засновано етнографічний музей Покуття, підготовлено до друку фундаментальне історико-етнографічне видання «Покуття».

У межах викладацької діяльності професор забезпечує підготовку здобувачів першого та другого рівнів вищої освіти з ключових напрямів сучасної політичної науки, зокрема з аналізу суб'єктів державної політики, порівняльної політології та теорії політичних систем, політики у сфері масової інформації, безпекової політики та методів політичного аналізу.

З 2025 року на кафедрі політичних наук факультету історії, політології і міжнародних відносин активно функціонує наукова школа професора Василя Васильовича Марчука «Україна в історико-політичних вимірах Європи XX–XXI ст.», що спирається на його багаторічний досвід ґрунтовних досліджень політичної історії України, етнополітичних та етноконфесійних процесів, національно-демократичних традицій державотворення й історії української церкви, а також на потужну організаційну й міжнародну діяльність ученого як ініціатора наукових центрів, керівника міжнародних освітніх проєктів і редактора фахових видань.

Завдання наукової школи полягають у формуванні україноцентричного історико-політологічного наукового потенціалу з докторів наук, докторів філософії та кандидатів наук, які виконують науково-дослідні роботи з проблем трансформації політичних вимірів України в контексті європейського простору, моделювання політичних процесів, а також у підготовці нового покоління державних і політичних еліт.

У межах школи, яка продовжує традиції сформованої ним Прикарпатської історико-політологічної наукової школи з десятками успішно захищених дисертацій, поєднуються академічна глибина, міждисциплінарність та європейський інтелектуальний контекст, а сам професор Марчук постає не лише як дослідник із широким колом наукових інтересів і значним корпусом публікацій, а й як авторитетний наставник, інтелектуальний лідер, що формує покоління відповідальних учених, зорієнтованих на служіння українській науці, університету та державі.

Здобутки та результати діяльності наукової школи професора Марчука апробовано більш ніж на 125 міжнародних, всеукраїнських та науково-практичних конференціях, а також висвітлено у близько 550 наукових працях, серед яких 24 монографії (7 з них англомовні), 9 науково-тематичних збірників, 32 посібники та інші наукові розвідки. Лише за останні п’ять років науковий керівник школи опублікував 4 англомовні монографії у провідних видавництвах Європи (зокрема дві у видавництві Peter Lang у Берліні, що індексуються в наукометричних базах Scopus та Web of Science), а також 11 статей у фахових міжнародних виданнях.

Під науковим керівництвом професора Василя Марчука захищено 4 дисертації доктора філософії та 30 кандидатських дисертацій.

Випускники та послідовники наукової школи стали відомими науковцями, дипломатами, політиками, громадськими діячами в Україні та за її межами. Серед них: Юрій Тиркус (перший секретар Посольства України у США), Василь Гладій (народний депутат України, нині перший заступник голови Івано-Франківської обласної ради), Василь Дудкевич (депутат Івано-Франківської обласної ради), Андрій Матійчик (засновник і керівник благодійного фонду «Мій край»), Василь Мельничук (депутат Івано-Франківської обласної ради).

Багато випускників школи продовжують наукову діяльність на кафедрах рідного Карпатського університету та інших закладів вищої освіти України: Олексій Вишиванюк (директор Інституту управління природними ресурсами Університету економіки та права «КРОК»), Юлія Кобець (доцент кафедри політичних наук, заступник декана факультету історії, політології і міжнародних відносин), Оксана Липчук (доцент кафедри політичних наук, учений секретар факультету історії, політології і міжнародних відносин), Тетяна Мадрига (доцент кафедри політичних наук, відповідальний секретар фахового видання «Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія»), Олена Березовська-Чміль (доцент кафедри політичних наук, відповідальний секретар студентського наукового вісника «Політія»), Наталія Голуб’як (доцент кафедри міжнародних відносин), Тетяна Шлемкевич (старший викладач кафедри журналістики), Наталія Концур-Карабінович (доцент кафедри суспільних наук Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу).

Освітню діяльність продовжують і відомі педагоги – заслужений працівник освіти України Ярослав Олексин та відмінник освіти України Володимир Костюк. Ряд випускників наукової школи під час російської агресії проти України проходять службу в лавах Збройних Сил України та беруть активну участь у волонтерських ініціативах, серед них Олексій Вишиванюк, Андрій Матійчик та Іван Новосельський.

Професійні здобутки Василя Васильовича відзначені численними нагородами, серед яких – звання Заслуженого діяча науки і техніки України, відзнака «Відмінник освіти

України», медалі «За заслуги перед Прикарпаттям» та «За заслуги перед університетом», почесні грамоти МОН України, обласна премія імені Володимира Полєка, а також звання Почесного доктора Ужгородського національного університету. Наукові стажування у Варшавському університеті та Університеті імені Адама Міцкевича в Познані засвідчують його міжнародне визнання та відкритість до інтелектуального діалогу.

Міжнародна діяльність

Міжнародний вимір професійної діяльності Василя Марчука є важливою складовою його наукової, освітньої та експертної роботи й органічно поєднується з дослідженням європейської інтеграції, безпекової політики та демократичних трансформацій у Центрально-Східній Європі. Активна участь у міжнародних академічних проєктах, системна співпраця з європейськими університетами, а також проходження стажувань у провідних освітніх і наукових інституціях Європейського Союзу сприяли поглибленню інтеграції української політичної науки до загальноєвропейського інтелектуального та дослідницького простору.

Василь Марчук є ініціатором та першим директором Прикарпатського центру політичних та євроінтеграційних досліджень, який з 2005 року функціонує як платформа міждисциплінарного аналізу політичних процесів у Європейському Союзі та регіоні. У діяльності Центру поєднуються дослідницькі й освітні ініціативи, зосереджені на аналізі моделей європейської інтеграції, демократичного врядування, безпекової політики та міжнародних відносин, а також налагоджена активна співпраця з провідними зарубіжними науковими й освітніми інституціями [3, с. 528]. У цьому контексті особливої уваги заслуговує проєкт «Літня школа: Дорога до демократії та творення громадянського суспільства. Польща та Україна – досвід в європейському контексті», реалізований у партнерстві з Інститутом політичних наук Варшавського університету. Координацію проєкту з української сторони здійснював В. Марчук, а сама Літня школа відбувалася у липні 2008, 2009 та 2011 роках.

Вагомою складовою міжнародної діяльності науковця є участь у спільних проєктах із закордонними партнерами. Зокрема, Василь Марчук був учасником міжнародного дослідницького проєкту «Ukraine's European integration in the political dimension of Central and Eastern Europe», реалізованого у співпраці з Трнавським університетом (Словацька Республіка) та Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника [2]. У межах цього проєкту здійснювався порівняльний аналіз політичних аспектів європейської інтеграції України та держав Центрально-Східної Європи, а також досліджувались перспективи адаптації європейських політичних практик в українському контексті.

З 2020 року Василь Васильович обіймає посаду професора кафедри політології філософського факультету Трнавського університету в Трнаві. Здійснює викладання словацькою мовою дисциплін про політичні режими, політичний аналіз, безпекову політику, розвиток країн Центральної та Східної Європи, політичну комунікацію в державах-членах Європейського Союзу та ін.

Міжнародне визнання наукових інтересів Василя Марчука підтверджується його активною участю в академічних стажуваннях у провідних університетах Європи. У 1997 та 2009 роках він проходив стажування в Інституті Східної Європи Варшавського університету, де поглиблював дослідження політичних трансформацій постсоціалістичних держав та європейської інтеграційної політики. У 2018 році наукове стажування відбулося в Інституті європейської культури Університету імені Адама Міцкевича в Познані, що дозволило розширити міждисциплінарний підхід до вивчення європейської ідентичності та культурно-політичних вимірів інтеграційних процесів.

Особливої уваги заслуговує участь Василя Марчука у програмі «Нова Україна в V4: українська політична практика і наука» (2024 р.), реалізованій у співпраці з Ягеллонським університетом та Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника. У межах цього стажування здійснювалося поглиблене вивчення сучасних моделей політичного управління та європейських практик у країнах Вишеградської групи, а також їх можливого застосування в українських умовах.

У 2025 році Василь Марчук пройшов стажування з упровадження принципів академічної доброчесності в Інституті управління інформаційними системами (ISMA, Рига, Латвійська Республіка). Це стажування було спрямоване на адаптацію європейських стандартів академічної етики та якості освіти в українських закладах вищої освіти, що є надзвичайно актуальним у контексті інтеграції України до Європейського освітнього простору.

Таким чином, міжнародна діяльність і стажування Василя Марчука засвідчують його послідовну орієнтацію на європейські академічні стандарти, активну участь у транснаціональних дослідницьких мережах та вагомий внесок у розвиток української політичної науки в контексті європейської інтеграції. Його досвід міжнародної співпраці слугує підґрунтям для формування сучасних освітніх програм, розвитку наукових шкіл та поглиблення діалогу між Україною та Європейським Союзом у сфері політики, науки й освіти.

Василь Васильович Марчук є автором понад п’ятисот наукових праць, присвячених проблемам політичної історії України, етнополітичних і етноконфесійних процесів, національно-демократичних традицій державотворення, історії української церкви, публічної та цифрової дипломатії.

Висновки

65-річний ювілей професора Василя Васильовича Марчука є символічним підсумком багаторічної плідної праці, наукової послідовності та особистої відповідальності за розвиток української науки й університетської освіти. Його життєвий і професійний шлях переконливо засвідчує, що справжній науковий авторитет формується не лише кількістю публікацій чи посад, а передусім здатністю мислити стратегічно, виховувати послідовників і зберігати вірність академічним та національним цінностям. Для колег, учнів і партнерів професор Марчук постає не лише як дослідник і організатор науки, а як наставник, що вміє поєднувати вимогливість із підтримкою, академічну дисципліну – з людською гідністю, а європейський інтелектуальний горизонт – з глибоким україноцентричним баченням. Наукова спільнота з щирою вдячністю відзначає його внесок у формування поколінь дослідників, утвердження політичної науки та розвиток університетської традиції в Україні, бажаючи професорові Василю Васильовичу міцного здоров’я, духовної наснаги, творчого довголіття й нових звершень на благо науки, університету та Української держави.

Література:

1. Інститут історії і політології: 70 років педагогічної, наукової й громадської діяльності / Під редакцією М.Кугутяка. Івано-Франківськ: видавець Третяк І.Я. 2010. 336 с.

2. Кобець Ю., Мадрига Т., Монолатій І. Політична наука і освіта сучасної України: здобутки та перспективи Карпатського регіону (з нагоди 25-ліття спеціальності «Політологія» у Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника). № 21 (2025): Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія (з нагоди 25-ліття спеціальності Політологія у Карпатському національному університеті імені Василя Стефаника). URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/575.

3. Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Т.1 Політична наука: західні тренди розвитку й українська специфіка / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса К.: Паралам. вид-во, 2016. С. 528.

References:

1. Instytut istorii i politolohii: 70 rokiv pedahohichnoi, naukovoi y hromadskoi diialnosti [Institute of History and Political Science: 70 years of pedagogical, scientific and public activity] / Pid redaktsiieiu M.Kuhutiaka. Ivano-Frankivsk: vydavets Tretiak I.Ia. 2010. 336 s. [in Ukrainian].

2. Kobets, Yu., Madryha, T., Monolatii, I. Politychna nauka i osvita suchasnoi Ukrainy: zdobutky ta perspektyvy Karpatskoho rehionu (z nahody 25-littia spetsialnosti "Politolohiia" u Karpatskomu natsionalnomu universyteti imeni Vasylia Stefanyka) [Political science and education in modern Ukraine: achievements and prospects of the Carpathian region (on the occasion of the 25th anniversary of the specialty "Political Science" at the Vasyl Stefanyk Carpathian National University).]. № 21 (2025): Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia (z nahody 25-littia spetsialnosti Politolohiia u Karpatskomu natsionalnomu universyteti imeni Vasylia Stefanyka). Retrieved from: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/575 [in Ukrainian].

3. Politychna nauka v Ukraini. 1991–2016: u 2 t. T.1 Politychna nauka: zakhidni trendy rozvytku y ukrainska spetsyfika [Political Science in Ukraine. 1991–2016: in 2 volumes. Volume 1 Political Science: Western Development Trends and Ukrainian Specifics] / NAN Ukrainy, In-t polit. i etnonats. doslidzhen im. I.F. Kurasa K.: Paralam. vyd-vo, 2016. S. 528. [in Ukrainian].

Відомості про автора:

Ігор Цепенда – доктор політичних наук, професор, голова Вченої ради,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 30.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-2

ВІТАННЯ З НАГОДИ 65-ЛІТНЬОГО ЮВІЛЕЮ ВАСИЛЯ ВАСИЛЬОВИЧА МАРЧУКА

ЮВІЛЕЙНИЙ ПОРТРЕТ: 65 РОКІВ ДУХОВНО-ПРОСВІТНИЦЬКОГО ПОДВИЖНИЦТВА ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ МАРЧУКА

Ювілейні дати рідко бувають лише формальним приводом для привітань. Для людини, яка присвятила життя науці, громадській діяльності та служінню Церкві, вони стають моментом глибокого осмислення пройденого шляху й тих цінностей, які цей шлях визначали. 65-ліття професора Василя Васильовича Марчука – це вік, коли за плечима десятки років праці, сотні наукових публікацій, тисячі вихованців та численні громадські ініціативи і проєкти. Це свято всіх, кого ювіляр торкнувся своїм життям: рідних, друзів, колег, учнів, односельчан, духовних наставників і парафіян. І це тиха, але промовиста проповідь про те, що справжнє життя вимірюється не роками, а глибиною відданості своїм множинним покликанням.

Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, член Єпархіальної ради Коломийської Єпархії Православної Церкви України, професор кафедри політичних наук Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Ювіляр є прикладом гармонійного поєднання інтелектуальної праці, громадської активності, глибокої віри і безмежної любові до рідного Покуття і України.

Духовно-просвітницька діяльність

Професор Василь Васильович Марчук є учителем за покликанням, він присвятив життя передачі знань і вихованню особистостей, формуванню думаючих громадян, які будуватимуть краще суспільство втілюючи слова апостола Павла: «Усе робіть у славу Божу» (1 Кор. 10:31). Отримавши, завдяки промислу Божому і благочестивим батькам, у святому Таїнстві Хрещення, ім'я великого Вселенського Учителя і Отця Церкви Христової – Архієпископа Кесарії Каппадокійської – Василія Великого, він був відданий не тільки під покров свого Небесного Заступника, але і унаслідував риси характеру великого Святого та його особливі таланти. Характеризуючи інтелектуальні здібності свого доброго приятеля, Святитель Григорій Богослов, писав про Василія Великого: «Це був корабель, настільки навантажений вченістю, наскільки це можливо для людської природи». Знаменитий твір Арістотеля «Метафізика» починається словами: «Усіх людей від природи вабить знання» [1]. Ця Богом закладена природня властивість людини дуже яскраво проявилася у Василя Васильовича, ще у дитячому віці, і з його дорослішанням тільки зростала.

Дві великі рушійні сили існують у цьому світі: це любов і пізнання. Чим більше ти пізнаєш, тим більше ти любиш об'єкт пізнання і чим більше ти любиш об'єкт пізнання тим більше ти хочеш його пізнавати. У богопізнанні цей процес безкінечний.

Після багатьох років навчання, для Василя Марчука настав час не тільки накопичувати мудрість, а заради загального блага, ділитися цією мудрістю з іншими. Учні і студенти можуть з часом забути формули, правила і дати, але вони завжди будуть пам'ятати особистість свого вчителя, викладача. І дуже часто сама особистість наставника спонукає до навчання. Такою геніальною, великою і величною особистістю Василя Васильовича. У часи моральної кризи такі люди особливо потрібні, бо формують не лише розум, а й серце. На основі його лекцій, формувалися цілі нові плеяди учителів, викладачів, науковців, політиків, державотворців.

© Ю. Гатала, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

В умовах війни формування національної ідентичності та суспільної єдності відбувається на основі спільних ініціатив та духовних практик. Молитовні зібрання, присвячені Пресвятій Богородиці, є традиційним елементом християнської духовності, що сягає корінням візантійської спадщини та активно практикується в традиціях Покуття. Однією з таких подій є щорічне молитовне зібрання «Пресвята Богородиця єднає в молитві», яке об'єднує вірних навколо ідей миру, перемоги та духовного захисту.

У 2002 році за ініціативи Василя Васильовича Марчука на кордоні сіл Торговиця та Вербівці було споруджено скульптурне зображення Пресвятої Богородиці, до якого приклоняються як жителі навколишніх сіл, так і подорожні автодороги державного значення Р-24 Татарів — Кам'янець-Подільський. Важливим є і концептуальне наповнення святині, яка не перетворилася в черговий сакральний пам'ятник, а стала місцем спільної екуменічної молитви. З часу заснування святині щороку в неділю жінок-мироносиць (третя неділя після Пасхи) біля скульптурного зображення Матері Божої відбувається молитовне зібрання «Пресвята Богородиця єднає в молитві» [3].

Захід, що вже відзначив чвертьстолітній ювілей, незважаючи на жодні обставини щороку збирає численних вірян для спільної молитви та вже став доброю традицією для духовенства Коломийської Єпархії Православної Церкви України.

За визначенням Божим і з благословення правлячого Архієрея, Василь Васильович Марчук являється членом Єпархіальної ради Коломийської Єпархії Православної Церкви України. Для нього членство не є номінальним, він неймовірно ідейна і діяльна особистість в служінні думкою, словом та жертовною працею. Завдяки його активності, Єпархіальним Управлінням реалізовано багато науково-практичних проєктів, а також є низка ідеї на стадії реалізації.

Дослідник Покуття

Василь Васильович Марчук народився 10 лютого 1961 року в селі Торговиця (повна історична назва – Торговиця Пільна) Городенківського району Івано-Франківської області, що

Молитовне зібрання 4 травня 2025 року [2]

є частиною історичного Покуття. Зв'язок із рідним селом вплинув на його наукові інтереси та громадську діяльність. Як уродженець Покуття, він активно долучається до краєзнавчих проєктів, що поєднують історію, етнографію, релігію та культурну спадщину.

Важливим здобутком є колективна монографія «Покуття. Історико-етнографічний нарис» [4], де Василь Марчук виступив автором ідеї та керівником авторського колективу (головний редактор – Андрій Королько). Ця праця систематизує історичні, етнографічні та фольклорні аспекти регіону, охоплюючи періоди від давнини до сучасності. Вона базується на архівних джерелах з України, Польщі та Австрії, включає аналіз традиційної культури, фольклору та соціально-економічного розвитку Покуття. Монографія стала основою для подальших досліджень покутського краю та натхненням для численних культурних ініціатив.

Після віднайдення професором В. Марчуком перших письмових згадок про село, Торговиця відзначала 600-річний ювілей у 2010 році. З цієї нагоди Василь Марчук організував зйомки першого фільму, а також видання книги про Торговицю. Книга «Торговиця. Сторінки історії» авторства Василя, Ганни та Наталії Марчуків є прикладом мікроісторії, де автори на основі архівних матеріалів та усних свідчень реконструюють ключові етапи розвитку Торговиці – від давніх часів до сучасності. Книга висвітлює соціально-економічне життя, культурні традиції, церковну історію та видатних уродженців села, інтегруючи локальний наратив у ширший контекст Покуття, Івано-Франківської області та України [5].

У вересні 2025 року відбулося відзначення 100-літнього ювілею храму Різдва Пресвятої Богородиці села Торговиця. Як дослідник церковної історії та уродженець Торговиці Василь Васильович Марчук виступив ініціатором проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Церква в суспільному і духовному житті Покуття (до 100-ліття храму Різдва Пресвятої Богородиці в селі Торговиця Городенківської громади)». Організаторами наукового форуму виступили Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Коломийська єпархія Православної церкви України, Городенківська міська громада, Івано-Франківська обласна організація Національної спілки краєзнавців України, ГО «Центр політичних та євроінтеграційних досліджень» та ГО «Всеукраїнське товариство "Покуття"». За ініціативи професора Марчука та із благословення правлячого архієрея пленарне засідання конференції проходило в приміщенні храму Різдва Пресвятої Богородиці, що додало до наукового заходу сакральності та урочистості. До початку конференції було видано збірник наукових матеріалів. Захід привернув увагу наукової спільноти до діяльності храму Різдва Пресвятої Богородиці села Торговиця та Коломийської Єпархії Православної Церкви України, сприяв інтеграції академічних досліджень з локальними громадськими ініціативами. Вміння Василя Васильовича показати унікальність рідної парафії, села та Єпархії – безумовний талант який плодоносить на Славу Божу.

Висновки

Життєвий шлях професора Василя Васильовича Марчука, доктора історичних наук, члена Єпархіальної ради Коломийської Єпархії Православної Церкви України, викладача Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, є яскравим прикладом гармонійного поєднання наукової ретельності, громадської відповідальності та глибокої християнської віри. У 65-річний ювілей його діяльність постає не лише як особисте досягнення, а й як значний внесок у збереження та розвиток культурної, історичної та духовної спадщини Покуття – унікального історико-етнографічного регіону Прикарпаття.

Ключовим доробком Василя Марчука як дослідника є систематизація знань про Покуття, що знайшла втілення в колективній монографії «Покуття. Історико-етнографічний нарис». Не менш важливими є його мікроісторичні дослідження, зокрема книга «Торговиця. Сторінки історії», співаторство в якій підкреслює родинну продовженість наукової традиції.

Громадська та церковна діяльність ювіляра органічно переплітається з науковою. Організація молитовних зібрань «Пресвята Богородиця єднає в молитві» біля скульптурного зображення Матері Божої, проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції до 100-ліття храму

Різдва Пресвятої Богородиці в Торговиці, свідчать про вміння Василя Васильовича інтегрувати академічні знання з живою духовною практикою громади. Ці проєкти не лише зберігають традиції Покуття, а й сприяють формуванню національної ідентичності, особливо в умовах сучасних викликів, коли духовна єдність стає важливим чинником суспільної стійкості.

Таким чином, 65-ліття Василя Марчука – це не лише особисте свято, а й нагода подякувати за плідне подвижництво, яке надихає колег, учнів, парафіян та наукову спільноту. Його життя є промовистим свідченням того, що справжня відданість науці, Україні та Церкві Христовій здатна перетворювати локальні історії на загальнонаціональні цінності, а індивідуальну працю – на спільне благо. Бажаємо ювіляру міцного здоров'я, натхнення та нових звершень на славу Божу та України!

Література:

1. Аристотель. Метафізика / пер. з давньогрец., передмова і прим. О. А. Юдіна; худож.-оформлювач О. А. Гугалова-Мєшкова. Харків: Фоліо, 2020. с.17.
2. Владика Юліан очолив молитовне зібрання "Пресвята Богородиця єднає в молитві". Коломийська Єпархія Православної Церкви України. Дата звернення: 02.01.2026 року. URL: https://kolomija.com/novyny-ieparkhii/vladyka-yulian-ocholyv-molytovne-zibrannya-presvyata-bogorodyczya-yednaye-v-molytvi/.
3. Івасютин І. В. Святиня поколінь: історія та сучасність Храму Різдва Пресвятої Богородиці у селі Торговиця. Церква в суспільному і духовному житті Покуття (до 100-ліття храму Різдва Пресвятої Богородиці в селі Торговиця Городенківської громади) : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 4 вересня 2025 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2025. с.52.
4. Покуття. Історико- етнографічний нарис. Львів: Манускрипт, 2010. 456 с.
5. Торговиця. Сторінки історії / В.В. Марчук, Г.І. Марчук, Н.В. Марчук. Івано-Франківськ : ЛІК, 2010. 320 с.

References:

1. Aristotle. (2020). Metafizyka [Metaphysics] (O. A. Yudin, Trans.; O. A. Huhalova-Mieshkova, Illus.). Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
2. Vladyka Yulian ocholyv molytovne zibrannia "Presviata Bohorodytsia yednaie v molytvi" [Bishop Yulian headed the prayer meeting "The Most Holy Theotokos unites in prayer"]. (2026). Kolomyiska Yeparkhiia Pravoslavnoi Tserkvy Ukrainy – Kolomyia Eparchy of the Orthodox Church of Ukraine. Retrieved January 2, 2026, from: https://kolomija.com/novyny-ieparkhii/vladyka-yulian-ocholyv-molytovne-zibrannya-presvyata-bogorodyczya-yednaye-v-molytvi/ [in Ukrainian].
3. Ivasiutyn, I. V. (2025). Sviatynia pokolin: istoriia ta suchasnist Khramu Rizdva Presviatoi Bohorodytsi u seli Torhovytsia [Shrine of generations: history and modernity of the Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in the village of Torhovytsia]. In Tserkva v suspilnomu i dukhovnomu zhytti Pokuttia (do 100-littia khramu Rizdva Presviatoi Bohorodytsi v seli Torhovytsia Horodenkivskoi hromady) [The Church in the social and spiritual life of Pokuttia (to the 100th anniversary of the Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary in the village of Torhovytsia of the Horodenka community)] (p. 52). Lviv – Torun: Liha-Pres. [in Ukrainian].
4. Pokuttia. Istoryko-etnohrafichnyi narys [Pokuttia: Historical and ethnographic essay]. (2010). Lviv: Manuskrypt. [in Ukrainian].
5. Marchuk, V. V., Marchuk, H. I., & Marchuk, N. V. (2010). Torhovytsia. Storinky istorii [Torhovytsia: Pages of history]. Ivano-Frankivsk: LIK. [in Ukrainian].

Відомості про автора:

Юліан Гатала – Архієпископ Коломийський і Косівський
Православної Церкви України

Дата першого надходження статті до видання: 30.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 352:323.21:355.01(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-3

Ганна Агафонова
ORCID: 0000-0002-4909-2546

ВІД УЧАСТІ ДО МОБІЛІЗАЦІЇ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ ВЗАЄМОДІЇ ОМС ТА ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена дослідженню трансформації політичної взаємодії між органами місцевого самоврядування та територіальними громадами в умовах правового режиму воєнного стану. Авторка обґрунтовує зміну управлінської парадигми: від моделі «участі» (participation), притаманної мирному часу, до моделі «мобілізації» (mobilization), де громада стає активним суб'єктом безпеки та життєзабезпечення. У роботі проаналізовано феномен дуалізму влади, що виникає через паралельне функціонування виборних рад та призначених військових адміністрацій. Особлива увага приділена волонтерському сектору як новому політичному суб'єкту, що володіє високим рівнем горизонтальної легітимності та цифровими інструментами впливу. Визначено ключові ризики, зокрема загрозу консервації закритих методів управління та «демократичного дефіциту». Зроблено висновок, що післявоєнна стійкість громад залежить від здатності ОМС інституціоналізувати мобілізаційний досвід у сталі цифрові та правові форми демократичного діалогу.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, територіальна громада, воєнний стан, військова адміністрація, політична участь, волонтерський сектор, цифрова демократія, децентралізація, мобілізація, державна адміністрація.*

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена радикальним зламом традиційної архітектури муніципальної демократії: в умовах екзистенційної загрози відбувся стрімкий перехід від класичної моделі «участі» як інструменту впливу на якість життя до моделі «тотальної мобілізації» як механізму колективного виживання. Унікальність поточного моменту полягає в тому, що українські громади вперше в сучасній історії стали не просто споживачами адміністративних послуг, а безпосередніми суб'єктами національної оборони та логістики, фактично взявши на себе частину державних функцій у правовому полі воєнного стану. Дослідження цієї зміни парадигми є критично важливим, оскільки воно дозволяє проаналізувати унікальний феномен «горизонтальної легітимності», де довіра та спільна дія витісняють формальні бюрократичні процедури, а також ідентифікувати ризики, пов'язані з обмеженням прозорості та посиленням вертикалі військових адміністрацій (ВА).

Також повномасштабне вторгнення стало певним «стрес-тестом» для української децентралізації. Якщо раніше ми розглядали взаємодію органів місцевого самоврядування (ОМС) та громад як процес побудови сервісної держави, то сьогодні це питання виживання та національної стійкості.

Актуальність аналізованої тематики зумовлює наявність значної кількості наукових розвідок у даному напрямку. Зокрема, можна виділити роботи А. Ткачука та Ю. Ключковського, присвячені проблемам децентралізації, стійкості громад та аналізу викликів під час повномасштабного вторгнення. І. Коліушко акцентує дослідницьку увагу на розподілі повноважень між ВА та ОМС. О. Батанов вивчає особливості правового статусу громад у критичних ситуаціях. Ю. Ганущак та В. Кисіль досліджують трансформацію місцевого самоврядування в Україні в умовах воєнного стану, а К. Герасимюк і В. Петренко – цифрові інструменти

© Г. Агафонова, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

участі громадян у прийнятті рішень на муніципальному рівні у контексті викликів війни. Також нашому дослідженню у нагоді стали аналітичні звіти Асоціації міст України, міжнародні звіти – «Rebuilding Ukraine: The role of local and regional governments» (OECD (2023); моніторингові звіти про виконання «Європейської хартії місцевого самоврядування» Україною в умовах війни; аналітичні матеріали щодо залучення громадян до управління громадою під час війни (USAID (проєкт ГОВЕРЛА) тощо.

Наукове осмислення цього досвіду необхідне не лише для фіксації історичного моменту, а й для розробки стратегії післявоєнного відновлення, яка дозволить конвертувати воєнну згуртованість у сталий розвиток, не допустивши при цьому деградації децентралізації та скочування до авторитаризму на місцях.

Методи дослідження. Обґрунтування результатів дослідження базується на застосуванні комплексу загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Системний підхід дозволив розглянути взаємодію ОМС, військових адміністрацій та громад як динамічну екосистему, що функціонує в умовах екстремальної невизначеності. За допомогою компаративного аналізу було виявлено відмінності між існуючими моделями управління (на прикладах кейсів Чернігова, Дніпра та Львова), що дозволило визначити стратегії збереження муніципальної суб'єктності. Для вивчення трансформації волонтерського сектору було застосовано інституційний аналіз, який допоміг ідентифікувати ознаки набуття волонтерськими спільнотами функцій політичних суб'єктів. Окрему увагу приділено аналізу показників цифровізації, що стало основою для висновків про зміну інструментарію громадської участі.

Результати та обговорення. Воєнний стан спричиняє концептуальну зміну взаємодії органів місцевого самоврядування та громад в Україні, коли відбувається процес трансформації від класичної демократії участі до моделі мобілізаційного управління. З одного боку, війна створила безпрецедентний рівень солідарності, з іншого – об'єктивно обмежила певні політичні права громадян.

Запровадження воєнного стану суттєво змінило «правила гри», фактично відбулася зміна правового режиму та балансу влади, а створення військових адміністрацій поруч із виборними радами внесло певну дуальність у реалізацію владних повноважень.

До нормативно-правової бази, яка регламентує функціонування громад та системи місцевого самоврядування, окрім Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. додалися Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (з усіма змінами 2022-2024 рр., зокрема щодо повноважень військових адміністрацій), Закон України № 2259-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» (критично важливий для розуміння дуалізму влади) від 12.05.2022р., Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (редакція від 04.04.2025 р.).

Згідно із Законом України «Про правовий режим воєнного стану», в громадах можуть діяти два типи органів:

- органи місцевого самоврядування – виборні ради та голови, що діють на основі Конституції та Європейської хартії місцевого самоврядування;
- військові адміністрації населених пунктів – тимчасові державні органи, керівники яких призначаються Президентом за поданням Генштабу або ОВА [5].

У цьому бачимо потенційні можливості для виникнення конфліктів, адже коли створюється ВА, вона не завжди автоматично ліквідує повноваження ради. Часто вони існують паралельно, що створює ситуацію «двох господарів» в одному кабінеті. Також голови громад та військові адміністрації отримали право приймати одноосібні рішення в екстрених ситуаціях. Це прискорює реакцію на загрози, але зменшує роль депутатів як представників громади. Окрім

цього, багато даних (бюджетні витрати, генплани, засідання рад) стали закритими з міркувань безпеки. Це створює певний «інформаційний вакуум», який іноді породжує недовіру між владою та мешканцями і є свідченням пріоритету безпеки над прозорістю прийняття рішень.

Отже, феномен дуалізму влади на місцевому рівні в умовах воєнного стану – це одна з найскладніших юридичних та політичних колізій сучасної України. Фактичне накладання матриці цивільного самоврядування (виборні ради) на матрицю військового управління (призначені адміністрації) призводить до формування трьох основних моделей взаємодії:

• «симбіоз» – голова громади призначається начальником ВА. В такому випадку влада консолідована, конфліктів немає, але демократичний контроль з боку депутатів послаблюється;

• «конкуренція» – начальником ВА призначають «зовнішню» людину (військового), при цьому рада продовжує працювати. В даній ситуації виникає боротьба за бюджет (начальник ВА може одноосібно змінювати бюджетні призначення, ігноруючи бюджетний комітет ради) та право приймати рішення (начальник ВА має право звільняти та призначати працівників виконкому, що часто призводить до заміни місцевих фахівців на лояльні до ВА кадри). Політична напруга зростає;

• «поглинання» – Верховна Рада передає всі повноваження сільської/міської ради начальнику ВА. Самоврядування фактично припиняється; влада стає вертикальною і прямо підпорядкованою центру.

Загалом, цілком логічно, що ВА за своєю природою менш публічні. Засідання не транслюються, розпорядження можуть не публікуватися з міркувань безпеки. Військова вертикаль працює швидше у кризових ситуаціях (евакуація, фортифікації), але вона повністю ігнорує механізми громадського обговорення, які є базовими для ОМС. Як стверджує І. Коліушко, в умовах війни колегіальні органи, де є довгі ради та голосування зазвичай є малоефективними. Тому загальною тенденцією є посилення централізації прийняття рішень та єдиноначальність в умовах війни [8]. Проте подібна дуальність влади створює «ефект розмитої відповідальності». Громада часто не розуміє, який політичний актор є визначальним для вирішення поточних питань. Саме тому громади не просто пасивно спостерігають за розширенням ролі військових адміністрацій, а вибудовують стратегії «м'якого спротиву» або «адаптивного партнерства».

На нашу думку, в умовах, коли державна вертикаль (через ВА) намагається максимально централізувати ресурси, органи місцевого самоврядування використовують три основні стратегії для збереження своєї ролі як представників громади:

1. Стратегія «Легітимності через сервіс» – ОМС зосереджуються на сферах, які є найменш цікавими для військового управління, але критично важливими для людей: комунальні послуги, соціальний захист внутрішньо переміщених осіб (ВПО), освіта та культура. Це дозволяє зберегти прямий зв'язок із виборцем, який бачить у голові реального захисника своїх інтересів.

2. Цифрова автономія та пряма комунікація – щоб не залежати від цензури або закритих нарад ВА, місцеві ради створюють власні інформаційні екосистеми, наприклад, використання міських застосунків, чат-ботів та Telegram-каналів для оперативного звітування. Це створює ситуацію, де громада отримує інформацію від ОМС швидше, ніж від офіційних зведень ВА, що закріплює за самоврядуванням роль головного інформаційного суб'єкта.

3. «Муніципальна дипломатія» – громади активно виходять на міжнародну арену (побратимство, прямі контакти з міжнародними фондами), оминаючи державну вертикаль, у результаті чого відбувається залучення закордонних грантів на відновлення безпосередньо в бюджет громади, що робить ОМС фінансово стійкішими та менш залежними від рішень начальника ВА щодо розподілу державних субвенцій.

Варто зазначити, що боротьба за суб'єктність може мати певні негативні наслідки. Згадаємо ситуацію, яка виникла у Чернігові і стала класичним прикладом напруженості між виборною владою та військовою вертикаллю. Так, після деокупації області у місті виникла правова колізія між міською радою та новоствореною міською військовою адміністрацією (МВА). Судові рішення щодо відсторонення обраного мера та передача повноважень призначеному начальнику МВА призвели до тривалого політичного протистояння, що призводило до паралічу прийняття рішень та ілюструвало ризик «демократичного відкату», коли безпекова доцільність вступає в прямий конфлікт із принципом виборності місцевої влади, створюючи кризу легітимності в очах громади [1].

Отже, функціонування системи місцевого самоврядування в умовах війни можна описати як «конфлікт інституційних логік»: логіки самоврядування (децентралізація, автономія, діалог) та логіки воєнного управління (централізація, субординація, швидкість). Саме цей дуалізм і є основним драйвером зміни парадигми від участі до мобілізації.

Наступним чинником, який впливає на реалізацію влади на місцях, є діяльність волонтерських організацій. Фактично війна легітимізувала активну частину громади через волонтерський рух і взаємодія змістилася з формальних петицій до прямої співпраці. Громада і влада стали партнерами в забезпеченні ВПО, логістиці допомоги фронту та облаштуванні укриттів. Також волонтерські спільноти стали потужним інструментом контролю. Наприклад, рух «Гроші на ЗСУ» змусив багато муніципалітетів переглянути витрати на благоустрій на користь дронів та техніки для армії [9]. У перші місяці вторгнення волонтерські штаби виконували функції управлінь соцзахисту, логістичних центрів та навіть служб безпеки. Це створило ситуацію, де влада була змушена «легалізувати» волонтерів у складі робочих груп та комітетів. Також волонтерський сектор став важливим «соціальним ліфтом». Активісти, які зарекомендували себе в кризовий період, стають потенційними кандидатами на майбутніх місцевих виборах, що вже зараз змушує чинних політиків зважати на їхню думку.

Загалом, трансформація волонтерського руху з «групи допомоги» у повноцінного політичного суб'єкта – це, на нашу думку, один із найбільш динамічних аспектів зміни парадигми взаємодії в громадах. Якщо до 2022 року волонтерство сприймалося як факультативна громадська активність, то сьогодні – це потужний інститут, який має власну легітимність, ресурси та важелі впливу на владу.

Волонтерський сектор набув ознак політичного суб'єкта через три ключові чинники:

- висока довіра (легітимність) – згідно з усіма соціологічними опитуваннями, рівень довіри до волонтерів стабільно перевищує рівень довіри до будь-якого державного органу чи політичної партії. Так, відповідно до даних соціологічного опитування, проведеного упродовж 2-17 грудня 2024 року Київським міжнародним інститутом соціології, зберігається висока довіра до волонтерів – 81% громадян їм довіряють і лише 5% не довіряють (у грудні 2023 року показники були 84% і 3% відповідно) [2];
- ресурсна автономність – наявність власних фінансів (гранти, донати) та логістичних мереж дозволяє волонтерам вирішувати проблеми громади швидше за ОМС, що робить їх альтернативним центром вирішення нагальних питань;
- експертність – волонтери часто краще за чиновників розуміють потреби фронту, внутрішньо переміщених осіб або енергетичної інфраструктури, що змушує владу залучати їх до прийняття рішень.

Яскравим прикладом міст, де взаємодія ОМС та волонтерів набула інституційних форм, став Дніпро. Створення великих координаційних штабів (наприклад, «Стратегія Дніпра»), які об'єднали ресурси мерії та приватних волонтерських фондів, призвело до того, що влада делегувала волонтерам частину функцій із забезпечення ВПО та допомоги шпиталям, надаючи приміщення та комунальні ресурси, тоді як волонтери забезпечили швидкість

та гнучкість закупівель. Для міської влади партнерство з волонтерами – це взаємодія з найбільш організованою і свідомою частиною суспільства. Також місто реалізує програму співфінансування, за якою фінансує 75% закупівель волонтерських організацій для потреб Сил оборони України. Також діє грантова програма для громадських організацій – до 300 тисяч гривень на реалізацію суспільно важливих проєктів [3].

Це демонстрація успішного «функціонального злиття», де ОМС виступає платформою, а волонтери – операційною силою, дозволяє громаді ефективно працювати в режимі мобілізації.

Таким чином, волонтерський сектор є головним драйвером мобілізації громадської участі. Саме він перетворив громаду з пасивного «учасника обговорень» на активного контрсуб'єкта, який не просить у влади, а впливає на порядок денний. У майбутньому це може призвести до формування нової політичної еліти на місцях, що виросла не з партійних списків, а з логістичних складів та гуманітарних хабів.

Також, говорячи про трансформацію інструментів участі, зауважимо, що традиційні методи залучення громадян зазнали змін. Громадські слухання та загальні збори фізично проводити важко через загрозу обстрілів та мобілізацію активної частини населення. Тому взаємодія перейшла в Telegram-канали голів громад, застосунки (типу «Київ Цифровий») та онлайн-платформи. Це зробило комунікацію швидшою, але менш інклюзивною для людей старшого віку.

Трансформація інструментів участі – це, мабуть, найбільш помітна частина зміни парадигми. Якщо раніше участь громадянина була процесуальною (сходити на слухання, проголосувати за проєкт), то зараз вона стала функціональною (повідомити про обстріл, проголосувати за дерусифікацію, скоординувати допомогу).

Електронні інструменти стають основним каналом зв'язку. Суттєво змінився характер електронних петицій. Якщо раніше жителі громад просили благоустрою території, то тепер – «передати кошти з парку на дрони» або «звільнити скандального чиновника». Це перетворило їх на інструмент швидкого політичного тиску. Опитування в застосунках (типу «Київ Цифровий») стали найшвидшим способом дізнатися думку тисяч людей за лічені години. Громади використовують їх для рішень щодо перейменування вулиць, знесення пам'ятників або пріоритетів бюджету. На зміну формальному бюджету участі прийшла пряма адвокація витрат. Громада через соцмережі та вуличні акції (на кшталт вже згадуваних вище «Гроші на ЗСУ») диктує, на що витрачати податки. Це вища форма участі, де громадяни беруть на себе відповідальність за стратегічний вибір між комфортом і безпекою.

Також з'явилися інструменти, яких не існувало в мирний час: чат-боти зворотного зв'язку (для повідомлень про руйнування, вимкнення світла чи роботу укриттів), що перетворює мешканця на «сенсор», який допомагає владі керувати містом у режимі реального часу; ради ВПО – новий інструмент залучення переселенців. Оскільки вони не можуть голосувати, ці ради стали для них єдиним легітимним способом впливати на місцеву політику.

У цьому аспекті кейс Львова став одним із найпоказовіших, оскільки він ілюструє перехід від «класичного Smart City» до «Digital Resilience City» (цифрового стійкого міста). В умовах, коли населення міста за лічені тижні зросло фактично на чверть (за рахунок сотень тисяч ВПО), традиційні бюрократичні механізми управління просто не витримали б навантаження. Львівська ОВА та міська рада стали лідерами за індексом цифрової трансформації (54 бали у 2025 році), випередивши більшість регіонів [6].

Перш за все, була створена цифрова екосистема для ВПО: було розширено можливості міських сервісів для швидкої інтеграції нових мешканців через широке застосування електронних черг та сервісів реєстрації (від швидкого впровадження онлайн-запису до лікаря (що вже охопило понад 1280 установ у регіоні) та електронних черг у садки для дітей ВПО);

створені портали допомоги (єдині точки входу, де переселенці могли знайти житло, вакансії та соціальні виплати без фізичного відвідування кабінетів); відбувався постійний моніторинг потреб (використання Protection Monitoring Tool та інших дашбордів для аналізу вразливості мешканців колективних центрів у режимі реального часу).

Оскільки багато рішень під час війни повинні прийматися швидко, Львів використав цифрові інструменти електронної демократії, щоб уникнути звинувачень у кулуарності. Так, опитування в міських застосунках щодо перейменування вулиць та демонтажу пам'ятників залучили рекордну кількість мешканців. І навіть за умов обмеження публічних даних, місто продовжувало звітувати через цифрові канали про використання коштів, залучених від міжнародних партнерів (як-от будівництво житла за підтримки ЄС та Nefco).

У 2025 році Львів став майданчиком для «Ukrainian Resilience Week», де презентували модель управління, засновану на даних (data-driven approach). В цій моделі громада розглядається не як отримувач послуг, а як мережа «сенсорів». Через чат-боти та системи відеоспостереження (інтегровані у 166 громадах області) мешканці беруть участь у забезпеченні безпеки та життєдіяльності міста [10].

Таким чином, використання даних механізмів дозволило довести, що в умовах війни цифровізація – це не «бонус» до управління, а критична інфраструктура, яка дозволила масштабувати послуги на значно більшу кількість людей без розширення штату чиновників; зберегти суб'єктність громади, надаючи ВПО можливість впливати на життя міста через цифрові опитування; забезпечити прозорість перед міжнародними донорами, що є ключовим для подальшого відновлення. Цей кейс є ідеальним підтвердженням тези про те, що цифрові засоби є головним інструментом реінституціоналізації мобілізаційної активності громадян у сталі форми участі, а також гіпотези про цифровізацію як основний інструмент збереження демократичного діалогу в умовах неможливості традиційних зборів громади.

Це підтверджує тезу К. Герасимюка, що цифрова трансформація на місцевому рівні означає перехід від традиційних методів управління та надання послуг до використання інновацій, включаючи в себе впровадження електронних систем, вебплатформ, аналітичних інструментів, штучного інтелекту та інших цифрових рішень для поліпшення якості управління, забезпечення відкритості та прозорості у взаємодії між владою та громадянами [4, с. 74].

Але, незважаючи на явні переваги цифровізації, необхідно розуміти, що головний виклик для ОМС сьогодні – необхідність поєднання швидкості цифрових інструментів із якістю демократичного процесу.

Також відзначимо, що в умовах війни позитивні зрушення часто супроводжуються системними деформаціями управління. Найбільшою загрозою є поступове нівелювання здобутків реформи децентралізації, адже існує ризик, що централізація влади в руках військових адміністрацій або одноосібне прийняття рішень головами громад стане укоріненою в практику нормою, від якої буде важко відмовитися після війни. Через виїзд депутатів за кордон, мобілізацію до ЗСУ або політичні конфлікти, багато рад втрачають кворум. Це призводить до переходу всієї влади до виконавчих органів без належного представницького контролю. Як наголошує Ю. Ключковський, централізація місцевого управління, спричинена війною, повинна розглядатися як тимчасове явище. Після війни необхідно повернутися до процесів децентралізації. Цього вимагають як внутрішні потреби суспільного розвитку, так і процес набуття повноправного членства у Європейському Союзі, у якому децентралізація державного управління належить до засад загальноєвропейського конституційного ладу [7, с. 37].

До комунікаційних ризиків ми відносимо зловживання режимом секретності, коли воєнний стан використовується як виправдання для закриття доступу до публічної інформації, яка не стосується безпеки (наприклад, витрати на благоустрій чи земельні питання). Це руйнує

довіру, побудовану на початку війни. Також помітною є імітація діалогу, коли влада може використовувати цифрові опитування для легітимізації вже прийнятих рішень, створюючи лише ілюзію врахування думки громади.

Серед можливих соціальних ризиків відзначимо потенційне вигорання волонтерського сектору (мобілізаційний ресурс громади вичерпний, тому зниження активності волонтерів може призвести до «вакууму» у наданні послуг, які ОМС ще не навчилися виконувати самостійно в нових умовах) та конфлікт «старих» і «нових» мешканців (ризик соціальної напруги між місцевими жителями та ВПО через розподіл ресурсів громади, гуманітарної допомоги або робочих місць. Без політичних інструментів інтеграції ВПО ці конфлікти можуть стати деструктивними).

Останньою групою викликів визначимо ресурсні, як-от кадровий голод, спричинений масовим виїздом фахівців (юристів, фінансистів, управлінців) з муніципального сектору, та бюджетну асиметрію, коли вилучення «військового ПДФО» з місцевих бюджетів суттєво обмежує фінансову спроможність громад реалізовувати проєкти, запропоновані активною частиною населення.

Вищевикладене дає підстави констатувати зміну парадигми взаємодії ОМС та громад від участі до мобілізації. Сам цей перехід від формальної участі до активної мобілізації виступає механізмом формування резильєнтності. Громада стає стійкою не тоді, коли вона має сильне управління (військову адміністрацію), а тоді, коли в ній існують міцні горизонтальні зв'язки (волонтерські мережі, цифрові спільноти). Адаптивність (як здатність ОМС швидко змінювати структуру управління (як у кейсі Львова), трансформативність (як здатність громади створювати нові інститути під час кризи (наприклад, волонтерські штаби, що стають політичними суб'єктами – як у кейсі Дніпра), соціальна згуртованість, заснована на такому рівні довіри, який дозволяє громаді діяти як єдиний організм без примусу, разом призводять до використання кризи для оновлення. Отже, політична взаємодія в умовах війни стала вертикальнішою в управлінні, але горизонтальнішою у виконанні завдань. Громада перестала бути просто «споживачем послуг» і стала «співвиконавцем функцій держави». А головним завданням після перемоги буде повернення до стандартів децентралізації, щоб тимчасова концентрація влади в руках адміністрацій не перетворилася на постійну авторитарну звичку.

Висновки. Військовий стан довів, що місцеве самоврядування є фундаментом національної стійкості, але його майбутнє залежить від того, чи зможе воно трансформувати воєнну єдність у нову якість демократичного діалогу. Зміна парадигми взаємодії ОМС та громад в умовах війни свідчить про формування нової моделі муніципальної резильєнтності. Вона базується не на ієрархічному контролі, а на синергії виборної влади, військового управління та мобілізованого громадянського суспільства, що перетворює територіальну громаду з об'єкта управління на самоорганізовану систему захисту та розвитку.

Констатуємо, що в умовах воєнного стану відбувся перехід від процедурної легітимності (вибори, регламенти) до функціональної легітимності. Влада сприймається громадою як спроможна лише тоді, коли вона ефективно закриває безпекові та гуманітарні запити. Створення військових адміністрацій та посилення волонтерського сектору створили «трикутник сили» на місцях: ОМС – ВА – волонтери. Взаємодія в цьому трикутнику є драйвером стійкості громади, але водночас містить ризики управлінського хаосу. Натомість обмеження політичних прав (відсутність виборів, закритість даних) компенсується гіперактивністю громадян у цифровій сфері та волонтерстві. Це створює високий запит на радикальну прозорість та інклюзивність у повоєнний період. Також, на нашу думку, державі слід розробити дорожню карту поступового переходу від військових адміністрацій назад до повноважень місцевих рад одразу після скасування воєнного стану, щоб уникнути «кризи повернення до демократії».

Література:

1. Бєлич Л., Кірєєв М. Дворічна війна за владу в Чернігові: хто правий, хто винуватий і як це впливає на місто. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва.* 29.11.2024. URL: https://dif.org.ua/article/dvorichna-viyna-za-vladu-v-chernigovi-khto-praviy-khto-vinuvatiy-i-yak-tse-vplivae-na-misto.

2. Динаміка довіри соціальним інституціям у 2021-2024 роках. *Київський міжнародний інститут соціології.* 09.01.2025. URL: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1&fbclid=IwY2xjawHwc8ZleHRuA2FlbQIxMQABHUOHBAReVIUal_5HTMk1e5J7Ct6KqlODSBZ2b1AoaiA1-_vb_2JIZ7AkdQ_aem_SRmTbI4URW1f_lwmly69nQ.

3. Дніпро – волонтерський хаб: у місті пройшов масштабний форум для підтримки армії. *Дніпровська міська рада офіційний вебсайт.* 16.12.2025. URL: https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/78667/dnipro-volonterskij-hab-u-misti-projshov-masshtabnij-forum-dlya-pidtrimki-armii#gsc.tab=0.

4. Заболотенко Д., Герасимюк К. Цифрова трансформація місцевого самоврядування та розвиток професійних компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування».* 2024. Вип. 1. С. 71–78.

5. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. (зі змінами). *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text.

6. Індекс цифровізації регіонів та громад України: дані за ІІ квартал 2025 року. *Управління з питань цифрового розвитку Львівської ОВА.* 18.08.2025. URL: https://loda.gov.ua/news/144414.

7. Ключковський Ю. Б. Місцеве самоврядування в Україні під час і після війни: між децентралізацією і відновленням. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції* (*31 травня 2024 року, м. Львів)*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2024. С. 34–40.

8. Коліушко І. Місцеве самоврядування під час війни. *Центр політико-правових реформ.* 09.07.2022. URL: https://pravo.org.ua/blogs/mistseve-samovryaduvannya-pid-chas-vijny-dosvid-i-novovvedennya/.

9. Коломієць В. В Одесі волонтери влаштували акцію протесту біля міськради: вимагають виділяти гроші на армію, а не ремонт суду. *Hromadske.* 28.08.2023. URL: https://hromadske.ua/posts/v-odesi-volonteri-vlashtuvali-akciyu-protestu-bilya-miskradi-vimagayut-vidilyati-groshi-na-armiyu-a-ne-remont-sudu.

10. Стійкість та Спроможність: Підсумки «Ukrainian Resilience Week» у Львові. *Міжнародний фонд «Відродження».* 10.10.2025. URL: https://www.irf.ua/stijkist-ta-spromozhnist-pidsumky-ukrainian-resilience-week-u-lvovi/.

References:

1. Bielych, L., & Kirieiev, M. (2024, November 29). Dvorichna viina za vladu v Chernihovi: khto pravyi, khto vynuvatyi i yak tse vplyvaie na misto [Two-year struggle for power in Chernihiv: who is right, who is guilty and how it affects the city]. Fond “Demokratychni initsiatyvy” im. Ilka Kucheriva – Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation. Retrieved from: https://dif.org.ua/article/dvorichna-viyna-za-vladu-v-chernigovi-khto-praviy-khto-vinuvatiy-i-yak-tse-vplivae-na-misto. [in Ukrainian].

2. Dynamika doviry sotsialnym instytutsiiam u 2021–2024 rokakh (2025, January 9). [Dynamics of trust in social institutions in 2021–2024]. Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiolohii – Kyiv International Institute of Sociology. Retrieved from: https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1467&page=1. [in Ukrainian].

3. Dnipro – volonterskyi khab: u misti proishov masshtabnyi forum dlia pidtrymky armii (2025, December 16). [Dnipro as a volunteer hub: a large-scale forum to support the army was held in the city]. Dniprovska miska rada: ofitsiinyi vebsait – Dnipro City Council: Official website. Retrieved from: https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/78667/dnipro-volonterskij-hab-u-misti-projshov-masshtabnij-forum-dlya-pidtrimki-armii. [in Ukrainian].

4. Zabolotenko, D., & Herasymiuk, K. (2024). Tsyfrova transformatsiia mistsevoho samovriaduvannia ta rozvytok profesiinykh kompetentnostei posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia [Digital transformation of local self-government and development of professional competencies of local government officials]. Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriia “Ekolohiia. Publichne upravlinnia

ta administruvannia" – Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series "Ecology. Public Administration", 1, 71–78. [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy "Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu" (2015, May 12). [Law of Ukraine "On the legal regime of martial law"]. Verkhovna Rada Ukrainy: Ofitsiinyi vebportal – Verkhovna Rada of Ukraine: Official web portal. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text. [in Ukrainian].

6. Indeks tsyfrovizatsii rehioniv ta hromad Ukrainy: dani za II kvartal 2025 roku (2025, August 18). [Digitalization index of regions and communities of Ukraine: data for the 2nd quarter of 2025]. Upravlinnia z pytan tsyfrovoho rozvytku Lvivskoi OVA – Department for Digital Development of Lviv Regional State Administration. Retrieved from: https://loda.gov.ua/news/144414. [in Ukrainian].

7. Kliuchkovskyi, Yu. B. (2024). Mistseve samovriaduvannia v Ukraini pid chas i pislia viiny: mizh detsentralizatsiieiu i vidnovlenniam [Local self-government in Ukraine during and after the war: between decentralization and recovery]. In Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini: zdobutky, problemy ta perspektyvy – Decentralization of public power in Ukraine: achievements, problems and prospects (pp. 34–40). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian].

8. Koliushko, I. (2022, July 9). Mistseve samovriaduvannia pid chas viiny [Local self-government during the war]. Tsentr polityko-pravovykh reform – Centre of Policy and Legal Reform. Retrieved from: https://pravo.org.ua/blogs/mistseve-samovryaduvannya-pid-chas-vijny-dosvid-i-novovvedennya/. [in Ukrainian].

9. Kolomiiets, V. (2023, August 28). V Odesi volontery vlashtuvaly aktsiiu protestu bilia miskrady: vymahaiut vydiliaty hroshi na armiiu, a ne remont sudu [In Odesa, volunteers held a protest near the city council demanding funds for the army instead of court renovation]. Hromadske – Hromadske.ua. Retrieved from: https://hromadske.ua/posts/v-odesi-volonteri-vlashtuvali-akciyu-protestu-bilya-miskradi-vimagayut-vidilyati-groshi-na-armiyu-a-ne-remont-sudu. [in Ukrainian].

10. Stiikist ta spromozhnist: Pidsumky "Ukrainian Resilience Week" u Lvovi (2025, October 10). [Resilience and capacity: results of the "Ukrainian Resilience Week" in Lviv]. Mizhnarodnyi fond "Vidrodzhennia" – International Renaissance Foundation. Retrieved from: https://www.irf.ua/stijkist-ta-spromozhnist-pidsumky-ukrainian-resilience-week-u-lvovi/. [in Ukrainian].

Hanna Ahafonova. From participation to mobilization: changing the paradigm of interaction between local self-government bodies and communities under martial law

The article is devoted to the study of the transformation of political interaction between local self-government bodies and territorial communities under the legal regime of martial law. The author substantiates the change in the management paradigm: from the model of «participation» characteristic of peacetime to the model of «mobilization», where the community becomes an active subject of security and life support. The paper analyzes the phenomenon of dualism of power that arises due to the parallel functioning of elected councils and appointed military administrations. Particular attention is paid to the volunteer sector as a new political subject with a high level of horizontal legitimacy and digital tools of influence. Key risks are identified, including the threat of preserving closed management methods and a «democratic deficit». It is concluded that the post-war resilience of communities depends on the ability of local self-government bodies to institutionalize mobilization experience into sustainable digital and legal forms of democratic dialogue.

Key words: *local self-government, territorial community, martial law, military administration, political participation, volunteer sector, digital democracy, decentralization, mobilization, public administration.*

Відомості про автора:

Агафонова Ганна – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Дата першого надходження статті до видання: 27.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 328:304.4-055.1
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-4

Олена Березовська-Чміль
ORCID: 0000-0002-3395-9141

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ У ШВЕЦІЇ ТА УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Гендерні аспекти на парламентських виборах стають дедалі важливішими як у контексті досягнення рівності між чоловіками та жінками, так і з огляду на важливу роль жінок у підвищенні ефективності політики, толерантності та боротьбі з насильством і війною. Швеція та Україна є цікавими країнами для порівняння, оскільки Швеція є лідером за кількістю жінок у парламенті, а також досягла високого рівня гендерної рівності в інших сферах життя. Україна, зі свого боку, є країною, що розвивається, проте в контексті намірів України щодо європейської інтеграції питання досягнення гендерної рівності в її політиці стає особливо актуальним.

Вивчення шведського досвіду в досягненні гендерної рівності в політиці виявить напрями подальших політичних реформ у цій сфері. У статті визначено найефективніші практики для досягнення гендерного балансу в політиці шляхом проведення порівняльного аналізу шведського й українського досвіду парламентських виборів.

Вивчення законодавства обох країн щодо гендерних квот та аналіз додаткових способів, якими Швеція досягла сучасних результатів, дали можливість сформулювати рекомендації для України, які сприятимуть досягненню гендерної рівності під час парламентських виборів.

Ключові слова: *політика, влада, держава, гендерний баланс, гендерна квота, парламентські вибори, Верховна Рада України.*

Вступ. На сучасному етапі рівність жінок і чоловіків закріплена в національному законодавстві більшості країн і в міжнародних документах. Рівний доступ жінок і чоловіків до керівних посад у країнах є особливо важливим. Гендерні аспекти в політиці все частіше підкреслюються не тільки в контексті досягнення рівності двох статей, але і як фактор, що впливає на ефективність політики, ефективність управлінських рішень, і навіть як стратегія протидії ряду негативних явищ, як-от насильство, війна тощо. Жінки-політики виступають від імені всіх жінок країни, отже, від них очікують просування прав та інтересів жінок у всіх сферах життя й формування позитивного прикладу. Це викликає підвищену увагу до проблеми з боку дослідників, політиків, журналістів та правознавців. Однак, незважаючи на де-юре рівність виборчих прав обох статей, статистична інформація про кількість жінок у державних органах влади свідчить про відсутність рівності де-факто.

Проблему порушення гендерного балансу можна вирішити шляхом вивчення позитивного досвіду країн, які фактично досягли рівності між жінками та чоловіками в політиці, включно з інструментами, що використовуються в цьому процесі (гендерні квоти, діяльність громадських об'єднань та засобів масової інформації тощо). Країни Європейського Союзу (ЄС) відрізняються значними успіхами в цій сфері. Швеція є найяскравішим прикладом серед них із погляду досягнення гендерного балансу. Це викликає підвищений інтерес серед науковців до вивчення шляху, який Швеція подолала для досягнення нинішнього співвідношення жінок і чоловіків у політиці. Швеція є визнаним лідером у сфері гендерної рівності, особливо в частині представництва жінок у політиці. Ще в 1987 році рівне представництво обох статей у сфері політики було визначено Статистичним управлінням країни

© О. Березовська-Чміль, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

як таке, що коливається в межах 40–60 %. Водночас цільовий показник був досягнутий уже в 1994 році, коли в середньому представництво жінок у світі ледь перевищувало 10 %. Варто зазначити, що лише 5 країн змогли перевищити позначку в 30 % (Данія, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія та Швеція) [12]. Сьогодні частка жінок у парламенті країни досягає близько 45 %.

Інша ситуація спостерігається в Україні, де частка жінок у парламенті на момент останнього (дев'ятого) скликання ледь перевищує 20 %. Це характерно для багатьох країн, що розвиваються, хоча низка проблемних аспектів у сфері гендерної рівності залишається і в розвинених країнах. Саме тому порівняльний аналіз досвіду різних країн є важливим для розробки стратегій подальших дій та визначення найефективніших практик досягнення гендерного балансу. Такий порівняльний аналіз може передбачати дослідження механізмів гендерних квот, зокрема вивчення їх ефективності за різних типів квот, вивчення впливу жіночих рухів на зміни політики та визначення того, як сприйняття гендерної рівності політиками та громадянами пов'язане з досягненням рівного представництва обох статей у політиці.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалами дослідження слугували статистичні дані, зокрема такі показники, як загальний індекс гендерної рівності країн ЄС за останні 9 років, частка жінок і чоловіків у парламентах держав – членів Ради Європи, значення індексу гендерної рівності для Швеції, динаміка показників гендерного складу українського парламенту впродовж останніх років, вивчення гендерних квот як інструменту досягнення гендерного балансу. Для дослідження використано порівняльний метод, метод ранжування та статистичний аналіз.

Результати та обговорення. Прагнення країн ЄС до рівності обох статей у всіх сферах життя, зокрема в політиці, відображено в низці міжнародних угод і національних законодавчих актах країн. Цілі сталого розвитку зосереджуються на цьому, але показники рівності де-юре значно відрізняються від статистичних показників де-факто. Останні дослідження показали, що в ЄС є країни, де індекс гендерної рівності ледь перевищує 50 балів (Греція, Угорщина, Румунія тощо). Лідерами за цим індексом є Бельгія, Данія, Фінляндія, Франція, Ірландія, Люксембург, Нідерланди та Швеція. Скандинавські країни досягли особливо помітного прогресу в досягненні гендерної рівноваги. Усі країни впродовж останніх 9 років демонструють позитивні зміни в індексі гендерної рівності. Варто зазначити, що хоча для деяких країн зміни були більш значними і становили понад 10 %, для таких країн, як Швеція, вони були меншими за 4 %. Це можна пояснити тим, що Швеція вже мала високе значення індексу гендерної рівності 9 років тому – 80,1, тож подальші зміни відбуваються більш поступово. Особливо важливими є показники гендерної рівності, пов'язані з представництвом жінок у політиці. Жінки-політики захищають права жінок в інших сферах життя, просувають їхні інтереси та запобігають дискримінації, подаючи позитивний приклад. Жінки становлять більше половини населення та виборців у країнах ЄС, проте, як показують статистичні дані, вони залишаються недостатньо представленими в політичних і громадських сферах прийняття рішень [6].

Найбільш імовірною причиною недостатньої представленості жінок є збереження домінуючих традиційних гендерних ролей. У цьому зв'язку в Рекомендаціях Комітету міністрів державам-членам щодо збалансованої участі жінок і чоловіків у політичному та суспільному процесі прийняття рішень [6] зазначається, що збалансована участь жінок і чоловіків означає, що представництво жінок або чоловіків в органах прийняття рішень у політичному або суспільному житті не повинно бути нижчим за 40 %.

Для Швеції, яка є одним із визнаних лідерів у досягненні гендерної рівноваги, представництво жінок у політиці країни є значним. У країні діють добровільні партійні квоти, а відсоток жінок-кандидатів становить 43,5. Відсоток обраних жінок досягає 49,3 [6].

Досягнення України в забезпеченні гендерного балансу включають статтю 154 Виборчого кодексу України, яка затверджує процедуру висування кандидатів у народні депутати України. Пункт 12 передбачає, що для складання як загальнонаціональних, так і регіональних виборчих списків кожна партія зобов'язана забезпечити принаймні двох кандидатів у кожній п'ятірці (від першого до п'ятого місця, від шостого до десятого і так далі) кожної статі. Якщо кількість кандидатів у виборчому списку не кратна п'яти, застосовується вимога, яка передбачає чергування кандидатів різної статі [29].

Зауважимо, що кількість жінок у Верховній Раді України протягом тривалого часу залишалася незначною. Лише з 2015 року ця кількість почала перевищувати 10 %. Найбільш помітна зміна відбулася між восьмим і дев'ятим скликаннями, коли кількість жінок у Верховній Раді України збільшилася більш ніж на 8 %, а їх частка порівняно із часткою чоловіків досягла понад 20 %, або 92 жінки проти 348 чоловіків. У 2022 році у Верховній Раді України дев'ятого скликання було 334 чоловіки та 86 жінок. Станом на 1 вересня 2023 року у Верховній Раді України працювало 320 чоловіків і 84 жінки [23].

Порівнюючи результати аналізу присутності жінок у політиці в країнах ЄС та Україні, можна зазначити, що перші, особливо Швеція, мають набагато більший успіх у досягненні гендерного балансу. Цей результат часто пов'язують із запровадженням гендерних квот, тому аналіз ефективності запровадження квот як ключового інструменту досягнення гендерної рівноваги у Швеції та Україні має особливий науковий інтерес.

Досліджуючи шляхи досягнення гендерної рівноваги в політиці, часто зустрічаємо такий термін, як «позитивна дискримінація». Позитивна дискримінація є одним із принципів гендерної демократії і передбачає запровадження пільг або квот для дискримінованих категорій населення. У політиці формою позитивної дискримінації можуть бути гендерні квоти, які можна розділити на законодавчо визначені (законодавчі квоти, що включають зарезервовані місця, а також законодавчі квоти для кандидатів) та добровільні (добровільні партійні квоти). Законодавчі квоти є «жорсткими», оскільки можуть бути передбачені в конституціях країн або у їх виборчому законодавстві. Добровільні квоти, хоча і не є обов'язковими, але є найбільш поширеними й базуються на розумінні членами партії цінності гендерного балансу.

Важливими аспектами, про які потрібно пам'ятати, вивчаючи механізм застосування квот, є їх розмір, визначений у відсотках, мандат на місце (кінець або найнижча прохідна частина списку), а також наявність або відсутність санкцій за недотримання. Добровільні партійні квоти найчастіше використовуються в країнах ЄС, у тому числі у Швеції. Тут варто зазначити, що Швеція характеризувалася повільним і поступовим шляхом до збільшення представництва жінок у політиці. Так, країні знадобилося 60 років, щоб частка жінок перевищила 20 %, а 30 % – ще 70 років. При цьому держава не запроваджувала законодавчих квот, а застосовувала лише добровільні партійні квоти. У 1972 році Ліберальна народна партія встановила 40 % для обох статей у внутрішніх комітетах і радах [8; 21]. Можемо припустити, що важливу роль у встановленні гендерного балансу в Швеції відіграли не тільки гендерні квоти, але й жіночі рухи, а також поступове переосмислення цінності гендерної рівності у сприйнятті політиків і громадян. Крім того, квоти стають більш ефективними, якщо вживаються додаткові заходи для досягнення гендерного балансу та забезпечення рівних прав. Наприклад, квоти у Швеції передбачені не тільки в політиці, але й під час конкурсів на керівні посади в бізнесі. Важливим кроком є введення посади омбудсмена як комісара з прав людини, до обов'язків якого входить забезпечення та захист прав і свобод громадян країни, у тому числі гендерної рівності. У ЄС як Європейський омбудсмен, так і національні омбудсмени діють практично в кожній державі. Інститут омбудсмена був уперше запроваджений у Швеції, де наразі діє омбудсмен з питань рівності, а також існує посада міністра з питань гендерної рівності.

Порівнюючи досвід Швеції з українським, слід зазначити, що добровільні гендерні квоти для партій були введені і в Україні. Це сталося лише у 2013 році шляхом внесення змін

до Закону України «Про політичні партії в Україні» (стаття 8, пункт 10 та стаття 17 (5)) [28]. Ці зміни зводяться до того, що в разі дотримання 30-відсоткової гендерної квоти, встановленої за результатами виборів, партія отримує 10 додаткових відсотків до річного обсягу державного фінансування [28]. Аналізуючи статистичні дані щодо співвідношення чоловіків і жінок у Верховній Раді України, можна зазначити, що впровадження квоти може сприяти поступовому збільшенню частки жінок.

На наш погляд, додатковими стимулами або рекомендаціями для подальшого зростання представництва жінок у політиці України можуть бути:

– особистий приклад жінок-політичних лідерів в уряді країни шляхом просування досвідчених і харизматичних жінок-політиків із позитивним іміджем;

– вивчення практики збільшення кількості жінок у правлячій еліті як антивоєнної стратегії;

– удосконалення механізму гендерних квот (збільшення розміру квот тощо);

– покращення діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у сфері представництва жінок у політиці;

– сприяння діяльності жіночих рухів та організацій, що просувають гендерну рівність.

На нашу думку, найвагомішою перешкодою для досягнення гендерного балансу в політиці України є застарілі стереотипи, пов'язані з різницею в «обов'язках» жінок і чоловіків. Водночас такі стереотипи характерні для представників обох статей, а тому робота у сфері підвищення обізнаності громадськості про цінність гендерного балансу повинна бути посилена як доповнення до зазначених рекомендацій.

Окрім встановлених рекомендацій, варто звернути увагу на шляхи подолання гендерного розриву, представлені в результатах брифінгу «Жінки в політиці в ЄС» [25]. У документі підкреслюється важливість і ефективність квот, але зазначається, що ефект від їх упровадження не є однаковим для всіх країн. Зроблено висновок, що гендерні квоти можуть мати позитивний вплив на зростання представництва жінок у політиці, однак квоти повинні розроблятися відповідно до виборчої системи і встановлювати правила розміщення кандидатів на «переможних» місцях та ефективні санкції за недотримання для підвищення їх ефективності. Також необхідні додаткові заходи для залучення різноманітного кола жінок. Окрім квот, цільова підтримка та навчання для балотування на виборні посади, включно з рівним доступом до фінансування виборчих кампаній, мають вплив на збільшення кількості жінок у парламенті.

Дослідниця О. Тарханова [27] розглядає гендерну політику в Україні, розкриваючи, як будуються політичні дискурси щодо гендерних аспектів. Вона зазначає, що ці процеси відбуваються через політику у сфері праці, соціального забезпечення та сім'ї.

Н. Баласинович [2] наголошує, що джерелом проблеми гендерного дисбалансу в парламенті України є певні гендерні стереотипи серед представників обох статей. Вирішенням цієї проблеми може бути залучення засобів масової інформації для впливу на суспільну свідомість, формування позитивного сприйняття та розуміння гендерної демократії та гендерної рівності.

Погоджуючись із висновками дослідників, варто зазначити, що недостатньо залучити засоби масової інформації до вирішення проблеми, варто також скористатися низкою рекомендацій, які допоможуть підвищити роль жінки-політика у сприйнятті різних верств населення.

Зокрема, О. Пархоменко-Куцевіль [22] визначає такі фактори для збільшення представництва жінок на найвищому рівні прийняття рішень: розвиток механізму гендерної рівності в країні; виборча система, сприятлива для жінок; гендерні квоти та правила партій; увага до «селекторів» (партійні меншини тощо), тиск з боку активістів та жіночих організацій.

Необхідність для країн прагнути до досягнення цілей сталого розвитку ООН також важлива для гендерного балансу в політиці, що передбачає всебічну участь жінок не тільки в політичному, але й в економічному та соціальному житті. До вказаних рекомендацій варто

додати способи впливу на спосіб мислення людей, які все ще вірять в застарілі стереотипи щодо обов'язків жінок і чоловіків. Наприклад, такий вплив можуть чинити засоби масової інформації, успішні жінки-політики тощо.

Приклад скандинавських країн продемонстрував, що як тільки гендерну рівність у політичній сфері досягнуто, застосування квот можна припинити. Приклад України також демонструє ефективність гендерних квот, але вона могла б бути вищою, якби за недотримання квот застосовувалися санкції [3, с. 27]. Підвищення ефективності гендерних квот потребує відповідної правової бази та низки додаткових заходів, у тому числі санкцій за їх недотримання. Результат застосування квот може проявитися не тільки безпосередньо через збільшення кількості жінок у представницьких органах, а й через вплив на інші аспекти життя.

Дж. Фернандес і С. Вальєнте [11] роблять висновок, що ефект від упровадження гендерних квот проявляється у двох основних аспектах. Перший аспект є інформаційним. Це означає, що дискусія про квоти підвищує обізнаність суспільства про недостатню представленість жінок. Другий підхід є регуляторним і полягає у розумінні гендерного дисбалансу як соціальної проблеми. Аналіз, проведений дослідниками, підтверджує гіпотезу, що підтримка збільшення участі жінок у політиці з боку громадян є сильнішою в країнах, де діють гендерні квоти.

На наш погляд, квоти є лише одним з інструментів збільшення представництва жінок у парламенті й повинні доповнюватися іншими заходами.

С. Буш і П. Зеттерберг [5] виявили, що введення гендерних квот у країнах, які є автократіями та характеризуються значною гендерною нерівністю, безпосередньо збільшує представництво жінок у парламенті. Гендерні квоти в таких країнах також запроваджуються для поліпшення міжнародної репутації країни як демократичної держави. Дослідження підтвердило такий ефект: аудиторія схильна вважати автократичні держави більш демократичними завдяки більшій описовій представленості жінок. Отже, це сприяло посиленню підтримки іноземної допомоги таким країнам. Такі висновки, згідно з результатами дослідження, можуть бути застосованими і для України. Однак варто сподіватися, що першочергова мета введення квот – поліпшення міжнародної репутації – згодом (із збільшенням представництва жінок) перетвориться на реальне розуміння цінності гендерного балансу, що сприятиме становленню України як де-факто правової держави з рівними правами для всіх.

Л. Фрейденвалл [12] вважає, що досягнення рівного представництва в парламенті й утвердження ідеї гендерного балансу як неформальної інституції з регуляторними функціями у Швеції передусім було зумовлено впровадженням гендерних квот. Крім того, важливу роль відіграли феміністки, жіночі рухи та засоби масової інформації, а також їхня боротьба за просування нових ідей і заперечення застарілих.

На основі опитувань шведських політиків С. Хакансон [14] виявив значну гендерну різницю в плані тиску серед високопоставлених політиків. Жінки-мери зазнають найбільшого тиску та приниження. Аналіз також може вказувати на те, що жінки платять вищу ціну за медійну видимість та підтримку меншин, ніж чоловіки. Це вказує на упередження щодо жінок, особливо видатних і впливових, з боку тих, хто вчиняє політичний тиск.

Дж. Еріксон і Л. Фрейденвалл [10] доходять висновку, що, незважаючи на значний прогрес шведського парламенту в досягненні гендерної рівності в політиці, у цій сфері все ще існують певні виклики. Ці проблеми найчастіше пов'язані з неформальними аспектами (наприклад, поєднання домашніх і робочих обов'язків). Дослідники вважають, що доцільною є подальша активна робота у сфері гендерної рівності в Швеції, що передбачає прийняття та реалізацію спеціальних проєктів. Подібні проблеми характерні також для України, хоча і в значно більшому масштабі. Тому варто ще раз наголосити на «м'яких» засобах впливу, зокрема тих, що підвищують розуміння й усвідомлення громадянами цінності гендерного балансу, змінюючи їхні погляди на більш прогресивні та адекватні сучасним реаліям.

Висновки. Сьогодні рівні права жінок і чоловіків вважаються самоочевидними в більшості країн. Однак законодавчо встановлена рівність не завжди відповідає реальній ситуації. Особливо це помітно в політичній сфері, де жінки займають значно меншу частку посад порівняно із чоловіками. Водночас важливі питання щодо гендерної рівності вирішуються, а нові ідеї поширюються в політичній сфері. Разом із тим жінки не мають достатнього доступу до вирішення національних питань і прийняття рішень через обмежену представленість у політиці.

Під час дослідження було проаналізовано позиції країн ЄС за індексом гендерної рівності. Було виявлено, що навіть серед членів ЄС, які є лідерами у сфері гендерної рівності, ще є країни, у яких зазначений індекс ледь перевищує 50 балів. Швеція є безперечним лідером за цим показником (83,9). Україна, як країна, що розвивається і прагне до європейської інтеграції, повинна приділяти увагу досягненню гендерного балансу. Однак поточний стан справ можна характеризувати як недостатню представленість жінок у парламенті країни. Лише з 2020 року частка жінок у Верховній Раді перевищила 20 %, незважаючи на те, що ця частка досягає близько 45 % у такій країні, як Швеція. Порівняльний аналіз законодавства України та Швеції щодо гендерних квот дає підстави стверджувати, що обидві країни мали добровільні партійні квоти, у Швеції – з 1972 року, в Україні – з 2013 року. Водночас варто зауважити, що успіху Швеції у досягненні гендерної рівності в політиці сприяли не тільки гендерні квоти, а й низка інших факторів, зокрема, жіночі рухи за гендерну рівність. Проведений аналіз дав підстави для надання рекомендацій для України щодо досягнення гендерного балансу.

Результати дослідження можуть бути використані представниками уряду й активістами у сфері гендерної рівності для збільшення представництва жінок у парламенті. Подальші дослідження можуть стосуватися вивчення соціальних важелів для збільшення представництва жінок у політиці.

Література:

1. Arndt P., Wrohlich K. Gender quotas in a European comparison: Tough sanctions most effective. *DIW Weekly Report*. 2020. Vol. 9 (38). P. 337–344. DOI: https://doi.org/10.18723/diw_dwr:2019-38-1.

2. Balasynovych N. Gender democracy: peculiarities of institution in Ukraine. *Scientific Journal "Politikus"*. 2020. No. 5. P. 29–34. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-5.4.

3. Baranovskyi F. V., Dyhal Y. V. Study of experience of the application of gender quotas in the political sphere of the EU countries and Ukraine through the prism of efficiency. *Actual Problems of International Relations*. 2021. Vol. 1 (147). P. 27–36. DOI: https://doi.org/10.17721/apmv.2021.147.1.27-36.

4. Barnes T. D., Beaulieu E. Women politicians, institutions, and perceptions of corruption. *Comparative Political Studies*. 2019. Vol. 52 (1). P. 134–167. DOI: https://doi.org/10.1177/0010414018774355.

5. Bush S. S., Zetterberg P. Gender quotas and international reputation. *American Journal of Political Science*. 2021. Vol. 65 (2). P. 326–341. DOI: https://doi.org/10.1111/ajps.12557.

6. Council of Europe. Recommendation. 3 of the Committee of Ministers to member states on balanced participation of women and men in political and public decision making. 2003. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680 5e0848.

7. Council of Europe. Gender Equality in parliaments. 2023. URL: https://www.coe.int/en/web/electoral-assistance/gender-equality-inparliaments.

8. Dahlerup D., Freidenvall L. Quotas as a "fast track" to equal representation for women: Why Scandinavia is no longer the model. *International Feminist Journal of Politics*. 2005. Vol. 7 (1). P. 26–48. DOI: https://doi.org/10.1080/1461674042000324673.

9. Eige. Gender Statistics Database. 2023. URL: https://eige.europa.eu/genderstatistics/dgs/indicator/index_data__index_scores.

10. Erikson J., Freidenvall L. A legislative gender-equality norm as a catalyst for change? Discursive convergence in the case of the Swedish Parliament. European Journal of Politics and Gender. 2021. Vol. 4 (3). P. 403–421. DOI: https://doi.org/10.1332/251510820X16007079771821.

11. Fernández J. J., Valiente C. Gender quotas and public demand for increasing women's representation in politics: An analysis of 28 European countries. European Political Science Review. 2021. Vol. 13 (3). P. 351–370. DOI: https://doi.org/10.1017/S1755773921000126.

12. Freidenvall L. Implementing Special Measures for Political Representation and Gender in Sweden. In: Lang, S., Meier, P., & Sauer, B. Party Politics and the Implementation of Gender Quotas: Resisting Institutions. 2022. P. 113–130. Cham: Springer International Publishing. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-08931-2_6.

13. Goswami I., Balakrishnan S., Vinotha C., Chopra R., Sivakumar V., Chetan D. M. Gender and politics: Examining women's representation and empowerment. *Journal of Namibian Studies: History Politics Culture*, 2023. No. 33. P. 1980–1994. DOI: https://doi.org/10.59670/jns.v33i.2302.

14. Hakansson S. Do women pay a higher price for power? Gender bias in political violence in Sweden. *The Journal of Politics*. 2021. Vol. 83 (2). P. 515–531. DOI: https://doi.org/10.1086/709838.

15. Hessami Z., Da Fonseca M. L. Female political representation and substantive effects on policies: A literature review. *European Journal of Political Economy*. 2020. No. 63. P. 101896. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2020.101896.

16. Hughes M. M., Paxton P., Clayton A. B., & Zetterberg P. Global gender quota adoption, implementation, and reform. *Comparative Politics*. 2019. Vol. 51 (2). P. 219–238. DOI: https://doi.org/10.5129/001041519X15647434969795.

17. Johnso C., Williams B. Gender and political leadership in a time of COVID. *Politics & Gender*. 2020. Vol. 16 (4). P. 943–950. DOI: https://doi.org/10.1017/S1743923X2000029X.

18. Krook M. L. Global feminist collaborations and the concept of violence against women in politics. *Journal of International Affairs*. 2019. Vol. 72 (2). P. 77–94. URL: https://www.jstor.org/stable/26760833.

19. Lippmann Q. Are gender quotas on candidates bound to be ineffective? *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2021. Vol. 191. P. 661–678. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.09.013.

20. Martsenyuk T. Gender policy of the European union: General principles and best practices. Kyiv: International Center for Prospective Studies. URL: https://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf.

21. Martsenyuk T. Gender quotas: international implementation experience and Ukrainian realities. Gender in Details. URL: https://genderindetail.org.ua/seasontopic/polityka/mizhnarodniydosvidzaprovadzhennya-gendernih-kvot-ta-ukrainski-realii-134924.html.

22. Parkhomenko-Kutsevil O. Modern aspects of the implementation of state gender policy in the political sphere of Ukraine. Collection of Materials "Gender Policy under Martial Law: Legal Dimension". 2023. P. 133–139. URL: https://www.researchgate.net/profile/AnnaPolitova2/publication/371757341.

23. Personnel department of the apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine. Statistics. 2023. URL: https://vrkadry.rada.gov.ua/news/dijalnist/kadr_zab_dep/72929.html.

24. Sharova V. Feminism as an antiwar strategy and practice: the case of Belarus, Russia, and Ukraine. *Studies in East European Thought*. 2022. Vol. 74 (4). P. 521–534. DOI: https://doi.org/10.1007/s11212-022-09520-y.

25. Shreeves R., Zamfir I. Women in politics in the EU. Briefing. European Parliamentary Statistics. 2023. Personnel Department of the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: https://vrkadry.rada.gov.ua/news/dijalnist/kadr_zab_dep/72929.html.

26. Slovo I Dilo. 30 years of Independence: how the gender composition of the Verkhovna Rada changed. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/infografika/polityka/30-rokivnezalezhnosti-yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-verxovnoyi-rady.

27. Tarkhanova O. Studying Ukrainian State: Gender Policy and Politics Under Changing Conditions. In Tarkhanova O. Compulsory Motherhood, Paternalistic State? Ukrainian Gender Politics and the Subject of Woman. Cham: Palgrave Macmillan. 2021. P. 1–49. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030- 73355-1_1.

28. Verkhovna Rada of Ukraine. Document 2365-III. 2023a. Law of Ukraine on Political Parties in Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text.

29. Verkhovna Rada of Ukraine. Document 396-IX. 2023b. Electoral Code of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396- 20#Text.

References:

1. Arndt, P., & Wrohlich, K. (2020). Gender quotas in a European comparison: Tough sanctions most effective. *DIW Weekly Report,* 9 (38), 337–344. https://doi.org/10.18723/diw_dwr:2019-38-1 [in English].

2. Balasynovych, N.O. (2020). Gender democracy: peculiarities of institution in Ukraine. *Scientific Journal "Politikus"*, 5, 29–34. https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-5.4 [in English].

3. Baranovskyi, F.V., & Dyhal, Y.V. (2021). Study of experience of the application of gender quotas in the political sphere of the EU countries and Ukraine through the prism of efficiency. *Actual Problems of International Relations*, 1 (147), 27–36. https://doi.org/10.17721/apmv.2021.147.1.27-36 [in English].

4. Barnes, T.D., & Beaulieu, E. (2019). Women politicians, institutions, and perceptions of corruption. *Comparative Political Studies*, 52 (1), 134–167. https://doi.org/10.1177/0010414018774355 [in English].

5. Bush, S.S., & Zetterberg, P. (2021). Gender quotas and international reputation. *American Journal of Political Science*, 65 (2), 326–341. https://doi.org/10.1111/ajps.12557 [in English].

6. Council of Europe (2003). Recommendation Rec(2003)3 of the Committee of Ministers to member states on balanced participation of women and men in political and public decision making. Retrieved from https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680 5e0848 [in English].

7. Council of Europe (2023). Gender Equality in parliaments. Retrieved from https://www.coe.int/en/web/electoral-assistance/gender-equality-inparliaments [in English].

8. Dahlerup, D., & Freidenvall, L. (2005). Quotas as a "fast track" to equal representation for women: Why Scandinavia is no longer the model. *International Feminist Journal of Politics*, 7 (1), 26–48. https://doi.org/10.1080/1461674042000324673 [in English].

9. Eige (2023). Gender Statistics Database. Retrieved from https://eige.europa.eu/genderstatistics/dgs/indicator/index_data__index_scores [in English].

10. Erikson, J., & Freidenvall, L. (2021). A legislative gender-equality norm as a catalyst for change? Discursive convergence in the case of the Swedish Parliament. *European Journal of Politics and Gender*, 4 (3), 403–421. https://doi.org/10.1332/251510820X16007079771821 [in English].

11. Fernández, J.J., & Valiente, C. (2021). Gender quotas and public demand for increasing women"s representation in politics: An analysis of 28 European countries. *European Political Science Review*, 13 (3), 351–370. https://doi.org/10.1017/S1755773921000126 [in English].

12. Freidenvall, L. (2022). Implementing Special Measures for Political Representation and Gender in Sweden. In: Lang, S., Meier, P., & Sauer, B. Party Politics and the Implementation of Gender Quotas: Resisting Institutions (pp. 113–130). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-08931-2_6 [in English].

13. Goswami, I., Balakrishnan, S., Vinotha, C., Chopra, R., Sivakumar, V., & Chetan, D.M. (2023). Gender and politics: Examining women's representation and empowerment. *Journal of Namibian Studies: History Politics Culture*, 33, 1980–1994. https://doi.org/10.59670/jns.v33i.2302 [in English].

14. Hakansson, S. (2021). Do women pay a higher price for power? Gender bias in political violence in Sweden. *The Journal of Politics*, 83 (2), 515–531. https://doi.org/10.1086/709838 [in English].

15. Hessami, Z., & Da Fonseca, M.L. (2020). Female political representation and substantive effects on policies: A literature review. European *Journal of Political Economy*, 63, 101896. https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2020.101896 [in English].

16. Hughes, M.M., Paxton, P., Clayton, A.B., & Zetterberg, P. (2019). Global gender quota adoption, implementation, and reform. *Comparative Politics,* 51 (2), 219–238. https://doi.org/10.5129/001041519X15647434969795 [in English].

17. Johnson, C., & Williams, B. (2020). Gender and political leadership in a time of COVID. *Politics & Gender*, 16 (4), 943–950. https://doi.org/10.1017/S1743923X2000029X [in English].

18. Krook, M.L. (2019). Global feminist collaborations and the concept of violence against women in politics. *Journal of International Affairs*, 72 (2), 77–94. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/26760833 [in English].

19. Lippmann, Q. (2021). Are gender quotas on candidates bound to be ineffective? *Journal of Economic Behavior & Organization*, 191, 661–678. https://doi.org/10.1016/j.jebo.2021.09.013 [in English].

20. Martsenyuk, T. (2015). Gender policy of the European union: General principles and best practices. Kyiv: International Center for Prospective Studies. Retrieved from https://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf [in English].

21. Martsenyuk, T. (2019). Gender quotas: international implementation experience and Ukrainian realities. Gender in Details. Retrieved from https://genderindetail.org.ua/seasontopic/polityka/mizhnarodniydosvidzaprovadzhennya-gendernih-kvot-ta-ukrainski-realii-134924.html [in English].

22. Parkhomenko-Kutsevil, O. (2023). Modern aspects of the implementation of state gender policy in the political sphere of Ukraine. Collection of Materials "Gender Policy under Martial Law: Legal Dimension", 133–139. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/AnnaPolitova2/publication/371757341_ [in English].

23. Personnel department of the apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine (2023). Statistics. Retrieved from https://vrkadry.rada.gov.ua/news/dijalnist/kadr_zab_dep/72929.html [in English].

24. Sharova, V.L. (2022). Feminism as an antiwar strategy and practice: the case of Belarus, Russia, and Ukraine. *Studies in East European Thought*, 74 (4), 521–534. https://doi.org/10.1007/s11212-022-09520-y [in English].

25. Shreeves, R., & Zamfir, I. (2023). Women in politics in the EU. Briefing. European Parliamentary Statistics. Personnel Department of the Apparatus of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from https://vrkadry.rada.gov.ua/news/dijalnist/kadrzab_dep/72929.html [in English].

26. Slovo i Dilo. (2021). 30 years of Independence: how the gender composition of the Verkhovna Rada changed. Retrieved from https://www.slovoidilo.ua/2021/08/23/infografika/polityka/30-rokivnezalezhnosti-yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-verxovnoyi-rady[in English].

27. Tarkhanova, O. (2021). Studying Ukrainian State: Gender Policy and Politics Under Changing Conditions. In Tarkhanova O. Compulsory Motherhood, Paternalistic State? Ukrainian Gender Politics and the Subject of Woman. Cham: Palgrave Macmillan, 1–49. https://doi.org/10.1007/978-3-030- 73355-1_1 [in English].

28. Verkhovna Rada of Ukraine (2023a). Document 2365-III. Law of Ukraine on Political Parties in Ukraine. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text [in English].

29. Verkhovna Rada of Ukraine (2023b). Document 396-IX. Electoral Code of Ukraine. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396- 20#Text [in English].

Olena Berezovska-Chmil. Comparative analysis of parliamentary elections in Sweden and Ukraine: gender aspect

Gender aspects in parliamentary elections are becoming increasingly important both in terms of achieving equality between men and women and in view of the important role women play in promoting effective policies, tolerance and the fight against violence and war. Sweden and Ukraine are interesting countries to compare, as Sweden is a leader in terms of the number of women in parliament and has also achieved a high level of gender equality in other areas of life. Ukraine, in turn, is a developing country, but in the context of Ukraine's intentions for European integration, the issue of achieving gender equality in its politics is becoming particularly relevant.

Studying Sweden's experience in achieving gender equality in politics will reveal directions for further political reforms in this area. The article identifies the most effective practices for achieving gender balance in politics through a comparative analysis of the Swedish and Ukrainian experiences of parliamentary elections.

A study of the legislation of both countries on gender quotas and an analysis of additional ways in which Sweden has achieved its current results have made it possible to formulate recommendations for Ukraine that can contribute to the achievement of gender equality in parliamentary elections.

Key words: *politics, power, state, gender balance, gender quota, parliamentary elections, Verkhovna Rada of Ukraine.*

Відомості про автора:
Березовська-Чміль Олена – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 05.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 323.23+070.15](4)ЄС
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-5

Микита Білоусов
ORCID: 0000-0002-1008-9649

ФЕНОМЕН «ПОСТПРАВДИ» Й ІНФОРМАЦІЙНА ВРАЗЛИВІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНИХ СУСПІЛЬСТВ ЄС

Значне місце в політиці інформаційної безпеки ЄС останнім часом посідає протидія феномену постправди, тому в статті автором розглянуто й доповнено визначення поняття «постправда», яке набуло популярності навколо таких подій, як референдум щодо Brexit 2016 року та президентські вибори в США, де політичні кампанії, як уважалося, ігнорували факти на користь емоційної риторики. На думку автора, постправда – це стан, коли межа між правдою та брехнею, чесністю й нечесністю, фактами та вигадкою розмивається й найважливішим у цьому випадку є суспільна перевага певного набору фактів, часто зумовлена емоціями чи особистими переконаннями.

Також автором розкрито ступінь дослідження феномена «постправди» в зарубіжній і вітчизняній наукових школах; продемонстровано вплив явища «постправди» на інформаційну вразливість європейської демократії.

Зроблено акцент на тому, що російські дезінформаційні кампанії використовують наявні політичні розбіжності й прагнуть створити нові, щоб послабити європейські демократичні суспільства зсередини. Пропаганда служить для легітимізації агресії рф, включаючи надання хибних виправдань для військових дій і заперечення відповідальності за воєнні злочини. Тобто гібридна війна рф призвела до появи реальності постправди, де емоції часто переважають об'єктивні факти у формуванні громадської думки.

Реакцію ЄС на феномен «постправди» автором продемонстровано під час аналізу Плану дій ЄС щодо боротьби з фейковими новинами та дезінформацією (EDAP). Зокрема, визначено, що ЄС у політиці інформаційної безпеки на сучасному етапі зосереджений в тому числі на такому: 1) розвитку стійкості європейського демократичного суспільства; 2) протидії дезінформації з використанням такого механізму, як East StratCom Task Force; 3) притягненні соціальних мереж до відповідальності; 4) підтримці держав-членів інтеграційного об'єднання в «епоху постправди»; 5) вирішенні питання взаємодії медіа в умовах сьогодення.

Ключові слова: *інформаційна безпека, постправда, дезінформація, фейкові новини, демократичні суспільства, ЄС, США, рф.*

Вступ. У наш час термін «постправда» використовується в повсякденному житті, а саме: у засобах масової інформації (далі – ЗМІ), школах, робочому середовищі, навіть у побуті. Уперше цей термін виник у наукових колах ще на початку 1990 р. і використовувався для опису ситуації, коли об'єктивні факти менш впливові, ніж емоційні апеляції та особисті переконання. Зауважимо, що термін «постправда» набув особливої популярності у 2016 р., коли був обраний «словом року» Оксфордським словником, і безпосередньо пов'язаний із двома надзвичайно важливими подіями у світовій політиці – обранням Дональда Трампа президентом США та Brexit – виходом Великої Британії зі складу країн-учасниць Європейського Союзу (далі – ЄС) [5]. Вищезазначені події безпосередньо пов'язані з тріумфом неправдивої інформації, що масово вироблялася, поширювалася та споживалася, впливала на рішення людей у певний момент голосування.

Постправда є частиною великого процесу зміни культурних цінностей у світі (зниження індексу демократії, зростання ненависті, расизму, ксенофобії тощо), особливо в західних

© М. Білоусов, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

суспільствах. Поряд із цим соціальні медіа – це не просто засіб комунікації, а цілковито нова система комунікації.

Феномен «постправда» вплинув на політику інформаційної безпеки ЄС, підживлюючи популізм через поширення фейкових новин і дезінформації, що підриває довіру до інституцій і сприяє емоційному, а не фактичному політичному дискурсу. Розвиток соціальних мереж створив ідеальні умови для процвітання постправди в країнах-членах ЄС. Зростання останніх призвело до занепаду інституцій, що поширюють правду, й ігнорування фактів, а саме: дискредитації експертів і політичних партій; недовіри до традиційних ЗМІ; збільшення кількості партійних ЗМІ, яким надають перевагу соціальні мережі. У відповідь ЄС зосередився на зміцненні суспільної стійкості й запровадив механізми для протидії фейковим новинам і дезінформації, зокрема через такі ініціативи, як Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій (East StratCom Task Force).

Актуальність дослідження підтверджується й тим фактом, що «епоха постправди» створює значні проблеми для інформаційної безпеки ЄС, адже це середовище сприяє швидкому поширенню дезінформації та фейкових новин, які можуть порушити процес прийняття рішень окремими особами, дестабілізувати політичні системи й викликати масштабний розвиток кіберзлочинності. Феномен «постправди» становить справжню загрозу для демократії, оскільки він підриває довіру до публічного слова. У зв'язку з цим ключовими викликами для ЄС є подолання складних взаємозв'язків між новинними ЗМІ, соціальними мережами та публічними наративами, а також забезпечення того, щоб фінансування обміну інформацією не використовувалося для оманливих кампаній.

Матеріал і методи дослідження. На думку Л. Сантаелли [28, с. 11], термін «постправда» ще у 1992 р. використовував Стів Тесіч [29, с. 12–13] під час аналізу війни в Перській затоці, а згодом цей термін з'явився в назві книги Ральфа Кіза [25, с. 65], що опублікована у 2004 р. Л. Сантаелла стверджує, що фактично успіх авторитарних лідерів і поява форм правління, основаних на масовому поширенні неправдивої інформації, є одночасно причиною та наслідком постправди, оскільки вони створюють «ідеальне середовище для поширення фейкових новин, мотивованих інтересами, спрямованими на маніпулювання ставленням, думками та діями. Коли виникає плутанина та відсутність довіри до джерел, відкриваються двері для дезінформації, яка захоплює владу» [28, с. 33].

Дослідник К. Вілбер [34, с. 89–90] аналізує цей феномен у книзі «Трамп і постправда», стверджуючи: «Реакція на обрання Д. Трампа наступним президентом Сполучених Штатів була екстремальною, щирою та гучною з усіх боків». Е. Девіс [14, с. 77–78] визначає це явище як «готовність політиків перебільшувати правду щодо фундаментального факту й схильність багатьох людей вірити в це, незважаючи на поширеність достовірних порад про протилежне». А. Хмєльовський стверджує, що неологізм «постправда» спочатку мав на меті позначити не навмисну брехню політиків, а радше ставлення демократичних громадян, які поблажливо з ними погоджуються [10, с. 58–59].

Науковці Р. Апарічі та Г. Мартін [7, с. 71–73] зазначають у статті, що відмінності між поняттями постправди та фейкових новин є фундаментальними. Аналізуючи стратегії постправди, вищезазначені науковці представляють такі прояви цього явища: 1) *клікбейт* – вставка сенсаційних заголовків для користувачів, щоб отримати доступ до контенту, з метою генерування трафіку й отримання вигоди від реклами; 2) *спонсорований контент* – публікація реклами, яка виглядає як інформаційний контент; 3) *сатира* – використання вигаданого пародійного контенту, щоб люди сприйняли інформацію як правильну; 4) *партійний контент* – часткові інтерпретації реальності, замасковані видимістю нейтральності; 5) *теорії змови* – основані на історіях, які намагаються простим способом пояснити складні реалії як відповідь на страх і невизначеність; 6) *псевдонаука* – заперечення науково доведених фактів

через часткові та зацікавлені інтерпретації; 7) *дезінформація* – поєднання реальних фактів і неправдивого контенту, такого як хибне посилання на авторство чи зображення; 8) *фейкові новини* – повністю неправдивий і вигаданий контент, який навмисно створений і поширений для обману людей з політичними й економічними цілями [7, с. 41–42].

Науковці Р. Ітвелл та М. Гудвін [17, с. 222] пов'язують феномен «постправди» з ослабленням демократії та зростанням лідерів-демагогів з авторитарними тенденціями, які постійно використовують фейкові новини, користуючись девальвацією правди. Автори визначають чотири ключові особливості, які пояснюють цей феномен: 1) недовіру до політиків і демократичних інституцій; 2) страх руйнування громад та історичної ідентичності; 3) страх зубожіння, спричиненої глобалізацією; 4) невідповідність між традиційними партіями й народом.

Дослідники Р. Сампугнаро та Г.-Дж. Тренц [27, с. 91–92] підсумовують, що епоха «постправди» еволюціонувала від дій, спрямованих на дезінформацію (як шкідливий контент), – координації виборчого законодавства різних країн-членів і розробки заходів для захисту від кібератак – до спеціального регулювання ЄС, спрямованого на підвищення прозорості джерел платних політичних матеріалів і захист прав виборців (від персонального профілювання й методів маніпуляцій).

М. Конрад, А. Міхайліду, Ш. Галпін, Г. Халфданарсон, Н. Пірхьонен у книзі «Європа в епоху політики постправди. Популізм, дезінформація та публічна сфера» приділяють особливу увагу тому, як політика постправди відіграла роль у публічній сфері; демонструють, який вплив це явище мало на публічні обговорення; розмірковують над його наслідками для демократії в ширшому сенсі [11, с. 169–170].

Серед представників вітчизняної наукової школи, які займалися дослідженням обраної проблематики, варто відмітити Н.Ю. Горбенко, яка серед основних причин поширення феномена «постправда» називає те, що ліберальна демократія вступила у фазу, коли значно розширилися межі дозволеного і поряд із цим розвиток інформаційних технологій набув такого рівня, що індивіди та малі групи населення почали впливати на політичні процеси [2, с. 26]. М. Бутиріна зазначає, що багато дослідників датують появу терміна «постправда» ще 2010 р., коли блогер Д. Робертс використав його для характеристики сучасного стану політичної культури, у якій існує розвив між «politics» (станом громадської думки) і «policy» (змістом законодавчих ініціатив) [1, с. 8]. Я.О. Коркос зауважує, що феномен «постправди» демонструє ситуацію, де політика побудована на брехні, яка не викликає осуду в суспільстві. Особливістю є прояв цих ознак у демократичних суспільствах. У свою чергу, використання політики «альтернативних фактів» є частиною державної політики авторитарних режимів (КНР, РФ, Білорусь), однак прояв її в демократичній країні є нетиповим [3, с. 25]. В.Т. Хакімова досліджувала, як постправда впливає на політичні процеси в ЄС і наскільки є важливою боротьба із цим явищем. Дослідниця демонструє особливості функціонування ЄС в епоху постправди й аналізує ефективність діяльності East StratCom Task Force. На думку В.Т. Хакімової, боротьба з постправдою базується на принципі соціальної стійкості й удосконалення медіаграмотності [4, с. 50–51].

Під час написання статті автором використано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення), а також спеціальні методи (аналіз даних). Ці методи дали змогу вивчити процес поширення інформації, вплив переконань населення, а також досліджувати суспільні явища, які пов'язані з постправдою.

За допомогою аналізу й синтезу автору вдалося розподілити феномен «постправди» на складові та здійснити їх подальше об'єднання для цілісного розуміння. Метод узагальнення дав змогу виявити загальні закономірності феномена «постправди» й сформулювати висновки статті на основі конкретних спостережень і даних. Найважливішим є системний метод,

який допоміг автору вивчити феномен «постправди» як систему, яка включає такі елементи: емоції та вірування; інформаційні технології; соціальні й політичні зв'язки. На основі цього методу автором виявлено закономірності поширення постправди, а саме те, як вона формується й циркулює в суспільстві.

Аналіз даних застосовувався під час вивчення інформації на теренах соціальних мереж для виявлення патернів поширення дезінформації.

Метою статті є аналіз феномена «постправди» та його впливу на інформаційну вразливість демократичних суспільств ЄС.

Результати та обговорення. Феномен «постправди» полягає в тому, що це або нове складне явище, з яким зараз зіштовхується демократія, або це явище завжди існувало, загрожуючи останній. Однак цього разу воно отримало нову назву, нову стратегію й навіть перетворилося на щось потужніше, що стало більш загрозливим для демократичних суспільств [4, с. 56]. Феномен «постправди» є людською проблемою, яка пов'язана з менталітетом і культурою. Постправда – це ідея, набір соціальних уявлень або значень, уже засвоєних аудиторією, з яких можливе існування фейкових новин, що посилаються на цю ідею, стверджуючи або розширюючи її [8, с. 39–40].

Постправда стосується масштабного поширення неправдивої інформації (з небаченою раніше кількістю й швидкістю), яка впливає на прийняття рішень людьми в різних сферах (політиці, економіці, медицині, релігії) [25, с. 111–112].

Постправда використана в європейському політичному середовищі для маніпулювання фактами та контролю наративу. Яскравими прикладами цього є політичні кампанії, основані на емоційних аргументах і дезінформації, замість фактів, наприклад, успіхи правопопулістських партій у ФРН, Іспанії й інших країнах, які часто застосовують риторику проти міграції та ЄС. Багато європейських країн стали свідками все більшої популярності правопопулістських і націоналістичних партій, таких як «Альтернатива для Німеччини» («AfD»), «Голос» («Vox») в Іспанії та Угорський громадянський союз («Фідес») в Угорщині. Ці партії часто використовують у риториці антиміграційні настрої, наводячи неточні дані чи дезінформацію, для формування громадської думки [20, с. 255–256].

Іншим прикладом може бути вплив теорій змови на політичну ситуацію в Європі, наприклад, «піцагейт» (виникла в США, у період президентських виборів 2016 р., відповідно до якої впливові прихильники Гілларі Клінтон пов'язані з таємною організацією педофілів). Теорії змови можуть впливати на європейський політичний ландшафт, розпалюючи недовіру до інститутів і формуючи упередженість [23, с. 71–72].

Ідея, що постправда створює факти, щоб замінити наявні, означає, що в контексті, де факти керують повсякденним веденням справ, постправда загрожуватиме такому контексту. Прикладом такого контексту є демократичне суспільство. Наприклад, у демократичному контексті правда та прозорість є основами його існування, саме вони керують його безперервною діяльністю [31, с. 60–61].

Нагадаємо, що поняття «постправда» різко зросло в контексті референдуму щодо ЄС у Великій Британії та президентських виборів у США. Через масштаби дезінформації та неправдивої інформації, які поширювалися після кампанії за вихід зі складу ЄС, референдум щодо Brexit інтерпретований не лише як можливий початок розпаду європейського проєкту, а і як ознака появи того, що згодом буде називатися «епохою постправди» [34, с. 40].

Наведемо конкретні приклади, які пов'язані з початком «епохи постправди». Так, британський політик Борис Джонсон стверджував, що Велика Британія кожного тижня витрачає 350 млн фунтів на членство в ЄС [9]. На думку експертів, реальна цифра є меншою вдвічі від заявленої. Найяскравішим представником «епохи постправди» є американський президент Д. Трамп, який за чотири роки перебування при владі висловив 30 573 неправдивих

твердження й назвав їх «альтернативними фактами» (заперечення глобального потепління, порівняння COVID-19 зі звичайним грипом) [24]. Маніпуляція та брехня завжди йшли пліч-о-пліч у політиці, але такого перенасичення дезінформацією, як це трапилося за часів президентства Д. Трампа, ще не спостерігалося в історії демократичних країн [3, с. 25].

Процес референдуму щодо Brexit і президентські вибори в США 2016 р. також здобули сумну популярність у контексті політики постправди через масштаби дезінформації, що поширювалася зовнішніми суб'єктами з маніпулятивною метою, яку часто називають «втручанням росії». Вдаючись до дезінформаційних і хакерських кампаній, рф становить серйозну загрозу для демократичних суспільств ЄС, породжуючи їхню інформаційну вразливість [11, с. 2–3].

Зауважимо, що в основі інформаційної політики рф покладена реалізація ідеї «альтернативних фактів». Тобто застосовується «техніка віддзеркалення»: протягом тривалого періоду часу рф звинувачувала США, ЄС та Україну в обмеженні свободи слова, нацизмі, цензурі й недемократичності, залишаючись при цьому авторитарною країною. Російська державна політика будується на відвертій брехні та звинуваченнях своїх опонентів у тих діях, до яких удається сама пропагандистська машина рф [27, с. 90–91].

Російська дезінформація є ключовим компонентом її стратегії гібридної війни, поєднуючи військові дії з політичними й онлайн-кампаніями для досягнення стратегічних цілей. ЄС звинуватив рф і КНР у систематичних дезінформаційних кампаніях під час пандемії COVID-19. Також російська пропаганда, впливаючи на свідомість громадян європейських демократичних країн, за допомогою таких інструментів, як міжнародні телеканали «Sputnik» і «Russia Today», може дестабілізувати політичну обстановку в цих суспільствах [10, с. 53].

Феномен «постправди» сягає корінням у вічний зв'язок між брехнею – правдою – політикою, отже, це не нове явище, а вже існуюче. Одна з головних причин, що сприяла розвитку феномена «постправди», є швидкий розвиток інформаційних технологій, особливо соціальних мереж, які впливають на те, як люди отримують і споживають інформацію з набагато більшою швидкістю й у великих обсягах [1, с. 11].

«Епоха постправди», у якій інтернет і соціальні мережі сприяють ширшому розповсюдженню неправдивих наративів, дезінформації та теорій змови, ніж будь-коли раніше, породжує нові виклики для політики ЄС у сфері інформаційної безпеки.

У країнах ЄС соціальні мережі є інструментом, який полегшує політикам якомога швидше поширення своїх ідеологій серед значної аудиторії. Зменшення довіри до традиційних ЗМІ сприяє тому, що постправда не просто процвітає, вона приймає будь-яку форму. Потім остання еволюціонує від простого маніпулювання фактами до створення альтернативних фактів, тим самим ігноруючи епістемічні здібності людей, тобто здатність розуміти, що є правда, а що ні. У наш час неможливо заборонити використання соціальних мереж або обмежити поширення інформації на платформах соціальних мереж серед перевірених користувачів, перевірка всіх користувачів здається неможливою [28, с. 70–71].

Фейкові новини заполонили соціальні мережі та мають вирішальну перевагу над перевіреною інформацією. Політолог Джейсон Харсін стверджує, що такі новини також відіграли провідну роль у президентській кампанії у Франції [30]. На його думку, соціальні мережі й пошукові системи мають фінансовий інтерес у поширенні таких новин. «Епоха постправди», що характеризується емоційними апеляціями над фактичними доказами, використана популістськими рухами. Це сприяло посиленню політичної поляризації та послабило довіру громадськості до традиційних інституцій і ЗМІ.

З 1 січня по 31 квітня 2022 р. дезінформація у Франції широко використовувала візуальні елементи, такі як відео, і переважно з'являлася у формі оманливого контенту. Дезінформаційні наративи щодо французьких виборів також експортувалися до Іспанії, Німеччини й Італії. Найнебезпечнішими наративами були ті, що намагалися підірвати довіру

громадськості до голосування, але вони залишалися досить маргінальними та здебільшого виключеними з традиційних ЗМІ [22].

Досить важливим у боротьбі з інструментами створення постправди є План дій ЄС щодо боротьби з фейковими новинами та дезінформацією (далі – EDAP), який є не першим політичним документом ЄС щодо фейкових новин і дезінформації, оскільки ЄС уже створив групу високого рівня й ухвалив два повідомлення у 2018 р. Однак EDAP відображає чинну політику й установлює порядок денний на майбутнє. Таким чином, цей документ є всебічним викладом політики ЄС, розробленої у відповідь на сценарій постправди, але не обмежується ним, що виправдовує нові стратегії. Ці стратегії представлені як продовження довгострокового розвитку, спрямованого на легітимізацію демократії на рівні ЄС, який, тим не менше, потребує адаптації для протистояння загрозам, що виникають унаслідок дезінформації [18].

План презентований Європейською Комісією у грудні 2020 р. Виходячи з того, що основні демократичні принципи та цінності, права людини та верховенство права є основоположними елементами, EDAP стверджує, що в демократії: 1) громадяни формують закони й державну політику на місцевому, регіональному та національному рівнях; 2) існують гарантії, стримування й противаги, а також інституції; 3) дотримуються правил «плюралістичних демократичних дебатів»; 4) існує простір для змістовної участі громадян. На думку громадянина, це розуміється як можливість формувати власні судження та здійснювати виборчий вибір у публічному просторі, де може вільно висловлюватися множинність поглядів, а ЗМІ, наукові кола та громадянське суспільство можуть відігравати свою роль у стимулюванні відкритих дебатів, вільних від зловмисного втручання, як внутрішнього, так і зовнішнього [33].

Дії, передбачені EDAP, супроводжуються різними законодавчими й незаконодавчими пропозиціями. Філософія та цілі EDAP оновлені в грудні 2023 р. «Пакетом захисту демократії», який дотримується тих самих принципів і цілей, з акцентом на боротьбі із загрозою іноземного втручання з більшою прозорістю та сприянні громадянській активності й участі громадян [32].

В EDAP основна увага приділяється захисту демократії (на рівні ЄС і держав-членів). План постає як скоординована стратегія, яка, тим не менше, включає різні політики, що розроблювалися роками. Конкретні заходи, деякі нові, інші вже застосовуються на практиці, отже, взаємопов'язані, але описані в чотирьох окремих підстратегіях: 1) захист чесності виборів; 2) сприяння демократичній участі; 3) підтримка вільних і незалежних ЗМІ; 4) протидія дезінформації.

Захист чесності виборів. Підхід захисту підкріплюється загальним поглядом на вибори як ключову форму залучення й участі громадян, але також таку, на яку може впливати або навіть маніпулювати поширенням неправдивої інформації. Захист виборчих процесів є гарантією дотримання демократичних стандартів і верховенства права. У Плані дій щодо розвитку виборчої чесності основна увага приділяється гарантуванню прозорості політичної реклами та комунікацій через законодавство; уточненню правил щодо фінансування європейських політичних партій, щоб уникнути іноземного контролю, а також координації політики з державами-членами для забезпечення чесних виборів у таких широких сферах, як практика голосування, захист від кібератак або освіта для активного громадянства [19].

Стратегія включає багато ініціатив щодо регулювання дезінформації, розроблених протягом кількох років, хоча саме в EDAP акцент робиться на захисті від іноземного впливу, який на рівні ЄС переважно прирівнюється до «злоякісного впливу» КНР і РФ. Але цей підхід також загалом пов'язаний із занепокоєнням щодо кризи легітимності демократій, яку особливо відчуває ЄС, і виражається в прагненні збільшити голосування громадян. З цієї точки зору, вибори є важливою сферою громадянської участі, існує прагнення «скоротити розрив» з органами державної влади. Це здійснено шляхом регулювання виборчих кампаній і політичної реклами [19].

Сприяння демократичній участі й активній участі поза виборами. В EDAP також є багато закликів до форм участі громадян, окрім голосування. Це узгоджується з двадцятиричним просуванням ЄС партисипаторної демократії. Заявленими цілями є сприяння демократичній участі й активній участі поза виборами [13]. Це передбачає розвиток інфраструктури деліберативної демократії з використанням фінансування ЄС для підтримки активного громадянського суспільства, залучення громадян до партнерства з адміністрацією та роль у формуванні політичних пріоритетів. Але також – як сказано щодо захисту виборів – сприяння голосуванню й іншим формам участі для досягнення ширшої участі громадян з метою зміцнення їхньої рівності. Ці загальні цілі включають посилання на довгострокову політику як заходи щодо уникнення дискримінації; плани та заходи для молоді; а також усі освітні й культурні програми ЄС [21, с. 376].

Підтримка вільних і незалежних ЗМІ. Логіка численних заходів і правил, що впроваджуються, полягає в побудові прозорої та підзвітної цифрової екосистеми (у координації з академічними дослідниками, громадянським суспільством і журналістами). Журналістика розглядається як ключове джерело інформації, а також як посередник публічної сфери, що дає змогу функціонувати демократії.

Численні інструменти, розроблені останніми роками, дотримуються загальних цілей захисту плюралізму ЗМІ та підвищення прозорості, особливо державного контролю й фінансування. Але в EDAP цілі щодо підтримки вільних і незалежних ЗМІ, здається, зосереджені на боротьбі з дезінформацією: викривленні маніпулятивних методів і зменшенні економічних стимулів для її поширення шляхом покладення витрат на промоутерів, захисті журналістів (тобто від зловживань судовими позовами) та розробці професійних стандартів [21, с. 379].

Протидія дезінформації. Стратегія протидії дезінформації охоплює три основні виміри. Перший стосується спроможності ЄС і держав-членів протидіяти дезінформації. Спроможність розуміється як здатність завчасно реагувати на нові загрози шляхом обміну інформацією та методами. У документах ЄС зловмисні наміри прямо згадуються як ті, що походять від рф і КНР, які використовують маніпулятивну тактику для підриву дискусій у ЄС, загострення соціальної поляризації; використання наявних розбіжностей у суспільстві та штучного посилення сприятливих наративів. Це досягається шляхом посилення співпраці з державами-членами й зовнішніми суб'єктами; внутрішньо – шляхом координації з такими соціальними суб'єктами, як академічні кола, громадянське суспільство, журналісти чи промисловість; розробкою етичних кодексів для посередників, а також дипломатичної та безпекової політики [6].

Другий вимір є більш актуальним з точки зору регулювання: EDAP очікує, що Закон про цифрові послуги (DSA) посилить зобов'язання онлайн-платформ, зробивши їх відповідальними за регуляторний нагляд за онлайн-простором у режимі спільного регулювання. Ці зобов'язання, по суті, полягають у зобов'язанні платформ мати план оцінки ризиків, для якого запропоновано кодекс практики щодо дезінформації 2022 р. Нарешті, EDAP має намір розширити можливості кінцевих користувачів, інформуючи їх і сприяючи освіті через План дій щодо цифрової освіти. Можливість налаштовувати вибір варіантів користувачем буде додатково розвинена Європейським законом про свободу ЗМІ [16].

В EDAP наголошується на необхідності створення сильного, безпечного та сприятливого громадянського простору, де організації громадянського суспільства, такі як наглядові органи, несуть відповідальність, захищають від неналежного впливу шляхом боротьби з дезінформацією, а також беруть участь у громадській участі, зокрема через обговорення. Тим не менше акцент робиться на покращенні публічної підзвітності й прозорості представництва інтересів (лобіювання та діяльності, спрямованої на вплив на державні рішення) або демократичної сфери з використанням різних каналів або медіа: зв'язків із громадськістю, академічних досліджень, організації заходів; на процесі прийняття рішень і демократичних цінностей, а також на захисті внутрішнього ринку та демократичної сфери від відкритого, переважно зовнішнього, втручання в демократичні процеси.

В EDAP існує взаємозв'язок конкретних пропозицій щодо захисту й удосконалення демократії, організованих навколо деяких ключових концепцій. Ці концепції описують різні елементи конкретного способу формулювання демократичної системи, що підтверджує прийняття системного погляду на демократію, але в документах це розглядається сегментовано. Ці ключові концепції описані як цілі, яких потрібно досягти: 1) відкриті політичні дебати, вільні від зловмисного впливу; 2) прозора та підзвітна цифрова екосистема; 3) створення громадянського простору, пов'язаного з інклюзивною й ефективною взаємодією між органами державної влади, громадськими організаціями та громадянами; 4) демократична сфера ЄС, захищена від прихованого зовнішнього впливу (послуги представництва інтересів, спрямовані або оплачені за межами ЄС) [26].

Відкриті політичні дебати, вільні від зловмисного впливу. Надмірне обмеження свободи слова або контроль над інформацією через державне регулювання може бути обмеженням демократичного плюралізму, а не способом його забезпечення. Водночас обмеження необхідні для гарантування інклюзивності й рівності громадян, як цього вимагає захист основних прав. Публічна сфера також включає майданчики для дебатів за участю політиків, інтелектуалів, експертів, активістів, що породжують суперечки чи опозицію неорганізованим і навіть хаотичним чином. Із системної точки зору, публічні дебати також передбачають інституційні дебати. Занепокоєння щодо надмірного впливу деяких груп інтересів породжує загальну стратегію прозорості, яку, згідно з планом EDAP, мають посилити, називаючи її захистом демократичної сфери ЄС від прихованого зовнішнього впливу [12, с. 307].

Прозора й підзвітна цифрова екосистема. Ця концепція пов'язана з метою досягнення відкритих і вільних публічних дебатів. Прозора й підзвітна цифрова екосистема, про яку йдеться в документах ЄС, стосується необхідності плюралізму медіа, а також уточнення профілів, що стоять за ними, і вимог контролю над контентом. Регулювання та модерація онлайн-контенту надзвичайно впливають на нормативні основи демократичного порядку не лише з точки зору функціонування публічного простору, а й інституційних арен, що розвиваються. Нові великі цифрові платформи взяли на себе ключову роль у демократичній системі, що породжує дискусії, і в цьому сенсі вони повинні підпадати під аналогічні кодекси поведінки та форми підзвітності, що й традиційні ЗМІ. Регуляторним подальшим кроком до цього аспекту EDAP став пакет Закон про цифрові ринки (DMA)/Закон про цифрові послуги (DSA) і вимога саморегулювання платформ через кодекс практики боротьби з дезінформацією. Роблячи це, ЄС підтверджує свою перевагу невтручання в контроль контенту, прирівнюючи регулювання соціальних мереж до підходу країн з менш суворими правилами для традиційних медіа [15; 16].

Допомагати створенню сприятливого громадянського простору. Ця концепція пов'язана з метою сприяння інклюзивній та ефективній взаємодії між органами державної влади й громадянськими організаціями та громадянами.

Захист демократичної сфери ЄС від прихованого зовнішнього впливу. Це концепція публічної сфери, яка зосереджена на посиленні регулювання впливу (іноземних) груп інтересів – як в інституційному, так і в неінституційному просторах – і на підвищенні громадянської освіти [4, с. 159–161].

Саме ЄС як інституція є рушійною силою для захисту демократії, а не окремі держави-члени. У цьому сенсі регуляторні заходи ЄС щодо політики постправди, сформульовані в EDAP, можуть потенційно впливати на національне, регіональне та місцеве законодавство.

Висновки. Отже, події, такі як референдум щодо Brexit 2016 р. та обрання на посаду президента США Д. Трампа, зазнали значного впливу динаміки постправди, що підкреслило реальні наслідки цього явища для європейських демократичних суспільств. Автор статті доходить висновку, що постправда – це інструмент маніпулювання суспільною думкою та свідомістю на теренах віртуального середовища, у якому ключову роль відіграли інтернет і соціальні мережі, узяті на озброєння політиками та бізнесом. У наш час кордон між реальністю й вигадкою в постправді стає все більш розмитим.

Занепад демократичних інститутів і швидке зростання соціальних мереж – це два фактори, які прискорили еволюцію постправди. Розвиток соціальних мереж надав потужним політичним органам засоби для маніпулювання фактами відповідно до їхнього порядку денного. Хоча зростання соціальних мереж прискорило еволюцію постправди та спричинило масові маніпуляції фактами, установлення надійного способу перевірки інформації в соціальних мережах, здається, є способом боротьби з ефектами постправди.

Феномен «постправди», коли емоційні апеляції й особисті переконання часто мають перевагу над реальними фактами, створює значні виклики для політики ЄС у сфері інформаційної безпеки, підриваючи довіру до інституцій і збільшуючи вразливість до дезінформації. Закон про цифрові послуги (DSA) спрямований на боротьбу як з іноземними, так і з внутрішніми дезінформаційними кампаніями, які часто пов'язані з ризиками безпеки та маніпуляціями демократичними процесами. DSA покликаний створити безпечніший цифровий простір шляхом підвищення відповідальності платформ за контент, який вони розміщують.

План дій у сфері розвитку демократії (EDAP) реагує на передбачувану політику постправди, приймаючи перспективу колективної боротьби з дезінформацією, яка не лише базується на регулюванні ЗМІ та стеженні, а й закликає до участі громадян. EDAP є продовженням стратегії, яка розроблялася десятиліттями для легітимізації демократичного характеру й політичних ініціатив ЄС, але також включає переформулювання деяких концепцій, виправданих сценарієм постправди. Постійні загрози інформаційних атак з боку рф змусили країни-члени ЄС більш детально розглянути механізми подолання негативних наслідків дезінформації та фейкових новин.

У свою чергу, ЄС уживає контрзаходів для подолання інформаційної вразливості демократичних суспільств держав-членів в умовах посилення режиму постправди, а саме:

1. *Розвиток стійкості європейського демократичного суспільства*: стратегія ЄС зосереджена на розбудові стійкості суспільств, щоб вони могли краще протистояти впливу дезінформації та стресових факторів.

2. *Протидія дезінформації*: ЄС розробив різні механізми для боротьби з фейковими новинами й дезінформацією, включаючи такі ініціативи, як East StratCom Task Force.

3. *Притягнення соціальних мереж до відповідальності*: органи влади працюють над тим, щоб зробити платформи соціальних мереж більш відповідальними за поширення дезінформації на своїх сайтах.

4. *Підтримка держав-членів інтеграційного об'єднання*: ЄС надає підтримку державам-членам у протидії поляризуючим наративам, зокрема щодо міграції, і закликав до більш суворих рекомендацій щодо використання коштів для обміну інформацією.

5. *Вирішення питання взаємодії медіа*: розробляються політики для вирішення питання взаємозв'язку новинних медіа, соціальних мереж і публічних наративів для створення більш ефективних дій.

Варто зазначити, що російська пропаганда створює середовище «постправди», використовуючи емоційні апеляції та маніпулятивні наративи для ігнорування фактів, прагнучи дестабілізувати опонентів і виправдати агресію, що особливо помітно після повномасштабного вторгнення рф в Україну, саме це й породжує перспективи подальших досліджень з обраної тематики.

Література:

1. Бутиріна М. Постправда: істиною володіє той, хто контролює наративи. Медіанаративи : колективна монографія. Дніпро : Ліра, 2022. С. 4–16. URL: https://www.researchgate.net/publication/366237915_POSTPRAVDA_ISTINOU_VOLODIE_TOJ_HTO_KONTROLUE_NARATIVI.

2. Горбенко Н. Ю. Постправда як феномен сучасної політики. *ΛΟΓΟΣ :* збірник наукових праць. 2021. С. 23–27. URL: https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/10139.

3. Коркос Я. О. Епоха постправди у сучасному світі: витоки та причини. *Слобожанський науковий вісник.* Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 1. С. 23–31. DOI: https://doi.org/10.32782/psyspu/2023.1.4.

4. Хакімова В. Т. Європейський Союз в епоху постправди: діяльність East StratCom Task Force. *Актуальні проблеми політики :* збірник наукових праць. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 67. С. 155–162.

5. «Постправду» визнали словом року. *BBC News.* 2016. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/11/161116_or_post_truth_word_2016.

6. A comprehensive plan to innovate democracy in Europe. Civil society vision for the European Democracy Action Plan. European Youth Forum: official web-site. 73 p. URL: https://www.youthforum.org/files/a-civil-society-vision-for-the-european-democracy-action-plan-input-paper.pdf.

7. Aparici R., Garcia-Maron M. Post-truth: a mapping of the media, the networks and politics. Barcelona : Gedisa, 2019. P. 65–80.

8. Ávila Araújo C. A. The phenomenon of post-truth: a literature review on its causes, characteristics and consequences. *ALCEU.* 2020. Vol. 20, № 41. P. 35–47.

9. Boris Johnson: Does his £350m a week Brexit claim add up? *BBC News.* 18 of September. 2017. URL: https://www.bbc.com/news/uk-politics-41306354.

10. Chmielewski A. Post-Truth and Consequences. *Marius Gudonis, Benjamin T. Jones (eds.). History in a post-truth world: theory and praxis. Routledge,* 2020. P. 47–65. URL: https://www.researchgate.net/publication/343321536_PostTruth_and_Consequences.

11. Conrad M., Michailidou A., Galpin Ch., Hálfdanarson G., Pyrhönen N. Europe in the Age of Post-Truth Politics. Populism, Disinformation and the Public Sphere. Springer International Publishing, 2022. 259 p. URL: https://library.oapen.org/viewer/web/viewer.html?file=/bitstream/handle/20.500.12657/59375/978-3-031-13694-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

12. Conrad M. Post-Truth Politics, Digital Media, and the Politicization of the Global Compact for Migration. *Politics and Governance*. 2021. № 9(3). P. 301–311. URL: https://www.researchgate.net/publication/354187469_Post-Truth_Politics_Digital_Media_and_the_Politicization_of_the_Global_Compact_for_Migration.

13. Conrad M. Researcher's Insights on Democracy in Europe: "The Status of Truth is Changing". *European Commission :* official web-site. 2024. URL: https://rea.ec.europa.eu/news/researchers-insights-democracy-europe-status-truth-changing-2024-05-17_en.

14. Davis E. Post Truth: why we have reached peak bullshit and what we can do about it. Little, Brown Book Group, 2017. 368 p.

15. Digital Markets Act. *European Union :* official web-site. 2022. URL: https://digital-markets-act.ec.europa.eu/index_en.

16. Digital Service Act. *European Union :* official web-site. 2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065.

17. Eatwell R., Goodwin M. National populism. The Revolt Against Liberal Democracy. Penguin Books Limited, 2018. 384 p.

18. EU action plan against disinformation. *European Court of Auditors :* official web-site. 2020. URL: https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/ap20_04/ap_disinformation_en.pdf.

19. European Democracy Action Plan: making EU democracies stronger. *European Commission :* official web-site. 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ga/ip_20_2250.

20. García-Guitián E. Populisms in Democracies Under the Post-truth Pressure: Giving New Life to Public Debate or Blurring It? Cham : Springer, 2024. P. 249–275. URL: https://repositorio.uam.es/server/api/core/bitstreams/6d43cf6b-8606-4c46-84b0-d2f26c6b8373/content.

21. García-Guitián E., Bouza L., Haapala T. What Is the EU's Vision of Democracy in the Post-Truth Scenario? A Conceptual Analysis of the Institutional Narratives of the Public Sphere in the "Democracy Action Plan*". Journal of the European Institute for Communication and Culture.* 2024. Vol. 31. P. 364–381. URL: https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/13183222.2024.2382662?scroll=top&needAccess=true.

22. Hénin N. What did disinformation look like during the 2022 French presidential election? An overview based on fact-checking articles. *EU DisinfoLab.* 2022. 28 of June. URL: https://www.disinfo.eu/publications/

what-did-disinformation-look-like-during-the-2022-french-presidential-election-anoverview-based-on-fact-checking-articles/.

23. Jones M. F. A slice of pragmatism: navigating the Pizzagate conspiracy, bullshit and fake news in the post-truth era. *American Studies*. 2019. 94 p. URL: https://repository.digital.georgetown.edu/handle/10822/1061163.

24. Kelly M., Rizzo S., Kessler G. Trump's false or misleading claims total 30.573 over 4 years. *The Washington Post.* 2021. 24 of January. URL: https://www.washingtonpost.com/politics/2021/01/24/trumps-false-or-misleading-claims-total-30573-over-four-years/.

25. Keyes R. The post-truth era: Dishonesty and deception in contemporary life. St. Martin's Press, 2004. 325 p.

26. Reviewing Progress on the European Democracy Action Plan. *European Partnership for Democracy (EPD) :* official web-site. 2023. URL: https://epd.eu/news-publications/reviewing-progress-on-the-european-democracy-action-plan/.

27. Sampugnaro R., Trenz H.G. Saving the Elections: EU Strategies to Fight Disinformation in the Age of Post-Truth Politics. *Comunicazione Politica.* 2024. № 25(1). P. 85–106.

28. Santanella L. Is post-truth true or false? *Barueri: Estação das Letras e Cores.1st ed.* 2019. № 2. 98 p. DOI: https://doi.org/10.20396/etd.v22i2.8657420.

29. Tesich St. A Government of Lies. The Nation, 1992. P. 12–15.

30. The post-truth era. *Cairn.info.* 2018. URL: https://shs.cairn.info/dossiers-2018-10-page-1?lang=en&tab=apercu.

31. Ukpaka P. Post-Truth, a new Phenomenon, or an already existing one: An Investigation into the Phenomenon of Post-Truth. *Revista de Filosofia do Centro Atlântico de Pesquisa em Humanidades (CAPH)*. 2024. Vol. I, № 1. P. 54–71. URL: https://www.researchgate.net/publication/381556806_Post-Truth_a_new_Phenomenon_or_an_already_existing_one_An_Investigation_into_the_Phenomenon_of_Post-Truth.

32. What is the Defence of Democracy Package? *European Civic Forum :* official web-site. 2023. URL: https://civic-forum.eu/our-work/defence-of-democracy.

33. What the European Democracy Action Plan must deliver. *The European Broadcasting Union :* official web-site. 2020. URL: https://www.ebu.ch/news/2020/11/what-the-european-democracy-action-plan-must-deliver.

34. Wilber K. Trump and the post-truth. Barcelona : Kairós, 2018. 160 p.

References:

1. Butyrina, M. (2022). Post-truth: whoever controls the narrative owns the truth [Postpravda: istynoiu volodiie toi, khto kontroliuie naratyvy]. Medianaratyvy: kolektyvna monohrafiia. Dnipro: Lira, 4–16. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/366237915_POSTPRAVDA_ISTINOU_VOLODIE_TOJ_HTO_KONTROLUE_NARATIVI [in Ukrainian].

2. Horbenko, N.Yu. (2021). Post-truth as a phenomenon of modern politics [Postpravda yak fenomen suchasnoi polityky]. *Zbirnyk naukovykh prats «ΛΌΗΟΣ»*, 23–27. Retrieved from: https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/10139 [in Ukrainian].

3. Korkos, Ya.O. (2023). The era of post-truth in the modern world: origins and causes [Epokha postpravdy u suchasnomu sviti: vytoky ta prychyny]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk,* 1, 23–31. https://doi.org/10.32782/psyspu/2023.1.4 [in Ukrainian].

4. Khakimova, V.T. (2021). The European Union in the Post-Truth Era: The Activities of the East StratCom Task Force [Yevropeiskyi Soiuz v epokhu postpravdy: diialnist East StratCom Task Force]. *Aktualni problemy polityky,* 67, 155–162 [in Ukrainian].

5. «Postpravdu» vyznaly slovom roku [«Post-truth» was named word of the year]. BBC News. 2016. Retrieved from: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/11/161116_or_post_truth_word_2016 [in Ukrainian].

6. A comprehensive plan to innovate democracy in Europe. Civil society vision for the European Democracy Action Plan (2019). European Youth Forum: official web-site. 73 p. Retrieved from: https://www.youthforum.org/files/a-civil-society-vision-for-the-european-democracy-action-plan-input-paper.pdf [in English].

7. Aparici, R., Garcia-Maron, M. (2019). Post-truth: a mapping of the media, the networks and politics. Barcelona: Gedisa, 65–80 [in English].

8. Ávila Araújo, C.A. (2020). The phenomenon of post-truth: a literature review on its causes, characteristics and consequences. *ALCEU*, 20(41), 35–47 [in English].

9. Boris Johnson: Does his £350m a week Brexit claim add up? (2017). BBC News. Retrieved from: https://www.bbc.com/news/uk-politics-41306354 [in English].

10. Chmielewski, A. (2020). Post-Truth and Consequences. In Marius Gudonis & Benjamin T. Jones (eds.), History in a post-truth world: theory and praxis. Routledge, 47–65. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/343321536_Post-Truth_and_Consequences [in English].

11. Conrad, M., Michailidou, A., Galpin, Ch., Hálfdanarson, G., Pyrhönen, N. (2022). Europe in the Age of Post-Truth Politics. Populism, Disinformation and the Public Sphere. Springer International Publishing. 259 p. Retrieved from: https://library.oapen.org/viewer/web/viewer.html?file=/bitstream/handle/20.500.12657/59375/978-3-031-13694-8.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in English].

12. Conrad, M. (2021). Post-Truth Politics, Digital Media, and the Politicization of the Global Compact for Migration. *Politics and Governance*, 9(3), 301–311. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/354187469_Post-Truth_Politics_Digital_Media_and_the_Politicization_of_the_Global_Compact_for_Migration [in English].

13. Conrad, M. (2024). Researcher's Insights on Democracy in Europe: «The Status of Truth is Changing». European Commission: official web-site. Retrieved from: https://rea.ec.europa.eu/news/researchers-insights-democracy-europe-status-truth-changing-2024-05-17_en [in English].

14. Davis, E. (2017). Post Truth: why we have reached peak bullshit and what we can do about it. Little, Brown Book Group, 368 p. [in English].

15. Digital Markets Act. (2022). European Union: official web-site. Retrieved from: https://digital-markets-act.ec.europa.eu/index_en [in English].

16. Digital Service Act (2022). European Union: official web-site. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065 [in English].

17. Eatwell, R., Goodwin, M. (2018). National populism. The Revolt Against Liberal Democracy. Penguin Books Limited, 384 p. [in English].

18. EU action plan against disinformation. (2020). European Court of Auditors: official web-site. Retrieved from: https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/ap20_04/ap_disinformation_en.pdf [in English].

19. European Democracy Action Plan: making EU democracies stronger. (2020). European Commission: official web-site. Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ga/ip_20_2250 [in English].

20. García-Guitián, E. (2024). Populisms in Democracies Under the Post-truth Pressure: Giving New Life to Public Debate or Blurring It? Cham: Springer, 249–275. Retrieved from: https://repositorio.uam.es/server/api/core/bitstreams/6d43cf6b-8606-4c46-84b0-d2f26c6b8373/content [in English].

21. García-Guitián, E., Bouza, L., Haapala, T. (2024). What Is the EU's Vision of Democracy in the Post-Truth Scenario? A Conceptual Analysis of the Institutional Narratives of the Public Sphere in the «Democracy Action Plan». *Journal of the European Institute for Communication and Culture,* 31, 364–381. Retrieved from: https://www.tandfonline.com/doi/citedby/10.1080/13183222.2024.2382662?scroll=top&needAccess=true [in English].

22. Hénin, N. (2022). What did disinformation look like during the 2022 French presidential election? An overview based on fact-checking articles. EU DisinfoLab. Retrieved from: https://www.disinfo.eu/publications/what-did-disinformation-look-like-during-the-2022-french-presidential-election-an-overview-based-on-fact-checking-articles/ [in English].

23. Jones, M.F. (2019). A slice of pragmatism: navigating the Pizzagate conspiracy, bullshit and fake news in the post-truth era. *American Studies*, 94 p. Retrieved from: https://repository.digital.georgetown.edu/handle/10822/1061163 [in English].

24. Kelly, M., Rizzo, S., Kessler, G. (2021). Trump's false or misleading claims total 30.573 over 4 years. The Washington Post. Retrieved from: https://www.washingtonpost.com/politics/2021/01/24/trumps-false-or-misleading-claims-total-30573-over-four-years/ [in English].

25. Keyes, R. (2004). The post-truth era: Dishonesty and deception in contemporary life. St. Martin's Press, 325 p. [in English].

26. Reviewing Progress on the European Democracy Action Plan. (2023). European Partnership for Democracy (EPD): official web-site. Retrieved from: https://epd.eu/news-publications/reviewing-progress-on-the-european-democracy-action-plan/ [in English].

27. Sampugnaro, R., Trenz, H.G. (2024). Saving the Elections: EU Strategies to Fight Disinformation in the Age of Post-Truth Politics. *Comunicazione Politica,* 25(1), 85–106 [in English].

28. Santanella, L. (2019). Is post-truth true or false? Barueri: Estação das Letras e Cores.1st ed., 2, 98 p. https://doi.org/10.20396/etd.v22i2.8657420 [in English].

29. Tesich, St. (1992). A Government of Lies. *The Nation,* 12–15 [in English].

30. The post-truth era. (2018). Cairn.info. Retrieved from: https://shs.cairn.info/dossiers-2018-10-page-1?lang=en&tab=apercu [in English].

31. Ukpaka, P. (2024). Post-Truth, a new Phenomenon, or an already existing one: An Investigation into the Phenomenon of Post-Truth. *Revista de Filosofia do Centro Atlântico de Pesquisa em Humanidades (CAPH)*, I(1), 54–71. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/381556806_Post-Truth_a_new_Phenomenon_or_an_already_existing_one_An_Investigation_into_the_Phenomenon_of_Post-Truth [in English].

32. What is the Defence of Democracy Package? (2023). European Civic Forum: official web-site. Retrieved from: https://civic-forum.eu/our-work/defence-of-democracy [in English].

33. What the European Democracy Action Plan must deliver. (2020). The European Broadcasting Union: official web-site. Retrieved from: https://www.ebu.ch/news/2020/11/what-the-european-democracy-action-plan-must-deliver [in English].

34. Wilber, K. (2018). Trump and the post-truth. Barcelona: Kairós, 160 p. [in English].

Mykyta Bilousov. The post-truth phenomenon and the information vulnerability of EU democratic societies

Countering the phenomenon of post-truth has recently become a significant focus of EU information security policy. In this article, the author examines and expands on the definition of "post-truth", which gained popularity around events such as the Brexit referendum 2016 and the US presidential election, where political campaigns were perceived as facts. According to the author, post-truth is a state where the boundaries between truth and lies, honesty and dishonesty, facts and fiction are blurred, and the most important, in this case, the social advantage of a particular set of facts is often driven by emotions or personal beliefs.

The author also explores the extent of research into the phenomenon of post-truth in foreign and domestic academic schools and demonstrates the impact of post-truth on the information vulnerability of European democracy.

The article emphasizes that Russian disinformation campaigns exploit existing political divisions and seek to create new ones to weaken European democratic societies from within. This propaganda serves to legitimize Russia's aggression, including providing false justifications for military action and denying responsibility for war crimes. In other words, Russia's hybrid war has led to the emergence of a post-truth reality, where emotions often trump objective facts in shaping public opinion.

The author demonstrated the EU's response to the post-truth phenomenon through an analysis of the European Democracy Action Plan (EDAP). Specifically, it was determined that the EU's current information security policy focuses on, among other things: 1) developing the resilience of European democratic societies; 2) countering disinformation using mechanisms such as the East StratCom Task Force; 3) holding social media companies accountable; 4) supporting EU member states in the "post-truth era"; 5) addressing media interaction in the current context.

Key words: *information security, post-truth, disinformation, fake news, democratic societies, the EU, the USA, the Russia Federation.*

Відомості про автора:

Білоусов Микита – аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики, Чорноморський національний університет імені Петра Могили.

Дата першого надходження статті до видання: 25.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 327:32.019.51(477):303.446.2
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-6

Світлана Була
ORCID: 0000-0002-5627-4348

Олександра Шуліма
ORCID: 0009-0008-8538-4328

СУЧАСНИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ БРЕНД УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ БРЕНДІВ

У статті розглянуто сутність та особливості сучасного національного бренду України через аналіз позицій країни в провідних світових рейтингах в умовах масштабних безпекових криз і відкритого військового вторгнення рф. Особливу увагу приділено зміні функціонального призначення брендингу держави: від засобу стимулювання інтересу мандрівників і капіталовкладників до ключового елемента отримання допомоги від партнерів, ведення зовнішньої політики та згуртування українського суспільства. Теоретичне підґрунтя роботи базується на принципах національного позиціонування С. Анхольта (зокрема його концепції «шестикутника»), а також на здобутках українських і закордонних фахівців у галузях політичного маркетингу та стратегічних комунікацій. Під час підготовки матеріалу використано комплекс наукових методів, зокрема синтез, компаративістику, логіко-історичний підхід, контент-аналіз та опрацювання статистичних даних глобальних індексів. Автором досліджено місце України в таких системах оцінювання, як Anholt-Ipsos Nation Brands Index і Brand Finance Nation Brands, простежено траєкторію змін головних показників протягом 2017–2024 років, окреслено вектори найбільш відчутного впливу війни на світове сприйняття країни. Установлено, що найскладніша ситуація спостерігається в категоріях державного управління й туристичного сектору, тоді як параметри експорту, інвестиційної діяльності й міграційної привабливості виявляють життєздатність завдяки підтримці союзників, успіхам у цифровізації та розвитку технологічних проєктів. Підтверджено доцільність упровадження морально-етичних орієнтирів при формуванні іміджу України, а також обов'язкового включення механізмів протидії інформаційним маніпуляціям до національних стратегій. Підсумовано, що планомірний розвиток національного бренду й зростання статусу України в міжнародних оцінках є критично важливими для посилення її ролі у світі, створення фундаменту для успішної реконструкції в повоєнний період.

Ключові слова: *національного бренду України, брендинг, державна стратегія, цифрова трансформація, туризм, врядування.*

Вступ. У періоди стабільності брендинг нації слугує ключовим засобом посилення туристичного й економічного інтересу до країни, проте в умовах нинішніх світових загроз він додатково стає стратегічним інструментом для мобілізації світової допомоги. Масштабна воєнна агресія Росії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, стала критичним фактором для ревізії значення державного бренду як елемента єднання народу та побудови діалогу між країнами. Протягом початкового року бойових дій світовий погляд на Україну зазнав докорінних змін, утвердивши репутацію нації, яка втілює незламність, прагнення до волі й активну роль у світових політичних процесах. Разом із тим напад російської федерації підкреслив необхідність модернізації методів побудови державного іміджу й інструментів представлення країни на міжнародній арені.

© С. Була, О. Шуліма, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

У нинішньому столітті світові індекси національних брендів стали потужним важелем впливу в політичній, фінансовій і культурній сферах, виступаючи для влади мірилом дієвості їхніх планів, а для підприємців – показником надійності ринку. З огляду на це, вивчення загальносвітових тенденцій брендингу та місця України в глобальних оцінних списках є надзвичайно своєчасним як для утримання зовнішньої солідарності, так і для планування майбутньої реконструкції країни.

Матеріал і методи дослідження. Проблематику формування брендів держав опрацьовували різноманітні зарубіжні й українські фахівці у сферах ринкового позиціонування, політичних наук і культурних досліджень, серед яких варто виділити С. Анхольта, Ф. Котлера, С. Райніcто, О. Євтушенко й І. Присяжненко, Н. Карачину, Т. Нагорняк, О. Шевченко, О. Слозько. Певне коло вітчизняних дослідників, зокрема Т. Мадрига, Я. Сало й О. Синіка, спрямувало наукові пошуки на вивчення специфіки іміджу України та його розвитку під час великої війни. У публікації задіяно загальнонауковий інструментарій, зокрема методи аналізу та синтезу, а також принципи індукції та дедукції для концептуального вивчення природи українського бренду. Методи порівняння й історико-логічного аналізу впроваджено для оцінки показників України в глобальних індексах і моніторингу еволюції її сприйняття. Завдяки контент-аналізу та структурно-функціональному методу вдалося детально вивчити специфіку формування світових рейтингів та виокремити головні елементи державного бренду. Опрацювання вторинної інформації, порівняльна оцінка й метод вивчення конкретних випадків (кейс-стаді) дали змогу розтлумачити отримані дані та проаналізувати роль комунікацій у формуванні образу України у світі.

Метою наукового пошуку є вивчення аспектів національного брендингу й аналіз рейтингових показників України у світових вимірюваннях крізь призму нинішніх складних випробувань, які долає наша країна.

Результати та обговорення. Основоположниками теорії брендингу держав прийнято вважати британських експертів, насамперед Воллі Оллінса та Саймона Анхольта [1, с. 98]. Варто зауважити, що на початковому етапі наукова дискусія точилася навколо брендингу територій або місць (place branding) [2]. Уже згодом як похідні напрями сформувалися концепції створення брендів окремих міст, регіонів і цілих держав.

На противагу бренду території, який нерозривно пов’язаний із її внутрішньою природою й об’єктивними характеристиками (історією, ландшафтом, культурними кодами та менталітетом), державний брендинг є значно складнішим явищем. Згідно з поглядами С. Анхольта, його варто розглядати як глобальний контекст зовнішніх комунікацій і формування репутації країни [3; 6–9].

Візуальне втілення цієї концепції відоме як «шестикутник національного бренду» (Nation Brand Hexagon). Він охоплює шість ключових сфер, що визначають міжнародний імідж: інвестиції й імміграційну привабливість, культурний капітал і спадщину, туризм, якість державного врядування, експортний потенціал і репутацію самого народу [4; 5].

На основі аналізу цих чинників, що визначають привабливість країн, С. Анхольт розробив індекс Nation Brands Index (NBI) [4; 5], який дає змогу кількісно оцінити кожен об’єкт дослідження. Варто додати, що цей рейтинг охоплює не лише суверенні держави, а й окремі автономні регіони (наприклад, Уельс чи Північну Ірландію). Цей нюанс свідчить про те, що методологія Анхольта є авторською дослідницькою моделлю, яку не варто ототожнювати суто з офіційною статистичною оцінкою держав.

Важливо також звернути увагу на застереження самого С. Анхольта щодо трансформації терміна «національний бренд» у «національний брендинг». Він критикує уряди, які через співпрацю з консалтинговими фірмами намагаються застосовувати до

держав методи комерційного маркетингу, основані на маніпуляціях іміджем [3]. Визначаючи комерційний бренд через єдність ідентичності, культури та репутації [3], автор слушно вказує на небезпеку підміни цих понять у політичній площині, що може завадити вчасному виявленню геополітичних загроз.

Питання етики у формуванні бренду є надзвичайно актуальним, адже тривалий час російська федерація успішно транслювала на Захід образ країни з великою культурою та мистецтвом. Це стало небезпечним прикладом того, як маніпулятивний імідж може приховувати реальний рівень цивілізаційного розвитку агресора. Навіть у звіті NBI 2023 року рф продовжує фігурувати як суб'єкт оцінювання (зокрема впливаючи на оцінку України), що підкреслює потребу в докорінній зміні світових форматів рейтингування націй.

Вітчизняні вчені О. Євтушенко й І. Присяжненко наголошують, що брендинг тісно пов'язаний із національними інтересами та пріоритетами політичних еліт [5]. Проте в цьому контексті йдеться скоріше про рівень свідомості керівництва та суб'єктивні цінності, а не про універсальні етичні засади як фундамент бренду. Хоча метою брендингу є створення позитивного образу [5], він має базуватися на реальній унікальності суспільства, а не на фальшивих конструктах. В іншому випадку можна говорити про «недобросовісну рекламу» держави, якій міжнародна спільнота має протидіяти.

Якби брендинг обмежувався лише просуванням через іноземні медіа, як зазначає О. Сльозко [6, с. 88], етичний контроль був би простішим. Проте сучасні цифрові технології та соцмережі створюють безмежні можливості як для популяризації країни, так і для поширення дезінформації. Тому державна стратегія комунікацій мусить містити механізми захисту від інформаційних атак. Національний брендинг як комплексний процес потребує від держави значних ресурсів для координації зусиль, адже головна мета тут – перевершити конкурентів у боротьбі за світову увагу [5].

Визнаючи успішність таких ініціатив, як Ukraine.Now, «Зролено в Україні» чи Brave.UA [7; 8; 9], у роботі ми зосередимося на позиціях України у фундаментальних рейтингах: Nation Brands Index (Anholt-Ipsos) і Brand Finance Nation Brands. Ці індекси є важливими показниками якості державної політики щодо зміцнення іміджу, зростання інвестицій і впізнаваності.

Дослідження NBI проводиться щорічно з 2018 року спільно з компанією *Ipsos*, охоплюючи 60 країн. Рейтинг вимірює глобальне сприйняття націй за шістьма складовими моделі Анхольта [10]. У 2023 році лідером списку стала Японія, посунувши традиційних фаворитів – Німеччину та США. До топ-5 також увійшли Канада, Велика Британія та Італія.

Аналізуючи ці дані, важливо пам'ятати, що росія все ще бере участь у рейтингуванні й навіть оцінює інші держави Центральної та Східної Європи, що безпосередньо впливає на позиції України [10]. За результатами 2022 року, рф зазнала репутаційного краху, упавши з 27 на 58 місце, тоді як Україна продемонструвала стійкість, піднявшись на 47 сходинку [11].

Хоча загальний бал України у 2022–2023 роках був стабільним, через стрімкий прогрес інших держав наша країна втратила 10 позицій, опинившись на 57 місці. Загалом у 2023 році у світі спостерігалося зростання бажання подорожувати й інвестувати, що позитивно вплинуло на динаміку міжнародного сприйняття брендів більшості країн [12].

У період 2017–2020 років Україна трималася стабільно (42–44 місця). Проте у 2021 році, після розширення списку учасників до 60, позиція України знизилася до 50-ї. Повномасштабна війна стала переломним моментом. Якщо спочатку рейтинги залишалися відносно стабільними, то у 2023 році зафіксовано падіння до 58 місця – найнижчого показника за весь час спостережень, що є закономірним результатом тривалої агресії. Розглянемо ці показники докладніше порівняно з глобальними середніми значеннями (таблиця 1).

Таблиця 1

Показники України й середні глобальні показники інших держав у 2023 році [11]

	Середній глобальний показник	Україна
Загальний показник NBI	+0,90	-0,07
Експорт	+1,32	+0,69
Управління	+0,49	-0,88
Культура	+0,69	+0,01
Люди	+0,75	-0,34
Туризм	+0,24	-1,47
Імміграція та інвестиції	+1,90	+1,55

Таблиця 1 показує зміни в рейтингу NBI для України у 2022–2023 роках порівняно із середніми глобальними показниками. Ці дані демонструють, як війна та її наслідки вплинули на сприйняття країни у світі за ключовими категоріями оцінювання.

Протягом 2023 року сумарна оцінка України скоротилася на 0,07, тоді як загальносвітовий рівень продемонстрував зростання на 0,90. Така незначна негативна динаміка підтверджує, що, незважаючи на воєнні дії, наша держава продовжує утримувати увагу й отримувати допомогу від світової спільноти, намагаючись зберігати стабільність навіть у кризових обставинах.

Водночас Україна продемонструвала позитивну тенденцію в сегменті експорту (+0,69), що, цілком імовірно, стало результатом глобальних ініціатив із підтримки вітчизняного агросектору й інших виробничих галузей. Проте цей показник усе одно не досяг середньосвітового рівня зростання (+1,32), що пояснюється обмеженням експортних потужностей через знищення інфраструктурних об’єктів і постійні перешкоди на кордонах.

Найвідчутніше зниження позицій України відбулося в категорії державного управління (-0,88), тоді як середній показник по світу пішов угору (+0,49). Таке падіння могло бути спричинене труднощами воєнного часу, зокрема викликами у сфері забезпечення прозорості владних процесів, дієвості менеджменту й дотримання принципу верховенства права в умовах надзвичайного стану.

У культурній площині Україна фактично зафіксувала свій попередній результат (+0,01), тоді як глобальні індикатори суттєво зросли (+0,69), що вказує на недостатній рівень конкуренції на тлі стрімкого зростання інтересу до культурних надбань інших держав.

Також варто акцентувати, що внаслідок збройної агресії українське населення зіткнулося з глобальними воєнними викликами, які безпосередньо зачепили й тих, хто був змушений шукати прихистку за межами країни. На це вказує й різкий занепад туристичного сектору, який скоротився на 1,47 пункту через цілеспрямоване руйнування ворогом туристичних об’єктів і мереж життєзабезпечення.

Натомість єдиним напрямом, де Україна продемонструвала відчутний прогрес (+1,55), стали інвестиційна діяльність та імміграційні процеси. Таке зростання може пояснюватися потужною міжнародною підтримкою, яка включає як пряме фінансування української економіки, так і соціальну допомогу вимушеним переселенцям. Хоча загальносвітовий показник тут був трохи вищим (+1,90), український приріст у цій сфері є досить значущим порівняно з іншими критеріями оцінки.

Комплексний аналіз засвідчує, що війна суттєво трансформувала сприйняття України на міжнародній арені. Найбільших репутаційних утрат зазнали сфери держуправління

й туризму, що вимагатиме серйозних зусиль для їх подальшої реабілітації. Разом із тим позитивні зміни в інвестиційному, міграційному й експортному векторах указують на внутрішній потенціал держави, який можливо розвивати через поглиблення міжнародної кооперації. Для зміцнення світового авторитету України вкрай важливо не лише продовжувати процес адаптації до поточних викликів, а й популяризувати національну культуру, відновлювати туризм і посилювати інституційну спроможність держави.

Наступним важливим показником для оцінки національних брендів є індекс Nation Brands, сформований британською агенцією Brand Finance. Ця щорічна система оцінювання базується на аналізі інвестиційної й туристичної привабливості країни, доступності її сервісів, сукупної вартості національних марок тощо.

Цей індекс використовує загальноприйняту міжнародну шкалу, аналізуючи стійкість та авторитет держав на світовій арені, що дає змогу урядам і міжнародним структурам краще ідентифікувати свої сильні сторони та конкурентні можливості. Проаналізуємо детальніше систему оцінювання індексу Nation Brands у порядку зменшення за їхніми економічними характеристиками.

Загалом кредитний статус країни є головним маркером її світових позицій і безпосередньо впливає на можливості залучення капіталу, розширення зовнішньої торгівлі та створення успішного іміджу. Рівні *AAA* й AA+ традиційно притаманні країнам із розвиненою економікою, міцним фінансовим фундаментом, стабільними інституціями та високим рівнем довіри з боку партнерів. Натомість слабші позиції в рейтингу можуть свідчити про наявність певних ризиків, зумовлених політичною нестабільністю або фінансовими негараздами, що звужує можливості для розвитку національного бренду [13].

Таблиця 2

Результати оцінювання країн за індексом Nation Brands 2024 Ranking [13]

2024	2023	Країна	2024	2023	2024	2023
1	1	США	32 271 140$	30 309 110$	AAA-	AAA-
2	2	Китай	19 960 020$	23 085 110$	AA+	AA+
3	3	Німеччина	4 985 350$	5 075 970$	AAA-	AAA-
4	5	Японія	4 406 090$	4 448 780$	AA+	AA+
5	4	Велика Британія	4 036 790$	4 796 830$	AAA-	AAA-
6	6	Франція	3 522 360$	3 669 880$	AAA-	AAA-
7	7	Індія	2 944 480$	2 923 950$	AA	AA-
8	8	Канада	2 670 820$	2 621 270$	AAA	AAA-
9	9	Італія	2 326 270$	2 345 220$	AA+	AA
10	10	Південна Корея	1 936 760$	2 080 520$	AA+	AA

Загалом лідируючі позиції стабільно утримують США та Китай, хоча остання країна стикається з певними труднощами, що позначаються на вартості її національного бренду. У європейських держав спостерігається схильність до зниження показників, що може бути наслідком фінансової нестабільності в межах регіону. Країни Азії, зокрема Японія та Індія, демонструють стійкість на світовій арені, тоді як Канада продовжує впевнено прогресувати серед держав Північноамериканського континенту. Цей рейтинг слугує підтвердженням того, що державний бренд є стратегічно важливим активом, який визначає міжнародний авторитет, економічну спроможність та інвестиційні можливості країни. Раціональне

управління іміджем нації може стати вирішальним чинником її розвитку й успіху в глобальному вимірі.

Аналізуючи досягнення України в цьому індексі за 2024 рік, варто відзначити покращення її статусу в рейтингу Brand Finance Nation Brands із 63-ї на 59-ту сходинку, що зумовлено низкою факторів, які зміцнюють державний бренд. Одним із головних рушіїв є поступове економічне відновлення, що базується на закордонній допомозі, реалізації масштабних планів із відбудови зруйнованої інфраструктури з використанням новітніх технологій, а також на впровадженні податкових реформ і дерегуляції, що формують сприятливе середовище для бізнесу та капіталовкладень.

Вагому роль у покращенні репутації України відіграв також прогрес у сфері технологій та інновацій. Завдяки платформі «Дія» та проєкту «Дія.City» країна закріпила за собою статус одного з лідерів цифрової модернізації в Європі, а сфера інформаційних технологій залишається ключовим драйвером національної економіки. Крім того, підтримка стартап-проєктів і розбудова інноваційної екосистеми суттєво додають країні балів у категорії цифрової готовності.

Ще однією значущою складовою зміцнення українського бренду стала культурна дипломатія, зокрема активне представлення національного мистецтва, музики, літератури та кінематографа у світі, а також реалізація кампаній на кшталт *«Ukraine Now»*, які формують образ України як держави з глибоким культурним корінням і сучасним креативним сектором. Попри те що велика війна негативно вплинула на туризм, заходи з відновлення безпечних територій і все більший світовий інтерес до нашої країни можуть дати поштовх цій галузі протягом 2024 року.

Геополітична вага України також помітно зросла завдяки її стійкості в захисті демократичних цінностей, поглибленню взаємодії з ЄС і НАТО й активності в глобальних ініціативах. Тісна співпраця з міжнародними інституціями та поступ на шляху до євроінтеграції підвищують рівень довіри до України як до передбачуваного партнера. Додатковим чинником впливу на місце в рейтингу є екологічна відповідальність. Упровадження «зеленої» енергетики, екологічна відбудова постраждалих регіонів та участь у світових кліматичних програмах демонструють відданість України принципам сталого розвитку.

Не менш важливим фактором є високий рівень суспільної консолідації, що проявляється в потужних волонтерських, гуманітарних і відбудовних рухах, а також у розвитку освітньої сфери та людського потенціалу. Україна поступово перетворюється на світовий символ незламності й інноваційності, що позитивно позначається на таких метриках, як сила бренду, його капіталізація та привабливість для інвесторів.

Висновки. Сучасні геополітичні умови диктують державі необхідність інвестування в оновлення свого бренду для ефективного позиціонування у світі, а також включення до стратегії формування іміджу методів боротьби з дезінформацією. Для України, яка протистоїть тривалій масштабній агресії, планомірна й активна робота над національним брендом стає вирішальним фактором у процесі розбудови зовнішніх зв'язків під час перемовин про надання технічної та фінансової допомоги, а також у відстоюванні українських інтересів під час дискусій про встановлення справедливого миру. При цьому системне покращення позицій України в глобальних рейтингах оцінки національних брендів є ключовим елементом підтримки з боку партнерів і залучення інвестиційних ресурсів у країну. Варто підкреслити, що, хоча світові індекси не можуть повною мірою охопити всю складність буття держави в нинішніх геополітичних обставинах, вони залишаються значущими показниками розвитку окремих аспектів внутрішньої політики. Тому прогрес України за цими напрямами може стати не лише позитивним меседжем для зовнішнього світу, а й стимулом для якісного оновлення внутрішніх державних секторів.

Література:

1. Мадрига Т. Національний бренд України як засіб комунікації в умовах повномасштабної війни. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія».* 2024. Вип. 17. С. 97–105.

2. Morgan N. Destination Branding: Creating the Unique Destination Proposition Paperback. 6 Dec. 2021 by Nigel Morgan (Editor), Annette Pritchard (Editor), Roger Pride (Editor). 224 p.

3. Anholt S. Beyond the Nation Brand: The Role of Image and Identity in International Relations. *Exchange: The Journal of Public Diplomacy.* 2013. Vol. 2. Iss. 1. Art. 1. P. 6–12. URL: https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=exchange4/.

4. Anholt. S. Anholt Nation Brands Index: How Does the World See America? Vol 45. Issue 3. URL: https://www.researchgate.net/publication/4771188_Anholt_Nation_Brands_Index_How_Does_the_World_See_America.

5. Євтушенко О. Н. Політологічний вимір концепту «брендинг держави». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Політологія».* 2014. Т. 236. Вип. 224. С. 33–37.

6. Сльозко О. Бренд країни у світі – як фактор її конкурентоспроможності на світовому ринку. *Проблеми світової політики: збірник наукових праць.* Київ : Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2009. Вип. 61. С. 88–92.

7. Ukraine Now : офіційний сайт. URL: https://www.ukrainenow.org /.

8. Made in Ukraine : офіційний сайт. URL: https://madeinukraine.gov.ua/.

9. Brave Ukraine : офіційний сайт. URL: https://www.brave.ua/.

10. Ukraine and Russia's brands one year later. URL: https://www.ipsos.com/en-us/ukraine-and-russias-brands-one-year-later.

11. The Anholt-Ipsos Nation Brands Index November 2022. URL: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-11/NBI%202022%20-%20Full%20Report.pdf.

12. The Anholt-Ipsos Nation Brands Index Press Release – Supplement November 2023. URL: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2023-10/NBI-2023-Press-Release-Supplemental-Deck-December-23.pdf.

13. An official site of Brand Finance. Nation Brands 193 2024 Ranking. URL: https://brandirectory.com/rankings/nation-brands/.

References:

1. Madryha, T. (2024). Natsionalnyi brend Ukrainy yak zasib komunikatsii v umovakh povnomashtabnoi viiny [National brand of Ukraine as a means of communication in conditions of full-scale war]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia – Bulletin of Prykarpatskyi University. Series: Political Science, 17, 97–105 [in Ukrainian].

2. Morgan, N. (2021). Destination branding: Creating the unique destination proposition. London: Routledge [in English].

3. Anholt, S. (2013). Beyond the nation brand: The role of image and identity in international relations. Exchange: The Journal of Public Diplomacy, 2(1), 6–12, Art. 1. Retrieved from: https://surface.syr.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1013&context=exchange4/ [in English].

4. Anholt, S. (n.d.). Anholt Nation Brands Index: How does the world see America? 45(3). Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/4771188_Anholt_Nation_Brands_Index_How_Does_the_World_See_America [in English].

5. Yevtushenko, O.N. (2014). Politolohichnyi vymir kontseptu «brendynh derzhavy» [Political science dimension of the concept «nation branding»]. Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Seriia: Politolohiia – Scientific works of Petro Mohyla Black Sea State University. Series: Political Science, 236(224), 33–37 [in Ukrainian].

6. Slozko, O. (2009). Brend krainy u sviti – yak faktor yii konkurentospromozhnosti na svitovomu rynku [Country brand in the world – as a factor of its competitiveness in the global market]. Problemy svitovoi polityky: zb. nauk. prats – Problems of World Politics: Collection of Scientific Works, 61, 88–92 [in Ukrainian].

7. Ukraine Now. (n.d.). Official site. Retrieved from: https://www.ukrainenow.org/ [in English].

8. Made in Ukraine. (n.d.). Official site. Retrieved from: https://madeinukraine.gov.ua/ [in English].

9. Brave Ukraine. (n.d.). Official site. Retrieved from: https://www.brave.ua/ [in English].
10. Ipsos. (n.d.). Ukraine and Russia's brands one year later. Retrieved from: https://www.ipsos.com/en-us/ukraine-and-russias-brands-one-year-later [in English].
11. Ipsos. (2022). The Anholt-Ipsos Nation Brands Index November 2022. Retrieved from: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-11/NBI%202022%20-%20Full%20Report.pdf [in English].
12. Ipsos. (2023). The Anholt-Ipsos Nation Brands Index Press Release – Supplement November 2023. Retrieved from: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2023-10/NBI-2023-Press-Release-Supplemental-Deck-December-23.pdf [in English].
13. Brand Finance. (2024). Nation Brands 193 2024 Ranking. Retrieved from: https://brandirectory.com/rankings/nation-brands/ [in English].

Svitlana Bula, Oleksandra Shulima. The modern national brand of Ukraine through the prism ofs international national brand rankings

The article explores the phenomenon of Ukraine's modern national brand through the prism of international national brand assessment ratings amidst global security challenges and the full-scale armed aggression of the Russian Federation. Particular attention is focused on the transformation of the role of national branding from a tool for increasing tourist and investment attractiveness to a strategic factor of international support, foreign policy communication, and internal social consolidation. The theoretical and methodological basis of the study consists of Simon Anholt's nation branding concepts, specifically the "Nation Brand Hexagon" model, as well as the work of domestic and foreign researchers in the fields of political marketing, public diplomacy, and international communications. The study employs general scientific methods of analysis and synthesis, comparative and historical-logical approaches, content analysis, and the analysis of secondary data from international ratings. The positions of Ukraine in the Anholt-Ipsos Nation Brands Index and Brand Finance Nation Brands ratings are analyzed, the dynamics of changes in key indicators during the period of 2017–2024 are determined, and the areas of the greatest impact of the war on the international perception of the state are identified. It was established that indicators of tourism and governance remain the most vulnerable, while the spheres of immigration, investment, and export demonstrate relative resilience due to international support, digital transformations, and the development of innovative industries. The necessity of an ethical and value-based approach to the formation of Ukraine's national brand, as well as the inclusion of elements of countering disinformation into state strategies, is substantiated. It is concluded that systematic work with the national brand and improving Ukraine's positions in international ratings are important factors for strengthening its subjectivity on the international arena and a prerequisite for post-war recovery.

Key words: *Ukraine's national brand, branding, state strategy, digital transformation, tourism, governance.*

Відомості про авторів:
Була Світлана – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології,
Львівський національний університет імені Івана Франка.
Шуліма Олександра – магістр кафедри політології, філософського факультету,
Львівський національний університет імені Івана Франка.

Дата першого надходження статті до видання: 21.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 323:004(5:477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-7

Роман Була
ORCID: 0009-0005-7239-2191

ДОСВІД КРАЇН «АЗІАТСЬКИХ ТИГРІВ» У РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті здійснено комплексний аналіз досвіду країн «азіатських тигрів» – Сінгапуру, Південної Кореї, Тайваню та Гонконгу – у сфері формування й розвитку електронного урядування. На основі порівняльного дослідження міжнародних індексів, національних стратегій цифрової трансформації та емпіричних даних визначено ключові чинники успіху цих держав, серед яких – централізована координація цифрової політики, високий рівень інтероперабельності державних реєстрів, масове використання цифрової ідентичності, інвестиції в цифрову інфраструктуру й інструменти електронної участі громадян. Особливу увагу приділено аналізу українського контексту: сильним сторонам цифрової трансформації (платформа «Дія», розвиток відкритих даних, політична підтримка), а також інституційним і технологічним обмеженням (фрагментованість реєстрів, недостатня кіберстійкість, низький рівень довіри та вплив воєнних дій). На основі цього проведено оцінку можливостей і ризиків адаптації азійських моделей в Україні. Також запропоновано трирівневу дорожню карту впровадження найуспішніших практик електронного урядування – у коротко-, середньо- й довгостроковій перспективі – і визначено ключові індикатори моніторингу цифрових реформ. Результати дослідження підтверджують, що досвід «азіатських тигрів» може бути цінним орієнтиром для України, проте потребує інституційної модифікації, урахування безпекових умов і системних інвестицій у цифрову інфраструктуру.

Ключові слова: *електронне урядування, цифрова держава, «азіатські тигри», цифрова ідентичність, інтероперабельність, публічне управління, цифрова трансформація України, кіберстійкість, дорожня карта, цифрова грамотність громадян.*

Вступ. У XXI столітті електронне урядування перетворилося з допоміжного інструмента автоматизації державних процесів на один із ключових механізмів підвищення ефективності публічного управління, прозорості влади та якості надання державних послуг. Цифрові платформи, інтегровані реєстри, електронна ідентифікація громадян і принцип «once-only» дедалі частіше розглядаються не як технічні інновації, а як складові нової моделі взаємодії між державою та суспільством. В умовах глобальної конкуренції за інвестиції, людський капітал і довіру громадян цифрова держава стає важливим чинником національної спроможності.

Особливий інтерес у цьому контексті становить досвід країн так званих «азіатських тигрів» – Сінгапуру, Південної Кореї, Тайваню та Гонконгу, які змогли за відносно короткий історичний період поєднати індустріальну модернізацію з формуванням високоефективних систем електронного урядування. На відміну від багатьох західних країн, де цифрові реформи часто розвивалися еволюційно, «тигри» реалізували цілеспрямовані стратегії державного лідерства у сфері цифровізації, спираючись на сильні інститути, технократичні еліти й активну взаємодію з приватним сектором. Їхній досвід є прикладом того, як цифрові технології можуть бути інтегровані в ширшу модель «розвивальної держави» (developmental state), орієнтованої на довгострокове зростання та підвищення якості управління.

© Р. Була, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Для України проблема розвитку електронного урядування набула особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, необхідності забезпечення стійкості державних інститутів, швидкого відновлення та європейської інтеграції. З одного боку, країна вже продемонструвала здатність до швидкої цифрової трансформації, зокрема у сфері електронних послуг і взаємодії держави з громадянами; з іншого – зберігаються системні обмеження, пов'язані з фрагментованістю реєстрів, нестачею координації між відомствами, кадровими й безпековими викликами, а також рівнем довіри до державних інститутів.

У цьому зв'язку постає науково й практично значуще питання: якою мірою досвід «азіатських тигрів» може бути адаптований до українських реалій з урахуванням відмінностей у політичному режимі, інституційній структурі та безпековому середовищі. Механічне копіювання моделей е-урядування без урахування цих факторів не лише не гарантує успіху, а й може створити додаткові ризики для державної спроможності. Саме тому необхідний системний порівняльний аналіз, що дасть змогу виокремити ті елементи досвіду «тигрів», які є релевантними для України, й окреслити обґрунтовані сценарії їх адаптації.

Метою наукової розвідки є не лише узагальнення успішного міжнародного досвіду, а й формування прикладного аналітичного інструментарію, який може бути використаний у процесі вироблення державної політики у сфері цифрової трансформації України.

Матеріал і методи дослідження. Теоретичною та емпіричною основою дослідження стали напрацювання зарубіжних та українських учених, а також результати міжнародних і національних звітів, присвячених розвитку електронного урядування й цифрової трансформації держави. Серед класичних зарубіжних праць варто відзначити дослідження Дж. Муна, Ф. Фаунтена, П. Данлеві, М. Вонґа, К. Кіма та С. Лі. Український контекст спирається на роботи В. Бакуменка та Ю. Ковбасюка, О. Карпенка. Серед прикладних досліджень важливими є аналітичні звіти VoxUkraine й Центру демократії та верховенства права, а також щорічні звіти ООН «UN E-Government Survey» (2018, 2020, 2022).

Методологічно дослідження ґрунтується на поєднанні порівняльного методу, кейс-стаді, інституційного аналізу й аналізу вторинних даних. Такий підхід відповідає методологічним стандартам сучасних політологічних досліджень і дає змогу забезпечити валідність і наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Результати та обговорення. У сучасній політологічній літературі електронне урядування розглядається не як окрема технологічна інновація, а як складова глибшої трансформації держави в умовах цифрової епохи. Більшість дослідників погоджується, що початкове трактування e-government як переведення адміністративних процедур в онлайн-формат є методологічно обмеженим і не дає змоги пояснити інституційні й політичні наслідки цифровізації [1].

У межах дослідження використовується розмежування між поняттями e-government та e-governance. Перше трактується як сукупність цифрових сервісів і технологічних рішень, спрямованих на автоматизацію внутрішніх процесів держави та надання послуг громадянам і бізнесу. Друге поняття – e-governance – охоплює ширший спектр явищ включно з електронною участю громадян, цифровою підзвітністю, використанням великих даних у процесі формування політики й новими форматами взаємодії між державою та суспільством [2]. Саме перехід від e-government до e-governance є характерною рисою найбільш успішних моделей цифрової держави, зокрема в країнах «азіатських тигрів».

Феномен «азіатських тигрів» традиційно пояснюється моделлю *developmental state* – «держава розвитку», у межах якої держава відігравала активну роль у структурній модернізації економіки, координації індустріальної політики та формуванні людського капіталу[3]. Концепція **держави розвитку,** розроблена Чарлмерсом Джонсоном, пояснює успіх «азіатських тигрів» через поєднання сильної бюрократії, довгострокового стратегічного

планування й тісної взаємодії держави з бізнесом. Саме ця модель згодом стала основою для переходу до цифрової держави, оскільки передбачала високий рівень інституційної спроможності й координації політик [4].

У другій половині XX ст. Сінгапур, Південна Корея, Тайвань і Гонконг змогли здійснити перехід від аграрно-індустріальних економік до високотехнологічних центрів Азії. У XXI ст. ця модель еволюціонувала в напрямі цифрової держави, де ключовим ресурсом стала інформація, а головним інструментом – електронне урядування.

Економічний контекст цифровізації цих країн є показовим. За даними Світового банку, у 2022 році ВВП на душу населення в Сінгапурі перевищував 72 тис. дол. США, у Південній Кореї – близько 33 тис., у Тайвані – понад 32 тис. дол. США [5]. Для порівняння, на початку 1980-х років ці показники були в декілька разів нижчими, що свідчить про довгостроковий ефект цілеспрямованої державної модернізаційної політики. Важливо, що цифрові стратегії впроваджувалися вже на етапі зрілої індустріалізації, коли держава мала фінансові ресурси й управлінську спроможність для масштабних інвестицій в ІКТ-інфраструктуру.

Інституційний аспект модернізації полягає у формуванні сильних, професійних і відносно автономних бюрократій. Наприклад, у Сінгапурі ще в 1990-х роках створено спеціалізоване агентство Infocomm Development Authority (нині – GovTech Singapore) [6], яке координує цифрову політику всієї держави. Аналогічну роль у Південній Кореї відіграє Міністерство внутрішніх справ і безпеки (MOIS), що відповідає за інтеграцію реєстрів і впровадження загальнонаціональних платформ [7]. Тайвань, зі свого боку, створив у 2016 році Міністерство цифрових справ (Ministry of Digital Affairs), покликане поєднати цифрову трансформацію з громадянською участю [8].

На темпи й характер цифрових реформ у цих країнах істотно вплинув політичний режим. Сінгапур і Південна Корея впродовж тривалого часу розвивалися в умовах домінування однієї політичної сили або сильної виконавчої влади, що забезпечувало стабільність стратегій і спадкоємність реформ. Тайвань, навпаки, після демократизації 1990-х років зробив акцент на прозорості й залученні громадян до цифрових процесів, що відобразилося в розвитку інструментів e-participation.

Соціально-інфраструктурні передумови також є критичними. За даними Міжнародного союзу електрозв'язку, рівень проникнення інтернету в Сінгапурі та Південній Кореї перевищує 95%, у Тайвані – понад 90% [9]. Водночас держави інвестували не лише у фізичну інфраструктуру, а й у цифрові навички населення: ще з 2000-х років у Південній Кореї діяли програми масового навчання літніх людей користування онлайн-послугами, що дало змогу мінімізувати цифрову нерівність.

Важливішим за формальні рейтинги є фактичне використання електронних сервісів. У країнах «тигрів» е-послуги давно стали стандартом взаємодії з державою. Так, наприклад, у Сінгапурі понад 90% населення щорічно користується принаймні однією державною цифровою послугою (податкові декларації, медичні сервіси, реєстраційні процедури) [10]. У Південній Кореї рівень використання порталу Government24 перевищує 85% домогосподарств[11], у Тайвані понад 70 % громадян залучені до цифрових сервісів публічної участі (онлайн-консультації, голосування за ініціативи) [12], а в Гонконзі сервісами GovHK користується близько 75% економічно активного населення [13].

Для порівняння, в Україні навіть після запуску платформи «Дія» регулярними користувачами державних е-сервісів залишаються близько 60% громадян [14], що свідчить не лише про потенціал зростання, а й про наявність цифрового розриву.

Однією з ключових відмінностей «тигрів» є системна робота з державними даними. Південна Корея ще у 2000-х роках запровадила міжвідомчу платформу Korea e-Government Standard Framework [15], яка забезпечує інтеграцію реєстрів і мінімізує дублювання даних.

У Сінгапурі принцип «once-only» [10] означає, що громадянин або бізнес уводить інформацію лише один раз, після чого вона доступна всім уповноваженим органам.

Для України ж проблема фрагментованості реєстрів залишається критичною, адже понад 350 державних реєстрів працюють у різних технічних форматах, а відтак відсутність єдиних стандартів і повної інтероперабельності обмежує ефективність навіть найсучасніших цифрових сервісів.

Станом на 2024 рік показники цифрової трансформації у світі дещо зросли, а методологія їх оцінювання стала точнішою. Основна зміна – перехід від простої наявності послуг до їх інтенсивної якості й упровадження штучного інтелекту.

У країнах «тигрів» е-послуги залишаються глобальним еталоном. Згідно зі звітом ООН за 2024 рік, Сінгапур посідає 1-ше місце у світі за рівнем розвитку електронного уряду [16]. У Сінгапурі рівень задоволеності цифровими послугами сягнув рекордних показників: понад 95% громадян і бізнесів користуються державними порталами (Singpass) принаймні раз на рік, причому 3 з 4 працівників уже регулярно використовують інтегровані ШІ-інструменти в держсекторі [10]. У Південній Кореї (топ-3 світового рейтингу) рівень використання е-послуг серед населення стабілізувався на позначці 92–94%, а цифровізація адміністративних процесів дала змогу перевести в безпаперовий формат понад 35% усіх офіційних повідомлень із метою 60% до 2026 року [16]. У Тайвані рівень проникнення цифрових сервісів серед дорослого населення перевищив 88%, а понад 75% громадян активно використовують мобільні цифрові ідентифікатори для фінансових і публічних операцій [17]. У Гонконзі близько 75–80% економічно активного населення залучені до екосистеми GovHK, що підтримується tight-ринком праці та високою щільністю цифрової інфраструктури [13; 16].

Порівнюючи моделі електронного урядування Сінгапуру, Південної Кореї, Тайваню й Гонконгу, можна виявити низку структурних закономірностей, які визначили їхній винятковий успіх у формуванні цифрової держави. Незважаючи на значні відмінності в політичних режимах, адміністративних традиціях, масштабі економіки та соціальному середовищі, усі ці країни демонструють спільні стратегічні риси, що дали їм змогу інтегрувати цифрові технології в тканину державного управління, трансформувати бюрократію й забезпечити високу прийнятність цифрових сервісів населенням. Моделі «азіатських тигрів» об'єднують кілька ключових рис, а саме: інституційну стабільність і централізацію цифрової політики; масштабні інвестиції в цифрову інфраструктуру та кібербезпеку; високий рівень інтероперабельності; орієнтацію на користувача й зменшення бюрократичних витрат; інтеграцію громадянських технологій (особливо в Тайвані); партнерство з приватним сектором у розробці та впровадженні сервісів; стратегічний підхід, розрахований на десятиліття, а не на короткі політичні цикли.

Таблиця 1 демонструє, що успіх цифрової трансформації країн «азіатських тигрів» ґрунтується не на одному факторі, а на поєднанні інституційної дисципліни, технологічної інноваційності, високої цифрової культури населення та стратегії довгострокового розвитку.

Адаптація досвіду країн «азіатських тигрів» можлива лише за умови глибокого розуміння інституційного, політичного, безпекового й технологічного контексту України. На відміну від держав Південно-Східної Азії, які реалізували цифрові стратегії в умовах стабільності й довгострокового планування, Україна розвиває електронне урядування в ситуації системних викликів: війна, часткова втрата інфраструктури, обмеженість ресурсів, фрагментованість реєстрів і необхідність постійної адаптації до безпекових ризиків. Незважаючи на це, за останні п'ять років країна продемонструвала один із найдинамічніших темпів цифрової трансформації в Європі.

Українська модель електронного урядування отримала новий імпульс із запуском у 2020 році платформи «Дія». Вона стала першою національною екосистемою електронних

Таблиця 1

Порівняльна таблиця чинників успіху цифрової трансформації «азіатських тигрів» (таблиця складена на основі Опитування ООН щодо електронного урядування 2024 року [19])

Чинник	Сінгапур	Південна Корея	Тайвань	Гонконг
1. Централізована координація	Дуже висока: GovTech, Smart Nation Office; вертикальна інтеграція	Висока: MOIS координує всі цифрові реформи	Середня: MODA + участь соц. сектору	Висока: OGCIO координує цифрові проєкти
2. Інтеграція реєстрів	Повна: MyInfo, NDI, SingPass	Максимальна: понад 100 реєстрів інтегровано	Висока, але з акцентом на відкритих даних	Середня, наявні бар'єри через юр. статус
3. Цифрова ідентифікація	SingPass – 97% покриття населення	National ID + Digital Cert. – майже повне покриття	Citizen Digital ID; розвиток мобільних ID	iAM Smart – 3,5 млн користувачів
4. Електронні послуги	2000+ сервісів, 24/7, найвищий UX	5200+ сервісів, зменшення часу в 10 разів	Платформи участі + послуги	Багато сервісів, менше інтегрованих
5. Цифрова участь (e-participation)	Обмежена, але розвивається	Дуже висока, друге місце у світі	Найвища: vTaiwan, Join, Pol.is	Низька після 2020 року
6. Інвестиції	3,3 млрд SGD	4–5 млрд доларів США у 2024 році	Активна підтримка технопарків	Сильні інвестиції через PPP
7. Кібербезпека	Cyber Security Agency; високий рівень	KISA – одна з найсильніших систем у світі	Нац. центр кіберзахисту	Висока, але політизована
8. Партнерство з бізнесом	Сильне, GovTech співпрацює зі стартапами	Високе: інновації + держзамовлення	Дуже високе: civic tech + уряд	Панівне: бізнес – головний учасник
9. Довгострокові стратегії	Smart Nation – до 2035	Digital Korea – до 2030	Digital Democracy Roadmap	Smart Government Strategy

документів, цифрової ідентифікації й адміністративних послуг, що забезпечила понад 21 мільйон активних користувачів мобільного застосунку та вебпорталу (станом на 2024 рік), повну юридичну дійсність електронних документів (паспорт, водійське посвідчення тощо); спрощення бізнес-процедур через «Дія.Бізнес», «Дія.Центри» та «Дія.Підпис» і швидкий розвиток адміністративних послуг «єМалятко», «єПідтримка», «єВідновлення». Важливим системним результатом стало формування політичної волі до цифровізації: саме цифрові сервіси часто стали найефективнішим способом надання державної допомоги during war-time conditions, наприклад, виплати ВПО, подачі заяв про пошкоджене майно й отримання компенсацій [20]. Крім того, Україна входить до країн із найбільш розвиненою системою відкритих даних у Східній Європі: портал data.gov.ua містить понад 32 тисячі наборів, що наближує країну до рівня Гонконгу й Тайваню у сфері прозорості [21].

Повномасштабна війна створила унікальну ситуацію: з одного боку, війна прискорила цифровізацію (завдяки необхідності забезпечити дистанційні послуги, кіберзахист, мобільність управління), а з іншого – загострила проблеми, до яких можна зарахувати відсутність єдиних стандартів і несинхронізованість міжвідомчого обміну, слабкі інституційні механізми координації. Хоча Мінцифри є ефективним драйвером реформ, воно не має повного мандату, подібного до MOIS (Корея) чи GovTech (Сінгапур). Значна частина цифрових рішень

залежить від політичної волі, а не інституційної традиції. До переліку зазначених проблем варто додати нестачу висококваліфікованих кадрів у державному секторі, а відтак держава конкурує з приватним ІТ-ринком, що ускладнює модернізацію та зумовлює відсутність програм довгострокового розвитку цифрових компетенцій держслужбовців.

Україна, за даними Gallup та USAID, входить до країн із низькою інституційною довірою: станом на 2024 рік рівень упевненості громадян у національному уряді впав до 28% (порівняно з 60% на початку повномасштабного вторгнення), а рівень недовіри до державного апарату (чиновників) сягає 78–79% [22]. Згідно з дослідженням Центру Розумкова щодо оцінки ситуації в країні та довіри до соціальних інститутів, державному апарату (чиновникам) не довіряють 78,5% опитаних, а уряду загалом – 72,5% [23]. Це свідчить про глибокий розрив між високою довірою до сервісів (як-от «Дія») та низькою довірою до державних інституцій як таких, тоді як у Сінгапурі, Тайвані й Кореї рівень довіри до уряду значно вищий, що полегшує впровадження інновацій.

Рівень технологічної готовності України теж неповністю відповідає стандартам країн «тигрів». Покриття широкосмуговим інтернетом у сільській місцевості залишається нижчим за рівень Кореї, де інтернет покриття становить 98%, і Сінгапуру, який має 100% інтернет покриття по всій території. Стабільність електропостачання під час обстрілів обмежує впровадження критичних сервісів.

Незважаючи на перелічені проблеми, станом на 2024 рік кількість регулярних користувачів інтернету зросла до 80% (порівняно з 72% у 2022 році), а кількість активних користувачів «Дії» перевищила 20 млн осіб, що становить приблизно 60–65% дорослого населення, яке перебуває в країні. Це демонструє стрімке скорочення розриву з країнами-лідерами, попри виклики війни [18].

Для України, з огляду на перебування в стані війни та подальшу підготовку до масштабного відновлення, цифровізація є не просто питанням зручності, а інструментом виживання й економічного прориву. Досвід «азіатських тигрів» (Сінгапуру, Південної Кореї, Тайваню) демонструє, як країни з обмеженими ресурсами або складним геополітичним становищем змогли здійснити «цифрове диво».

Україна досягла значних успіхів у створенні фронт-енд рішень (застосунок «Дія»), проте корейський досвід указує на необхідність глибинної інтеграції бек-енду. Південна Корея реалізує стратегію Digital Platform Government 2024–2030, де штучний інтелект автоматично підбирає послуги для громадянина ще до його звернення. Україна має перейти від моделі «послуга за запитом» до моделі «проактивна послуга». У Кореї інтегровано понад 100 державних реєстрів, що дало змогу скоротити бюрократичні витрати на 30%. Для України адаптація цього досвіду означає остаточну ліквідацію паперових довідок через повну інтероперабельність систем «Трембіта» [24].

Ключовий бар'єр для України, як зазначалося в тексті вище, – низька інституційна довіра. Сінгапур вирішив цю проблему через архітектуру «Trust by Design». Використання Singpass (охоплення 97%) як єдиного ключа до всіх сфер життя (банків, лікарень, податкової). Україна вже рухається цим шляхом, але досвід Сінгапуру вчить, що цифровізація має супроводжуватися жорстким контролем за використанням даних чиновниками. Тайвань є лідером у сфері Civic Tech. У контексті України, де рівень громадянської активності є високим, але довіра до уряду низька, досвід Тайваню є найбільш релевантним. Тайванські платформи дають громадянам змогу не просто голосувати, а спільно розробляти законопроєкти. Для України адаптація інструментів Pol.is (використовуються в Тайвані) дала б можливість знімати соціальне напруження при прийнятті складних реформ. Тайвань інвестує в «цифрову стійкість» населення, що допомагає боротися з дезінформацією. Для України це питання національної безпеки [17].

Висновки. Резюмуючи, варто констатувати, що стратегічні перспективи імплементації досвіду «азіатських тигрів» у вітчизняну практику державного управління полягають у докорінній зміні парадигми цифровізації: переході від моделі «цифрового фасаду» (орієнтованого переважно на фронт-енд сервіси) до моделі «цифрового фундаменту» (глибинної перебудови архітектури публічного адміністрування).

Науковий аналіз дає змогу виокремити три ключові вектори, синергія яких здатна забезпечити Україні статус «цифрового тигра» європейського континенту:

1. Технологічна конвергенція за корейським зразком (Platform Government). Ключовим завданням для України є формування єдиного інформаційного простору, де державні сервіси надаються автоматично, мінімізуючи суб'єктивний вплив посадових осіб.

2. Інституційна прозорість за сінгапурською моделлю (Trust by Design). В умовах історично низької інституційної довіри в Україні критично важливим є впровадження архітектурних рішень, які забезпечують абсолютну підзвітність. Це включає автоматизацію систем публічного контролю за використанням бюджетних коштів та інтеграцію ШІ-модулів у системи державних закупівель для превенції корупційних ризиків.

3. Соціальна інклюзивність і цифрова демократія за тайванським сценарієм (Civic Tech). Адаптація інструментів цифрової партисипації (спільне законотворення, платформи онлайн-консультацій) дать змогу перетворити українське суспільство з пасивного споживача е-послуг на активного архітектора державних політик.

Таким чином, формування української моделі цифровізації має базуватися не на копіюванні окремих технічних рішень, а на синтезі азіатського прагматизму з європейськими цінностями демократії, дасть Україні змогу не лише подолати наявний цифровий розрив, а й стати експортером інноваційних GovTech-рішень на глобальному ринку, забезпечуючи сталий економічний розвиток через цифрову трансформацію державних інститутів.

Проте повноцінне впровадження цих елементів потребує зміцнення інституційної спроможності Мінцифри; гармонізації законодавства з міжнародними цифровими стандартами; модернізації та інтеграції державних реєстрів; розвитку системи кібербезпеки й розширення цифрової інфраструктури на всій території України

Адаптація досвіду «азіатських тигрів» може стати одним із ключових напрямів модернізації України на шляху до формування повноцінної цифрової держави. За умови інституційної стійкості, достатнього фінансування та збереження політичної волі Україна здатна не лише перейняти окремі елементи передових моделей, а й створити власну унікальну архітектуру е-урядування, яка стане еталоном для інших держав у період післявоєнного відновлення та європейської інтеграції.

Література:

1. Жекало Г., Заяць М., Вакун О. Сутність та зміст електронного урядування: концептуальний вимір. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/54.pdf.

2. Погребняк І. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття і принципи функціонування. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Pogrebnyak7.pdf.

3. Luiz Carlos Bresser-Pereira. Models of the developmental state. URL: https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/4dde717e-946b-47b1-a34f-6bca1a4b5273/content.

4. Джонсон Чалмерс. Японське економічне диво. Як професійна влада та бізнес збудували провідну економіку світу / пер. з англ. Роман Клочко. Київ : Наш Формат, 2022. 456 с.

5. Список країн за ВВП (номінальний) на душу населення. Вікіпедія. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_%28nominal%29_per_capita.

6. Our story. Discover Singapore's digital government journey, GovTech's history, and the impact that GovTech has made in Singapore and beyond. URL: https://www.tech.gov.sg/about-us/our-journey/our-story/.

7. Digital Government Review of Korea. Harnessing Digital and Data to Transform Government. URL: https://www.oecd.org/en/publications/digital-government-review-of-korea_9defc197-en.html.

8. The Three Arrows of Digital Development by the Ministry of Digital Affairs. URL: https://moda.gov.tw/en/major-policies/three-arrows-for-digital-development/1673.

9. Кількість осіб, які користуються Інтернетом (% від населення). URL: https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS.

10. Smart Nation 2.0 A Thriving Digital Future for All. URL: https://file.go.gov.sg/smartnation2-report.pdf.

11. Sustainable development report 2024. URL: https://files.unsdsn.org/sustainable-development-report-2024.pdf.

12. National Development Council (Taiwan). URL: https://www.ndc.gov.tw/en/.

13. Office of the Government Chief Information Officer (OGCIO) – Hong Kong. URL: https://www.cybersecurityintelligence.com/office-of-the-government-chief-information-officer-ogcio-hong-kong-4796.html.

14. Дослідження Цифрової та ШІ-грамотності в Україні. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/3/16241-doslidzenna_cifrovoi_ta_si_gramotnosti_v_ukraini_2025_pptx_pptx.pdf.

15. Korea e-Government Standard Framework. URL: https://www.egovframe.go.kr/eng/sub.do?menuNo=7.

16. World Bank Annual Report 2024 : A Better Bank for a Better World (English). URL: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099101824180532047.

17. Taiwan Internet Report (2024). URL: https://report.twnic.tw/2024/en/index.html.

18. Результати цифрової трансформації в регіонах України за 2024 рік. URL: https://thedigital.gov.ua/news/regions/rezultati-tsifrovoi-transformatsii-v-regionakh-ukraini-za-2024-rik.

19. UN E-Government Survey 2024. URL: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024Дія. Державні послуги онлайн. . URL: https://diia.gov.ua/.

20. Портал відкритих даних. URL: https://data.gov.ua/.

21. 20. War Rally Fades for Ukraine's Leadership. Presidential approval, government confidence drop, but trust in military remains high. URL: https://news.gallup.com/poll/653618/war-rally-fades-ukraine-leadership.aspx.

22. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, оцінка проблем, що існують в українському суспільстві (листопад 2025 р.). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-otsinka-problem-shcho-isnuiut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r.

23. Мінцифри: Трембіта 2.0 – запускаємо пілот великого оновлення системи. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-trembita-20-zapuskaiemo-pilot-velykoho-onovlennia-systemy.

References:

1. Zhekalo, H., Zaiats, M., & Vakun, O. (2020). Sutnist ta zmist elektronnoho uriaduvannia: kontseptualnyi vymir [The essence and content of e-government: a conceptual dimension]. Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/54.pdf [in Ukrainian].

2. Pohrebniak, I. (2014). Elektronnyi uriad (e-government) i elektronne uriaduvannia (e-governance): poniattia i pryntsypy funktsionuvannia [Electronic government (e-government) and electronic governance (e-governance): concepts and principles of functioning]. Retrieved from: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Pogrebnyak7.pdf [in Ukrainian].

3. Bresser-Pereira, L.C. (n.d.). Models of the developmental state. Retrieved from: https://repositorio.cepal.org/server/api/core/bitstreams/4dde717e-946b-47b1-a34f-6bca1a4b5273/content.

4. Johnson, C. (2022). Yaponske ekonomichne dyvo. Yak profesiina vlada ta biznes zbuduvaly providnu ekonomiku svitu [Japanese economic miracle: How professional bureaucracy and business built the world's leading economy] (R. Klochko, Trans.). Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].

5. Wikipedia. (n.d.). Spysok krain za VVP (nominalnyi) na dushu naselennia [List of countries by GDP (nominal) per capita]. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_%28nominal%29_per_capita.

6. GovTech Singapore. (n.d.). Our story: Discover Singapore's digital government journey, GovTech's history, and the impact that GovTech has made in Singapore and beyond. Retrieved from: https://www.tech.gov.sg/about-us/our-journey/our-story/.

7. OECD. (n.d.). Digital government review of Korea: Harnessing digital and data to transform government. Retrieved from: https://www.oecd.org/en/publications/digital-government-review-of-korea_9defc197-en.html.

8. Ministry of Digital Affairs (Taiwan). (n.d.). The three arrows of digital development. Retrieved from: https://moda.gov.tw/en/major-policies/three-arrows-for-digital-development/1673.

9. World Bank. (n.d.). Kilkist osib, yaki korystuiutsia Internetom (% vid naselennia) [Individuals using the Internet (% of population)]. Retrieved from: https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS [in Ukrainian].

10. Smart Nation Singapore. (n.d.). Smart Nation 2.0: A thriving digital future for all. Retrieved from: https://file.go.gov.sg/smartnation2-report.pdf.

11. UN Sustainable Development Solutions Network. (2024). Sustainable development report 2024. Retrieved from: https://files.unsdsn.org/sustainable-development-report-2024.pdf.

12. National Development Council (Taiwan). (n.d.). National Development Council. Retrieved from: https://www.ndc.gov.tw/en/.

13. Office of the Government Chief Information Officer. (n.d.). Office of the Government Chief Information Officer – Hong Kong. Retrieved from: https://www.cybersecurityintelligence.com/office-of-the-government-chief-information-officer-ogcio-hong-kong-4796.html.

14. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. (2025). Doslidzhennia tsyfrovoi ta ShI-hramotnosti v Ukraini [Research on digital and AI literacy in Ukraine]. Retrieved from: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/3/16241-doslidzenna_cifrovoi_ta_si_gramotnosti_v_ukraini_2025_pptx_pptx.pdf [in Ukrainian].

15. Korea e-Government. (n.d.). Korea e-government standard framework. Retrieved from: https://www.egovframe.go.kr/eng/sub.do?menuNo=7.

16. World Bank. (2024). World Bank annual report 2024: A better bank for a better world. Retrieved from: https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099101824180532047.

17. Taiwan Network Information Center. (2024). Taiwan Internet report 2024. Retrieved from: https://report.twnic.tw/2024/en/index.html.

18. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. (2024). Rezultaty tsyfrovoi transformatsii v rehionakh Ukrainy za 2024 rik [Results of digital transformation in the regions of Ukraine for 2024]. Retrieved from: https://thedigital.gov.ua/news/regions/rezultati-tsifrovoi-transformatsii-v-regionakh-ukraini-za-2024-rik [in Ukrainian].

19. United Nations. (2024). UN e-government survey 2024. Retrieved from: https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2024.

20. Diia. (n.d.). Portal vidkrytykh danykh [Open data portal]. Retrieved from: https://diia.gov.ua/; https://data.gov.ua/ [in Ukrainian].

21. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. (2023). Mintsyfry: Trembita 2.0 – zapuskaiemo pilot velykoho onovlennia systemy [Ministry of Digital Transformation: Trembita 2.0 – launching a pilot of a major system upgrade]. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-trembita-20-zapuskaiemo-pilot-velykoho-onovlennia-systemy [in Ukrainian].

Roman Bula. Experience of the "Asian Tiger" countries in e-government development and perspectives for its adaptation in Ukraine

The article provides a comprehensive analysis of the experience of the "Asian Tiger" countries – Singapore, South Korea, Taiwan, and Hong Kong – in the formation and development of e-government. Based on a comparative study of international indices, national digital transformation strategies, and empirical data, the key success factors of these nations are identified, including: centralized coordination of digital policy, a high level of interoperability among state registries, mass adoption of digital identity, investment in digital infrastructure, and e-participation tools for citizens. Special attention is paid to the analysis of the Ukrainian context: the strengths of digital transformation (the "Diia" platform, the development of open data, political support), as well as institutional and technological limitations (fragmentation of registries, insufficient cyber resilience, low levels of trust, and the impact of military actions). Based on this, an assessment of the opportunities and risks of adapting Asian models in Ukraine is conducted. Furthermore, a three-level roadmap for implementing the most successful e-government practices – in the short, medium,

and long term – is proposed, and key indicators for monitoring digital reforms are defined. The study's results confirm that the experience of the "Asian Tigers" can serve as a valuable benchmark for Ukraine, yet it requires institutional modification, consideration of security conditions, and systemic investment in digital infrastructure.

Key words: *e-government, digital state, "Asian Tigers", digital identity, interoperability, public administration, digital transformation of Ukraine.*

Відомості про автора:
Була Роман – аспірант кафедри політології,
Львівський національний університет імені Івана Франка.

Дата першого надходження статті до видання: 12.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 32(477):061.1ЄС
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-8

Ольга Віннічук
ORCID: 0000-0002-8758-5798

Тетяна Сулятицька
ORCID: 0000-0002-2100-5412

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК КЛЮЧОВА ІДЕЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ: КРІЗЬ ПРИЗМУ СТОЛІТЬ

У статті здійснено комплексний політологічний аналіз європейської інтеграції як ідейного концепту в українській політичній думці. Розкрито історичні витоки європейської орієнтації України, від ранньомодерного періоду й національного відродження XIX століття до сучасного етапу розвитку незалежної української держави. Особливу увагу приділено формуванню європейської ідеї в працях українських мислителів, а також трансформації її змісту в умовах державної незалежності, демократичних перетворень і зовнішніх безпекових викликів.

Доведено, що європейська інтеграція в українській політичній думці постає не лише як зовнішньополітичний курс, а як цивілізаційний вибір, оснований на цінностях демократії, прав людини, верховенства права й національного суверенітету. Проаналізовано еволюцію ставлення європейських політичних інституцій та інтелектуальних кіл до України, а також роль європейської солідарності в процесі становлення сучасної української політичної ідентичності. Обґрунтовано тезу, що в умовах російської агресії ідея європейської інтеграції набула для України особливого значення й стала фундаментальним елементом сучасної політичної думки.

Ключові слова: *європейська інтеграція, європейська ідентичність, державність, демократія, Європейський Союз.*

Вступ. Європейська інтеграція є однією з визначальних ідей, що формують українську політичну думку впродовж тривалого історичного розвитку. Вона постає не лише як інструмент зовнішньої політики, а як концептуальний вимір осмислення місця України в європейському цивілізаційному просторі. Для української політичної традиції ідея Європи завжди була пов'язана з прагненням до свободи, правової держави й подолання імперських форм залежності.

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення європейської інтеграції як стрижневої ідеї сучасної української політичної думки в умовах трансформації міжнародного порядку та повномасштабної війни. Сучасний етап розвитку України актуалізує необхідність наукового аналізу не лише політичних процесів, а й ідейних засад, що визначають стратегічний вибір держави.

Метою дослідження є виявлення особливостей формування й еволюції ідеї європейської інтеграції в українській політичній думці в історичному вимірі та в період незалежності української держави.

Матеріал і методи дослідження. Методологічною базою дослідження є історико-ретроспективний аналіз, що дає змогу простежити розвиток європейської ідеї в українській політичній традиції; контент-аналіз нормативно-правових актів, стратегічних документів;

© О. Віннічук, Т. Сулятицька, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

системний метод, який сприяв упорядкуванню наукових досліджень про модернізацію політичної думки щодо розвитку європеїзму як світогляду на теренах Української держави.

Результати та обговорення. Ідея європейської інтеграції в українській політичній думці має глибоке історичне підґрунтя, яке формується в контексті належності українських земель до європейського цивілізаційного простору. Уже в період Київської Русі простежується активна взаємодія з європейськими державами, що проявлялася в династичних шлюбах, правових запозиченнях і включенні до загальнохристиянського культурного простору. Саме ця включеність, на думку сучасних дослідників, заклала підвалини для формування уявлення про Україну як невід'ємну частину Європи [13].

Подальший розвиток української політичної думки в ранньомодерний період відбувався в умовах перебування українських земель у складі європейських державних утворень, що сприяло збереженню зв'язків із західноєвропейською політичною та правовою традицією. Козацька державність сприймалася сучасниками як частина європейського політичного світу, що функціонувала на основі виборності, договірних відносин та обмеження влади, характерних для європейського політичного мислення того часу.

Українські землі були найменш захищеною ділянкою християнського прикордоння Європи внаслідок занедбання урядами держав-метрополій справи їх оборони. Українське населення було залишене зі своїми проблемами й мало шукати шляхи створення власних недержавних збройних сил, серед яких поступово основне місце посіло українське козацтво [10]. Це створювало передумови для формування в українській політичній думці уявлення про Європу як простір політичної свободи та самоврядування.

У XIX столітті, в умовах бездержавності, ідея Європи набула чітко вираженого політичного й ідеологічного змісту. Представники українського національного руху розглядали європейський шлях розвитку як альтернативу імперському домінуванню та деспотизму. М. Драгоманов одним із перших системно обґрунтував необхідність орієнтації України на європейські цінності свободи, федералізму й місцевого самоврядування, розглядаючи Європу як простір політичної модернізації [2, с. 149–151].

М. Драгоманов був упевнений, що лише європейські дороговкази можуть стати саме тією рятівною «ниткою Аріадни», котра врешті-решт дасть змогу уторувати шлях до загального, вселюдського поступу й звільнити українців з полону імперського рабства та пітьми [11]. Для нього європейська інтеграція була насамперед ідейним вибором, що передбачав утвердження громадянських прав і демократичних інститутів.

Подібні ідеї розвивав І. Франко, який наголошував на необхідності включення українського народу до загальноєвропейського процесу соціального та політичного прогресу. Європейська цивілізація в його працях постає як середовище, у якому можливий розвиток національної культури й політичної самосвідомості.

«Якщо ми хочемо до Європи, то символом європейського виміру української ідентичності є Франко», – наголошував український історик Ярослав Грицак [5, с. 123]. І. Франко був справжнім європеїзатором української політичної думки та модернізатором. Він уважав, що розвиток України полягає передусім у соціально-економічних реформах. У працях І. Франка Українська держава постає як складова європейського цивілізаційного простору, орієнтована на засвоєння й утвердження європейських соціально-політичних і культурних цінностей. Цивілізаційний поступ України, на його думку, пов'язаний із європейським, з поступом усього людства: «Поступ цілої людськості – се величезна і дуже складна машина. Вона порушується силою, на яку складаються тілесні й духові сили всіх людей на світ; ані одному чоловікові, хоч який би він був сильний та здібний, ані одній якійсь громаді годі запанувати над рухом тої машини, годі керувати нею» [4]. Водночас мислитель наголошував на суперечливому становищі українських земель, які перебували під

тиском Російської імперії, що, на його переконання, стримувало модернізаційні процеси та суспільний розвиток [15].

Таким чином, у другій половині XIX століття європейська інтеграція в українській політичній думці поступово формується як ціннісна альтернатива імперському порядку.

Вагомий внесок у формування ідеї європейської належності України зробив М. Грушевський, який послідовно обґрунтовував історичну та культурну спорідненість України з Європою. Він розглядав українську державність як необхідну умову повноцінної участі України в європейському політичному просторі й наголошував на важливості демократичних форм правління [6, с. 41–45].

Учений обґрунтовував необхідність відновлення та поглиблення зв'язків України із західним світом, наголошуючи на важливості засвоєння європейського інтелектуального досвіду, культурних надбань, соціальних практик і принципів суспільної організації. Водночас він послідовно застерігав від механічного копіювання західноєвропейських моделей розвитку, підкреслюючи, що орієнтація на Захід не повинна переростати в нову форму політичної чи культурної залежності. У цьому контексті Європа постає не лише як географічний напрям, а як нормативна модель політичного розвитку.

У міжвоєнний період ідея європейської інтеграції зберігалася переважно в еміграційній українській політичній думці. В умовах утрати державності Європа сприймалася як потенційний гарант відновлення української незалежності та як простір, у межах якого можливе збереження й розвиток національної політичної традиції [1, с. 87–90]. Водночас ставлення європейських держав до українського питання залишалося суперечливим, що зумовлювалося складною геополітичною ситуацією міжвоєнної Європи.

Модернізаційні процеси в змісті європейської ідеї в українській політичній думці відбулися після проголошення незалежності України в 1991 році. У цей період європейська інтеграція перестає бути виключно ідейною орієнтацією, набуває статусу реального політичного курсу. У державному та науковому дискурсі вона починає розглядатися як стратегічний напрям розвитку, що охоплює політичні, економічні та правові трансформації.

Формування договірно-правової бази відносин між Україною та Європейським Союзом розпочалося з укладення Угоди про партнерство і співробітництво, підписаної 14 червня 1994 р. й такої, що набула чинності 1 березня 1998 р. Цей документ став першим комплексним нормативним актом, який інституціоналізував співпрацю України з ЄС і засвідчив перехід двосторонніх відносин на якісно новий рівень. Угода визначила рамки розвитку політичного діалогу, економічного співробітництва та створила умови для підтримки демократичних трансформацій в Україні, зокрема у сферах верховенства права та захисту прав людини [7, с. 68].

Подальше концептуальне оформлення європейського вектору зовнішньої політики України здійснено в Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженій Указом Президента України від 11 червня 1998 р. У цьому документі систематизовано основні принципи й напрями співробітництва з ЄС, що охоплювали адаптацію національного законодавства до acquis communautaire, поглиблення економічної інтеграції та розвитку торговельних відносин, утвердження стандартів прав людини, участь України у формуванні загальноєвропейського безпекового простору, зміцнення демократичних інститутів, а також розвиток соціальної, культурно-освітньої й науково-технічної співпраці. Окрему увагу було приділено регіональній і галузевій інтеграції [7, с. 68–70]. Хоча зазначена Стратегія протягом тривалого часу виконувала роль програмного орієнтира євроінтеграційної політики України, її чинність припинена у 2015 р.

Події Помаранчевої революції 2004 р. та Революції Гідності 2013–2014 рр. стали переломними моментами в еволюції європейської ідеї. Саме в цей період європейська інтеграція

остаточно закріплюється в масовій політичній свідомості як символ демократичного й цивілізаційного вибору України. Європейські держави підтримали прагнення українського народу до демократичних перетворень, що стало важливим чинником легітимації європейського курсу України.

Новий етап у розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом пов'язаний з укладенням Угоди про асоціацію, що стало ключовою подією в процесі політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС. Процес підписання Угоди відбувався у два етапи. 21 березня 2014 р. під час Позачергового саміту Україна-ЄС було підписано її політичну частину, яка включала преамбулу, загальні принципи, положення щодо політичного діалогу, реформ, зовнішньої та безпекової політики, а також інституційні й прикінцеві положення. Під час саміту українська сторона також задекларувала готовність виконати зобов'язання щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду після внесення відповідних змін до Конституції України. 27 червня 2014 р. на засіданні Ради Європейського Союзу була підписана економічна частина Угоди, що заклала правові підвалини для створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [3].

Надалі, особливо після початку російської агресії у 2014 р., європейська інтеграція в українській політичній думці набула безпекового виміру. Вона почала розглядатися як інструмент захисту державного суверенітету та як спосіб протидії неоімперським практикам. У цьому контексті Європа постає як простір солідарності, колективної безпеки й спільної відповідальності.

Аналітикиня Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» М. Золкіна в емпіричному дослідженні «Європейська інтеграція як потенціал для консолідації українського суспільства» здійснила аналіз громадської думки українців щодо належності до європейського простору. З урахуванням актуальних суспільних настроїв щодо європейської інтеграції та змін у цій сфері вдалося сформулювати низку узагальнених висновків.

По-перше, європейську інтеграцію в українському політичному дискурсі доцільно розглядати насамперед як складову внутрішньої політики, спрямовану на реалізацію системних реформ, а не виключно як зовнішньополітичний пріоритет. Ідеться про комплекс перетворень, актуальних для всіх регіонів України, незалежно від їхніх соціально-економічних чи культурних особливостей. Водночас ефективність реформ значною мірою залежить від якості їх інформаційного супроводу, який має бути послідовним, доступним і зорієнтованим на різні групи населення. Особливої уваги потребують регіони Півдня та Сходу України, де зберігається потенціал для розширення підтримки євроінтеграційного курсу серед громадян, які досі не визначилися зі своїми зовнішньополітичними орієнтаціями.

По-друге, регіональна диференціація в ставленні до зовнішньополітичних пріоритетів продовжує залишатися характерною рисою українського суспільства, однак її конфігурація зазнала істотних змін. Прихильність мешканців Донецької області до європейського вектору розвитку української держави була завжди нижчою, ніж у південних і східних регіонах, до початку російської агресії. Попри це, можливість конструктивного діалогу з населенням Донбасу зберігалася за умови його орієнтації на конкретні соціально-економічні проблеми регіону.

По-третє, незважаючи на позитивну динаміку в процесах самоідентифікації та зростання кількості громадян, які ототожнюють себе з європейським культурно-політичним простором, формування європейської ідентичності залишається тривалим і поступовим процесом. Зміни у світоглядних орієнтаціях відбуваються значно повільніше, ніж інституційні трансформації, що зумовлює необхідність довгострокової стратегії у сфері євроінтеграційної політики [9]. Таким чином, в Україні сформувалися реальні можливості для консолідації суспільства навколо європейської перспективи, ефективне використання яких може стати визначальним чинником подальшого розвитку держави.

У 2019 р. європейська інтеграція як стратегічний політичний курс України, кінцевою метою якого є досягнення відповідності визначеним критеріям членства та вступ до Європейського Союзу, набула конституційного закріплення. Унесення відповідних змін до Основного Закону засвідчило інституціоналізацію євроінтеграційного вибору держави та надало йому статусу довгострокового національного пріоритету. У цьому контексті важливу роль відіграли як інформаційні кампанії, активізація громадянського суспільства, так і реалізація положень Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, і Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншого, що отримало належне політико-правове визнання.

У 2021 р. європейська інтеграція залишалася безальтернативним напрямом розвитку української держави, що не потребував формування конкуруючих геополітичних стратегій [12, с. 109].

Подальший поступ України на європейському інтеграційному шляху підтверджений рішенням Європейської Ради від 23 червня 2022 р. про надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Це рішення стало важливим політичним сигналом підтримки України з боку ЄС і засвідчило визнання її європейської перспективи в умовах докорінної трансформації безпекового середовища в Європі.

На сучасному етапі Україна послідовно реалізує євроінтеграційний порядок денний шляхом імплементації положень Угоди про асоціацію, гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, поглиблення торговельно-економічних відносин і секторальної інтеграції до внутрішнього ринку ЄС. Важливим напрямом співпраці залишається участь України в європейських програмах та ініціативах. У результаті здійснення системних реформ навіть за умов повномасштабної війни Україна досягла суттєвого прогресу у взаємодії з ЄС, зокрема шляхом отримання так званих «безвізових режимів» у ключових сферах – енергетичній, транспортній, митній, економічній і цифровій, що свідчить про поступове наближення держави до європейських стандартів і практик [8].

Повномасштабна війна проти України радикально посилила значення європейської інтеграції як ідеї. У сучасній українській політичній думці вона інтерпретується як форма цивілізаційного самозахисту та як стратегія виживання держави. Надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу стало символічним підтвердженням історичної належності України до європейського політичного простору й засвідчило новий рівень прихильності Європи до українського державницького проєкту. Етап розвитку України з 2024 р. характеризувався унікальним поєднанням двох чинників: наявності політичної волі з боку державного керівництва та зростання громадської підтримки європейського курсу.

Висновки. Таким чином, європейська інтеграція в українській політичній думці еволюціонувала від історико-культурної ідеї до комплексної політичної концепції, що визначає стратегічний напрям розвитку держави. Її сучасне осмислення поєднує ціннісні, інституційні й безпекові аспекти, формуючи цілісну модель майбутнього України в європейському просторі.

Перспективними напрямами подальших наукових досліджень варто відзначити поглиблений аналіз трансформації європейської ідеї в українській політичній думці в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення. Особливої уваги потребує осмислення європейської інтеграції як елемента безпекової складової України й чинника формування нової системи європейської безпеки.

Література:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 272 с.

2. Андрусишин Б. Структурні елементи політичної концепції Михайла Драгоманова (до 170-ї річниці від дня народження М.П. Драгоманова). *Економіка і право.* 2011. 18 серія. № 15. С. 146–157.

3. Власенко В. Правові засади співробітництва України з Європейським Союзом у процесі євроінтеграції. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 6. URL: http://lsej.org.ua/6_2024/10.pdf.

4. Гнатюк М. Іван Франко і європейський цивілізаційний вибір України. URL: https://zbruc.eu/node/115491.

5. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко і його спільнота. Київ : Критика, 2006. 631 с.

6. Грушевський М. На порозі нової України: гадки і мрії. Київ : Друк. акц. т-ва «Петро Барський у Києві», 1918. 120 с.

7. Дір І. Євроінтеграція як пріоритет України, визначений в державних стратегіях. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 лютого 2024 р.).* Київ : Національний авіаційний університет, 2024. С. 68–70.

8. Європейська інтеграція України. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uriadu/intehratsiia-do-ies.

9. Золкіна М. Європейська інтеграція як потенціал для консолідації українського суспільства. *Громадська думка :* інформаційно-аналітичне видання. 2014. № 02(22). URL: https://dif.org.ua/uploads/pdf/ 121743888644fe843193910.39226263.pdf.

10. Леп'явко С. Великий кордон Європи як фактор становлення українського козацтва (XVI ст.). Запоріжжя : РА «Тандем-У», 2001. URL: http://www.cossackdom.com/book/bookkordon.html.

11. Литвин В. У пошуках європейського духу. Європеїзм як інтелектуальний і світоглядний дороговказ українських діячів імперської доби. URL: https://www.golos.com.ua/article/342214.

12. Марчук В. Європейська інтеграція України: політичний і безпековий виміри. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія».* 20214. Вип. 17. С. 106–114.

13. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Клочко. Харків, 2016. 496 с.

14. Світова гібридна війна: український фронт / за заг. ред. В.П. Горбуліна ; Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2017. 496 с.

15. Франко І. «Багно гнилеє між країв Європи…». URL: https://www.i-franko.name/uk/Verses/ZVershynINyzyn/TjuremniSonety/BagnoGnyleje.html.

References:

1. Anderson, B. (2001). Uiavleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu [Imagined communities. Reflections on the origins and spread of nationalism]. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

2. Andrusyshyn, B. (2011). Strukturni elementy politychnoi kontseptsii Mykhaila Drahomanova (do 170-yi richnytsi vid dnia narodzhennia M.P. Drahomanova) [Structural elements of Mykhailo Dragomanov's political concept (on the 170th anniversary of M.P. Dragomanov's birth]. *Ekonomika i pravo – Economy and Law, 15*, 146–157 [in Ukrainian].

3. Vlasenko, V. (2024). Pravovi zasady spivrobitnytstva Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom u protsesi yevrointehratsii [The principles of Ukraine's cooperation with the European Union in the process of European integration]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 6. Retrieved from: http://lsej.org.ua/6_2024/10.pdf [in Ukrainian].

4. Hnatiuk, M. Ivan Franko i yevropeiskyi tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy [Ivan Franko and Ukraine's European Civilizational Choice]. Retrieved from: https://zbruc.eu/node/115491 [in Ukrainian].

5. Hrytsak, Ya. (2006). Prorok u svoii Vitchyzni. Franko i yoho spilnota [A prophet in his own land. Franko and his community]. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

6. Hrushevskyi, M. (1918). Na porozi novoi Ukrainy: hadky i mrii [On the threshold of a new Ukraine: thoughts and dreams]. Kyiv: Druk. akts. t-va "Petro Barskyi u Kyievi**"** [in Ukrainian].

7. Dir, I. (2024). Yevrointehratsiia yak priorytet Ukrainy, vyznachenyi v derzhavnykh stratehiiakh [European integration as a priority for Ukraine, defined in state strategies]. *Pravova paradyhma vidnovlennia*

Ukrainy: problemy ta perspektyvy – The legal paradigm of Ukraine's recovery: problems and prospects: materials of the XIV International Scientific and Practical Conference, (pp. 68–70). Kyiv: Kyiv [in Ukrainian].

8. Yevropeiska intehratsiia Ukrainy. Uriadovyi portal [European integration of Ukraine. Government portal]. Retrieved from: https:// https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uriadu/intehratsiia-do-ies [in Ukrainian].

9. Zolkina, M. (2014). Yevropeiska intehratsiia yak potentsial dlia konsolidatsii ukrainskoho suspilstva [European integration as a potential for consolidating Ukrainian society]. *Informatsiino-analitychne vydannia "Hromadska dumka" – Information and analytical publication "Public Opinion",* 02 (22). Retrieved from: https://dif.org.ua/uploads/pdf/ 121743888644fe843193910.39226263.pdf [in Ukrainian].

10. Lepiavko, S. (2001). Velykyi kordon Yevropy yak faktor stanovlennia ukrainskoho kozatstva (KhVI st.) [The Great Border of Europe as a factor in the formation of the Ukrainian Cossacks (16th century)]. Zaporizhzhia: RA "Tandem-U". Retrieved from: http://www.cossackdom.com/book/bookkordon.html [in Ukrainian].

11. Lytvyn, V. U poshukakh yevropeiskoho dukhu. Yevropeizm yak intelektualnyi i svitohliadnyi dorohovkaz ukrainskykh diiachiv imperskoi doby [In search of the European spirit. Europeanism as an intellectual and worldview guide for Ukrainian figures of the imperial era]. Retrieved from: https://www.golos.com.ua/article/342214 [in Ukrainian].

12. Marchuk, V. (2024). Yevropeiska intehratsiia Ukrainy: politychnyi i bezpekovyi vymiry [European integration of Ukraine: political and security dimensions]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia – Bulletin of the Precarpathian University. Series: Political Science*, 17, 106–114 [in Ukrainian].

13. Plokhii, S. (2016). Brama Yevropy. Istoriia Ukrainy vid skifskykh voien do nezalezhnosti [The Gate of Europe. The History of Ukraine from the Scythian Wars to Independence]. (R. Klochko Trans). Kharkiv [in Ukrainian].

14. Horbulina, V.P. (Eds). (2017). Svitova hibrydna viina: ukrainskyi front [Global hybrid warfare: the Ukrainian front]. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [in Ukrainian].

15. Franko, I. "Bahno hnyleie mizh kraiv Yevropy…" ["The mud rots between the edges of Europe..."] Retrieved from: https://www.i-franko.name/uk/Verses/ZVershynINyzyn/TjuremniSonety/BagnoGnyleje.html [in Ukrainian].

Olga Vinnichuk. European integration as a key idea in Ukrainian political thought: through the prism of centuries

It has been proven that European integration in Ukrainian political thought is seen not only as a foreign policy course, but also as a civilizational choice based on the values of democracy, human rights, the rule of law, and national sovereignty. The evolution of the attitude of European political institutions and intellectual circles towards Ukraine, as well as the role of European solidarity in the process of forming modern Ukrainian political identity, are analyzed. The article substantiates the thesis that, in the context of Russian aggression, the idea of European integration has acquired special significance for Ukraine and has become a fundamental element of contemporary political thought.

Key words: *European integration, European identity, statehood, democracy, European Union.*

Відомості про авторів:

Віннічук Ольга – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Сулятицька Тетяна – кандидат філософських наук, доцент кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Дата першого надходження статті до видання: 01.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 111:[111.32+316.3]:2-38(043.3)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-9

Сергій Вонсович
ORCID: 0000-0001-9657-0902

ФОРМАТ ХАРИЗМАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В КОНТЕКСТІ АВТОРИТАРНОГО Й ТОТАЛІТАРНОГО СУСПІЛЬСТВ

У статті із застосуванням методологічного підходу Е. Фромма до аналізу некрофільної та біофільної орієнтацій особистості здійснюється комплексне дослідження конструктивного й деструктивного потенціалу харизматичного політичного лідерства в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій. Основну увагу зосереджено на авторитарному й тоталітарному типах харизматичних лідерів, які, з одного боку, формують соціальні спільноти й суспільства за зразком власної психологічної, ціннісної та світоглядної структури, а з іншого – самі зазнають визначального впливу відповідних соціальних середовищ, масових очікувань, колективних страхів і культурно-психологічних норм, а також під впливом історичних традицій і соціальних практик.

Обґрунтовується положення, згідно з яким харизма політичного лідера не зводиться виключно до сукупності індивідуальних психологічних рис чи особистісних якостей, а постає як складне соціально-політичне й символічне явище, що формується у взаємодії лідера зі спільнотою, яка його підтримує та функціонує як своєрідне символічне продовження його особистості, надаючи йому соціальної легітимності й впливу на різні рівні суспільного життя.

Показано, що в межах авторитарних і тоталітарних суспільно-політичних режимів харизматичний політичний лідер реалізує власний екзистенціальний шарм через формування домінантної ідеології, яка виконує функцію квазіфілософії суспільного життя, інструмента мобілізації мас і механізму легітимації політичної влади. Одночасно встановлюється політичний режим, що регламентує характер взаємодії лідера зі спільнотою та суспільством, визначає напрями їхнього розвитку, межі соціальної активності, способи відтворення влади й стабілізації політичного порядку в умовах ідеологічної уніфікації, контролю, постійного впливу на масову свідомість.

Ключові слова: *харизматичне лідерство, харизма спільноти, харизматична взаємодія, авторитаризм, тоталітаризм, метаантропологія харизми, особистість, спільнота, суспільство.*

Вступ. Харизма лідера визначає характер спільноти, яку він формує та очолює, спрямовуючи розвиток харизми послідовників. У разі загострених особистісних протиріч і нецілісності світогляду лідер може здійснювати деструктивний вплив на спільноту й суспільство, на відміну від харизматично цілісного та гуманістично орієнтованого лідера. Деструктивне лідерство реалізується через придушення гідності й потенціалу інших, конструктивне – через їх актуалізацію. Це спричиняє структурний дисбаланс та обмежує можливості продуктивного розвитку спільноти й суспільства.

Матеріал і методи дослідження. Комплексний аналіз феномена харизми людини здійснювали М. Вебер, Е. Трьольч, Д. Еммет, Р. Зом та інші Наприкінці ХХ ст. у політичній науці підкреслювалося, що харизматичний лідер бере на себе місію «прориву в майбутнє», володіючи баченням розвитку суспільства, загостреним відчуттям потреб часу та здатністю надихати й мобілізувати маси до колективних дій. Ця візіонерська місія лежить в основі зв'язку лідера з послідовниками, які сприймають його як надзвичайну особистість [11, p. 8]. Від першої чверті ХХІ ст. актуалізується зміст проблеми. Так, харизматичне лідерство в політичному

© С. Вонсович, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

контексті досліджують Б. Аволіо, Ж. Блондель, Р. Глассман, Д. Ептер, К. Льовенштейн та інші. Важливі аспекти сучасної харизми лідерів і комунікації аналізують Дж. Антонакіс, Р. Даліо, В. ван Едвардс, Н. Б. Енкельман. Дослідження здійснюється в міждисциплінарному форматі, поєднуючи політологічний, соціологічний і психологічний підходи для комплексного вивчення взаємозв'язку харизми лідера, спільнот і суспільних структур (Ф. Кабейн, П. Кінг, Дж.Н. Ландрам, Дж.С. Най, О. Скрипнюк [4, с. 20], В. Рейкіна [2]) та інші. Методологічною основою дослідження є підхід метаантропології Н. Хамітова [5, с. 30–54], у рамках якого осмислюються буденний, граничний і метаграничний екзистенціальний виміри буття людини, з якими корелюють буденний, особистісний і філософський типи світогляду особистості. Для осмислення впливу харизматичного лідера на суспільство суттєвим є підхід соціальної метаантропології С. Крилової, у рамках якого дослідниця комплексно осмислює фундаментальні екзистенційні аспекти трансцендування суспільства в його буденному, граничному й метаграничному бутті [1, с. 169].

На основі названих підходів окреслюється трактування харизми лідера, що розглядається як екзистенційний шарм, який у випадку цілісності його особистості здійснює конструктивний вплив на спільноту й суспільство. У разі ж нецілісності особистості лідера його харизма набуває деструктивних рис. Методологічно плідними для дослідження є концепти Е. Фромма про біофільну та некрофільну орієнтації особистості, що дають змогу детальніше проаналізувати характер впливу лідера на спільноту послідовників у авторитарному й демократичному суспільствах. Також важливою для осмислення деструктивних проявів харизматичного лідера в тоталітарному суспільстві є ідея Х. Арендт про тоталітаризм як систему правління лідерів у суспільстві, що принижує людську гідність. Інтерес до феномена харизматичного лідерства на пострадянському просторі актуалізується двома іншими дослідницькими напрямами в сучасній політології. Це, по-перше, осмислення труднощів переходу до демократичного урядування й високі ризики твердження авторитарних режимів у незрілих демократіях. По-друге, активне вивчення явища новітнього популізму, що зачіпає останнім часом не лише країни, які перебувають на шляху становлення державності й демократичних інститутів, а й розвинуті ліберальні демократії, що мають давні традиції раціональної та відповідальної політичної поведінки своїх еліт і лідерів. Як зауважують сучасні дослідники, «теоретичний зв'язок між популізмом і харизмою, коли остання звільняється від суто особистого виміру, може пролити світло на майбутні дослідження нестабільних взаємовідносин між сучасними демократіями та авторитаризмами» [7, p. 552].

Мета статті полягає в аналізі конструктивних і деструктивних проявів харизматичного лідера в авторитарному й тоталітарному суспільстві на основі усвідомлення екзистенційної орієнтації особистості.

Дослідження спирається на інтегративний методологічний підхід, який поєднує інституційний і системний аналіз, з метою комплексного дослідження цього явища.

Результати та обговорення. Харизматичне лідерство завжди підтримується спільнотою послідовників, які діють на добровільній або примусовій основі. Індивідуальна харизма лідера розглядається в контексті групової харизми спільноти, а харизма спільноти – у контексті її взаємодії з лідером. Харизматичне лідерство можна осмислювати як внутрішню силу, здатну формувати долю спільноти та людства на основі досвіду творення лідером власної долі. В авторитарних і тоталітарних суспільствах харизматичний політичний лідер реалізує свій екзистенційний шарм шляхом формування актуальної ідеології та встановлення режиму, що визначає його взаємодію зі спільнотою й суспільством. Пропоновані лідером цінності й життєвий устрій є проявами його особистісної харизми, що виявляє свій комплексний характер. Тому можна стверджувати, що харизма лідера представлена не лише особистістю, а й спільнотою, яка його оточує і є його своєрідним продовженням. Авторитарне суспільство

породжується авторитарним харизматичним лідером і його спільнотою; за цього можливий і зворотній процес. В обох випадках харизма лідера має примусовий характер та екзистенційну двоїстість. В авторитарному суспільстві харизма лідера формується завдяки його здатності створювати й вербалізувати привабливі ідеали й запит на них, одночасно проводячи політику, що вигідна йому під виглядом забезпечення прав і свобод. За відсутності реалізації обіцяних вигод і свобод лідер ризикує втратити підтримку послідовників. Це може призвести до зниження його впливу в спільноті й суспільстві або навіть до відторгнення. На думку Е. Фромма, «авторитарні системи не спроможні ліквідувати основні умови, які породжують прагнення до свободи; так само вони не можуть викорінити й прагнення до свободи, що випливає із цих умов» [8, p. 264]. Справді, авторитаризм спрямований передусім на обмеження свободи, при цьому реалізується наявна внутрішня несвобода харизматичного лідера. Проте, якщо ця свобода є досить сильною всередині послідовників, вони рано чи пізно розкриють його особистісний конфлікт у зворотному випадку, стануть послідовниками його авторитарних тенденцій. Екзистенційний шарм авторитарного лідера втілюється у владності, що породжує необмеженість його повноважень і повноважень його спільноти в рамках суспільства. Такий лідер частково приймає різні форми прояву харизми послідовників, за умови якщо вони не заважають йому реалізувати власну харизму як таку, що має беззаперечне право на першість.

Постає питання, чи завжди авторитарність означає деструктивність харизматичного лідера? Якщо розглядати це питання з моральної точки зору й ураховувати маніпулятивність харизми лідера та її двоїстість, будь-яка маніпуляція – це деструкція, адже вона принижує гідність людини. Однак спільнота й суспільство авторитарного типу можуть самі потребувати керування, опори, особливо в кризові часи, тому вони піддаються маніпуляції, що стає найефективнішим інструментом лідера в процесі захоплення влади й завоювання нових і нових послідовників. Наприклад, у росії нову доктрину національної державності вимагали на підтримку чи заміну «вичахлої» на той час харизми Б. Єльцина. Можна погодитися з думкою М. Розумного [3], що саме цю вимогу й задовольнив культ в. путіна, що містить у собі елементи імперського реваншу, моноцентризму влади й ідеологічного фундаменталізму. Опорою нової державної конструкції при цьому стали відновлені диктатором репресивні механізми, контроль режиму над економічними активами, а також інформаційним і культурним полем росії. Це означає, що в російському варіанті харизматична легітимація нового ладу й нової державності розвивалася за класичним, веберівським, сценарієм т. зв. рутинізації. Суспільну мотивацію, яку на початку створює харизма лідера, надалі підтримує оснований на особистій відданості апарат і зафіксовані у вигляді ідеологічних концептів цінності та принципи, які цим лідером проголошуються. Те, що така модель може виявитися дієвою й життєздатною в політичній перспективі, ще раніше засвідчив досвід правлячого режиму Білорусі.

У випадку заблюреності авторитарного режиму демократичними гаслами авторитет харизматичного лідера основується на омані, тому з часом може породжувати відчуження спільноти. Створюючи лише ілюзію продуктивної взаємодії з оточуючими, авторитарний харизматичний лідер залишається глибинно відстороненим від дійсних демократичних цінностей. Формальність виборчого процесу та регулярне впровадження потрібних владі законів підтверджує цей факт. Деструктивність впливу авторитарного харизматичного лідера поглиблюється й набуває жахливих форм, коли його екзистенційний шарм виражає некрофільність. У цей момент авторитарна харизма лідера набуває ознак тоталітарності, тому такого лідера можна назвати тоталітарним. Варто відзначити, що тоталітарному лідерові недостатньо реалізації власного авторитарного харизматичного авторитету, що має певні рамки влади й визнання, він прагне необмеженості влади й не лише суспільного, а й світового визнання своєї харизми. Тому тоталітарний харизматичний лідер поступово захоплює тотальну владу

за допомогою власної спільноти, а потім породжує тоталітарне суспільство, де він реалізується за рахунок знищення будь-яких прав і свобод громадян, геноцидних практик і масового терору. Можна сказати, що таким лідером був Адольф Гітлер, а в 20-х роках XXI століття до цього наближається в.путін.

Е. Фромм відзначає, що існують специфічні соціальні передумови формування авторитарних некрофільних тенденцій особистості, вони й стають вирішальними для її долі. Серед них автор виділяє «дозрівання серед людей, котрі люблять мертве; брак ініціативи; страх; умови, які роблять життя рутинним та нецікавим; механічний порядок замість раціонального життя, зумовленого безпосередніми відносинами між людьми» [9, p. 52]. Досягши дорослого віку, некрофільний харизматик, по суті, залишається страждаючою дитиною, яка, захопивши владу, здійснює помсту всьому світові за власну самотність і біль життя. Тому тоталітарний харизматичний лідер безжально руйнує основи попереднього суспільства, знищує його представників, поглиблюючи вплив власного екзистенціального шарму шляхом установлення тоталітарного режиму. Він принижує всіх, хто не приймає його харизму й хто займається вільнодумством, спочатку роз'єднуючи й ізолюючи людей із «застарілим» світоглядом так званого «старого режиму» одне від одного, під лозунгами нового об'єднання в могутній імперії. Пристрасно жаліючи себе, авторитарний лідер часто імітує харизму або ж егоїстично звеличує себе через прагнення досягнути визнання оточуючих і встановити владу над ними, у результаті знищуючи можливість виявлення своєї дійсної, конструктивної харизми. Здається, ніби через цю владу він зможе отримати й утрачену владу над собою. Описуючи суть деструктивної особистості, Ф. Ніцше акцентує увагу саме на його внутрішній розірваності, ненависті до себе, водночас на неймовірному бажанні звеличити себе перед людським загалом [10, p. 170]. Вождізм у тоталітарному суспільстві є вдалим прикладом непрофільного авторитарного лідерства, яке вже стає тоталітарним, злочинним лідерством. Важливо відзначити, що влада тоталітарних вождів над послідовниками можлива, коли ці послідовники мають подібну непрофільну особистісну орієнтацію, що забезпечує розуміння між ними за принципами світоглядної нецілісності та схожості. Е. Фромм відзначає, що вплив людей типу Гітлера й Сталіна основується на їхній необмеженій здатності й готовності вбивати. Із цієї причини їх любили некрофіли. При цьому такі вожді ніколи не визнають деструктивного, руйнівного характеру власної особистості. Здійснюючи масові злочини, вони одночасно переконують спільноту в тому, що діють заради загального блага, рівності усіх з усіма та світлого майбутнього соціуму. Таким чином, уводячи в оману маси людей, харизматичні вожді тоталітарного суспільства проводять двоїсту політику заради примарних цілей.

Авторитарний харизматичний лідер зосереджує силу й владу у власних руках завдяки реалізації свого екзистенціального шарму через установлення режиму, що забезпечує йому повноваження в прийнятті рішень за спільноту. Варто додати, що, авторитарність властива екзистенціально-особистісній харизмі людини, яка стає імітаційною, маніпулятивною, владною, нарцисичною, егоцентричною та егоїстичною. Авторитаризм лідера з екзистенціально-особистісною харизмою, по-перше, породжує й авторитарність спільноти, учасники якої, подібно до лідера, прагнуть домінувати одне над одним. По-друге, авторитарний лідер може сформувати спільноту послідовників-маріонеток, що скеровуються страхом відповідальності й волею до самозбереження.

Найбільш специфічною рисою авторитарної особистості, на думку Е. Фромма, є «ставлення до влади та сили». Він зауважує, що авторитарна особистість розділяє людей на сильних і безсилих, що дає їй змогу здійснювати розподіл так званих «своїх» і «не своїх» [8, p. 190]. Отже, влада, досягнута завдяки харизмі, а також власне влада й сила харизми дають можливість лідерові утримувати контроль над спільнотою й усе більше

затверджувати свою першість. Проте реалізація сили та здійснення влади харизматичного лідера можливі лише за умови підтримки авторитарної спільноти або ж поклоніння й повної слухняності послідовників.

Парадоксом є те, що прагнення нарощувати силу шляхом розширення влади в авторитарної особистості основується на вираженому почутті безсилля, яке вона свідомо переборює. Виражаючи гіперболізоване та болюче прагнення до влади, авторитарна людина знаходить можливість скинути із себе тягар відповідальності перед спільнотою та самою собою за власні деструктивні прояви. Спектр деструктивних проявів харизми авторитарного лідера досить широкий – від простого самоствердження у вузьких колах людей до морального пригнічення спільноти й маніпуляції нею, а також жорсткої діяльної репресивності стосовно її учасників.

Досліджуючи феномен тоталітаризму й диктатури тоталітарного правління Гітлера й Сталіна, Х. Арендт аналізує принцип вождізму, який полягає в тому, що воля лідера стає ««верховним законом» у тоталітарній державі». За цього тоталітарна влада здійснюється переконанням, авторитетною владою чи насильством при тому, що основною формою правління даного режиму є терор. У підтвердження терористичного характеру тоталітарної влади Х. Арендт описує свавілля, що процвітало в нацистських і радянських концентраційних таборах, де знищувалися тисячі людей. Однак, намагаючись довести, що все є можливим, тоталітарні режими, самі того не знаючи, показали, що є злочини, які люди не можуть ні покарати, ні простити» [6, p. 458]. Отже, тоталітарне правління як свавілля харизми лідера та його спільноти продукує зло шляхом затвердження необмеженої влади, зло у своїй абсолютній формі (абсолютній, оскільки його вже не можна вивести з будь-яких зрозумілих мотивів).

Деструктивність підтверджує некрофільний характер харизматичного лідера, що за умови вираженої волі до тотальної влади може лише посилюватися й неминуче здійснювати негативний вплив на спільноту, який вона може не усвідомлювати через завуальованість мотивів такого лідера. У своїх найжорсткіших владних проявах авторитарний лідер стає тоталітарним, породжує тоталітарний режим і навіть формує тоталітарне суспільство, безжалісно позбавляючи послідовників свободи на все життя. У тоталітарному суспільстві харизматичний лідер може нарощувати свою владу за допомогою партії, панування якої ініціює. Харизматичний тоталітарний лідер створює соціально-політичний режим, у рамках якого знищуються будь-які прояви індивідуальності людини та її харизми. Такий лідер тримає в жорстких рамках харизму всіх оточуючих його послідовників і спільноти, яку він очолює. Тоталітарний режим суспільства позбавляє людину свободи думки, критичності мислення, самовираження й навіть почуття, знищуючи її особистість. Панування такого режиму під керівництвом тоталітарного вождя описує Дж. Орвелл у романі «1984».

Отже, у тоталітарному суспільстві навіть стихія мислення, що є глибинно властивою кожній людині, переслідується владою. Для забезпечення такої влади в тоталітарному суспільстві харизматичний лідер потребує суворої дисципліни й атмосфери тотального підкорення всіх його членів. Надзвичайна сила харизматичного впливу такого лідера та його спільноти забезпечується використанням специфічних маніпулятивних інструментів, широким арсеналом яких вони володіють. Потужним інструментом для апропріації влади харизматичним лідером у тоталітарному суспільстві стає ідеологія, завдяки якій він маніпулює масовою свідомістю та свідомістю спільноти. Ідеологія реалізує в соціумі харизму вождя, що передається людям у його численних виступах. Тоталітарний лідер здійснює ідеологічну пропаганду особисто, пригнічуючи волю слухачів переважаючою силою свого ораторського таланту, яким майстерно володів А. Гітлер. На переконання Е. Фромма, ідеологія Гітлера виросла з його особистості, що виражала почуття неповноцінності, ненависть до життя,

аскетизм і заздрість до тих, хто живе повним життям [8, p. 262]. Названі почуття стали підґрунтям його садистсько-мазохістських прагнень. Але не лише нацистська ідеологія задовольняла нижчий середній клас; політична практика реалізувала те, що обіцяла ідеологія. Була створена ієрархія, у якій кожен мав когось над собою, кому він повинен був підкоритися, і когось під собою, над ким відчував свою владу.

Отже, якщо тоталітарний режим є формою реалізації деструктивної харизми некрофільного лідера та її продовженням, то ідеологія є не лише її проявом, а й засобом досягнення влади. Ідеологія виконує об'єднавчу й зомбувальну функції, дає змогу тримати людей у стані постійного страху перед харизматичним лідером і безумовного підкорення через цей страх. Проте тоталітарному харизматичному вождю недостатньо лише послуху, його некрофільна особистість жадає побачити біль і страждання. Сформована лідером і «вкладена» у свідомість спільноти людей ідеологія продовжує здійснювати харизматичний вплив навіть за його фізичної відсутності. Тоталітарний вождь ніколи не буває відсутнім, його харизма нескінченна, він ніби завжди поряд, кожної миті слідкує за всіма заради загального суспільного порядку. Такий ефект присутності досягається шляхом проведення кампаній інформаційної пропаганди, що реалізуються засобами масової інформації та кіно, які демонструють образ вождя як «кращого з кращих». Вождь постає світовим лідером, якому належать усі досягнення суспільства, тому він не може бути неправим, навіть якщо здійснює жорстоке правосуддя, масові «чистки» невірних, нескорених, численні репресії й убивства невинних людей. При всьому цьому пропаганда «одягає» на вождя «вінець благодіяння», підкреслюючи його харизму, що проявляється у виключних розумі та мудрості.

Аналізуючи постаті А. Гітлера та Й. Сталіна, Х. Арендт висловлює думку, що вони не були харизматичними лідерами, проте володіли майстерністю побудови взаємовідносин і на початку своєї кар'єри суцільно присвячували себе питанням, пов'язаним із персоналом. Авторка визначає тоталітарного вождя як «чиновника від мас», «функціонера», який утілює «волю» мас, акцентуючи увагу на їхній взаємозалежності [8, p. 325]. Зазначимо, що, по-перше, саме неймовірна самовпевненість, переконаність у своїй правочинності й надзвичайна зухвалість, якою володіли А. Гітлер і Й. Сталін, демонструють силу їхньої харизми. По-друге, здатність увести не лише в оману, а й у значне екзистенціальне заціпеніння мільйони громадян Німеччини та радянського союзу й разом із тим здійснювати масову маніпуляцію ними свідчить про беззаперечну владну впливовість особистісного шарму цих тоталітарних вождів. По-третє, сам факт їхньої пильної уваги до відносин з послідовниками й здатність успішно формувати й очолювати революційні рухи повідомляє про потребу Гітлера й Сталіна такого кола оточуючих, що схвалить їхню харизму, легалізує її й дать змогу реалізувати перед ними.

Висновки. Авторитарність і тоталітарність харизматичного лідера породжують авторитарне й тоталітарне суспільство, виникають у таких суспільствах. Такі прояви харизми є результатом нецілісності особистості лідера, його надлишкової акцентованості на здійсненні контролю, маніпуляції або тотальної влади над іншими, а також некрофільності, що деструктивно впливають на суспільство. По-перше, наявною є маніпулятивність харизми таких лідерів і її двоїстість. По-друге, авторитарна й тоталітарна спільноти в суспільстві можуть потребувати такої маніпуляції через необхідність відчувати керування та моральну опору, які виникають у кризові часи.

Література:

1. Крилова С. А. Краса людини в життєвих практиках культури. Досвід соціальної та культурної метаантропології і андрогін-аналізу : монографія. 2-е видання, виправлене і доповнене. Київ : КНТ, 2022. 536 с.

2. Рейкін В. Феномен харизматичного лідерства: домінанти та дискусійні аспекти. *Економіка і суспільство.* 2022. Вип. 37. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-62.

3. Розумний М. Харизма і трансформаційне лідерство в нових незалежних державах. *Політичні дослідження.* 2025. № 1(9). С. 154–175. DOI: https://doi.org/10.53317/2786-4774-2025-1-8.

4. Скрипнюк О. О. Сучасний авторитарний режим: характерні риси і прояви. *Journal «Science Rise: Juridical Science*». 2020. № 2(12). С. 18–23.

5. Хамітов Н. В., Крилова С. А. Людина і культура. Словник. Філософська антропологія. Філософія культури. Культурологія. Київ : КНТ, 2022. 295 с.

6. Arendt H. The Origins of Totalitarianism. San Diego, New York, London : A Harvest book harcourt brace & Company, 1973. 529 p.

7. Barisione M. Reviving Metapersonal Charisma in Max Weber. *Political Theory.* 2023. № 51(3). P. 530–555.

8. Fromm E. Escape from freedom. New York : Holt, Rinehart & Winston, Inc., Avon books, 1969. 333 p. URL: https://www.are.na/block/17827593.

9. Fromm E. The Heart of Man. Its Genius for Good and Evil. New York : Harper & Row Publishers, 1964. 157 p.

10. Nietzsche F. The Will to Power. New York : Russell and Russell, 1964. 575 p.

11. Willner A. R. The Spellbinders: Charismatic Political Leadership. New Haven, CT : Yale University Press A.R, 1984. 212 p.

References:

12. Krylova, S.A. (2022). Krasa liudyny v zhyttievykh praktykakh kultury: Dosvid sotsialnoi ta kulturnoi metaantropolohii i androhin-analizu [The beauty of a human in cultural life practices: Experience of social and cultural meta-anthropology and androgyn-analysis] [Monograph, 2nd corrected and supplemented edition]. Kyiv: KNT. 536 p. [in Ukrainian].

13. Reikin, V. (2022). Fenomen kharizmatychnoho liderstva: dominanty ta dyskusiini aspekty [Charismatic leadership phenomenon: dominants and discussion aspects]. *Ekonomika i suspilstvo,* 37. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-62 [in Ukrainian].

14. Rozumnyi, M. (2025). Kharizma i transformatsiine liderstvo v novykh nezalezhnikh derzhavakh [Charisma and transformational leadership in new independent states]. *Politychni doslidzhenia,* 1(9), 154–175. https://doi.org/10.53317/2786-4774-2025-1-8 [in Ukrainian].

15. Skrypniuk, O.O. (2020). Suchasnyi avtorytarnyi rezhym: kharakterni rysy i proyavy [Modern authoritarian regime: Characteristic features and manifestations]. Journal *Science Rise: Juridical Science,* 2(12), 18–23 [in Ukrainian].

16. Khamitov, N.V., Krylova, S.A. (2022). Liudyna i kultura: Slovnyk. Filosofska antropologiia. Filosofiia kultury. Kulturologiia [Human and culture: Dictionary. Philosophical anthropology. Philosophy of culture. Cultural studies]. Kyiv: KNT, 295 p. [in Ukrainian].

17. Arendt, H. (1973). *The origins of totalitarianism.* San Diego, New York, London : A Harvest Book, Harcourt Brace & Company.

18. Barisione, M. (2023). Reviving metapersonal charisma in Max Weber. *Political Theory*, 51(3), 530–555.

19. Fromm, E. (1969). Escape from freedom. New York: Holt, Rinehart & Winston, Inc., Avon Books. Retrieved from: https://www.are.na/block/17827593.

20. Fromm, E. (1964). *The heart of man: Its genius for good and evil.* New York: Harper & Row Publishers.

21. Nietzsche, F. (1964). The will to power. New York: Russell and Russell.

22. Willner, A.R. (1984). The spellbinders: Charismatic political leadership. New Haven, CT: Yale University Press.

Sergiy Vonsovych. Format of charismatic political leadership in the context of authoritarian and totalitarian societies

The article applies Erich Fromm's methodological approach to the analysis of necrophilic and biophilic orientations of personality to conduct a comprehensive study of the constructive and destructive potential

of charismatic political leadership amid contemporary socio-political transformations. The focus is on authoritarian and totalitarian types of charismatic leaders, who,on the one hand, shape social communities and societies modeled on their own psychological, value-based, and worldview structures, and on the other hand, are influenced by corresponding social environments, mass expectations, collective fears, cultural-psychological norms, as well as historical traditions and social practices. It is argued that the charisma of a political leader is not reducible solely to a set of individual psychological traits or personal qualities, but emerges as a complex socio-political and symbolic phenomenon, formed through interaction with the community that supports the leader and functions as a symbolic extension of their personality, providing social legitimacy and influence across different levels of societal life. The study demonstrates that within authoritarian and totalitarian regimes, a charismatic political leader realizes their existential appeal through the establishment of a dominant ideology, which serves as a quasi-philosophy of social life, a tool for mass mobilization, and a mechanism for legitimizing political power. Simultaneously, a political regime is established that regulates the leader's interaction with the community and society, determines the directions of their development, defines the limits of social activity, and establishes mechanisms for reproducing authority and stabilizing political order under conditions of ideological unification, control, and influence over mass consciousness.

Key words: *charismatic leadership, community charisma, charismatic interaction, authoritarianism, totalitarianism, meta-anthropology of charisma, personality, community, society.*

Відомості про автора:

Вонсович Сергій – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Дата першого надходження статті до видання: 12.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 351.86:316.77:323.28
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-10

Володимир Галіпчак
ORCID: 0009-0006-2501-0290

Наталія Ротар
ORCID: 0000-0002-6430-3460

ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ІНФОРМАЦІЙНО-БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОНЦЕПТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розкрито концепт дослідження інституційних чинників інформаційно-безпекової політики України в умовах воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена посиленням інформаційних загроз у період воєнного стану та зростанням ролі інформаційної безпеки як одного з ключових чинників забезпечення національної безпеки України в умовах повномасштабної збройної агресії РФ. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до розуміння інформаційної безпеки як багатовимірного явища, що поєднує правові, політичні, організаційні та комунікативні компоненти. Особливу увагу приділено впливу воєнного стану на трансформацію інформаційно-безпекової політики України. Доведено, що війна стала каталізатором інституційних змін, спрямованих на підвищення стійкості інформаційного простору, розвиток стратегічних комунікацій та посилення протидії дезінформації. Водночас наголошується на необхідності дотримання балансу між безпековими імперативами та демократичними стандартами в контексті євроінтеграційного курсу України.

Зроблено висновок, що інституційні чинники не лише визначають здатність держави реагувати на актуальні інформаційні загрози, але й формують стратегічні засади інформаційно-безпекової політики в умовах воєнного стану, забезпечуючи її адаптивність та довгострокову ефективність.

Ключові слова: *інформаційна безпека, інформаційно-безпекова політика, інституційні чинники, воєнний стан, гібридна війна, національна безпека.*

Вступ. Інформаційна сфера в сучасних умовах перетворилася на один із ключових просторів протиборства між державами, політичними акторами та наддержавними утвореннями. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України остаточно засвідчила, що інформаційна безпека більше не може розглядатися лише як допоміжний або технічний компонент національної безпеки. Вона набула стратегічного значення та стала самостійним напрямом державної політики, тісно пов'язаним із питаннями суверенітету, демократичного розвитку, стійкості суспільства й ефективності державного управління.

В умовах воєнного стану інформаційно-безпекова політика України зазнала суттєвих трансформацій. З одного боку, це пов'язано з необхідністю оперативного реагування на масовані інформаційно-психологічні операції, дезінформаційні кампанії та кібератаки з боку держави-агресора. З іншого – із потребою у збереженні балансу між безпековими імперативами та демократичними принципами функціонування публічного простору. За таких обставин особливої актуальності набуває аналіз інституційних чинників, які визначають спроможність держави формувати й реалізовувати ефективну інформаційно-безпекову політику.

Наукові дослідження у сфері інформаційної безпеки традиційно зосереджувалися на правових, технологічних або комунікаційних аспектах. Водночас інституційний вимір тривалий час залишався фрагментарно висвітленим, особливо в контексті гібридної війни

© В. Галіпчак, Н. Ротар, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

та воєнного стану. Недостатньо дослідженими залишаються питання взаємодії між органами державної влади, безпековими структурами, громадянським суспільством і міжнародними партнерами у процесі забезпечення інформаційної безпеки, а також вплив інституційних дисфункцій на ефективність відповідної політики.

Метою статті є концептуальне осмислення інституційних чинників інформаційно-безпекової політики України в умовах воєнного стану й узагальнення ключових теоретичних і практичних положень, напрацьованих у межах дисертаційного дослідження. До основних завдань належать: аналіз інституційної архітектури інформаційної безпеки; визначення ролі та функцій основних суб'єктів інформаційно-безпекової політики; окреслення специфіки інституційної взаємодії в умовах гібридної війни; формування узагальненого концепту інституційного забезпечення інформаційної безпеки держави.

Матеріал і методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, що дали змогу всебічно проаналізувати інституційні чинники інформаційно-безпекової політики України в умовах воєнного стану. Вихідною теоретико-методологічною позицією є системний підхід, за якого інформаційна безпека розглядається як багаторівнева та динамічна підсистема національної безпеки, функціонування якої визначається взаємодією політичних, правових, інституційних і комунікативних чинників.

У процесі дослідження застосовано інституційний підхід, що дав змогу проаналізувати структуру, функції та взаємодію основних суб'єктів формування й реалізації інформаційно-безпекової політики. Особлива увага приділялася виявленню ролі державних інституцій, безпекових органів, органів публічної влади, а також недержавних акторів і міжнародних партнерів у протидії інформаційним загрозам в умовах збройної агресії.

Для осмислення трансформацій інформаційно-безпекової політики використано порівняльний метод, який дав можливість зіставити інституційні моделі забезпечення інформаційної безпеки в довоєнний період та в умовах воєнного стану. Нормативно-правовий аналіз застосовувався для дослідження правових засад функціонування інформаційної сфери, особливостей правового режиму воєнного стану та його впливу на регулювання інформаційних відносин.

Метод структурно-функціонального аналізу використано з метою виявлення ключових інституційних механізмів забезпечення інформаційної безпеки, а також факторів, що знижують ефективність інформаційно-безпекової політики. Узагальнення й інтерпретація результатів здійснювалися з урахуванням сучасних наукових підходів до дослідження гібридних конфліктів і інформаційних війн.

Результати та обговорення. Під час дослідження встановлено, що інституційні чинники виступають системоутворювальним елементом інформаційно-безпекової політики України та визначають її спроможність функціонувати в умовах воєнного стану. Аналіз теоретичних підходів до розуміння інформаційної безпеки як складової національної безпеки засвідчив, що сучасні інформаційні загрози мають комплексний характер і не обмежуються суто технологічним, правовим або військовим виміром. Вони формуються на перетині політичних, інформаційних, соціальних і комунікативних процесів, що суттєво ускладнює механізми їх ідентифікації та нейтралізації [1; 3].

Отримані результати дали змогу обґрунтувати доцільність розгляду інформаційно-безпекової політики як багаторівневої системи, у межах якої поєднуються правові, політичні, організаційні та комунікативні компоненти. У дисертації доведено, що саме інституційна спроможність держави забезпечує узгодженість зазначених компонентів, їхню взаємодію і адаптацію до умов гібридної війни та воєнного стану [4]. У цьому контексті інформаційна безпека постає не лише як сфера реагування на загрози, а як окремий напрям стратегічного державного управління, що потребує цілісного бачення, довгострокового планування та стабільної інституційної підтримки.

У межах дослідження інституційного виміру інформаційно-безпекової політики визначено ключові суб'єкти її формування та реалізації, зокрема органи державної влади, сектор безпеки й оборони, регуляторні інституції у сфері інформації та комунікацій, а також інститути громадянського суспільства та медіасередовище. Встановлено, що недостатня координація між цими інститутами знижує ефективність протидії інформаційним загрозам, особливо в умовах кризових ситуацій та воєнного протистояння [2]. Водночас обґрунтовано, що саме налагоджена інституційна взаємодія виступає передумовою формування стійкого інформаційного простору та підвищення загальної інформаційної резильєнтності держави.

Особливу увагу в дослідженні приділено аналізу нормативно-правових засад інформаційної безпеки. Встановлено, що в умовах воєнного стану відбувається посилення ролі держави в регулюванні інформаційного простору, зокрема шляхом обмеження деструктивних інформаційних впливів, протидії дезінформації та інформаційно-психологічним операціям [6; 7]. Разом із тим наголошується, що надмірна концентрація регуляторних повноважень без належних інституційних запобіжників може створювати ризики для демократичного розвитку, що зумовлює необхідність збереження балансу між імперативами безпеки та дотриманням прав і свобод людини. Такий баланс розглядається як ключова умова реалізації євроінтеграційного курсу України та її відповідності європейським стандартам у сфері інформаційної політики [5].

Окрему увагу приділено впливу воєнного стану на трансформацію інформаційно-безпекової політики. Доведено, що з початком повномасштабної агресії Російської Федерації інформаційна безпека набула статусу стратегічного пріоритету державної політики та була інтегрована в загальну систему національної безпеки [8]. Війна виступила каталізатором глибоких інституційних змін, спрямованих на підвищення стійкості інформаційного простору, вдосконалення механізмів державної комунікації, розвиток стратегічних комунікацій і зміцнення інформаційного суверенітету України.

Результати дослідження також підтверджують зростання ролі стратегічних комунікацій і суспільних наративів у забезпеченні інформаційної безпеки. Формування стійкого інформаційного середовища неможливе без урахування рівня довіри громадян до державних інститутів, а також без активної політичної та комунікативної участі суспільства. В умовах тривалого воєнного протистояння стратегічні комунікації виконують не лише інформативну, а й консолідаційну функцію, сприяючи збереженню соціальної єдності та підтримці легітимності державних рішень [10].

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що інституційні чинники не лише визначають здатність держави оперативно реагувати на інформаційні загрози, але й формують стратегічні засади інформаційно-безпекової політики України в умовах воєнного стану. Саме інституційна спроможність забезпечує адаптивність, стійкість і довгострокову ефективність цієї політики, а також її відповідність сучасним безпековим викликам і європейським стандартам [9].

Висновки. За результатами проведеного дослідження встановлено, що інформаційно-безпекова політика України в умовах воєнного стану формується під визначальним впливом інституційних чинників, які забезпечують її стійкість, адаптивність та спроможність реагувати на сучасні виклики. Інформаційна безпека в умовах російської агресії набула системного характеру та трансформувалася з окремого напряму державної політики у ключовий елемент загальної системи національної безпеки.

Доведено, що ефективність інформаційно-безпекової політики безпосередньо залежить від рівня інституційної взаємодії між органами державної влади, сектором безпеки й оборони, регуляторними структурами у сфері інформації та комунікацій, а також інститутами громадянського суспільства й медіасередовищем. Недостатня узгодженість дій між цими суб'єктами знижує здатність держави протидіяти інформаційним загрозам, тоді як

скоординована інституційна модель сприяє формуванню стійкого та контрольованого інформаційного простору.

Обґрунтовано, що воєнний стан став каталізатором інституційних змін у сфері інформаційної безпеки, зумовивши посилення ролі держави в регулюванні інформаційних процесів, розвитку стратегічних комунікацій та протидії дезінформації. Водночас актуалізується проблема збереження балансу між безпековими імперативами та демократичними стандартами, що має принципове значення для реалізації євроінтеграційного курсу України.

Встановлено, що інформаційно-безпекова політика в умовах війни виходить за межі суто технічних або нормативно-правових механізмів і дедалі більше спирається на соціально-політичні чинники, зокрема рівень довіри громадян до державних інститутів, ефективність суспільних комунікацій та здатність формувати стійкі національні наративи. Саме ці аспекти визначають довгострокову стійкість інформаційного простору й інформаційного суверенітету держави.

Загалом результати дослідження підтверджують, що інституційні чинники є ключовою передумовою формування ефективної інформаційно-безпекової політики України в умовах воєнного стану. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються в поглибленому аналізі інституційних механізмів стратегічних комунікацій, розвитку міжнародної співпраці у сфері інформаційної безпеки, а також у дослідженні ролі політичної участі та громадянського суспільства у зміцненні інформаційної стійкості держави.

Література:

1. Біленчук П. Д., Борисова Л. В., Неклонський І. М., Собина В. О. Правові засади інформаційної безпеки України. Харків, 2018. С. 289.

2. Галіпчак В. Безпека інформаційного простору України в умовах російської агресії на сучасному етапі: основні завдання та виклики. *Науковий журнал «Регіональні студії».* 2023. № 34. С. 81–85.

3. Галіпчак В. Основні методологічні засади поняття національної безпеки: інформаційний вимір. *POLITIA. Вісник наукових робіт молодих вчених.* Івано-Франківськ : ЯРИНА, 2023. Вип. 5. С. 192–225.

4. Глобенко С. Інформаційний простір держави та проблеми забезпечення його захисту в Україні. *Науковий вісник: Державне управління.* 2023. № 1. С. 195–210.

5. Гурковський В. І. Інформаційна безпека в Україні як складова національної безпеки. *Наукові праці Української академії державного управління.* 2002. № 2. С. 9–18.

6. Дерев'янко С. М. Гібридна війна: інформаційно-безпековий вимір. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія.* 2024. Вип. 18. С. 11–18.

7. Дніпренко Н. К. Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою. *Теорія та історія державного управління.* 2005. С. 20.

8. Довгань О. Д., Ткачук Т. Ю. Система інформаційної безпеки України: онтологічні виміри. *Інформація і право.* 2018. № 1 (24). С. 89–103.

9. Загирняк, М. Інформаційна війна Росії проти України: особливості, методи та наслідки. *«Гібридна війна»: виклики та загрози національній безпеці України.* Київ, 2015. С. 42.

10. Захаренко К. Чинники здійснення державної інформаційної політики України. *Регіональні студії.* 2019. № 17. С. 15–19.

References:

1. Bilenchuk, P.D., Borysova, L.V., Neklonskyi, I.M., & Sobyna, V.O. (2018). Pravovi zasady informatsiinoi bezpeky Ukrainy [Legal foundations of information security of Ukraine]. Kharkiv [in Ukrainian].

2. Halipchak, V. (2023). Bezpeka informatsiinoho prostoru Ukrainy v umovakh rosiiskoi ahresii na suchasnomu etapi: osnovni zavdannia ta vyklyky [Security of Ukraine's information space under Russian aggression at the present stage: main tasks and challenges]. *Rehionalni studii – Regional Studies*, 34, 81–85 [in Ukrainian].

3. Halipchak, V. (2023). Osnovni metodolohichni zasady poniattia natsionalnoi bezpeky: informatsiinyi vymir [Basic methodological principles of the concept of national security: information dimension]. *POLITIA. Visnyk naukovykh robit molodykh vchenykh – POLITIA. Bulletin of Scientific Works of Young Scientists*, 5, 192–225 [in Ukrainian].

4. Hlobenko, S. (2023). Informatsiinyi prostir derzhavy ta problemy zabezpechennia yoho zakhystu v Ukraini [State information space and problems of ensuring its protection in Ukraine]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia – Scientific Bulletin: Public Administration*, 1, 195–210 [in Ukrainian].

5. Hurkovskyi, V.I. (2002). Informatsiina bezpeka v Ukraini yak skladova natsionalnoi bezpeky [Information security in Ukraine as a component of national security]. *Naukovi pratsi Ukrainskoi akademii derzhavnoho upravlinnia – Scientific Works of the Ukrainian Academy of Public Administration*, 2, 9–18 [in Ukrainian].

6. Derevianko, S.M. (2024). Hibrydna viina: informatsiino-bezpekovyi vymir [Hybrid war: information and security dimension]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia – Bulletin of the Precarpathian University. Series: Political Science*, 18, 11–18 [in Ukrainian].

7. Dniprenko, N.K. (2005). Zmina paradyhmy v derzhavnomu upravlinni informatsiinoiu sferoiu [Paradigm shift in public administration of the information sphere]. *Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia – Theory and history of public administration*, 20 [in Ukrainian].

8. Dovhan, O.D., & Tkachuk, T.Yu. (2018). Systema informatsiinoi bezpeky Ukrainy: ontolohichni vymiry [Information security system of Ukraine: ontological dimensions]. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, 1 (24), 89–103 [in Ukrainian].

9. Zahyrianiak, M. (2015). Informatsiina viina Rosii proty Ukrainy: osoblyvosti, metody ta naslidky [Russia's information war against Ukraine: features, methods and consequences]. In *"Hibrydna viina": vyklyky ta zahrozy natsionalnii bezpetsi Ukrainy* ["Hybrid war": challenges and threats to Ukraine's national security] (p. 42). Kyiv [in Ukrainian].

10. Zakharenko, K. (2019). Chynnyky zdiisnennia derzhavnoi informatsiinoi polityky Ukrainy [Factors of implementation of the state information policy of Ukraine]. *Rehionalni studii – Regional Studies*, 17, 15–19 [in Ukrainian].

Volodymyr Halipchak, Nataliia Rotar. Institutional Factors of Ukraine`s Information Security Policy under Martial Law: a research concept

The article reveals the research concept of institutional factors shaping Ukraine's information security policy under martial law. The relevance of the study is determined by the intensification of information threats during the period of martial law and the growing role of information security as one of the key components of ensuring Ukraine's national security in the context of the full-scale armed aggression of the russian federation against the state. The article analyzes theoretical and methodological approaches to understanding information security as a multidimensional phenomenon that integrates legal, political, organizational, and communicative components. Special attention is paid to the impact of martial law on the transformation of Ukraine's information security policy. It is substantiated that the war has become a catalyst for institutional changes aimed at strengthening the resilience of the information space, developing strategic communications, and enhancing counteraction to disinformation. At the same time, emphasis is placed on the necessity of maintaining a balance between security imperatives and democratic standards within the framework of Ukraine's European integration course.

The study concludes that institutional factors determine not only the state's capacity to respond to current information threats but also shape the strategic foundations of information security policy under martial law, ensuring its adaptability and long-term effectiveness.

Key words: *information security, information security policy, institutional factors, martial law, hybrid war, national security.*

Відомості про автора:
Галіпчак Володимир – доктор філософії,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Ротар Наталія – доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Дата першого надходження статті до видання: 30.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

UDC 32:351.862.4(477):305
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-11

Nadiia Herbut
ORCID: 0000-0001-9776-3386

GENDER DIMENSION OF UKRAINE'S POST-WAR RECOVERY PLANS

The article provides a comprehensive analysis of the gender dimension of Ukraine's post-war recovery agenda and assesses whether gender equality commitments are translated into governance mechanisms and funding priorities. The study traces the evolution of gender-sensitive language and institutional initiatives across the Ukraine Recovery Conference process and related recovery plans, and examines how these commitments interact with EU and donor frameworks. Methodologically, it combines qualitative document analysis (conference declarations, policy papers, legal and program documents) with a descriptive review of development-finance data reported to the OECD Development Assistance Committee (OECD DAC), including the gender equality policy marker used to classify official development assistance. The findings indicate a gradual strengthening of gender mainstreaming in recovery narratives (participation, protection from gender-based violence, women's economic empowerment, and inclusion of vulnerable groups), alongside the emergence of dedicated coordination formats and partnerships. At the same time, a persistent implementation gap is identified: gender objectives are often formulated at the level of principles, while earmarked resources, measurable targets, and harmonised indicators remain limited. OECD DAC reporting suggests that even during periods of intensified donor support, a substantial share of aid is not coded with gender equality as a principal objective, which complicates accountability for outcomes. The article argues that an infrastructure-first recovery model risks reproducing pre-war inequalities unless paired with investments in the care economy, labour-market inclusion, and survivor-centred services. Practical recommendations focus on adopting gender-responsive budgeting with transparent allocations, strengthening monitoring through SMART indicators and open reporting, institutionalising the participation of women's organisations in recovery governance, and improving donor coordination so that gender commitments are reflected in financing and oversight.

Key words: *gender-responsive recovery, gender policy; gender equality; post-war reconstruction of Ukraine; Ukraine's post-war recovery.*

Introduction. Russia's full-scale invasion of Ukraine on 24 February 2022 triggered an unprecedented humanitarian crisis and large-scale destruction. According to the fourth Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4) prepared by the World Bank, the Government of Ukraine, and the European Commission, total recovery and reconstruction needs by the end of 2024 exceeded USD 500 billion [15]. This unprecedented figure covers the restoration of housing, transport networks, the energy sector, social infrastructure, and the country's broader economic potential.

At the same time, the war has had a disproportionate impact on women and girls. UN Women and CARE International document that women and children constitute around 90% of the approximately 6.7 million refugees who left Ukraine, while women and girls account for 59–64% of internally displaced persons. These demographic shifts have been accompanied by a sharp rise in domestic violence, growing demand for gender-based violence (GBV) response services, and widening economic inequalities. Women constitute the majority of registered unemployed persons, and the gender pay gap has expanded significantly during wartime disruption [13].

Despite these gendered impacts, a central paradox is that the bulk of international assistance and reconstruction finance is allocated without meaningful integration of gender objectives. This

© N. Herbut, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

imbalance risks reproducing and deepening gender inequality during recovery. Comparative evidence from post-conflict reconstruction suggests that, without deliberate gender integration, recovery efforts tend to reinforce traditional gender roles, concentrate resources in male-dominated sectors, and overlook the specific needs and priorities of women and girls. Conversely, post-conflict transformation can also constitute a "window of opportunity" for accelerating gender equality, provided that policy design and financing are aligned with gender-responsive goals.

The purpose of this article is to provide a comprehensive assessment of the gender dimension in key policy documents guiding Ukraine's post-war reconstruction and to identify gaps between declaratory commitments and implementation mechanisms. To achieve this goal, the study pursues three objectives: to analyse the integration of gender approaches within core recovery frameworks, including the Ukraine Recovery Conferences and the EU Ukraine Facility; to identify structural mechanisms driving the financing gap between declarations and actual support for gender objectives; and to develop recommendations to strengthen gender integration in Ukraine's recovery governance.

Materials and Methods. The empirical base of the study includes official documents and outcome statements from the Ukraine Recovery Conferences (Lugano 2022, London 2023, Berlin 2024, Rome 2025), European Union legal acts (including Regulation (EU) 2024/792 establishing the Ukraine Facility and Council Implementing Decision (EU) 2024/1447 approving the assessment of the Ukraine Plan), UN Women and CARE International reports (Rapid Gender Analysis series), OECD materials (DAC Gender Equality Policy Marker and related donor statistics), and documents of the Cabinet of Ministers of Ukraine [3; 7; 8; 11; 13]. The theoretical and methodological framework draws on gender mainstreaming concepts and on the Women, Peace and Security agenda as implemented in Ukraine through the National Action Plan for UNSC Resolution 1325 [9]. The study employs comparative analysis of EU financial instruments, content analysis of official policy documents, and descriptive analysis of OECD DAC gender-related aid statistics.

Results and Discussion. The series of Ukraine Recovery Conferences (URC) demonstrates a clear progression from symbolic commitments to gender equality in Lugano (2022) toward more explicit institutional mechanisms in Rome (2025), although persistent financing gaps remain. This shift was driven largely by civil society advocacy and by a breakthrough at URC Berlin (2024), where gender issues were integrated into the official programme and the Alliance for Gender-Responsive and Inclusive Recovery was launched.

The first Ukraine Recovery Conference in Lugano (4–5 July 2022) enshrined gender equality as one of the seven Lugano Principles, stating that recovery should be inclusive, ensure gender equality, and respect human rights, so that no part of society is left behind [12]. However, gender-focused discussions remained limited and were largely relegated to side events organised alongside the main conference.

The London conference (21–22 June 2023) reflected continuity rather than significant progress in gender commitments. A joint statement by ActionAid, CARE, IRC, the NGO "Girls", Oxfam International, and Plan International emphasised that gender equality had received limited attention in recovery discussions despite being articulated as a core principle in Lugano [1]. The statement highlighted the scale of GBV-related needs in Ukraine and the shortfall in response funding, reinforcing the broader point that gender commitments were not accompanied by adequate resources [13].

OECD data further reveal the structural nature of the financing gap: although official development assistance (ODA) to Ukraine increased dramatically between 2021 and 2022, the overwhelming share of this funding did not include gender equality objectives, a pattern that remains highly persistent [7].

The Berlin conference (11–12 June 2024) transformed the gender governance architecture of Ukraine's recovery process through three important developments [4]. First, for the first time

in the history of the Ukraine reform and recovery conference process, a dedicated gender panel was included in the official main programme rather than confined to side events. Second, leading civil society voices were visibly integrated into these discussions alongside government representatives and international partners. Third, Germany's Federal Minister for Economic Cooperation and Development and Ukraine's Deputy Prime Minister jointly announced the launch of the Alliance for Gender-Responsive and Inclusive Recovery.

The Alliance commits members to integrate gender perspectives into financing, apply the OECD DAC gender marker, increase the share of funding supporting gender equality with transparent monitoring, strengthen women's meaningful participation at all levels, and encourage business to adopt the UN Women's Empowerment Principles (WEPs) [4].

The Rome conference (10–11 July 2025) demonstrated further institutional maturation. A dedicated gender panel was opened at ministerial level, and the Alliance expanded substantially in membership, accompanied by the publication of its first annual report documenting member commitments and monitoring arrangements [14]. New financial pledges included targeted support for women's participation in political, social, and economic life as well as capacity-building for gender-sensitive reforms [14].

The EU Ukraine Facility, worth EUR 50 billion (2024–2027), constitutes the European Union's largest financial commitment to a non-member state, yet its gender provisions fall short of established EU best practices. Regulation (EU) 2024/792 entered into force on 29 February 2024 and contains an explicit gender provision in Article 4(4), requiring gender mainstreaming "where relevant" [11]. This qualifier provides implementing actors with considerable discretion, potentially weakening enforcement.

Unlike the climate provisions in the same regulation, which require that at least 20% of investments support climate objectives, the instrument does not include a comparable earmarking for gender equality. Similarly, although 20% of Pillar I grants are reserved for subnational authorities, no analogous reserve is provided for gender-specific programming [11].

The Facility's three-pillar structure allocates EUR 38.27 billion for direct budget support (Pillar I), EUR 6.97 billion for investment guarantees (Pillar II), and EUR 4.76 billion for technical assistance (Pillar III). Gender equality is treated as one among several horizontal principles to be mainstreamed "where relevant", rather than as a distinct reform component supported by binding indicators and budget lines [11].

The Ukraine Plan, approved by Council Implementing Decision (EU) 2024/1447 and by a Cabinet of Ministers of Ukraine order, contains 69 reforms and 10 investments, assessed through 146 indicators across 15 thematic areas [3; 8]. Gender equality is incorporated as a horizontal principle rather than a dedicated reform track. While the European Commission's assessment recognises that the Plan contributes to social objectives and gender equality, it does not establish a dedicated gender chapter, gender-specific milestones, or quantitative targets among the indicators that trigger disbursements [3].

The Plan's structure reflects what critics describe as a prioritisation of male-dominated sectors – energy, agriculture, transport, critical raw materials, and information technologies – positioned as having the strongest potential to stimulate economic growth. In contrast, "foundational sectors" such as education, health care, and social services, where women predominate, are framed primarily as supportive functions for rebuilding human capital rather than as core economic priorities [5].

Aida A. Hozić offers one of the sharpest academic critiques, arguing that the Ukraine Plan echoes patterns observed in previous post-conflict recovery strategies that structurally disadvantage women despite their significant contributions to wartime resilience [5]. She highlights, among other risks, that large-scale privatisation may disproportionately benefit male asset holders and reduce

women's labour-force participation; infrastructure reconstruction tends to favour male employment in construction; and remittances, often sent by women working abroad, are not discussed in the Plan. Potential gender implications for education, health, and social services are also largely absent from the document [5].

In addition, gendered labour-market structures reinforce the sectoral imbalance: globally, women account for only around 9% of the construction workforce [6], while in Ukraine women represent a minority in energy-sector employment [5].

A comparative perspective highlights a significant gap between the Ukraine Facility and EU standards in other external financing instruments. Regulation (EU) 2021/947 establishing the Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Global Europe (NDICI) requires that 85% of new actions have gender equality as a principal or significant objective and that at least 5% have it as a principal objective, supported by mandatory gender analysis [10]. In contrast, the EU Ukraine Facility does not set any percentage targets for gender equality, does not require systematic use of the OECD DAC gender marker, and does not impose mandatory gender impact assessments. The inclusion of quantitative climate targets within the same regulatory framework demonstrates that binding mainstreaming targets are feasible; the exclusion of comparable gender targets signals lower political prioritisation despite rhetorical commitments [10; 11].

The central challenge in the gender dimension of Ukraine's recovery is the scale of the gap between declaratory commitments and actual financing. OECD DAC statistics show that in 2022 – the year when ODA to Ukraine surged – the overwhelming share of aid did not include any gender objectives, while only a very small portion was directed toward projects with gender equality as a principal objective [7]. As of 2024, less than 1% of recovery funding is directed to gender equality as a principal goal [14]. Ukraine's share of ODA with gender objectives remains far below the global average, indicating systemic under-financing of gender equality in recovery programming [7].

The analysis identifies four structural mechanisms that help explain the gap. First, the design of core financial instruments creates an architectural deficit: the EU Ukraine Facility relies on discretionary gender mainstreaming "where relevant" without binding targets, while NDICI embeds explicit quantitative requirements [10; 11]. The absence of mandatory OECD DAC markers and disbursement conditions linked to gender indicators enables implementing bodies to deprioritise gender objectives in practice.

Second, sectoral prioritisation reproduces gender inequality: the sectors framed as key engines of growth are largely male-dominated, whereas sectors employing more women are positioned as secondary or supportive [5]. Infrastructure and construction – major recipients of recovery investment – remain strongly gender-segregated in labour markets [6].

Third, women's organisations face barriers to accessing recovery finance. The Community Recovery Fund of Ukraine, for example, is primarily accessible to UN agencies, limiting the ability of local women-led organisations to obtain flexible, multi-year funding despite their critical implementation capacity [5]. A rapid UN Women assessment documented severe disruptions among women's organisations due to funding suspensions, including risks of closure and programme termination [14].

Fourth, coordination mechanisms rely heavily on voluntarism. Although the Alliance for Gender-Responsive and Inclusive Recovery expanded substantially, many commitments are framed in non-binding language ("encouraged", "invited"), and without enforcement tools declarations do not translate into durable financial obligations [14]. Donor-side variation illustrates the point: OECD donor charts show that some donors achieve high levels of gender integration in aid portfolios, while others remain far lower due to large volumes of untagged security assistance [7].

A local-level perspective reinforces the implementation risk. The CEDOS analytical report on gender-sensitive recovery notes that local authorities often face severe capacity

constraints – understaffing, underfunding, and difficulties prioritising long-term sustainable solutions over rapid fixes – which can undermine meaningful gender integration in recovery governance [2]. CEDOS also warns of a "risk of imitation", where formally gender-labelled measures are highlighted to satisfy funding requirements, without producing substantive change in practice [2].

Conclusions. The analysis yields several key conclusions regarding the gender dimension of Ukraine's post-war recovery planning.

The period 2022–2025 shows a positive trajectory of institutional recognition. The Lugano conference articulated normative principles; London maintained the agenda under civil society critique; Berlin introduced institutional architecture through the Alliance; and Rome consolidated membership growth and initiated annual reporting cycles. The shift from marginal side events to inclusion in official programmes represents a significant structural change.

A persistent gap remains between declarations and financing. The structural mechanisms identified – the design deficit of financial instruments, sectoral prioritisation of male-dominated industries, barriers to access for women's organisations, and the voluntaristic nature of coordination mechanisms – help explain why only a very small share of recovery funding is directed toward gender equality as a principal objective [7; 14]. The EU Ukraine Facility as the largest recovery instrument demonstrates clear structural limits for gender integration. The absence of binding targets, mandatory gender markers, and gender-specific indicators tied to disbursements contrasts with NDICI standards and even with quantified climate provisions in the same regulatory framework [10; 11]. The Ukraine Plan's thematic emphasis similarly risks reinforcing gendered sectoral inequalities [5]. EU integration dynamics may become a critical driver of gender reforms. The accession process and reconstruction-related institutional reforms provide a window for embedding gender equality provisions more firmly through institutionalised gender machinery, gender-responsive budgeting, and coordinated donor approaches aligned around measurable gender objectives [9].

Based on these findings, the article proposes the following recommendations. For the Government of Ukraine: introduce mandatory gender assessment for all recovery projects above a defined cost threshold and integrate gender-specific milestones and indicators into the Ukraine Plan. For international donors: increase the share of funding with OECD DAC gender marker 1–2 toward at least the global average and ensure direct, flexible, multi-year funding for local women's rights organisations [7]. For the European Union: strengthen the Ukraine Facility's gender provisions by replacing discretionary wording with binding requirements and aligning implementation with established EU standards [10; 11]. For civil society: monitor implementation of Alliance commitments and document instances of formal but non-substantive gender integration [14].

The window of opportunity for gender-transformative recovery in Ukraine remains open, but it is narrowing. Sustainable transformation requires institutional embedding and local ownership, formal commitments and implementation resources, quantitative targets and substantive outcomes.

Bibliography:

1. ActionAid, CARE, IRC, NGO Girls, Oxfam International, Plan International. *Joint Statement on Gender at Ukraine Recovery Conference.* 2023. 21 June.

2. CEDOS. Gender-Sensitive Recovery and Development at the Local Level. CEDOS, 2024.

3. Council Implementing Decision (EU) 2024/1447 of 14 May 2024 on the approval of the assessment of the Ukraine Plan. 2024.

4. Governments of Ukraine and Federal Republic of Germany. Ukraine Recovery Conference 2024: Co-Chairs' Statement. *Federal Foreign Office.* 2024. 12 June. URL: https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2661944 (дата звернення: 25.11.2025).

5. Hozić A. A. The Essential Role of Women in European Security. *Intereconomics*. 2024. Vol. 59, № 4. P. 210–213. DOI: https://doi.org/10.2478/ie-2024-0043.

6. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook: Trends 2024. ILO, 2024.

7. OECD DAC Network on Gender Equality. Aid in Support of Gender Equality and Women's Empowerment: Donor Charts (DCD/DAC/GEN(2025)1). OECD, 2025.

8. Про схвалення Плану України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2024 № 244-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/244-2024-r (дата звернення: 27.11.2025).

9. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 № 1544-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-a1544r (дата звернення: 02.12.2025).

10. Regulation (EU) 2021/947 of the European Parliament and of the Council of 9 June 2021 establishing the Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Global Europe. *Official Journal of the European Union*. 2021.

11. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. *Official Journal of the European Union*. 2024.

12. Swiss Federal Department of Foreign Affairs. *Lugano Declaration and Lugano Principles.* 2022. 5 July.

13. UN Women, CARE International. Rapid Gender Analysis of Ukraine. 2022–2024. Series publications.

14. UN Women Europe and Central Asia. Alliance for Gender-Responsive and Inclusive Recovery in Ukraine: Annual Report 2025. UN Women, 2025.

15. World Bank, Government of Ukraine, European Commission. Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4). World Bank Group, 2025.

References:

1. ActionAid, CARE, IRC, NGO 'Girls', Oxfam International, & Plan International. (2023, June 21). Joint Statement on Gender at Ukraine Recovery Conference [in English].

2. CEDOS. (2024). Gender-Sensitive Recovery and Development at the Local Level. CEDOS [in English].

3. Council Implementing Decision (EU) 2024/1447. (2024, May 14). On the approval of the assessment of the Ukraine Plan [in English].

4. Governments of Ukraine and Federal Republic of Germany. (2024, June 12). Ukraine Recovery Conference 2024: Co-Chairs' Statement. Federal Foreign Office. Retrieved from: https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/-/2661944 [in English].

5. Hozić, A.A. (2024). The Essential Role of Women in European Security. *Intereconomics,* 59(4), 210–213. https://doi.org/10.2478/ie-2024-0043 [in English].

6. International Labour Organization. (2024). World Employment and Social Outlook: Trends 2024. ILO [in English].

7. OECD DAC Network on Gender Equality. (2025). Aid in Support of Gender Equality and Women's Empowerment: Donor Charts (DCD/DAC/GEN (2025) 1). OECD [in English].

8. Pro skhvalennia Planu Ukrainy [On approval of the Ukraine Plan]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.03.2024 № 244-r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/244-2024-r [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Natsionalnoho planu dii z vykonannia rezoliutsii Rady Bezpeky OON 1325 "Zhinky, myr, bezpeka" na period do 2025 roku [On approval of the National Action Plan for the implementation of UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace, Security" for the period up to 2025]: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.10.2020 № 1544-r. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnogo-a1544r [in Ukrainian].

10. Regulation (EU) 2021/947 establishing the Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Global Europe (NDICI). (2021, June 9). Official Journal of the European Union [in English].

11. Regulation (EU) 2024/792 establishing the Ukraine Facility. (2024, February 29). Official Journal of the European Union [in English].

12. Swiss Federal Department of Foreign Affairs. (2022, July 5). Lugano Declaration and Lugano Principles [in English].

13. UN Women & CARE International. (2022–2024). Rapid Gender Analysis of Ukraine. Series publications [in English].

14. UN Women Europe and Central Asia (2025). Alliance for Gender-Responsive and Inclusive Recovery in Ukraine: Annual Report 2025. UN Women [in English].

15. World Bank, Government of Ukraine, & European Commission. (2025). Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA4). World Bank Group [in English].

Надія Гербут. Гендерний вимір планів повоєнної відбудови України

У статті здійснено комплексний аналіз гендерного виміру ключових документів і підходів, що формують повоєнне відновлення України, й оцінено, наскільки задекларовані цілі гендерної рівності конвертуються в механізми врядування й фінансування. Дослідження простежує еволюцію уваги до гендерної проблематики в межах процесу Конференції з питань відновлення України та пов'язаних програмних документів, а також виявляє, як гендерні зобов'язання узгоджуються з рамками ЄС і практиками міжнародних донорів. Методологія поєднує якісний аналіз декларацій, політичних і нормативних документів та описовий аналіз статистики міжнародної допомоги, що подається у звітності Комітету сприяння розвитку ОЕСР (OECD DAC), зокрема з використанням гендерного маркера для класифікації офіційної допомоги розвитку. Результати засвідчують поступове посилення гендерної чутливості в дискурсі відновлення (участь жінок у прийнятті рішень, протидія гендерно зумовленому насильству, економічне включення, підтримка вразливих груп) і появу спеціалізованих партнерств і координаційних форматів. Водночас виявлено стійкий розрив між деклараціями й реалізацією: гендерні цілі часто фіксуються на рівні принципів, тоді як цільові бюджети, вимірювані показники й узгоджені індикатори залишаються недостатніми. Дані OECD DAC указують, що значна частка допомоги не маркується як така, що має гендерну рівність головною метою, що ускладнює підзвітність за результатами. Обґрунтовано, що відбудова, зосереджена переважно на інфраструктурі, може відтворювати довоєнні нерівності без інвестицій в економіку догляду, зайнятість і соціальні послуги. Сформульовано рекомендації для уряду України, донорів і громадянського суспільства: запровадження гендерно орієнтованого бюджетування з прозорими асигнуваннями, посилення системи моніторингу (SMART-індикатори, відкриті дані), інституціоналізація участі жіночих організацій у врядуванні відновлення та підвищення узгодженості донорської звітності. Перспективи подальших досліджень пов'язані з оцінюванням ефективності запропонованих інструментів і їх впливу на соціальну стійкість і відновлення людського капіталу.

Ключові слова: *гендерно чутливе відновлення, гендерна політика, гендерна рівність, повоєнна відбудова України, повоєнне відновлення України.*

Відомості про автора:

Гербут Надія – кандидатка політичних наук, доцентка, доцентка кафедри політичних наук та історії, Київський національний університет будівництва і архітектури.

Дата першого надходження статті до видання: 05.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 342.511:351.86(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-12

Микола Гнатишин
ORCID: 0009-0008-1716-098X

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ І РАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті здійснено комплексний аналіз діяльності Президента України та Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) в умовах правового режиму воєнного стану, запровадженого у відповідь на збройну агресію Російської Федерації. Розкрито конституційно-правовий статус Президента України як гаранта державного суверенітету й територіальної цілісності та Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, а також визначено місце РНБО як координаційного органу у системі забезпечення національної безпеки і оборони. Показано, що воєнний стан істотно трансформує практику функціонування органів державної влади: зростає потреба в оперативності та централізації управлінських рішень, посилюється координуюча роль глави держави в секторі безпеки й оборони, а РНБО фактично набуває значення ключового майданчика міжвідомчої взаємодії, підготовки стратегічних рішень і контролю за їх реалізацією через механізм введення рішень у дію указами Президента. Окрему увагу приділено питанню легітимності та меж застосування надзвичайних повноважень у воєнний час: підкреслено, що розширення практичної ролі президентської вертикалі здатне забезпечити ефективність кризового управління й мобілізацію ресурсів, однак водночас породжує ризики надмірної персоналізації влади та ускладнення повернення до звичайних демократичних процедур після завершення війни. Розглянуто правові аспекти тимчасового обмеження окремих прав і свобод, призупинення виборчих процесів та застосування санкцій як інструментів реагування на загрози національній безпеці, наголошено на необхідності їх відповідності принципам необхідності та пропорційності й забезпечення належних гарантій контролю. Обґрунтовано потребу подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання воєнного стану, чіткого розмежування компетенцій між цивільною владою і військовим командуванням, посилення парламентського та судового контролю за безпековими рішеннями, а також інституційного зміцнення координаційних механізмів для збереження балансу між оборонною ефективністю та верховенством права у воєнний і післявоєнний періоди.

Ключові слова: *національна безпека, воєнний стан, тимчасові обмеження, баланс влади, верховенство права.*

Вступ. Забезпечення національної безпеки набуває важливого значення для України в умовах триваючої збройної агресії з боку Російської Федерації. Події останніх років засвідчили не лише готовність українського суспільства до захисту державного суверенітету, а й потребу в ефективному функціонуванні механізмів влади, здатних забезпечити стійкість країни перед екзистенційними загрозами. Ключовим суб'єктом у цій системі виступає Президент України, який, згідно з Конституцією, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності, додержання Конституції України, а також є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України.

Запровадження воєнного стану як особливого правового режиму суттєво вплинуло на порядок функціонування органів державної влади. Від початку повномасштабного вторгнення у 2022 році інститут президентства та діяльність Ради національної безпеки і оборони України зазнали помітної трансформації. З огляду на потребу забезпечення безперервного стратегічного управління в секторі безпеки, пріоритетність оборонних рішень тимчасово переважає над демократичними процедурами, зокрема виборчим процесом.

© М. Гнатишин, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

У таких умовах Президент України виконує не лише представницьку, а насамперед оперативну функцію керівництва в системі національної безпеки, а РНБО стає ключовим координаційним органом, що спрямовує та контролює діяльність виконавчих структур у сфері оборони. Водночас постає комплексне завдання: забезпечити ефективне управління в умовах воєнного стану, не допустивши надмірної концентрації влади та зберігаючи базові засади правової держави і дотримання конституційних прав і свобод громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням діяльності Президента України і Ради національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану займалися такі вчені, як от: В. Чорненький, М. Насонов, С. Мельник, Р. Стефанчишен. В їх дослідженнях висвітлені статус, принципи діяльності і основи взаємодії як президента так і Ради, що дає змогу проаналізувати їх внесок в забезпечення суверенітету України.

Методи дослідження. У процесі підготовки використано комплекс методів, що забезпечили всебічне й об'єктивне вивчення діяльності Президента України та Ради національної безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. Серед них: системно-структурний аналіз – дослідження взаємозв'язків між суб'єктами сектору безпеки і оборони; порівняльно-правовий метод – виявлення колізій та недоліків чинного законодавства та прогнозування напрямів його вдосконалення після завершення воєнного стану; індукція та дедукція – для виявлення загальних тенденцій на основі аналізу конкретних нормативних актів і практик, а також для перевірки загальнотеоретичних положень у контексті українських реалій; SWOT-аналіз – для комплексної оцінки сильних і слабких сторін чинної моделі реалізації повноважень у сфері національної безпеки, а також виявлення можливостей і загроз, що постають перед державою після завершення воєнного стану. Комплексне застосування методів дало змогу сформулювати обґрунтовані висновки щодо стану, проблем та перспектив удосконалення нормативно-правового забезпечення національної безпеки України.

Мета дослідження – дослідити повноваження та діяльність Президента України і Ради національної безпеки та оборони України в умовах воєнного стану, визначити основні виклики, що стоять на шляху до демократичного майбутнього, запропонувати варіанти удосконалення сектору безпеки після закінчення війни, провести аналіз поточного законодавства.

Результати та обговорення. Конституція України закріплює за Президентом обширні повноваження у сфері національної безпеки і оборони як у мирний час, так і в особливий період. Зокрема, глава держави є Верховним Головнокомандувачем, гарантом державного суверенітету та територіальної цілісності, очолює Раду національної безпеки і оборони України (РНБО), вносить подання Верховній Раді про оголошення стану війни чи запровадження воєнного стану тощо [3]. В умовах воєнного стану Президент України не втрачає жодних своїх конституційних повноважень, а навіть навпаки, він реалізує їх безперервно і в повному обсязі, аби забезпечити безперебійне виконання покладених на нього функцій навіть у кризовій ситуації. З одного боку, продовжують виконуватися всі звичайні повноваження, що не залежні від особливого режиму. З другого – за наявності воєнного стану глава держави набуває додаткових повноважень, передбачених спеціальним законодавством, спрямованих на реагування на воєнні виклики і загрози. Аналіз сучасної практики і законодавства показує, що становище Президента України у період дії правового режиму воєнного стану характеризується такими рисами: 1. Збільшується спектр повноважень, які можуть бути застосовані протягом дії воєнного стану; 2. Усі повноваження визначені Конституцією України та законами, що регулюють сферу національної безпеки, оборони та особливості правового режиму воєнного стану; 3. Діяльність Президента у воєнний та мирний час спрямована на забезпечення єдності державної влади, цілісності державного механізму; 4. У воєнний час Президент реалізує функції суб'єкта демократичного цивільного контролю та Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України одночасно [3].

Можна виокремити дві групи президентських прерогатив – ті, що здійснюються незалежно від режиму воєнного стану, і спеціальні правомочності, надані саме на період воєнного стану. Як підкреслює Р. Стефанчишен, всі надзвичайні повноваження глави держави ґрунтуються на нормах Конституції та поточному законодавстві, що забезпечує легітимність дій Президента навіть в умовах особливого періоду [10, с. 45–46]. Зі свого боку, С. Мельник акцентує, що Президент наділений суттєвими управлінськими повноваженнями у секторі оборони, однак окремі аспекти їх реалізації виписані в законодавстві недостатньо повно, фрагментарно, тому потребують подальшого вдосконалення правового регулювання [4, с. 143]. Таким чином, науковці сходяться на тому, що правовий статус інституту президентства у воєнний час є комплексно визначеним, але практичний досвід війни виявляє напрями для уточнення і розвитку нормативних положень.

У практичній діяльності в умовах війни Президент України фактично зосереджує координуючу роль у системі влади. Дослідники відзначають, що за режиму воєнного стану відбулося де-факто посилення президентської вертикалі управління державою [11, с. 69]. З одного боку, це забезпечує оперативність та централізацію кризового управління, необхідну для оборони країни. З іншого боку, експерти застерігають про ризики надмірної персоналізації влади: надмірне розширення президентських прерогатив може ускладнити повернення від воєнної моделі до нормального парламентсько-президентського правління після завершення війни. Цієї ідеї дотримується і А. Шкуро, звертаючи увагу на те, що набір президентських повноважень під час воєнного стану є вичерпним і фактично розширюється в умовах війни, але водночас політична еліта має діяти максимально обережно й не відходити від принципу незмінності конституціоналізму, щоб уникнути правових колізій у майбутньому [13, с. 250–251]. В літературі обґрунтовується, що українське суспільство хоча й готове надати главі держави додаткові повноваження заради перемоги, проте не підтримує встановлення одноосібної диктатури, тому будь-які дії Президента мають залишатися в рамках закону.

Отже, посилена роль Президента в умовах війни повинна реалізовуватися зі збереженням механізмів стримувань і противаг, аби не допустити згортання демократичних інститутів та «приватизації» влади. Важливо зазначити, що глава держави у сфері оборони діє як через загальні акти управління, так і через військове командування. Так, рішення Президента в оборонній сфері набувають форми указів і розпоряджень (як актів голови держави) та наказів і директив з питань оборони (як актів Верховного Головнокомандувача).

Під час воєнного стану Президент, користуючись наданими конституційними повноваженнями, здійснює значний вплив на організацію та керівництво силами оборони. Зокрема, він здійснює призначення та звільнення вищого командного складу Збройних Сил і інших військових формувань, затверджує стратегічні плани оборони, вводить у дію рішення РНБО з питань безпеки, а також присвоює найвищі військові звання тощо [4, с. 142]. Відповідно до Закону України «Про Збройні Сили України», керівництво Збройними Силами в межах, встановлених Конституцією, здійснює Президент України як Верховний Головнокомандувач [7]. Таким чином, закон закріплює за Президентом виключну компетенцію у сфері військового управління. Водночас реалізація цієї компетенції відбувається як безпосередньо, так і через спеціальні механізми.

Рада національної безпеки і оборони України є координаційним органом при Президентові, який забезпечує формування та реалізацію стратегії у сфері національної безпеки й оборони [3]. Очолювана Президентом РНБО об’єднує ключових посадовців сектору безпеки (прем’єр-міністра, міністрів силового блоку, голову СБУ, начальника Генштабу тощо) для колегіального напрацювання рішень щодо оборони держави. Так, до основних функцій РНБО належать: координація та контроль діяльності органів виконавчої влади, підготовка проектів

стратегічних документів, а також ухвалення рішень щодо застосування санкцій [5, с. 332]. Одним з результатів цієї діяльності стала розробка Стратегії національної безпеки України, що затверджується указом Президента і визначає довгострокові пріоритети безпеки держави [9]. На основі Стратегії ухвалюються галузеві документи (Воєнна доктрина, Стратегія кібербезпеки тощо) для конкретизації завдань у окремих сферах. РНБО узгоджує діяльність міністерств, відомств, військового командування та інших інституцій, залучених до сектора безпеки і оборони, що забезпечує єдність дій різних органів влади у воєнний час та забезпечує реалізацію єдиної державної політики у сфері оборони. Крім того, РНБО може доручати виконавчим органам виконання конкретних заходів оборонного характеру, а її рішення є обов'язковими до виконання після введення в дію указом Президента. РНБО формує проекти законів і державних програм з питань нацбезпеки, оборони, мобілізаційної підготовки, цивільного захисту тощо. В умовах війни, зокрема, на засіданнях РНБО готуються пропозиції щодо мобілізаційних планів, оборонного бюджету, міжнародної військової допомоги і післявоєнного відновлення. РНБО уповноважена ухвалювати рішення про запровадження спеціальних економічних та інших санкцій щодо іноземних держав, юридичних і фізичних осіб, діяльність яких становить загрозу національній безпеці [5, с. 332]. Такі рішення РНБО, особливо зараз, стали одним із головних інструментів оперативного реагування держави на загрози, зокрема, у сферах протидії російській дезінформації, забезпечення економічної безпеки та блокування активів держави-агресора і пов'язаних з нею осіб. Через механізм санкцій Україна ізолює ворожі впливи та ресурси, водночас демонструючи відданість міжнародним зобов'язанням у сфері безпеки.

Наукові дослідження останніх років констатують, що під час повномасштабної війни значення і роль РНБО істотно зросли. Так, М. Насонов відзначає, що в умовах воєнного стану РНБО перетворилася на центральний штаб стратегічного управління країною: її рішення, введені в дію указами Президента, стали дієвим інструментом швидкого реагування на динамічні виклики безпеці [5, с. 332]. Так, наприклад, у січні 2023 року РНБО вирішила врегулювати питання перетину держкордону, зокрема заборонивши виїзд чиновників та депутатів за кордон без поважних підстав. В результаті Держприкордонслужба та інші органи почали реалізовувати нові правила (нікого з посадовців не випускати за межі України з приватною метою). Що стосується проблеми мобілізаційної системи, влітку 2023 року, після виявлення корупційних зловживань у кількох обласних ТЦК (територіальних центрах комплектування), РНБО ухвалила рішення звільнити всіх обласних військових комісарів [2]. В даному випадку можна прослідкувати взаємодію Ради (рішення щодо звільнення), президента (указ), секретар РНБО (контроль за виконанням), Міністерство оборони та Генеральний штаб (відбір нових очільників ТЦК), Служба безпеки України (перевірка кандидатів).

Таким чином, конституційна формула про координаційну роль РНБО наповнилася реальним змістом під час війни. Частота засідань РНБО і коло питань, що на них розглядаються, значно зросли після 24 лютого 2022 р., від військово-стратегічних питань оборони до економічної стійкості, кібербезпеки, енергетичної безпеки, постачання озброєнь, міжнародної співпраці тощо. Фактично РНБО стала майданчиком для ухвалення найбільш критично важливих рішень у режимі реального часу.

Відповідно до Конституції, рішення РНБО вводяться в дію указами Президента України [3]. Це означає, що будь-яка постанова чи рішення, ухвалені на засіданні Ради, набувають обов'язкової сили лише після видання Президентом відповідного указу. Такий механізм забезпечує додаткову легітимацію рішень РНБО та їх зв'язок із інститутом глави держави. Науковці погоджуються з думкою, що, РНБО фактично виступає продовженням владної вертикалі Президента у сфері безпеки [11, с. 69].

Президент особисто очолює Раду і може як безпосередньо приймати юридично значущі рішення у сфері оборони, так і реалізовувати їх опосередковано – шляхом скликання РНБО та затвердження її рішень. Для контролю за виконанням ухвалених рішень в структурі РНБО передбачено посаду Секретаря Ради, який за дорученням Президента здійснює моніторинг і координацію імплементації рішень РНБО у діяльності виконавчої влади [4, с. 144]. Загалом, співвідношення повноважень Президента і РНБО можна охарактеризувати як відносини керівництва і координації. Президент визначає стратегічну лінію та наділений останнім словом у рішеннях про безпеку, тоді як РНБО забезпечує експертну, міжвідомчу платформу для відпрацювання цих рішень і наглядає за їх виконанням. Як зауважували дослідники ще до війни, Президент України був ключовим суб'єктом цивільного демократичного контролю над сектором безпеки й оборони, що підтверджується його спроможністю приймати обов'язкові рішення як напряму, так і через очолювану ним РНБО та інші допоміжні органи [11, с. 71]. Практика 2022–2023 рр. цілком підтвердила цю тезу. Окрім РНБО, при Президентові створюються й інші консультативно-дорадчі органи для вирішення специфічних питань, наприклад, Ставка Верховного Головнокомандувача, координаційні штаби з окремих напрямів тощо. Усі вони покликані підсилити спроможність глави держави реагувати на виклики війни.

Однак сам режим воєнного стану, в будь-якому випадку, передбачає тимчасові обмеження окремих конституційних прав та свобод людини і громадянина. Так, стаття 64 Конституції України прямо визначає, що в умовах воєнного стану можуть установлюватися окремі винятки щодо прав і свобод (за винятком найбільш фундаментальних прав, таких як право на життя, гідність тощо), з метою гарантування безпеки і громадського порядку [3]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» містить перелік можливих обмежувальних заходів. Зокрема, на цей період органи влади можуть запроваджувати комендантську годину та особливий режим в'їзду або виїзду, встановлювати режим контролю ЗМІ та зв'язку, обмежувати свободу пересування, зборів, страйків, діяльність політичних партій та громадських об'єднань, вилучати майно для потреб оборони тощо [8]. Усі ці заходи є тимчасовими та мають відповідати критеріям необхідності й пропорційності рівню загрози.

Після 24 лютого 2022 р. в Україні було реалізовано низку безпрецедентних обмежувальних кроків, продиктованих воєнною необхідністю. Найбільш вагомі з них – призупинення виборчих процесів (через конституційну заборону проведення виборів під час воєнного стану) та обмеження діяльності проросійських політичних сил. Останнє питання привернуло значну увагу науковців-конституціоналістів. Зокрема, В. Чорненький проаналізував законодавчі та інституційні трансформації щодо заборони політичних партій в умовах воєнного стану. Дослідник відзначає, що на початок війни ні чинне законодавство, ні державні інституції не були повністю готові до швидкої протидії загрозам з боку політичних об'єднань, орієнтованих на державу-агресора [12, с. 20]. У відповідь на це вже в березні 2022 р. РНБО ухвалила рішення про призупинення діяльності ряду політичних партій, які фактично просували російські наративи. Рішення Ради були негайно введені в дію указами Президента. Надалі Верховна Рада оперативно внесла зміни до законодавства, запровадивши нові підстави судової заборони партій, що виправдовують чи заперечують агресію РФ. Протягом 2022–2023 рр. в судовому порядку було розглянуто справи про заборону десятків політичних партій проросійського спрямування, рішення якого згодом підтвердив Верховний Суд України. У результаті вже влітку 2022 року за цими новими нормами було заборонено діяльність проросійських партій (ОПЗЖ, «Партія Шарія», «Наш край» та ін.). Додатково, у березні 2022 року запроваджено кримінальну відповідальність за колабораціонізм – нові статті Кримінального кодексу України вводили покарання за співпрацю з окупантами, що у поєднанні із забороною проросійських сил зміцнило правову основу захисту держави в умовах війни. Як підкреслює В. Чорненький, загалом ці нововведення та судова практика узгоджуються з конституційними

засадами і європейськими стандартами прав людини. Так, обмеження свободи об'єднань обґрунтоване в умовах смертельної загрози державності та має на меті захист основоположних цінностей – прав і свобод громадян, а також незалежності й територіальної цілісності України [12, с. 11, 13]. Конституційний Суд України у своїх попередніх рішеннях також визнавав можливим припинення діяльності партій, що посягають на суверенітет і демократичний устрій країни, а Європейський суд з прав людини сформував правові підходи, які допускають заборону політичних сил, пов'язаних з ворожою агресією, за умови дотримання належних процесуальних гарантій. Приклад із забороною проросійських партій демонструє прагнення держави забезпечити національну безпеку, не виходячи за рамки верховенства права.

Іншим значущим аспектом є обмеження виборчих прав громадян. Воєнний стан передбачає призупинення всіх виборів в Україні, як чергових, так і позачергових. Це прямо випливає з норм Конституції, які встановлюють, що повноваження парламенту, Президента, органів місцевого самоврядування будуть продовжені автоматично на період дії воєнного стану, а вибори у цей період не проводяться [3]. Так, восени 2023 року вибори до Верховної Ради не відбулися, президентські вибори навесні 2024 року також. Строк повноважень чинних парламенту і глави держави продовжується автоматично до початку виборчого процесу, що відбудеться після закінчення війни та скасування воєнного стану. Відтак, хоча демократичний процес формування влади фактично поставлено на паузу, така ситуація є легітимною і вимушеною. Опитування громадської думки свідчать, що більшість українців погоджується з неможливістю проведення виборів під час активної фази війни, розуміючи загрозу для національної безпеки [6; 11, с. 71]. Водночас у політичному просторі та серед експертів тривають дискусії щодо строків і умов поновлення виборчого процесу після стабілізації ситуації. Тут знову постає питання балансу: як забезпечити реалізацію виборчих прав і відновити нормальне демократичне життя, не ставлячи під удар обороноздатність країни.

Загальний підхід української влади до прав і свобод у воєнний час можна охарактеризувати як «обмежувати рівно настільки, наскільки цього вимагає необхідність». Багато в чому ця модель відповідає міжнародним стандартам. О. Бабарицький та С. Лещенко, проаналізувавши практику воєнного стану, дійшли висновку, що заходи безпеки загалом узгоджуються з підходами демократичних країн та міжнародними нормами, хоча потребують подальшого вдосконалення для гарантування законності та ефективності [1, с. 30–31]. Зокрема, однією з проблем вони називають необхідність уникнення надмірного дублювання функцій різних силових структур та поліпшення міжвідомчої координації, аби обмеження прав були виправдані конкретною метою і не перевищували потрібної межі.

Серед іншого, необхідно привести правовий режим регульвання воєнного стану у відповідність до міжнародних стандартів. Так, законодавчі зміни мають врахувати вимоги міжнародного гуманітарного та права прав людини. По-перше, необхідно імплементувати принцип пропорційності, який полягає в тому, що обмеження прав можуть застосовуватися лише в обсязі, який зумовлений нагальною військовою необхідністю, і не тривати довше, ніж це потрібно. По-друге, слід передбачити регулярний перегляд надзвичайних заходів. Як варіант – вимога уряду періодично звітувати перед парламентом про обґрунтованість збереження кожного обмеження. По-третє, важливо закріпити норми про захист прав, що не підлягають обмеженню (право на життя, заборона катувань, свобода від дискримінації тощо) навіть у воєнний час, відповідно до ст.64 Конституції та міжнародних договорів. Це матиме не лише правовий, а й символічний ефект, демонструючи відданість України правовій державності. Нарешті, після війни варто проаналізувати всі випадки, де воєнний стан породив правові колізії і внести зміни до законів або навіть до Конституції, щоб запобігти таким колізіям у майбутньому.

Факти підтверджують, що в цілому Україні вдалося втримати керованість державою і водночас не допустити повного згортання громадянських свобод. Функціонує інститут парламентського контролю (через профільний комітет, Тимчасову спеціальну комісію з питань моніторингу отримання військової допомоги тощо), судова влада розглядає справи щодо зловживань та перевищення повноважень, медіа-спільнота частково саморегулюється для протидії ворожій пропаганді. Це свідчить про збереження базових елементів правової держави навіть в умовах війни.

Висновки. Досвід вторгнення росії та тривалий воєнний стан в Україні висвітлив ключову роль Президента України та Ради національної безпеки та оборони України у системі захисту національної безпеки. Президент, спираючись на конституційні повноваження Верховного Головнокомандувача та гаранта суверенітету, фактично очолив загальнодержавну вертикаль кризового управління. Рада національної безпеки і оборони перетворилася на дієвий штаб координації зусиль усіх гілок влади, сектора безпеки і оборони, забезпечуючи швидке реагування на загрози через механізм колективних рішень, затверджених указами Президента. Така концентрація влади в руках глави держави та його дорадчого органу значною мірою виправдана викликами, що постали перед Україною. Водночас вона породжує виклики щодо підтримання належного балансу влади і демократичних стандартів. Практика показала як сильні сторони існуючої моделі (оперативність, єдність командування, мобілізація ресурсів), так і проблемні моменти – ризик надмірної персоналізації прийняття рішень, вторинність ролі уряду в системі виконавчої влади, необхідність кращого нормативного врегулювання окремих питань (наприклад, правового статусу воєнного стану, розмежування компетенції між військовим командуванням і цивільною владою тощо). Досвід 2022–2025 рр. показав необхідність чіткіше визначити роль кожного центру прийняття рішень у сфері нацбезпеки. В умомах війни ключові рішення ухвалювалися вузьким колом (воєнний кабінет при Президенті, Рада національної безпеки і оборони), що було виправдано невідкладністю ситуації. Водночас після перемоги ця концентрація повноважень має зменшитися на користь відновлення нормальних демократичних процесів. На законодавчому рівні варто уточнити функції РНБО як координаційного органу, підпорядкованого Президенту. РНБО не повинна дублювати роботу уряду чи парламенту.

Щодо прав і свобод, українська держава намагається діяти у правових межах: більшість запроваджених обмежень мають очевидне обґрунтування у вимогах безпеки і супроводжуються компенсаційними гарантіями (судовий контроль, чітко визначені строки дії воєнного стану, звітування уряду перед парламентом тощо). Наукові оцінки свідчать, що загалом Україна дотримується міжнародно-правових зобов'язань у сфері прав людини навіть в екстремальних умовах війни. Водночас, щоб запобігти потенційному переходу до авторитаризму, вкрай важливо зберегти й надалі розвивати механізми стримувань і противаг. Варто також переглянути порядок застосування санкцій: нині списки санкцій щодо окремих осіб затверджуються РНБО і вводяться указом Президента, що дозволило оперативно карати колаборантів, але надалі потребує посиленого судового контролю і законодавчих критеріїв. Експерти застерігають, що санкції чи позбавлення громадянства українців стали занадто «зручним інструментом» політичної боротьби. Тому з настанням миру необхідно встановити прозору процедуру: наприклад, залишити за РНБО функцію ініціювати санкції в сфері нацбезпеки, але остаточне рішення доручити виконавчій владі за участі суду або парламентського комітету – щоб забезпечити баланс гілок влади і права на захист. Загалом, система ухвалення рішень у сфері оборони повинна інституціоналізувати позитивний досвід військового часу (ефективну координацію, швидкість реагування) але водночас повернутися в рамки конституційного розподілу повноважень.

Експерти наголошують, що українське суспільство не сприймає встановлення диктатури, а отже після перемоги та скасування воєнного стану має відбутися повернення до

нормального режиму демократії з відновленням повноцінних виборчих процесів та звичного розподілу владних повноважень. Для успішного здійснення такого транзиту вже зараз закладається підґрунтя: продовжується реформа сектору безпеки за стандартами НАТО, підвищується прозорість оборонного бюджету, посилюється роль парламентського нагляду. Тому в перспективі можна розглянути і конституційні зміни, які б на майбутнє врегулювали подібні ситуації (скажімо, встановити максимальний строк продовження повноважень органів влади без виборів або особливий порядок діяльності парламенту в довготривалому воєнному стані). Важливо, щоб після війни Україна не лише відновила довоєнний баланс влади, а й зміцнила інститути за рахунок уроків війни. Збереження верховенства права, підзвітності влади суспільству та децентралізації стане запорукою сталого розвитку держави в мирний час, а також виконання критеріїв членства в ЄС. Експертна спільнота України вже напрацьовує рекомендації щодо цих реформ, тож їх реалізація має стати спільним завданням влади і громадянського суспільства у повоєнний період.

Комплексний аналіз свідчить, що українська модель управління в умовах вторгнення загалом витримала найтяжче випробування та забезпечила захист країни. Надалі важливо зберегти досягнення, одночасно усунувши виявлені недоліки. Необхідно удосконалити законодавчу базу воєнного стану, чіткіше виписати механізми прийняття і виконання рішень у сфері безпеки, інституційно зміцнити спроможність РНБО та уряду до спільних дій. Після війни ці напрацювання можуть стати фундаментом для посилення національної стійкості та реформування сектору безпеки з урахуванням набутого досвіду. Уроки нинішньої війни вже сьогодні формують оновлену концепцію розподілу влади та взаємодії між інститутами держави у кризових ситуаціях – концепцію, що поєднує сильне лідерство з верховенством права, що підзвітне суспільству.

Література:

1. Бабарицький О., Іващенко С. Правовий режим воєнного стану та його вплив на діяльність правоохоронних органів, Збройних Сил України та Національної гвардії України. *Адміністративне право і процес*. 2025. № 3. С. 19–33.

2. Гема М. Зеленський підписав указ про звільнення всіх обласних військкомів. 2023. URL: https://24tv.ua/zelenskiy-pidpisav-ukaz-pro-zvilnennya-vsih-oblasnih-viyskkomiv_n2374255 (дата звернення: 07.01.2026).

3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141;

4. Мельник С. Повноваження Президента України у сфері військового управління. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. Т. 30(69). № 4. С. 141–145.

5. Насонов М. Роль органів державної влади у системі забезпечення національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 90(3). С. 330–335.

6. Патока М. Яка ситуація зі строками повноважень президента і Верховної Ради під час воєнного стану? 2024. URL: https://svidomi.in.ua/page/yaka-sytuatsiia-zi-strokamy-povnovazhen-prezydenta-i-verkhovnoi-rady-pid-chas-voiennoho-stanu (дата звернення 08.01.2026).

7. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 4196-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. С. 108;

8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 4391-IX. *Відомості Верховної Ради України*. № 28. С. 250.

9. Указ Президента «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15.10.2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки»» від 28.12.2021. № 685/2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text (дата звернення: 07.01.2026).

10. Стефанчишен Р. Роль Президента України під час дії правового режиму воєнного стану. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. №. 70. С. 45–48.

11. Стрижак О. Еволюція повноважень Президента України в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2025. № 4(68). С. 68–75.

12. Чорненький В. Заборона політичних партій в умовах воєнного стану та її відповідність конституційним та європейським стандартам. *Український часопис конституційного права*. 2023. № 1. С. 10–23.

13. Шкуро А. Правові аспекти повноважень президента України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. №. 4(68). С. 247–253.

References:

1. Babarytskyi, O., Ivashchenko, S. (2025). Pravovyi rezhym voiennoho stanu ta yoho vplyv na diialnist pravookhoronnykh orhaniv. *Zbroinykh Syl Ukrainy ta Natsionalnoi hvardii Ukrainy. Administratyvne pravo i protses.* № 3. P. 19–33. [in Ukrainian].

2. Hema, M. (2023). Zelenskyi pidpysav ukaz pro zvilnennia vsikh oblasnykh viiskkomiv. Retrieved from: https://24tv.ua/zelenskiy-pidpisav-ukaz-pro-zvilnennya-vsih-oblasnih-viyskkomiv_n2374255. [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254к/96-VR. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. №(30). P. 141. [in Ukrainian].

4. Melnyk, S. (2019). Povnovazhennia Prezydenta Ukrainy u sferi viiskovoho upravlinnia. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky.* № 30(4). P. 141–145. [in Ukrainian].

5. Nasonov, M. (2025). Rol orhaniv derzhavnoi vlady u systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo*. № 90(3). P. 330–335. [in Ukrainian].

6. Patoka, M. (2024). Yaka sytuatsiia zi strokamy povnovazhen prezydenta i Verkhovnoi Rady pid chas voiennoho stanu? Retrieved from: https://svidomi.in.ua/page/yaka-sytuatsiia-zi-strokamy-povnovazhen-prezydenta-i-verkhovnoi-rady-pid-chas-voiennoho-stanu. [in Ukrainian].

7. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 6 hrudnia 1991 r. № 4196-IX. (1992). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*ю № 9. P. 108. [in Ukrainian].

8. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 4391-IX. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.* № 28. P. 250. [in Ukrainian].

9. Prezydent Ukrainy. (2021, December 28). Ukaz Prezydenta Ukrainy "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15.10.2021 r. 'Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky'" № 685/2021. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text. [in Ukrainian].

10. Stefanchyshen, R. (2024). Rol Prezydenta Ukrainy pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia.* № 70. P. 45–48. [in Ukrainian].

11. Stryzhak, O. (2025). Evoliutsiia povnovazhen Prezydenta Ukrainy v umovakh povnomasshtabnoi rosiisko-ukrainskoi viiny. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo.* № 4(68). P. 68–75. [in krainian].

12. Chornenkyi, V. (2023). Zaborona politychnykh partii v umovakh voiennoho stanu ta yii vidpovidnist konstytutsiinym ta yevropeiskym standartam. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava.* №1. P. 10–23.

13. Shkuro, A. (2024). Pravovi aspekty povnovazhen prezydenta Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii.* № 4(68). P. 247–253. [in Ukrainian].

Mykola Hnatyshyn. Activities of the President of Ukraine and the National Security and Defense Council of Ukraine under martial law

The article provides a comprehensive analysis of the activities of the President of Ukraine and the National Security and Defense Council of Ukraine (NSDC) under the legal regime of martial law, introduced in response to the armed aggression of the Russian Federation. The constitutional and legal status of the President of Ukraine as the guarantor of state sovereignty and territorial integrity and the Supreme Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine is revealed, and the place of the NSDC as a coordinating body in the system of ensuring national security and defense is also determined. It is shown that martial law significantly transforms the practice of functioning of state authorities: the need for efficiency and centralization of management

decisions increases, the coordinating role of the head of state in the security and defense sector is strengthened, and the NSDC actually becomes a key platform for interagency interaction, preparation of strategic decisions and control over their implementation through the mechanism of putting decisions into effect by presidential decrees. Special attention is paid to the issue of legitimacy and limits of the use of extraordinary powers in wartime: it is emphasized that the expansion of the practical role of the presidential vertical can ensure the effectiveness of crisis management and the mobilization of resources, but at the same time it creates risks of excessive personalization of power and complications of returning to normal democratic procedures after the end of the war. The legal aspects of temporary restrictions on certain rights and freedoms, the suspension of electoral processes and the application of sanctions as instruments of response to threats to national security are considered, the need for their compliance with the principles of necessity and proportionality and the provision of appropriate guarantees of control is emphasized. The need for further improvement of the regulatory and legal regulation of martial law, a clear delimitation of competences between civil authorities and military command, strengthening parliamentary and judicial control over security decisions, as well as institutional strengthening of coordination mechanisms to maintain the balance between defense effectiveness and the rule of law in war and post-war periods is substantiated.

Key words: *national security, martial law, time limits, balance of power, the rule of law.*

Відомості про автора:
Гнатишин Микола – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 30.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 321.02:165.32-029:17]:327.5
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-13

Юрій Головчук
ORCID: 0009-0005-9950-7948

Євгеній Гайданка
ORCID: 0000-0001-8112-2090

ЕТИЧНІ МЕЖІ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз етичних меж політичних рішень в умовах збройного конфлікту як ключового виміру відповідальної політики сучасної держави. Розкрито зміст поняття етики політичних рішень та окреслено його взаємозв'язок із політичною відповідальністю, легітимністю влади й суспільною довірою. На основі узагальнення класичних і сучасних теоретичних підходів до політичної етики, зокрема концепції етики відповідальності, принципів пропорційності, публічного блага та верховенства права, проаналізовано специфіку ухвалення політичних рішень у надзвичайних умовах воєнного часу. Обґрунтовано, що збройний конфлікт суттєво ускладнює процес політичного вибору, посилюючи дилеми між безпекою, ефективністю управління та дотриманням морально-етичних і демократичних норм.

В процесі дослідження також виокремлено ключові критерії етично допустимих політичних рішень у ситуації війни, визначено межі, за які політична доцільність не може виходити навіть за умов загрози національній безпеці. Особливу увагу приділено ролі відповідальної політики як нормативної рамки, що дозволяє поєднати потребу оперативних рішень із збереженням ціннісних орієнтирів демократичного суспільства. Доведено, що ігнорування етичних меж у процесі ухвалення політичних рішень у воєнний час призводить до ерозії легітимності влади та підриву суспільної довіри. Зроблено висновок, що дотримання етичних стандартів у політиці є не перешкодою, а необхідною умовою ефективного та відповідального управління в умовах збройного конфлікту.

Ключові слова: *політична етика, політичне рішення; збройний конфлікт; відповідальна політика; політична відповідальність*

Вступ. Збройні конфлікти істотно змінюють умови функціонування політичної системи, загострюючи питання відповідальності, легітимності та моральної допустимості політичних рішень. У ситуації війни політична влада змушена діяти в умовах надзвичайної невизначеності, обмеженого часу та підвищених ризиків, що нерідко спонукає до розширення повноважень і застосування нестандартних управлінських механізмів. За таких обставин етичний вимір політичних рішень набуває особливої ваги, оскільки саме війна стає критичним випробуванням здатності політики залишатися відповідальною та орієнтованою на базові демократичні цінності.

Актуальність дослідження етичних меж політичних рішень у воєнний час зумовлена зростанням кількості рішень, які безпосередньо впливають на права людини, рівень суспільної довіри та легітимність влади. Політична доцільність, безпекові міркування та необхідність оперативних дій часто вступають у суперечність із морально-етичними нормами, принципами пропорційності й публічного блага. У таких умовах виникає ризик виправдання порушень етичних стандартів аргументами надзвичайності, що в довгостроковій перспективі може призвести до ерозії демократичних інститутів.

© Ю. Головчук, Є. Гайданка, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Попри значну кількість досліджень, присвячених політичній відповідальності та кризовому управлінню, проблема визначення етичних меж політичних рішень у збройному конфлікті залишається недостатньо систематизованою. Це зумовлює необхідність теоретичного осмислення критеріїв етично допустимих рішень у воєнний час та їх співвідношення з концепцією відповідальної політики. Саме така перспектива дозволяє поєднати вимоги ефективності державного управління з дотриманням моральних і демократичних принципів навіть в умовах надзвичайних загроз.

Метою статті є теоретичне осмислення етичних меж політичних рішень в умовах збройного конфлікту та обґрунтування ролі відповідальної політики як нормативної рамки, що визначає допустимі межі політичної доцільності у воєнний час.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено виконання таких **завдань**:

– проаналізувати основні теоретичні підходи до розуміння етики політичних рішень та політичної відповідальності;

– розкрити специфіку ухвалення політичних рішень у надзвичайних умовах воєнного часу;

– визначити ключові етичні дилеми, що виникають у процесі політичного управління в умовах збройного конфлікту;

– окреслити етичні межі політичної доцільності та безпекових рішень у воєнний період;

– обґрунтувати роль відповідальної політики як нормативної рамки етично допустимого політичного вибору;

– сформулювати критерії етично відповідальних політичних рішень у контексті збереження легітимності влади та суспільної довіри.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів політичної науки. Зокрема, використано методи аналізу та синтезу для розкриття понятійно-категоріального апарату політичної етики й відповідальної політики; логіко-структурний метод – для систематизації підходів до визначення етичних меж політичних рішень; порівняльний метод – для зіставлення різних теоретичних концепцій етики політичної діяльності; системний підхід – для аналізу політичних рішень як елементів функціонування політичної системи в умовах збройного конфлікту. Також застосовано нормативно-ціннісний підхід, що дозволив оцінити політичні рішення з позицій демократичних цінностей, принципів пропорційності та публічного блага.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика етики політичних рішень традиційно перебуває в полі зору політичної філософії та теорії політики. Значний внесок у її осмислення зробив М. Вебер, який сформулював концепцію етики відповідальності як підходу до оцінки політичної діяльності з урахуванням наслідків ухвалених рішень. Подальший розвиток цієї проблематики знайшов відображення у працях М. Волцера, Дж. Ролза, Ч. Бейтца, де аналізуються моральні обмеження політики, принципи справедливості та відповідальність політичних акторів.

У межах досліджень збройних конфліктів і кризового управління увага зосереджується на питаннях пропорційності, безпеки та захисту прав людини (праці К. Бута, Н. Вілера). Водночас більшість цих робіт акцентують увагу на міжнародно-правових та військово-політичних аспектах, залишаючи етичний вимір внутрішньополітичних рішень у воєнний час недостатньо систематизованим.

В українській науковій думці питання політичної етики та відповідальності розглядалися у працях В. Бакуменка, Ю. Ковбасюка, В. Ребкала, О. Дем’янчука, де досліджуються проблеми публічного управління, легітимності влади та демократичних цінностей. Окремі аспекти моральних і правових обмежень політики в умовах криз аналізуються також у роботах сучасних українських політологів і правників, присвячених воєнному стану та національній

безпеці. Разом із тим комплексні дослідження, спрямовані на визначення етичних меж політичних рішень саме в умовах збройного конфлікту, залишаються обмеженими.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні підходи до етики політичних рішень формувалися в межах політичної філософії як спроба осмислення моральних підстав влади та відповідальності політичних акторів. Однією з ключових концепцій у цьому контексті є розмежування між етикою переконань та етикою відповідальності, запропоноване М. Вебером. Етика переконань ґрунтується на дотриманні незмінних моральних принципів незалежно від наслідків політичних дій, тоді як етика відповідальності передбачає врахування реальних наслідків рішень для суспільства та держави. За Вебером, саме політична діяльність вимагає від суб'єкта відповідальності за передбачувані результати своїх дій, навіть якщо вони суперечать особистим моральним переконанням. У воєнний час ця дилема загострюється, адже політичні рішення часто ухвалюються в ситуації, де будь-який вибір має потенційно негативні наслідки, що робить етичну рефлексію невід'ємною складовою політичного управління [9].

Подальший розвиток етичних підходів до політики пов'язаний із формуванням принципів пропорційності, публічного блага та відповідальності за наслідки ухвалених рішень. У працях Дж. Ролза політичні рішення розглядаються крізь призму справедливості та моральної легітимності, де ключовим критерієм виступає вплив політики на найуразливіші групи суспільства [7]. М. Волцер, аналізуючи моральні обмеження політики та війни, наголошує на необхідності збереження мінімальних етичних стандартів навіть за умов екзистенційних загроз. Принцип пропорційності у цьому контексті передбачає, що масштаб і характер політичного втручання мають відповідати реальному рівню загрози, а посилання на публічне благо не може слугувати універсальним виправданням для необмеженого застосування влади [8].

Воєнний стан істотно трансформує етичні рамки політичних рішень, створюючи специфічний простір надзвичайності, у якому стандартні механізми демократичного контролю можуть бути обмежені. В умовах війни політичні рішення ухвалюються в режимі скороченого часу, коли пріоритет надається швидкості та ефективності реагування, а не процедурній досконалості. Це породжує складні дилеми між забезпеченням національної безпеки та збереженням прав і свобод громадян, що, у свою чергу, актуалізує питання допустимих меж обмеження демократичних стандартів. Дослідник кризового управління, зокрема Б. Вільямс, підкреслює, що навіть у надзвичайних умовах держава не може повністю відмовитися від етичних зобов'язань перед суспільством, оскільки саме їх порушення підриває довгострокову стабільність політичної системи [10].

У цьому контексті ключовим стає визначення етичних меж політичних рішень у збройному конфлікті. Політична практика свідчить, що в умовах війни можуть бути виправдані тимчасові обмеження окремих прав, розширення повноважень виконавчої влади та застосування надзвичайних інструментів управління, якщо вони відповідають принципам необхідності, пропорційності та часової обмеженості. Водночас існують дії та рішення, які не можуть бути легітимізовані навіть війною, зокрема системне порушення прав людини, ігнорування принципу верховенства права, зловживання владою або використання воєнного стану для політичної вигоди. Визначальною у цьому процесі є роль суспільної довіри, яка виступає своєрідним індикатором етичної допустимості політичних рішень [1]. Втрата довіри свідчить про порушення етичних меж і ставить під сумнів легітимність навіть формально законних дій влади.

В цьому контексті відповідальна політика постає як нормативна рамка етичного вибору в умовах збройного конфлікту. Вона передбачає не лише досягнення безпекових цілей, але й усвідомлену відповідальність політичних акторів за соціальні, моральні та політичні наслідки ухвалених рішень. У працях українських дослідників публічного управління, зокрема В. Бакуменка та Ю. Ковбасюка, відповідальна політика розглядається як умова збереження демократичної якості влади в кризових ситуаціях [3]. Саме в межах цієї парадигми

можливе поєднання ефективності управління з дотриманням етичних стандартів, що дозволяє уникнути трансформації війни на виправдання моральної вседозволеності.

Умови збройного конфлікту радикально змінюють логіку та зміст політичних рішень, перетворюючи їх із рутинного інструменту управління на фактор прямого впливу на життя, безпеку та базові права громадян. У таких обставинах етика політичних рішень набуває не декларативного, а прикладного характеру, оскільки кожне рішення пов'язане з реальними людськими втратами, обмеженням свобод і перерозподілом суспільних ресурсів [4, с. 335]. Відповідальність політичних акторів у воєнний час полягає не лише у досягненні безпекових цілей, а й у здатності усвідомлювати моральну ціну ухвалених рішень та їх довгострокові наслідки для суспільства і держави. Етичний вимір політичних рішень у збройному конфлікті визначається насамперед необхідністю балансування між ефективністю дій та збереженням людської гідності. Війна створює спокусу виправдати будь-які управлінські кроки аргументами надзвичайності, проте саме в таких умовах зростає ризик розмивання моральних орієнтирів та норм демократичного управління. Відповідальне ухвалення рішень передбачає здатність відрізняти тимчасову необхідність від системного порушення етичних принципів, а також готовність обмежувати власні повноваження навіть тоді, коли формально існують підстави для їх розширення [2].

Особливого значення у воєнний час набуває відповідальність за наслідки політичних рішень, яка виходить за межі короткострокової ефективності. Політичне рішення, що забезпечує швидкий результат, але підриває суспільну довіру, легітимність влади або основи правопорядку, створює відкладені ризики, здатні послабити державу не менше, ніж зовнішня загроза. Етична відповідальність у цьому контексті означає усвідомлення того, що війна не скасовує моральних зобов'язань держави перед власними громадянами, а лише ускладнює їх виконання [5].

Етика політичних рішень у збройному конфлікті також передбачає чітке розмежування між допустимими обмеженнями та недопустимими порушеннями. Тимчасове звуження окремих прав може бути виправданим за умови його необхідності, пропорційності та прозорості, однак системне ігнорування принципів справедливості, рівності та правової визначеності не може бути легітимізоване навіть логікою війни. Відповідальність політичної влади полягає у збереженні цього балансу та недопущенні трансформації воєнного стану на інструмент моральної вседозволеності [6, с. 168].

У підсумку, відповідальність і етика у прийнятті політичних рішень в умовах збройного конфлікту постають як взаємопов'язані категорії, що визначають межі допустимого втручання держави у суспільне життя. Відповідальна політика у воєнний час ґрунтується на усвідомленні того, що перемога не може досягатися шляхом руйнування ціннісних засад, на яких базується держава. Саме збереження етичних орієнтирів у процесі ухвалення рішень виступає умовою стійкості політичної системи, довіри суспільства та моральної легітимності влади в умовах тривалого збройного протистояння.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що етика політичних рішень в умовах збройного конфлікту набуває особливого значення, оскільки саме війна загострює суперечність між політичною доцільністю та моральною відповідальністю влади. У таких обставинах політичні рішення перестають бути виключно управлінськими актами й трансформуються у чинник, що безпосередньо впливає на стан суспільної довіри, легітимність влади та ціннісні засади держави. Відповідальність політичних акторів у воєнний час не може зводитися лише до досягнення безпекових цілей або короткострокової ефективності. Вона передбачає усвідомлення наслідків ухвалених рішень для прав людини, демократичних інститутів і довгострокової стабільності політичної системи. Ігнорування етичного виміру політичних рішень у збройному конфлікті створює ризик нормалізації надзвичайності та поступової ерозії моральних і правових обмежень влади.

Визначено, що етичні межі політичних рішень у воєнний час мають ґрунтуватися на принципах необхідності, пропорційності, часової обмеженості та публічної відповідальності. Навіть за умов екзистенційної загрози державі не може бути виправданим системне порушення базових прав і свобод, зловживання владними повноваженнями або використання війни як аргументу для політичної вседозволеності. Відповідальна політика виступає ключовою нормативною рамкою етичного вибору в умовах збройного конфлікту. Саме вона забезпечує поєднання необхідності швидких та ефективних рішень із дотриманням моральних і демократичних орієнтирів. Збереження етичних стандартів у процесі ухвалення політичних рішень у воєнний час є не перешкодою для управління, а необхідною умовою стійкості держави, збереження суспільної довіри та легітимності влади.

Література:

1. Визначення політичної відповідальності в умовах демократизації діяльності органів публічної влади. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 6. URL: https://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/18.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

2. Державне управління : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2012. URL: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/DERZHAVNE-UPRAVLINNYA-2012.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

3. Енциклопедія державного управління : у 8 т. Т. 1: Теорія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) [та ін.]. Київ : НАДУ, 2011. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Entsyklopediia_derzhavnoho_upravlinnia_Tom_1.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

4. Фещук Т. Л. Особливості взаємодії еліт у виробленні політичних рішень в умовах війни. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2025. № 55. С. 333–338. URL: https://doi.org/10.32782/apfs.v055.2025.50 (дата звернення: 20.12.2025).

5. Чернов С. К. та ін. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства : монографія. Запоріжжя, 2017. URL: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/568/1/60347PYA.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

6. Яковлєва Н. І. Особливості політичної комунікації в умовах українських внутрішньодержавних криз. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2014. № 3/4 (23/24). С. 166–171.

7. Rawls John. A Theory of Justice. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1971. URL: https://philpapers.org/rec/RAWATO (дата звернення: 04.01.2026).

8. Walzer Michael. Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations. New York : Basic Books, 2006. URL: https://www.abebooks.com/9780465037070/Unjust-Wars-Moral-Argument-Historical-0465037070/plp (дата звернення: 20.12.2025).

9. Weber Max. Politics as a Vocation. In: Gerth, H. H.; Mills, C. Wright (eds.). From Max Weber: Essays in Sociology. New York : Oxford University Press, 1946. URL: https://archive.org/download/weber_max_1864_1920_politics_as_a_vocation/weber_max_1864_1920_politics_as_a_vocation.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

10. Williams Bernard. In the Beginning Was the Deed: Realism and Moralism in Political Argument / selected, edited, and with an introduction by Geoffrey Hawthorn. Princeton : Princeton University Press, 2005. URL: https://philpapers.org/rec/WILITB-3 (дата звернення: 20.12.2025).

References:

1. Chernov, S. K., et al. (2017). Publichne upravlinnia ta administruvannia v umovakh informatsiinoho suspilstva [Public administration and management in the information society]. Zaporizhzhia. Retrieved from: https://dspace.znu.edu.ua/jspui/bitstream/12345/568/1/60347PYA.pdf.

2. Derzhavne upravlinnia [Public administration]. (2012). Kyiv: National Academy for Public Administration under the President of Ukraine. Retrieved from: https://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/DERZHAVNE-UPRAVLINNYA-2012.pdf.

3. Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia. Tom 1: Teoriia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of public administration. Vol. 1: Theory of public administration]. (2011). Kovbasiuk, Yu. V. (Ed.). Kyiv:

National Academy for Public. Administration. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Entsyklopediia_derzhavnoho_upravlinnia_Tom_1.pdf.

4. Feshchuk, T. L. (2025). Osoblyvosti vzaiemodii elit u vyroblenni politychnykh rishen v umovakh viiny [Features of elite interaction in political decision-making under wartime conditions]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii*, (55), 333–338. https://doi.org/10.32782/apfs.v055.2025.50.

5. Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press. Retrieved from: https://philpapers.org/rec/RAWATO.

6. Vyznachennia politychnoi vidpovidalnosti v umovakh demokratyzatsii diialnosti orhaniv publichnoi vlady [Definition of political responsibility in the conditions of democratization of public authorities]. (2019). *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, (6). Retrieved from: https://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/6/18.pdf.

7. Walzer, M. (2006). Just and unjust wars: A moral argument with historical illustrations. New York, NY: Basic Books. https://www.abebooks.com/9780465037070/Unjust-Wars-Moral-Argument-Historical-0465037070/plp.

8. Weber, M. (1946). Politics as a vocation. In H. H. Gerth & C. W. Mills (Eds.), *From Max Weber: Essays in sociology*. New York, NY: Oxford University Press. Retrieved from: https://archive.org/download/weber_max_1864_1920_politics_as_a_vocation/weber_max_1864_1920_politics_as_a_vocation.pdf.

9. Williams, B. (2005). In the beginning was the deed: Realism and moralism in political argument. Princeton, NJ: Princeton University Press. Retrieved from: https://philpapers.org/rec/WILITB-3.

10. Yakovlieva, N. I. (2014). Osoblyvosti politychnoi komunikatsii v umovakh ukrainskykh vnutrishnoderzhavnykh kryz [Features of political communication in the context of Ukrainian internal crises]. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, (3–4), 166–171.

Yurii Holovchuk, Yevhenii Haidanka. Ethical limits of political decisions in conditions of armed conflict

The article carries out a comprehensive theoretical and methodological analysis of the ethical limits of political decisions in conditions of armed conflict as a key dimension of responsible policy of a modern state. The content of the concept of ethics of political decisions is revealed and its relationship with political responsibility, legitimacy of power and public trust is outlined. Based on the generalization of classical and modern theoretical approaches to political ethics, in particular the concepts of ethics of responsibility, principles of proportionality, public good and rule of law, the specifics of political decision-making in extraordinary conditions of wartime are analyzed. It is substantiated that armed conflict significantly complicates the process of political choice, intensifying the dilemmas between security, management efficiency and compliance with moral, ethical and democratic norms.

The research also identified key criteria for ethically permissible political decisions in a war situation, and defined the limits beyond which political expediency cannot go even under conditions of a threat to national security. Particular attention is paid to the role of responsible politics as a normative framework that allows combining the need for operational decisions with the preservation of the value orientations of a democratic society. It is proven that ignoring ethical boundaries in the process of making political decisions in wartime leads to the erosion of the legitimacy of power and the undermining of public trust. It is concluded that adherence to ethical standards in politics is not an obstacle, but a necessary condition for effective and responsible governance in conditions of armed conflict.

Key words: *political ethics, political decision; armed conflict; responsible politics; political responsibility.*

Відомості про авторів:
Головчук Юрій – доктор філософії з політології (PhD),
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Гайданка Євгеній – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології і державного управління,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 327.56: 355.01
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-14

Наталія Голуб'як
ORCID: 0000-0001-6021-5482

Наталія Стецюк
ORCID: 0000-0002-9285-2045

ЛІМІНАЛЬНА ВІЙНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНУ БЕЗПЕКУ

У статті здійснено комплексний аналіз феномену лімінальної війни як однієї з ключових форм сучасної конфліктності, що розгортається у проміжному просторі між миром і війною. Дослідження показує, що лімінальна війна базується на навмисному використанні неоднозначності, субпорогових дій та поєднанні військових і невійськових інструментів впливу з метою досягнення стратегічних цілей без переходу до відкритого збройного протистояння. У статті проаналізовано теоретичні витоки концепції лімінальності, її відмінності від гібридної та класичної війни та зв'язок її із поняттям «сірої зони» в безпекових студіях. Особливу увагу приділено вразливості демократичних держав і міжнародних організацій до лімінальних стратегій через правові, політичні та інституційні обмеження реагування. На основі кейсів Росії, Китаю, Ірану та Північної Кореї продемонстровано різні моделі застосування лімінальної війни в умовах сучасної геополітичної конкуренції. Обґрунтовано, що лімінальна війна підриває механізми колективної безпеки, розмиває норми міжнародного права та посилює глобальну нестабільність. У статті також окреслено можливі напрями протидії лімінальній агресії, зокрема через посилення атрибуції, формування адаптивних порогів.

Ключові слова: *лімінальна війна, міжнародні конфлікти, конфлікт сірої зони, гібридна війна, міжнародна безпека.*

У чому сенс неперевершеної військової переваги,
якщо США не можуть нею скористатися?
Мадлен Олбрайт [11, с. 182]

Вступ. У сучасній системі міжнародних відносин кордони між миром і війною дедалі більше розмиваються під впливом нових форм конфліктності. Традиційне розуміння війни як відкритого збройного протистояння поступається місцем феноменам, що поєднують військові й невійськові методи тиску. Одним із таких явищ є лімінальна війна – стратегія, що базується на веденні «війни нижче порога» офіційного збройного конфлікту, але з використанням засобів, які мають комплексний, синергетичний і тривалий характер.

Лімінальна війна поєднує елементи військового, політичного, інформаційного, кібернетичного й економічного впливу, що ускладнює її правову кваліфікацію, міжнародну реакцію та застосування традиційних механізмів колективної безпеки. Особливої актуальності ця проблематика набула в умовах російсько-української війни, яка демонструє системне використання інструментів непрямої агресії, заперечення відповідальності та навмисного зниження порога ескалації.

Отже, лімінальні війни суттєво впливають на архітектуру міжнародної безпеки, підриваючи дію норм міжнародного права, принципи суверенітету та механізми стримування. Вони створюють нові виклики для міжнародних організацій, зокрема ООН, НАТО

© Н. Голуб'як, Н. Стецюк, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

та Європейського Союзу, які змушені адаптувати свої інституційні та стратегічні підходи до реагування на неконвенційні загрози. Водночас відсутність чітких меж між війною і миром сприяє зростанню нестабільності, посиленню регіональних конфліктів та ерозії довіри в міжнародних відносинах, що робить дослідження лімінальної війни надзвичайно важливим для сучасних безпекових студій.

Метою статті є аналіз феномену лімінальної війни як специфічної форми сучасного конфлікту та визначення її ключових наслідків для міжнародної безпеки. У роботі розглядаються теоретичні підходи до осмислення лімінальності у війні, основні інструменти й механізми її реалізації, а також вплив таких конфліктів на стабільність міжнародної системи, ефективність режимів безпеки та перспективи розвитку міжнародного правопорядку.

Матеріали та методи дослідження. Теоретичну базу дослідження становлять праці сучасних західних і вітчизняних дослідників, присвячені проблематиці лімінальної та гібридної війни, «сірих зон» конфлікту і трансформації міжнародної безпеки, зокрема аналітичні звіти НАТО, RAND Corporation, а також наукові публікації Д. Кілкаллена, Ф. Гоффмана, Дж. Аркілла та Д. Ронфельдта й інших.

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Застосовано структурно-функціональний і системний підходи для аналізу лімінальної війни як складного багатовимірного явища міжнародної безпеки; порівняльний метод – для зіставлення класичних і сучасних форм збройного протиборства; кейс-стаді – для вивчення конкретних прикладів лімінальної війни (російсько-український конфлікт, «повзуча» анексія Криму, сучасні асиметричні конфлікти).

Результати та обговорення. Термін «лімінальний» походить з антропології та використовується для позначення стану невизначеності, який переживають індивіди або спільноти в період переходу між різними формами соціального чи політичного буття. До лімінальних належать явища й актори, що перебувають у проміжному, «підвішеному» стані – у транзиті або на периферії усталених структур, із нечітко окресленим політичним, правовим чи психологічним статусом, а інколи із сумнівною легітимністю самого існування. У воєнному контексті такими лімінальними суб'єктами постають партизанські формування, ополчення, терористичні організації та рухи опору, а також окремі соціальні групи, зокрема біженці й діаспора [4, с. 151].

Саме ця зона невизначеності лежить в основі лімінальної війни, яка ведеться в умовах обмеженої видимості та навмисної неоднозначності, що часто окреслюється як «сіра зона». Як спосіб стратегічного маневрування, лімінальна війна не є ні відкритим збройним протистоянням, ні повністю прихованою діяльністю, а функціонує на межі – нижче формального порога сприйняття та реагування [4, с. 152].

Лімінальна війна спирається на кілька стратегічних традицій. Вона відображає акцент Сунь-цзи на підкоренні ворогів без бою [6] та концепцію Клаузевіца про війну як політику іншими засобами [5]. Сучасні теоретики описують подібні явища як «конфлікт сірої зони», «гібридну війну» або «заходи, що не пов'язані з війною», хоча лімінальна війна наголошує на навмисному використанні неоднозначності порогу.

Ідея лімінальної війни була сформульована у працях західних військових теоретиків, зокрема Девіда Кілкаллена (D. Kilcullen) [4], а також у стратегічних дослідженнях НАТО [9] та RAND Corporation [13]. На відміну від класичної війни, яка передбачає відкриту фазу бойових дій із чітким юридичним статусом сторін [2], лімінальна війна відзначається прагненням агресора залишатися «нижче порога» офіційно визнаної збройної агресії. Вона передбачає навмисне використання двозначності, коли військові та невійськові дії поєднуються таким чином, щоб ускладнити ідентифікацію агресора й унеможливити швидке застосування міжнародно-правових механізмів реагування.

Зазначена стратегія використовує те, що теоретик Френк Гофман називає «конкурентним простором», де супротивники можуть діяти зі зниженим ризиком ескалації [8]. Цей простір різко розширився завдяки технологічному прогресу, глобалізації та зростанню вартості звичайної війни.

Крім того, наслідки лімінальної війни для нетрадиційних видів війни є значними, особливо в структурі опору та використовуваних оперативних стратегіях. Ця концепція війни зміщує традиційну парадигму руху опору від ієрархічної структури до багатофункціональної мережі осередків, здатних швидко адаптуватися до різних оперативних умов. Подібним чином концепція мережевої війни, запропонована Аркіллою та Ронфельдтом, підкріплює цю ідею, показуючи, як мережі опору можуть об'єднуватися та підтримувати операції в різних сферах, від інформації до кінетичного бою [7].

У порівнянні гібридна війна характеризується поєднанням регулярних і нерегулярних засобів боротьби, синтезом військових, інформаційних, економічних та політичних інструментів, що дає змогу агресору діяти багатовимірно й водночас приховувати безпосередню відповідальність за ведення агресії [3].

Тобто лімінальна війна посідає проміжне місце між «класичною» та «гібридною» моделями, але має власні відмінні риси. Її головна характеристика – дія «на межі» між миром і війною, коли агресор уникає переходу до прямого збройного зіткнення та намагається залишатися в зоні «сірої зони». Це дає змогу агресору постійно тиснути на супротивника, здійснюючи обмежені провокації, інформаційні операції, кібератаки, маніпулювання міжнародним правом і політичними процесами, але водночас не перетинати поріг, який змусив би міжнародну спільноту офіційно кваліфікувати дії як війну [1].

Отже, на відміну від гібридної війни, яка все ж може передбачати повноцінні бойові дії з використанням регулярних сил, лімінальна війна ґрунтується на максимальному уникненні відкритої ескалації. Вона спрямована на розтягування часу, виснаження супротивника та поступове досягнення стратегічних цілей через постійне перебування у стані невизначеності. Ключовими прикладами є дії Росії проти України до 2022 року, «повзуча експансія» Китаю у Південно-Китайському морі та проксі-війни Ірану на Близькому Сході**.**

Теоретичне осмислення лімінальної війни виходить за межі спрощеного протиставлення «відкритих» і «замаскованих» форм дій. Простір невизначеності між цими двома полюсами сам по собі перетворюється на поле стратегічного маневрування, у межах якого лімінальні актори та сили, що стоять за ними, здатні здійснювати вплив, уникаючи чіткої атрибуції та прямої відповідальності. Саме ця проміжна зона створює сприятливі умови для дій, що залишаються нижче формального порогу реагування з боку опонентів [4, с. 191].

Демократичні держави, зокрема Сполучені Штати та їхні західні союзники, обмежені вимогами внутрішньої і міжнародної громадської думки, нормами міжнародного права та принципами верховенства права, зазвичай характеризуються високими та передбачуваними порогами реагування. Аналогічну вразливість мають і багатосторонні структури, як-от НАТО, де запуск колективних механізмів дій потребує досягнення консенсусу, а також держави, що публічно декларують критерії реагування у формі «червоних ліній». У сукупності це розширює можливості для застосування лімінальних стратегій з боку противників, які прагнуть діяти в межах «сірої зони».

Саме тому відкриті демократичні суспільства стикаються з унікальними вразливостями до лімінальної війни. Захист свободи слова ускладнює реагування на інформаційні операції, економічна відкритість створює залежності, які можуть використовувати супротивники, а демократичні процеси забезпечують численні поверхні для атаки іноземного втручання. Парадокс полягає в тому, що ефективний захист від лімінальної війни може потребувати заходів – посиленого спостереження, обмежених потоків інформації,

економічного протекціонізму, – що ставить під загрозу ті самі цінності, які прагнуть захистити демократії.

Натомість держави, політичне керівництво яких демонструє непередбачуваність, уникає публічного визначення порогів реагування або здатне до швидкої та узгодженої відповіді на загрози, істотно звужують лімінальний простір для маневру супротивника. У таких умовах розмивання або зниження порогів реакції ускладнює використання стратегій «нижче порога» та підвищує ризики для потенційного агресора [4, с. 193–194].

У найбільш радикальному варіанті держави, керівництво яких систематично вдається до заперечення очевидної причетності до дій власних сил або підконтрольних акторів, формують зону так званого правдоподібного заперечення. Приклади збиття рейсу MH17, замахів на Сергія Скрипаля й Олександра Литвиненка, а також кібератак проти Естонії та Грузії демонструють, як за умов формальної відсутності визнання відповідальності міжнародний політичний тиск втрачає ефективність. Отже, навіть за наявності широкого міжнародного розуміння джерела загрози політичне керівництво держави-агресора може продовжувати діяти так, ніби інциденти не мали місця, зберігаючи простір для подальшого лімінального маневру [4, с. 193–194].

У цьому контексті доцільно звернутися до праці Девіда Кілкаллена «Дракони і змії. Еволюція ворогів Заходу та майбутні загрози» (Dragons and Snakes: How the Rest Learned to Fight the West, 2020), у якій автор цілеспрямовано аналізує Росію, Китай та інші авторитарні режими як ключові приклади того, яким чином відносно «слабші» або нестандартні актори пристосувалися до протидії Заходу, експлуатуючи його структурні та нормативні вразливості. У межах цього аналізу лімінальна війна, до якої вдається Росія, розглядається крізь призму постхолодновоєнного домінування Заходу, заснованого на чітко окресленій моделі симетричного протистояння – «сила проти сили» [4].

Лімінальна війна постає як адаптаційна відповідь на таке домінування, сформована в умовах тотального електронного спостереження та комунікаційного середовища соціальних медіа, що істотно ускладнює проведення класично замаскованих операцій і водночас підриває можливості повного заперечення участі у відкритих діях. Додатковим чинником її поширення є зростання політичних і правових обмежень, притаманних демократичним державам, які потребують часу, процедур і доказової бази для ухвалення рішень щодо реагування.

На думку автора, у цьому сенсі лімінальна війна функціонує як стратегія виживання для політичного утворення, що не здатне вступити в пряме конвенційне протистояння із Заходом і водночас має обмежене «вікно можливостей» для формування простору торгу навколо власних довгострокових інтересів. Використовуючи лімінальні інструменти, такий актор отримує час і умови для поступового відновлення або нарощування свого конвенційного потенціалу, не перетинаючи формальних порогів повномасштабного конфлікту [4, с. 152].

Комбінація адаптивних підходів дала можливість Росії поєднувати військові інструменти з політичними цілями та, навпаки, використовувати політичні засоби у воєнному вимірі для підриву позицій своїх опонентів. Водночас Росія не є унікальним прикладом: із початку 1990-х років подібні моделі поведінки сформувалися також у Китаї, Ірані та Північній Кореї, хоча кожен із цих акторів еволюціонував власною траєкторією, зумовленою специфікою їхніх стратегічних умов.

Китай розширює поле конфлікту шляхом поступового та малопомітного проникнення у західні суспільства й економіки – через контроль стратегічних активів, технологічне запозичення, масштабні кібератаки, правові та інформаційні інструменти впливу. Такий підхід розмиває межі між миром і війною, створюючи ситуацію, за якої конфлікт може залишатися непоміченим до моменту, коли можливості реагування суттєво звужуються. Росія, натомість, робить ставку на лімінальний маневр і субпорогові дії, що створюють ефект раптовості та неоднозначності навіть у момент безпосереднього застосування сили.

Північна Корея та Іран поєднують конвенційні й неконвенційні засоби впливу. Пхеньян спирається як на військовий потенціал, включно з ядерними й ракетними програмами, так і на кібервійну, розвідувальну діяльність та підтримувану державою організовану злочинність. Іран, суттєво посиливши свої регіональні позиції після Іракської війни та Арабської весни, активно використовує мережі впливу на Близькому Сході та водночас залучає політичну й дипломатичну підтримку Росії та Китаю на міжнародній арені [4, с. 272–277].

Саме тому лімінальна війна становить серйозний виклик для сучасної системи міжнародної безпеки. Вона підриває ефективність колективної оборони, адже механізми реагування НАТО чи ООН не завжди можуть бути задіяні у випадках, коли агресія юридично не визнається як відкрита війна. У майбутньому варто очікувати подальшого поширення таких форм конфліктності, зокрема із застосуванням штучного інтелекту, автоматизованих систем впливу та нових кіберінструментів.

Таким чином, протидію таким формам агресії слід розглядати як комплексне завдання, що виходить за межі традиційного військового стримування. Держави, які стикаються з асиметричними та субпороговими загрозами, мають насамперед посилювати спроможності раннього виявлення й достовірної атрибуції лімінальних операцій. Ідеться про інтеграцію розвідувальних, кібернетичних і відкритих джерел інформації, створення правових механізмів прозорої атрибуції, що зменшує простір для «правдоподібного заперечення» та формує політичну основу для легітимної відповіді.

Важливим елементом, на який звертає увагу Д. Кілкаллен, є формування чітких, але гнучких порогів реагування. Замість пасивного терпіння або ризикованої ескалації пропонується система адаптивних політико-правових і оперативних критеріїв, що дають можливість відповідати на лімінальні дії своєчасно та пропорційно. Такий підхід передбачає використання широкого спектра інструментів – від дипломатичного тиску та санкцій до кіберзаходів і обмежених військових дій – без автоматичного переходу до повномасштабного конфлікту.

Кілкаллен також підкреслює, що ефективна протидія лімінальній війні можлива лише за умови загальнодержавного, мультидоменного (whole-of-government стійкості) підходу. Координація між дипломатичними, військовими, економічними, правовими, інформаційними й безпековими структурами, а також залучення приватного сектору та громадянського суспільства, підвищує стійкість держави до субпорогових впливів. У цьому контексті особливого значення набувають захист критичної інфраструктури, диверсифікація ланцюгів постачання та підготовка суспільства до протидії інформаційним операціям [10].

Окрему увагу слід приділяти інтеграції конвенційних і неконвенційних спроможностей. Збереження та модернізацію традиційних збройних сил варто поєднувати з розвитком кіберможливостей, спеціальних операцій, економічних і правових інструментів впливу. Така комбінація, за Кілкалленом, підвищує вартість лімінальної агресії для противника й водночас знижує ризик неконтрольованої ескалації.

Важливою складовою протидії лімінальній війні є нормативно-правовий та економічний вимір. Оскільки лімінальні стратегії активно експлуатують прогалини в міжнародному праві, торгівлі та технологічному регулюванні, створення й послідовне застосування нових норм і правил, зокрема у сфері кібербезпеки та контролю технологій, звужує простір безкарних дій агресора [12].

Крім того, проактивне формування наративів, публічна дипломатія та спільні механізми атрибуції, санкцій і стримування в межах союзів підвищують політичну й економічну ціну лімінальних операцій. У сукупності ці елементи формують системну модель протидії, метою якої є перетворення ключової переваги лімінальної війни – її непомітності – на стратегічний недолік для агресора без руйнування основ міжнародної стабільності.

Підсумовуючи, варто відзначити, що лімінальна війна являє собою не просто тактичну інновацію, а фундаментальний виклик порядку безпеки після Другої світової війни.

Використовуючи неоднозначний простір між війною і миром, державні суб'єкти досягають стратегічних цілей, уникаючи обмежень, витрат та ризиків звичайного конфлікту. Такий підхід підриває механізми колективної безпеки, руйнує міжнародні норми та створює нові вразливості для відкритих суспільств.

Вирішення цього виклику потребує багатогранних відповідей, що охоплюють технологічну, інституційну, правову та соціальну сфери. Міжнародна спільнота повинна розробити нові рамки для стримування, атрибуції та реагування, одночасно зміцнюючи стійкість і зберігаючи демократичні цінності. Нездатність адаптуватися ризикує поступовою ерозією безпеки та стабільності через накопичені операції в сірій зоні, які окремо здаються керованими, але разом виявляються трансформаційними. Майбутнє міжнародної безпеки, ймовірно, буде визначено не війнами великих держав, а постійною конкуренцією в лімінальних просторах.

Література:

1. Аналітичні матеріали щодо російських гібридних стратегій. URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2025/12/11/8011389/?utm_source.

2. Голуб'як Н. Р. Збройні конфлікти у сучасному безпековому просторі: особливості та тенденції. Актуальні проблеми політики, інформації та безпеки : колективна монографія. 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/374419833_Zbrojni_konflikti_u_sucasnomu_bezpekovomu_prostori_osoblivosti_ta_tendencii.

3. Дроздюк Я. О. Категоріальні основи дослідження гібридної війни як частини сучасної політико-правової реальності. *Політикус*. 2022. № 6. URL: http://politicus.od.ua/6_2022/1.pdf.

4. Кілкаллен Д. Дракони і змії: еволюція ворогів Заходу та майбутні загрози. Пер. з англ. О. Михельсон. Київ : Наш Формат, 2024. 360 с.

5. Клаузевіц К. Найважливіші принципи ведення війни. Пер. С. Іванчук. Київ : Арій, 2023. 274 с.

6. Сунь-Дзи. Мистецтво війни. Пер. С. Лесняк. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 109 с.

7. Arquilla J., Ronfeldt D. The emergence of noopolitik. Toward American information strategy. Santa Monica. 1999. URL: https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1033.html.

8. Hoffman F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Potomac Institute for Policy Studies. 2007. URL: https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf.

9. Hybrid Warfare: New Threats and Strategic Challenges. *NATO Review*. URL: https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html?utm_source.

10. Kilcullen D. The Evolution of Unconventional Warfare. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 2019. Vol. 2 (1). P. 61–71. https://doi.org/10.31374/sjms.35.

11. Madeleine A. Madam Secretary: A Memoir. New York : Miramax Books, 2003. 576 p. (182 p.).

12. Priyanto M., F. D. U. & Afifuddin M. Liminal Warfare in the Israel-Palestinians War Case Study: Post-October 7, 2023 Attacks. *Jurnal Sosial, Politik Dan Budaya (SOSPOLBUD)*. 2025. Vol. 4 (1). https://doi.org/10.55927/sospolbud.v4i1.13774.

13. The Growing Need to Focus on Modern Political Warfare. *RAND*. 2019. URL: https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10071.html.

References:

1. Analitychni materialy shchodo rosiiskykh hibrydnykh stratehii [Analytical materials on Russian hybrid strategies]. Retrieved from: https://www.pravda.com.ua/articles/2025/12/11/8011389/?utm_source [in Ukrainian].

2. Holubiak, N. (2022). Zbroini konflikty u suchasnomu bezpekovomu prostori: osoblyvosti ta tendentsii [Armed conflicts in the modern security space: features and trends]. Aktualni problemy polityky, informatsii ta bezpeky: kolektyvna monohrafiia. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/374419833_Zbrojni_konflikti_u_sucasnomu_bezpekovomu_prostori_osoblivosti_ta_tendencii [in Ukrainian].

3. Drozdjuk, Ya.O. (2022). Kategorialni osnovy doslidzhennia hibrydnoi viiny yak chastyny suchasnoi polityko-pravovoi realnosti [Categorical foundations of the study of hybrid war as part of modern political and legal reality]. Politycus, 6. Retrieved from http://politicus.od.ua/6_2022/1.pdf [in Ukrainian].

4. Kilcullen, D. (2024). Drakony i zmii: evoliutsiia vorohiv Zakhodu ta maibutni zahrozy [Dragons and Snakes: How the Rest Learned to Fight the West and the Future of Conflict] (O. Mykhelson, Trans.). Kyiv: Nash Format (Original work published 2020) [in Ukrainian].

5. Clausewitz, C. (2023). Naivazhlyvishi pryntsypy vedennia viiny [The most important principles of war] (S. Ivanchuk, Trans.). Kyiv: Arii (Original work published 1812) [in Ukrainian].

6. Sun, Tzu (2016). Mystetstvo viiny [The Art of War] (S. Lesniak, Trans.). Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva (Original work ca. 5th century BCE) [in Ukrainian].

7. Arquilla, J., & Ronfeldt, D. (1999). The emergence of noopolitik: Toward an American information strategy. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1033.html.

8. Hoffman, F.G. (2007). Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars. Arlington, VA: Potomac Institute for Policy Studies. Retrieved from https://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf.

9. NATO Review. (2021). Hybrid warfare: New threats and strategic challenges. Retrieved from https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html.

10. Kilcullen, D. (2019). The evolution of unconventional warfare. Scandinavian Journal of Military Studies, 2 (1), 61–71. https://doi.org/10.31374/sjms.35.

11. Albright, M. (2003). Madam Secretary: A memoir. New York, NY: Miramax Books.

12. Priyanto, M., F. D. U., & Afifuddin, M. (2025). Liminal warfare in the Israel–Palestinians war case study: Post-October 7, 2023 attacks. Jurnal Sosial, Politik dan Budaya (SOSPOLBUD), 4 (1). https://doi.org/10.55927/sospolbud.v4i1.13774.

13. RAND Corporation. (2019). The growing need to focus on modern political warfare. Retrieved from https://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB10071.html.

Nataliia Holubiak, Nataliia Stetsiuk. Liminal war and its impact on international security

The article provides a comprehensive analysis of liminal warfare as a key form of contemporary conflict unfolding in the ambiguous space between peace and war. It demonstrates that liminal warfare is based on the deliberate exploitation of ambiguity, sub-threshold actions, and the integration of military and non-military instruments in order to achieve strategic objectives without escalating to open armed conflict. The study examines the theoretical origins of the concept of liminality, its distinction from hybrid warfare, and its relationship to the notion of the "grey zone" in security studies. Particular attention is paid to the vulnerabilities of democratic states and international organizations arising from legal, political, and institutional constraints on response mechanisms. Through the cases of Russia, China, Iran, and North Korea, the article illustrates diverse models of liminal warfare employed under conditions of intensified geopolitical competition. It is argued that liminal warfare undermines collective security mechanisms, erodes international legal norms, and contributes to global instability. The paper also outlines key counter-strategies, including enhanced attribution capabilities, adaptive response thresholds, and whole-of-government resilience. The study concludes that effective responses to liminal warfare constitute one of the central challenges to international security in the twenty-first century.

Key words: *liminal warfare, international conflicts, gray zone conflict, hybrid warfare, international security.*

Відомості про авторів:

Голуб'як Наталія – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Стецюк Наталія – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 24.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 321.01:304.4
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-15

Олена Димова
ORCID: 0000-0002-7695-1414

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОСТОРІ ПОЛІТИЧНОГО

У статті висвітлюється проблема кризової стадії функціонування культури споживання (що є базою також і сучасної політичної культури), яка потребує трансформації в культуру гідності й нових ціннісних настанов. У дослідженні розглядаються необхідні умови для цього – визначення особливих рис простору політичного, специфічні характеристики яких запропоновані французьким філософом Ж. Рансьєром. Майже неможливість структуровано й суто раціонально визначити поле політичного – унікальне джерело задля виникнення нового суб'єкта політики, який стане носієм відмінної політичної культури. У дослідженні запропоновані певні ознаки базової культурної ідентифікації європейця, які можна звести до поняття «культура гідності» громадянина за Е. Фроммом. Висловлена гіпотеза щодо можливості в умовах виникнення нового суб'єкта політики з базовою настановою культури гідності розгортання нових форм демократії, рівності, соціальної справедливості.

Ключові слова: *політична культура, суб'єкт політики, культура гідності, соціальна свідомість, рівність, демократія, соціальна справедливість.*

Вступ. Сучасний політичний простір європейської політики, сповнений інтенсивних спалахів соціального незадоволення та невдалих пошуків політичної еліти виходу з кризових ситуацій, – серйозна причина не тільки аналізувати трансформаційні процеси всіх головних соціальних інституцій будь-якої держави, у тому числі й України. Треба робити наступний крок і констатувати, що переформатування недостатньо. Украй необхідно йти двома шляхами паралельно: перший – дослідження аксіологічного поля європейської ментальності з урахуванням взаємовпливу та конфронтації християнського й мусульманського світогляду; другий – аналіз соціальної реальності й визначення, що є простір політичного в сучасних умовах війни, утрати інтелектуальної еліти, знищення середнього класу. Античні філософи [1; 5] і філософи XIX–XX ст. [2; 7; 8; 9] залишили після себе скарб своїх відкриттів закономірностей соціальної природи буття, аксіологічних універсалій людини, неможливості розглядати об'єктивну суспільну практику поза суб'єктом – людиною. Це фундаментальні знання, які стануть засадами й у дослідженні, щоб через структурний аналіз, проєктування та комплементарність знайти нову незвичайну точку зору на класичні суспільно-політичні теорії, що допоможе вийти за межі есхатологічних настроїв. Яскравим прикладом такого підходу до фундаментальний праць античних філософів став французький філософ Жак Рансьєр, який по-новому прочитав і Платона, й Арістотеля, створивши власний простір політичної філософської парадигми, у якій викристалізовується зовсім інший сенс загальноприйнятих термінів «демократія», «політика», «рівність» тощо. Тому актуальність роботи – передусім у пошуку нового погляду на есхатологічні процеси в політиці й економіці як на трансформаційні, як на такі, що надають подальший розвиток людству скрізь призму народження нового конкретного сенсу категорій «політичного», «демократія», «соціальна справедливість» тощо.

Відповідно цього, мета дослідження – окреслити майбутнього суб'єкта політики з новою аксіологією, що дасть можливість діяти й кристалізувати конкретні змісти «соціальної справедливості» та «демократії» в умовах сучасності.

© О. Димова, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Визначити актуальні підходи щодо простору політичного як специфічної соціальної реальності й спробувати виявити особливі умови в цьому просторі задля народження нового актора політики – головні завдання дослідження.

Матеріал і методи дослідження. Якщо почати аналіз сучасних політико-державних процесів за допомогою роздумів Жака Рансьєра, то є можливість, використовуючи історичний, порівняльний, аналітичний методи й метод синтезу, а також системний підхід, відокремити суперечливі й прямо протилежні явища один від одного, визначити причино-наслідкові зв'язки, структурні компоненти того чи іншого явища, його суттєві ознаки та варіанти розвитку цих феноменів у простору європейської політики.

Його бачення держави ототожнюється з категорією поліція (архе – яке є правом зі списку традиційних прав на владу в античних філософів), тоді як простір «політичного» – такий, що є правом від бога: вибір за допомогою жеребу, Року, який несподівано надає право отримати владу тій людині, яка за традиційним правом цього не може мати. Таким чином, його політичне ототожнюється зі демократією, появою категорії «свобода», яка є потенцією руху до рівності, до соціальної справедливості. Використовуючи Книгу III «Законів» Платона, Ж. Рансьєр відтворює перелік громадян, які мають право (axiomata) керувати. Він починає з тих, хто народився раніше чи якось інакше (тобто влада батьків над дітьми, дорослих над молодими, хазяїв над рабами й аристократів над простолюдинами [14, p. 200–201]. Наступні права – це права сильніших над слабкими (у Рансьєра це інтерпретується як перевага за природою) та влада знаючих над незнаючими (у Рансьєра – це влада науки) [14, p. 200–201]. Весь цей простір прав Рансьєр зараховує до функціонування поліції (інакше кажучи, держави) чи функціонування соціальних інститутів, які закріплюють нерівність [14, p. 101]. Його більш-менш чітко може проаналізувати соціальна наука, яка володіє сьогодні значним об'ємом визначених закономірностей функціонування соціальних спільнот, організацій, інституцій.

Інша мова – останнє – сьоме, право – вибір бога, який є правом влади без цього права, а демократія – влада того, що не може панувати [14, p. 201]. «Свобода» народу має в змісті «розрив аксіоматики панування, тобто співвіднесення між спроможністю панувати та спроможністю бути підвладним: громадянин (який одночасно й влада, і підвладний) мислимий тільки виходячи з демосу як фігури розриву між співвідносними здібностями» [14, p. 202]. Хто є демос, на думку Ж. Рансьєра? Демос не може бути конкретним утіленням, певним класом, расою, нацією. Навпаки, «демос є доповнення, що відокремлює населення від самого себе, призупиняючи дію логік легітимного панування. Народ – це додаткове існування, у яке вписується підрахунок неврахованих або частка знедолених, тобто, зрештою, рівність істот, наділених даром мови, без якого немислима сама нерівність» [14, p. 204]. Можна дійти висновку із цієї тези: демос є свідчення наявності нерівності в суспільстві, одночасно джерело майбутньої боротьби за конкретну поточну форму переходу до рівності, соціальної справедливості, а демократія – засіб існування, а не політичний режим (що не один раз підкреслює Ж. Рансьєр). Причому засіб існування, який яскраво демонструє відсутність якоїсь частини населення в «нормальній» формі людської згуртованості (їх нема в жодному соціальному інституті, вони ніяк не репрезентовані в спільнотах чи організаціях). Саме тому існують два засоби врахування частин суспільства: перший засіб – визначити реальні соціальні групи, які диференціюються за функціональними й іншими ознаками, і це буде простір діяльності органів держави у вузькому сенсі та простором дії «поліції», за Ж. Рансьєром. Другий підхід пропонує включити в суспільство й частини знедолених – тих, хто ще немає ані мови, ані власної свідомості. І саме це буде простором політики, демократії, потенції руху до справедливості.

Соціально закономірний рух внутрішньої логіки розвитку суспільства – це перехід від полісу, у якому право на панування має влада за походженням, до полісу, у якому право на

панування має влада багатства. Але вже Арістотель, шукаючи варіанти оптимального полісу, включає додатковий компонент. Перші два джерела влади – доброчесність для aristo, багатство для oligos – характеризують взаємодію цих двох обов'язкових компонентів держави як таких, що є, вочевидь, певний status qwo. Третій елемент – свобода для demos – уже виходить за межі звичайного функціонування суспільства, ієрархізованість якого підкоряється принципу існування «двох таборів – табору багатих і табору жебраків» (що є для Арістотеля дурним джерелом структурованості суспільства) [1], де підлеглість жебраків за логікою не може мати свободи. Можливість розмови про свободу в жебраків полісу виникає з реформами Солона: афінські закони заборонили перетворювати в рабів громадян, що потрапили в особисту кабалу на підставі боргу. Таким чином, виникає прошарок, що немає ані власності, ані чіткої позиції підлеглості. Через цю ситуацію вони потрапили за межі структурованої нерівності зі невиразними перспективами в подальшому майбутньому [4].

Акцентуючи увагу на цьому протиріччі, Рансьєр пропонує інтерпретувати «свободу» демоса в онтологічній межі: демос не має право на владу й тільки демос має право на пошук наступного кроку до рівності, до конкретної в цьому часі форми демократії. Його напрям філософських роздумів збігається зі Клод Лефором, який визначив демократію як Ніщо, Пустоту, яка має структурний характер [12]. Саме в цій Пустоті й народжуються суб'єкти політики, що будуть визначати характер руйнування природньої соціальної нерівності цього суспільства та пошуку конкретних для цього простору й часу форм установлення рівності, соціальної справедливості. Наприклад, Арістотель в «Афінської політії» високо оцінював тиранію Пісістрата, який за власний рахунок пропонував біднякам землі, досягаючи, таким чином, дві мети: вони отримували певне багатство, яке потребувало уваги й зусиль; по-друге, вони не займалися політикою, яка потребувала додаткового часу на дорогу до міста та вільного часу на дозвілля, бо суспільними справами займається той, у кого є можливість переключити свою увагу зі приватного життя на громадські справи [14, p. 40]. Таким чином, така форма переводу маргіналізованих прошарків населення в певний конкретний клас може бути визначена як процес деполітизації. Це досягається через рівність умов, що забезпечують заспокійливість політичних афектів за допомогою їх розсіювання по всьому соціуму з метою послаблення їх інтенсивності [14, p. 42].

Чи можемо ми з чимось ототожнити цей невизначений простір, який Рансьєр визначає як простір політичного? Здається, що тут можлива обережна паралель з теоретизуванням щодо наукових революцій. Зокрема, цікавою є із цієї точки зору «Структура наукових революцій» Томаса Куна, який шукає певні універсалії як інструмента, що призводить до революцій і перевороту наукових парадигм [3]. Його висновки, що безпосередньо пов'язані зі природничими науками, акцентують увагу, по-перше, на наявності конкретного суб'єкта, що є носієм революційної думки в усьому обсязі своїх поглядів, бажань, прихильностей [3, p. 141]; по-друге, й у подальшому, коли революційний крок став загальновизнаним, обов'язково проходить верифікацію як системою органів чуття (у т. ч. допоміжним інструментарієм у вигляді технічних пристроїв і світоглядним описом людини (потребується концепція, яка дає можливість системного бачення)) [3, p. 62]. Це свідчить про те, що тоді, коли суб'єкт намагається зазирнути в бездонність світобудови, відкрити завісу таємниць об'єктивного світу, усе одно він є не просто носієм свого та загальнолюдського попереднього попиту – він є персоною пристрасною, зацікавленою в певних результатах, емоційно забарвленою. Таким чином, революціонер наукових теорій є носієм не просто певної картини світу (концепції), а й носієм своїх прихильностей (переконань) і певного набору каналів сприйняття й засобів мислення (перцепції) [6]. Цей постулат можна цілком коректно перенести з природничих наук до суспільно-гуманітарних, більше того, до повсякденного буття громадянина будь-якої країни, будь-якого суспільства.

Сучасний дослідник Г. Рейнін у праці «Пластична реальність» рухається в цьому напрямі й пропонує побачити взаємозалежність трикутника «Бачу – вірю – знаю» на всіх трьох рівнях: загальносуспільному, груповому, індивідуальному [6, с. 15]. За допомогою трикутника «Вірю – знаю – бачу» цілком можливо описати глибоко й з урахуванням складності соціальних явищ і процесів той простір, який Рансьєр визначив як простір поліції, простір держави. Кристалізація цього поля, його закономірностей, особливостей та обмежень дає можливість у подальшому побачити чіткий водорозділ між функціонуванням суб'єктів суспільно-державних відносин і тих суб'єктів, що перебувають у стані народження, проявлення, самоусвідомлення, що супроводжується бурхливими кризово-трансформаційними процесами в соціумі. Тому, щоб визначити ознаки майбутнього суб'єкта політики, майбутнього суб'єкта соціальної справедливості й рівності, необхідно спочатку зупинитися на описі механізмів, що діють у просторі рансьєрівської поліції, користуючись цією концепцією закономірностей функціонування світоглядної системи суспільства й індивіда, яка максимально наближена до закономірностей та обмежень природно-наукової парадигми, що підвищує її верифікованість для дослідження.

Перша вершина трикутника – Вірю – пов'язана зі всім набором аксіом, догм, жорсткими системами вірувань, думок авторитетів і референтної групи, що панують у конкретному соціальному просторі [6, с. 15–16]. Найважливіша для нас особливість – високий вплив групового авторитету на індивідуальну свідомість: поки авторитетна група цього суспільства не визначить певні зміни в аксіомах і «само собою зрозумілих нормах» – не відбудеться зміна змісту «ядра» віри звичайного громадянина [6, с. 79].

Друга вершина – Знаю – простір опису світу, комплекс ідей, образів та уявлень. Важливе для дослідження обмеження цієї вершини – скінченність і замкнутість опису світу. «У математиці існує відома теорема Геделя про неповноту, що стверджує про те, що повний, замкнутий і несуперечливий опис математики неможливий… Для психології аналогічно з математикою можна сформулювати подібну теорему: повний, незамкнутий опис світу неможливий» [6, с. 82]. Зрозуміло, що в просторі соціальної психології мова не йде про один опис світу в суспільстві, але все ж таки є поняття мейнстриму, загальноприйнятих аксіом та узгоджених наукових концепцій щодо закономірностей функціонування об'єктивного світу. Таким чином, соціум постійно стикається зі наявністю протиріч, таємниць, які не можуть бути пояснені чинними теоріями, використовує поняття «диво», «благодать» тощо. Важлива особливість цього поля взаємодії сьогодні – поступове визнання фактору суб'єктивності в науковому дослідженні як точки біфуркації й подальшого розвороту нової «наукової картини світу».

Третя складова – Бачу – як наявність усіх каналів сприйняття й засобів мислення – цікава з точки зору залежності від конкретного змісту опису світу. Саме ця взаємозалежність і визначена формулою «без концепції немає перцепції», тобто «моє сприйняття повністю зумовлено моєю системою уявлень» [6, с. 86]. Здається, саме тут буде найгостріше стояти проблема суб'єкта, який спроможний вийти за межі визначених категорій і понять, за межі поточного опису світу, який має особливий канал сприйняття й мислення. Таким був Нікола Тесла з власним, на межі мистецтва, баченням закономірностей процесів об'єктивного світу, яке й сьогодні намагаються представити як «містичне», «божеське» тощо. Інший яскравий приклад – картини імпресіоніста Клода Моне, де він малював лондонський туман рожевими відтінками, захоплюючись цим природним явищем в умовах англійської архітектури того часу. Наслідки – лондонці почали бачити своє туманне місто саме із цими відтінками й кольоровими нюансами.

Таким чином, життя соціуму всередині цього замкнутого трикутника дає значні преференції щодо більш-менш узгодженої картини світу, але й значні обмеження щодо виходу за

межі сталевого світу. Опис функціонування цієї «стрічки Мебіуса», яка має тільки один бік сприйняття реальності, важливий для намагання подальшої кристалізації простору політичного як простору *невимовного:* по-перше, існує інструментарій свідомості, який допомагає отримати певну глибину об'єктивної реальності (багато понять мають нечіткий семантичний зміст, який отримує чіткі форми тільки в конкретному контексті; крім того, опис світу містить невизначені поняття – бог, абсолют, енергія тощо, а саме це й робить у ментальних конструкціях певний семантичний люфт, який дає більш «пластичну реальність» [6, с. 84]); по-друге, завдяки аналізу тих дисфункціональних процесів у соціальних інститутах, які перебільшують свої функціональні переваги сьогодні, можливо почути голос нового суб'єкта з невимовного простору політики, що буде втілювати в найближчому майбутньому конкретні форми соціальної справедливості й рівності.

Сучасна концепція соціальної справедливості, у центрі якої стоїть людина протестантської етики, людина індустріального суспільства, людина утилітарна, пройшла повне коло свого народження, розквіту та підійшла до свого занепаду [2; 8]. Її «стрічка Мебіуса» не може вийти за межі розуміння, що запропоновані цією концепцією, заходи пом'якшення ситуації соціальної нерівності й надзвичайної ієрархізованості вже в глобальному масштабі – лише терапевтична міра при ургентному хворому. Бо ключова фігура, що породжена протестантською етикою, – транснаціональна корпорація – намагається перенести відповідальність за свою антигуманну та зовсім не екологічну діяльність на окремого індивіда, чиї наслідки від діяльності аж ніяк не порівнюються зі наслідками діяльності ТНК. Людина протестантської етики XVI–XVII ст., що прагнула реалізувати принципи нової свободи, рівності й справедливості [2], у XX та XXI ст. стала провідною фігурою підтримки прогресуючої маргіналізації суспільства. Про це переконливо пише сучасний французький економіст Томас Пікетті, коли демонструє статистику й доводить, що сучасна фінансова еліта Європи та США – це «спадковий капіталізм», що зберігає статус кво за рахунок пасивного прибутку, а не завдяки творчій, інноваційній діяльності [13].

Результати та обговорення. Класики філософської думки останніх двох сторіч переконливо доводили обмеженість і небезпеку утилітарної картини світу лібералізму [7; 8; 15], тому нема ніякої необхідності зосереджуватися на цьому в дослідженні. Достатньо звернути увагу на визначення Е. Фромма, який запропонував альтернативу культурі утилітаризму – культуру гідності, визначаючи наявну неправильну настанову, що притаманна сучасному західному суспільству: штучний запит на споживання акцентує увагу на задоволенні поточних миттєвих потреб, які відірвані від конкретної справжньої сутності [11, с. 35–37]. Якісною ознакою культури споживання Фромм визначає той факт, що людина втрачає почуття власної гідності, тому що користується тільки категоріями, які пов'язані зі споживанням. Таким чином, людина залежить від попиту й успіху, які й визначають її самоповагу [10, с. 78]. У праці «Мати чи бути» дослідник визначає умови, завдяки яким виникає можливість створити засади нового суспільства: відмовитися від нестримної конкуренції «вільного ринку», зосередити увагу на відчутті щастя, а не на насолоді від задоволення потреб, «дати можливість для індивідуальної ініціативи в щоденному житті, а не у сфері бізнесу» [8, с. 186]. Остання умова – найважливіша для нашого дослідження, тому що повертає нас у невизначений простір політики, у якому очікуємо народження нового суб'єкта політики. Що може стати джерелом індивідуальної ініціативи? Яку мотивацію встановити як домінуючої позиції в суспільстві, якщо намагатися перейти до більш складного, тобто не зосередженого тільки на матеріальних цінностях суб'єкта? Запропонована в дослідженні категорія – внутрішній розвиток людини – може стати такою відповіддю на заклик суспільства, яке намагається трансформуватися в нові, більш ефективні форми існування. По-перше, ця категорія максимально зосереджена на суб'єкті – це є актуальний запит щодо потреби

сучасності виховати дорослу психологічну зрілу людину, яка сама несе відповідальність за свої вчинки. По-друге, акцентування на внутрішньому розвитку особистості дає можливість релігійно-культурним парадигмам сформувати аксіологічний простір суспільства з конкретним змістом, який не буде суперечити святим цінностям і водночас співпадати із сучасною потребою максимальної індивідуалізації буття. По-третє, дає можливість робити вибір, який буде спонукати змінювати сучасні тренди: той суб'єкт має право на справедливе до нього відношення, хто обирає розвиток своєї складності, багатогранності, глибини та відмовляється від щоденного примітивізму, спрощення, лінійності. По-четверте, категорія «внутрішній розвиток індивіда» дає змогу перейти від домінування в суспільній думці, від поняття розвитку, який асоціюється з наукою, до більш багатогранного визначення, де є й мистецтво, й інші форми діяльності людини, що призводить нас до актуалізації досліджень умов виникнення людини-полімата. Таким чином, поєднується посилення руху до суб'єктивізації простору політичного, з одного боку, й артикуляція певної форми, яку можна буде використовувати задля подальшого втілення ідеї рівності, демократії, сучасної форми справедливості.

Хто стане колективним суб'єктом нової політики? На цей запит немає однозначної відповіді, бо категорія «розвиток особистості», що пропонується як базова настанова нового політичного дня, поки що явище, що має ознаки маргіналізованого. Особистості з такою базовою життєвою настановою присутні в європейському просторі, більш того, і певні соціальні спільноти можуть демонструвати таку активну життєву позицію. До маргіналізованої окраїни їх зараховуємо тому, що вони «не бачать» себе у владних відносинах, не бажають брати участь в ієрархії «панування – підкорення». Але саме ці актори можуть стати двигуном зовсім нової політики й демократії. І хоча запропонована категорія звучить дещо фантастично, непрямі докази її наближення до мейнстриму можна знайти в посиленні зацікавленості спільнот у психологічній науці, що об'єктивізується популярністю цієї тематики в соціальних мережах та інших мас-медійних засобах.

Висновки. Сучасний простір політичного більш ефективно розглядати не стільки науковими категоріями, скільки спираючись на філософські засади й спостерігати за політичною діяльністю як за діяльністю на межі мистецтва чи інтуїтивної гри. Саме так бачить політику Ж. Рансьєр, що дає змогу використовувати його судження як адекватні сучасності. Простір політичного як простір нечіткої, неочевидної діяльності потребує включити в дослідження останні сучасні дослідження в соціальній психології, які поступово виявляють закономірності, що притаманні й сфері суто природної наукової діяльності. Таким чином, висвітлюючи структурний малюнок взаємовпливу об'єктивної та суб'єктивної реальності, можна знайти потрібні в сучасних умовах характерні риси нової соціально-психологічної культури, що стає джерелом прояву нового політичного актора в Європі, в Україні зокрема. Запропонований майбутній суб'єкт політичного – це людина, що відмовляється від культури тотального споживання й обирає для себе культуру гідності, базові настанови якої пов'язані з внутрішнім психологічним розвитком і рухом до ускладнення своєї людської природи. Безумовно, подальший аналіз потребує більш глибинного та розгорнутого дослідження цієї проблематики, адже сьогоднішні умови існування європейця у віртуальній реальності з надзвичайно високою швидкістю подій і змін декорацій свідчать про глибинні зміни внутрішнього психологічного й зовнішнього, суспільно-політичного становища людини, що потребує додаткового інструментарію та неочевидного куту зору.

Література:

1. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. О. Кислюка. Київ : Основи; 2000. 239 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. О. Погорілого. Київ : Наш Формат, 2018. 216 с.

3. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ : Port-Royal, 2001. 228 с.
4. Лозовицький О. Солон. Політична енциклопедія / редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 674.
5. Платон. Держава / пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.
6. Рейнін Г. Пластична реальність. Київ : Колесо життя, 2024. 236 с.
7. Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу. Харків : КСД, 2016. 160 с.
8. Фромм Е. Мати чи бути? / пер. з англ. О. Михайлова, А. Буряк. Київ : Український письменник, 2010. 222 с.
9. Ясперс К. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін.; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. 742 с. С. 736.
10. Fromm Erich. The Forgotten Language: An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales, and Myths. New York : Rinehart, 1951. 288 p.
11. Fromm E. The Sane Society, New York : Henry Holt, 1990. 364 p.
12. Lefort Claude L'Invention démocratique. Paris, Fayard, 1981. 346 p.
13. Picketty T. Capital in the Twenty First Century. Cambridge (Mass.), London : Harvard University Press, 2014.
14. Ranciere Jacques. Aux bords du politique. Paris : FOLIO ESSAIS, 2004. 261 p.
15. Wallerstein Immanuel Maurice. The modern world-system I. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. University of California Press, 2011. 410 p.

References:

1. Aristotle. (2000). Polityka [Politics] (O. Kysliuk, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
2. Weber, M. (2018). Protestantska etyka i dukh kapitalizmu [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism] (O. Pohorilyi, Trans.). Kyiv: Nash Format [in Ukrainian].
3. Kuhn, T. (2001). Struktura naukovykh revoliutsii [The Structure of Scientific Revolutions]. Kyiv: Port-Royal [in Ukrainian].
4. Lozovytskyi, O. (2011). Solon. In Yu. Levenets (Ed.-in-Chief), Politychna entsyklopediia [Political Encyclopedia] (p. 674). Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].
5. Plato. (2000). Derzhava [The Republic] (D. Koval, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
6. Reinin, G. (2024). Plastychna realnist [Plastic Reality]. Kyiv: Koleso zhyttia [in Ukrainian].
7. Frankl, V. (2016). Liudyna u poshukakh spravzhnoho sensu [Man's Search for Meaning]. Kharkiv: KSD [in Ukrainian].
8. Fromm, E. (2010). Maty chy buty? [To Have or to Be?] (O. Mykhailova & A. Buriak, Trans.). Kyiv: Ukrainskyi pysmennyk [in Ukrainian].
9. Jaspers, K. (2002). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary] (V. I. Shynkaruk, Ed.-in-Chief). Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
10. Fromm, E. (1951). The Forgotten Language: An Introduction to the Understanding of Dreams, Fairy Tales, and Myths. New York: Rinehart.
11. Fromm, E. (1990). The Sane Society. New York: Henry Holt.
12. Lefort, C. (1981). L'Invention démocratique [The Democratic Invention]. Paris: Fayard [in French].
13. Piketty, T. (2014). Capital in the Twenty-First Century. Cambridge, MA; London: Harvard University Press.
14. Rancière, J. (2004). Aux bords du politique [On the Edges of the Political]. Paris: Folio Essais [in French].
15. Wallerstein, I.M. (2011). The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. Berkeley: University of California Press.

Olena Dymova. Problematic aspects of the conceptual definition of European culture in the political sphere

The article highlights the crisis stage of consumer culture (which is also the basis of contemporary political culture), which needs to be transformed into a culture of dignity and new values. The study examines the necessary conditions for this – the definition of the special features of the political space, the specific

characteristics of which were proposed by the French philosopher J. Rancière. The near impossibility of defining the political field in a structured and purely rational way is a unique source for the emergence of a new political subject that will become the bearer of a distinct political culture. The study proposes certain signs of basic cultural identification of a European, which can be reduced to the concept of a citizen's "culture of dignity" according to E. Fromm. A hypothesis is put forward regarding the possibility, in the context of the emergence of a new political subject with a basic attitude of a culture of dignity, of developing new forms of democracy, equality, and social justice.

Key words: *political culture, political subject, culture of dignity, social consciousness, equality, democracy, social justice.*

Відомості про автора:

Димова Олена – кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін, Одеський національний морський університет.

Дата першого надходження статті до видання: 02.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 324:316.334.3(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-16

Олена Карчевська
ORCID: 0000-0002-8046-5208

ЕЛЕКТОРАЛЬНЕ ПОЛЕ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ

У статті аналізується електоральне поле повоєнної України під впливом соціально-політичних зрушень, технологічних інновацій та загроз популізму. Перші вибори стануть тестом на стійкість демократії та інструментом легітимації політики відновлення. Визначено ключових електоральних суб'єктів – ветеранів/військових, ВПО, мешканців деокупованих громад і закордонний корпус, чию участь ускладнюють соціально-економічні та ідентифікаційні бар'єри. Додатковий вплив матимуть волонтери та активісти, які вимагатимуть підзвітності. Запропоновано стратегію виборів, що має поєднати традиційні дільниці, мобільні бригади, закордонні та віртуальні округи, цифрові системи та модернізацію законодавства. Повоєнна Україна може стати моделлю демократичного оновлення, але це вимагатиме політичної волі та довіри громадян.

Ключові слова: *повоєнна Україна, виборча кампанія, електоральна участь, електоральні групи, цифрові технології, демократизація, популізм, європейський досвід.*

Вступ. Україна перебуває на порозі унікального за масштабом виклику – організації та проведення перших демократичних виборів після завершення воєнного стану. Для держави вибори виконуватимуть не лише функцію інструмента демократизації, а й механізму стратегічної адаптації та забезпечення стійкості в умовах глобальних політичних зрушень. Станом на травень 2025 року 71% громадян виступають проти проведення виборів під час війни, тоді як 25% підтримують цю ідею [4]. Це свідчить про високу громадянську відповідальність і усвідомлення складності електоральних процедур у ситуації збройного конфлікту.

Ключовим інституційним викликом стане реагування на масштабні демографічні трансформації, бо понад дев'ять мільйонів осіб стали внутрішньо переміщеними або були змушені виїхати за кордон як біженці внаслідок російського вторгнення. Також мільйони інших проживають на тимчасово окупованих територіях, а близько одного мільйона громадян проходять військову службу. За цих умов повоєнні вибори перетворюються на критичний етап відновлення демократичних інститутів і легітимації курсу національної реконструкції.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Дослідницьку увагу на електоральну участь в постконфліктних суспільствах, зокрема у контексті впливу військового досвіду на політичну активність, звертали зарубіжні вчені Д. Ліл та Дж. Тейген [1].

Питанням трансформації електоральних процесів в Україні приділили увагу вітчизняні дослідники, як-от О. Дем'янчук, М. Кармазіна та В. Фесенко, які аналізують вплив інституційних змін та воєнного стану на політичну систему. Соціологічний аспект, зокрема динаміку настроїв та мотивацій різних соціальних груп, ґрунтовно висвітлено у працях фахівців Інституту соціології НАН України, зокрема Є. Головахи, та аналітичних звітах Центру Разумкова, де особлива увага приділяється кризі довіри до державних інститутів та зміні ціннісних орієнтацій виборців під час війни.

У глобальному контексті концепція «демократичного відкату» та поширення популізму детально розроблена в працях С. Левицьки (Levitsky S.) та Д. Зіблатта (Ziblatt D.),

© О. Карчевська, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

які досліджують механізми ерозії демократії в умовах кризи. Вплив технологічних інновацій та алгоритмізації політичної комунікації на поведінку виборців аналізують такі західні дослідники, як Дж. Кін (Keane J.) та П. Шіран (Sheeran P.), акцентуючи на ризиках «інформаційних бульбашок» та цифрового популізму. Зарубіжний досвід повоєнної відбудови та демократичного транзиту, представлений у звітах International IDEA та працях Ф. Фукуями, слугує важливою теоретичною базою для розуміння викликів, з якими зіткнеться Україна при поверненні до конкурентного електорального процесу.

Водночас специфіка українського випадку – поєднання масштабної внутрішньої міграції, окупації територій, мілітаризації суспільства, цифровізації політики та необхідності технологічної модернізації електоральних процесів – залишається недостатньо вивченою. Бракує комплексного аналізу електоральних мотивацій різних соціальних груп у повоєнному контексті.

Мета статті – проаналізувати електоральні настрої та мотивації різних соціальних груп України через призму воєнних демографічних трансформацій, авторитарних тенденцій воєнного стану та глобальних викликів демократичному транзиту, таких як популізм, криза довіри до інститутів, технологізація політичної комунікації.

Для цього необхідно виконання таких дослідницьких завдань: визначити ключові соціальні групи електорату та специфіку їхніх політичних мотивацій у постконфліктних умовах; проаналізувати електоральний потенціал ветеранів, військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, українських біженців за кордоном та молоді; дослідити можливості та ризики впровадження електоральних технологій; ідентифікувати потенційні політичні ризики для демократичного транзиту; сформулювати оптимальну стратегію організації виборчого процесу з урахуванням специфіки повоєнного суспільства.

Матеріал і методи дослідження становлять дані соціологічних опитувань українських дослідницьких центрів – Київського міжнародного інституту соціології, соціологічної служби «Рейтинг», центру «Социс» за період 2024-2025 років; статистичні дані Управління Верховного комісара ООН у справах біженців щодо української міграції; авторські аналітичні дашборди про географію переміщення українських біженців; наукові публікації з питань електоральної поведінки ветеранів та постконфліктних суспільств; нормативно-правова база організації виборчих процесів в Україні та європейських країнах.

Разом з тим, у роботі застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Компаративний метод використано для порівняльного аналізу досвіду ветеранських організацій у США та Австралії з потенційними українськими практиками, а також для зіставлення електоральних систем європейських країн у контексті демократичного відкату. Структурно-функціональний аналіз дозволив виокремити ключові соціальні групи електорату та визначити їхні функції у формуванні повоєнного політичного ландшафту. Метод вторинного аналізу соціологічних даних застосовано для інтерпретації динаміки довіри до політичних інститутів, ставлення громадян до проведення виборів та цифрових форм голосування. Сценарний підхід використано для прогнозування можливих траєкторій розвитку електоральної ситуації залежно від способу завершення війни та ефективності інституційних реформ. Системний аналіз забезпечив комплексне дослідження взаємозв'язку демографічних трансформацій, технологічних інновацій та глобальних тенденцій демократичного відкату у їхньому впливі на електоральні процеси в Україні.

Результати та обговорення. Застосування зазначеної методології дозволило встановити, що у контексті соціально-демографічної архітектоніки електоральної активності варто очікувати нерівномірного розподілу політичної участі та мобілізації між різними групами населення. Це значною мірою зумовлено кумулятивним негативним досвідом, якого зазнали окремі категорії громадян – травми участі у бойових діях; труднощі повсякденного

виживання через недостатню чутливість державної політики до соціально-економічних потреб; зневіра у спроможності політичного керівництва сформулювати та реалізувати послідовну стратегію повоєнного відновлення.

У подальшому аналізі зосередимося на мотиваційних чинниках ключових соціальних груп, що братимуть участь у повоєнному виборчому процесі.

Серед домінантних сегментів політичної участі виокремлюються нові консолідовані спільноти – *ветерани, військовослужбовці та члени їхніх родин*. Ці групи формуватимуть новий політичний суб'єкт, зорієнтований на пріоритети справедливості, безпеки та національної гідності. Їхня участь, імовірно, мотивуватиметься вимогою прозорості у секторі оборони, впровадженням ефективних програм соціальної реабілітації та дієвих антикорупційних механізмів. Високий соціальний капітал і моральний авторитет цієї спільноти можуть забезпечити не лише значну електоральну явку, а й здатність ініціювати створення нових політичних рухів і партій.

Україна вже пережила період масового входження військових до політики. Парламентські вибори 2014 року, що відбулися на піку війни на Донбасі, привели до парламенту хвилю популярних лідерів добровольчих батальйонів. Наступна хвиля входження ветеранів до політики неминуче буде значно масштабнішою. Наприклад, американський досвід показує високий електоральний потенціал ветеранів. Серед тих, хто має військовий досвід, 72,4% повідомляють про участь у федеральних виборах, порівняно з 60,5% без військового досвіду [1]. Військова служба компенсує відносно низькі рівні соціально-економічного статусу та заохочує участь серед виборців з меншою ймовірністю голосування.

Політична історія містить чимало прикладів, коли у повоєнних державах ветеранські об'єднання набували підвищеного політичного впливу. Зокрема, у США активну позицію посідають організації на кшталт American Legion, яка й досі суттєво впливає на формування політики щодо ветеранів, функціонування військових інституцій і розв'язання соціальних питань, а також Veterans of Foreign Wars, що стимулює ухвалення законодавчих рішень у сфері прав ветеранів і військових пенсій. Американський досвід демонструє значний потенціал таких структур у підтримці кандидатів, які декларують поліпшення соціально-економічних умов для ветеранів. Вони реалізують кампанії з підвищення обізнаності щодо проблем ветеранської спільноти, сприяючи суспільній підтримці відповідних ініціатив. В Австралії діє Returned and Services League of Australia – ветеранський рух, сфокусований на наданні соціальних послуг і питаннях безпеки. Зазначені організації глибоко інтегровані в систему ухвалення державних рішень і демонструють тенденцію до зростання членства.

В українському суспільстві зафіксовано високий рівень довіри до армії. Навесні 2025 року Збройним силам України довіряли 93,5% респондентів, з балансом довіри-недовіри +88,8% [3], що засвідчує зростання порівняно з довоєнним періодом. За даними 2024 року, 95% громадян висловлювали довіру військовим ЗСУ на передовій, а 96% – ветеранам АТО, які повторно взяли участь у бойових діях [7].

Отже, для багатьох українців армія є символом національної гідності та оборони, відданості місії захисту країни й суспільства. Також ветеранські структури, як і самі військові активно працюють над поліпшенням взаємодії з громадськістю, що позитивно впливає на формування довіри.

Варто зазначити, що критичним фактором для політичної системи стане те, як завершиться війна. Якщо Україна переможе, то поява ветеранського корпусу в політиці може стати серйозним імпульсом для соціально-економічної інтеграції колишніх солдатів. В іншому випадку – політика стане більш брутальною, мілітаризованою та схильною до політичного насильства.

Для *виборців зі складу ВПО та населення деокупованих територій* основною мотивацією участі стане розв'язання екзистенційних питань – компенсація втрат, житлові

та соціальні програми підтримки, відновлення статусу повноцінного українського громадянства. Із соціального капіталу цієї спільноти відбудеться «народження» регіональних політичних лідерів, які в перспективі можуть стати новими суб'єктами представництва інтересів громад на виборах в органи місцевого самоврядування.

Проте не варто очікувати від них високого рівня участі, оскільки для ВПО основними викликами залишаться правові та процедурні бар'єри, бо для голосування за місцем фактичного проживання потрібно змінювати виборчу адресу (через ЦВК/Дія), а це вимагатиме часу й документів. Також негативно вплине розпорошеність електорату, бо ВПО не сконцентровані в окремих округах, тому їхній голос складно буде «порахувати» як вирішальний для конкретного кандидата чи партії. До того ж соціально-економічні проблеми для цих людей є пріоритетнішими за політичну участь. Глибинними аспектами неучасті цієї групи є криза ідентичності – в українському суспільстві довгий час регіональна політична самоідентифікація передувала національній, яка також посилилася травматичним досвідом вимушеного переселення та дискримінацією, що зміцнило скепсис.

Позитивно активним виборчим ресурсом для України, як показав досвід Молдови, може стати *група українців закордоном*, якщо держава зможе забезпечити право голосу для понад 7 мільйонів українських біженців [6]. Проведення виборів у європейських країнах, де, за даними ООН, наразі проживає близько 5,2 мільйона українців з початку російського вторгнення, потребуватиме складних двосторонніх угод для відкриття сотень виборчих дільниць по всьому світу. Наприклад, на жовтень 2025 року кількість українських громадян у Польщі становить 1 006 900 осіб, у Німеччині – 1 233 280 осіб, при цьому 60% планує взяти участь у наступних виборах [5; 2]. Проте, за даними Ради Європи, лише 1 з 16 українців за кордоном офіційно зареєстрований у консульстві, це означає, що переважна більшість біженців за кордоном не має необхідної документації для участі у виборах.

Частковому розв'язанню проблеми незалученості для вищевизначених спільнот допоможе реалізація ідеї «віртуальних округів», що є потенційним, інноваційним та необхідним рішенням для гарантування виборчих прав ВПО та громадян України, які перебувають на ТОТ. Такий підхід дозволить політично інтегрувати мільйони громадян, забезпечуючи їм представництво у владі через адаптовані виборчі механізми. Для громадян, чия офіційна виборча адреса знаходиться на ТОТ, може бути реалізована модель створення спеціальних віртуальних тимчасових виборчих округів. Ці округи охоплюватимуть громадян незалежно від їхнього поточного місця перебування (чи то на контрольованій території, чи за кордоном). Виборець отримає можливість проголосувати за партію чи її представника у цьому «віртуальному» окрузі. Це дозволить громадянам обирати своїх представників до центральних органів влади, навіть якщо фізичні округи наразі не функціонують через окупацію. Такий механізм не лише зберігає право голосу, але й допоможе державі вести точний облік виборців, зареєстрованих на ТОТ, які бажають брати участь у виборах.

У перспективі для осіб, які залишаються поза межами країни, концепція віртуальних округів може бути використана для формування консультативних органів, що забезпечить збереження політичної суб'єктності територіальних громад до моменту деокупації.

Разом з тим, для ВПО, які інтегрувалися у нові громади, треба забезпечити повноцінне право голосу на місцевому рівні, тобто спростити фактичну «приналежність» до нової громади через включення ВПО до виборчих списків. Це дозволить їм голосувати за місцевих депутатів та голів, визнаючи їх повноцінними членами місцевої громади, попри відсутність реєстрації місця проживання.

Успішне функціонування таких технологічних рішень нерозривно пов'язане з модернізацією виборчих процесів. Це вимагатиме реалізації динамічних цифрових виборчих списків, які базуватимуться на оновлюваних державних реєстрах. Проте така система повинна мати

можливість автоматично і безпечно «прикріплювати» виборців до відповідного віртуального чи фізичного округу на підставі їхнього статусу ТОТ чи ВПО та поточного місця перебування, забезпечуючи при цьому таємницю та надійність голосування.

Прогрес у цифровізації державних послуг допоможе забезпечити участь у виборах для українців. Зокрема, багато експертів вказують на платформу Дія та її мобільний додаток, що дозволяє українцям отримувати доступ до особистих документів та навіть проводити опитування громадської думки. Однак тут варто пам'ятати про значні виклики довіри. Так, в опитуванні центру «Социс» у грудні 2024 року ідея дистанційного голосування через «Дію» чи поштою розділила суспільство: 44,2% підтримують ініціативу, тоді як 48,6% виступають проти. Основні побоювання стосуються ризиків фальсифікацій, хоча значна підтримка є для вразливих категорій, таких як військові чи мешканці прифронтових територій [8]. На цей час Дія – це більше символ реформ, ніж електоральний механізм, що дійсно має потенціал стати таким за умови повної прозорості процесу з наглядом, включаючи громадянське суспільство та міжнародних акторів.

Ще одним електоральним нововведенням повоєнного часу стане *група активістів громадянського суспільства та волонтерів*, які під час війни продемонстрували безпрецедентну організаційну здатність та ефективність. Варто очікувати, що ця категорія виборців прагнутиме конвертувати довіру громадян у політичний вплив – набуваючи ролі лідерів думок, вони підтримуватимуть кандидатів, чиї політичні платформи включатимуть теми підзвітності та прозорості у використанні міжнародної допомоги, бюджетних коштів на програми інфраструктурного відновлення.

Важливою соціальною групою на наступних виборах має стати *молодь*. Україна потребує врахування їхньої позиції для забезпечення довгострокової стійкості демократичних процесів. Сьогодні молодь демонструє низьку довіру до традиційних політичних інститутів та є економічно вразливою групою, всупереч їх активності у волонтерських та військових ініціативах. Молоде покоління українців переживає раціональну політичну апатію, бо не бачить орієнтирів для професійної самореалізації та зневажливо ставиться до гарантій держави. Тому для підвищення участі цього сегменту суспільства необхідне впровадження інноваційних програм з політичної освіти, цифрових платформ для прямої взаємодії та формування політичної пропозиції, що корелює з їхніми потребами у сфері ІТ, стартапів та європейської інтеграції.

Дослідивши досвід європейських країн, особливо після економічних криз та міграційних викликів, можна визначити потенційні *політичні ризики* для демократичного транзиту в Україні, які позначатимуться, в тому числі, на виборчому процесі.

Повоєнна втома, економічні труднощі, недовіра до політичних партій та парламенту створюють у нас сприятливі умови для популістських наративів. Кандидати, що апелюють до «простого народу» проти «корумпованих еліт», можуть отримати значну підтримку. Приклади політичних виборів в Угорщині та Словаччині продемонстрували, як популістські рухи, скориставшись низькою інституційною довірою, можуть призвести до «відкату демократії», обмежуючи незалежність судової влади та медіа. Популістські лідери часто експлуатують громадське розчарування, зображуючи усталені інститути як егоїстичні чи відірвані від реальності. Популізм стає глобальною тенденцією, яка підриває довіру до європейських інститутів та цінність демократії.

Інший виклик пов'язаний з надмірною концентрацією виконавчої влади під виглядом «антикризового менеджменту» чи «національної безпеки» для швидкого та ефективного відновлення. Це становить ризик для системи стримувань і противаг і може загрожувати конституціоналізму в Україні.

Війна значно зміцнила національну єдність, але соціально-економічні розбіжності між регіонами та групами ВПО можуть стати об'єктом маніпуляцій. Досвід ЄС показує, що під

час міграційних криз загострюється небезпека регіональної або соціальної поляризації, яку використовують для політичної дестабілізації. Тому електоральний процес у повоєнній Україні буде високо турбулентним та емоційно насиченим.

Успіх демократичної консолідації залежатиме від здатності політичного класу сформувати інклюзивний порядок денний відновлення, що включатиме очікування основних електоральних груп, а також спроможності налаштувати інституційні запобіжники проти популізму та концентрації влади.

Нові технології та канали комунікації відіграють ключову роль у формуванні довіри, водночас слугуючи інструментами маніпулятивного впливу. Сучасні можливості цифрових медіа забезпечують розгортання високоточних комунікаційних стратегій, здатних модифікувати політичну участь і впливати на підсумки голосування. Розвиток систем ШІ розширює потенціал точкового таргетування аудиторій. Спираючись на мікродані комерційних брокерів – детальні масиви про читацькі вподобання, перегляди контенту, споживчі практики та політичну поведінку, – суб'єкти кампаній можуть тонко налаштовувати доступ до цільового електорату.

Повоєнні виборчі кампанії, ймовірно, залучатимуть мікроінфлюенсерів, які зазвичай не беруть участі у політичній агітації, але мають невеликі, спеціалізовані та високо залучені спільноти. Така тактика дає змогу комунікувати з окремими групами через месенджери від імені джерел, яким аудиторія вже довіряє. За цих умов будь-які вибори, проведені під час війни або невдовзі після її завершення, неминуче опинятимуться в полі прицілу російської пропаганди та мереж тролів. Уже нині через соціальні платформи поширюються маніпулятивні наративи щодо доцільності проведення виборів цього року та так званої «втоми від війни» на Заході.

Медіаландшафт в Україні також зазнав значних змін з початку війни. Телемарафон «Єдині новини» критикують за упередженість та державний контроль, тому українці надають перевагу нерегульованим платформам. ТБ і радіо залишаються домінантними для старших груп, з фокусом на популістські меседжі, наприклад, «відновлення миру». Друкована агітація та мітинги мотивуватимуть сільських виборців, але їх ефективність знизиться через цензуру у воєнний час.

Висновки. Отже, успішність майбутніх виборів в Україні залежатиме від здатності політичної системи розробити оптимальну стратегію, що має поєднувати:

– традиційні виборчі дільниці для основної частини населення, мобільні виборчі бригади для військових та ВПО;

– розширену мережу закордонних дільниць через двосторонні угоди та впровадження віртуальних округів із суворою верифікацією;

– поетапне впровадження безпечних та прозорих цифрових електоральних систем для забезпечення цілісності та довіри до електоральних процесів;

– модернізацію виборчого законодавства.

Повоєнна Україна має унікальну можливість стати моделлю демократичного оновлення через інновації в електоральних технологіях та механізмах участі. Однак реалізація цього потенціалу вимагатиме політичної волі, міжнародної підтримки та, найголовніше, довіри громадян до здатності демократичних інститутів відповідати на їхні потреби в умовах посттравматичного суспільства.

Література:

1. David L. Leal та Jeremy M. Teigen. Military Service and Political Participation in the United States: Institutional Experience and the Vote. *Electoral Studies*. 2018. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261379417300586?via%3Dihub.

2. Ukraine Refugee Situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine.

3. Армія, рятівники, церква, президент: кому найбільше довіряють українці під час війни. 11 квітня 2025. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/armiya-ryativniki-tserkva-prezident-komu-1744353112.html.

4. Грушецький А. Динаміка довіри Президенту В. Зеленському в 2019-2025 роках та ставлення до проведення виборів. Пресреліз. 14.05.2025. КМІС. URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1529&page=1.

5. Карчевська О. В. Біженці з України, зареєстровані в Європі з 24.02.2022. Електронний дашборд. Київ : Івано-Франківськ, 2025. URL: https://surl.li/kdjqvr (03.11.2025).

6. Кількість українських біженців у Європі продовжує зростати: в яких країнах найбільше. 22-05.2025. URL: https://texty.org.ua/fragments/115135/kilkist-ukrayinskyh-bizhenciv-u-yevropi-prodovzhuye-zrostaty-v-yakyh-krayinah-najbilshe.

7. Образ ветеранів в українському суспільстві. 4-6 грудня 2024. Український ветеранський фонд. Соціологічна служба «Рейтинг» URL: https://veteranfund.com.ua/wpcontent/uploads/2024/12/RG_UA_Veterans_1000_UA_122024_press.pdf.

8. Романюк Р., Проц А. УП: Думки українців щодо дистанційних виборів через «Дію» чи поштою розділилися. 26.12.2024. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2024/12/26/7490758/.

References:

1. David, L. Leal, Jeremy, M. Teigen. (2018). Military Service and Political Participation in the United States: Institutional Experience and the Vote. *Electoral Studies*. 2018. Retrieved from: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261379417300586?via%3Dihub.

2. Ukraine Refugee Situation. Retrieved from: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine.

3. Armiia, riativnyky, tserkva, prezydent: komu naibilishe doviriaiut ukraintsi pid chas viiny [Army, rescuers, church, president: whom Ukrainians trust the most during the war]. (2025, April 11). *RBC-Ukraine*. Retrieved from: https://www.rbc.ua/rus/news/armiya-ryativniki-tserkva-prezident-komu-1744353112.html [in Ukrainian].

4. Hrushetskyi, A. (2025, May 14). Dynamika doviry Prezydentu V. Zelenskomu v 2019-2025 rokakh ta stavlennia do provedennia vyboriv. Presreliz [Dynamics of trust in President V. Zelenskyy in 2019-2025 and attitudes towards holding elections. Press release]. Kyiv International Institute of Sociology (KIIS). Retrieved from: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1529&page=1 [in Ukrainian].

5. Karchevska, O. V. (2025). Bizhentsi z Ukrainy, zareiestrovani v Yevropi z 24.02.2022. Elektronnyi dashbord [Refugees from Ukraine registered in Europe since 24.02.2022. Electronic dashboard]. Retrieved from: https://surl.li/kdjqvr [in Ukrainian].

6. Kilist ukrainskykh bizhentsiv u Yevropi prodovzhuie zrostaty: v yakykh krainakh naibilshe [The number of Ukrainian refugees in Europe continues to grow: in which countries there are the most]. (2025, May 22). *Texty.org.ua*. Retrieved from: https://texty.org.ua/fragments/115135/kilkist-ukrayinskyh-bizhenciv-u-yevropi-prodovzhuye-zrostaty-v-yakyh-krayinah-najbilshe [in Ukrainian].

7. Obraz veteraniv v ukrainskomu suspilstvi [The image of veterans in Ukrainian society]. (2024, December 4–6). Ukrainian Veteran Foundation; Sociological Group “Rating”. Retrieved from: https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/RG_UA_Veterans_1000_UA_122024_press.pdf [in Ukrainian].

8. Romaniuk, R., & Prots, A. (2024, December 26). *UP*: Dumky ukraintsiv shchodo dystantsiinykh vyboriv cherez “Diia*”* chy poshtoiu rozdilysia [UP: Ukrainians’ opinions on remote voting via “Diia” or by mail are divided]. *Ukrainska Pravda*. Retrieved from: https://www.pravda.com.ua/news/2024/12/26/7490758/ [in Ukrainian].

Olena Karchevska. The electoral space of post-war Ukraine: socio-political and technological determinants

This article is devoted to a comprehensive analysis of the transformations in Ukraine’s electoral field in the context of preparations for the first post-war elections. The author considers the upcoming electoral process not only as an instrument of democratisation, but also as a critically important mechanism for legitimising the

strategic course towards national recovery. The paper emphasises that as of May 2025, the majority of citizens (71%) oppose holding elections during martial law, which indicates a high level of social responsibility.

Particular attention is paid to identifying and analysing the political motivations of key electoral groups: veterans and military personnel, internally displaced persons (IDPs), residents of de-occupied territories, and Ukrainian refugees abroad. Based on a comparative analysis of the experiences of the United States and Australia, a large-scale entry of veterans into politics is predicted, based on a high level of public trust (over 93%) and a demand for justice. At the same time, barriers to the participation of IDPs and the foreign electoral corps are highlighted, in particular, legal difficulties and an identity crisis.

In terms of technology, the risks and opportunities of digitalization have been explored, particularly through the Diya platform. An innovative model of 'virtual constituencies' has been proposed to ensure the rights of citizens from temporarily occupied territories. The threats of 'democratic backsliding,' the spread of digital populism, and the manipulative influence of AI on voters are analysed separately.

The conclusions outline a strategy for organising elections that combines traditional polling stations, mobile teams and modernisation of legislation. The article argues that the success of post-war democratic consolidation depends on the political will to implement inclusive participation mechanisms and restore trust between the state and society.

Key words: *post-war Ukraine, election campaign, electoral participation, electoral groups, digital technologies, democratization, populism, European experience.*

Відомості про автора:

Карчевська Олена – кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 323.15(477.75):323.2
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-17

Василь Климончук
ORCID: 0000-0002-0257-3481

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ КОРІННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ КРИМСЬКИХ ТАТАР)

У статті досліджено ціннісні аспекти політичної участі корінних народів України на прикладі кримськотатарського народу. Теоретичним підґрунтям аналізу слугують міжнародні стандарти захисту прав корінних народів, насамперед Декларація ООН про права корінних народів, яка закріплює право корінних народів на участь у прийнятті рішень через представників, обраних ними самими, і принцип «внутрішнього самовизначення» як ціннісну альтернативу асиміляційним і дискримінаційним практикам. Обґрунтовано, що політична участь корінних народів базується на комплексі фундаментальних цінностей: самовизначення, гідності, визнання, справедливості, недискримінації, збереження культурної ідентичності й колективних прав, а також на принципах інклюзивної демократії й партнерства держави з корінними спільнотами. Розглянуто основні моделі забезпечення участі корінних народів у світовій практиці, серед яких – парламентське представництво, консультативні органи, автономні форми самоврядування, механізми обов'язкових консультацій і вільної, попередньої та поінформованої згоди тощо. Показано еволюцію політичної участі кримських татар у незалежній Україні через інститути Курултаю та Меджлісу, а також трансформацію цієї участі після 2014 року внаслідок окупації Криму й репресивних практик рф.

Ключові слова: *політична участь, корінні народи України, корінні народи, кримські татари, російсько-українська війна, анексія Криму, права людини, цінності, Меджліс, Курултай.*

Вступ. Політична участь корінних народів є важливою складовою сучасних демократичних процесів. Нині міжнародна спільнота визнає, що залучення цих народів до ухвалення рішень – моральний імператив і необхідна умова стійкого розвитку та демократичної легітимності влади. Згідно з Декларацією ООН про права корінних народів 2007 року, корінні народи мають право брати участь у прийнятті рішень з питань, які зачіпають їхні права, через представників, обраних ними самими [6]. Ця норма відображає цінність самовизначення, що є ключовим для корінних спільнот. Ідеться не про сепаратизм, а про «внутрішнє самовизначення» – можливість для корінного народу бути почутим і впливати на рішення в межах чинної держави. Участь у політиці забезпечує реалізацію прав і збереження культурної ідентичності корінних народів, а також сприяє інклюзивності й різноманітності політичної системи. Водночас на практиці корінні народи досі стикаються з численними перешкодами для повноцінної політичної участі. Багато з них залишаються недостатньо представленими в органах влади та зазнають системної дискримінації. Структурні бар'єри – обмежене представництво у виборних органах, невизначеність правового статусу, відсутність ефективних механізмів консультацій – ускладнюють доступ корінних спільнот до політики [11].

Українська наукова спільнота, як частина світової спільноти, також приділяє увагу вивченню питанню забезпечення та реалізації політичних прав корінних народів. Особливого значення ця тема набула після 2014 року внаслідок окупації Криму росією та порушення прав кримськотатарського народу. Кримські татари – корінний народ України, історична доля якого зробила його боротьбу за політичні права прикладом для інших. У статті розглядаються

© В. Климончук, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

ціннісні аспекти політичної участі корінних народів на глобальному рівні й аналізується міжнародний досвід їхнього залучення до влади. Окрему увагу приділено кримським татарам, їхній політичній активності до й після 2014 року, а також сучасному правовому статусу та механізмам участі.

Метою статті є аналіз ціннісних аспекти політичної участі корінних народів України на прикладі кримськотатарського народу.

Для досягнення мети визначено такі завдання: розкрити сутність ціннісних аспектів політичної участі корінних народів, з'ясувавши, які цінності лежать в основі їхнього залучення до політики; дослідити міжнародний досвід забезпечення політичної участі корінних народів, включаючи різні моделі представництва та самоврядування; проаналізувати політичну участь кримських татар до 2014 року, висвітливши основні форми їхньої участі в політичному житті України й особливості взаємодії з державними інституціями.

Матеріал і методи дослідження. Методологічна основа дослідження складається із загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема, під час написання статті застосовано аналіз і синтез, нормативно-правовий метод, порівняльний, історичний метод, структурно-функціональний і системний методи. Сукупність зазначених методів дала змогу пов'язати ціннісний рівень з емпіричними практиками політичної участі корінних народів та окреслити тенденції їх реалізації в Україні.

Результати та обговорення. Політична участь корінних народів ґрунтується на низці фундаментальних цінностей і прав, визнаних міжнародною спільнотою. Держави, що поділяють демократичні цінності, мають створювати умови для політичного самовираження корінних народів, аби вони були «політично вповноважені та реально почуті при прийнятті рішень, що їх стосуються» [9]. Таким чином, участь корінних спільнот у політичному житті є втіленням принципів демократії, плюралізму, рівності та справедливості. Інша ключова цінність – це збереження культурної ідентичності й прав корінних народів. Політична діяльність для цих спільнот часто має на меті захист рідної мови, власних земель, способу життя й духовних цінностей від асиміляції. Міжнародне право зобов'язує держави охороняти культурну самобутність корінних народів. Також Конституція України в статті 11 гарантує розвиток етнічної самобутності корінних народів [1]. Отже, можливість корінних народів впливати на політику – це механізм убезпечення їхніх колективних прав і цінностей.

Включення корінних народів до політичного процесу несе користь і для суспільства в цілому, підсилюючи легітимність влади та збагачуючи публічний дискурс. Корінні громади, як носії унікальних культурних традицій, привносять до політики цінності толерантності, гармонії з природою, колективної відповідальності, які є важливими в умовах глобальних викликів. Недарма у світовій практиці набуває ваги концепція інклюзивної демократії, у якій різноманітні етнічні й культурні групи мають рівний голос. Якщо корінні народи відсторонені від прийняття рішень, страждає якість демократії. Як зазначається в сучасних дослідженнях, нині в багатьох країнах корінні народи недостатньо представлені у владі й досі часто стикаються з обмеженим доступом до політики через історичну маргіналізацію та структурні бар'єри [11]. Подолання цих перешкод є питанням утвердження базових цінностей прав людини, рівності й толерантності.

Світовий досвід виробив різні моделі залучення корінних народів до управління, відображаючи прагнення до балансу між єдністю держави й самобутністю корінних спільнот. Одним з інструментів є фіксоване представництво в парламентах для представників корінних народів. Наприклад, Нова Зеландія ще з 1867 року запровадила окремі маорійські виборчі округи, і нині в парламенті країни зарезервовано 7 місць (із 120) за представниками корінного народу маорі. Це гарантує, що інтереси маорі матимуть пряме представництво на національному рівні. Схожі підходи існують і в інших державах. Болівія після ухвалення нової

Конституції 2009 року визначила спеціальні «корінні» депутатські мандати – 7 місць у нижній палаті парламенту зарезервовано для представників корінних народів країни [9]. Таким чином, квотування парламентських мандатів розглядається як механізм включення корінних спільнот до законодавчого процесу.

Інший важливий механізм – створення представницьких консультативних органів корінних народів. У низці країн Північної Європи діють особливі парламенти корінних народів. Так, у Норвегії 1987 року, Швеції 1992 року та Фінляндії 1973 року засновані саамські парламенти – виборні органи, що представляють корінний саамський народ. Ці інституції мають право консультувати уряди з питань, що стосуються саамів (мова, освіта, земля, культура), таким чином забезпечують урахування їхньої позиції при виробленні державної політики. Хоча саамські парламенти не мають прямої законодавчої влади, їх поява суттєво підвищила рівень політичної суб'єктності саамів і стала проявом цінності діалогу й партнерства між державою та корінним народом [11].

Деякі держави пішли шляхом надання корінним народам автономії та самоврядування. Прикладом є автономний регіон Гренландія в складі Данії, де корінний народ – інуїти – користуються широкими правами самоврядування, з власним парламентом та урядом. В інших країнах діють системи місцевої автономії для районів компактного проживання корінних громад (наприклад, резервації та традиційні племінні ради в США, самоврядні території корінних народів у Колумбії тощо). Існують також механізми обов'язкових консультацій, про що говорить Конвенція Міжнародної організації праці № 169, яка зобов'язує уряди консультуватися з корінними народами при ухваленні рішень, що можуть вплинути на їхні інтереси. Це відображає цінність згоди й партнерства, що відображає принцип «Free, Prior and Informed Consent» (укр. *вільної, попередньої та поінформованої згоди*) [11]. Отже, міжнародний досвід демонструє розмаїття моделей політичної участі корінних народів. Ці підходи є практичним утіленням цінностей рівноправності, визнання культурного різноманіття й історичної справедливості. Успішні кейси підтверджують, що залучення корінних народів збагачує демократичні інститути і сприяє соціальній гармонії.

Кримські татари – корінний народ Криму з довгою історією боротьби за свої права й відновлення справедливості. Після депортації 1944 року кримськотатарський народ тривалий час був фактично усунутий від життя на батьківщині. Масове повернення кримських татар наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років призвело до відновлення їхніх представницьких інституцій. У 1991 році кримськотатарський народ на своєму Курултаї обрав представницький орган – Меджліс кримськотатарського народу. Меджліс став виконувати роль головного політичного представника кримських татар, висловлюючи їхні інтереси перед українською владою та міжнародною спільнотою. Ще на початку 1990-х років Курултай ухвалив Декларацію про національний суверенітет кримськотатарського народу, заявивши про прагнення до самоврядування в Криму [2]. Хоча ця декларація мала символічний характер, вона заклала ціннісні орієнтири для кримськотатарського руху – відродження своєї автономії на батьківщині у співпраці з Україною.

У 1990-ті роки відносини між кримськотатарським рухом та українською державою розвивалися непросто, проте поступово влада вдавалася до кроків назустріч. Важливим прецедентом стали вибори до Верховної Ради Автономної Республіки Крим 1994 року, коли застосовано квотний принцип представництва. Для кримських татар було забезпечено 14 мандатів у кримському парламенті (у результаті обрано 14–16 депутатів – кримських татар) [10]. Хоч ця квота діяла одноразово, вона дала змогу кримськотатарським лідерам увійти у владу АР Крим. Паралельно в 1999 році при Президентові України було створено Раду представників кримськотатарського народу – консультативний орган, до складу якого увійшли голови Меджлісу та члени Курултаю. Очолював Раду лідер кримських татар,

народний депутат України М. Джемілєв. Рада мала на меті сприяти вирішенню соціально-економічних проблем депортованих та інтеграції кримських татар, хоча її статус був дорадчим. Тим не менше це свідчило про певне визнання українською державою політичної суб'єктності кримськотатарського народу.

Протягом 2000-х років кримські татари продовжували брати участь у політичному житті України. Багато кримськотатарських активістів вступали до українських політичних партій, висувалися кандидатами на виборах. Так, М. Джемілєв та А. Чийгоз є чинними парламентарями. У Криму Меджліс взаємодіяв з органами влади автономії, хоча часто стикався з протидією проросійських сил. Зокрема, кримські татари піднімали питання повернення землі, відзначення трагічних дат (18 травня – День пам'яті депортації) тощо, що інколи викликало напруженість із більшістю кримського парламенту. Відсутність закону про корінні народи тоді означала, що правовий статус Меджлісу залишався невизначеним, бо формально він був громадською організацією. Попри це, Меджліс фактично був паралельним представницьким інститутом кримськотатарського народу, що базувався на власних цінностях демократії (його члени обиралися Курултаєм) і прагненні до відновлення прав народу.

Напередодні подій 2014 року кримські татари демонстрували високу політичну активність. Ключовим проявом стала їхня чітка проукраїнська позиція під час початку анексії Криму. Коли в лютому 2014 року постала загроза відокремлення Криму, саме кримськотатарський народ першим організував масовий мирний протест на захист територіальної цілісності України. 26 лютого 2014 року біля будівлі Верховної Ради АР Крим відбувся багатотисячний мітинг, скликаний Меджлісом, у якому взяли участь від 12 до 15 тисяч кримських татар та українців, які виступили проти незаконної анексії Криму [3]. Ця акція фактично зірвала плани проросійських сил легітимізувати сепаратистські рішення: того дня кримський парламент так і не зміг ухвалити постанови про «референдум». Мітинг 26 лютого увійшов в історію як символічний початок опору окупації Криму. У подальшому керівництво Меджлісу відкрито засудило проведений у березні 2014 року «референдум» про приєднання до росії, назвавши його незаконним і закликавши міжнародну спільноту не визнавати анексію [3]. Таким чином, до моменту окупації кримськотатарський народ сформувався як консолідований політичний актор, керований цінностями відновлення справедливості, захисту свого народу та лояльності до України. Ці цінності визначили його подальшу позицію в умовах російської окупації.

Також варто вказати, що після 2014 року в Україні відбувся якісний зсув у ставленні до кримських татар на законодавчому рівні. Усвідомивши історичну несправедливість і нові виклики, держава Україна почала формувати правове поле, що відповідає цінностям захисту корінних народів. Першим кроком стала Постанова Верховної Ради України «Про заяву про гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави» від 20 березня 2014 року, якою парламент офіційно визнав кримських татар корінним народом України й гарантував забезпечення всіх їхніх прав. Цією заявою Україна також висловила підтримку Декларації ООН про права корінних народів [4]. Уже через кілька тижнів після початку окупації на найвищому рівні було задекларовано ціннісну позицію: кримськотатарський народ є невід'ємною частиною України, якій належать права на самобутній розвиток і самоврядування. У 2016 році Верховна Рада України ухвалила звернення до міжнародних організацій із закликом не визнавати заборону Меджлісу та засудити дії росії щодо кримських татар. Фактично український парламент визнав Меджліс легітимним представницьким органом кримськотатарського народу, що мало важливе правове й символічне значення. У 2017 році Україна подала позов проти рф до Міжнародного суду ООН за Конвенцією про ліквідацію расової дискримінації, серед іншого – за переслідування кримських татар [7].

1 липня 2021 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про корінні народи України» [5]. Цей закон уперше в історії країни дав чітке визначення корінного

народу й закріпив його особливий статус. Кримські татари, караїми та кримчаки були визнані як корінні народи України, що сформувалися на території Криму. Закон визначив широке коло прав корінних народів, серед яких – право на навчання рідною мовою, розвиток власної культури, збереження об'єктів культурної спадщини, створення власних медіа тощо та підтримку їхньої діяльності державою. Важливо, що закон гарантує корінним народам право на створення представницьких органів, як Меджліс у випадку кримських татар, для реалізації своїх прав та інтересів. Більше того, визначено, що представники цих органів можуть включатися до складу офіційних делегацій України на міжнародних заходах, що підвищує статус корінних народів у зовнішньополітичному вимірі. Закон зобов'язує державні органи проводити консультації з представницькими органами корінних народів з питань, що їх стосуються [5], фактично імплементуючи принцип вільної та поінформованої згоди. Окремо Закон містить норму, що держава повинна сприяти представленню корінних народів в органах державної влади й органах місцевого самоврядування. Хоча механізм цього представництва ще потребує реалізації, сама декларація наміру є важливою ціннісною позицією української держави.

У практичній площині, утім, залишається питання реалізації задекларованих механізмів участі. Поки Крим окупований, кримські татари не можуть скористатися правом бути обраними до місцевих органів влади автономії чи повною мірою здійснювати там самоврядування. Водночас Україна готується до майбутньої реінтеграції півострова. У 2020 році з ініціативи Президента створена державна Організаційна рада з питань деокупації та реінтеграції Криму, де беруть участь і представники Меджлісу. Запроваджено День опору окупації Криму 26 лютого як офіційний пам'ятний день. Європейський парламент у 2021 році зобов'язав Україну закріпити в Конституції статус кримськотатарської автономії в Криму, визнаючи цим особливі права корінного народу [2].

Таким чином, сучасна Україна, опираючись на цінності прав людини та міжнародні стандарти, формує юридичні й політичні умови для повноцінної участі кримськотатарського народу в національній політиці. Попри перешкоди, пов'язані з окупацією, уже створено фундамент – правове визнання й гарантії. Затверджені механізми мають слугувати втіленню тих самих цінностей, заради яких кримські татари боролися десятиліттями, – права жити вільно на своїй землі, говорити своєю мовою, шанувати свої традиції та самим вирішувати свою долю в складі незалежної України.

Висновки. Аналіз ціннісних аспектів політичної участі корінних народів показав, що забезпечення їхньої повноцінної інтеграції в політичне життя держави є не лише питанням правового регулювання, а насамперед питанням цінностей і принципів, на яких будується суспільство. Участь корінних народів у владі уособлює реалізацію принципів справедливості й рівності. Вона також відповідає цінностям демократії та інклюзивності, адже демократія сильна тоді, коли всі групи населення мають голос і можливість впливати на рішення. Міжнародне право, зокрема Декларація ООН про права корінних народів, закріпило ці цінності, визнавши за корінними народами право на самовизначення, самоврядування та збереження своєї ідентичності. Світовий досвід демонструє різні моделі їх упровадження, але спільним знаменником є прагнення поваги до гідності та спадщини корінних народів.

Кримськотатарський народ, пройшовши через трагедію насильницької депортації 1944 року й десятиліття вимушеного життя в еміграції, зумів не лише зберегти свою колективну ідентичність, а й консолідуватися навколо спільних цінностей, що стали основою його політичної суб'єктності. Політична участь кримських татар як у період незалежності України, так і в умовах тимчасової окупації Криму є яскравою ілюстрацією сили колективних цінностей, серед яких провідне місце посідають прагнення до свободи, рівноправності, самовизначення, збереження власної ідентичності, а також орієнтація на ненасильницькі

форми спротиву. До 2014 року кримськотатарський народ активно використовував легальні інституційні можливості української політичної системи для артикуляції та захисту своїх прав, зокрема через діяльність представницьких органів та участь у загальнонаціональних політичних процесах. Початок російської окупації Криму став для цих цінностей серйозним випробуванням, трансформувавши політичну участь кримських татар у форму екзистенційної боротьби за фізичне виживання, збереження колективної гідності й право на власну ідентичність.

Для України кейс кримських татар став поштовхом до розвитку власної політико-правової системи в дусі провідних демократичних практик. Ухвалення Закону України «Про корінні народи» у 2021 році засвідчило про зрілість української політичної нації, готової визнати й захищати права своїх корінних спільнот. Цей крок не лише відновив історичну справедливість щодо кримськотатарського народу, а й підкріпив міжнародний імідж України як держави, що поділяє універсальні цінності прав людини. Підсумовуючи, можна констатувати, що ціннісні аспекти політичної участі корінних народів – це своєрідний барометр демократичного розвитку держави.

Література:

1. Конституція України. Верховна Рада України. 2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 28.12.2025).

2. Меджліс кримськотатарського народу : офіційний сайт. URL: https://qtmm.org/ (дата звернення: 28.12.2025).

3. Мітинг під Верховною Радою АРК у 2014 році не дав створити картинку «приєднання» до рф – Чубаров. Укрінформ. 2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3674234-miting-pid-verhovnou-radou-ark-u-2014-roci-ne-dav-stvoriti-kartinku-priednanna-do-rf-cubarov.html (дата звернення: 28.12.2025).

4. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави : Постанова Верховної Ради України № 1140-VII (2014). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1140-18#Text (дата звернення: 28.12.2025).

5. Про корінні народи України : Закон України № 1616-IX (2021). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text (дата звернення: 28.12.2025).

6. Резолюція 61/295, прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів (2007). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l56#Text (дата звернення: 28.12.2025).

7. Application of the international convention for the suppression of the financing of terrorism and of the international convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Ukraine v. Russian Federation) – indication of provisional measures. International Court of Justice. 2017. URL: https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/166/166-20170419-ORD-01-00-EN.pdf (дата звернення: 28.12.2025).

8. Fremer I. Ukraine: New Law Determines Legal Status of Indigenous People. Global Legal Monitor. Library of Congress. 2021. URL: https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2021-08-02/ukraine-new-law-determines-legal-status-of-indigenous-people (дата звернення: 28.12.2025).

9. Morris S. Mechanisms for Indigenous Representation, Participation and Consultation in Constitutional Systems: International Examples to Inspire Chile. Stockholm : International IDEA, 2021. URL: https://www.idea.int/sites/default/files/publications/mechanisms-for-indigenous-representation-participation-consultation.pdf (дата звернення: 28.12.2025).

10. Piechowska M. Socio-Political Situation of the Crimean Tatars. *Polish Institute of International Affairs.* 2021. № 81. URL: https://pism.pl/publications/SocioPolitical_Situation_of_the_Crimean_Tatars (дата звернення: 28.12.2025).

11. Rathakrishnan B., Khalid K.A.T., Daud S. A systematic literature review on the international trends of indigenous peoples' political participation. *Frontiers in Political Science.* 2025. № 7. URL: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpos.2025.1601300/full (дата звернення: 28.12.2025).

References:

12. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Verkhovna Rada Ukrainy. 2020. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (accessed 28.12.2025) [in Ukrainian].

13. Medzhlis krymskotatarskoho narodu[Mejlis of the Crimean Tatar People]. Ofitsiinyi sait. Retrieved from: https://qtmm.org/ (accessed 28.12.2025) [in Ukrainian].

14. Mitynh pid Verkhovnoiu Radoiu ARK u 2014 rotsi ne dav stvoryty kartynku "pryiednannia" do rf – Chubarov [The rally outside the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea in 2014 did not create the image of "accession" to the Russian Federation – Chubarov]. (2023). Ukrinform. Retrieved from: https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3674234-miting-pid-verhovnou-radou-ark-u-2014-roci-ne-dav-stvoriti-kartinku-priednanna-do-rf-cubarov.html (accessed 28.12.2025) [in Ukrainian].

15. Pro Zaiavu Verkhovnoi Rady Ukrainy shchodo harantii prav krymskotatarskoho narodu u skladi Ukrainskoi Derzhavyp [On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine on Guaranteeing the Rights of the Crimean Tatar People within the Ukrainian State]: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 1140-VII (2014), Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1140-18#Text (accessed 28.12.2025) [in Ukrainian].

16. Pro korinni narody Ukrainy [On the indigenous peoples of Ukraine] : Zakon Ukrainy № 1616-IX. (2021), Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text (accessed 28.12.2025) [in Ukrainian].

17. Rezoliutsiia 61/295, pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu 13 veresnia 2007. Deklaratsiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro prava korinnykh narodiv [Resolution 61/295, adopted by the General Assembly on 13 September 2007. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples] (2007), Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l56#Text (accessed 28.12.2025) [in Ukrainian].

18. Application of the international convention for the suppression of the financing of terrorism and of the international convention on the elimination of all forms of racial discrimination (Ukraine v. Russian Federation) – indication of provisional measures. (2017) International Court of Justice. Retrieved from: https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/166/166-20170419-ORD-01-00-EN.pdf (accessed 28.12.2025).

19. Fremer, I. (2021). Ukraine: New Law Determines Legal Status of Indigenous People. Global Legal Monitor. Library of Congress. Retrieved from: https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2021-08-02/ukraine-new-law-determines-legal-status-of-indigenous-people (accessed 28.12.2025).

20. Morris, S. (2021). Mechanisms for Indigenous Representation, Participation and Consultation in Constitutional Systems: International Examples to Inspire Chile. Stockholm: International IDEA. Retrieved from: https://www.idea.int/sites/default/files/publications/mechanisms-for-indigenous-representation-participation-consultation.pdf (accessed 28.12.2025).

21. Piechowska, M. (2021). Socio-Political Situation of the Crimean Tatars. *Polish Institute of International Affairs,* 81. Retrieved from: https://pism.pl/publications/SocioPolitical_Situation_of_the_Crimean_Tatars (accessed 28.12.2025).

22. Rathakrishnan, B., Khalid, K.A.T., Daud, S. (2025). A systematic literature review on the international trends of indigenous peoples' political participation. *Frontiers in Political Science,* 7. Retrieved from: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpos.2025.1601300/full (accessed 28.12.2025).

Vasyl Klymonchuk. Value Aspects of Political Participation of Indigenous Peoples of Ukraine (on the Example of Crimean Tatars)

The article examines the value aspects of political participation of indigenous peoples of Ukraine using the example of the Crimean Tatar people, whose modern political subjectivity is being formed in conditions of occupation and systematic human rights violations. The theoretical basis for the analysis is provided by international standards for the protection of the rights of indigenous peoples, primarily the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, which enshrines the right of indigenous peoples to participate in decision-making through representatives of their own choosing and the principle of "internal self-determination" as a value-based alternative to assimilationist and discriminatory practices. It is argued that the political

participation of indigenous peoples is based on a set of fundamental values: self-determination, dignity, recognition, justice, non-discrimination, preservation of cultural identity and collective rights, as well as on the principles of inclusive democracy and partnership between the state and indigenous communities. The main models for ensuring the participation of indigenous peoples in global practice are considered, including parliamentary representation, consultative bodies, autonomous forms of self-government, mechanisms for mandatory consultation and free, prior, and informed consent, etc. The evolution of the political participation of Crimean Tatars in independent Ukraine through the institutions of the Kurultai and the Mejlis is shown, as well as the transformation of this participation after 2014 as a result of the occupation of Crimea and repressive practices by the russian federation, including the ban on the Mejlis. eparately, the article analyzes normative changes in Ukraine, in particular the legislative consolidation of the status of indigenous peoples and guarantees of their political participation, which is considered an indicator of the democratic maturity of the state and the restoration of historical justice.

Key words: *political participation, indigenous peoples of Ukraine, indigenous peoples, Crimean Tatars, Russian-Ukrainian war, annexation of Crimea, human rights, values, Mejlis, Kurultai.*

Відомості про автора:
Климончук Василь – доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Сетфаника.

Дата першого надходження статті до видання: 18.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 321
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-18

Юлія Кобець
ORCID: 0000-0001-9492-6119

ПОЛІТИЧНИЙ РИЗИК ЯК КРИТЕРІЙ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

У статті політичний ризик розглядається як ключовий критерій функціональності політичної системи в умовах зростання невизначеності, соціально-політичних трансформацій і воєнних викликів. Обґрунтовується положення, що політичний ризик є не лише супутнім явищем політичної діяльності, а й структурним елементом політичного процесу, який відображає здатність системи ухвалювати рішення, адаптуватися до змін і зберігати стійкість у кризових ситуаціях.

Політична система функціонує в середовищі постійних внутрішніх і зовнішніх загроз, що зумовлює необхідність управління ризиками як складової її ефективності. Політичний ризик тісно пов'язаний з інтересами суб'єктів політики, процесом ухвалення рішень та обмеженістю знань про наслідки цих рішень. Характер і рівень ризику визначаються взаємодією політичних інститутів, групових інтересів та умов реалізації політичної влади.

Особлива увага приділяється ролі політичних криз і воєнних конфліктів як факторів, що підвищують ризикогенність політичного середовища й водночас є каталізаторами інституційних змін. Показано, що політична стабільність не означає відсутності ризиків, а передбачає наявність механізмів їх ідентифікації, контролю й мінімізації. Порушення легітимності влади, нерегулярність політичних взаємодій та ослаблення інститутів свідчать про зниження функціональності політичної системи та зростання політичного ризику.

Зроблено висновок, що політичний ризик є універсальним, колективним і динамічним явищем, рівень якого є індикатором стану політичної системи. Аналіз політичного ризику дає змогу оцінити ефективність функціонування політичних інститутів, їхню здатність реагувати на виклики та забезпечувати стабільність у ситуаціях підвищеної загрози.

Ключові слова: *політичний ризик, політична система, політична стабільність, трансформація.*

Вступ. Поняття «ризик» є актуальним для всіх сфер життєдіяльності людини й органічно притаманне кожному виміру соціального буття. Ризик безпосередньо зумовлений самою природою людини, оскільки вона не здатна володіти вичерпним знанням про всі обставини та наслідки власної діяльності. Саме ця обмеженість знань породжує стан невизначеності, який, своєю чергою, формує ризикогенні ситуації.

Сучасний етап розвитку політичних систем характеризується зростанням рівня невизначеності, інтенсифікацією соціально-політичних трансформацій і поширенням кризових і воєнних викликів. У таких умовах традиційні підходи до аналізу стабільності політичних систем виявляються недостатніми, оскільки вони не враховують динамічну природу ризиків, що супроводжують політичну діяльність. Саме тому проблема політичного ризику набуває особливої актуальності як у теоретичному, так і в прикладному вимірах політичної науки.

Політичний ризик є невід'ємною складовою функціонування будь-якої політичної системи, адже процеси ухвалення політичних рішень завжди відбуваються в умовах обмеженості інформації, конфлікту інтересів і непередбачуваності наслідків. Водночас у періоди політичної нестабільності, системних криз або збройних конфліктів ризик перестає бути ситуативним явищем і перетворюється на постійний фактор, що визначає логіку

© Ю. Кобець, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

функціонування інститутів влади й характер взаємодії між державою та суспільством. За таких умов здатність політичної системи ідентифікувати, оцінювати й управляти політичними ризиками стає ключовим показником її функціональності та стійкості.

Особливої ваги дослідження політичного ризику набуває в контексті трансформаційних суспільств, де інституційна нестабільність, проблеми легітимності влади та вплив зовнішніх чинників істотно підвищують ризикогенність політичного середовища. Війни, гібридні конфлікти, інформаційні впливи й глобальні кризи не лише посилюють наявні внутрішні суперечності, а й створюють нові ризики, що впливають на здатність політичної системи виконувати свої базові функції.

У цьому контексті актуальним є переосмислення політичного ризику як критерію функціональності політичної системи, що дає змогу комплексно оцінювати ефективність політичних інститутів, рівень політичної стабільності й адаптивність системи до сучасних викликів. Аналіз політичного ризику відкриває можливості для глибшого розуміння природи політичних криз і розробки науково обґрунтованих підходів до підвищення стійкості політичних систем у ситуаціях підвищеної загрози.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування політичного ризику як системного критерію оцінювання функціональності політичної системи, а також виявлення його ролі в процесах ухвалення політичних рішень, забезпечення політичної стабільності й адаптації політичних інститутів до умов невизначеності, криз і воєнних викликів.

Матеріал і методи дослідження. У статті застосовано системний і структурно-функціональний підходи для аналізу політичного ризику як елемента функціонування політичної системи, а також метод теоретичного узагальнення для осмислення наукових підходів до його трактування. Додатково використано порівняльний і факторний аналіз для виявлення впливу внутрішніх і зовнішніх чинників політичного ризику на стабільність та ефективність політичних інститутів в умовах криз і воєнних викликів.

Проблематика ризику є предметом ґрунтовних досліджень у межах різних наукових дисциплін, зокрема економіки, математики, статистики, юриспруденції, психології, теорії міжнародних відносин тощо. Така багатовимірність зумовлює міждисциплінарний характер поняття ризику й різноманіття підходів до його осмислення.

Варто відзначити, що спроби врахувати політичний ризик, викликаний діями окремих державних діячів чи урядів, робилися ще в XIX ст. У дослідників виникало зацікавлення, наскільки корелюються зміни в політичній системі й економічна стабільність, особливості революційних подій і соціальна стратифікація. До XVII ст. не існувало загального поняття для позначення ризику. На той час мова йшла лише про долю, або рок, або фортуну. Нова епоха, яка змінила розуміння про долю, ідеали та цілі, принесла й нове усвідомлення ризику як ключового чинника людської діяльності та як одну з умов досягнення успіху [3]. Відомий банкір Ротшильд таким чином організував систему інформації про політичні події, що одержував повідомлення про них на декілька днів раніше, ніж уряд. Поняття «політичний ризик» з'явилося в лексиконі американських корпорацій у 1959 році після приходу до влади на Кубі Ф. Кастро. Найважливіші розробки в цьому напрямі мають Р. Алфоп, В. Ашер, О. Березніна, А. Боднар, А Грахам, А. Горшкова, Д. Зінк, Н. Качинська, С. Кобрін, В. Кривошеїн, Л. Лук'янова, С. Марченко, Я. Мезун, Т. Моран, В. Оверхолт, І. Подколзіна, К. Рейнватер, Б. Самуельс, І. Тихомирова, Д. Хаендел та інші.

На думку В. Кривошеїна, ключовою категорією для осмислення феномена політичного ризику є поняття «інтереси», оскільки саме усвідомлення суб'єктом власних актуальних інтересів слугує передумовою його подальших дій. Цьому зазвичай передує процес ухвалення рішення, що включає аналіз конкретної ситуації та вибір відповідної стратегії поведінки. Саме на цьому етапі формується уявлення про доцільність ризику та його прийнятність для

суб'єкта. У процесі реалізації прийнятого рішення суб'єкти діяльності можуть стикатися з низкою перешкод, які здатні поставити під сумнів можливість досягнення поставленої мети. Таким чином, характер ризиків визначається як змістом інтересів, на реалізацію яких спрямована діяльність індивіда, так і сукупністю чинників, що впливають на його дії. Отже, природа ризику безпосередньо зумовлюється інтересами суб'єкта ризику [6, с. 25].

З огляду на це, у науковому середовищі існують істотні розбіжності щодо трактування поняття «політичний ризик». Додатковою складністю є динамічна природа політичних ризиків, які змінюються в часі залежно від трансформацій політичного середовища. Одні ризики можуть утрачати свою актуальність та інтенсивність впливу, тоді як інші – набувати нового значення. Аналогічних змін зазнає й коло суб'єктів, що продукують політичні ризики, склад яких є несталим і перебуває в постійній трансформації.

Результати та обговорення. Поняття «ризик» відоме досить давно й пов'язане з формуванням раціонального ставлення до світу, усвідомленням відповідальності за прийняті рішення. Ризиками вважаються явища, які можуть спричинити негативні наслідки в політичній, економічній та інших сферах життя суспільств. Окрема категорія ризиків – це політичні ризики. Політичні ризики – це множина можливостей негативних наслідків, пов'язаних із прийняттям політичних рішень, змінами в політичній системі або навколишньому середовищі, які також зумовлені політичними процесами [5].

Політичний ризик є важливим критерієм оцінки функціональності політичної системи та пов'язаний з особливістю державного устрою, нестабільністю діяльності державних органів влади, етнічними й регіональними проблемами, економічною нестабільністю, поляризацією інтересів соціальних груп. За останні декілька років з'явилася низка робіт з теорії ризику у сфері трансформації політичних, економічних і соціальних систем вітчизняних і зарубіжних науковців.

У межах традиційного підходу поняття «політичний ризик» здебільшого ототожнюється з політичною складовою інвестиційних ризиків, що зумовлює його тісний зв'язок із діяльністю комерційних структур. Водночас така інтерпретація є обмеженою, оскільки компанії не можуть розглядатися як єдині суб'єкти політичного ризику. Якщо виходити з положення, що характер інтересів суб'єкта визначає спектр ризиків, із якими він може зіткнутися, то політичний ризик варто поширювати й на політичних акторів, зокрема політичні інститути, партії й окремих політичних діячів.

Отже, класичний підхід до аналізу політичних ризиків зосереджувався насамперед на врахуванні двох ключових чинників: впливу урядових структур на діяльність іноземних інвесторів і загального стану бізнес-середовища конкретної держави. Водночас із розвитком процесів глобалізації, ускладненням політичних взаємодій і зростанням ролі недержавних акторів коло таких чинників істотно розширилося. До них додано необхідність оцінювання нестабільності зовнішнього середовища, зокрема потенційного впливу третіх країн, а також урахування поряд із державними джерелами ризику недержавних акторів і застосування непрямих, опосередкованих обмежувальних механізмів щодо іноземних інвесторів.

Політичні ризики закономірно виникають у середовищі політичного плюралізму, конкуренції, суперництва та боротьби за владу. З огляду на це, доцільно виокремити їхні основні властивості. По-перше, універсальність політичних ризиків виявляється в їхній присутності на всіх рівнях політичного процесу – від масштабних революційних трансформацій суспільства до індивідуального вибору громадянина під час голосування. По-друге, політичні ризики мають колективний характер, оскільки визначаються не стільки особистими якостями політичних лідерів чи технологіями здійснення влади, скільки груповими політичними інтересами. По-третє, їм притаманна ієрархічність, що проявляється в масштабі та глибині наслідків ухвалення тих чи інших політичних рішень. По-четверте, політичні

ризики відзначаються високим рівнем суб'єктивності, адже залежать не лише від об'єктивних умов середовища, у якому вони формуються, а й від індивідуального або колективного сприйняття й інтерпретації інформації чи подій. По-п'яте, політичний ризик може виступати як самостійний чинник політичного процесу або бути складовою інших видів ризиків – соціальних, комерційних, інвестиційних, екологічних тощо, що засвідчує його багатовимірність [9, с. 84].

Політичний ризик справедливо вважається одним із найбільш небезпечних різновидів ризику, оскільки безпосередньо пов'язаний із динамікою політичного процесу та впливає на державні, суспільні, корпоративні й індивідуальні інтереси. Хоча сам по собі політичний ризик не має матеріального виміру, його ігнорування може призвести до значних утрат – людських, матеріальних і фінансових. У цьому сенсі політичний ризик можна зарахувати до своєрідної «віртуальної реальності», що сигналізує про потенційні майбутні потрясіння, імовірність настання яких часто є невизначеною.

Узагальнюючи, політичний ризик доцільно визначити як постійну, структуровану й накопичувальну активність індивідуального або колективного суб'єкта в межах політичної системи суспільства, що здійснюється в умовах невизначеності, обмеженості або недостовірності знань про середовище діяльності та спрямована на задоволення його політичних потреб.

Політичні ризики є системними (об'єктивними), тобто суб'єкти політичного процесу безпосередньо впливати на їх величину, але повинні їх ураховувати у своїй діяльності. Основними причинами виникнення політичного ризику є такі: військові дії, локальні конфлікти, революції; загострення внутрішньополітичної ситуації в країні в результаті проведення глобальних політичних заходів (референдуми, вибори); зміни в політичному курсі держави щодо економічних процесів (націоналізація, конфіскація майна, що належить зарубіжним фірмам, тощо); заборона або обмеження зовнішньоекономічних операцій унаслідок зміни геополітичної ситуації в світі чи регіоні (передусім ті, що мають політичний характер) [7].

Політичний ризик є більшим у країнах, що знаходяться на стадії глибоких інституційних трансформацій, у яких економічна, соціальна й політична ситуація нестабільна. Політичний ризик залежить від розвитку геополітичної ситуації, стану політичної системи та системи державного управління, їх відповідності (невідповідності) геополітичній і соціально-економічній ситуації країни, діяльності держави.

В умовах суспільних трансформацій глобалізація ризиків постає як всеохопне розширення простору ризикогенних факторів, у межах якого сам процес трансформації, замість очікуваного підвищення рівня безпеки, продукує нові ризики соціально-політичного характеру. Усвідомлення наявності ризиків у різних формах людської діяльності є ключовою ознакою, що дає змогу розмежувати домодерні та сучасні типи суспільств [2, с. 22].

У цьому контексті ризик може бути визначений як системна взаємодія суспільства із загрозами та небезпеками, зумовленими процесами модернізації. На відміну від небезпек попередніх історичних епох, сучасні ризики є результатом деструктивного потенціалу модернізаційних процесів і спричиняють зростання почуття невизначеності, тривоги й страху в суспільстві.

Значення терміна «політичний ризик» доволі широке – від прогнозування політичної стабільності до оцінювання всіх ризиків, які пов'язані з діяльністю в різному соціально-політичному середовищі.

Політичний ризик за сферою дії умовно можна поділити на:

– ризик країни;
– регіональний;

– міжнародний (пов'язаний із політичною нестабільністю між країнами світу або окремого регіону, часто він штучно створюється сильними розвинутими країнами у своїх інтересах (США, Великобританія, Японія, Ізраїль тощо)).

Необхідно зазначити, що аналіз політичного ризику має деяку специфіку. По-перше, політична традиція, недосконаліть демократичних інститутів і переломний момент історичного розвитку зумовили значну роль особистісного фактора, якому необхідно приділяти додаткову увагу при оцінці політичного ризику. По-друге, істотним фактором невизначеності є наявність безлічі різнотипних політико-територіальних утворень, що мають різний потенціал, різнорідні за національним складом та опираються на різні історичні, політичні, культурні й релігійні традиції.

Початковим етапом аналізу політичного ризику є ідентифікація внутрішньополітичних і зовнішньополітичних чинників та умов, здатних посилювати або, навпаки, знижувати рівень конкретного ризику в межах політичної системи. У воєнний період або в умовах гібридного протистояння значущість такого аналізу суттєво зростає, оскільки навіть незначні зміни в структурі влади чи міжнародному середовищі можуть мати масштабні наслідки для стабільності держави. Фактори політичного ризику визначаються на основі комплексного аналізу політичних, економічних і соціальних процесів як на національному рівні, так і в глобальному політичному просторі.

Фактори політичних ризиків відіграють визначальну роль у процесі ухвалення політичних рішень, що робить їх аналіз ключовим напрямом управління ризиками в політичній системі, особливо в умовах війни. Факторний аналіз ускладнюється тим, що одні й ті самі чинники можуть справляти різний вплив залежно від конкретної політичної ситуації, а за певних обставин утрачати свою актуальність. У зв'язку з цим виникає необхідність виявлення системних взаємозв'язків між множинними факторами, що відображають як особливості внутрішньополітичного розвитку держав, так і специфіку міждержавних відносин, історичний контекст їх еволюції та сукупні наслідки реалізації політичних рішень, а також установлення причинно-наслідкових зв'язків між подіями [7].

До внутрішньополітичних чинників належать ті, що формують зміст і функціонування конкретного політичного суб'єкта в межах політичної системи. Чим вищим є рівень інституційної легітимності й політичної суб'єктності актора, а також чим вагомішими є результати його практичної політичної діяльності, тим нижчою є ймовірність виникнення факторів, що підвищують рівень політичного ризику й навпаки.

Водночас залежність внутрішньополітичних чинників від зовнішньополітичних є значно складнішою, особливо в умовах збройного конфлікту чи гібридної війни. По-перше, зовнішні фактори часто впливають на внутрішньополітичні процеси опосередковано, що розширює поле невизначеності політичного життя й підвищує ризик дестабілізації. По-друге, за наявності множинних зовнішніх впливів надзвичайно складно виокремити домінантний чинник, який безпосередньо визначає характер внутрішньополітичної діяльності суб'єкта. Крім того, динамічність і мінливість факторів зумовлює ситуацію, за якої визначальний вплив одного чинника в конкретний момент політичного часу може бути швидко замінений іншим, що ускладнює можливість точного прогнозування умов формування політичного ризику.

Попри значущість зовнішньополітичних чинників, їх не варто абсолютизувати або розглядати як первинні джерела політичного ризику. Визначальними залишаються внутрішньополітичні фактори, тоді як зовнішні здатні лише підсилювати або послаблювати потенціал і реальність політичного ризику. Саме внутрішні суперечності політичної системи є базовим джерелом його розвитку.

На етапі аналізу виявлених чинників доцільно зосереджувати увагу на колективному відображенні загальних інтересів політичних суб'єктів, зафіксованих у програмних

документах політичних партій та об'єднань. Оскільки політика інтегрує інтереси різних соціальних груп у спільний політичний простір, виявлення факторів, що репрезентують консолідовані інтереси, є важливою умовою зниження рівня політичного ризику й підвищення стійкості політичної системи в умовах війни.

До ключових політичних чинників ризику належать війни та збройні конфлікти, кризові й небезпечні ситуації, а також публічні заяви політичних лідерів щодо резонансних подій. Суттєвий вплив на рівень політичного ризику мають зміни у вищих органах влади, виборчі процеси, відставки урядів чи ключових посадових осіб, оскільки такі події можуть зумовлювати зміну політичного й економічного курсу держави. У воєнних умовах додатковими чинниками ризику стають загрози націоналізації, трансформації політичного режиму та перегляд засад функціонування політичної системи [4, с. 184].

Антагоністом до поняття «політичний ризик» найчастіше вживають термін «політична стабільність». Політичну стабільність розглядають як динамічний стан відношень усередині країни, так і в міжнародному середовищі, що дають змогу соціально-політичній системі зберігати свої якісні базові характеристики, основні напрями й тенденції розвитку. Важливою умовою політичної стабільності, як відмічають експерти, є передбачуваність політики. Критерієм стабільності політичної системи є ступінь взаємопов'язаності інтересів різних соціальних груп суспільства, держави, окремих громадян. Виділяють три рівні внутрішньополітичної стабільності:

1) стабільність влади – відносна тривалість існування уряду, незмінність його основного складу;

2) стабільність політичного режиму – збереження чинної політичної й соціальної системи, еволюційний характер політичної ситуації, відсутність політичного насилля;

3) стабільність суспільства – збереження територіальної цілісності держави, забезпечення особистої безпеки й добробуту громадян, покращення стану навколишнього середовища, підтримка демографічного балансу.

Нестабільність політичного життя виявляється у формі кризових процесів різної інтенсивності й тривалості. Як чинник соціальних трансформацій політичні кризи, за Маттеєм Доганом, закарбовуються в колективній пам'яті кожної нації, оскільки саме кризові періоди найчастіше стають підґрунтям для формування нових політичних інститутів і режимів. У цьому контексті дослідник наголошує, що не існує жодної нації, яка б не зазнавала короткочасних або тривалих криз, серед яких – військові поразки та державні перевороти, революційні зрушення, змови й заколоти, терористичні акти, економічні депресії, голод, громадянські війни та інші дестабілізаційні явища [10].

Ю. Мацієвський, виходячи з характеристик політичної стабільності, формулює систему ознак, які дають змогу ідентифікувати політичну кризу. До них належать відсутність або обмежене застосування насильства; тривале функціонування уряду та ключових інститутів влади; наявність легітимного конституційного (політичного) режиму; відсутність глибоких структурних змін; регулярність і передбачуваність політичних взаємодій; а також сукупність макропоказників, що свідчать про сталий розвиток суспільства. Останній критерій є індикатором системної стабільності, узагальнюючи й інтегруючи всі попередньо окреслені ознаки [8, с. 17].

У сучасних умовах, окрім вимог щодо підтримки стабільності соціально-економічної системи, чільне місце посідає завдання забезпечення безпеки та стійкого політичного розвитку. Стійкий розвиток – це концепція, ідеологія, реакція світової спільноти на кризові явища в біосфері, політиці, економіці.

Специфіка управління політичними ризиками на державному рівні потребує не лише прийняття політико-управлінських рішень на короткострокову перспективу,

а й довгострокового планування та прогнозування розвитку політичного процесу, аналізу потенційних змін у всій соцієтальній системі та за її межами, а також заходів щодо запобігання їм, якщо вони розцінюються як ризиковані [1].

Висновки. Управління політичними ризиками вимагає ґрунтовних ризик-комунікацій з усіма зацікавленими в цьому процесі державних і неурядових акторів, чітко продуманої й збалансованої комбінації найбільш адекватних стратегічних державного-управлінських заходів (підходів) при реагуванні на вже наявні ризики, використання широкого арсеналу ресурсів, тобто досвіду комерційного сектору, міжнародних організацій і передусім власного людського капіталу (експертно-наукового потенціалу). Нарешті державне управління політичним ризиками повинно мати, адаптовану до реалій функціонування політико-адміністративної системи, модель управління ризиками.

Література:

1. Антипенко І. В. Особливості державного управління політичними ризиками: загальні підходи. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2020. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/35.pdf.

2. Віннічук О. В. Політичні ризики в умовах демократичної трансформації суспільства: теоретико-праксеологічний аналіз : монографія. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2013. 220 с.

3. Демчук Д. В. Поняття і види політичних ризиків. *Актуальні проблеми політики.* 2012. Вип. 46. С. 248–255. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1318/Demchuk.pdf.

4. Демчук Д. Стадії та фактори політичного ризику: актуальні аспекти дослідження та аналізу. *Актуальні проблеми політики.* 2013. Вип. 49. С. 183–186.

5. Зубчик О. Політичні ризики в умовах демократичної трансформації суспільства. *Політичний менеджмент.* 2011. № 4. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/zubchyk_politychni.pdf.

6. Кривошеїн В. Демаркація політичних ризиків для суб'єктів політичної і неполітичної діяльності. *Політичний менеджмент.* 2009. № 6. С. 25–35.

7. Лук'янова В. В. Політичний ризик у функціонуванні суб'єктів підприємницької діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2015. № 2. Т. 2. С. 226–229. URL: http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4286/1/%D1%81%D1%8215.pdf.

8. Мацієвський Ю. Деякі аспекти вивчення феномена кризи у політичних дослідженнях. *Політичний менеджмент.* 2008. № 6. С. 16–29.

9. Філіпчук В. О., Постригань Г. Ф., Петренко І. І. Підходи до розуміння категорії «політичний ризик»: класичні та сучасні концепції. *Політикус.* 2021. № 1. С. 79–85.

10. Dogan M. The legitimacy of regimes and the crisis of confidence. *Sociological Research.* 1994. Vol. 6. URL: http://ecsoc-man.hse.ru/data/321/468/1217/018_dogman.pdf.

References:

1. Antypenko, I.V. (2020). Osoblyvosti derzhavnoho upravlinnia politychnymy ryzykamy: zahalni pidkhody [Features of public administration of political risks: general approaches]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok.* Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/3_2020/35.pdf [in Ukrainian].

2. Vinnichuk, O.V. (2013). Politychni ryzyky v umovakh demokratychnoi transformatsii suspilstva: teoretyko-prakseolohichnyi analiz [Political risks in the context of democratic transformation of society: a theoretical and praxeological analysis]. Kamianets-Podilskyi: PP Moshak M.I. [in Ukrainian].

3. Demchuk, D.V. (2012). Poniattia i vydy politychnykh ryzykiv [The concept and types of political risks]. *Aktualni problemy polityky,* 46, 248–255. Retrieved from: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1318/Demchuk.pdf [in Ukrainian].

4. Demchuk, D. (2013). Stadii ta faktory politychnoho ryzyku: aktualni aspekty doslidzhennia ta analizu [Stages and factors of political risk: current aspects of research and analysis]. *Aktualni problemy polityky,* 49, 183–186 [in Ukrainian].

5. Zubchyk, O. (2011). Politychni ryzyky v umovakh demokratychnoi transformatsii suspilstva [Political risks under conditions of democratic transformation of society]. *Politychnyi menedzhment,* 4. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/zubchyk_politychni.pdf [in Ukrainian].

6. Kryvoshein, V. (2009). Demarkatsiia politychnykh ryzykiv dlia subiektiv politychnoi i nepolitychnoi diialnosti [Demarcation of political risks for subjects of political and non-political activity]. *Politychnyi menedzhment*, 6, 25–35 [in Ukrainian].

7. Lukianova, V.V. (2015). Politychnyi ryzyk u funktsionuvanni subiektiv pidpryiemnytskoi diialnosti [Political risk in the functioning of business entities]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu,* 2(2), 226–229. Retrieved from: http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4286/1/st15.pdf [in Ukrainian].

8. Matsiievskyi, Yu. (2008). Deiaki aspekty vyvchennia fenomena kryzy u politychnykh doslidzhenniakh [Some aspects of studying the phenomenon of crisis in political research]. *Politychnyi menedzhment,* 6, 16–29 [in Ukrainian].

9. Filipchuk, V.O., Postryhan, H.F., & Petrenko, I.I. (2021). Pidkhody do rozuminnia katehorii "politychnyi ryzyk": klasychni ta suchasni kontseptsii [Approaches to understanding the category of "political risk": classical and contemporary concepts]. *Politykus*, 1, 79–85 [in Ukrainian].

10. Dogan, M. (1994). The legitimacy of regimes and the crisis of confidence. *Sociological Research,* 6. Retrieved from: http://ecsoc-man.hse.ru/data/321/468/1217/018_dogman.pdf.

Yuliia Kobets. Political risk as a criterion of the functionality of the political system

The article examines political risk as a key criterion of the functionality of the political system under conditions of growing uncertainty, socio-political transformations, and military challenges. It substantiates the argument that political risk is not merely an accompanying phenomenon of political activity but a structural element of the political process that reflects the system's capacity to make decisions, adapt to change, and maintain stability in crisis situations.

The political system operates within an environment of persistent internal and external threats, which necessitates risk management as an integral component of its effectiveness. Political risk is closely linked to the interests of political actors, the decision-making process, and the limitations of knowledge regarding the consequences of political decisions. The nature and level of political risk are determined by the interaction between political institutions, group interests, and the conditions under which political power is exercised.

Special attention is given to the role of political crises and military conflicts as factors that increase the risk-proneness of the political environment while simultaneously acting as catalysts for institutional change. It is demonstrated that political stability does not imply the absence of risks but rather presupposes the existence of mechanisms for their identification, control, and mitigation. The erosion of political legitimacy, irregularity of political interactions, and weakening of institutions indicate a decline in the functionality of the political system and an increase in political risk.

The article concludes that political risk is a universal, collective, and dynamic phenomenon, the level of which serves as an indicator of the condition of the political system. The analysis of political risk makes it possible to assess the effectiveness of political institutions, their ability to respond to challenges, and their capacity to ensure stability in situations of heightened threat.

Key words: *political risk, political system, political stability, transformation.*

Відомості про автора:
Кобець Юлія – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Сетфаника.

Дата першого надходження статті до видання: 20.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 351.86:001.895(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-19

Оксана Липчук
ORCID ID: 0000-0002-1880-6761

Тетяна Рожко
ORCID ID: 0009-0008-0318-9335

ДЕРЖАВНА ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розкрито гуманітарну складову модернізаційних процесів, зокрема формування людського капіталу, розвиток освіти й науки, підвищення культурної спроможності, зміцнення інформаційної безпеки. Визначено роль гуманітарної політики у запобіганні зовнішнім загрозам і протидії дезінформації. Особливу увагу приділено питанням розвитку інноваційної екосистеми, міжнародної співпраці та психологічної підтримки населення. Обґрунтовано, що гуманітарна політика є необхідною умовою зміцнення національної безпеки та забезпечення цивілізаційного вибору України на шляху євроінтеграції. Аспекти гуманітарного спрямування модернізації, коли йдеться про гарантування національної безпеки України, набувають надзвичайної ваги у світлі російсько-української війни та повномасштабного вторгнення з боку росії. Зустрічні виклики, які спричинені військовими діями рф, вимагають не лише нарощування потужностей технічного та військового характеру для держави, але й проведення ґрунтовних змін у царині гуманітарної діяльності. Ці зміни мають бути спрямовані на укріплення життєздатності громади та формування національної самосвідомості. Формування й удосконалення гуманітарних установ, політика у сфері інформації, система освіти, культурна сфера й інші подібні складові є фундаментальними чинниками модернізаційного процесу. Вони слугують запорукою стратегічної незламності як держави, так і суспільства перед лицем загроз, що походять як ззовні, так і зсередини.

Ключові слова: *гуманітарна політика, модернізація, національна безпека, людський капітал, культура, інформаційна безпека.*

Вступ. Гуманітарна сфера виступає ключовою складовою розвитку держави, забезпечуючи формування ціннісних орієнтирів, національної ідентичності та внутрішньої єдності суспільства. В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України гуманітарна політика набуває стратегічного значення, оскільки саме вона впливає на здатність громадянського суспільства до опору, підтримку боєздатності населення, зміцнення психологічної стійкості та запобігання деструктивним впливам. Одним із пріоритетних напрямів державної політики визначено розвиток людського капіталу. Він охоплює модернізацію системи освіти й науки, гарантування рівного доступу до культурних і соціальних ресурсів, формування патріотичного виховання та критичного мислення. Саме людський капітал є основою військової, економічної, інформаційної та технологічної спроможності України.

Мета та завдання статті. Метою статті є обґрунтування стратегічної ролі державної гуманітарної політики як ключового інструменту зміцнення національної безпеки України та забезпечення стійкості суспільства в умовах модернізаційних процесів і протидії гібридним загрозам російської федерації. Відповідно до мети, сформовані такі **завдання** дослідження: проаналізувати гуманітарну складову модернізації в системі національної безпеки

© О. Липчук, Т. Рожко, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

України, визначити роль людського капіталу, освіти та науки для посилення оборонного потенціалу держави, розкрити механізми інформаційної безпеки та протидії ворожій пропаганді, охарактеризувати культурну політику як фактор збереження ідентичності та консолідації нації, з'ясувати значення міжнародної співпраці та євроінтеграції для гуманітарної стійкості України.

Методи. Під час аналізу гуманітарної складової модернізаційних процесів та її впливу на зміцнення національної безпеки використовувались такі загальнонаукові методи, як метод аналізу, метод синтезу, а також системний метод, структурно-функціональний метод та інституційний метод.

Результати обговорень. Державна гуманітарна політика в Україні є стратегічним інструментом зміцнення національної безпеки та забезпечення стійкості суспільства в умовах гібридних і воєнних викликів. Вона виконує важливу інтеграційну функцію, об'єднуючи освітні, наукові, культурні та інформаційні процеси для формування спроможної політичної нації та протидії зовнішнім загрозам. В умовах війни гуманітарна сфера відіграє ключову роль у захисті інформаційного простору від ворожої пропаганди, розвитку людського капіталу як основи обороноздатності та забезпеченні цивілізаційної суб'єктності держави. Державна гуманітарна політика виступає ефективним механізмом протидії деструктивним впливам, утвердження національних цінностей та мови, а також слугує фундаментом для повоєнного відновлення та реалізації європейського вибору України.

Проблематика гуманітарної модернізації як чинника безпеки держави перебуває у центрі уваги наукової спільноти. Значення знань та інновацій у розвитку суспільства розкрито у фундаментальних роботах М. Кастельса, Д. Белла, П. Друкера, Ф. Фукуями, А. Гідденса. Виклики, що постають перед українською освітою і наукою, та шляхи їх подолання стали предметом досліджень вітчизняних учених: В. Гейця, В. Кременя, В. Лугового, К. Бортняка, Д. Смеринського, Є. Головахи, Г. Ситника, В. Даценка.

Сучасні гібридні загрози обумовлюють потребу у посиленні інформаційної безпеки. Російська федерація застосовує інструменти пропаганди, фальсифікації історії, маніпулювання фактами та психологічного тиску з метою дестабілізації українського суспільства. У цьому контексті важливим завданням є розвиток медіаграмотності, протидія дезінформації та захист національного інформаційного простору.

Не менш значущою є культурна складова гуманітарної політики. Культурний фронт став важливою частиною загальнонаціонального спротиву, сприяючи консолідації суспільства, утвердженню української мови та традицій, зміцненню історичної пам'яті.

Таким чином, гуманітарні аспекти модернізації відіграють значну роль у забезпеченні національної безпеки України, формуванні спроможного, стійкого та згуртованого суспільства. У статті здійснено аналіз ключових напрямів гуманітарної політики, її ролі в зміцненні державної стійкості та забезпеченні цивілізаційного вибору України.

У сучасних умовах глобальних трансформацій гуманітарний вимір державної політики дедалі більше розглядається як ключовий елемент забезпечення стійкості політичної системи та суспільства загалом [1 с. 45]. Для України, яка перебуває в умовах повномасштабної війни та системного зовнішнього тиску, гуманітарна модернізація набуває не лише соціального, а й безпекового значення [5, ст. 3].

Гуманітарна політика в цьому контексті виконує функцію інтеграційного механізму, що поєднує культурні, освітні, інформаційні та наукові процеси в єдину систему національного розвитку [3, с. 12]. Саме через гуманітарну сферу формується ціннісна основа політичної нації, здатної до консолідації та спротиву гібридним загрозам [4, с. 18].

Гуманітарна безпека є важливим елементом системи національної безпеки України, оскільки вона охоплює захист прав і свобод людини, збереження культурної спадщини,

забезпечення гармонійного розвитку суспільства та зміцнення національної єдності. У концептуальному вимірі гуманітарна безпека передбачає створення умов для формування суспільства, здатного протидіяти зовнішнім загрозам і викликам, зберігаючи власні цінності, ідентичність та державний суверенітет.

Державна гуманітарна політика в Україні спрямована на створення сприятливого середовища для розвитку людського капіталу, підвищення рівня освіти, доступу до культурних і соціальних послуг, зміцнення інформаційної стійкості. Важливою складовою гуманітарної безпеки є підтримка мови, що виступає ключовим маркером національної ідентичності. Українська мова забезпечує єдність політичної нації та є фундаментом комунікації в державі.

У структурі національної безпеки гуманітарна безпека виконує функцію довготривалої стабілізації суспільних процесів, оскільки впливає на світоглядні орієнтації громадян, рівень довіри до держави та здатність суспільства до самоорганізації [2, с. 88]. Недостатня увага до гуманітарної складової створює передумови для внутрішніх конфліктів, соціальної фрагментації та посилення впливу зовнішніх акторів [1, с. 112].

У цьому контексті особливого значення набуває формування інклюзивної гуманітарної політики, яка забезпечує рівний доступ громадян до освіти, культури та інформації незалежно від регіону проживання чи соціального статусу [6, с. 14].

Умови війни показали, що гуманітарна складова є не менш важливою, ніж військова. Підтримка психологічного здоров'я населення, інформаційна захищеність, доступ до освіти й культурних ресурсів стали важливими факторами національної стійкості. Пріоритетом є забезпечення рівного доступу до гуманітарних послуг на тимчасово окупованих і звільнених територіях, що є одним із напрямів реінтеграційної політики держави. Окремої уваги потребує взаємозв'язок гуманітарної безпеки з соціальною стабільністю та довірою до державних інституцій. У кризових умовах саме гуманітарна політика здатна мінімізувати соціальну напругу, запобігти радикалізації суспільних настроїв і створити умови для консолідації громадян навколо національних цінностей [1, с. 156]. Формування відчуття справедливості, рівності можливостей і захищеності людини виступає базовим чинником збереження внутрішньої стійкості держави [2, с. 134].

Гуманітарна безпека також включає забезпечення соціальних прав, доступ до освіти, культури, охорони здоров'я, що безпосередньо впливає на якість людського капіталу. Втрата або зниження цих показників створює довгострокові загрози для національної безпеки, оскільки послаблює потенціал розвитку та відновлення країни. Саме тому гуманітарний вимір має розглядатися не як допоміжний, а як стратегічний компонент безпекової політики держави [5, ст. 10].

Таким чином, гуманітарна безпека є не лише елементом соціального розвитку, а й основою національного суверенітету, що дозволяє державі протистояти зовнішнім впливам та забезпечувати стабільність суспільства.

Інформаційна війна стала однією з основних складових сучасних конфліктів. Російська федерація активно використовує інструменти пропаганди, маніпуляції громадською думкою, поширення фейків, психологічного тиску та кіберзагроз з метою дестабілізації ситуації в Україні. Тому інформаційна політика є важливим напрямом гуманітарної модернізації, що напряму пов'язаний із національною безпекою.

Україна системно розвиває механізми протидії інформаційній агресії через: захист державних комунікацій; розвиток українських ЗМІ та цифрового контенту; просування української мови в медіапросторі; впровадження освітніх програм з медіаграмотності.

Особливо важливою є діяльність Центру протидії дезінформації, створеного при РНБО України, а також взаємодія державних інституцій зі світовими ІТ-компаніями для блокування ворожої пропаганди в соціальних мережах. Варто зазначити, що інформаційна безпека тісно

пов'язана з рівнем довіри громадян до національних джерел інформації. У разі домінування альтернативних або ворожих наративів відбувається викривлення суспільного сприйняття реальності, що може призводити до деморалізації, панічних настроїв та зниження підтримки державної політики [4, с. 19]. Тому розвиток власного медіапростору, підтримка незалежної журналістики та посилення відповідальності за поширення дезінформації є важливими елементами гуманітарної модернізації [11, с. 8].

Особливу роль у цьому процесі відіграє медіаосвіта, спрямована на формування критичного мислення, здатності аналізувати інформаційні повідомлення та відрізняти факти від маніпуляцій. У сучасних умовах медіаграмотність стає складовою національної безпеки, адже обізнане суспільство є менш уразливим до гібридних загроз і психологічних операцій [10, с. 5].

Завдяки партнерству з Європейським Союзом та НАТО Україна отримує підтримку в посиленні кіберзахисту, координації стратегічних комунікацій, проведенні інформаційних кампаній, що спрямовані на підвищення обізнаності та морального духу населення.

Інформаційна політика відіграє ключову роль у формуванні довіри до держави, захисті прав громадян, протидії паніці та пропаганді, що дозволяє зміцнювати внутрішню стійкість суспільства в умовах воєнного стану. Інформаційна безпека в умовах війни тісно пов'язана з гуманітарними чинниками, зокрема рівнем медіаграмотності населення та довірою до національних джерел інформації [11, с. 15]. Російська федерація використовує інформаційні операції як інструмент деморалізації населення та підриву легітимності української державності, що вимагає комплексної відповіді з боку гуманітарної політики [4, с. 21].

Важливу роль відіграє співпраця державних органів із громадянським суспільством та освітніми інституціями, які забезпечують поширення критичного мислення й стійкість до дезінформації [7, с. 44].

Культурна політика формує основу самоусвідомлення нації та визначає її здатність зберігати власні духовні надбання й цивілізаційний вибір. [9, с. 32] Російська агресія проти України супроводжується спробами знищення української культури, мови, спадщини, що виявляється у руйнуванні культурних установ, переслідуванні митців, знищенні історичних пам'яток на тимчасово окупованих територіях. Це свідчить про те, що культурний фронт є не менш важливим за військовий.

Державна політика України спрямована на: підтримку розвитку української мови як державної; розширення українського культурного простору; повернення украдених або знищених культурних цінностей; популяризацію історичної правди про боротьбу українського народу; деокупацію гуманітарного простору, зокрема в інформаційній сфері.

Українська мова стала символом спротиву та незламності [3, с. 89]. Вона об'єднує суспільство та запобігає інформаційній та культурній експансії держави-агресора. Особливої уваги потребує розвиток мовної освіти на звільнених територіях і серед внутрішньо переміщених осіб.

Важливою складовою є підтримка культурної дипломатії, яка сприяє формуванню позитивного іміджу України у світі, зміцнює співпрацю з європейськими партнерами та посилює вплив України на міжнародні гуманітарні процеси. У сучасних умовах культурна політика набуває безпекового виміру, оскільки саме через культуру, мову та історичну пам'ять здійснюється формування ціннісних орієнтирів суспільства та національної ідентичності. Культура виступає інструментом символічного спротиву, здатним протидіяти спробам нав'язування чужих історичних наративів і моделей ідентичності [9, с. 74].

Російська федерація у своїй гібридній стратегії системно використовує культурні та історичні маніпуляції з метою делегітимації української державності та підриву суспільної єдності. У цьому контексті захист історичної правди, відновлення національної пам'яті

та підтримка українського культурного продукту набувають стратегічного значення для національної безпеки України [1, с. 180].

Важливу роль відіграє політика деколонізації гуманітарного простору, що передбачає переосмислення радянської та імперської спадщини, утвердження українського історичного наративу та популяризацію національної культури в публічному просторі. Реалізація таких заходів сприяє підвищенню рівня суспільної згуртованості та формуванню стійкого імунітету до зовнішніх інформаційно-культурних впливів [5, ст. 12].

Таким чином, культурна політика виступає не лише складовою гуманітарного розвитку, а й важливим елементом системи національної безпеки, що забезпечує збереження ідентичності, історичної тяглості та ціннісної єдності українського суспільства [9, с. 115].

У цьому контексті провідну роль відіграє міжнародне визнання української культури, мистецтва, літератури, а також розвиток партнерств між науковими й мистецькими спільнотами. У сучасних умовах культурна політика дедалі більше розглядається як інструмент стратегічної безпеки держави, оскільки вона впливає на формування колективної ідентичності, суспільної солідарності та стійкості до зовнішніх впливів. В умовах гібридної війни культура стає простором ідеологічного протиборства, де відбувається зіткнення ціннісних систем, історичних наративів та символічних смислів [4, с. 20].

Російська федерація цілеспрямовано використовує культуру як засіб легітимації агресії, нав'язування імперських наративів і заперечення суб'єктності української держави. Саме тому захист культурного простору України набуває безпекового значення та потребує системної державної політики. Знищення музеїв, бібліотек, театрів і пам'яток історії на тимчасово окупованих територіях є не лише воєнним злочином, а й спробою зруйнувати історичну пам'ять і культурну тяглість українського народу [8, с. 33].

Важливу роль у збереженні національної ідентичності відіграє політика деколонізації гуманітарного простору, яка передбачає переосмислення історичних подій, демонтаж імперських символів і відновлення українського історичного наративу. Такий підхід сприяє формуванню цілісної національної пам'яті та зменшує вплив зовнішніх маніпулятивних інтерпретацій минулого.

Культурна дипломатія є ще одним важливим інструментом гуманітарної модернізації, що дозволяє Україні презентувати власну ідентичність на міжнародній арені, зміцнювати партнерські відносини та протидіяти дезінформації у глобальному інформаційному просторі. Поширення української культури, мистецтва й літератури за кордоном формує позитивний імідж держави та сприяє міжнародній підтримці України в умовах війни [11, с. 18].

Культурна політика, мова та історична пам'ять виконують не лише ідентифікаційну, а й захисну функцію, забезпечуючи стійкість українського суспільства до зовнішніх загроз і сприяючи збереженню державного суверенітету.

Отже, культура, мова та історична пам'ять є незамінними факторами стійкості українського суспільства, забезпечуючи тяглість нації й запобігаючи її асиміляції чи знищенню під впливом зовнішніх загроз.

Освіта та наука виступають найважливішими драйверами розвитку сучасної держави, оскільки забезпечують формування інтелектуального потенціалу суспільства, технологічний прогрес та економічну конкурентоспроможність. В умовах війни перед Україною постало завдання не лише зберегти систему освіти та наукові установи, але й забезпечити їх адаптацію до нових викликів, посилити роль у формуванні національної безпеки. Освітня та наукова сфери в умовах воєнного стану виконують не лише навчальну, а й стратегічну функцію, спрямовану на збереження інтелектуального потенціалу держави. Втрата людського капіталу через міграцію чи руйнування освітньої інфраструктури становить довгострокову загрозу національній безпеці України [8, с. 56].

Саме тому державна політика у сфері освіти має поєднувати короткострокові антикризові рішення з довгостроковою стратегією модернізації, орієнтованої на європейські стандарти та інноваційний розвиток.

Серед ключових напрямів гуманітарної модернізації освітньої сфери варто виділити: створення безпечного навчального середовища (укриття, дистанційне та змішане навчання); посилення патріотичного виховання та громадянської освіти; підтримку психологічного здоров'я учасників освітнього процесу; цифровізацію навчання, розвиток ІТ-інфраструктури в школах і університетах; стимулювання наукових досліджень, пов'язаних з обороною та відбудовою країни.

Українські університети активно долучаються до створення інноваційних технологій, зокрема у сфері безпілотних систем, кібербезпеки, медичних рішень, реабілітації військових. Важливою умовою розвитку наукового потенціалу є підтримка міжнародної академічної мобільності, участь у грантових програмах Європейського Союзу, зокрема «Горизонт Європа» та Erasmus+. Наукові дослідження в гуманітарній сфері також мають безпековий вимір, оскільки вони формують ідеологічні, ціннісні та світоглядні орієнтири суспільства. Переосмислення історичних наративів, дослідження національної ідентичності, політичної культури та соціальної стійкості є важливими для протидії зовнішнім інформаційним впливам. Відсутність власного наукового дискурсу створює ризик запозичення чужих ідеологічних моделей, що не відповідають національним інтересам України [9, с. 120].

У цьому контексті підтримка гуманітарних досліджень, інтеграція українських учених у міжнародний академічний простір та розвиток міждисциплінарних підходів сприяють посиленню інтелектуального суверенітету держави. Освіта і наука стають не лише інструментом розвитку, а й чинником довгострокової безпеки та стратегічної автономії України [7, с. 65].

У майбутньому саме освіта та наука відіграватимуть центральну роль у відновленні України, її післявоєнному економічному зростанні та зміцненні технологічного суверенітету. Гуманітарна модернізація у сфері освіти має забезпечити формування покоління, готового до захисту інтересів України та реалізації стратегічного європейського курсу держави.

Міжнародна гуманітарна співпраця є важливою складовою посилення національної безпеки та модернізаційних процесів у державі. Україна продовжує активно розширювати партнерство з країнами ЄС, НАТО та іншими міжнародними організаціями, отримуючи підтримку у сферах освіти, культури, науки, реабілітації та захисту прав людини.

Після початку повномасштабного вторгнення Україна отримує безпрецедентну фінансову, політичну, військову та гуманітарну допомогу від стратегічних партнерів. Програми співпраці охоплюють: розвиток культурної дипломатії; захист культурної спадщини, що опинилася під загрозою знищення; міжнародні освітні програми та академічну мобільність; психологічну підтримку військових і цивільних; допомогу внутрішньо переміщеним особам; проєкти з реінтеграції деокупованих територій.

Європейська інтеграція є не лише політичним вибором України, а й гуманітарною трансформацією, що передбачає впровадження європейських цінностей: демократії, прав людини, плюралізму, культурного різноманіття.

Міжнародна спільнота визнає українців нацією, що захищає не тільки власну свободу, а й безпеку усього європейського простору. Тому гуманітарний фронт України стає частиною глобального спротиву авторитарним режимам та тоталітарним ідеологіям.

Гуманітарні аспекти модернізації є фундаментальним елементом забезпечення національної безпеки України в умовах воєнних і гібридних викликів. Українське суспільство демонструє здатність до консолідації та стійкості, спираючись на власні гуманітарні ресурси: культуру, освіту, науку, інформаційний потенціал, історичну пам'ять та громадянську

ідентичність. Саме вони формують ядро незламності держави, яке протистоїть спробам ворога знищити нашу суб'єктність.

Розвиток людського капіталу та формування освіченого критично мислячого населення є стратегічною умовою не лише стабілізації, а й динамічного зростання країни. Освітня та наукова сфери забезпечують технологічну й інтелектуальну спроможність України, спрямовану на інноваційний розвиток та посилення оборонного потенціалу.

Культурна політика та відновлення історичної справедливості сприяють укріпленню внутрішньої єдності нації, підвищують її психологічну стійкість і протистоять спробам інформаційної та культурної експансії росії. Захист української мови, культурного спадку, підтримка мистецтва й креативних індустрій – це не лише питання культурного розвитку, а й чинник державної безпеки.

Інформаційна сфера стає полем ключового протиборства. Зміцнення медіаграмотності населення, протидія пропаганді та кіберзагрозам, розвиток власного інформаційного простору є важливими механізмами підвищення стійкості суспільства.

Міжнародний гуманітарний вимір модернізації демонструє, що Україна є активним суб'єктом світової політики. Співпраця з ЄС, НАТО, міжнародними організаціями посилює наші можливості у сфері захисту прав людини, відновлення зруйнованих громад, реабілітації постраждалого населення та впровадження європейських стандартів у гуманітарну політику.

Таким чином, гуманітарна модернізація України – це комплексний процес, що поєднує систему цінностей, розвиток інституцій та формування стійкої ідентичності. Вона є невід'ємною складовою повоєнного відновлення, забезпечує поступ України до Європейського Союзу й зміцнює цивілізаційний вибір нашої держави. У період випробувань саме гуманітарний потенціал стає тією силою, що дозволяє Україні вистояти, перемогти та побудувати безпечне й гідне майбутнє.

Література:

1. Андрущенко В. Національна ідея і безпека держави. Київ: Наукова думка. 2020. 288 с.
2. Бебик В. Політична безпека України: сучасні виклики. Київ: КУП НАН України. 2021. 214 с.
3. Гуменюк О. Культурна політика та формування національної ідентичності. Львів: Світ. 2020. 198 с.
4. Дубровський С. Гуманітарна безпека в умовах війни. Політичні студії. 2023. No 4. С. 15–22.
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.
6. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. Київ: Міністерство освіти і науки України. 2022. 64 с.
7. OECD. Human Capital Development Report. Paris: OECD Publishing. 2023. 112 p.
8. UNESCO. Culture and Security. Paris : UNESCO Press. 2022. 89 p.
9. Yermolenko V. Ukraine's identity and the European future. Kyiv: Ukraine World. 2023. 176 p.
10. EU Strategy for Resilience and Strategic Communication. Brussels: EU Publishing. 2022.
11. Аналітичний огляд інформаційних загроз. Київ: Центр протидії дезінформації. 2023. 22 с.

References:

1. Andrushchenko, V. (2020). *Natsionalna ideia i bezpeka derzhavy* [National idea and state security]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Bebyk, V. (2021). *Politychna bezpeka Ukrainy: suchasni vyklyky* [Political security of Ukraine: Modern challenges]. Kyiv: KUP NAN Ukrainy [in Ukrainian].
3. Humeniuk, O. (2020). *Kulturna polityka ta formuvannia natsionalnoi identychnosti* [Cultural policy and formation of national identity]. Lviv: Svit [in Ukrainian].

4. Dubrovskyi, S. (2023). Humanitarna bezpeka v umovakh viiny [Humanitarian security in wartime conditions]. *Politychni studii*, 4, 15–22 [in Ukrainian].

5. Verkhovna Rada Ukrainy. (2018). *Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII* [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 [in Ukrainian].

6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2022). *Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky* [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032]. Kyiv [in Ukrainian].

7. OECD. (2023). *Human Capital Development Report*. Paris: OECD Publishing.

8. UNESCO. (2022). *Culture and Security*. Paris: UNESCO Press.

9. Yermolenko, V. (2023). *Ukraine's identity and the European future*. Kyiv: Ukraine World.

10. European Union. (2022). *EU Strategy for Resilience and Strategic Communication*. Brussels: EU Publishing.

11. Tsentr protydii dezinformatsii. (2023). *Analitychnyi ohliad informatsiinykh zahroz* [Analytical review of information threats]. Kyiv [in Ukrainian].

Lypchuk Oksana, Rozhko Tetiana. State Humanitarian Policy as an Instrument for Strengthening Ukraine's National Security

The article reveals the humanitarian dimension of modernization processes, in particular the formation of human capital, the development of education and science, the enhancement of cultural capacity, and the strengthening of information security. The role of humanitarian policy in preventing external threats and countering disinformation is determined. Special attention is paid to the development of the innovation ecosystem, international cooperation, and psychological support for the population. It is substantiated that a modernization-oriented humanitarian policy is a necessary condition for strengthening national security and ensuring Ukraine's civilizational choice on the path toward European integration.

Key words: *humanitarian policy, modernization, national security, human capital, culture, information security.*

Відомості про авторів:
Липчук Оксана – кандидат політичних наук, доцент,
кафедра політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Рожко Тетяна – магістр кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 26.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 364.467:351.862:323.3(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-20

Іванна Ломака
ORCID: 0000-0002-5616-7016

Ігор Мандрик
ORCID: 0009-0001-3823-916X

ВПЛИВ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ НА СТІЙКІСТЬ І БЕЗПЕКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ

Статтю присвячено аналізу волонтерського руху як одного з ключових чинників зміцнення стійкості та безпеки українського суспільства в умовах сучасних викликів. У роботі розглядаються соціально-політичні та безпекові аспекти волонтерської діяльності, її вплив на суспільну згуртованість, формування громадянської ідентичності та підвищення рівня довіри між державою і громадянським суспільством. Особливу увагу приділено ролі волонтерських ініціатив у подоланні кризових ситуацій, зокрема в умовах воєнних загроз і гуманітарних викликів. Проаналізовано внесок волонтерського руху в забезпечення соціальної стабільності, підтримку обороноздатності держави та зміцнення внутрішньої безпеки. У статті також окреслено потенційні ризики й обмеження волонтерської діяльності, а також необхідність її інституціоналізації та координації з боку держави. Зроблено висновок про важливість розвитку партнерської взаємодії між державними інститутами та волонтерським сектором як передумови підвищення стійкості й безпеки українського суспільства.

Метою статті є дослідження та комплексний аналіз впливу волонтерського руху на формування стійкості й забезпечення безпеки українського суспільства в умовах сучасних загроз, а також визначення його ролі у зміцненні соціальної згуртованості, громадянської активності та взаємодії між державою і громадянським суспільством. Відповідно до мети сформовані такі завдання дослідження: проаналізувати теоретичні підходи до розуміння феномену волонтерського руху та суспільної стійкості в контексті безпеки, визначити основні функції та напрями діяльності волонтерського руху в Україні в умовах сучасних загроз, дослідити вплив волонтерських ініціатив на соціальну згуртованість, громадянську ідентичність і рівень довіри в суспільстві.

Ключові слова: *волонтерський рух, суспільство, стійкість суспільства, безпека українського суспільства, національна безпека, громадянське суспільство, соціальна згуртованість, сучасні загрози, кризові ситуації, держава.*

Вступ. Волонтерський рух в Україні набув системного характеру та перетворився на потужний соціальний ресурс, що забезпечує мобілізацію матеріальних, людських та інформаційних можливостей суспільства. Його діяльність охоплює широкий спектр напрямів – від підтримки сил безпеки й оборони та надання гуманітарної допомоги до соціального захисту вразливих груп населення і сприяння інформаційній стійкості. За цих умов волонтерство виступає не лише формою громадянської активності, а й інструментом зміцнення соціальної згуртованості, довіри та солідарності в суспільстві. Водночас, попри значний практичний внесок волонтерського руху в забезпечення безпеки та стійкості українського суспільства, його роль потребує ґрунтовного наукового осмислення. Актуальним є аналіз впливу волонтерських ініціатив на подолання сучасних загроз, визначення їхніх можливостей і обмежень, а також окреслення перспектив взаємодії волонтерського сектору з державними інституціями.

© І. Ломака, І. Мандрик, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження та комплексний аналіз впливу волонтерського руху на формування стійкості й забезпечення безпеки українського суспільства в умовах сучасних загроз, а також визначення його ролі у зміцненні соціальної згуртованості, громадянської активності та взаємодії між державою і громадянським суспільством. Відповідно до мети сформовані такі завдання дослідження: проаналізувати теоретичні підходи до розуміння феномену волонтерського руху та суспільної стійкості в контексті безпеки, визначити основні функції та напрями діяльності волонтерського руху в Україні в умовах сучасних загроз, дослідити вплив волонтерських ініціатив на соціальну згуртованість, громадянську ідентичність і рівень довіри в суспільстві.

Методи. Під час аналізу впливу волонтерського руху на забезпечення стійкості та безпеки суспільства використовувалися такі загальнонаукові методи, як метод аналізу, метод порівняння, а також системний, функціональний та інституційний методи.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукової літератури свідчить про зростання уваги до проблеми волонтерського руху та його впливу на безпеку і стійкість суспільства. Серед вітчизняних дослідників вагомий внесок у вивчення волонтерського руху в умовах сучасних загроз зробили О. І. Барабанов, І. В. Бекешкіна, О. Бондаренко, М. В. Бурлаченко, О. Петренко, С. І. Пономаренко, Н. Хома, які розглядали волонтерську діяльність як складову громадянської активності, соціальної солідарності та інструмент підтримки суспільної стабільності.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується наявністю комплексних загроз безпеці, що охоплюють воєнну, політичну, соціальну, економічну й інформаційну сфери. В умовах повномасштабного вторгнення РФ та кризових викликів особливої актуальності набуває проблема забезпечення суспільної стійкості як здатності держави та суспільства протистояти загрозам, адаптуватися до змін і зберігати функціональність основних соціальних інститутів. У цьому контексті зростає роль громадянського суспільства та волонтерського руху, який став важливим елементом системи національної безпеки України за таких складних обставин.

Стійкість суспільства – це властивість системи витримувати, пристосовуватися та відновлюватися після зовнішніх потрясінь. Безпека у її широкому тлумаченні охоплює не лише військову оборону, а й соціальний, економічний та гуманітарний аспекти. Громадянська активність та добровільна праця вважаються джерелом так званої соціальної міцності: вони нівелюють розрив між спроможностями влади та потребами населення, формують мережі єднання й оперативної взаємодопомоги, що посилює загальну здатність спільноти протистояти кризам. Концепт «стійкості» в сучасних студіях із соціології та безпеки визначається як здатність системи до адаптації, відновлення та навіть подальшого руху вперед після пережитих кризових подій. Спільнота, що володіє такою спроможністю, здатна не просто пережити катаклізми, а й перетворити їх на імпульс для оновлення суспільних механізмів [1, с. 15].

Добровільний рух в українських реаліях перетворився на один із визначальних чинників соціальної стійкості в умовах кризових і воєнних випробувань. Його вага особливо яскраво проявилася після Революції гідності, з початком протистояння на Донбасі у 2014 році та під час повномасштабної агресії армії РФ проти України у 2022 році.

Волонтери взяли на себе низку життєво важливих завдань: забезпечення армійських потреб, догляд за пораненими, евакуація цивільних, підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО), налагодження логістики гуманітарних потоків, відновлення пошкоджених громад. У цьому контексті добровільна праця виконує не лише місію милосердя, а й функцію забезпечення стійкості – вона зміцнює суспільну згуртованість, гартує довіру поміж людьми, сприяє кристалізації національної єдності та підсилює здатність держави протидіяти зовнішнім загрозам [2, с. 8].

Мережі волонтерської взаємодії сприяють зростанню рівня довіри, співпраці й обміну відомостями. Коли спільнота має розвинений «горизонтальний капітал», системи взаємодопомоги, це прискорює реакцію на надзвичайні ситуації, мобілізацію ресурсів та стимулює формування локального самоврядування. Це є критично важливим тоді, коли центральні державні структури перевантажені чи зазнали руйнацій. Волонтерство, зі свого боку, розглядається як форма громадянського капіталу, що підвищує рівень взаємної довіри, горизонтального спілкування та почуття відповідальності громадян за спільне благополуччя. В умовах військових дій це означає: громадяни не просто чекають на дії від влади, а самостійно організовують процеси надання допомоги, мобілізації зусиль та оборони. За твердженням Н. Хоми, громадянська активність у часи війни стає «запобіжником стійкості суспільства», адже вона формує спільну ідентичність та зміцнює довіру до владних структур [2, с. 10].

Волонтерський рух в Україні – багатогранне явище: від спонтанних місцевих ініціатив до розгалужених фондів, від забезпечення поранених та родин до формування підрозділів, які безпосередньо впливали на безпекову ситуацію в країні. Його роль виявилася незамінною на кількох ключових етапах становлення сучасної української державності: під час Революції гідності (2013–2014), у фазі початку збройного конфлікту на сході (2014) та після повномасштабного наступу Росії 24 лютого 2022 року.

Волонтерство впливає на спроможність спільноти у трьох переплетених площинах: безпековій (підтримка Збройних Сил України, добровольчі формування), гуманітарно-соціальній (допомога цивільним, потерпілим, внутрішньо переміщеним особам) та інституційно-політичній (укріплення громадянського сектору, підвищення довіри та соціального капіталу). Волонтерський рух в Україні став однією з основних форм згуртування громадянського суспільства на тлі бойових дій на сході та повномасштабної агресії 2022 року. Добровільна діяльність слугує механізмом соціальної злагоди, що об'єднує різні верстви суспільства навколо спільних цілей, допомагає подолати відчуття безпорадності та втрати контролю обставин у кризових умовах [3, с. 12]. Соціальна злагода виявляється через активну участь громадян у волонтерських проєктах, підтримку колег та оточення, координацію дій на рівні громад. Волонтерські структури виступають майданчиками, де відбувається обмін активами, інформацією та знаннями, створюючи відчуття спільної відповідальності. Досвід, здобутий Україною, демонструє, що залученість людей до волонтерських програм покращує рівень соціальної інтеграції та довіри між громадянами [4, с. 25].

Яскравим прикладом механізму соціальної злагоди є волонтерські рухи, громадські організації, благодійні інституції, які згуртовують добровольців, бізнес і державні органи для допомоги фронту, потерпілим регіонам та людям. Такі формування демонструють спільні зусилля, здатні посилити стійкість суспільства та сформувати відчуття єдності навіть у час значних ризиків [5, с. 34]. Крім того, соціальна злагода формується через взаємодію різних типів добровільних ініціатив: від локальних об'єднань до загальнонаціональних та міжнародних платформ. У таблиці нижче наведено приклади певних громадських спільнот, волонтерських і благодійних фондів, які наразі активно діють в Україні, задовольняючи вкрай різноманітні потреби армії, суспільства, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів і, зрештою, багатьох, хто потребує допомоги та підтримки в цей важкий час.

Протягом часу після 24 лютого 2022 року українське суспільство продемонструвало небувалий рівень самоорганізації. У перші ж тижні тисячі активістів організовували логістичні вузли, пункти для евакуації, склади з гуманітарною допомогою, а також займалися пошуком засобів індивідуального захисту, шоломів та медикаментів. Це явище стало яскравим прикладом загальнонаціональної єдності, яке експерти називають «народною мобілізацією без наказу» [6, с. 5].

Таблиця 1

Волонтерські та благодійні фонди, які діють в Україні

Назва організації, фонду	Основні сфери діяльності	Регіони діяльності
United24 / «Юнайтед24»	Підтримка ЗСУ, охорона здоров'я, відбудова, гуманітарна допомога	Вся Україна
«Повернись живим»	Підтримка ЗСУ, охорона здоров'я, відбудова, гуманітарна допомога	Вся Україна, прифронтові області
Благодійний фонд Сергія Притули	Допомога армії, гуманітарна підтримка цивільних, відбудова	Вся Україна
Український гуманітарний фонд	Гуманітарна допомога, підтримка ВПО, цивільного населення	Вся Україна, особливо схід і південь
Волонтерський фонд «Єдина Україна»	Гуманітарна допомога, відбудова, генератори, продукти	Харківська, Київська області
«Разом для України» / Razom for Ukraine	Медична допомога, психічне здоров'я, навчання медиків	Вся Україна
Фонд «Майбутнє України»	Допомога військовим, дітям, медзакладам	Харків, Львівська обл.
Благодійний фонд «З тобою»	Допомога військовим: дрони, генератори, транспорт	Вся Україна
Фонд «Сильні з Україною»	Медичне обладнання, гуманітарна допомога громадам	Київ, Дніпро, Кривий Ріг, Херсон, Львів, Харків
Фонд підтримки волонтерів та їхніх сімей	Підтримка волонтерів, допомога родинам загиблих	Київська обл., Бориспільська громада
Міжнародний благодійний фонд «Любов до України»	Гуманітарна допомога дітям, постраждалим, медзакладам	Київ, Буча, Ірпінь, Гостомель
Гуманітарний фонд UAIM / UAIM Humanitarian Fund	Гуманітарна допомога, соціальні проєкти	Вся Україна
Фонд «Врятуй Україну 2022» / Save Ukraine 2022 Foundation	Допомога біженцям, гуманітарна допомога, підтримка армії	Вся Україна, особливо північ та схід
Цільовий благодійний фонд «Захист»	Допомога військовим і сім'ям, підтримка дітей	Донеччина, Харківщина, південь
Фонд Favbet / Favbet Foundation	Допомога дітям ВПО, підтримка ЗСУ, освіта, спорт	Вся Україна, фокус – Київ, Львів, Рівне
БО «Волонтерський центр допомоги ІваноФранківщини»	Надання соціальної допомоги без проживання; волонтерська допомога	м. Івано-Франківськ та Івано-Франківський район
Благодійний фонд «Центр волонтерських ініціатив»	Надання соціальної допомоги, волонтерські ініціативи	м. Івано-Франківськ
Гуманітарний центр «Спільнота святого Егідія» Івано-Франківськ	Доставка продуктових наборів, засобів гігієни, одягу для ВПО	м. Івано-Франківськ
БФ «Карітас ІваноФранківськ УГКЦ»	Гуманітарна, психологічна, правова допомога, соціальний супровід, інтеграція ВПО	м. Івано-Франківськ
Благодійний фонд «Підгір'я»	Допомога бійцям, громаді; волонтерська діяльність у громадах області	Івано-Франківська область (різні громади)
Благодійний фонд «Світання-ІФ»	Соціальна допомога без проживання	м. Івано-Франківськ
Благодійний фонд «Покрова»	Допомога дітям з особливими потребами, матерям-одиначкам, молоді	м. Івано-Франківськ
Благодійний фонд «Моє місто Івано-Франківськ»	Підтримка військових: форма, спальники, медсумки	м. Івано-Франківськ
Організація Ukrainian Red Cross Society – Івано-Франківська філія	Психосоціальна підтримка клуб для літніх, навчання волонтерів	м. Івано-Франківськ
Прикарпатський благодійний фонд «Чисті серцем»	Гуманітарна допомога	м. Івано-Франківськ

Приміром, фонд «Повернись живим» став чи не еталоном ефективної волонтерської діяльності: він забезпечував техніку, засоби захисту, комунікаційне обладнання, проводив навчання для військових медиків, а також має аналітичний підрозділ для вивчення потреб армії та розробки практичних рішень. Робота фонду суттєво покращила бойові можливості підрозділів, сприяла модернізації медичного обслуговування й евакуаційних процесів, показавши, як некомерційні структури можуть посилювати національну безпеку [7, с. 4].

Початок широкомасштабного наступу з боку РФ у лютому 2022 року спровокував потужний сплеск волонтерської активності як усередині країни, так і серед української діаспори. Волонтери виступили критично важливим елементом у забезпеченні гуманітарних потоків, евакуації цивільного населення, відновленні інфраструктури, наданні психологічної та медичної допомоги, а також у прямій матеріальній підтримці оборонців. Мережі, що об'єднували місцеві ініціативи та загальнонаціональні фонди, дали можливість оперативно зібрати та доставити значні обсяги необхідних ресурсів туди, де вони були найбільш затребувані. Міжнародна неприбуткова організація Razom, заснована українцями у США ще до 2022 року для підтримки України, стрімко масштабувала свої гуманітарні програми. З початком повномасштабного вторгнення це передбачало: постачання медичного оснащення, мобільних медпунктів, навчання для фахівців-медиків, надання фінансової підтримки місцевим ініціативам та адвокаційну діяльність у Вашингтоні. Razom також виступила як вузол для організації та спрямування фінансових і матеріальних потоків допомоги з-за кордону до кінцевих споживачів в Україні. За даними видання TIME, протягом 2022–2023 років обсяг допомоги, доставленої Razom в Україну, перевищив 75 мільйонів доларів США [8, с. 5].

Такі організації, як «Повернись живим», не лише підтримують військових та цивільних, а й засвідчують перед світовою спільнотою спроможність українського суспільства організовуватися власними силами й ефективно взаємодіяти з державними структурами. Подібні приклади покращують репутацію України у сфері отримання гуманітарної та військової допомоги, залучаючи більше міжнародних донорів та партнерів [9, с. 44].

Міжнародний імідж також зміцнюється через активне висвітлення волонтерської діяльності в медіа, участь у світових конференціях і обмін досвідом, що підкреслює професіоналізм та дієвість українських волонтерських формувань. Це створює сприятливий ґрунт для отримання дипломатичної та гуманітарної підтримки від світової спільноти [10, с. 38].

Український волонтерський рух має відчутний вплив і на міжнародну арену. Ініціативи, що демонструють здатність до солідарності, злагоджену роботу та високий рівень організації, сприяють формуванню позитивного іміджу країни у світі. Закордонні ЗМІ та міжнародні звіти часто наводять українські волонтерські практики як приклад ефективної мобілізації громадянського суспільства під час війни [11, с. 50].

Слід акцентувати увагу на тому, що значну роль у координації волонтерської та благодійної діяльності відіграли великі комерційні компанії. Наприклад, компанія «Нова пошта» зробила вагомий внесок у підтримання стійкості суспільства. Вона запустила програму «Гуманітарна Нова пошта», яка забезпечила масштабну логістичну підтримку волонтерам: це були послуги безплатного або частково оплачуваного транспортування гуманітарних вантажів по всій Україні, створення логістичних хабів та заходи допомоги для громадських організацій. Комерційна логістична мережа суттєво підвищила ефективність розподілу допомоги регіонами, забезпечуючи безкоштовне перевезення для фондів, медичних закладів та евакуаційних служб. Завдяки цьому час доставки необхідних ресурсів країною, включно з прифронтовими зонами, помітно скоротився [12, с. 2].

Ключовим аспектом, що вплинув на стійкість і безпеку українського суспільства, стала підтримка найбільш уразливих верств населення: дітей, літніх людей, внутрішньо переміщених осіб та тих, хто перебуває в районах бойових дій. Надання гуманітарної, медичної,

психологічної та соціальної допомоги не лише полегшує їхнє виживання, але й сприяє зниженню соціальної напруженості та запобіганню внутрішнім конфліктам у громадах [13, с. 42].

Волонтерські структури часто співпрацюють із місцевою владою, державними органами та міжнародними агенціями. Такі ініціативи, як DrukArmy та спільноти 3D-друку, забезпечують військових різними медичними приладами та інноваційними технологічними рішеннями, водночас підтримуючи місцеве населення та зміцнюючи віру в громадські інститути [14, с. 28]. Зменшення рівня соціальної напруги також досягається завдяки створенню системи швидкої реакції на запити громадян, що дає змогу оперативно реагувати на кризові ситуації та задовольняти базові потреби людей. Взаємодія між державою, місцевим самоврядуванням і волонтерськими рухами створює синергетичний ефект: державні резерви використовуються більш раціонально, а громадські організації можуть швидко адаптуватися до мінливих обставин [15, с. 33]. Крім того, волонтерські ініціативи надають необхідну соціальну та психологічну підтримку постраждалим від війни, організовуючи центри допомоги, телефонні лінії підтримки, консультації фахівців та групи взаємодопомоги. Це допомагає зменшити рівень стресу серед населення та вибудовує відчуття захищеності, навіть у найскладніших умовах [16, с. 39].

Отже, волонтерський рух в Україні є одним із ключових чинників, що зміцнюють стійкість та безпеку суспільства в кризові часи. Завдяки оперативності, присутності на місцях та мобільності волонтери заповнюють життєво важливі прогалини у сфері гуманітарного, медичного та матеріально-технічного забезпечення. Водночас добровільний характер і масовість цього явища породжують певні виклики: потребу в регулюванні, належній координації та сталому фінансуванні. Найбільш дієвою буде стратегія, що поєднує державну політику, прозорий та відповідальний громадський сектор і співпрацю з приватним бізнесом, що дозволить волонтерству не просто реагувати на надзвичайні ситуації, а системно зміцнювати національну стійкість та довгострокову безпеку [2, с. 79].

Таким чином, волонтерство виступає потужним інструментом соціальної єдності, який гуртує різні верстви громадян і підвищує життєстійкість суспільства. Підтримка вразливих категорій населення допомагає зменшити соціальну напругу, підвищити рівень довіри та знизити ризик конфліктів на місцях. Волонтерство формує позитивний міжнародний образ України, демонструючи високий ступінь організації громадянського суспільства та його солідарність. Волонтери виконують функції, на які державні органи не завжди можуть вчасно відреагувати: відновлення пошкодженої інфраструктури, забезпечення евакуаційних шляхів, постачання їжі у відрізані райони, надання психосоціальної допомоги постраждалим. Ці заходи зміцнюють локальну стійкість українського суспільства у вкрай складних умовах.

Висновки. Волонтерський рух в Україні став одним із ключових елементів забезпечення соціальної безпеки, особливо в умовах гібридної війни, масових внутрішніх переміщень населення, соціальних криз і гуманітарних викликів. Його діяльність істотно вплинула на стійкість українського суспільства, сприяючи мобілізації ресурсів, формуванню горизонтальних зв’язків, розвитку культури солідарності та взаємодопомоги. Волонтерство виступає унікальним інструментом консолідації нації, що проявилося у здатності суспільства самоорганізовуватися в кризових ситуаціях. Завдяки волонтерам було створено численні мережі допомоги військовим, переселенцям, постраждалим від бойових дій, а також ініційовано масштабні соціальні програми у сфері освіти, медицини та психологічної підтримки. Така активність не лише компенсувала недосконалість державного апарату, а й сприяла формуванню нової моделі соціальної взаємодії, заснованої на довірі, громадянській активності та партнерстві. Волонтерський рух в умовах війни відіграв роль стабілізаційного чинника, що підтримує моральний дух суспільства. Його діяльність створила передумови для зміцнення громадянської ідентичності, посилення відповідальності громадян за спільне благо, а також формування суспільного контролю над владою. Завдяки волонтерам відбулося налагодження

швидких механізмів реагування на загрози – від забезпечення військових спорядженням до оперативного надання гуманітарної допомоги цивільному населенню.

Важливим аспектом є вплив волонтерства на соціальну згуртованість. В умовах дестабілізації та стресу волонтерські ініціативи виступили каталізатором суспільного єднання, міжрегіональної комунікації та формування спільних цінностей. Розвиток волонтерства сприяв відновленню довіри між людьми, яка є фундаментом соціальної безпеки. Завдяки активності волонтерів українське суспільство отримало потужний імпульс для розвитку культури самодопомоги й солідарності, що є невід'ємною складовою національної безпеки в соціальному вимірі. Таким чином, волонтерський рух не лише виконав функцію реагування на кризи, а й перетворився на чинник сталого суспільного розвитку та гарантію соціальної стабільності в майбутньому.

Література:

1. Swedish Defence Research Agency (FOI). Ukraine's volunteer battalions – advantages and challenges. 2023. URL: https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%205312.
2. Хома Н., Кресіна І., Ніколаєв О., Паталаха В. Національна стійкість України: зміст і стратегія безпеки в умовах війни та післявоєнного відновлення. European Political and Legal Discourse. 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/393564415.
3. Бекешкіна І. В. Громадянське суспільство в Україні: етапи становлення та виклики війни. Київ : Фонд «Демократичні ініціативи», 2017. 56 с.
4. Пономаренко С. І. Волонтерство як чинник формування громадянської свідомості. *Наукові записки НДУ.* 2016. Вип. 10. С. 38.
5. Ініціативи «Повернись живим» та «Крила Фенікса»: офіційні звіти, 2014–2022. Київ, 2022. С. 24.
6. Бондар Т. Волонтерський феномен в Україні після 2014 року. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка.* 2019.
7. Фонд «Повернись живим»: офіційний річний звіт, 2023 р. URL: https://savelife.in.ua.
8. Razom for Ukraine. Official site – Razom (razomforukraine.org). URL: https://www.razomforukraine.org/.
9. Петренко О. Волонтерські ініціативи та міжнародна підтримка. Київ, 2022. С. 38.
10. Дашкевич Я. Р. Українська Повстанська Армія: історичні нариси. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2005. 224 с. URL: https://history.lnu.edu.ua/upa_daschkevych.pdf.
11. Пономаренко С. І. Волонтерство як чинник формування міжнародного іміджу України. Київ, 2021. С. 44.
12. Нова пошта. Гуманітарна пошта України. URL: https://humanitarian.novaposhta.ua/en/.
13. DrukArmy / PrintArmy: офіційна сторінка спільноти. URL: https://printarmy.ua.
14. Петренко О. Розширення функцій волонтерства під час війни. Київ, 2022. С. 42.
15. Бондаренко Л. Соціальна взаємодія та координація волонтерів. Львів, 2019. С. 33.
16. Кравченко Е. Громадянський капітал та роль волонтерства. *Соціологічний журнал.* 2018. № 4. С. 50.

References:

1. Swedish Defence Research Agency (FOI). (2023). *Ukraine's volunteer battalions – advantages and challenges.* Retrieved from https://www.foi.se/rest-api/report/FOI%20Memo%205312 [in English].
2. Khoma, N., Kresina, I., Nikolaiev, O., & Patalakha, V. (2025). Natsionalna stiikist Ukrainy: zmist i stratehiia bezpeky v umovakh viiny ta pisliavoiennoho vidnovlennia [National resilience of Ukraine: content and security strategy in wartime and post-war recovery]. European Political and Legal Discourse – European Political and Legal Discourse. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/393564415 [in Ukrainian].
3. Bekeshkina, I.V. (2017). Hromadianske suspilstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta vyklyky viiny [Civil society in Ukraine: stages of formation and challenges of war]. Kyiv: Fond "Demokratychni initsiatyvy" [in Ukrainian].
4. Ponomarenko, S.I. (2016). Volonterstvo yak chynnyk formuvannia hromadianskoi svidomosti [Volunteering as a factor in the formation of civic consciousness]. *Naukovi zapysky NDU – Academic Notes of Nizhyn State University*, 10, 38 [in Ukrainian].

5. Initsiatyvy “Povernys zhyvym” ta “Kryla Feniksa” (2022). Ofitsiini zvity, 2014–2022 [Official reports, 2014–2022]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Bondar, T. (2019). Volonterskyi fenomen v Ukraini pislia 2014 roku [The volunteer phenomenon in Ukraine after 2014]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni T. Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv* [in Ukrainian].
7. Fond “Povernys zhyvym” (2023). Ofitsiinyi richnyi zvit [Official annual report]. Retrieved from https://savelife.in.ua [in Ukrainian].
8. Razom for Ukraine (n.d.). Official site – Razom for Ukraine. Retrieved from https://www.razomforukraine.org/ [in English].
9. Petrenko, O. (2022). Volonterski initsiatyvy ta mizhnarodna pidtrymka [Volunteer initiatives and international support]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Dashkevych, Ya.R. (2005). Ukrainska Povstanska Armiia: istorychni narysy [Ukrainian Insurgent Army: historical essays]. Lviv: Institute of Ukrainian Studies named after I. Krypiakevych, NAS of Ukraine. Retrieved from https://history.lnu.edu.ua/upa_daschkevych.pdf [in Ukrainian].
11. Ponomarenko, S.I. (2021). Volonterstvo yak chynnyk formuvannia mizhnarodnoho imidzhu Ukrainy [Volunteering as a factor in shaping Ukraine’s international image]. Kyiv [in Ukrainian].
12. Nova Poshta (n.d.). Humanitarian mail of Ukraine. Retrieved from https://humanitarian.novaposhta.ua/en/ [in English].
13. DrukArmy / PrintArmy (n.d.). Ofitsiina storinka spilnoty [Official community page]. Retrieved from https://printarmy.ua [in Ukrainian].
14. Petrenko, O. (2022). Rozshyrennia funktsii volonterstva pid chas viiny [Expansion of volunteering functions during the war]. Kyiv [in Ukrainian].
15. Bondarenko, L. (2019). Sotsialna vzaiemodiia ta koordynatsiia volonteriv [Social interaction and coordination of volunteers]. Lviv [in Ukrainian].
16. Kravchenko, E. (2018). Hromadianskyi kapital ta rol volonterstva [Civic capital and the role of volunteering]. *Sotsiolohichnyi zhurnal – Sociological Journal*, 4, 50 [in Ukrainian].

Ivanna Lomaka, Ihor Mandryk. The impact of the volunteer movement on the resilience and security of Ukrainian society in the context of contemporary threats

The article is devoted to the analysis of the volunteer movement as one of the key factors in strengthening the resilience and security of Ukrainian society in the face of contemporary challenges. The study examines the socio-political and security-related aspects of volunteer activity, its impact on social cohesion, the formation of civic identity, and the enhancement of trust between the state and civil society. Special attention is paid to the role of volunteer initiatives in overcoming crisis situations, particularly under conditions of military threats and humanitarian challenges. The contribution of the volunteer movement to ensuring social stability, supporting the state’s defense capability, and strengthening internal security is analyzed. The article also outlines potential risks and limitations of volunteer activity, as well as the need for its institutionalization and coordination by the state. The study concludes that the development of partnership-based interaction between state institutions and the volunteer sector is a prerequisite for increasing the resilience and security of Ukrainian society.

Key words: *Volunteer movement, society, societal resilience, security of Ukrainian society, national security, civil society, social cohesion, contemporary threats, crisis situations, the state.*

Відомості про авторів:
Ломака Іванна – кандидат політичних наук, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Мандрик Ігор – магістр,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 324.2:342.8(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-21

Микола Луцький
ORCID: 0009-0007-4094-8911

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті досліджено сучасний стан законодавства про політичні партії в Україні, виявлено ключові проблеми його застосування й обґрунтовано напрями модернізації з урахуванням конституційних принципів, євроінтеграційного вектора та практики державного контролю у сфері політичних фінансів. Показано, що чинна модель правового регулювання, сформована Законом України «Про політичні партії в Україні», поєднує класичні підходи до партійного будівництва з новими інструментами прозорості й відповідальності (зокрема звітування та державне фінансування, цифрові реєстри). Водночас зберігаються проблеми фрагментарності норм, неузгодженості з виборчим законодавством (у тому числі щодо гендерних квот), нерівномірності правозастосування й обмеженої спроможності санкційних механізмів стимулювати доброчесність політичних фінансів. Окрему увагу приділено безпековим обмеженням діяльності політичних партій в умовах дії правового режиму воєнного стану, правовим підставам наслідків судової заборони проросійських політичних партій, зокрема в частині переходу активів у власність держави. Доведено, що законодавство про політичні партії в Україні відіграє ключову роль у формуванні та функціонуванні національної партійної системи, а від його якості й ефективності значною мірою залежить рівень демократичного розвитку держави. Сформульовано пропозиції щодо кодифікації й оновлення законодавства: підвищення стандартів внутрішньопартійної демократії, гармонізація партійних і виборчих норм, удосконалення контролю й відповідальності за порушення фінансової дисципліни, розвиток цифрових механізмів прозорості, уточнення процедур заборони партій з гарантіями прав людини та принципом пропорційності.

Ключові слова: *політичні партії, партійне будівництво, політичні фінанси, державне фінансування, НАЗК, POLITDATA, гендерні квоти, заборона партій, євроінтеграція, модернізація законодавства.*

Вступ. Політичні партії є ключовим інститутом представницької демократії, що забезпечує формування та вираження політичної волі громадян, участь у виборчому процесі й функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Ефективність партійної системи безпосередньо залежить від якості правового регулювання створення й діяльності політичних партій, рівня внутрішньопартійної демократії, прозорості політичних фінансів і дієвості механізмів державного контролю.

В Україні правові засади діяльності політичних партій визначаються насамперед Конституцією України та Законом України «Про політичні партії в Україні», який із моменту ухвалення зазнав численних змін і доповнень. Такі трансформації відображають як загальні тенденції демократизації та євроінтеграції, так і реакцію держави на нові політико-правові виклики, зокрема посилення вимог до фінансової прозорості, запровадження державного фінансування партій, цифровізацію звітності, а також безпекові обмеження діяльності політичних сил в умовах воєнного стану.

Водночас багаторічна практика точкового коригування законодавства про політичні партії призвела до його фрагментарності, наявності внутрішніх суперечностей і колізій із

© М. Луцький, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

виборчим та антикорупційним законодавством. Особливої актуальності набувають проблеми узгодженості норм щодо участі партій у виборах, дотримання гендерних квот, правового статусу місцевих організацій партій, а також ефективності механізмів контролю за політичними фінансами й відповідальності за порушення законодавчих вимог.

Окремого наукового осмислення потребує питання правових меж діяльності політичних партій в умовах воєнної агресії включно з процедурою судової заборони партій і правовими наслідками таких рішень, зокрема щодо переходу майна й активів у власність держави. У цьому контексті особливого значення набуває пошук балансу між захистом національної безпеки та дотриманням принципів політичного плюралізму, свободи об'єднань і верховенства права. Актуалізують проблему й виклики, що пов'язані з ініціюванням перших повоєнних виборів чи ймовірністю їх проведення з метою завершення «гарячої стадії війни», на чому наполягають рф та окремі західні держави.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану законодавства про політичні партії в Україні й обґрунтування перспектив його модернізації з урахуванням євроінтеграційних орієнтирів, практики правозастосування й актуальних викликів демократичного розвитку.

Завдання дослідження – визначити нормативно-правову основу регулювання створення та діяльності політичних партій в Україні; основні переваги й системні недоліки чинного законодавства про політичні партії; дослідити правові механізми фінансування політичних партій і державного контролю у сфері політичних фінансів; виявити колізії та прогалини у взаємодії партійного й виборчого законодавства, зокрема щодо гендерних квот та участі партій у виборчому процесі; проаналізувати безпекові обмеження діяльності політичних партій і правові наслідки їх судової заборони; сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо модернізації законодавства про політичні партії в Україні.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалами дослідження слугували норми Конституції України, законодавство про політичні партії, виборче й антикорупційне законодавство, підзаконні нормативно-правові акти, а також аналітичні матеріали уповноважених державних органів і міжнародних інституцій у сфері політичного процесу та партійного будівництва. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання. Зокрема, використано формально-юридичний метод для аналізу нормативних приписів; системно-структурний – для виявлення взаємозв'язків між різними блоками законодавства; порівняльно-правовий – для співвіднесення національного регулювання з міжнародними стандартами; аналітико-узагальнювальний – для осмислення правозастосовної практики; метод правового прогнозування – для обґрунтування перспектив модернізації законодавства.

Результати та обговорення. Політичні партії є базовими інститутами сучасної демократії, через які реалізується принцип народного суверенітету й здійснюється політичне представництво. У демократичних політичних системах вони виконують роль стійких організаційних посередників між громадянським суспільством та органами державної влади, забезпечуючи формування політичної волі, участь громадян у виборчих процесах і рекрутування політичних еліт [6, с. 42–45; 10, с. 118–121].

У науковому дискурсі політичні партії розглядаються з позицій різних теоретичних підходів, кожен із яких по-своєму визначає необхідність і межі їх законодавчого регулювання. Інституціональний підхід акцентує увагу на формалізованому характері партій як елементів політичної системи, підкреслюючи їхню залежність від правових норм, що визначають порядок створення, організаційну структуру та механізми функціонування [15, с. 33–36]. Із цієї позиції законодавство про політичні партії є інструментом стабілізації партійної системи та забезпечення її передбачуваності.

Функціональний підхід, у свою чергу, зосереджується на аналізі соціально-політичних функцій партій, зокрема артикуляції та агрегації інтересів, політичної соціалізації громадян,

мобілізації електорату й формування урядової відповідальності [9, с. 17–19; 7, с. 140–142]. У межах цього підходу законодавче регулювання розглядається як засіб створення умов для ефективного виконання партіями своїх суспільно значущих функцій.

Нормативно-ціннісний підхід підкреслює роль політичних партій як носіїв демократичних цінностей і механізмів реалізації політичного плюралізму. Із цієї точки зору правове регулювання партійної діяльності має бути спрямоване не на обмеження політичної конкуренції, а на забезпечення рівних умов для участі різних політичних сил у політичному процесі [12, с. 214–216; 17, p. 8–10].

Законодавче регулювання діяльності політичних партій ґрунтується на поєднанні принципів свободи об'єднання та верховенства права. Держава, гарантуючи право громадян на створення політичних партій, водночас установлює правові обмеження, спрямовані на захист демократичного конституційного ладу, національної безпеки та прав людини [1, с. 36; 3, с. 5–7]. Такі обмеження мають бути пропорційними, правомірними й обґрунтованими, що відповідає загальноєвропейській правовій традиції.

У європейських демократіях політичні партії визнаються особливими суб'єктами публічного права, діяльність яких має значний вплив на функціонування державної влади. Це зумовлює наявність спеціального законодавства, що регламентує питання партійного фінансування, внутрішньої організації та державного контролю [20, p. 9–12]. Водночас надмірна регламентація партійної діяльності розглядається як загроза політичному плюралізму, що потребує постійного балансу між автономією партій і публічними інтересами [18, p. 325–327].

В Україні теоретико-правові засади діяльності політичних партій закріплені на конституційному рівні, де багатопартійність визначається однією з основ політичної системи. Конституційні положення конкретизуються в спеціальному законодавстві, яке формує нормативну модель партійної системи держави [1, с. 52–54; 3, с. 10–12]. Водночас українська модель правового регулювання партійної діяльності перебуває в процесі еволюції, що зумовлено трансформаційним характером політичної системи та необхідністю адаптації до європейських стандартів [5; 16, p. 15–18].

Таким чином, теоретико-правові засади законодавчого регулювання діяльності політичних партій визначаються взаємодією інституціональних, функціональних і нормативних підходів, що створює концептуальну основу для подальшого аналізу стану й перспектив модернізації партійного законодавства в Україні.

У ході дослідження встановлено, що чинне законодавство України про політичні партії загалом забезпечує нормативні передумови для їх функціонування, однак потребує системного оновлення з огляду на фрагментарність правового регулювання, наявність колізій і недостатню ефективність окремих механізмів контролю та відповідальності. Отримані результати стали підґрунтям для подальшого аналізу стану законодавства й визначення напрямів його модернізації.

Нормативно-правова основа регулювання діяльності політичних партій має багаторівневий характер і включає:

– конституційні норми про свободу об'єднань, політичний плюралізм і межі діяльності партій (зокрема заборону партій, що посягають на незалежність і територіальну цілісність держави) (Верховна Рада України);

– закон про політичні партії в Україні, який визначає порядок створення та реєстрації партій, членство, вимоги до статуту й програми, фінансування, звітування, державний контроль та підстави заборони партії (Законодавство України);

– антикорупційне та бюджетне регулювання щодо прозорості політичних фінансів, державного фінансування й контролю. Практично-інституційний вимір тут концентрується

навколо НАЗК, яке забезпечує механізми контролю й розподілу коштів, а також супроводжує цифрові інструменти звітування (НАЗК+1);

– виборче законодавство включно з гендерними квотами у виборчих списках і правилами формування списків. Питання узгодженості партійних і виборчих норм стало одним із джерел колізій (Вернадська бібліотека+1);

– підзаконні акти щодо реалізації судових рішень про заборону партій і переходу активів у власність держави (у межах спеціально затвердженого порядку) (Законодавство України+1);

Аналіз чинного законодавства дає підстави виокремити сильні сторони та системні проблеми, позитивні здобутки правового регулювання діяльності політичних партій. Насамперед це нормативна визначеність базових інститутів партійного будівництва. Закон про партії встановлює стандартні для демократичних систем інститути: правосуб'єктність партій, статутні вимоги, членство, права та обов'язки, порядок участі у виборах, припинення діяльності тощо (Законодавство України).

Однією з ключових реформ стала інституціалізація державного фінансування статутної діяльності партій і механізмів контролю, запровадження інструментів прозорості політичних фінансів і державного фінансування. Практика НАЗК підтверджує значні обсяги перерахувань партіям із держбюджету й регулярний нагляд за звітністю (НАЗК).

Запуск і розвиток реєстру POLITDATA як електронного середовища подання квартальної звітності створює основу для цифровізації звітування й доступність інформації. зменшення паперового документообігу та підвищення прозорості (НАЗК).

В умовах війни посилився акцент на конституційних межах свободи об'єднань і можливості судової заборони партій, програмні цілі або дії яких суперечать національній безпеці, що зумовило потребу вдосконалення механізмів реагування у випадках антидержавної діяльності (Верховна Рада України+1).

Водночас загострилися проблемні вузли чинної моделі, фрагментарність і «нашарування» змін. Наявність великої кількості редакцій і точкових правок створює ризики внутрішніх неузгодженостей, ускладнює прогнозованість і стабільність правового регулювання (Законодавство України).

Критичною є неузгодженість партійного та виборчого законодавства. Ілюстративним є питання гендерних квот: фіксація різних рівнів квот у різних актах провокує складність застосування й потенційну колізійність. Аналітичні матеріали фіксують наявність розбіжностей між підходами в законі про партії та Виборчому кодексі (вищий стандарт у виборчих правилах) (Вернадська бібліотека+1).

Простежується нерівномірність фінансової дисципліни партій та обмеженість «стимулюючого» ефекту санкцій. Дані НАЗК демонструють, що значна кількість партій не дотримується вимог звітування (зокрема квартального), що ставить питання про ефективність наявних механізмів відповідальності й належну адміністративну спроможність суб'єктів партійного будівництва (НАЗК+1).

Дискусійним залишається баланс між свободою об'єднань і безпековими обмеженнями. Питання заборони партій, наслідків для активів, а також процесуальних гарантій вимагає максимально чіткого законодавчого та процедурного дизайну, зважаючи на ризик політизації й втручання в політичний плюралізм. Водночас держава зобов'язана забезпечувати захист конституційного ладу й територіальної цілісності (Верховна Рада України+1).

Недостатньою є деталізація стандартів внутрішньопартійної демократії. Хоча статут партії є ключовим документом, законодавство не завжди забезпечує достатньо чіткі мінімальні стандарти внутрішніх процедур (виборність органів, прозорість прийняття рішень, гарантії участі членів, внутрішні механізми оскарження). Наслідком стає «закритість» партій як організацій і зниження довіри.

Найбільш «чутливою» в контексті політичної корупції є сфера політичних фінансів, забезпечення державного контролю й потреба його модернізації. Сучасна українська модель включає таке: (а) державне фінансування статутної діяльності партій, (б) регламентацію приватних внесків та витрат, (в) звітність і контроль.

Державне фінансування: інструмент інституціоналізації партій чи ризик бюджетної залежності? НАЗК у звітних матеріалах за 2024 рік наводить інформацію про розподіл і перерахування коштів політичним партіям на сотні мільйонів гривень, що підкреслює масштаб інституту державного фінансування. Це створює позитивний потенціал: зменшення залежності від олігархічного капіталу, підвищення стабільності партій, інституційний розвиток. Разом із тим без дієвого контролю зростає ризик нецільового використання, імітації партійної активності й «штучної» підтримки структур, що не мають реального представництва.

Недосконалим є й звітування партій: цифровізація та хронічні порушення. Запуск POLITDATA (та його оновлення до версії 2.0) позиціонується як інструмент онлайн-звітування, що має зменшити адміністративний тягар і підвищити прозорість. Однак фактичні дані НАЗК щодо кількості партій, які не подають звітів, демонструють, що цифрова інфраструктура сама по собі не гарантує дотримання закону.

Тому актуальним є запозичення міжнародних стандартів у реформі фінансування. Удосконалення фінансових правил традиційно пов'язано з рекомендаціями міжнародних інституцій. Наприклад, спільні висновки ОБСЄ/БДІПЛ і Венеціанської комісії щодо змін у сфері фінансування партій підкреслювали важливість таких змін для протидії політичній корупції та загалом позитивно оцінювали реформаторський напрямок (за наявності уточнень і гарантій).

ОБСЄ рекомендує забезпечити реальну прозорість і контроль (не формальний); не створити надмірних бар'єрів для свободи об'єднань; мінімізувати політизацію контролю – через чіткі критерії, цифрові сліди, судовий контроль і стандартизовані процедури.

Проблема правової узгодженості наочно проявляється в питанні гендерної рівності. Аналітичні огляди фіксують різний рівень квот у різних актах, що ускладнює правозастосування та створює «конфлікт стандартів» між базовим партійним законом і виборчим регулюванням.

Напрям модернізації тут очевидний: закріплення єдиного, несуперечливого стандарту (з пріоритетом більш високого рівня гарантій рівності), узгодження юридичної техніки формулювань і процедур перевірки дотримання квоти. Практика діяльності партій значною мірою відбувається через місцеві організації й осередки. У правозастосуванні важливим є питання статусу таких структур, зокрема тих, що мають статус юридичної особи, їхніх обов'язків щодо звітності та відповідальності. Окремі аналітичні матеріали акцентують на нормативній вимозі щодо звітності місцевих організацій, які набули статусу юридичної особи, що підтверджує потребу чіткої деталізації процедур для запобігання «розмиванню» відповідальності між центральним і місцевим рівнем партії (pravo.org.ua).

Питання заборони політичних партій завжди є тестом для демократії, адже стосується обмеження свободи об'єднань. У період воєнної агресії держава посилює увагу до захисту конституційного ладу та безпеки. Конституційний вимір таких обмежень відображає загальновідому формулу: забороняються утворення й діяльність політичних партій, програмні цілі або дії яких спрямовані на підрив незалежності й безпеки України.

Разом із тим критично важливо, щоб заборона партії здійснювалася виключно судом; ґрунтувалася на чітко визначених законом підставах; відповідала принципу пропорційності; передбачала процесуальні гарантії й ефективний судовий контроль.

Окремий аспект – майнові наслідки заборони. У 2022 році уряд затвердив порядок, який визначає механізм виконання рішень суду в частині переходу активів забороненої партії у власність держави. Саме цей елемент потребує особливої юридичної точності: щоб

уникнути як зловживань, так і правової невизначеності щодо статусу активів, третіх осіб, договорів, корпоративних прав тощо.

Напрям модернізації: уточнення законодавчих критеріїв доказування антидержавної діяльності партії; уніфікація процедур виконання рішень суду; додаткові запобіжники для захисту прав добросовісних третіх осіб; прозорість реєстраційних і виконавчих дій щодо активів.

Перспективи модернізації очевидні в переході від «точкових правок» до системної реформи. У публічному дискурсі знову актуалізується ідея нової редакції/оновленого закону про політичні партії, що опосередковано свідчить: чинна конструкція вичерпує потенціал «дрібного ремонту» й потребує системного переосмислення.

Науково обґрунтовані напрями модернізації можна згрупувати так: систематизація й кодифікаційна логіка підготовка нової редакції закону про партії з відмовою від «латання» фрагментами; усунення дублювань і колізій із виборчим законодавством; чітка «мапа» відсильних норм до антикорупційного та бюджетного регулювання.

Мінімальні стандарти внутрішньопартійної демократії встановлення законодавчих мінімумів щодо регулярності з'їздів/конференцій, демократичних процедур формування керівних органів, прозорості дисциплінарних процедур, внутрішньопартійного оскарження рішень. Це не має перетворюватися на надмірне «одержавлення» партій, але повинно гарантувати, що партія як ключовий демократичний інститут не є «приватною корпорацією лідера».

Посилення ефективності політичних фінансів і відповідальності завершення переходу до повноцінного електронного звітування й стандартизації даних; автоматизовані ризик-індикатори порушень на основі POLITDATA; посилення відповідальності за систематичне неподання звітів із градацією санкцій (від попередження до фінансових обмежень/втрати права на фінансування) – з чіткими строками й процедурними гарантіями. Актуальність таких змін підсилюється тим, що НАЗК фіксує значні масиви неподаних звітів.

Сучасний стан законодавства про політичні партії в Україні: інституційні виклики та нормативні дисбаланси. Становлення й розвиток законодавства про політичні партії в Україні відбувається в умовах тривалої політичної трансформації, що зумовлює поєднання демократичних інновацій із збереженням інституційних деформацій. Чинна нормативно-правова база, насамперед Закон України «Про політичні партії в Україні», створює загальні рамки функціонування партій, однак не забезпечує належного рівня їх інституційної спроможності й стабільності [3, с. 12–15; 7, с. 144–147].

Важливим досягненням останніх років стало посилення фінансової регламентації діяльності політичних партій, зокрема шляхом упровадження державного фінансування й обов'язкової фінансової звітності. Ці зміни були спрямовані на зменшення залежності партій від приватних донорів і підвищення прозорості політичного процесу [4, с. 28–30; 11, с. 115–118]. Водночас практика застосування відповідних норм засвідчила їх обмежену результативність, оскільки фінансова звітність нерідко має формальний характер, а контрольні механізми не завжди забезпечують реальну відповідальність за порушення [19, p. 21–24].

Суттєвою проблемою чинного законодавства залишається декларативність вимог щодо внутрішньопартійної демократії. Формальне закріплення демократичних процедур у статутах політичних партій не супроводжується ефективними правовими інструментами контролю за їх дотриманням. У результаті партійна діяльність часто характеризується концентрацією влади в руках вузького керівного кола й домінуванням лідерського чинника [14, с. 68–71; 18, p. 331–334].

Окрему увагу варто звернути на фрагментарність і внутрішню неузгодженість законодавства про політичні партії. Норми партійного законодавства тісно пов'язані з виборчим правом, однак відсутність системного підходу до їх гармонізації призводить до виникнення колізій і прогалин у правовому регулюванні [2, с. 54–56; 8, с. 90–92]. Це негативно впливає на

правозастосовну практику та створює можливості для ситуативного використання правових норм у політичній боротьбі.

Інституційна слабкість партійної системи України значною мірою зумовлена саме недосконалістю законодавчого регулювання. Більшість політичних партій функціонують переважно як електоральні проєкти, активізуючись у період виборчих кампаній і втрачаючи організаційну активність у міжвиборчий період [13, с. 46–48; 15, с. 201–204]. Така модель партійної діяльності свідчить про відсутність ефективних правових стимулів для довгострокового програмного й ідеологічного розвитку.

Додатковим викликом для законодавства про політичні партії є сучасні безпекові та соціально-політичні умови, у яких функціонує українська держава. Воєнні загрози й необхідність захисту національної безпеки актуалізують питання допустимих меж обмеження партійної діяльності, що, у свою чергу, потребує чітких правових критеріїв і гарантій недопущення зловживань [1, с. 36–38; 5].

Таким чином, сучасний стан законодавства про політичні партії в Україні характеризується наявністю значного нормативного потенціалу, який, однак, не реалізується повною мірою через інституційні дисбаланси, декларативність окремих правових норм і відсутність системного підходу до правового регулювання партійної діяльності. Це зумовлює потребу в подальшій модернізації законодавства з метою інституційного зміцнення партійної системи та підвищення ефективності демократичного врядування.

Аналіз чинного законодавства та практики його застосування, проблем, які при цьому виникають, об'єктивують потребу окреслити перспективи модернізації законодавства про політичні партії в Україні. Модернізація законодавства про політичні партії в Україні є необхідною передумовою інституційного зміцнення демократичної політичної системи та підвищення якості політичного представництва. У сучасних умовах реформування має здійснюватися з урахуванням не лише внутрішніх політико-правових потреб, а й міжнародних зобов'язань України, зокрема в межах європейської інтеграції та адаптації національного законодавства до стандартів Ради Європи та Європейського Союзу [5; 20, p. 18–21].

Одним із ключових напрямів модернізації є нормативне забезпечення реальної внутрішньопартійної демократії. Чинне законодавство декларує демократичні засади діяльності політичних партій, однак не встановлює чітких та обов'язкових процедур їх практичної реалізації. У результаті внутрішньопартійні механізми ухвалення рішень часто залишаються непрозорими, що сприяє концентрації влади в руках партійного керівництва й посиленню персоналізованого характеру партійної діяльності [14, с. 68–71; 18, p. 331–334].

У цьому контексті доцільним є запровадження мінімальних стандартів внутрішньопартійної демократії на законодавчому рівні, зокрема щодо періодичності виборів керівних органів, участі рядових членів партій у формуванні виборчих списків і забезпечення внутрішньої підзвітності. Такий підхід відповідає рекомендаціям Венеціанської комісії та практиці держав Європейського Союзу [20, p. 22–25; 17, p. 14–16].

Другим важливим напрямом модернізації законодавства є вдосконалення системи фінансування політичних партій. Запроваджене в Україні державне фінансування партій стало суттєвим кроком у напрямі зменшення впливу приватного капіталу на політичні процеси. Водночас практика його застосування виявила обмежену ефективність у стимулюванні програмної й ідеологічної діяльності партій [11, с. 120–122; 19, p. 37–40].

У перспективі доцільним є перегляд критеріїв розподілу державного фінансування з урахуванням не лише виборчих результатів, а й реальної організаційної активності партій, рівня їхньої регіональної представленості й дотримання стандартів внутрішньопартійної демократії. Такий підхід сприяв би формуванню стабільних партійних структур і зменшенню електорального опортунізму [7, с. 148–150; 16, p. 15–18].

Окрему увагу в процесі модернізації законодавства варто приділити питанням систематизації й узгодження нормативно-правової бази. Наявність колізій між законодавством про політичні партії та виборчим законодавством негативно впливає на правову визначеність і створює можливості для маніпуляцій у виборчому процесі [2, с. 54–56; 8, с. 90–92]. У цьому зв'язку актуальним є питання комплексного перегляду й гармонізації відповідних правових норм.

Перспективним напрямом є також інституціоналізація механізмів публічного та громадського контролю за діяльністю політичних партій. Підвищення рівня відкритості партій, доступності фінансової та організаційної інформації сприятиме зростанню суспільної довіри й зміцненню легітимності партійної системи [6, с. 210–213; 15, с. 201–204].

У стратегічній перспективі модернізація законодавства про політичні партії має бути спрямована на формування програмно орієнтованої, ідеологічно структурованої партійної конкуренції. Це створить умови для переходу від ситуативної електоральної активності до сталого розвитку партій як інститутів демократичного врядування й політичної відповідальності [9, с. 20–22; 12, с. 218–221].

Висновки. Отже проведене дослідження засвідчує, що законодавство про політичні партії в Україні відіграє ключову роль у формуванні та функціонуванні національної партійної системи, а від його якості й ефективності значною мірою залежить рівень демократичного розвитку держави. Політичні партії є не лише учасниками виборчого процесу, а й базовими інститутами політичного представництва, через які реалізуються принципи політичного плюралізму, народного суверенітету й відповідальності влади.

Сучасні підходи до їхнього правового статусу формуються на перетині інституціонального, функціонального та нормативно-ціннісного підходів. Законодавче регулювання партійної діяльності покликане забезпечити баланс між свободою політичного об'єднання й необхідністю захисту демократичного конституційного ладу. Водночас надмірна або фрагментарна регламентація може негативно впливати на розвиток політичної конкуренції й автономію партій як суб'єктів політичного процесу.

Дослідження сучасного стану законодавства про політичні партії в Україні дало змогу виявити низку системних проблем і нормативних дисбалансів. Попри наявність спеціального законодавства та здійснення окремих реформаторських кроків, правове регулювання партійної діяльності залишається недостатньо ефективним з точки зору інституційного зміцнення партійної системи. Зокрема, зберігається декларативний характер норм щодо внутрішньопартійної демократії, що сприяє концентрації влади в руках партійного керівництва й персоналізації політичних партій.

Окрему проблему становить фрагментарність нормативно-правової бази та неузгодженість законодавства про політичні партії з виборчим законодавством. Наявність правових колізій і прогалин негативно впливає на правозастосовну практику, створює умови для ситуативного використання законодавчих норм у політичній боротьбі. Це, у свою чергу, знижує рівень правової визначеності й довіри громадян до політичних інститутів.

Запровадження державного фінансування політичних партій стало важливим кроком у напрямі підвищення прозорості політичного процесу та зменшення впливу приватних фінансових інтересів. Однак практика реалізації відповідних норм засвідчує, що чинна модель фінансування не завжди сприяє розвитку програмно орієнтованих і стабільних партійних структур. Формалізація фінансової звітності й обмежена ефективність контрольних механізмів знижують потенціал державного фінансування як інструмента інституційного розвитку партій.

Перспективи модернізації законодавства про політичні партії в Україні, уважаємо, мають розглядатися в контексті європейської інтеграції й адаптації національного законодавства до міжнародних демократичних стандартів. Пріоритетними напрямами такої

модернізації є посилення нормативних гарантій внутрішньопартійної демократії, удосконалення механізмів фінансування та державного контролю, а також систематизація й узгодження партійного та виборчого законодавства.

Реалізація зазначених напрямів модернізації сприятиме переходу від ситуативної, електорально-орієнтованої моделі партійної діяльності до інституційно стабільної, програмно й ідеологічно структурованої партійної конкуренції. У стратегічній перспективі це створить передумови для зміцнення партійної системи України, підвищення якості політичного представництва й ефективності демократичного врядування загалом.

Література:

1. Батанов О. В. Політичні партії у системі конституційної демократії. Київ : *Юридична думка,* 2019. 320 с.
2. Бебик В. М. Політичні партії і партійні системи сучасної України. Київ : *Знання*, 2018. 256 с.
3. Виборчий кодекс України : Закон України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2020. № 7–9. Ст. 48; поточна ред. – ред. від 31.12.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20 (дата звернення: 02.01.2026).
4. Григор'єв О. В. Правове регулювання діяльності політичних партій в Україні. *Право України.* 2020. № 3. С. 85–96.
5. Дерев'янко С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану: політико-правові підстави. *Держава і право. Серія «Політичні науки» :* збірник наукових праць / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ : Юридична думка, 2019. Вип. 93. С. 26–38
6. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція, 18–19 жовтня 2002 року) [Висновок n 190/2002 CDL-AD(2002)023rev]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2002_ 023_rev_2002_10_30.pdf (дата звернення: 02.01.2026).
7. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред. – ред. від 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 02.01.2026).
8. Кресіна І. О. Політичні партії як інститут демократії в Україні. *Політичний менеджмент.* 2019. № 2. С. 14–23.
9. Литвин В. М. Політичні партії: теорія і практика. Київ : Либідь, 2017. 384 с.
10. Мельник М. І. Фінансування політичних партій: європейський досвід та українські реалії. *Держава і право.* 2021. Вип. 91. С. 112–123.
11. Монолатій І. С., Дерев'янко С. М. Модель місцевого самоврядування Республіки Польща: досвід для України. *Держава і право* : *збірник наукових праць* / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ : Юридична думка, 2022. Вип. 92. С. 194–214.
12. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Наукова думка, 2020. 520 с.
13. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056; поточна ред. – ред. від 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text (дата звернення: 02.01.2026).
14. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2365-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118; поточна ред. – ред. від 19.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text (дата звернення; 02.01.2026).
15. Ребкало В. А. Інституціоналізація партійної системи України. Суспільно-політичні процеси. 2018. № 4. С. 45–54.
16. Сахань О. М. Політичні партії в умовах трансформації політичного режиму. *Політологічні студії.* 2022. № 1. С. 66–75.
17. Шайгородський Ю. Ж. Партійна система України: стан і тенденції розвитку. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020. 248 с.
18. Casal Bértoa F. Party Systems in Post-Soviet Democracies. *East European Politics.* 2019. Vol. 35, № 1. P. 1–22.

19. Katz R. S., Mair P. Democracy and the Cartelization of Political Parties. Party Politics. 2018. Vol. 24, № 1. P. 6–19.

20. OSCE/ODIHR. Political Party Regulation in Ukraine: Assessment Report. Warsaw, 2021. 68 p.

21. Van Biezen I. Political Parties in New Democracies. Comparative Politics. 2019. Vol. 51, № 3. P. 321–340.

22. Venice Commission. Guidelines on Political Party Regulation. Strasbourg, 2020. 54 p.

References:

1. Batanov, O.V. (2019). Politychni partii u systemi konstitutsiinoi demokratii [Political parties in the system of constitutional democracy]. Kyiv: Yuridychna dumka [in Ukrainian].

2. Bebyk, V.M. (2018). Politychni partii i partiini systemy suchasnoi Ukrainy [Political parties and party systems of modern Ukraine]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2019). Vyborchyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 19 hrud. 2019 r. № 396-IX [Electoral Code of Ukraine: Law of Ukraine of 19 Dec. 2019 No. 396-IX]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 7–9, 48. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20 [in Ukrainian].

4. Hryhoriev, O.V. (2020). Pravove rehuliuvannia diialnosti politychnykh partii v Ukraini [Legal regulation of political parties' activity in Ukraine]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 3, 85–96 [in Ukrainian].

5. Derevian'ko, S.M. (2019). Obmezhennia politychnykh prav hromadian v umovakh voiennoho stanu: polityko-pravovi pidstavy [Restriction of citizens' political rights under martial law: political-legal grounds]. *Derzhava i pravo: zb. nauk. pr. Seriia: Politychni nauky – State and Law: Collection of Scientific Works. Series: Political Science,* 93, 26–38. Kyiv: Yuridychna dumka [in Ukrainian].

6. Venice Commission. (2002). Kodeks nalezhnoi praktyky u vyborchykh spravakh: kerivni pryntsypy ta poiasniuvalna dopovid [Code of Good Practice in Electoral Matters: Guidelines and Explanatory Report] (CDL-AD(2002)023rev). Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2002_023_rev_2002_10_30.pdf [in English].

7. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). Konstytutsiia Ukrainy : pryiata na piatii sessii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. [Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine, 28 June 1996]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine,* 30, 141. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text [in Ukrainian].

8. Kresina, I.O. (2019). Politychni partii yak instytut demokratii v Ukraini [Political parties as an institution of democracy in Ukraine]. *Politychnyi menedzhment – Political Management,* 2, 14–23 [in Ukrainian].

9. Lytvyn, V.M. (2017). Politychni partii: teoriia i praktyka [Political parties: theory and practice]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

10. Melnyk, M.I. (2021). Finansuvannia politychnykh partii: ievropeiskyi dosvid ta ukrainski realii [Funding of political parties: European experience and Ukrainian realities]. *Derzhava i pravo – State and Law*, 91, 112–123 [in Ukrainian].

11. Monolatiy, I.S., & Derevian'ko, S.M. (2022). Model mistsevoho samovriaduvannia Respubliky Polshcha: dosvid dlia Ukrainy [Local self-government model of the Republic of Poland: lessons for Ukraine]. Derzhava i pravo: zb. nauk. pr. – *State and Law: Collection of Scientific Works*, 92, 194–214. Kyiv: Yuridychna dumka [in Ukrainian].

12. Pohorilko, V.F., & Fedorenko, V.L. (2020). *Konstytutsiine pravo Ukrainy* [Constitutional Law of Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. № 1700-VII [On Prevention of Corruption: Law of Ukraine of 14 Oct. 2014 No. 1700-VII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 49, 2056. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text [in Ukrainian].

14. Verkhovna Rada of Ukraine. (2001). Pro politychni partii v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 5 kvit. 2001 r. № 2365-III [On Political Parties in Ukraine: Law of Ukraine of 5 Apr. 2001 No. 2365-III]. V*idomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 23, 118. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text [in Ukrainian].

15. Rebkalo, V.A. (2018). Instytutsionalizatsiia partiinoi systemy Ukrainy [Institutionalization of Ukraine's party system]. Suspil'no-politychni protsesy – Socio-Political Processes, 4, 45–54 [in Ukrainian].

16. Sakhan', O.M. (2022). Politychni partii v umovakh transformatsii politychnoho rehimu [Political parties in the context of political regime transformation]. Politolohichni studii – Political Studies, 1, 66–75 [in Ukrainian].

17. Shaigorodskyi, Yu.Zh. (2020). Partiina systema Ukrainy: stan i tendentsii rozvytku [Party system of Ukraine: state and development trends]. Kyiv: IPiEND im. I.F. Kurasa, NAN Ukrainy [in Ukrainian].

18. Casal Bértoa, F. (2019). Party systems in post-Soviet democracies. East European Politics, 35(1), 1–22 [in English].

19. Katz, R.S., & Mair, P. (2018). Democracy and the cartelization of political parties. Party Politics, 24(1), 6–19 [in English].

20. OSCE/ODIHR. (2021). Political party regulation in Ukraine: Assessment report. Warsaw: OSCE/ODIHR [in English].

21. Van Biezen, I. (2019). Political parties in new democracies. Comparative Politics, 51(3), 321–340 [in English].

22. Venice Commission. (2020). Guidelines on political party regulation. Strasbourg: Venice Commission [in English].

Mykola Lutsky. Legislation on political parties in Ukraine: current status and prospects for modernization

The article examines the current state of legislation on political parties in Ukraine, identifies key problems in its application, and substantiates directions for modernization, taking into account constitutional principles, the European integration vector, and the practice of state control in the field of political finance. It shows that the current model of legal regulation, formed by the Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine", combines classic approaches to party building with new instruments of transparency and accountability (in particular, reporting and state financing, digital registers). At the same time, problems remain with the fragmentation of norms, inconsistency with electoral legislation (including gender quotas), uneven enforcement of the law, and the limited ability of sanction mechanisms to encourage integrity in political finance. Special attention is paid to security restrictions on the activities of political parties under martial law, the legal grounds for the consequences of the judicial ban on pro-Russian political parties, in particular, with regard to the transfer of assets to state ownership. It has been proven that legislation on political parties in Ukraine plays a key role in the formation and functioning of the national party system, and that the level of democratic development of the state largely depends on its quality and effectiveness. Proposals for codifying and updating legislation have been formulated: raising standards of internal party democracy, harmonizing party and electoral rules, improving control and accountability for violations of financial discipline, developing digital transparency mechanisms, and clarifying procedures for banning parties with guarantees of human rights and the principle of proportionality.

Key words: *political parties, party building, political finance, state funding, NACP, POLITDATA, gender quotas, party bans, funding of political parties, European integration, modernization of legislation.*

Відомості про автора:

Луцький Микола – здобувач наукового ступеня «доктор філософії» за спеціальністю С2 Політологія, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 05.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 364-322:[316.3:172](477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-22

Тетяна Мадрига
ORCID: 0000-0001-7761-9811

СОЦІАЛЬНА САМООРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ОСОБИСТИХ НАРАТИВАХ ВОЛОНТЕРІВ (НА МАТЕРІАЛАХ КНИГИ «ЄДНОСТІ СИЛА»)

У статті досліджується феномен соціальної самоорганізації українського суспільства в умовах повномасштабної війни крізь призму особистих наративів волонтерів. Метою роботи є аналіз волонтерських свідчень як джерела осмислення механізмів громадянської мобілізації, солідарності й колективної дії в контексті національного спротиву російській агресії. Емпіричну основу дослідження становлять усні свідчення й наративи волонтерів, зібрані авторкою та опубліковані в книзі «Єдності сила». Методологічно стаття спирається на поєднання наративного аналізу, якісного контент-аналізу й теоретичних підходів до вивчення соціальної самоорганізації, соціального капіталу й довіри. У результаті дослідження виявлено, що волонтерські наративи відображають стихійний, емерджентний характер самоорганізації, оснований на горизонтальних зв'язках, взаємній довірі та моральній відповідальності. Обґрунтовано, що процеси децентралізації й інституційне зміцнення територіальних громад створили сприятливі умови для швидкої мобілізації громадянських ініціатив у перші місяці війни. Зроблено висновок, що соціальна самоорганізація, зафіксована в особистих волонтерських наративах, постає важливим чинником національної стійкості й формування нової культури громадянської участі в Україні.

Ключові слова: *соціальна самоорганізація, волонтерство, волонтерські ініціативи, волонтерські наративи, громадянське суспільство, національна стійкість, децентралізація, довіра.*

Феномен соціальної самоорганізації українського суспільства в умовах війни став одним із найяскравіших проявів громадянської зрілості й солідарності й найістотнішою ознакою сучасного національного спротиву.

Важливим інституційним підґрунтям для розгортання процесів соціальної самоорганізації в Україні стала реформа децентралізації. Як доводять вітчизняні дослідники [7], децентралізація є однією з найуспішніших реформ, реалізованих до початку широкомасштабного вторгнення, оскільки вона не лише оптимізувала систему публічного управління, а й оформила інституційні рамки демократичних принципів організації суспільного життя. У результаті реформи територіальна громада була конституйована як повноважний суб'єкт місцевої політики, здатний до самостійного ухвалення рішень, мобілізації ресурсів і координації колективних дій. Зміцнення соціального капіталу громад та активізація громадянських мереж місцевої самоорганізації внаслідок реформування місцевого самоврядування, на думку дослідників [7], значною мірою забезпечили важливий соціальний ефект національної стійкості, самоорганізації та практик солідаризації громадян у протистоянні широкомасштабному вторгненню, особливо на його початковому етапі. Саме на рівні територіальних громад відбулося поєднання інституційної спроможності й громадянської ініціативи, що дало змогу швидко реагувати на виклики війни.

Після початку повномасштабної агресії росії у 2022 році саме волонтерський рух перетворився на головну форму мобілізації суспільних ресурсів і спільної дії, уособлення

© Т. Мадрига, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

взаємодопомоги й довіри. В умовах кризи, коли державні механізми були перевантажені, суспільство продемонструвало унікальну здатність до самоорганізації – до утворення горизонтальних структур, мережевих ініціатив і моральної солідарності. На відміну від організованих державних структур, волонтерські ініціативи виникали стихійно, але швидко набували ознак системності й стали ключовим чинником виживання держави.

Стан наукового дослідження проблеми соціальної самоорганізації українського суспільства засвідчує її міждисциплінарний характер і все більшу увагу соціологів, політологів і дослідників громадянського суспільства. У працях українських науковців до 2022 року самоорганізація переважно аналізувалася в контексті розвитку громадянського суспільства, Революції Гідності, децентралізаційних процесів і волонтерського руху як форми громадянської участі. Після початку повномасштабної війни дослідницький фокус суттєво змістився в бік вивчення самоорганізації як чинника національної стійкості, суспільної мобілізації та здатності держави до виживання в умовах екзистенційної загрози. Водночас, попри наявність значного масиву емпіричних спостережень і публіцистичних узагальнень, проблема соціальної самоорганізації українського суспільства в умовах війни потребує подальшого системного теоретичного осмислення, зокрема з погляду її інституційних передумов, ціннісно-моральних засад і довготривалих наслідків для трансформації політичної культури й моделі взаємодії між громадянами, громадами та державою.

У цьому контексті книга Тетяни Мадриги «Єдності сила» [3] є унікальним джерелом для аналізу соціальних механізмів самоорганізації, оскільки в її основі – живі свідчення волонтерів про досвід національного спротиву, людяність і колективну дію. Історії волонтерів власним прикладом уособлюють самоорганізацію як соціальний і моральний феномен.

Поняття самоорганізації трактується як процес формування просторової, темпоральної й функціональної структур системи, що виникає спонтанно, проявляється стрибкоподібними переходами за певних характеристик системи та без цілеспрямованого впливу ззовні [2, с. 9].

Вираженням багатого соціального капіталу є, згідно з Р. Патнемом, самоорганізація людей, створення численних товариських груп, клубів, об'єднань, спільна мобілізація, щоб не лише виконати якісь важливі для колективу завдання, допомогти, а й відпочити, відновити сили та здоров'я, спільно розважитися. Така багата й густа мережа груп, які формувалися за ініціативою знизу, становила, на думку Р. Патнема, силу традиційної Америки [5, с. 302–303]. У цьому контексті різноманітні форми самоорганізації громадян містять величезні резерви соціального, економічного й культурного розвитку держави [4, с. 100].

Книга «Єдності сила» ілюструє ці теоретичні засади на прикладах особистих історій, у яких приватна ініціатива переростає в спільну дію. Наративи волонтерів демонструють, як самоорганізація народжується стихійно у відповідь на екзистенційний виклик війни. Волонтери згадують, що з перших днів вторгнення діяли інтуїтивно, без наказів і планів. Герої книги Олексій та Ольга Гнатковські, засновники благодійного фонду «Україна – мій дім», згадують, що в перші дні вторгнення не було ні наказів, ні планів – була лише потреба діяти. «Перед нами не стояло жодного питання про те, чи виїжджати за кордон. росія почала жорстоку війну проти українського народу! Але ж ми сильніші! Ми одразу почали думати, чим можна бути корисними для своєї країни. Вирішили поїхати в церкву Матері Божої Неустанної Помочі УГКЦ, що знаходиться на вул. Івасюка, при якій Оля має дитячу школу естетичного виховання. Запитали у священника, чи потрібна якась допомога. Отець сказав, що одному воїну потрібен тепловізор. Ми зрозуміли, що треба відкривати збір, оскільки мене в Івано-Франківську знають і ні в кого не буде сумніву, що я шарлатан і можу привласнити зібрані кошти. Так ми і включились у волонтерську діяльність» [3, с. 10]. Власник клініки пластичної хірургії Станіслав Онищук у перший день повномасштабного вторгнення пригадує: «Я сидів в пустому офісі і міркував, що обставини змінились і змінились вони, судячи

з усього, надовго. Пам'ятаю, як думав, що робити з усім. Під «усім» маю на увазі офіс з продажу косметики, клініку косметології в центрі Івано-Франківська і новозбудований хірургічний стаціонар в Лисці на чотири палати і сім ліжок, в якому вдалось провести всього-на-всього шість операцій. Я міркував, що коли пройде час і я буду згадувати початок війни, думати про вибір, який я зробив у той день, чи не буду я шкодувати про свою слабкість чи безвольність? Яке рішення я, як Станіслав Онищук, маю ухвалити зараз, в умовах війни, яка триватиме невідомо скільки? В офісі нікого не було, я був сам на сам з собою і мав час на роздуми. Я думав про те, як використати всі можливі ресурси, щоб потім мені не було соромно за те, що я не зробив цього...» [3, с. 60]. Ці роздуми переросли в ідею створення добровольчого хірургічного шпиталю з метою надання безоплатної медичної та психологічної допомоги людям, які постраждали від війни, яка була успішно втілена завдяки швидкій самоорганізації й формуванню команди фахівців.

Як стверджує волонтерка спільноти «Калуські бджілки», «Калуські бджілки» – це спільнота, що виникла в результаті самоорганізації моїх подруг і знайомих. Було чітке розуміння, що потрібно якось допомагати воїнам, тільки ще не було розуміння яким чином це робити. Якось мені зателефонувала моя подруга Оксана Пукіш і запропонувала щось приготувати, щоб передати військовим. Тоді я, разом з іншими подругами, почали готувати вареники, налисники, пиріжки, пампухи. Вже на початку березня ми почали відправляти їжу на передову» [3, с. 300].

Співзасновниця БО «БФ «Добро-Дії» та волонтерського центру «Маскувальні феї» Олена Николин, згадуючи початок повномасштабного вторгнення росії в Україну, стверджує, що «всі були перелякані, але всі хотіли щось робити. Наступного дня я подумала, що треба бігти по школах, дивитись, хто що робить, і долучатись до допомоги. Перше, що прийшло в голову, – це маскувальні сітки, які робили в приміщенні ліцею № 10 – найближчого до мого дому. В освітньому закладі було дуже багато людей, всі робили сітки, але мотали невідомо що і невідомо для кого. Все відбувалось дуже стихійно: люди зносили все, що мали, але ніхто не знав, що саме плести. Пригадую навіть, як робили сітки яскраво бірюзового кольору, який абсолютно непридатний для маскування на фронті. Але тоді плетіння сіток мало більше психотерапевтичний ефект: люди хотіли щось робити руками, бути в колективі і спільно проживати війну, що почалась. Ми всі дуже здружилися, хапаючись за рятівне коло спілкування. Я розуміла, що робимо добру справу не лише для фронту, але й одне для одного» [3, с. 228].

«Після початку повномасштабного вторгнення рф питання створення волонтерського центру виникло само собою. Неможливо було сидіти на місці… Я не остання людина у парафії – люди знали мене, знали, як я працюю. Якось вирішила звернутись до монастиря із закликом плести сітки. Ігумен дозволив бажаючим долучитись до допомоги фронту і використати для плетіння актову залу. Першими помічниками були батьки моїх учнів, проте інформація про існування нашого центру дуже швидко поширювалась і щодня до нас приєднувались нові люди. Вони чули, що ми щось робимо і приходили до нас – відчуття паніки, шоку, страху і невідомості тільки посилювали необхідність долучатись хоча б до якоїсь допомоги. Були серед нас і вимушено переміщені особи. Я, як куратор, мала бути організованою, мати мету, напрямок і розуміння, як сприяти фронту, не маючи коштів. В центрі щодня збиралось близько 250 осіб, і всім їм потрібно було дати роботу, всіх треба було скоординувати» [3, с. 182–183]. Цей приклад демонструє первинну, емоційно-моральну природу соціальної самоорганізації, коли колективна дія виникає спонтанно, як внутрішня потреба.

Такі свідчення відображають стихійний характер соціальної мобілізації, коли особисте почуття відповідальності, тривоги чи страху перетворюється на активну допомогу. Це прояв моральної самоорганізації, коли колективна дія народжується без зовнішнього директивного імпульсу, а виключно з почуття солідарності.

Однією з ключових характеристик волонтерської самоорганізації є її емерджентність – властивість системи, що полягає у виникненні нових якостей або структур, які не можна звести до простої сукупності окремих її елементів, а які з'являються внаслідок їх взаємодії.

Ця особливість проявляється в здатності суспільства спонтанно формувати ефективні та стійкі форми взаємодії, здатні підтримувати життєздатність держави в умовах кризи. Як зазначається в книзі «Єдності сила», окремі волонтерські ініціативи, започатковані однією людиною чи невеликою групою, часто переростали в більші організовані структури, що координували допомогу на місцевому та міжнародному рівнях. Так виникли благодійні організації «Save Ukraine Now», «Згуртовані», «Порт Франківськ», «Свій за свого», «Україна – мій дім», Перший добровольчий хірургічний шпиталь, «З покликом в серці», БО «БФ «Добро-Дії» та волонтерський центр «Маскувальні феї», які стали потужними центрами допомоги.

У книзі наводиться низка свідчень, коли з маленьких ініціатив виростали масштабні волонтерські фонди. Волонтерська діяльність відомого українського актора Олексія Гнатковського розпочалася зі збору на один тепловізор і за короткий період трансформувалася в діяльність благодійного фонду. «За той короткий період ми вже побачили, що завжди просять реквізити юридичної особи. Так і зрозуміли, що офіційна реєстрація благодійного фонду відкриє більше можливостей для залучення допомоги. Однак, через закриття реєстрів нам довелося чекати. Волонтерська діяльність звела мене з Любою Романчук, власницею консалтингової компанії «Калина Консалт», яка запропонувала допомогу в підготовці документів і реєстрації фонду. Коли реєстри нарешті відкрилися, ми заснували наш фонд «Ukraine – My Home»» [3, с. 11]. Така еволюція – приклад інституціоналізації знизу, коли самоорганізація переходить із неформальної фази до сталого соціального механізму.

Волонтерські історії в книзі свідчать, що така самоорганізація має глибокі корені в громадській культурі. «Моє волонтерство розпочалось з допомоги Євромайдану у 2013 році, а вже після анексії Криму і початку бойових дій на Сході України, разом з Романом Островським, Русланом Ілюком, Геннадієм Микиткою зареєстрували юридичну особу ГО «Громадська ініціатива Галичини», щоб все відбувалось в рамках закону. Тоді ми зосередились на тактичній медицині, яка так і залишилась основним напрямком нашої діяльності й досі» [3, с. 378]. Це показує тяглість української традиції громадянської самоорганізації, яка почалася ще під час Революції Гідності й стала фундаментом сучасного волонтерського руху.

Емерджентність волонтерської самоорганізації свідчить, що колективна ініціатива, основана на довірі та спільних цінностях, здатна породжувати нові соціальні механізми, які неможливо створити адміністративним шляхом, і водночас демонструє високу адаптивність і зрілість громадянського суспільства.

Одним із центральних мотивів, що проходить крізь усі історії, є довіра як основа горизонтальної взаємодії. Більшість волонтерів не мали ані формальних повноважень, ані чіткої структури, проте їх об'єднувала взаємна впевненість у добрих намірах інших. Співзасновниця ГО «Громадська ініціатива Галичини» Леся Качурова стверджує: «У роботі нашої громадської організації та інших волонтерських ініціатив чітко видно як працює теорія шести рукостискань, висунута 1969 року американськими психологами Стенлі Мілґремом і Джеффрі Треверсом. Якось до нас в офіс прийшов нікому не знайомий чоловік, він дуже поспішав, залишив нам 10 000 грн., відмовився фотографуватись і дякувати. І ми лише навздогін з'ясовували, що він знає когось, хто вчився з кимось із наших волонтерів. Словом, десь пробігало знайоме ім'я...» [3, с. 384].

Олексій Гнатковський, співзасновник благодійного фонду «Україна – мій дім», пригадує: «Мені телефонували невідомі люди, Олі також. Одні просили необхідні речі для фронту, інші, навпаки, пропонували чим можуть допомогти» [3, с. 11]. Ось що із цього приводу каже голова благодійного фонду «З покликом в серці» Олег Чигер: «У волонтерстві все тримається

на довірі. Найперший виклик, який постав перед фондом, – це величезна і, навіть тотальна, відповідальність за людські кошти, за довіру. Саме цей ступінь довіри, яку з першого дня війни, та й до того, здобувають мої волонтери і особисто я, дає нам можливість правильно розпоряджатися фінансами та допомагати військовим» [3, с. 208–209]. Голова благодійного фонду «Авто фронт» Юрій Літвішко згадує, як на початку квітня, після звернення знайомої волонтерки з проханням знайти автомобіль для 45-ї бригади, він зв'язався з товаришем, який без вагань передав 9 000 доларів США на купівлю джипа в Стрию, але через те, що авто вже продали, Літвішко звернувся до іншого знайомого з Норвегії, за допомогою якого вдалося знайти постачальника та за ті ж гроші придбати три автомобілі. «На величезній довірі до незнайомих людей, «з рук в руки» ми передавали кошти за кордон, за які купували автомобілі. Окрім того, «караванери» передавали нам різноманітну побутову техніку (холодильники, пральні машини, порохотяги), яку ми привезли у «Просвіту», а вже звідти – доставляли до військових частин» [3, с. 341].

Згідно з концепцією соціальної довіри Ф. Фукуями, довіра, народжуючись в особистісних взаєминах, може накопичуватися на середньому рівні соціальної взаємодії – рівні громадянського суспільства – і призвести до створення атмосфери довіри в суспільстві. Це та ключова характеристика розвиненого людського суспільства, що виявляється як на індивідуальному рівні, так і на рівні соціальному. Саме довіра, а не ринкові відносини чи національні традиції визначає прогрес, успіх «самореалізації» конкретного суспільства [1, с. 4].

Н. Луман у книзі «Довіра і влада» [6] зазначив, що довіра стає необхідною умовою суспільного розвитку в силу наростання невпевненості людей у майбутньому.

Сучасне суспільство розглядається не лише як сукупність інтересів, реалізація яких відбувається через вигідні та раціональні дії, а і як моральна спільнота, де має значення, які вчинки здійснюють окремі люди, їхні партнери й оточення. Соціум перетворюється на простір, де формуються зв'язки, основані на моральних засадах, що визначають правила та норми поведінки. За П. Штомпкою, моральне суспільство включає три ключові компоненти: довіра – очікування, що інші будуть діяти добросовісно; вірність – виконання взятих на себе зобов'язань і дотримання наданої довіри; солідарність – увага до потреб та інтересів інших людей. У час війни такі процеси набувають особливого морального виміру, адже люди, об'єднані почуттям спільної відповідальності, стають основою соціальної стійкості.

Теоретичні положення П. Штомпки знаходять виразне емпіричне підтвердження в практиках волонтерського руху, зафіксованих у книзі «Єдності сила». Аналіз особистих свідчень, наративів та описів волонтерської діяльності засвідчує, що довіра, вірність зобов'язанням і солідарність у воєнний період не залишаються абстрактними моральними категоріями, а трансформуються в повсякденні соціальні дії. Довіра постає як ключовий ресурс взаємодії: вона формується через репутацію, особисті контакти й відповідальність за передані ресурси, забезпечуючи сталість волонтерських мереж. Вірність проявляється в дотриманні взятих на себе зобов'язань перед військовими, партнерами та громадами, що підсилює моральну легітимність волонтерської діяльності. Солідарність, своєю чергою, реалізується у формах згуртованості, взаємодопомоги та колективної дії, які забезпечують соціальну стійкість суспільства в умовах війни. Саме через поєднання цих компонентів волонтерський рух функціонує як моральна спільнота, що мобілізує ресурси, підтримує армію та консолідує українське суспільство. Узагальнення відповідних емпіричних прикладів подано в таблиці 1.

Таким чином, довіра є стратегічним ресурсом, від якого залежить стійкість держави та здатність суспільства ефективно діяти в умовах воєнної загрози. Вона об'єднує людей навколо спільної мети, створює основу для взаємодії між громадянами, волонтерами, військовими та владою. Саме довіра дає змогу будувати масштабні мережі взаємодопомоги без офіційних структур, координувати зусилля й зберігати моральний дух навіть у найскладніші часи.

Таблиця 1

Репрезентація довіри та солідарності в книзі «Єдності сила»

Категорія	Тематичний акцент	Цитата
Довіра	Довіра як цінність і ресурс волонтерської діяльності	«Насправді – це дивовижно! Адже це – про довіру та репутацію. Для нашої організації ваша довіра є величезною цінністю! Нам дуже важлива наша репутація, адже це єдине, що допомагає збирати кошти на засоби для ЗСУ» [3, с. 384].
Довіра	Репутація та довіра як результат тривалих соціальних зв'язків	«Значну роль відіграли особисті контакти членів команди, які залучали партнерів завдяки власній репутації й довірі, сформованій роками» [3, с. 437].
Довіра	Міжособистісна довіра у волонтерських практиках	«Гроші передаю тільки тим, кого знаю» [3, с. 413].
Солідарність/ згуртованість	Згуртованість як суспільний ефект війни	«Війна показала стійкість та згуртованість українців» [3, с. 306]. «У перший день повномасштабного вторгнення у «Спілці волонтерів Прикарпаття» зібралось близько ста осіб – ми одразу організувались і почали збігатись сюди, як мурахи, розуміючи, що можемо бути корисними. Почали укріплювати адмінбудівлі й пам'ятники архітектури для збереження їхньої цілісності, адже ніхто не знав, куди може влучити ворог. Також активно збирали волонтерську допомогу від небайдужих людей та жителів міста. Нас було так багато, що ми спілкувались за допомогою рацій. Поміж сотень коробок і ящиків, десятків столів і неймовірної кількості різноманітних речей наші волонтери не могли знайти одне одного» [3, с. 311].
Солідарність/ єдність	Єдність як ключовий меседж волонтерського руху	«Саме волонтерський рух нагадує суспільству, що ми маємо бути єдині, об'єднатись, особливо у боротьбі з таким підступним ворогом» [3, с. 392].
Солідарність/ взаємодопомога	Сила спільноти та взаємної підтримки	«Ми не втомлюємось нагадувати про силу спільноти та взаємодопомоги, що є основою нашої боротьби за мир і свободу» [3, с. 19].
Солідарність	Колективна дія як умова перемоги	«Один у полі не воїн… бо лише подавши руку один одному – переможемо ворога» [3, с. 309].

Джерело: власна розробка автора.

У свідченнях волонтерів чітко простежується відчуття колективної відповідальності, яке проявляється в готовності діяти спільно, координувати зусилля та підтримувати одне одного задля перемоги над російським агресором. «Ми маємо можливість здобути перемогу тільки тоді, коли будемо консолідовані і якщо будемо в єдності – армія, громадянське суспільство і влада. Це три кити. Якщо хтось відпадає, якщо хтось волочиться позаду, це дуже важко. А якщо всі три кити діють злагоджено, тоді й буде результат» [3, с. 54].

Такі висловлювання підтверджують, що волонтерство в Україні не лише виконує допоміжну функцію, а й компенсує слабкість державного апарату, створюючи альтернативні канали соціальної підтримки.

Наративи з книги розкривають і мережевий характер волонтерського руху, що відповідає логіці сучасного «суспільства мереж». Волонтери формували горизонтальні зв'язки на місцевому, національному й міжнародному рівнях. Про це свідчать міркування волонтерки благодійного фонду «Свій за свого» Лідії Анушкевичус: «Я завжди стверджую, що Україна встояла, бо нам на допомогу піднялися небайдужі люди зі всього світу. Це звичайні люди,

друзі, знайомі з США, Канади, Італії, Литви, Великобританії, Норвегії, Швеції…» [3, с. 37]. Завдяки цим неформальним зв'язкам волонтерські мережі стали глобальним каналом підтримки України, утілюючи практику транскордонної солідарності.

Особливе місце в цих наративах посідає морально-ціннісний вимір самоорганізації. Волонтери наголошують, що джерелом дії є не політична мотивація, а людяність, співчуття й особиста відповідальність.

Таблиця 2

Ціннісно-мотиваційні засади волонтерства в персональних наративах

	Текст	**Джерело**
Свідчення 1	Лікарка-терапевтка «Першого добровольчого мобільного шпиталю імені Миколи Пирогова» Галина Черниш: «Не можу стояти осторонь війни».	[3, с. 147]
Свідчення 2	Голова благодійного фонду «З покликом в серці» Олег Чигер: «Я не під Бахмутом, не в Авдіївці, не в Гуляйполі і не в Мар'їнці, не під російським кордоном. Це мотивує мене бути надійним тилом для Збройних Сил України, в лавах яких є багато моїх друзів та знайомих. У мене єдина мотивація продовжувати волонтерську діяльність – допомагати тим, хто потребує цього. Доки в мене є можливість, я допомагаю. Як прийде мій час воювати, я буду брати зброю і вбивати окупанта, москаля, хоч і не маю жодної військової підготовки. Тому що вибору немає – або вони нас, або ми їх».	[3, с. 214]
Свідчення 3	Голова благодійного фонду «Авто фронт» Юрій Літвішко: «Не маю морального права зупинитись і саме тому шукаю постійно можливості знайти кошти для покупки автомобілів на фронт. Я готовий просити, шукати, залучати людей, тільки щоб ми дочекались Перемоги над ворогом».	[3, с. 348]
Свідчення 4	Вікторія Дмитриків: «Волонтерство – це моя особиста краплина у перемогу серед мільйонів інших. Це також те, що дає мені сил дихати і змушує серце битися».	[3, с. 357]
Свідчення 5	Засновниця благодійної організації «Просвіта душі та серця» Катерина Масляк: «На даний момент багатьох об'єднує бажання допомогти країні, нашому народові перемогти російського окупанта. Кожен хоче бути залученим якщо не прямо, то опосередковано – через волонтерство хоча б донейтами. Для мене волонтерство є невід'ємною частиною мого життя. Це моя роль, з якою я вже зрослась. У мене загострене почуття емпатійності. І мені страшенно подобається віддавати».	[3, с. 121]

Джерело: власна розробка автора.

Ці свідчення передають сутність морального капіталу волонтерства – добровільного служіння, що стає моральною опорою суспільства в часи руйнування.

Не менш промовистими є свідчення про духовний вимір єдності, відображені в книзі (таблиця 3).

У цих висловлюваннях проявляється глибинний духовний сенс соціальної самоорганізації – як способу утвердження національної ідентичності через щоденну спільну працю.

Отже, волонтерські наративи з книги «Єдності сила» засвідчують, що соціальна самоорганізація українців під час війни є не просто реакцією на виклики часу, а проявом нової суспільної етики. Вона базується на довірі, солідарності, взаємодопомозі, колективній відповідальності й любові до Батьківщини. Ці цінності утворюють моральний каркас національної єдності. Особисті історії волонтерів стають не лише свідченнями людської жертовності, а й джерелом наукового розуміння того, як у кризових умовах народжується спільна дія. Соціальна самоорганізація, виявлена в цих наративах, є не лише соціальним процесом, а й духовним актом творення спільноти, де кожен відчуває свою відповідальність за майбутнє країни.

Свідчення, зібрані в книзі «Єдності сила», дають змогу простежити, як соціальна самоорганізація в Україні стала основним чинником виживання держави у війні. Вона

Таблиця 3

Духовний вимір єдності як ресурс соціальної самоорганізації (на матеріалах книги «Єдності сила»)

Вимір єдності	Змістовий акцент	Цитата
Духовна єдність	Внутрішня моральна сила як основа єдності	«Світло всередині кожного з нас куди важливіше, ніж світло в будинку» [3, с. 307].
Духовна єдність	Єдність через особисту відповідальність і моральний вибір	«Я завжди себе питаю, що я буду розповідати дітям про війну? Питаю, як допомагала захисникам? І моє серце спокійне» [3, с. 307].
Ціннісна єдність	Взаємодопомога як духовна цінність	«Людська взаємодопомога і єдність творять дива і я вірю, що ми не залишимо війну нашим дітям» [3, с.424].
Екзистенційна єдність	Єдність через переживання сенсу, присутності, очікування й «буття-разом» у війні.	«Кожна така поїздка – це не просто допомога, а нагадування нашим захисникам, що про них пам'ятають, піклуються і чекають вдома з перемогою» [3, с. 423].

Джерело: власна розробка автора.

проявляється у швидкій реакції на виклики, у створенні горизонтальних мереж, у розвитку довіри, відповідальності й солідарності. Ці процеси мають не лише соціальний, а й моральний вимір: через самоорганізацію суспільство відновлює власну цілісність, відтворює національну ідентичність і формує нову культуру спільної дії. Особисті наративи волонтерів постають як свідчення громадянської зрілості, моральної сили та здатності українців до єднання в найскладніші часи.

Література:

1. Краснякова А. О. Соціальна довіра як умова становлення суб'єкта політичного життя. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. 2013. Вип. 14. С. 55–64. С. 4. URL: http://nbuv. gov. ua/UJRN/pppr_2013_14_9.

2. Куценко О. Діяльнісно-структурний потенціал трансформаційного процесу: до розробки концепції класоутворення : автореф. дис. … докт. соціол. наук. Харків, 2001. 35 с.

3. Мадрига Т. Б. Єдності сила. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. 456 с.

4. Нечітайло І. С., Борюшкіна О. В. Роль самоорганізації у процесі формування громадянського суспільства. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2021. Вип. 92. С. 95–102.

5. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства. Львів : Колір ПРО, 2020. 800 с.

6. Luhmann N. Trust and power. N. Y. : John Wiley and Sons, 1979.

7. Rabinovych M., Brik T., Darkovich A., et al. Explaining Ukraine's resilience to Russia's invasion: The role of local governance. *Governance.* Vol. 20. № 1. P. 1121–1140. DOI: https://doi.org/10.1111/gove.12827.

References:

1. Krasniakova, A.O. (2013). Sotsialna dovira yak umova stanovlennia subiekta politychnoho zhyttia [Social trust as a condition for becoming a subject of political life]. Problemy politychnoi psykholohii ta yii rol u stanovlenni hromadianyna Ukrainskoi derzhavy, 14, 55–64. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppr_2013_14_9 [in Ukrainian].

2. Kutsenko, O. (2001). Diialnisno-strukturnyi potentsial transformatsiinoho protsesu: do rozrobky kontseptsii klasoutvorennia [The activity-structural potential of the transformation process: towards the development of a concept of class formation]. (Extended abstract of Doctoral dissertation). Kharkiv [in Ukrainian].

3. Madryha, T.B. (2025). Yednosti syla [Unity is strength]. Ivano-Frankivsk: Misto NV [in Ukrainian].

4. Nechytailo, I.S., & Boriushkina, O.V. (2021). Rol samoorhanizatsii u protsesi formuvannia hromadianskoho suspilstva [The role of self-organization in the process of forming civil society]. Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky, 92, 95–102 [in Ukrainian].
5. Sztompka, P. (2020). Sotsiolohiia. Analiz suspilstva [Sociology: Analysis of society]. Lviv: Kolir PRO [in Ukrainian].
6. Luhmann, N. (1979). Trust and power. New York: John Wiley and Sons [in English].
7. Rabinovych, M., Brik, T., Darkovich, A., et al. (2023). Explaining Ukraine's resilience to Russia's invasion: The role of local governance. Governance, 20(1), 1121–1140. https://doi.org/10.1111/gove.12827 [in English].

Tetiana Madryha. Social self-organization of Ukrainian society in the personal narratives of volunteers (based on the book "Unity is strength")

This article examines the phenomenon of social self-organization of Ukrainian society in the context of full-scale war through the prism of volunteers' personal narratives. The aim of the study is to analyze volunteers' testimonies as a source for understanding the mechanisms of civic mobilization, solidarity, and collective action in the context of national resistance to Russian aggression. The empirical basis of the study consists of oral testimonies and narratives of volunteers collected by the author and published in the book "Unity is strength". Methodologically, the article relies on a combination of narrative analysis, qualitative content analysis, and theoretical approaches to the study of social self-organization, social capital, and trust. The study found that volunteer narratives reflect the spontaneous, emergent nature of self-organization based on horizontal connections, mutual trust, and moral responsibility. It is argued that the processes of decentralization and institutional strengthening of territorial communities created favorable conditions for the rapid mobilization of civic initiatives in the first months of the war. It is concluded that social self-organization, as recorded in personal volunteer narratives, is an important factor in national resilience and the formation of a new culture of civic participation in Ukraine.

Key words: *social self-organization, volunteering, volunteer initiatives, volunteer narratives, civil society, national resilience, decentralization, trust.*

Відомості про автора:
Мадрига Тетяна – докторантка кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 03.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 328.185:321.7(4-6ЄС)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-23

Василь Марчук
ORCID: 0000-0002-3992-8530

Василь Чорнописький
ORCID: 0000-0002-0417-2585

ПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ ЛОБІЗМУ В КРАЇНАХ ЄС: КОНЦЕПЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті запропоновано концепцію дослідження політичних практик лобізму в країнах Європейського Союзу як складного багатовимірного феномену сучасної демократичної політики, що формується в умовах багаторівневого врядування та інституційної різнорідності. Лобізм розглядається не лише як інструмент просування групових інтересів, а як відносно інституціоналізований механізм політичної комунікації, за допомогою якого відбувається узгодження позицій між державними інститутами, наднаціональними структурами ЄС та організованими групами інтересів на національному і наднаціональному рівнях.

Обґрунтовується теза, що специфіка політичних практик лобізму в Європейському Союзі зумовлена поєднанням різних моделей демократичного врядування, правових традицій і рівнів інституційної зрілості держав-членів, а також особливою роллю таких інститутів, як Європейська комісія, Європейський парламент і Рада ЄС. У цьому контексті лобізм виступає важливим елементом процесу формування публічної політики, забезпечуючи адаптацію національних інтересів до наднаціональних норм, процедур і регуляторних практик.

На основі узагальнення сучасних теоретико-методологічних підходів до аналізу лобізму обґрунтовано доцільність комплексного поєднання інституціонального, порівняльного та структурно-функціонального підходів. Така методологічна комбінація дозволяє розглядати політичні практики лобізму як динамічний феномен, що поєднує формалізовані механізми взаємодії з органами влади та стійкі неформальні канали впливу, які особливо характерні для політичних систем із незавершеною інституціоналізацією.

Ключові слова: *лобізм, політичні практики, групи інтересів, Європейський Союз, політичні інститути, публічна політика, демократичне врядування.*

Вступ. У сучасних демократичних політичних системах лобізм посідає важливе місце як механізм представництва та узгодження інтересів між органами влади й організованими групами суспільства. В умовах функціонування Європейського Союзу, який характеризується багаторівневою системою врядування та складною інституційною архітектурою, політичні практики лобізму набувають особливого значення, оскільки вони безпосередньо впливають на процес формування та реалізації публічної політики як на національному, так і на наднаціональному рівнях.

Особливістю лобізму в країнах Європейського Союзу є поєднання різних моделей політичного впливу, зумовлених історичними, правовими та політико-культурними відмінностями держав-членів. За відсутності уніфікованої моделі правового регулювання лобістської діяльності в межах ЄС формуються різноманітні політичні практики, у яких співіснують формалізовані інституційні механізми та неформальні канали впливу на процеси ухвалення рішень. Це створює як можливості для ефективного представництва інтересів, так і ризики порушення принципів прозорості та демократичної підзвітності.

© В. Марчук, В. Чорнописький, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Актуальність дослідження політичних практик лобізму в країнах ЄС посилюється зростанням ролі наднаціональних інституцій, передусім Європейської комісії, Європейського парламенту та Ради ЄС, у регулюванні ключових сфер суспільного життя. За таких умов лобізм дедалі частіше виступає інструментом адаптації національних інтересів до європейських норм і процедур, а також важливим чинником політичної комунікації в межах європейського політичного простору.

Водночас у сучасній політичній науці проблема лобістської діяльності в Європейському Союзі здебільшого аналізується фрагментарно, через призму окремих інституцій, секторів політики або національних кейсів. Це зумовлює потребу в концептуальному підході до дослідження політичних практик лобізму, який дозволив би системно поєднати інституційний, нормативний та практичний виміри цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика лобізму у країнах Європейського Союзу широко представлена в працях західних науковців, які розглядають його крізь призму теорій груп інтересів, плюралізму, неокорпоратизму та багаторівневого врядування. Значна частина досліджень присвячена інституційним аспектам лобістської діяльності в ЄС, зокрема взаємодії лобістів із європейськими наднаціональними структурами та механізмам прозорості політичного впливу.

В українському політологічному дискурсі лобізм переважно аналізується в контексті проблем демократизації, антикорупційної політики та європейської інтеграції. Наприклад в теоретичному аспекті аналіз лобізму здійснено таким науковцями як Дацій Н., Близнюк А., Костюк В. [2]. Аналіз проблематики лобізму в демократичних структурах, особливості взаємодії з владними структурами та формою контролю провів Бондар С. [1]. Водночас дослідження, спрямовані на комплексний аналіз політичних практик лобізму саме в країнах ЄС, мають фрагментарний характер і здебільшого не охоплюють концептуальних засад цього явища. Це зумовлює наукову потребу в узагальненні теоретичних підходів та формуванні концепції дослідження лобізму як багатовимірного політичного феномену.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних політологічних методів. Застосування системного підходу дозволяє розглядати лобізм як цілісне явище, що функціонує в межах складної політичної системи Європейського Союзу. Інституційний метод використовується для аналізу ролі органів влади та формалізованих механізмів взаємодії з групами інтересів. Порівняльний метод дає змогу виявити відмінності й спільні риси політичних практик лобізму в окремих країнах ЄС. Елементи структурно-функціонального аналізу застосовуються для визначення функцій лобізму в процесі формування публічної політики.

Мета дослідження – є формування концепції дослідження політичних практик лобізму в країнах Європейського Союзу шляхом теоретичного осмислення його інституційних, нормативних і політичних вимірів та визначення ролі лобізму в сучасному європейському політичному процесі.

Результати та обговорення. У сучасній політичній науці поняття лобізм розглядається як елемент процесу реалізації публічної політики. Історично термін був сформований наприкінці XVIII – XIX століття та означав неформальні зв'язки зацікавлених осіб із представниками влади поза межами офіційних засідань. Згодом лобізм переріс з приватного впливу до форми політичного діалогу між державними інституціями та групами інтересів. Політичні межі лобізму в політичній теорії трактуються як форма просування інтересів, що забезпечує зв'язок між суспільством і владою. Ключовою особливістю є характер взаємодії, який сприяє підвищенню прозорості ухвалених рішень, залученню експертів та створенню балансу між різними силами. Хоч лобізм виступає, як позитивна складова політичного процесу в політичній науці залишається дискусійним питанням щодо рівного доступу до владних ресурсів.

Особливої актуальності дослідження політичного лобізму набуває в сфері його діяльності в наднаціональних утвореннях, таких як Європейський Союз. Складна, багаторівнева система управління ЄС створює унікальне середовище вивчення та розвитку лобістської діяльності як окремої форми політичних взаємин. Саме в цих просторових рамках лобізм набуває нової форми, виходить за межі традиційних, національних моделей та формує нові структури взаємодії.

У межах політичної архітектури Європейського Союзу лобістська діяльність зазнала поступової еволюції, змістившись від переважно неформальних способів впливу до публічних, інституційно врегульованих і професійно організованих форм взаємодії з владними структурами. Така трансформація стала наслідком посилення ролі інституцій ЄС, ускладнення процедур підготовки та ухвалення нормативних актів, а також зростання потреби в системному врахуванні позицій різноманітних соціальних, економічних і територіальних акторів.

Середовище функціонування лобізму в Європейському Союзі вирізняється багаторівневою та відносно відкритою моделлю комунікації між наднаціональними органами влади та представниками організованих інтересів. У цьому контексті лобізм інтерпретується як допустимий і визнаний механізм участі у формуванні політики, що за дотримання встановлених етичних стандартів здатен посилювати прозорість процесів ухвалення рішень і сприяти їхній змістовній обґрунтованості.

Разом із тим інституційне визнання лобізму як складової демократичного процесу зумовлює необхідність чіткого нормативного врегулювання його практик, аби мінімізувати ризики непрозорого впливу, нерівного доступу до процесів прийняття рішень та конфлікту інтересів. Саме тому в межах ЄС сформовано комплексний підхід регулювання лобістської діяльності, який поєднує правові, етичні та процедурні механізми контролю.

Регулювання лобістської діяльності на рівні Європейського Союзу здійснюється через поєднання формальних інструментів і нормативних обмежень, які охоплюють функціонування Спільного реєстру прозорості, застосування кодексів поведінки та етичних вимог, правила доступу до інституцій ЄС, передусім Європейського парламенту, а також національні й наднаціональні ініціативи, спрямовані на запобігання конфліктам інтересів і практикам так званих «обертових дверей» [18].

Спільний реєстр прозорості слугує не лише засобом фіксації лобістських акторів, а й важливим показником рівня демократичної підзвітності в Європейському Союзі. Цей реєстр виступає ключовим елементом регуляторної системи та основним механізмом забезпечення публічної прозорості щодо суб'єктів лобістської діяльності та фінансових ресурсів, які вони залучають для впливу на політичні процеси. Ініційований Європейською комісією, Європейським парламентом і Радою ЄС, він спрямований на надання відкритого доступу до інформації про фізичних осіб, організації та інші юридичні утворення, що намагаються здійснювати вплив на нормотворчу діяльність і ухвалення рішень на рівні Союзу. Функціонування реєстру ґрунтується на міжінституційній угоді 2021 року, якою визначено порядок подання, актуалізації та контролю відомостей, що декларуються лобістами [13, с. 270–272].

Європейська комісія посідає провідне місце в системі лобістської взаємодії в межах Європейського Союзу, що зумовлено її винятковими повноваженнями у сфері законодавчої ініціативи та формування регуляторної політики. Саме на стадії підготовки проєктів нормативних актів зосереджується найбільша активність організованих груп інтересів, які прагнуть вплинути на параметри майбутніх рішень ще до їх формального розгляду іншими інституціями.

У цьому контексті Комісія фактично виконує роль ключового посередника в законодавчому процесі, що робить її основним об'єктом уваги з боку широкого кола акторів, серед яких представлені бізнес-структури, неурядові організації, професійні об'єднання, регіональні та місцеві інституції, профспілки, аналітичні центри, академічне середовище та інші

суб'єкти, що репрезентують колективні інтереси. Комунікація між Європейською комісією та цими учасниками відбувається через формалізовані інструменти, зокрема процедури публічних консультацій, проведення слухань, діяльність експертних робочих груп і проведення персональних зустрічей, участь у яких підлягає декларуванню та в багатьох випадках потребує попередньої реєстрації в Реєстрі прозорості [17, с. 117–119].

Разом з формальними інструментами впливу важливу роль відіграють і неофіційні канали взаємодії. Наприклад, конференції, політичні дискусійні платформи, експертні заходи у межах яких відбувається обмін позиціями між представниками влади та групами інтересів. Подібні формати є відкритими для публіки та розглядаються як складова демократичного діалогу, однак мають свої особливості щодо можливого непрямого впливу з інших акторів. Європейський парламент запровадив процедури, спрямовані на регулювання контактів депутатів із представниками інтересів.

Європейський парламент досі залишається складною за своєю структурою, але водночас створює найбільшу відкриту платформу інституцій в системі лобізму в ЄС. Такий підхід забезпечує регулювання лобістської діяльності, що буде базуватися на принципах відкритості, підзвітності та відкритості для всіх.

У сучасних політичних системах лобіювання дедалі частіше присутній вплив потужних акторів, таких як великі корпорації та галузеві об'єднання, які володіють значними ресурсами. У низці випадків такі суб'єкти здатні здійснити вплив на процес ухвалення рішень, що створює ризик непрозорості політичного діалогу. Окрему увагу привертає практика зв'язків між політичними акторами та групами інтересів, зокрема через тісну взаємодію з певними об'єднаннями, наприклад професійними. Колишнє членство в таких групах залишає ціннісні зв'язки, що посилює загрозу конфлікта інтересів.

Тому через це в ЄС було впроваджено механізми проведення публічних слухань та вимоги декларування взаємодії, а також правила професійної діяльності депутатів після завершення строку повноважень [11, с. 12–13]. Середовище лобізму в ЄС демострує прагнення до створення балансу сил між легітимним представництвом та запобіганню недобросовісного впливу.

У такому контексті особливої уваги потребує аналіз конкретних форм і методів лобіювання, що застосовуються в ЄС. Багаторівнева структура ухвалення рішень і різноманіття інституційних платформ сприяють формуванню спектра лобістичних практик. Можна виокремити такі основні типи лобі – економчний, корпоратичний, громадський та професійний. Кожен із цих типів має свою особливість впливу [10]. Економічне лобіювання виокремлює інтереси інвестиційних фондів, банків. Методи, які включені до їх впливу включають підготовку аналітичних звітів, конференції, консультації. Економічне лобі можуть створювати прогнози та моделі розвитку, які допомагають переконати представників. Основою з цих лобі є просування фінансового сектору, корпорацій, промисловців [9].

Корпоративний вплив створений на основі міжнародних компаній, що здійснюють свою діяльність в різних регіонах ЄС. Компанії відкривають свої ставки у Брюсселі, залучають кваліфікованих працівників та створюють об'єднання, як от BusinessEurope. Методами впливу ж виступають аналітичні документи, підготовлені позиційні приписи, робочі групи, дослідження в певних сферах. Такі корпорації як от Apple, Google, Microsoft, TotalEnergies, Airbus, Volkswagen – є найбільшими зареєстрованими лобістами в ЄС[7].

Громадський лобізм в ЄС, представлений неурядовими організаціями, правозахисними групами, громадськими об'єднаннями, рухами. Ці групи прагнуть захищати інтереси громадян, як в певній країні, так і в ЄС. Такий лобізм виокремлюється своєю гуманною точкою зору, що підсилено емоційним впливом, зверненням уваги до етичності дій та цінностей. Серед цих впливових груп в ЄС виокремлюють Transparency International EU, European

Environmental Bureau, Friends of the Earth Europe, European Trade Union Confederation, які в своїй основі не несуть прибутковість своїх рішень, а більше вплив на політику та суспільний інтерес [3, с. 18–19].

Особливої уваги слід звернути на професійне лобіювання, яке сформовано на основі малих груп, таких як: лікарі, науковці, фермери тощо. Таке лобі в ЄС об'єднано в професійні асоціації, такі як : European Medical Association (EMA), European Bar Association, European Farmers and Agri-Cooperatives (Copa-Cogeca). Професійне лобі здійснює свою діяльність, через дорадчі органи та підготовку рекомендацій, консультацій, через що і мають забезпечений стабільно високий рівень довіри. Професійні лобі надають ЄС кваліфіковану експертизу, щодо регламентів, які їх стосуються. Наприклад, Європейська медична асоціація активно впливала на розроблення «Регламенту про оцінку медичних технологій», яка має забезпечити актуальну оцінку ефективності ліків та методів лікування [8, с. 5–6].

Водночас наведений аналіз політичний практик лобізму на рівні ЄС не зменшує складність цього феномену, оскільки реальні механізми представництва інтересів значною мірою залежать від національного контексту та представництва. Попри спільність в рамках ЄС, практики лобі відрізняються залежно від традиції, рівня демократичних інституцій та моделей взаємодії. У зв'язку з цим доцільно навести приклад країн Вишеградської четвірки, які поєднують спільний шлях легітимації лобістської діяльності. Аналіз практик лобізму в Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині дозволяє простежити, яким чином загальноєвропейський принцип прозорості відображається на національному рівні.

У цьому контексті польський кейс є показовим прикладом ранньої інституціоналізації лобізму в Центрально-Східній Європі. Ключовим етапом стало прийняття Закону «Про лобістську діяльність у процесі законотворення» [18], який заклав базові рамки та визначив лобіювання. Це формує формально прозору конструкцію лобіювання в Польщі, яка створює реєстр профісійних лобістів, обов'язкове оприлюднення планів законодавчої роботи. Водночас польський приклад демонструє спірні питання щодо чітко прописаного режиму співіснування з політичними практиками впливу. Закон регулює вузький сегмент, тоді як справжня взаємодія з владою часто здійснюється через консультаційні форми, ради, робочі групи [5; 12, с. 123–124].

Окремий вимір національного контексту в Польщі пов'язаний із наднаціональним рівнем. У цьому полі ключову роль відіграє Постійне представництво Республіки Польща в ЄС, яке забезпечує участь держави в роботі інституцій Союзу та виконує державне лобіювання [19]. Паралельно розвиваються канали представництва регіональних і економічних інтересів у Брюселлі, регіональні офіси, профільні асоціації, які діють як актори в рамках Реєстру прозорості ЄС.

На відміну від Польщі, чеський кейс репрезентує пізню інституціалізацію. До 2025 року Чехія не мала цілісного закону про лобіювання, однак з 1 липня 2025 р. набув чинності Закон «Про регулювання лобіювання» [4], де чітко визначено лобіювання як цілеспрямований вплив на осіб під час підготовки публічно-владних рішень. Одночасно з цим закон закріплює особливий виняток, щоб не конфліктувати з практиками демократичної участі, як от петиції чи публічні консультації. На відміну від польської системи в чеській фіксується обов'язки для всіх сторін, як для посадовців, що мають фіксувати інформацію про лобістські контакти, так і для лобістів які мають реєструвати звіти про контакти з ними [16; 23; 24].

Чеська інституційна реформа лобізму була стимульована значною мірою європейським контекстом. Були здійснені рекомендації щодо доброчесності, прозорості в рамках плану відновлення механізмів ЄС. У цьому контексті Чехія показово відображає вплив наднаціональних стандартів на створення національної правової рамки, а також утворенню прозорості, попри відсутність інтеграції між цими двома формами [15; 20, с. 19–20]. Чеська модель показує якісний новий етап утворення лобі. Запровадження комплексного законодавчого регулювання, яке

поєднує публічний реєстр, механізм декларування контактів, фіксацію впливу, свідчить про перехід лобі з тіньового впливу на законодавчо нормативний план взаємодії.

Словацька модель характеризується відсутністю спеціального закону про лобіювання. За таких умов представництво інтересів формувалося переважно через традиційні канали політичної взаємодії, неформальні контакти, участь в дорадчих органах, тощо. Формально така взаємодія не підпадала під визначення «лобі», тому не вимагалося декларування чи реєстрації. Водночас членство в ЄС істотно змінило структуру представництва інтересів, змістивши центр впливу на наднаціональний рівень. У цьому вимірі ключову роль почали відігравати взаємодія з органами ЄС, зокрема діяльність Постійного представництва Словацької Республіки при ЄС [21]. Саме в цих межах цих форматів відбувається значна частина національного лобіювання.

Таким чином, словацький випадок демонструє модель, у якій інституціоналізація лобізму відбувається через інтеграцію до структур ЄС, а не через розвиток законодавства. Особливість впливу вибудовується значною мірою децентралізацією та фрагментацією лобізму. Це дозволяє краще зрозуміти, як у межах одного інтеграційного простору співіснують різні моделі представництва інтересів.

На відміну від решти країн Угорщина демонструє відмінну модель від решти країн, в ній створюється актуальне поле для формування неформальних практик впливу. У 2006 році було ухвалено Закон «Про лобістську діяльність», який запроваджував обов'язкову реєстрацію, звітність і кодекс [14]. Проте він був скасований в 2011 році, через свою неефективність. Так, період підготовки до вступу в ЄС в Угорщині характеризувався високим рівнем політичного консенсусу щодо євроінтеграції. Еліти фактично виступали головними лобістами національних інтересів та кординували реформи і переконували партнерів у готовності до членства в ЄС. Угорщина залучала значну підтримку від зовнішніх лобі передусів від ЄС та США, які відіграли роль інституційних лобістів демократичних реформ [6]. Однак після отримання всіх преференцій після вступу, в самій Угорщині почали переважати неформальні практики впливу. Це виражалося у підтримці "обраного" лояльного кола суб'єктів, і, в той же час, запровадження спеціальних податків окремим секторам. Поступово зникла прозорість і рівність доступу.

Приклад Угорщини показує поступовий перехід країни від демократичних європейських цінностей до моделі керованої демократії з рисами конкурентного авторитаризму, де формальні інститути зберігаються, але реальна політична й економічна конкуренція звужується через вибіркове застосування правил і централізацію впливу [22].

Аналіз лобістської діяльності цих країн доводить, що ефективність і легітимність лобізму безпосередньо залежать від прозорості, рівного доступу до процесу та дієвого контролю за конфліктами інтересів, оскільки за їх відсутності він може перетворюватися на канал непропорційного впливу вузьких груп і підривати довіру до демократичних інституцій.

Лобізм у Європі покликаний виконувати роль каналу комунікації між владою та суспільством, через який інтереси різних груп стають частиною нормотворення і знаходять своє місце як частина переговорного процесу в багаторівневій системі управління ЄС. Водночас саме збалансованість цього каналу визначає якість демократії: коли правила реєстрації, звітності та відкритості зустрічей працюють належно, лобізм підсилює підзвітність і доказовість політики, а коли вони обходяться або формально імітуються, він сприяє нерівності впливу та захопленню регуляторних рішень.

Висновки. Лобізм у сучасній політичній теорії та практиці постає не як однозначно позитивний чи негативний феномен, а як інституційний інструмент реалізації публічної політики, ефективність якого визначається рівнем демократичного контролю та прозорості. Європейський Союз демонструє відносно розвинену модель врегулювання лобістської взаємодії, де представництво інтересів інтегроване в процедури підготовки рішень і доповнене механізмами публічної підзвітності, що сприяє включенню експертних позицій, балансуванню

соціально-економічних сил і підвищенню якості регуляторних актів. В той же час, навіть за умов нормативного та етичного оформлення лобізм зберігає ризики нерівного доступу до владних ресурсів, оскільки різні групи інтересів володіють неоднаковими фінансовими, організаційними й комунікаційними можливостями впливу.

Передусім встановлено, що ключовою рисою політичних практик лобізму в країнах ЄС є їх багаторівневий характер. Вплив на процеси ухвалення рішень здійснюється одночасно на національному рівні та на рівні наднаціональних інституцій, що зумовлює необхідність для лобістських акторів адаптувати свої стратегії до різних центрів влади. Така ситуація сприяє формуванню складних мереж взаємодії між національними урядами, постійними представництвами держав при ЄС, інституціями Союзу та організованими групами інтересів, у межах яких поєднуються формалізовані процедури й неформальні канали комунікації.

Важливим результатом дослідження є виявлення істотних відмінностей у політичних практиках лобізму між державами-членами ЄС, що зумовлені різними традиціями публічного управління, політичної культури та рівнем інституціоналізації лобістської діяльності. За відсутності єдиного нормативного стандарту на рівні Європейського Союзу національні моделі регулювання лобізму суттєво різняться, що безпосередньо впливає на ступінь прозорості та підзвітності лобістських процесів. У цьому контексті лобізм постає як гібридний феномен, у якому формальні механізми взаємодії співіснують із практиками неформального впливу.

Так, порівняльний огляд практик країн на прикладі країн Вишеградської групи підтверджує, що інституціоналізація лобізму не є автоматичним наслідком членства в ЄС, а залежить від внутрішньої політичної культури, якості інституцій та стійкості демократичних стандартів. Польща й Чехія демонструють прагнення до формалізації та підвищення прозорості через законодавче врегулювання, хоча їхні моделі і відрізняються ефективністю реального контролю. Словаччина, натомість, ілюструє модель, у якій представництво інтересів адаптується до наднаціональної системи переважно через механізми участі в структурах ЄС, не супроводжуючись при цьому повноцінною національною нормативною рамкою. Угорський приклад показує, що формальна наявність правил не гарантує демократичної практики: скасування регуляторного механізму та посилення неформальних каналів впливу призвели до краху принципів рівного доступу, перетворивши лобізм із механізму представництва на інструмент селективної підтримки лояльних акторів.

Застосування комплексного теоретико-методологічного підходу до аналізу політичних практик лобізму в країнах Європейського Союзу дозволило виявити низку системних характеристик цього феномену, що визначають його роль у сучасному європейському політичному процесі. Отримані результати засвідчують, що лобізм у межах ЄС функціонує не як уніфікована модель політичного впливу, а як сукупність взаємопов'язаних практик, зумовлених інституційною архітектурою Союзу, особливостями національних політичних систем та рівнем правового врегулювання взаємодії між владою і групами інтересів.

Лобізм у демократичному середовищі може бути важливою складовою політичного діалогу та легітимного представництва інтересів лише за умови сталих інституційних гарантій прозорості, підзвітності та контролю за конфліктом інтересів. У межах Європейського Союзу ці гарантії формують загальну нормативну рамку, проте національна політична практика здатна як підсилювати її ефективність, так і нівелювати її через домінування неформальних механізмів, що в підсумку впливає на якість демократії та рівень довіри до владних інституцій.

Література:

1. Бондар С. Соціально-філософські аспекти проблеми лобізму у владних структурах. *Вісник Львівського університету*. 2020. № 30. С. 16-22. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13196/1/Б%20категорія%202020%20.pdf.

2. Дацій Н., Близнюк А., Костюк В. Теоретико-методологічний аналіз лобізму у світовій політиці. *Інвестиції: практика та досвід.* 2025. № 2. С. 194–198. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5493/5547.

3. Трофименко А. Теорія та практика лобіювання : *електрон. навч. посіб. Маріупольського університету*. Київ : Маріупольський університет. 2024. С. 207. URL: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6047/2/trofimenko_teor_ta_prakt_lobiyuvannya.pdf.

4. У Чехії ухвалили закон про лобізм: як це вплине на політику і хто тепер зобов'язаний реєструватися. *Czechia online*. 2025. URL: https://czechia-online.cz/u-chehiyi-uhvalyly-zakon-pro-lobizm-yak-cze-vplyne-na-polityku-i-hto-teper-zobovyazanyj-reyestruvatysya/.

5. Assessment lobby rules/Poland. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union (AALEP)*. 2024. URL: https://www.aalep.eu/assessment-lobby-rulespoland.

6. Bartha A. Lifting the Lid on Lobbying National Report of Hungary. Transparency International Hungary. P. 65. 2014. URL: https://transparency.hu/wp-content/uploads/2016/03/Lifting-the-Lid-on-Lobbying-National-Report-of-Hungary.pdf.

7. BusinessEurope: the death star of corporate lobbying. *Corporate Europe Observatory*. 2023. URL: https://corporateeurope.org/en/2023/09/businesseurope-death-star-corporate-lobbying.

8. Chari R., Murphy G., Hogan J. Regulating Lobbying: A Global Comparison. *Manchester University Press*. P. 25. 2020. URL: https://www.researchgate.net/profile/Michele-Crepaz/publication/330779851_Regulating_Lobbying_A_Global_Comparison_2nd_Edition_Sample_Chapter_1/links/5c542b22458515a4c74f1489/Regulating-Lobbying-A-Global-Comparison-2nd-Edition-Sample-Chapter-1.pdf.

9. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources. *Official Journal of the European Union*. 2018. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/2001/oj/eng.

10. Greenwood J., Thomas C. Interest Representation in the European Union. London: *Palgrave Macmillan*. 2022. URL: https://www.bloomsbury.com/uk/interest-representation-in-the-european-union-9781137491312.

11. Kotanidis S. Rules on 'revolvingdoors' in the EU. *European Parliamentary Research Service*. P. 30. 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/762290/EPRS_IDA%282024%29762290_EN.pdf.

12. Laboutková S., Vymětal P. A new approach in evaluation of transparent lobbying – the case of Visegrad group countries. *Revista «Administratie si Management Public» (RAMP)*. № 33. 2019. P. 119–132.

13. McGrath C. Framing Lobbying Messages: Defining and Communicating Political Issues Persuasively. *Journal of Public Affairs*. 2007. № 7(3). P. 269–280.

14. Nemzeti Jogszabálytár. évi XLIX. törvény a lobbitevékenységről. 2006. URL: https://njt.hu/jogszabaly/2006-49-00-00.

15. Nová pravidla pro lobbování: průvodce změnami. *Business INFO.cz*. 2025. URL: https://www.businessinfo.cz/clanky/nova-pravidla-pro-lobbovani-pruvodce-zmenami/.

16. Nový zákon o regulaci lobbování. Vláda České republiky. 2025. URL: https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rnno/aktuality/novy-zakon-o-regulaci-lobbovani-220390/.

17. Olejnik M. The Law on Lobbying in the Republic of Poland. Theoryand Practice. *CES Working Papers*. № 6(1). 2014. P. 117–136.

18. Ostrihansky R., Żuk M. Lobbying in Poland. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union (AALEP)*. 2019. URL: https://www.aalep.eu/lobbying-poland.

19. Poland in the EU. *Polish presidency of the Council of the European Union*. URL: https://polish-presidency.consilium.europa.eu/en/presidency/poland-in-the-eu/.

20. Regulace lobbingu – povinný rejstřík transparentnosti EU. *Publications Office of the European Union*. 2021. P. 19–21. URL: https://eur-lex.europa.eu/CS/legal-content/summary/lobbying-regulation-the-eu-mandatory-transparency-register.html.

21. Tomeš P. The Slovak voice in Brussels. *AmCham Slovakia*. 2014. URL: https://amcham.sk/publications/issues/2014-07-eu-affairs/article/176460/the-slovak-voice-in-brussels.

22. Ungváry K. Hungary and the European Union 1989-2014 – a Success Story? Heinrich Böll Stiftung Euopean Union. 2014. URL: https://eu.boell.org/en/2014/10/28/hungary-and-european-union-1989-2014-success-story.

23. Zákon č. 168/2025 Sb.Zákon o regulaci lobbování. *Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky*. 2025. URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2025-168.

24. Zákon č. 169/2025 Sb.Zákon, kterým se mění některé zákony v souvislosti spřijetím zákona o regulaci lobbování. *Parlament se usnesl na tomto zákoně České republiky*. 2025. URL: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2025-169.

References:

1. Bondar, S. (2020). Sotsialno-filosofski aspekty problemy lobizmu u vladnykh strukturakh [Socio-philosophical aspects of the problem of lobbying in government structures]. Visnyk Lvivskoho universytetu – Bulletin of Lviv University, 30, 16–22. Retrieved from: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13196/1/Б%20категорія%202020%20.pdf. [in Ukrainian].

2. Datsii, N., Blyzniuk, A., & Kostiuk, V. (2025). Teoretyko-metodolohichnyi analiz lobizmu u svitovii politytsi [Theoretical and methodological analysis of lobbying in world politics]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 2, 194–198. Retrieved from: https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/5493/5547. [in Ukrainian].

3. Trofymenko, A. (2024). Teoriia ta praktyka lobiiuvannia [Theory and practice of lobbying] (electronic textbook). Kyiv: Mariupolskyi universytet – Mariupol University. Retrieved from: https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6047/2/trofimenko_teor_ta_prakt_lobiyuvannya.pdf. [in Ukrainian].

4. U Chekhii ukhvalyly zakon pro lobizm: yak tse vplyne na polityku i khto teper zoboviazanyi reiestruvatysia (2025). [The Czech Republic adopted a lobbying law: how it will affect politics and who is now obliged to register]. Czechia online – Czechia Online. Retrieved from: https://czechia-online.cz/u-chehiyi-uhvalyly-zakon-pro-lobizm-yak-cze-vplyne-na-polityku-i-hto-teper-zobovyazanyj-reyestruvatysya/. [in Ukrainian].

5. Assessment lobby rules / Poland (2024). Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union – AALEP. Retrieved from: https://www.aalep.eu/assessment-lobby-rulespoland.

6. Bartha, A. (2014). Lifting the lid on lobbying: National report of Hungary. Transparency International Hungary. Retrieved from: https://transparency.hu/wp-content/uploads/2016/03/Lifting-the-Lid-on-Lobbying-National-Report-of-Hungary.pdf.

7. BusinessEurope: the death star of corporate lobbying (2023). Corporate Europe Observatory. Retrieved from: https://corporateeurope.org/en/2023/09/businesseurope-death-star-corporate-lobbying.

8. Chari, R., Murphy, G., & Hogan, J. (2020). Regulating lobbying: A global comparison. Manchester: Manchester University Press. Retrieved from: https://www.researchgate.net/profile/Michele-Crepaz/publication/330779851_Regulating_Lobbying_A_Global_Comparison_2nd_Edition_Sample_Chapter_1.

9. Directive (EU) 2018/2001 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 on the promotion of the use of energy from renewable sources (2018). Official Journal of the European Union – OJ of the EU. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/2001/oj/eng.

10. Greenwood, J., & Thomas, C. (2022). Interest representation in the European Union. London: Palgrave Macmillan. Retrieved from: https://www.bloomsbury.com/uk/interest-representation-in-the-european-union-9781137491312.

11. Kotanidis, S. (2024). Rules on "revolving doors" in the EU. European Parliamentary Research Service – EPRS. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2024/762290/EPRS_IDA(2024)762290_EN.pdf.

12. Laboutková, S., & Vymětal, P. (2019). A new approach in evaluation of transparent lobbying: the case of Visegrad group countries. Administratie si Management Public – Revista de Administrație și Management Public, 33, 119–132.

13. McGrath, C. (2007). Framing lobbying messages: Defining and communicating political issues persuasively. *Journal of Public Affairs, 7(3), 269–280.*

14. Nemzeti Jogszabálytár. évi XLIX. törvény a lobbitevékenységről. (2006). [Act XLIX of 2006 on lobbying]. Retrieved from: https://njt.hu/jogszabaly/2006-49-00-00. [in Hungarian].

15. Nová pravidla pro lobbování: průvodce změnami. (2025). [New rules for lobbying: a guide to changes]. Business INFO.cz – Business Info. Retrieved from: https://www.businessinfo.cz/clanky/nova-pravidla-pro-lobbovani-pruvodce-zmenami/. [in Czech].

16. Nový zákon o regulaci lobbování. (2025). [New law on lobbying regulation]. Vláda České republiky – Government of the Czech Republic. Retrieved from: https://vlada.gov.cz/cz/ppov/rnno/aktuality/novy-zakon-o-regulaci-lobbovani-220390/. [in Czech].

17. Olejnik, M. (2014). The law on lobbying in the Republic of Poland. CES Working Papers – Theory and Practice, 6(1), 117–136.

18. Ostrihansky, R., & Żuk, M. (2019). Lobbying in Poland. Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union – AALEP. Retrieved from: https://www.aalep.eu/lobbying-poland.

19. Poland in the EU. Polish presidency of the Council of the European Union. Retrieved from: https://polish-presidency.consilium.europa.eu/en/presidency/poland-in-the-eu/.

20. Regulace lobbingu – povinný rejstřík transparentnosti EU (2021). [Lobbying regulation – mandatory EU transparency register]. Publications Office of the European Union – EU Publications Office. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/CS/legal-content/summary/lobbying-regulation-the-eu-mandatory-transparency-register.html. [in Czech].

21. Tomeš, P. (2014). The Slovak voice in Brussels. AmCham Slovakia – American Chamber of Commerce in Slovakia. Retrieved from: https://amcham.sk/publications/issues/2014-07-eu-affairs/article/176460/the-slovak-voice-in-brussels.

22. Ungváry, K. (2014). Hungary and the European Union 1989–2014: a success story? Heinrich Böll Stiftung European Union. Retrieved from: https://eu.boell.org/en/2014/10/28/hungary-and-european-union-1989-2014-success-story.

23. Zákon č. 168/2025 Sb., Zákon o regulaci lobbování. (2025). [Act No. 168/2025 Coll., Act on the regulation of lobbying]. Parlament České republiky – Parliament of the Czech Republic. Retrieved from https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2025-168. [in Czech].

24. Zákon č. 169/2025 Sb., Zákon, kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o regulaci lobbování. (2025). [Act No. 169/2025 Coll., Amending certain acts in connection with the adoption of the Act on lobbying regulation]. Parlament České republiky – Parliament of the Czech Republic. Retrieved from https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2025-169. [in Czech].

Vasyl Marchuk, Vasyl Chornopyskyi. Political practices of lobbying in EU countries: research concept

The article proposes a concept for studying political practices of lobbying in the countries of the European Union as a complex multidimensional phenomenon of modern democratic politics, which is formed in conditions of multilevel governance and institutional heterogeneity. Lobbying is considered not only as a tool for promoting group interests, but also as a relatively institutionalized mechanism of political communication, through which positions are coordinated between state institutions, supranational structures of the EU and organized interest groups at the national and supranational levels.

The thesis is substantiated that the specificity of political practices of lobbying in the European Union is due to the combination of different models of democratic governance, legal traditions and levels of institutional maturity of the member states, as well as the special role of such institutions as the European Commission, the European Parliament and the Council of the EU. In this context, lobbying is an important element of the process of public policy formation, ensuring the adaptation of national interests to supranational norms, procedures and regulatory practices.

Based on the generalization of modern theoretical and methodological approaches to the analysis of lobbying, the feasibility of a comprehensive combination of institutional, comparative and structural-functional approaches is substantiated. Such a methodological combination allows us to consider political practices of lobbying as a dynamic phenomenon that combines formalized mechanisms of interaction with government bodies and stable informal channels of influence, which are especially characteristic of political systems with incomplete institutionalization.

Key words: *lobbying, political practices, interest groups, European Union, political institutions, public policy, democratic governance.*

Відомості про авторів:
Марчук Василь – доктор історичних наук, професор кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.
Чорнописький Василь – Supply Chain Manager у Hilfswerk International.

Дата першого надходження статті до видання: 12.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 321.7:342.7(4)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-24

Наталія Марчук
ORCID: 0000-0001-7363-1127

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ СВОБОДИ СЛОВА ТА СВОБОДИ МЕДІА В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У статті здійснено комплексний аналіз європейських стандартів свободи слова та свободи медіа в умовах цифрової трансформації публічної сфери. Розкрито політико-інституційне значення свободи медіа як ключової умови функціонування демократичних режимів, забезпечення політичного плюралізму та ефективного громадського контролю за діяльністю влади. Показано, що цифровізація політичної комунікації, зростання ролі онлайн-платформ і концентрація інформаційної влади зумовлюють необхідність переосмислення класичних підходів до захисту свободи вираження поглядів та потребують реагування на політичному рівні.

Проаналізовано основні джерела формування європейських стандартів свободи слова, зокрема Європейську конвенцію з прав людини, Хартію основних прав Європейського Союзу, практику Європейського суду з прав людини, а також новітні регуляторні акти ЄС – Digital Services Act, Digital Markets Act та Європейський акт про свободу медіа. Обґрунтовано, що зазначені інструменти формують наднаціональну модель регулювання цифрової публічної сфери, спрямовану на досягнення балансу між свободою слова, суспільними інтересами та демократичною стабільністю.

Окрему увагу приділено значенню європейських стандартів свободи слова та свободи медіа для України в контексті європейської інтеграції та протидії інформаційним загрозам. Зроблено висновок про необхідність подальшої адаптації національного медійного законодавства до стандартів Європейського Союзу з урахуванням політичних і безпекових викликів сучасності.

Ключові слова: *свобода слова, свобода медіа, політична комунікація, цифрові платформи, Європейський Союз, демократія, медіаплюралізм.*

Вступ. Свобода слова та свобода медіа традиційно розглядаються в політичній науці як базові інституційні умови функціонування демократії, що забезпечують конкуренцію ідей, прозорість політичної влади та участь громадян у публічному житті. Медіа виступають ключовим елементом політичної комунікації, виконуючи роль посередника між державою та суспільством і реалізуючи функцію «сторожового пса демократії». У цифрову епоху ці функції зазнають суттєвої трансформації, оскільки інформаційний простір дедалі більше формується не традиційними медіа, а цифровими платформами та глобальними технологічними акторами, здатними впливати на політичні процеси, виборчу поведінку та структуру публічної сфери.

Цифровізація політичної комунікації водночас розширює можливості для реалізації свободи слова та участі громадян, але й загострює проблеми асиметрії інформаційної влади, алгоритмічного контролю контенту, поширення дезінформації та маніпулятивних практик. У цих умовах свобода медіа перестає бути виключно питанням індивідуальних прав і набуває системного політичного виміру, пов'язаного з якістю демократії, стійкістю публічної сфери та здатністю суспільства протистояти інформаційним загрозам.

Європейський Союз у відповідь на ці виклики формує власну модель регулювання цифрового інформаційного простору, яка поєднує ліберальні цінності свободи вираження поглядів із елементами політичного управління та наднаціонального врядування. Запровадження

© Н. Марчук, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

таких інструментів, як Digital Services Act, Digital Markets Act та Європейський акт про свободу медіа, відображає прагнення ЄС інституціоналізувати стандарти медіаплюралізму, обмежити концентрацію комунікаційної влади та забезпечити баланс між свободою слова, публічним інтересом і демократичною стабільністю.

Актуальність дослідження зумовлена також європейським інтеграційним курсом України, для якої адаптація європейських стандартів свободи слова та свободи медіа має не лише правовий, а й виразний політико-інституційний вимір. Аналіз цих стандартів дозволяє глибше осмислити трансформацію сучасної демократії в умовах цифровізації та гібридних загроз, а також окреслити можливості їх застосування в українському політичному контексті.

Метою статті є систематизація та аналіз сучасних європейських стандартів у сфері свободи слова та свободи медіа з урахуванням новітніх регуляторних ініціатив.

Методи дослідження. Дослідження виконано з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, що забезпечують системний, комплексний та об'єктивний аналіз європейських стандартів свободи слова й свободи медіа. Основним загальнонауковим методом є діалектичний метод, який дозволив розглянути свободу вираження поглядів та свободу медіа як динамічні явища, що розвиваються в тісному взаємозв'язку з трансформаціями демократичного суспільства, цифровізацією та змінами геополітичного середовища. Історико-правовий метод застосовано для з'ясування еволюції підходів до регулювання свободи слова в європейському правовому просторі – від прийняття Європейської конвенції з прав людини 1950 року до сучасних регуляторних ініціатив ЄС, зокрема Європейського акту про свободу медіа. Системний метод використано для розкриття взаємозв'язків між різними рівнями регулювання та між традиційними медіа й цифровими платформами в умовах дії нових європейських регламентів (DSA, DMA, EMFA) та формування авторської таблиці із основними європейськими стандартами свободи слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці свободи слова та свободи медіа присвячені праці як українських, так і зарубіжних учених. Зокрема, Е. Барендт досліджує філософські та правові основи свободи вираження як фундамент демократії і підкреслює його роль як «сторожа суспільства» через медіа. Т. Мендель та Е.Саломон аналізують міжнародні стандарти свободи слова, а Д. Вурхоф розкриває роль ЄСПЛ у розвитку медійного права. В Україні науковий дискурс з питань свободи слова та свободи медіа розгортається в межах політичної науки, права, соціальних комунікацій, а в контексті європейської інтеграції України – і в сфері міжнародних відносин. У політичній науці дослідження свободи слова та медіа в Україні фокусуються на питаннях національної безпеки, становлення демократії, проблем цензури та інформаційних загроз в умовах гібридної війни. Серед українських політологів свобода медіа розглядається крізь призму політичної комунікації та інформаційної політики держави у працях В. Бебика, Л.Кочубей, Ю. Половинчака та інших. Значна увага в українській політології приділяється аналізу свободи слова в умовах гібридних загроз та інформаційних війн. У цьому контексті заслуговують на увагу праці Г. Почепцова, В. Горбуліна, О. Литвиненка, Т. Попової, у яких свобода слова досліджується у взаємозв'язку з питаннями інформаційного суверенітету, стратегічних комунікацій та протидії дезінформації.

Міждисциплінарний характер досліджень можна пояснити суспільною значущістю досліджуваної проблематики, яку вдало охарактеризував В. В. Лизанчук: «свобода служить своєрідним політичним киснем засобів масової інформації, без яких вони не можуть продуктивно функціонувати й належно виконувати свої суспільні функції. Головна мета свободи засобів масової інформації полягає в тому, щоб створювати передумови для формування освіченого, морально-духовного, громадянського суспільства, здатного самостійно оцінювати стан справ громади» [7 ,с. 100–101]

Водночас у вітчизняній науці потребують подальшого опрацювання найновіші цифрові регуляторні механізми ЄС та їх імплементація у державах-членах ЄС.

Виклад основного матеріалу. Європейські стандарти свободи слова та медіа формуються шляхом синтезу міжнародного права, законодавства ЄС та судової практики. Основним документом є Європейська конвенція з прав людини, стаття 10 якої стверджує: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися думок, отримувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» [5]. Держави можуть вимагати ліцензування для телерадіомовлення чи кіно, а обмеження можливі лише за законом і можуть бути необхідні в демократичному суспільстві для захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я, моралі, репутації чи прав інших, запобігання розголошення конфіденційної інформації або забезпечення авторитету та неупередженості судової влади.

У межах Європейського Союзу свобода та плюралізм медіа прямо закріплені у статті 11 Хартії основних прав Європейського Союзу [5]. Хартія закріплює свободу медіа як автономну цінність права ЄС та поширюється на всі дії інституцій та держав-членів у межах права ЄС. Цей підхід доповнюється вторинним законодавством ЄС, зокрема Директивою про аудіовізуальні медіапослуги (2010/13/ЄС від 10 березня 2010 року із змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року) та регламентами цифрової сфери Digital Markets Act (DMA) та Digital Services Act (DSA) [2; 3; 8]. Зазначені акти спрямовані на забезпечення прозорості діяльності медіаплатформ, захист користувачів та протидію дезінформації без підриву свободи вираження поглядів. Прийняття цих актів стало відповіддю ЄС на виклики цифрової епохи, такі як поширення дезінформації, незаконного контенту, товарів чи послуг у мережі Інтернет, проблеми з безпекою та приватністю особистих даних користувачів онлайн-платформ, які обробляють і збирають такі дані, необхідність забезпечення захисту прав споживачів та боротьба з монополізацією цифрових ринків. [8]

У 2022 році Європейська Комісія запропонувала, а у 2024 році набув чинності Європейський акт про свободу медіа (Regulation (EU) 2024/1083). Цей акт встановлює:

– заборону використання шпигунського програмного забезпечення проти журналістів (за винятком питань національної безпеки);

– обов'язковий тест на медіаплюралізм під час злиттів та поглинань;

– створення Європейської ради з медіапослуг (European Board for Media Services). [4]

Провівши компаративний аналіз законодавчих актів, пропонуємо систематизувати у таблицю основні європейські стандарти свободи слова:

Цікавим є доповнення офіційного законодавства Європейського Союзу правовими прецедентами, що формуються у судових вироках та мають юридичну силу. У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) справи, що стосуються діяльності преси та журналістів, утворюють окрему й досить численну групу рішень, пов'язаних зі статтею 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Хоча текст самої статті 10 Конвенції не містить спеціальних положень, присвячених саме пресі, ЄСПЛ, застосовуючи розширене тлумачення норм Конвенції та концепцію імпліцитних прав, сформував цілу низку додаткових гарантій та похідних прав, які забезпечують ефективне функціонування журналістики як важливої складової свободи вираження поглядів.

Серед ключових спеціальних гарантій, які ЄСПЛ послідовно визнає в своїй прецедентній практиці, можна виділити такі:

– право на висловлення оціночних суджень (які, на відміну від тверджень про факти, не потребують доказування);

– право на гіперболу, перебільшення та провокаційний стиль викладу;

Таблиця 1

Основні європейські стандарти свободи слова

№	Нормативний акт	Стаття / положення	Зміст стандарту	Значення для свободи слова та медіа
1.	Європейська конвенція з прав людини (1950)	Стаття 10	Гарантує право на свободу вираження поглядів, включно зі свободою отримувати та поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади та незалежно від кордонів	Базовий міжнародно-правовий стандарт свободи слова; основа судової практики ЄСПЛ та національного правозастосування
		Ст. 10 §2	Визначає вичерпний перелік допустимих обмежень свободи слова за умови їх законності, легітимної мети та необхідності у демократичному суспільстві	Запроваджує принцип пропорційності та «необхідності в демократичному суспільстві»
2.	Хартія основних прав Європейського Союзу (2000)	Стаття 11	Гарантує свободу вираження поглядів та інформації; прямо визнає свободу та плюралізм медіа	Закріплює свободу медіа як автономну цінність права ЄС; поширюється на всі дії інституцій ЄС та держав-членів у межах права ЄС
3.	Директива про аудіовізуальні медіапослуги (2010/13/ЄС у редакції 2018 р.)	Статті 6–9, 30	Забороняє мову ворожнечі; встановлює вимоги до захисту неповнолітніх; гарантує незалежність національних регуляторів	Поєднує свободу медіа з вимогами суспільної відповідальності та захисту вразливих груп
		Ст. 28b	Поширює регулювання на відеоплатформи спільного доступу	Адаптація свободи слова до цифрового медіасередовища
4.	Регламент про цифрові послуги (DSA) (EU) 2022/2065	Статті 1, 14, 17, 34	Встановлює правила прозорості модерації контенту, механізми оскарження та захист користувачів	Формує баланс між свободою вираження та боротьбою з незаконним контентом; мінімізує ризики приватної цензури
		Ст. 14	Вимоги до чітких і доступних правил модерації	Посилює правову визначеність для користувачів і медіа
5.	Регламент про цифрові ринки (DMA) (EU) 2022/1925	Загальні положення	Спрямований на забезпечення справедливої конкуренції між цифровими гігантами («gatekeepers»)	Опосередковано сприяє плюралізму інформації та зменшенню монополізації інформаційного простору
6.	Європейський акт про свободу медіа (EMFA) Regulation (EU) 2024/1083	Статті 3–6	Гарантує редакційну незалежність медіа та захист від політичного втручання	Уперше на рівні регламенту ЄС прямо закріплює інституційні гарантії свободи медіа
		Ст. 16–18	Прозорість медіавласності та державного фінансування	Запобігання прихованому впливу на свободу слова
		Ст. 21–25	Захист журналістів від незаконного стеження та тиску	Посилення стандартів безпеки журналістської діяльності

Сформовано автором на основі [1; 2; 3; 4; 5; 10]

– право на захист конфіденційності джерел інформації (одна з фундаментальних умов незалежної журналістики);

– право на вільне використання засобів масової інформації для поширення думок та даних;

– право на розповсюдження інформації, що має значний суспільний інтерес;

– право на оприлюднення відомостей, які формально охороняються законом як таємниця, але вже стали відомими суспільству раніше тощо.[9]

Водночас ЄСПЛ розглядає всі ці права преси не як автономні або самостійні, а саме як спеціальні інструменти та необхідні передумови реалізації загальної свободи вираження поглядів, передбаченої статтею 10 Конвенції.

Такий підхід підкреслює особливу роль журналістики як «сторожового пса демократії» та зумовлює розширений рівень захисту для медіа у порівнянні з іншими суб'єктами свободи слова.

Незважаючи на повномасштабне вторгнення Росії та запровадження воєнного стану, Україна успішно впровадила медійну реформу, прийнявши галузевий закон «Про медіа» встановивши правові засади діяльності в Україні суб'єктів медіа, державне регулювання та нагляд. Також в Україні проходить поступовий процес адаптації медійного регулювання відповідно до Європейського акту про свободу медіа. Кабінет Міністрів України розробляє відповідні кроки до впровадження стандартів Європейського акту про свободу медіа в найближчому майбутньому.

Висновки. Європейські стандарти свободи слова та свободи медіа становлять багаторівневу систему політико-правових гарантій, що сформувалася на перетині міжнародного права, наднаціонального регулювання Європейського Союзу та судової практики Європейського суду з прав людини. У політичному вимірі ці стандарти виконують функцію інституційної основи демократичного врядування, забезпечуючи плюралізм думок, відкритість публічної сфери та ефективний громадський контроль за діяльністю влади.

Дослідження показало, що в умовах цифрової трансформації свобода слова та свобода медіа перестають бути виключно сферою індивідуальних прав і дедалі більше набувають системного значення як чинник якості демократії. Зростання ролі цифрових платформ, алгоритмічне управління інформаційними потоками та концентрація влади зумовлюють потребу в нових формах демократичного регулювання, здатних поєднати захист свободи вираження поглядів із протидією дезінформації, маніпуляціям і надмірному впливу приватних акторів.

Аналіз нормативних актів Європейського Союзу – зокрема Digital Services Act, Digital Markets Act та Європейського акту про свободу медіа – засвідчив формування європейської моделі регулювання цифрової публічної сфери, яка ґрунтується на принципах прозорості, пропорційності обмежень, редакційної незалежності та медіаплюралізму. Особливе значення має Європейський акт про свободу медіа, який уперше на рівні регламенту ЄС закріпив інституційні гарантії свободи медіа та захисту журналістів, що свідчить про політичне усвідомлення стратегічної ролі медіа в забезпеченні демократичної стабільності.

Водночас практика Європейського суду з прав людини відіграє ключову роль у конкретизації змісту свободи слова, формуючи розширений стандарт захисту журналістської діяльності та підкреслюючи особливу роль медіа як «сторожового пса демократії». Поєднання судових стандартів ЄСПЛ із регуляторними механізмами ЄС створює комплексний підхід до захисту свободи слова в умовах цифрових і гібридних загроз.

Для України європейські стандарти свободи слова та свободи медіа мають не лише правове, а й політико-інституційне значення в контексті європейської інтеграції та демократичних трансформацій. Подальша адаптація національного медійного законодавства до стандартів ЄС, зокрема положень Європейського акту про свободу медіа, є важливою передумовою зміцнення медіасфери, підвищення стійкості демократичних інститутів і протидії інформаційним загрозам у сучасних політичних умовах.

Література:

1. Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation CM/Rec(2016)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. 2016. URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680645b44 (дата звернення: 1.01.2026).

2. European Union. Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive). *Official Journal of the European Union.* 2018. L 303. P. 69–92.

3. European Union. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act). *Official Journal of the European Union.* 2022. L 277. P. 1–102.

4. European Union. Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on European media freedom (European Media Freedom Act). *Official Journal of the European Union.* 2024. L 2024/1083.

5. Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.12.2025).

6. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність, 2008. 352 с.

7. Лизанчук В. Психологія мас-медіа : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 420 с.

8. Міський В., Соколенко Н. Цифрові гіганти та нові правила гри: як ЄС змінює правила, а Україна готується до змін. *Детектор медіа* 2024. URL: https://detector.media/mediumy/article/232257/2024-09-17-tsyfrovi-giganty-ta-novi-pravyla-gry-yak-ies-zminyuie-pravyla-a-ukraina-gotuietsya-do-zmin-kristina-gavrylyuk-mintsyfry-v-podkasti-mediumy/. (дата звернення: 27.12.2025).

9. Червяцова А. О. Свобода слова і свобода преси: визначення співвідношення в різних правових системах. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право».* 2014. № 1137, вип. 18. С. 30–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1137_18_8.

10. Хартія основних прав Європейського Союзу 2000. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT.

References:

1. Council of Europe, Committee of Ministers. (2016). Recommendation CM/Rec(2016)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. Retrieved from https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680645b44 (accessed January 1, 2026).

2. European Union. (2018). Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive). Official Journal of the European Union, L 303, 69–92.

3. European Union. (2022). Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act). Official Journal of the European Union, L 277, 1–102.

4. European Union. (2024). Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on European media freedom (European Media Freedom Act). Official Journal of the European Union, L 2024/1083.

5. Yevropeiska konventsiia z prav liudyny (Konventsiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950) [European Convention on Human Rights (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (accessed December 30, 2025). [in Ukrainian].

6. Kolodii, A. M., & Oliinyk, A. Yu. (2008). Prava, svobody ta oboviazky liudyny i hromadianyna v Ukraini [Rights, freedoms and duties of the individual and citizen in Ukraine]. Kyiv: Pravova yednist. [in Ukrainian].

7. Lyzanchuk, V. (2015). Psykholohiia mas-media [Psychology of mass media]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [in Ukrainian].

8. Miskyi, V., & Sokolenko, N. (2024). Tsyfrovi hihanty ta novi pravyla hry: yak YeS zminiuie pravyla, a Ukraina hotuietsia do zmin [Digital giants and new rules of the game: how the EU changes the rules and Ukraine prepares for changes]. Detektor media – Detector Media. Retrieved from https://detector.media/mediumy/article/232257/2024-09-17-tsyfrovi-giganty-ta-novi-pravyla-gry-yak-ies-zminyuie-pravyla-a-ukraina-gotuietsya-do-zmin-kristina-gavrylyuk-mintsyfry-v-podkasti-mediumy/ (accessed December 27, 2025). [in Ukrainian].

9. Cherviatsova, A. O. (2014). Svoboda slova i svoboda presy: vyznachennia spivvidnoshennia v riznykh pravovykh systemakh [Freedom of speech and freedom of the press: defining their relationship in different legal systems]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia "Pravo" – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Law", 1137(18), 30–34. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2014_1137_18_8. [in Ukrainian].

10. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000). Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT.

Nataliya Marchuk. Standards of the european union in the field of freedom of expression and media freedom in the digital age

The article provides a comprehensive analysis of European standards of freedom of expression and media freedom in the context of the digital transformation of the public sphere. It reveals the political and institutional significance of media freedom as a key prerequisite for the functioning of democratic regimes, the safeguarding of political pluralism, and effective public oversight of governmental activities. The study demonstrates that the digitalization of political communication, the growing role of online platforms, and the concentration of informational power necessitate a rethinking of classical approaches to the protection of freedom of expression and require an adequate response at the political level.

The article examines the main sources shaping European standards of freedom of expression, including the European Convention on Human Rights, the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the case law of the European Court of Human Rights, as well as recent EU regulatory instruments such as the Digital Services Act, the Digital Markets Act, and the European Media Freedom Act. It is argued that these instruments contribute to the formation of a supranational model for regulating the digital public sphere aimed at achieving a balance between freedom of expression, public interests, and democratic stability.

Particular attention is paid to the significance of European standards of freedom of expression and media freedom for Ukraine in the context of European integration and countering information threats. The article concludes that further adaptation of national media legislation to European Union standards is necessary, taking into account contemporary political and security challenges.

Key words: *freedom of expression, media freedom, political communication, digital platforms, European Union, democracy, media pluralism.*

Відомості про автора:

Марчук Наталія – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 06.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 316.77:004.738.5
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-25

Світлана Матвієнків
ORCID: 0000-0002-7719-7791

Дмитро Сегедин
ORCID: 0009-0001-5915-9425

НОВІ МЕДІА ЯК КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ XXI СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена комплексному аналізу нових медіа як провідних комунікативних технологій XXI століття в контексті докорінної перебудови глобального інформаційного простору, політичних процесів і мережевих соціальних взаємодій. У дослідженні з'ясовується сутність нових медіа, їхніх ключових типологічних рис і визначальної ролі у формуванні новітніх моделей комунікації між державними інституціями, громадянським суспільством та окремими індивідами.

Основну увагу приділено таким фундаментальним характеристикам нових медіа, як гіпертекстуальність, інтерактивність, мультимедійність, децентралізація та миттєвість поширення інформації, що принципово відрізняє їх від класичних засобів масової комунікації. Проаналізовано еволюцію комунікативних технологій під впливом інтернетизації, цифрової конвергенції й розвитку соціальних платформ, котрі не лише транслюють контент, а й формують умови для безпосередньої участі аудиторії в його створенні.

Висвітлено вплив нових медіа на суспільну свідомість, інструменти громадської мобілізації, політичну комунікацію та конструювання сучасного публічного дискурсу. Окремо розглядається роль алгоритмічних систем і штучного інтелекту в персоналізації інформаційного досвіду користувача, що створює нові виклики для медіаграмотності. Звернено увагу на зростання значення нових медіа як ключового механізму стратегічних комунікацій, політичного маркетингу та цифрового брендингу політичних акторів у віртуальному просторі.

Особливий акцент зроблено на проблемних аспектах функціонування цифрових медіа, зокрема на поширенні дезінформації, реалізації прихованих інформаційних операцій, маніпулятивних практик в епоху «постправди» й системної кризи довіри до традиційних медійних джерел. Резюмується, що нові медіа є не лише явищем технологічним, а й потужним соціально-політичним інститутом, що визначає архітектуру комунікації у XXI столітті й потребує подальшого поглибленого міждисциплінарного осмислення.

Ключові слова: *нові медіа, соціальні медіа, комунікативні технології, соціальні мережі.*

Вступ. Сучасність характеризується ґрунтовними змінами в організації суспільного буття, яке зумовлене швидким розвитком інформаційно-комунікативних технологій. Перша чверть XXI століття стала добою безповоротного утвердження інформаційного суспільства, у якому головним ресурсом і рушійною силою є знання та інформація. У цьому розумінні нові медіа виступають не тільки як технічні засоби передавання даних, а і як складні комунікативні технології, котрі кардинально змінюють способи взаємодії між державою, соціальними групами й індивідами. Актуальність дослідження цього феномена зумовлена тим, що нові медіа трансформують тип комунікації та її зміст, здійснюючи вплив на мову, культуру й політичну архітектуру новітнього часу.

Здійснивши перехід від традиційних засобів масової інформації до нових медіа, відбулася зміна парадигми – від одностороннього мовлення до багатобічної інтерактивної

© С. Матвієнків, Д. Сегедин, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

взаємодії. Сьогодні, де кожен користувач одержує засоби для створення та поширення власного змісту, спостерігається мережева структура «від багатьох до багатьох», що руйнує притаманну для XX століття комунікацію лінійного характеру з її моделлю «від одного до багатьох». Попри демократизацію інформаційного простору, створюються виклики, пов'язані з дезінформацією, маніпуляцією та втратою монополії на істину.

Особливого змісту нові медіа набувають у сфері політики, перетворюючись в інструмент формування суспільних уявлень і стратегічного планування. Здатність суспільства й держави ефективно застосовувати комунікативні технології в умовах глобальної цифровізації та гібридних загроз є запорукою національної стійкості й безпеки. Досвід України демонструє, що нові медіа в умовах боротьби з інформаційною агресією можуть бути як ефективною зброєю, так і засобом консолідації громадянського суспільства.

Матеріал і методи дослідження. Підґрунтям роботи слугував комплекс наукових праць українських і зарубіжних дослідників, присвячених вивченню нових медіа, стратегічних впливів у цифровому середовищі й соціально-політичних комунікацій. Джерелами для аналізу обрано аналітичні звіти та наукову літературу щодо еволюції технологій у сфері медіа та їх впливу на взаємодію в суспільстві. Методологічний аналіз, що включає загальнонаукові й спеціальні методи, дав змогу комплексно дослідити цифрові комунікації XXI століття в межах їх значення у сфері політики.

Результати та обговорення. У науковій літературі нові медіа розглядаються як комплекс цифрових комунікативних каналів, які утворилися внаслідок сполучення традиційних засобів масової інформації та комп'ютерних технологій. Нові медіа, на відміну від класичної преси чи телебачення, ґрунтуються на цифровому типі представлення даних, що забезпечує їхню легкість відтворення, високу мобільність і можливість миттєвого доступу.

Основною характеристикою нових медіа є інтерактивність. Ця ознака передбачає активну роль користувача в комунікації: акцент його ролі зміщується з пасивного поживання на співтворчість змісту. Мобільність, зворотність, можливість повсюдного зв'язку та глобалізація, що притаманні новим медіа, забезпечують можливість долати географічні й часові бар'єри, створюючи комунікативний простір, у якому взаємодія відбувається в режимі реального часу.

Також важливою рисою нових медіа є мультимедійність – уміння поєднувати динамічне й статичне зображення, аудіо й текст у межах одного ресурсу, що підвищує ефективність сприйняття інформації та створює ефект занурення. Крім того, через відсутність одноосібного центру контролю за інформаційними потоками сприяє децентралізації нових медіа, що спричиняє плюралізм думок, однак водночас ускладнює верифікацію даних [6, с. 70–73].

Багатогранність функцій нових медіа в сучасному суспільстві передбачає виконання низки завдань: забезпечення швидкого поширення новин (інформаційна функція), сприяння засвоєнню індивідом соціальних норм і цінностей у середовищі віртуальної спільноти (соціалізаційна функція), організація індивідів для вирішення спільних завдань (мобілізаційна функція), формування майданчика для розваг і цифрової торгівлі (рекреаційна та комерційна функції).

Інформація, перетворившись на новий соціальний ресурс, набула нового ціннісного статусу. Зі зміною способу передачі інформації нові медіа видозмінюють саму структуру ідентичності користувачів, що має глибокі психологічні та соціокультурні наслідки. Таким чином, складний соціотехнічний феномен, роль якого виконують нові медіа, визначає грані сучасної суспільної реальності [8, с. 6–8].

У політичному контексті комунікативні технології уособлюють сукупність прийомів і методів впливу на суспільну свідомість із наміром реалізації політичних інтересів. Ці технології в умовах демократизації виконують основну роль у налагодженні зв'язку між державою

та суспільством за допомогою пропаганди, іміджмейкінгу, рекламних кампаній і політичного зв'язку із громадськістю [3, с. 137–138].

У політиці найголовнішим завданням комунікативних технологій є легітимація влади, включення громадян до участі в політичні процеси та формування підтримки політичних рішень. Зробити ці процеси більш адресними й динамічними дає змогу застосування нових медіа. Наприклад, виходячи зі специфічних інтересів, цінностей і страхів, зафіксовані алгоритми соціальних мереж, технології мікротаргетингу уможливлюють спрямування відповідних повідомлень певним групам виборців.

Через комунікативні технології політична взаємодія включає як інформування, так і побудову певних образів і наративів. Політик у цифрову епоху стає брендом, успіх якого залежить від уміння до миттєвої реакції на події та здатності підтримувати зв'язок з аудиторією. Крім того, застосування технологій штучного інтелекту – чат-боти й сентимент-аналіз – дає політичним силам можливість коригувати стратегії, реагуючи на зміни в суспільній думці в режимі реального часу.

Однак розвиток політичних комунікативних технологій не позбавлений і ризиків, які через поширенням недостовірної інформації та застосування призводять до спотворення політичної реальності. Питання інформаційної безпеки та медіаграмотності з урахуванням маніпуляції в цифровому просторі, яка можу відбуватися на рівні як посилення наявних ідей, так і всієї зміни поглядів людини через тривалий вплив, є критично важливим для збереження стійкості демократичних інститутів [11]. Тобто комунікативні технології є невідчуженим елементом новітньої політичної архітектури, що визначає ефективну взаємодію всіх суб'єктів політичного процесу.

У межах політичної науки дослідження нових медіа вимагає застосування комплексної методологічної бази, що дає змогу охопити як соціально політичні наслідки функціонування об'єкта, так і його технологічні особливості. У цій сфері основні підходи включають системний, структурно-функціональний та інституційний.

За системним підходом нові медіа розглядаються як складова цілісної політичної системи, що дає змогу вивчати їхні взаємозв'язки з іншими інститутами. Структурно-функціональний аналіз, у свою чергу, фокусується на виявленні специфічних функцій, що виконують медіа. Нові медіа в межах інституційного підходу виступають як особливий суспільний інститут, наділений власними нормами, правилами й засобами впливу.

У дослідженні не менш важливе місце посідають біхевіоральні підходи, що спрямовуються на вивчення поведінки індивідів у цифровому просторі. Можливість зрозуміти механізми політичної комунікації дає аналіз того, як саме споживання наявного в соціальних мережах контенту впливає на рівень протестної активності чи електоральний вибір. До цього аналізу постбіхевіоралізм додає ціннісний аспект, акцентуючи увагу на викликах етичного характеру й відповідальності розробників комунікативних технологій [2, с. 69–71].

Політична лінгвістика сучасності пропонує способи аналізу медіадискурсу, що включають дослідження концептуальних метафор і метономій. Цей підхід дає можливість виявити замасковані ідеологічні структури, які для формування певного сприйняття реальності закладаються в медіатексти. Використання військових метафор у політичному дискурсі, наприклад, відіграє роль інструмента мобілізації прихильників або дегуманізації недругів. У свою чергу, у межах мультимодального аналізу відбувається дослідження взаємодії тексту, звукових ефектів і візуальних образів у цифровому середовищі [4, с. 220–221].

Механізми аналізу великих даних і мережевий аналіз формують окрему групу методів, що дають змогу досліджувати активність автоматизованих облікових записів, виявляти центри впливу й відстежувати шляхи поширення інформації. Незамінним для аналізу медіа на хід конкретних політичних процесів (вибори чи революції, наприклад) залишається метод

кейс-стаді. Зрештою, застосування ретроспективного аналізу сприяє розумінню еволюції медіатехнологій і встановлення закономірностей у сприйманні технологічних інновацій суспільством [11].

З розвитком нових медіа відбулася фундаментальна трансформація масової комунікації, яка змінила способи створення, розповсюдження та споживання інформації. Основана на односторонньому мовленні й централізованій редакції, традиційна модель масового інформування поступово витісняється мережевою моделлю, характерною рисою якої є децентралізація.

Цей процес супроводжується докорінною фрагментацією аудиторії: суспільство, згуртування якого раніше відбувалося навколо декількох найбільших медіаканалів, зараз розпорошене між численними платформами. За таких умов відбувається процес розмивання єдиного спільного інформаційного поля та формування «ехо-камер», у межах яких користувачі споживають виключно той контент, який підтримує їхні переконання. Відповідно до цієї обставини, виникають серйозні виклики для об'єктивного світосприйняття й соціальної згуртованості.

Не менш важливою тенденцією є перехід до споживання, в основу якого лягла відеоцентричність. Так, частка соціального відео в споживанні новин збільшилася з 52% у 2020 році до 65% у 2025 році. Такі платформи, як YouTube та TikTok, стали головними майданчиками для одержання інформації передусім серед молоді, що дедалі частіше надає перевагу візуальним формам. Журналістика за таких умов змушена адаптуватися до формату «швидкого контенту», що призводить до гонки за емоційне залучення аудиторії та спрощення складних тем.

Персоналізація є ще однією ключовою рисою нової медіареальності. Завдяки алгоритмам соціальних мереж, що фільтрують потік інформації для кожного користувача, створюється індивідуальна картина реальності, в основі якої – попередні реакції й уподобання індивіда. Відповідно до цього, суб'єктивне відображення, сприятливе для поширення недостовірної інформації та маніпуляції, заміщує об'єктивну реальність, призводячи до того, що довіра до медіаресурсів стає критичним ресурсом.

Також спостерігається перехід від інституційної журналістики до персоналізованої, де лідери думок відіграють роль автономних медіацентрів, охоплення яких часто перевищує охоплення великих телеканалів. Це, відповідно, змінює структуру медіаринку, головною валютою якого стає увага, а ключовою конкурентною перевагою – уміння побудови прямого емоційного зв'язку з авдиторією [12].

Поєднуючи можливості міжособистісного спілкування, масового впливу та формуючи специфічні умови для соціальної взаємодії, соціальні медіа є головним середовищем реалізації найсучасніших комунікативних технологій. Їхніми основними завданнями є задоволення потреб користувачів у комунікації, ідентифікації та самопрезентації, за якими стоять непрості технологічні механізми контролю уваги й поведінки.

Алгоритмічне ранжування на ґрунті залучення є однією з провідних технологій у соціальних медіа. Такі платформи, як Facebook, TikTok, Instagram, просувають контент, який викликає найбільшу кількість реакцій, стимулюючи при цьому до емоційно зарядженого та/чи поляризуючого змісту. Логіка публічної дискусії в такому випадку змінюється: віральні повідомлення, що здатні швидко поширитися. витісняють раціональні аргументи. У контексті політики це дає змогу лідерам популістичного ґатунку оминати традиційні медіафільтри, підсилюючи свої наративи завдяки автоматизованим алгоритмам.

Прикладом упровадження технологій відкритості й демократичності є використання соціальних медіа в державному управлінні, що дає змогу органам влади налаштовувати зворотний зв'язок із громадянами, оперативно реагувати на запити й залучати населення до обговорення важливих ініціатив. Подоланню кризових ситуацій і зміцненню довіри до інституцій сприяє ефективна комунікаційна стратегія в соціальних медіа, яка передбачає, окрім інформування,

створення користі для аудиторії. У контексті повномасштабної війни соціальні медіа в Україні стали критично важливим інструментом, що забезпечує протидію ворожим інформаційно-психологічним операціям і швидку координацію волонтерських рухів [5, с. 341–343].

Для персоналізації використання технологій штучного інтелекту відкривають нові горизонти, змінюючи спосіб, у який індивіди взаємодіють із інформацією та одне з одним. Цифрова комунікація з використанням цих технологій для моделювання людської поведінки й емоцій стає більш природною, однак заразом викликає ризики розмивання грані між реальним і віртуальним. Медіакультурний вплив на соціалізацію особистості в середовищі такого типу є комплексним: він вибудовує медійну картину світу, формує життєві пріоритети та поведінкові моделі молоді [1, с. 230–231].

Крім того, соціальні медіа відіграють роль майданчика реалізації технологій інформаційної боротьби. Використання стратегій пропаганди й контрпропаганди, поширення неправдивих новин стали невід'ємною складовою цифрового ландшафту, що ставить питання розпізнавання правди та вимислу не тільки в культурно-особистісній площині, а й у національно-безпековій. Феномен соціальних медіа, який виник як спосіб об'єднання людей, сьогодні застосовується як засіб їх роз'єднання та маніпулювання їхньою волею, вимагаючи від суспільства й держави розробки нової етики цифрової комунікації та норм медіагігієни [9, с. 85–86].

Саме нові медіа перетворилися в сучасному світі на альтернативний простір політичної комунікації, у якому конструюються нові суспільні уявлення та смисли. Характерні риси цього простору – динамічність, відкритість, низький рівень формалізації (порівняно з традиційними політичними інститутами) – створюють можливості висловлюватися групам, що були поза увагою центральних медіа, як сприяючи демократизації дискурсу, так і формуючи передумови для хаотизації інформаційного поля [7, с. 57–58].

У конструюванні медіареальності, котра часто сприймається індивідами як більш «справжня», ніж фізична дійсність, нові медіа відіграють вирішальну роль. Застосовуючи специфічні мовні засоби, механізми підбору інформації та акцентування уваги на конкретних аспектах подій, медіа не просто відображають процеси політики, а активно їх конструюють. Наприклад, із використанням метафоричних і метонімічних надбудов у медіатекстах розгортається поле можливостей для створення ідеологічних рамок, через які аудиторія сприймає політичні явища чи об'єкти. Такі когнітивні прийоми в умовах конфлікту застосовуються для формування імунітету до ворожої пропаганди [4, с. 220].

Видозміна політичної комунікації викликала появу явища «постправди», у межах якого особисті переконання й емоції переважають над об'єктивними фактами. Оскільки алгоритми соціальних медіа винагороджують за гострі й емоційні висловлювання, це призводить до популізму, що стає передумовою поляризації суспільства, де різні верстви населення живуть у паралельних інформаційних світах, утрачаючи навички вести конструктивний діалог. У таких умовах вплив медіакультури на соціалізацію індивіда має як позитивний (мотивування до активної громадянської позиції), так і негативний (насадження агресивних установок чи конформізму) характер [12].

Нові медіа здатні виступати в політичному просторі як й інструмент м'якої сили. Держави за допомогою культурних проєктів та іномовлення налаштовані формувати власний позитивний імідж на міжнародній арені, впливати на думки іноземних аудиторій і нав'язувати власні інтереси. Робити це більш персоналізовано й ефективно дають змогу цифрові платформи, указуючи на те, що нові медіа є не тільки каналом зв'язку, а й глобальною ареною боротьби за сенси та цінності майбутнього [9, с. 86–87].

В умовах цифровізації ефективна взаємодія між державою та суспільством потребує запровадження оновлених підходів до стратегічного планування й комунікації. Роль держави

перестає обмежуватися регулюванням, до її функцій додається активна участь у медіапроцесах, що змушує її розробляти дедалі складніші стратегії присутності в цифровому просторі. У контексті необхідності забезпечення інформаційної стійкості й протидії російській агресії цей процес набув особливого значення в Україні.

У XXI сторіччі стратегічна комунікація держави відбувається на основі трьох принципів: відкритості, прозорості й партнерства. Задля оперативного інформування населення, зміцнення довіри до інституцій і спростування дезінформації державні органи активно застосовують власні канали в соціальних медіа. Наприклад, із досвіду комунікації волонтерських спільнот і силових структур під час війни випливає, що чесність і мобільність у поширенні інформації є одним із ефективних засобів у боротьбі з ворожими ІПСО [10, с. 333–335].

Іномовлення, яке в цифрову епоху постає як механізм формування порядку денного на міжнародній арені, є важливим елементом стратегічного планування. З огляду на культурні особливості й очікування різних закордонних аудиторій, використання алгоритмічних систем і цифрових платформ дає змогу державі персоналізувати контент, що сприяє зміцненню позицій держави та формуванню міжнародної підтримки в глобальному дискурсі. Водночас стратегія держави не повинна виключати піклування про захист власного інформаційного суверенітету шляхом розробки механізмів виявлення й усунення зовнішніх маніпуляцій [9, с. 86].

Розвиток цифрової грамотності населення передбачається взаємодією держави та суспільства за допомогою нових медіа, що передбачає стимулювання державою медіаосвіти задля змоги громадян самостійно розрізняти факти від маніпуляцій, оцінювати якість інформації та відповідально ставитися до власної активності в медіасередовищі. Оскільки технічні системи не здатні повністю захистити суспільство від дезінформації без його свідомої співучасті, розвиток медіакомпетентності виступає чи найосновнішим складником довгострокової стратегії соціального розвитку.

Крім того, правові й етичні аспекти використання нових технологій, на кшталт штучного інтелекту, повинні враховуватися при стратегічному плануванні. Щоб вирішити питання прозорості алгоритмів, приватності й відповідальності за поширення контенту, держава повинна розробити регулятивні рамки, які б сприяли інноваціям, не виключаючи захист прав і свобод громадян у цифровому просторі [5, с. 342–344].

Висновки. Дослідження дало змогу встановити, що нові медіа стали основою для оновлення засад соціальної взаємодії та державного управління. Визначило, що завдяки відсутності єдиного центру контролю й інтерактивності цифрові медіа видозмінили традиційний діалог між владою та громадськістю. Розпізнано потужний мобілізаційний і нормативний потенціал цих технологій, що неопосередковано впливає на формування суспільних настроїв. Значну увагу приділено неоднозначності мідіасередовища, у якому забезпечення громадянських свобод співіснує із загрозою поширення дезінформації, що робить питання розробки ефективних комунікаційних стратегій актуальним.

Література:

1. Артеменко С. Б., Фляшнікова А. Б., Оніщук Ф. І. Вплив медіакультури на соціалізацію особистості в сучасному інформаційному суспільстві. *Грааль науки : міжнародний науковий журнал*. 2023. № 25. С. 229–232.

2. Білан Н. Концептуальні підходи до нових медіа як різновиду соціальних комунікацій. *Освіта регіону : український науковий журнал*. 2016. № 1. С. 68–73.

3. Боднарчук О. Політична взаємодія в комунікативному просторі. *Політична культура та ідеологія*. 2013. № 59. С. 135–144.

4. Врабель Т. Метафора та метонімія в сучасному медіадискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Т. 1, № 90. С. 217–223.

5. Гудзь О. Є., Петькун С. М. Формування нової медіа реальності в умовах цифрових трансформацій. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2023. № 4(87). С. 339–345.

6. Зражевська Н. І. Нові медіа і нові форми комунікації в медіакультурі. *Актуальні питання масової комунікації*. 2013. № 14. С. 70–75.

7. Кравець А. Ю. Роль соціальних мереж у політичному процесі: позитивні та негативні наслідки. *Політичне життя*. 2024. № 4. С. 55–60.

8. Артеменко С. Б., Фляшнікова А. Б., Оніщук Ф. І. Вплив медіакультури на соціалізацію особистості в сучасному інформаційному суспільстві. *Грааль науки : міжнародний науковий журнал*. 2023. № 25. С. 229–232.

9. Скаженник М. Іномовлення в контексті стратегічних комунікацій держави: концептуальний підхід. *Інтегровані комунікації*. 2025. Т. 1, № 19. С. 82–88.

10. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни : погляд від волонтера до науковця / С. Н. В. та ін. Київ : Нац. акад. СБУ, 2021. 499 с.

11. Ariel Y., Elishar V. Political Communication and the Hype Cycle: Tracing Its Evolution Across the Digital Era. *Journalism and Media*. 2025. Vol. 6, № 2. DOI: https://doi.org/10.3390/journalmedia6020087 (дата звернення: 25.12.2025).

12. Newman N. Overview and key findings of the 2025 Digital News Report. *Reuters Institute for the Study of Journalism*. URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2025/dnr-executive-summary (дата звернення: 25.12.2025).

References:

1. Artemenko, S.B., Fliashnikova, A.B., & Onishchuk, F.I. (2023). Vplyv mediakultury na sotsializatsiiu osobystosti v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi [The impact of media culture on the socialization of personality in the modern information society]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Hraal nauky" – International Scientific Journal "Grail of Science"*, 25, 229–232 [in Ukrainian].

2. Bilan, N. (2016). Kontseptualni pidkhody do novykh media yak riznovydu sotsialnykh komunikatsii [Conceptual approaches to new media as a type of social communications]. *Ukrainskyi naukovyi zhurnal "Osvita rehionu" – Ukrainian Scientific Journal "Education of the Region"*, 1, 68–73 [in Ukrainian].

3. Bodnarchuk, O. (2013). Politychna vzaiemodiia v komunikatyvnomu prostori [Political interaction in the communicative space]. *Politychna kultura ta ideolohiia – Political Culture and Ideology*, 59, 135–144 [in Ukrainian].

4. Vrabel, T. (2025). Metafora ta metonimiia v suchasnomu mediadyskursi [Metaphor and metonymy in modern media discourse]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities,* 1(90), 217–223 [in Ukrainian].

5. Hudz, O.Ye., & Petkun, S.M. (2023). Formuvannia novoi media realnosti v umovakh tsyfrovykh transformatsii [Formation of a new media reality in the conditions of digital transformations]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu – Bulletin of Kherson National Technical University,* 4(87), 339–345 [in Ukrainian].

6. Zrazhevska, N.I. (2013). Novi media i novi formy komunikatsii v mediakulturi [New media and new forms of communication in media culture]. *Aktualni pytannia masovoi komunikatsii – Current Issues of Mass Communication,* 14, 70–75 [in Ukrainian].

7. Kravets, A.Yu. (2024). Rol sotsialnykh merezh u politychnomu protsesi: pozytyvni ta nehatyvni naslidky [The role of social networks in the political process: positive and negative consequences]. *Politychne zhyttia – Political Life,* 4, 55–60 [in Ukrainian].

8. Artemenko, S.B., Fliashnikova, A.B., & Onishchuk, FI. (2023). Vplyv mediakultury na sotsializatsiiu osobystosti v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi [The impact of media culture on the socialization of personality in the modern information society]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Hraal nauky" – International Scientific Journal "Grail of Science"*, 25, 229–232 [in Ukrainian].

9. Skazhennyk, M. (2025). Inomovlennia v konteksti stratehichnykh komunikatsii derzhavy: kontseptualnyi pidkhid [Foreign-language broadcasting in the context of state strategic communications: a conceptual approach]. *Intehrovani komunikatsii – Integrated Communications,* 1(19), 82–88 [in Ukrainian].

10. S. N. V., et al. (2021). Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia [Strategic communications in the conditions of hybrid war: a view from volunteer to scholar]. Kyiv: National Academy of the Security Service of Ukraine [in Ukrainian].

11. Ariel, Y., & Elishar, V. (2025). Political communication and the hype cycle: Tracing its evolution across the digital era. *Journalism and Media,* 6(2). https://doi.org/10.3390/journalmedia6020087 [in English].

12. Newman, N. (2025). Overview and key findings of the 2025 Digital News Report. *Reuters Institute for the Study of Journalism*. Retrieved from: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2025/dnr-executive-summary.

Svitlana Matviienkiv, Dmytro Sehedyn. New Media as Communication Technologies of the 21st Century

This article is devoted to a comprehensive analysis of new media as the leading communicative technologies of the 21st century within the context of the fundamental restructuring of the global information space, political processes, and networked social interactions. The study elucidates the essence of new media, their key typological features, and their decisive role in shaping modern communication models between state institutions, civil society, and individuals.

Primary attention is focused on such fundamental characteristics of new media as hypertextuality, interactivity, multimediality, decentralization, and the instantaneous dissemination of information, which fundamentally distinguishes them from traditional mass communication media. The evolution of communicative technologies is analyzed under the influence of internetization, digital convergence, and the development of social platforms, which do not merely broadcast content but also create the conditions for direct audience participation in its creation.

The impact of new media on public consciousness, tools for civic mobilization, political communication, and the construction of modern public discourse is highlighted. The role of algorithmic systems and artificial intelligence in personalizing the user's information experience is examined separately, as it presents new challenges for media literacy. Attention is drawn to the growing importance of new media as a key mechanism for strategic communications, political marketing, and the digital branding of political actors in the virtual space.

Special emphasis is placed on the problematic aspects of digital media functioning, particularly the spread of disinformation, the implementation of covert information operations, manipulative practices in the "post-truth" era, and the systemic crisis of trust in traditional media sources. It is concluded that new media is not only a technological phenomenon but also a powerful socio-political institution that defines the communication architecture of the 21st century and requires further in-depth interdisciplinary reflection.

Key words: *new media, social media, communicative technologies, social networks.*

Відомості про авторів:

Матвієнків Світлана – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Сегедин Дмитро – студент спеціальності «Політологія», Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 27.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 323.21:324:352(477.86)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-26

Олег Миколайчук
ORCID: 0009-0001-3701-0486

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ: ВИБОРЧІ ПРОЦЕСИ, ПРОГРАМИ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті досліджено вплив реформи децентралізації на партійну систему та виборчі процеси в Івано-Франківській області. Об'єктом дослідження є політичні партії та виборчі процеси регіонального рівня Івано-Франківщини в умовах реалізації реформи децентралізації. Проводиться аналіз трансформацій регіональної партійної системи та електоральної поведінки під впливом децентралізаційних процесів, а також оцінка змін у програмах політичних партій і в інституційних засадах місцевого самоврядування. Основна увага приділяється аналізу розвитку регіональної партійної системи, перебігу та результатів місцевих виборів 2020 року, еволюції партійних програм та інституційних трансформацій у контексті децентралізації.

Децентралізація залишається однією з ключових реформ в Україні, спрямованих на зміцнення демократичних основ та стійкості держави. Завершення основного етапу цієї реформи напередодні місцевих виборів 2020 року створило нові умови для функціонування політичних партій та виборчих процесів на місцевому рівні. Аналіз впливу децентралізації на регіональну партійну систему Прикарпаття дає змогу виявити особливості трансформації політичного життя регіону, що важливо для розуміння загальнонаціональних тенденцій та подальшого розвитку демократичних інституцій.

Ключові слова: *децентралізація, об'єднані територіальні громади, місцеві вибори, політичні партії.*

Вступ. Упродовж останнього десятиліття в Україні реалізовується масштабна реформа децентралізації, яка передбачає передачу значних повноважень і ресурсів на місця. Ця трансформація політичної системи суттєво посилила роль місцевого самоврядування. Внаслідок реформи політичні партії на регіональному рівні почали відігравати помітнішу роль у формуванні місцевої політики, кадрових призначень та стратегічного планування. Децентралізація створила унікальні передумови для розвитку місцевої демократії, однак ефективність цього процесу значною мірою залежить від рівня зрілості місцевих партійних структур, їхньої здатності до конструктивного діалогу з органами самоврядування та узгодження політичних інтересів із потребами громад. Отже, актуальність дослідження для місцевого самоврядування зумовлена необхідністю зрозуміти, як нові умови впливають на партійну систему та які виклики постають перед місцевим самоврядуванням в умовах децентралізації.

Івано-Франківська область обрана як приклад регіону для аналізу цих процесів, оскільки Прикарпаття активно пройшло етап формування об'єднаних територіальних громад та демонструє особливості партійної конкуренції на місцевому рівні. Перебіг і результати місцевих виборів 2020 року в області, що відбувалися вже на новій територіальній основі громад, наочно показали вплив реформи децентралізації на регіональну політику. Зокрема, досвід Прикарпаття висвітлив чинники успіху загальнонаціональних і регіональних партій в умовах децентралізації та порушив питання балансу між централізованим керівництвом партій і автономією їхніх місцевих осередків. Таким чином, вивчення партійних процесів саме на прикладі Івано-Франківщини дозволяє виявити, як загальнонаціональні тенденції

© О. Миколайчук, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

проявляються на рівні конкретного регіону, і зробити висновки про інституційні трансформації місцевого врядування внаслідок реформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесів децентралізації та політичних партій Івано-Франківщини займалися такі вчені, як от : Нікогосян О., Яремчук В., Миколайчук О. В їх дослідження показують яким чином реформа децентралізації впливає на виборчі процеси в країні, взаємодію політичних партій і груп з населенням та виклики, з якими зіткнулася країна під час виборчих процесів.

Методи дослідження. У процесі підготовки використано комплекс методів, що забезпечили всебічне й об'єктивне дослідження теми. Серед них: синтез – для узагальнення отриманих результатів та формулювання цілісних висновків щодо впливу децентралізації на партійну систему регіону; аналітичний, що дозволив детально проаналізувати структуру регіональної партійної системи та визначити ключові тенденції її розвитку; порівняльно-історичний метод застосовано для дослідження інституційних трансформацій у контексті децентралізації шляхом порівняння сучасних процесів із попередніми етапами розвитку місцевого самоврядування; контент-аналіз партійних програм допоміг виявити програмні пріоритети та позиції політичних сил щодо проблем децентралізації. Застосування методів дало змогу сформулювати обґрунтовані висновки щодо стану, проблем та перспектив удосконалення децентралізаційних та виборчих процесів в Україні.

Мета дослідження – проаналізувати стан реформи децентралізації та політичних партій Івано-Франківщини. Провести огляд виборчих процесів, програм та інституційних трансформацій, що були здійснені під час виборів, з'ясувати на якому етапі знаходиться реформування структури влади на місцях, проблеми та перспективи розвитку децентралізаційних процесів.

Результати та обговорення. Реформа децентралізації, розпочата ще в 2014 році суттєво змінила політичну ситуацію на місцевому рівні. Передача значних повноважень і ресурсів від центру до громад посилила роль політичних партій у регіонах. Якщо раніше місцева політика часто будувалася на непартійних основах чи домінуванні окремих осіб, то тепер партійні організації активно впливають на формування місцевої влади, кадрові призначення та розвиток громад. Децентралізація створила передумови для розвитку місцевої демократії, однак в той же час проявилися такі явища, як фрагментація партійної системи, нестача сталих партійних осередків на місцях та персоналізація політики, що проявляється в залежності від окремих лідерів. У деяких громадах склалося фактичне домінування певних політичних сил, що впливає на прозорість рішень і рівень довіри громадян [5, с. 249]. Ефективність децентралізації значною мірою залежить від зрілості місцевих партійних структур, їхнього вміння до конструктивної співпраці з органами самоврядування та від того, чи не вступають політичні інтереси в конфлікт із потребами громади.

На Івано-Франківщині партійна система після реформи є багатопартійною та конкурентною. До складу новообраної обласної ради у 2020 році увійшли представники шести партій [12]. Жодна політична сила не має одноосібної більшості, що зумовлює необхідність коаліцій та домовленостей. До складу ради увійшли: Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (19,37% голосів, 18 мандатів), «Європейська Солідарність» (17,25%, 17 мандатів), партія «За Майбутнє» (16,27%, 16 мандатів) і ВО «Батьківщина» (14,85%, 14 мандатів). До ради також пройшли регіональний проект «Платформа Громад» (10,36%, 10 місць) і президентська партія «Слуга народу» (8,99%, 9 місць). Таким чином, у облраді присутні як загальнонаціональні партії, так і нові регіональні політичні сили. Цікавим є те, що «Платформа Громад» виникла саме на Прикарпатті – її створено групою депутатів обласної ради внаслідок розколу місцевого осередку Блоку Петра Порошенка «Солідарність» [7; 10]. Цей випадок ілюструє інституційну трансформацію: локальні лідери, незгодні з центральною партійною лінією, утворили

окрему регіональну силу. Попри те, що засновники «Платформи Громад» формально залишалися членами всеукраїнських партій.

Варто відзначити ідеологічний контекст: політичні сили, які змагаються на Івано-Франківщині, здебільшого належать до проєвропейського, національно-демократичного спектру. Як зауважують самі прикарпатські політики, у цьому регіоні виборці підтримують партії однакового проєвропейського спрямування. Відповідно, конкуренція між ними базується не стільки на програмних розбіжностях, скільки на авторитеті кандидатів та здатності партійних команд реалізувати обіцянки на місцях. Це з одного боку забезпечує ідейну єдність щодо загальнонаціональних питань, але з іншого – призводить до розподілу голосів між ідеологічно схожими партіями [7]. Для прикладу, у складі обласної ради VIII скликання всі шість фракцій підтримують курс на децентралізацію та зміцнення місцевого самоврядування, відмінності між ними полягають у підходах до управління та персональному складі. В таких умовах важливу роль відіграють коаліційні домовленості. Після виборів 2020 року керівні посади в постійних комісіях облради було розподілено між усіма шістьма політичними силами пропорційно. Головою обласної ради знову (втретє) обрано представника «Свободи» Олександра Сича, проте очільниками 10 з 11 депутатських комісій стали представники інших партій (по дві комісії в «ЄС», «Батьківщини», «За Майбутнє», «Свободи» та «Платформи громад», і одну очолив депутат від «Слуги народу») [12]. Такий розподіл свідчить про багатопартійну співпрацю: фактично сформовано консенсусну більшість, де всі ключові гравці залучені до ухвалення рішень.

Хоча на рівні області партійна система виглядає збалансованою, на рівні окремих громад можливе домінування однієї сили. Це стосується і обласного центра – Івано-Франківська, де на місцевих виборах 2020 року чинний міський голова Руслан Марцінків, висуванець Всеукраїнського об'єднання «Свобода», здобув понад 84% голосів виборців, що забезпечило йому впевнену перемогу вже в першому турі. Практично беззаперечна підтримка діючого мера і його політичної команди призвела до того, що «Свобода» отримала найбільшу фракцію і контролює міську раду. Подібна ситуація спостерігалася і в інших містах області (зокрема, у місті Калуш мером також обрано кандидата від «Свободи» Андрія Найду). Така концентрація влади в руках однієї політичної сили відповідає загальноукраїнській тенденції: децентралізація підсилила популярних місцевих лідерів, інколи створюючи монополію влади на рівні громади [9]. Дослідники застерігають, що домінування однієї партії чи групи в регіоні може негативно вплинути на прозорість управління та підзвітність влади перед громадянами [5, с. 249–250]. Водночас у демократичному середовищі Прикарпаття наявність альтернативних партій і активне громадянське суспільство стримують авторитарні тенденції, змушуючи лідерів рахуватися з конкурентами і виборцями.

Місцеві вибори у жовтні 2020 року стали кульмінацією адміністративно-територіальної реформи та перезавантаженням системи влади на локальному рівні. В Івано-Франківській області ці вибори вперше проходили на повністю новій територіальній основі: замість колишніх районів і сотень дрібних рад було сформовано укрупнені громади та нові укрупнені райони. Напередодні виборів область було поділено на 6 районів (замість 14 старих), утворено 62 об'єднані територіальні громади, що покрили всю територію регіону [5]. Таким чином, населення вперше обирало депутатів до рад новостворених об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та до нових районних рад, а також переобирало склад обласної ради. Це стало визначальним етапом реформи, адже відбулася реальна передача влади на місця, адже обрані ради громад отримали більшість повноважень у сферах місцевого розвитку, бюджету, управління земельними та комунальними ресурсами. Органи державної влади на місцях (райдержадміністрації) втратили колишній вплив і поступово перетворюються радше на наглядово-координаційні структури, без прямого контролю над фінансовими ресурсами громад [9].

Вибори 2020 року відбулися за новим Виборчим кодексом, що запровадив пропорційну систему з відкритими списками в містах і громадах понад 10 тисяч населення. Ця новація суттєво вплинула на виборчий процес. З одного боку, виборці отримали можливість впливати на черговість кандидатів у партійному списку, голосуючи за конкретного претендента, а не лише за партію. З іншого боку – була скасована можливість самовисування кандидатів у середніх і великих громадах, тож навіть на рівні сіл і селищ, де населення понад 10 тис., балотуватися можна було тільки від партії [2]. Це створило виклик для місцевих лідерів громад, які раніше перемагали як незалежні: частина з них відмовилась іти на вибори, щоб не асоціюватися з будь-якою партією, адже рівень довіри до партій загалом низький. Як наслідок, конкуренція подекуди зменшилася, а новообрані ради громад можуть виявитися більш лояльними до партійного керівництва, але менш представницькими для всіх верств громади. Експерти попереджали, що це відкриває шлях до можливих корупційних ризиків у малих радах, адже потрапити туди стало простіше кандидатам із партійною підтримкою і меркантильними інтересами.

Попри згадані пересторогі, місцеві вибори 2020 на Франківщині загалом пройшли організовано і стали вирішальними для становлення нової влади на місцях. Децентралізація до цього моменту забезпечила громадам суттєве збільшення фінансових ресурсів (за рахунок залишення частини податків у місцевих бюджетах) та розширення повноважень. Це підвищило значущість посади міського/селищного голови і привабливість депутатства в радах громад. Фактично, в руках новообраних рад опинилися «реальні важелі» впливу на життя громад – бюджетні кошти, земля, комунальна інфраструктура. За оцінками аналітиків, децентралізація зробила мерів «дуже сильними» і надала громадам додаткові кошти [9]. Виборці в багатьох випадках відчули покращення в своїх містах і селах (нові дороги, відремонтовані школи, сучасне освітлення тощо) і це приписали заслугам чинної місцевої влади. Насправді ж зросла не ефективність управління, а обсяг ресурсів у бюджетах, проте люди сприймають нинішніх керівників громад як значно успішніших за попередників. Це пояснює феномен переобрання більшості діючих голів громад на новий термін із дуже високими результатами. На Прикарпатті майже всі міські голови основних міст зберегли посади. Як вже зазначалося, в Івано-Франківську Руслан Марцінків отримав понад 84% голосів; у Калуші кандидат від тієї ж партії випередив основного конкурента з рахунком 45% проти 36%; в Коломиї переміг чинний голова Богдан Станіславський (самовисуванець, підтриманий низкою демократичних сил) [3]. Отже, вибори 2020 підтвердили тенденцію: сильні громади довіряють перевіреним лідерам, які змогли використати можливості реформи на благо місцевого розвитку.

Результати голосування до обласної ради засвідчили певну плюралістичність регіональної політики. Водночас показовими є підсумки виборів до міських рад області. У великих містах Прикарпаття парламентські партії поступилися позиціями місцевим командам чинних мерів. Зокрема, у Івано-Франківській міській раді після виборів сформувалася промерська більшість, до якої увійшли депутати від «Свободи» та союзних сил; натомість «Слуга народу», «Батьківщина», «Голос» та інші партії отримали порівняно небагато мандатів або й не пройшли зовсім. Така картина узгоджується із загальнонаціональним трендом: у більшості великих міст України вибори виграли партії мерів або місцеві проекти, а не партії влади [14, с. 22–23]. Брак розвиненої мережі осередків та постійної роботи з виборцями між виборами послабив позиції всеукраїнських партій на місцях. Приміром, пропрезидентська «Слуга народу» хоч і посіла перше місце за сумарною кількістю обраних депутатів по країні, проте насправді цей результат було досягнуто за рахунок включення до списків великої кількості популярних локальних лідерів, які часто не мали жодного стосунку до партії і після виборів фактично розірвали з нею зв'язки. У Івано-Франківській області «слуги» отримали лише близько 9% місць в облраді, не контролюють жодної міської громади і не мають своїх

мерів. Таким чином, ні через місцеве самоврядування, ні через місцеві держадміністрації центральна влада (президентська вертикаль) не забезпечила собі домінування на Прикарпатті [11, с. 19–20]. Це підтверджує сутність децентралізації: регіональна еліта і громади отримали реальну автономію у вирішенні місцевих питань, а вплив Києва на кадрову політику і рішення на місцях суттєво зменшився.

Місцеві вибори 2020 року на Івано-Франківщині мали і деякі проблемні аспекти. Через пандемію COVID-19 та економічні труднощі явка виборців була невисокою (в середньому близько 37% по країні), виборча кампанія проходила млявіше, особливо в селах, що знизило рівень залучення громади до політичного процесу. Окремі інциденти вказували на зростання тиску на місцевих лідерів: зокрема, кілька голів ОТГ Прикарпаття скаржилися напередодні виборів на провокації з боку правоохоронців (обшуки, перевірки діяльності громад), що вони розцінили як спробу політичного тиску [7]. Попри це, загалом вибори пройшли конкурентно, а їхні результати були визнані. Утворені нові органи місцевої влади розпочали свою роботу наприкінці 2020 року, ухвалюючи перші бюджети громад з урахуванням нових фінансових можливостей. Це остаточно закріпило інституційні трансформації, які принесла децентралізація: відтепер саме громади та їхні ради є основною ланкою публічної влади на Івано-Франківщині, тоді як роль районного рівня зменшена, а область виконує координаційну та представницьку функцію.

Реформа децентралізації отримала загальну підтримку більшості українських політичних сил, проте практика впровадження виявила низку проблем у партійних стратегіях на місцях. Більшість провідних партій включили до своїх програмних документів положення на підтримку децентралізації та обіцянки завершити реформу місцевого самоврядування [1]. Наприклад, партія «Європейська Солідарність» прямо наголошувала на необхідності передачі реальних важелів впливу громадам і продовженні реформи децентралізації, тоді як партія експрем'єра Володимира Гройсмана («Українська стратегія») ставила завершення децентралізації одним з пріоритетів своєї програми. З іншого боку окремі політичні сили раніше скептично ставилися до адміністративно-територіальної реформи – так, у програмі «Батьківщини» Юлії Тимошенко тези про децентралізацію у 2019 році взагалі були відсутні, а в 2014 році ця партія навіть висловлювалася проти укрупнення громад. Проте на місцевих виборах 2020 всі основні партії без винятку висували своїх кандидатів до рад ОТГ, фактично прийнявши нові правила.

На рівні регіону партійні програми та риторика у кампанії зосереджувалися переважно на конкретних проблемах громад, проте не завжди враховували реальні повноваження місцевої влади. В Івано-Франківській області (як і у решти регіонів) спостерігався поширений недолік: політична агітація апелювала до питань, які лежать поза компетенцією місцевого самоврядування [9]. Зокрема, у промовах і передвиборчих обіцянках лунали теми мови, релігії, геополітичного курсу чи боротьби з корупцією на загальнодержавному рівні – доволі популістичні меседжі, що мали б більше сесну щодо парламентських виборів, тоді як необхідно зосереджуватися на проблемах місцевого рівня. Обіцянки, які не відповідають реальним повноваженням міських чи сільських рад, фіксувалися у програмах різних партій – від всеукраїнських «ЄС», «ОПЗЖ», «Слуги народу» до регіональних проектів. Це свідчить про проблему низької якості програмного процесу: замість конкретних місцевих стратегій розвитку громад (інфраструктура, освіта, медицина, місцева економіка) деякі партії пропонували виборцям гасла загального плану або неконкретні (розпливчасті) обіцянки. Ще одна проблема – відсутність сталих партійних структур на місцях. Багато партій фактично не мали розбудованих осередків у селах та містечках, тому центральні керівники залучали до списків авторитетних безпартійних лідерів громад, щоб ті «тягнули» рейтинг партії на виборах. Такий підхід спрацював на короткостроковий результат (мандати), але не сприяв партійному

будівництву. Часто новообрані депутати виявилися слабо пов'язаними з партією і орієнтувалися більше на власні інтереси чи інтереси громади [6]. Наприклад, після виборів багато депутатів, обраних від «Слуги народу» в радах Прикарпаття, фактично дистанціювалися від партії, яка їх висунула. Відтак партія влади не отримала міцної опори на місцях, а місцеві ради стали політично розрізненими.

Серед інших проблем, які висвітлили місцеві вибори 2020 року в умовах децентралізації, аналітики відзначають:

Обмеження участі незалежних кандидатів. На виборах до рад громад понад 10 тис. мешканців було заборонено самовисування. Це відштовхнуло частину активних лідерів громад (голів ОСББ, громадських активістів), які не бажали вступати до партій, і знизило конкуренцію у малих містах. Таким чином, деякі громади втратили можливість обирати позапартійних кандидатів, відомих своєю роботою на місцях.

Відсутність партійної роботи між виборами. Багато партій зосередилися лише на виборчій кампанії, не маючи постійної присутності у житті громад. Вони боролися радше за залучення локальних лідерів у свої списки, ніж за довіру виборців через послідовну діяльність. Це призвело до того, що склад рад формувався з «випадкових» для партії людей – авторитетних осіб, які не перейняли партійну ідеологію.

Низька компетентність нових політиків. Молоді партії та нові кандидати нерідко виявилися непідготовленими до роботи: аналіз їхніх програм показав слабке розуміння реальних проблем громад і навіть незнання базових повноважень місцевого самоврядування. Через це передвиборчі обіцянки були неконкретними або нереалістичними, а дискусія – спрощеною, без глибинного обговорення шляхів розвитку громад.

Популізм і брудні технології. Деякі досвідчені політики, не маючи якісної програми дій на місцях, вдалися до чорного піару проти опонентів та обіцянок, що виходять за межі компетенції місцевої влади. Альтернативи у вигляді змістовної дискусії про розвиток громад практично не було, тож виборча кампанія зводилася до змагання впізнаваності та гасел.

Перелічені проблеми свідчать, що політичні партії загалом не були повною мірою готові до нової децентралізованої реальності [8, с. 92–93]. Втім, реформа відкрила і нові перспективи для партійної системи на регіональному рівні. По-перше, поступово формується прошарок політиків, так званої «нової генерації», які розпочали кар'єру з місцевого самоврядування. Успішні голови громад, депутати рад ОТГ можуть стати основою для оновлення загальнонаціональних еліт. Зокрема, на Франківщині зросла плеяда місцевих лідерів (міські голови, активісти, молоді депутати), що зарекомендували себе конкретними справами. Ці люди або вже інтегруються у склад існуючих партій, або ж створюють нові політичні проекти під потреби своїх регіонів. Яскравий приклад – поява згаданої партії «Платформа Громад», яка позиціонується як партія місцевого самоврядування і відстоює інтереси громад Прикарпаття [9]. Так само «Українська Галицька партія», хоч і не здобула мандатів в облраді, активно працює на рівні міст та ОТГ Галичини, активно звертаючи увагу на збереженні культурної спадщини, розвитку туристично-рекреаційного потенціалу, тощо. Ці процеси свідчать про зародження елементів регіональної партійної ідентичності в межах унітарної держави.

По-друге, децентралізація поставила перед партіями нові завдання, стимулюючи їх до внутрішньої реорганізації. Для успішної роботи на місцях партії мусять розбудовувати реальні місцеві осередки, навчати та висувати компетентні кадри, враховувати інтереси громад у своїх програмах. Є розуміння, що без глибокого вкорінення в громадах партії ризикують втратити підтримку: виборець на місцях тепер бачить пряму залежність якості життя від місцевої влади і схильний більше довіряти тим, кого знає особисто. Отже, партії вимушені еволюціонувати від суто виборчих «пірамід» до мережево-центричних організацій, присутніх у кожній громаді.

По-третє, очікується удосконалення законодавства з огляду на уроки виборів 2020. Уже лунають пропозиції повернути мажоритарну систему для виборів депутатів малих громад і дозволити самовисування там, де партійна система явно зайва. Це може посилити представництво локальних незалежних лідерів. Водночас обговорюється питання запровадження інституту префектів (державних представників на місцях) замість ліквідованих районних державних адміністрацій – щоб забезпечити баланс між місцевим самоврядуванням і державною владою та недопущення дезінтеграції країни. Експерти наголошують, що президенту не слід контролювати місцеву виконавчу владу; варто передати ці функції уряду і чітко розмежувати повноваження, залишивши державі нагляд лише за законністю рішень органів самоврядування [9]. Усі ці кроки покликані усунути виявлені дисбаланси і зробити систему більш стійкою.

Насамкінець, важливо підкреслити: децентралізація дала громадянам відчуття реального впливу на розвиток своєї місцевості, а партіям – шанс стати ближчими до людей. На Івано-Франківщині, як і в Україні в цілому, політичні партії вчаться працювати в нових умовах та шукають правильні точки взаємодії з громадами. Від того, наскільки партійні стратегії будуть орієнтовані на потреби місцевого розвитку, залежить і подальший успіх реформи. Перспективи загалом оптимістичні: вже зараз видно зростання компетентності місцевих рад, активізацію громадського контролю, підвищення прозорості (наприклад, Івано-Франківську обласну раду відзначають як одну з найбільш відкритих в Україні). Якщо партії зможуть інституційно закріпитися на рівні громад, проводячи системну політику розвитку регіону, то децентралізація приведе до становлення зрілої регіональної політичної системи [13, с. 159-–160]. Натомість у разі конфлікту між центром і регіонами, надмірної централізації партійних рішень чи ігнорування голосу громад, можуть виникати нові виклики – від бюджетних протистоянь до ризику сепаратистських настроїв на периферії. На щастя, прикарпатський досвід поки що демонструє здатність місцевих еліт і суспільства до діалогу та компромісу.

На Івано-Франківщині, як і в інших регіонах, описані проблеми проявилися досить відчутно, проте місцевий контекст дає і підказки щодо шляхів їх розв’язання. Багато прикарпатських громад раніше взагалі не мали розвинених партійних осередків, тож вимога балотуватися лише від партій стала для них викликом. Деякі сільські голови, чия громада перевищила поріг у 10 тис., публічно обурювалися таким обмеженням. Вирішення на Прикарпатті бачать саме повернення права самовисування: про це заявляли і Асоціація міст України і Всеукраїнська асоціація громад. Інший шлях – створення місцевих партій. У регіоні вже діють політичні проекти локального спрямування, як-от «Платформа громад» чи «Українська Галицька Партія», які фактично стали притулком для багатьох незалежних лідерів громад [10]. Хоч такі партії юридично є загальноукраїнськими, вони зосереджені на місцевому порядку денному. Що стосується ролі особистостей у політиці, коли виборці орієнтуються на відомих людей (мерів, мажоритарних нардепів) більше, ніж на бренди партій. Вибори 2020 це підтвердили: у багатьох громадах партійність носила формальний характер, а результат визначали авторитет кандидатів. Це створює ризик, що після виборів такі депутати не дотримуватимуться партійної лінії, або навпаки – партійне керівництво почне диктувати їм всупереч інтересам громади. Розв’язанням цієї колізії на місцевому рівні може бути встановлення кращого зв’язку між партіями та громадами. На Прикарпатті деякі партії намагаються закріпитися надовго: так, «Свобода» та «Батьківщина» вже багато років мають стабільні осередки в селах і містечках, проводять зустрічі, підтримують локальні ініціативи. Новим партіям варто переймати цю тактику.

Серед іншого, у прикарпатських громадах після виборів зіткнулися з тим, що значна частина новообраних депутатів та навіть деякі голови не мали достатнього досвіду

управління. Ряд ОТГ отримали молодих лідерів, які мали хорошу репутацію, але потребували знань про бюджетний процес, земельні питання, юридичні процедури. Регіон скористався наявними програмами навчання: так, Івано-Франківський центр розвитку місцевого самоврядування та інші проекти проводили тренінги для новообраних рад. Місцеві асоціації також організовували семінари щодо повноважень органів громади. В результаті в багатьох громадах вдалося швидко прийняти бюджети, сформувати виконкоми і приступити до роботи без затримок. Однак компетентність – це довготривала інвестиція. Важливо продовжувати освіту місцевих кадрів постійно. Прикарпаття може запозичити кращі практики інших областей: наприклад, на Дніпропетровщині громадський сектор провів аналіз місцевих програм і виявив низку прогалин, після чого домігся включення експертів до розробки стратегій розвитку міст. Такий досвід варто застосувати й у нас – залучати університетських викладачів, експертів-практиків для консультацій депутатів, публічно обговорювати плани розвитку громад. Підвищення компетенції йде пліч-о-пліч з активністю самих громадян: на Франківщині дедалі більше мешканців користуються інструментами участі (бюджети участі, електронні петиції), що теж спонукає місцеву владу глибше розбиратися в питаннях і працювати професійніше.

Передвиборча кампанія на Прикарпатті у 2020 році, на щастя, не була надто «токсичною», але без інцидентів не обійшлося. Були зафіксовані типові порушення: наприклад, масове розміщення агітаційних матеріалів без вихідних даних (друковані матеріали без зазначення замовника), що порушувало закон, але часто ігнорувалося. Мали місце і приклади застосування силового ресурсу для тиску на неугодних голів громад [14, с. 4, 21–23]. Показовою стала історія у Витвицькій громаді: там правоохоронці влаштували провокацію проти чинного голови Миколи Шикори (інсценували передачу хабара, після чого його затримали, але справу закрили через відсутність доказів). Подібні випадки, на думку місцевих спостерігачів, були сплановані опонентами напередодні виборів, аби дискредитувати лідерів громад. Для протидії цьому на рівні області спрацювала солідарність: Асоціація громад звернула увагу ЗМІ та керівництва МВС на ці інциденти, і подальшого тиску вдалося уникнути. Урок для майбутнього – необхідність чітких запобіжників від адміністративного свавілля під час виборів. Це включає і прозорий контроль за діями силовиків у передвиборчий період, і пильний громадський моніторинг. Водночас важливо на рівні громад створювати запит на змістовну політику. Головне – не залишати політиків безконтрольними між виборами. Прикарпатська громада, як і всюди в Україні, має навчитися постійно тримати зворотний зв’язок із місцевою владою: вимагати звітів, нагадувати про обіцянки, критикувати за очевидний популізм. Громадський сектор уже декларує такий підхід: не чекати 5 років, а регулярно питати з депутатів про виконання їхніх слів. Така активність позбавить змістовну альтернативу на виборах від інформаційного голоду і поступово витіснить брудні технології на узбіччя політичного процесу.

Таким чином, комплексне вирішення окреслених проблем місцевих виборів – від зміни виборчих правил до просвіти і контролю – можливе за умови співпраці законодавців, партій та громадськості. Досвід місцевих виборів 2020 року, зокрема на Прикарпатті, висвітлив недоліки, але водночас підказав і напрямки руху: більше залучення громади, більше відповідальності партій та кандидатів, більше професіоналізму на місцях. Реалізація цих уроків допоможе зробити наступні вибори більш конкурентними за якістю, а місцеву владу – більш спроможною та підзвітною громадам.

Загалом, децентралізація і надалі залишатиметься важливим чинником трансформації партійної системи, стимулюючи партії ставати відповідальнішими перед виборцями та сприяючи підвищенню ефективності влади на місцях.

Висновки. Реформа децентралізації істотно змінила місцеву політику на Прикарпатті, розширивши повноваження та ресурси громад і підвищивши відповідальність партій на

місцях. Попри початкові очікування, що більше самоврядних повноважень автоматично принесе більше змін і переваг, реальність виявилася складнішою: невиконані або важко вимірювані обіцянки породили розчарування та критику на адресу місцевої влади. Водночас у регіоні сформувалася багатопартійна система з яскраво вираженою регіональною специфікою. Івано-Франківська область у процесі децентралізації зазнала значних інституційних змін, що відобразилося на діяльності політичних партій. Вибори 2020 року стали поворотним моментом, утворивши нову структуру влади на місцях і змінивши розклад сил у регіональній партійній системі. Попри низку проблем – фрагментацію, слабкість партійних осередків, популізм проглядаються і позитивні тенденції. Партії адаптуються до нових умов, а громади отримують більше впливу на політику. У перспективі успіх децентралізації залежатиме від здатності партій пропонувати чіткі програми розвитку громад, співпрацювати задля спільного блага та підтримувати баланс інтересів між центром і регіонами.

Аналіз передвиборчих програм місцевих партій виявив характерні тенденції. Більшість сил акцентували увагу на найбільш актуальних для громади питаннях – інфраструктурі (дороги, транспорт), охороні здоров'я, освіті – і детально розписували саме ці обіцянки. Натомість такі сфери, як соціальний захист та житлово-комунальне господарство, згадувалися рідко. Серед інституційних проблем виокремлюється також необхідність кращої координації між центральним керівництвом партій та їхніми місцевими осередками. Залежність місцевих команд від рішень «згори» інколи стримує ініціативу на місцях, а кадровий голод у громадах показав, що партії мусили швидко вчитися підбирати компетентні кадри для новостворених територіальних громад. Крім того, низька явка і орієнтація виборців переважно на відомих особистостей, а не на партійні програми, продемонстрували певну кризу довіри до партійних інститутів. Це сигнал, що партійна система потребує подальшого зміцнення інституційної спроможності та роботи над помилками, аби виправдати очікування виборців у децентралізованих громадах.

Перспективи подальшого розвитку місцевої політики на Прикарпатті напряму залежать від успішної адаптації партій до нових умов управління. Децентралізація вже дала громадам реальні важелі впливу і ресурси, що дозволило впровадити позитивні практики самоврядування та господарювання. Надалі політичні партії мають стати рушійною силою цих процесів: від їхнього вміння запропонувати чітку стратегію розвитку громад і відповідальних лідерів залежатиме поступ регіону. Важливо, щоб партії на місцях навчились балансувати локальні потреби з загальнодержавними пріоритетами та ефективно співпрацювати з центральною владою. Останні кризові події (зокрема, війна) засвідчили, що спроможні територіальні громади – це основа стійкості та згуртованості країни, а значить, подальше зміцнення місцевого самоврядування і партійної участі в ньому матиме не лише внутрішньополітичне, а й загальнонаціональне значення. Як показує досвід Прикарпаття, реформа дала поштовх для оновлення місцевої політики, і тепер головне – реалізувати цей потенціал з користю для громадян та держави. Таким чином, місцева партійна система Івано-Франківщини потребує цілеспрямованого розвитку і вдосконалення, аби максимально реалізувати потенціал децентралізації для добробуту громад і успішного майбутнього регіону.

Література:

1. Абрам'юк І. Доля децентралізації у новій політичній реальності – аналіз партійних програм. 2019. URL: https://decentralization.ua/news/11165 (дата звернення: 09.01.2026).

2. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.12019 р. № 396-IX. *Відомості Верховної Ради України*. № 7, № 8, № 9. С. 48.

3. Івано-Франківськ. Вибори міського голови 25 жовтня 2020. *Ukraine Elections*. URL: https://ukraine-elections.com.ua/uk/election_data/region_result_page/213 (дата звернення: 10.01.2026).

4. Івано-Франківщина. *Офіційний вебсайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації*. URL: https://www.if.gov.ua/ivano-frankivshchina (дата звернення: 09.01.2026).

5. Миколайчук О. Взаємодія політичних партій, органів місцевого самоврядування та громадян у процесі децентралізації: регіональний вимір. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. № 21. 2025. С. 248–254.

6. «Місцеві вибори 2020»: Партійність обраних на відповідних місцевих виборах депутатів місцевих рад. *Центральна виборча комісія України* 2020. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm002pt001f01%3D695pt00_t001f01%3D695.html (дата звернення: 11.01.2026).

7. Нечвідова О. Місцеві вибори. Прикарпаття: як змагаються кандидати у невеликих ОТГ. 2020. URL: https://tyzhden.ua/mistsevi-vybory-prykarpattia-iak-zmahaiutsia-kandydaty-u-nevelykykh-oth/ (дата звернення: 10.01.2026).

8. Нікогосян О. Політичний аналіз місцевих виборів 2020 р. в Україні: уроки для партій і виборців. *Актуальні проблеми політики*. 2021. № 67. С. 89–95.

9. Підсумки місцевих виборів 2020. URL: https://centreua.org/mistsevi-vibori-2020/pidsumki-viboriv-2020/ (дата звернення: 09.01.2026).

10. «Платформа Громад» об'єднує Івано-Франківськ. 2020. URL: https://kurs.if.ua/platforma-gromad-obyednuye-ivano-frankivsk/ (дата звернення: 10.01.2026).

11. Шевченко О., Романова В., Жаліло Я. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні. *Київ : НІСД*. 2020. С. 153.

12. Як партії поділили між собою постійні комісії Івано-Франківської обласної ради та хто їх очолив. URL: https://pik.net.ua/2020/12/04/yak-partiyi-podilyly-mizh-soboyu-postijni-komisiyi-ivano-frankivskoyi-oblasnoyi-rady-ta-hto-yih-ocholyv/ (дата звернення: 11.01.2026).

13. Яремчук В. Історіографія та емпірична база досліджень регіональної політичної еліти. *ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. № 1(97). 2020. С. 149–183.

14. 2020 Local Electionsin Ukraine: Post-Election Report. *International Foundation for Electoral Systems*. 2020. URL: https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/02/IFES-Post-Election-Report-2020-Local-Elections-v1-2021-2-17-ENG.pdf (дата звернення: 10.01.2026).

References:

1. Abramiuk, I. (2019). Dolia detsentralizatsii u novii politychnii realnosti – analiz partiinykh prohram. *Decentralization.ua.* Retrieved from: https://decentralization.ua/news/11165. [in Ukrainian].

2. Vyborchyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19 hrudnia 2019 r. № 396-IX. (2019). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy,* № 7–9. S. 48.

3. Ivano-Frankivsk. Vybory miskoho holovy 25 zhovtnia 2020. (2020). *Ukraine Elections.* Retrieved from: https://ukraine-elections.com.ua/uk/election_data/region_result_page/213. [in Ukrainian].

4. Ivano-Frankivshchyna. *Ofitsiinyi vebsait Ivano-Frankivskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii*. Retrieved from: https://www.if.gov.ua/ivano-frankivshchina. [in Ukrainian].

5. Mykolaichuk, O. (2025). Vzaiemodiia politychnykh partii, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta hromadian u protsesi detsentralizatsii: rehionalnyi vymir. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia.* № 21. S. 248–254. [in Ukrainian].

6. Tsentralna vyborcha komisiia Ukrainy. (2020). Mistsevi vybory 2020: Partiinist obranykh na vidpovidnykh mistsevykh vyborakh deputativ mistsevykh rad. Retrieved from: https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/pvm002pt001f01%3D695pt00_t001f01%3D695.html. [in Ukrainian].

7. Nechvidova, O. (2020). Mistsevi vybory. Prykarpattia: yak zmahaiutsia kandydaty u nevelykykh OTH. *Tyzhden.ua.* Retrieved from: https://tyzhden.ua/mistsevi-vybory-prykarpattia-iak-zmahaiutsia-kandydaty-u-nevelykykh-oth/. [in Ukrainian].

8. Nikohosian, O. (2021). Politychnyi analiz mistsevykh vyboriv 2020 r. v Ukraini: uroky dlia partii i vybortsiv. *Aktualni problemy polityky.* № 67. S. 89–95. [in Ukrainian].

9. Pidsumky mistsevykh vyboriv 2020. (2020). *CentreUA.* Retrieved from: https://centreua.org/mistsevi-vibori-2020/pidsumki-viboriv-2020/. [in Ukrainian].

10. Platforma Hromad obiednuie Ivano-Frankivsk. (2020). *Kurs.* Retrieved from: https://kurs.if.ua/platforma-gromad-obyednuye-ivano-frankivsk/. [in Ukrainian].

11. Shevchenko, O., Romanova, V., Zhalilo, Ya., et al. (2020). *Detsentralizatsiia i formuvannia polityky rehionalnoho rozvytku v Ukraini.* Kyiv: NISD. S. 153. [in Ukrainian].

12. Yak partii podilyly mizh soboiu postiini komisii Ivano-Frankivskoi oblasnoi rady ta khto yikh ocholyv. (2020). *PIK*. Retrieved from: https://pik.net.ua/2020/12/04/yak-partiyi-podilyly-mizh-soboyu-postijni-komisiyi-ivano-frankivskoyi-oblasnoyi-rady-ta-hto-yih-ocholyv/. [in Ukrainian].

13. Yaremchuk, V. (2020). Istoriohrafiia ta empirychna baza doslidzhen rehionalnoi politychnoi elity. *IPiEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy.* № 1(97). S. 149–183. [in Ukrainian].

14. 2020 International Foundation for Electoral Systems. (2020). *Local elections in Ukraine: Post-election report.* Retrieved from: https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2021/02/IFES-Post-Election-Report-2020-Local-Elections-v1-2021-2-17-ENG.pdf. [in Ukrainian].

Oleg Mykolaichuk. Decentralization and political parties of Ivano-Frankivsk region: electoral processes, programs and institutional transformations

The article examines the impact of the decentralization reform on the party system and electoral processes in the Ivano-Frankivsk region. The object of the study is political parties and electoral processes at the regional level of Ivano-Frankivsk region in the context of the implementation of the decentralization reform. An analysis is conducted of the transformations of the regional party system and electoral behavior under the influence of decentralization processes, as well as an assessment of changes in the programs of political parties and in the institutional principles of local self-government. The main focus is on analyzing the development of the regional party system, the course and results of the 2020 local elections, the evolution of party programs, and institutional transformations in the context of decentralization.

Decentralization remains one of the key reforms in Ukraine aimed at strengthening the democratic foundations and stability of the state. The completion of the main stage of this reform on the eve of the 2020 local elections has created new conditions for the functioning of political parties and electoral processes at the local level. Analysis of the impact of decentralization on the regional party system of Precarpathia makes it possible to identify the features of the transformation of the political life of the region, which is important for understanding national trends and the further development of democratic institutions.

Key words: *decentralization, united territorial communities, local elections, political parties.*

Відомості про автора:
Миколайчук Олег – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 321.7; 174:32
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-27

Андрій Міщук
ORCID: 0000-0002-2585-7110

Мар'яна Міщук
ORCID: 0000-0002-2589-6582

ЕТИЧНА ПОВЕДІНКА В ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕДСТАВНИЦЬКИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ: ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

У сучасних умовах розвитку демократичних політичних систем проблема етичної поведінки в діяльності представницьких органів влади набуває особливої значущості. Посилення ролі публічної політики, відкритість політичних процесів і зростання впливу громадської думки актуалізують вимоги до морально-етичних стандартів діяльності обраних представників. Етична поведінка депутатів є важливим чинником формування довіри громадян до інститутів влади, визначає рівень їхньої політичної легітимності й безпосередньо впливає на ефективність реалізації владних повноважень.

У політичному вимірі етична поведінка не обмежується дотриманням формально встановлених правових норм, а охоплює ширше коло принципів – відповідальність, доброчесність, прозорість, підзвітність та орієнтацію на публічний інтерес. Порушення цих принципів у діяльності представницьких органів влади призводить до зниження якості політичних рішень, поширення політичного цинізму та зростання соціального напруження. Саме тому етична складова політичної діяльності дедалі частіше розглядається як необхідний елемент демократичного врядування, а не як другорядна характеристика політичної культури.

Актуальність дослідження зумовлюється також процесами інституційних трансформацій, які супроводжуються переглядом ролі й відповідальності представницьких органів влади. В умовах демократичних змін виникає потреба в науковому осмисленні механізмів формування та регулювання етичної поведінки політичних акторів, а також у визначенні меж політичної відповідальності депутатів перед суспільством. Недостатня інституціоналізація етичних норм, фрагментарність контролю за їх дотриманням і суперечності між політичною доцільністю й моральними вимогами підсилюють значення комплексного політичного аналізу цієї проблеми. У зв'язку з цим дослідження етичної поведінки в діяльності представницьких органів влади є своєчасним і необхідним для поглиблення теоретичних підходів до розуміння сучасної політики та вдосконалення практик демократичного управління.

Ключові слова: *етична поведінка, політична етика, представницькі органи влади, депутатська діяльність, політична відповідальність, політична культура, демократичні інститути, публічна влада, публічний інтерес, політичне врядування.*

Вступ. Етична поведінка є невід'ємною складовою функціонування представницьких органів влади й важливим показником рівня розвитку політичної культури суспільства. У процесі здійснення владних повноважень депутати є не лише носіями політичного мандата, а й публічними суб'єктами, поведінка яких формує уявлення громадян про справедливість, відповідальність і відкритість політичної системи. Саме тому етичні орієнтири депутатської діяльності набувають політичного значення, виходячи за межі індивідуальних моральних переконань.

Метою статті є комплексне дослідження етичної поведінки в діяльності представницьких органів влади як важливої складової політичного процесу, з'ясування її політичного

© А. Міщук, М. Міщук, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

виміру, ролі у формуванні легітимності публічної влади та визначення основних проблем і напрямів удосконалення етичних стандартів депутатської діяльності в умовах сучасних демократичних систем.

Матеріал і методи дослідження. Під час дослідження застосовано комплекс загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Зокрема, методи аналізу та синтезу використано для осмислення теоретичних підходів до розуміння етичної поведінки в діяльності представницьких органів влади й виокремлення її ключових політичних характеристик. Індукція та дедукція дали змогу сформулювати узагальнення щодо впливу етичних норм на політичну відповідальність та ефективність депутатської діяльності на основі конкретних емпіричних і нормативних прикладів. Системний підхід використано з метою аналізу етичної поведінки як складової політичної системи, що перебуває у взаємозв'язку з правовими, інституційними й культурними чинниками.

Результати та обговорення. У політичній науці етична поведінка розглядається як багатовимірне явище, що поєднує нормативні вимоги, інституційні правила та реальні практики політичної взаємодії.

Представницькі органи влади є простором постійного узгодження різноманітних суспільних і політичних інтересів, де взаємодія між депутатами, політичними силами та громадськістю визначає ефективність законодавчого процесу. У цьому контексті етичні норми виконують роль регулятора політичної конкуренції, забезпечуючи баланс між інтересами різних сторін, спрямовують публічні комунікації та координують процес ухвалення рішень. Етична поведінка депутатів не обмежується формальним дотриманням законів і правил регламенту; вона передбачає активне врахування суспільних очікувань, прояви порядності, доброчесності й професійної відповідальності у взаємодії як із колегами по парламенту, так і з громадянами.

Політичний вимір етичної поведінки проявляється через здатність депутатського корпусу діяти в межах публічного інтересу, поєднуючи власні політичні ініціативи з принципами інституційної лояльності й політичної відповідальності. Це передбачає, що парламентарі повинні не лише представляти своїх виборців і політичні фракції, а й ураховувати загальносуспільні наслідки ухвалених рішень, уникати конфліктів інтересів, утримуватися від дій, що можуть компрометувати інституцію парламенту, і підтримувати довіру до законодавчого органу. Етичні стандарти стають не тільки регулятором поведінки окремого депутата, а й чинником стабільності й легітимності парламенту як ключового інституту демократичної влади.

Етична поведінка депутатів є ключовим елементом політичної культури та функціонування демократичних інститутів. Вона забезпечує баланс між індивідуальною моральною відповідальністю політичного актора й колективними очікуваннями суспільства щодо прозорості, доброчесності та підзвітності представницьких органів влади. Політична діяльність депутатів відбувається в умовах складної взаємодії між правовими нормами, політичними традиціями й соціальними очікуваннями, що робить етичні орієнтири невід'ємною складовою процесу ухвалення рішень і формування суспільної довіри.

З огляду на це, етичні стандарти депутатської діяльності реалізуються не лише на рівні особистих переконань і професійної совісті, а й через формалізовані механізми регулювання, закріплені в політико-нормативних документах. Саме ці документи встановлюють конкретні правила поведінки, визначають межі допустимого впливу на прийняття рішень, регламентують процедури конфлікту інтересів і відповідальності за порушення етичних норм. Таким чином, аналіз політико-нормативних актів є необхідним для розуміння того, як формуються стандарти етичної поведінки депутатів, а також для оцінки ефективності їх застосування в реальній практиці представницьких органів влади.

Парламентська етика – вид професійної етики, що регулює відносини, які виникають у ході законотворчої та іншої парламентської діяльності, а також позапарламентської діяльності, пов'язаної з виконанням функцій народного депутата.

Парламентська етика – це система норм, правил і стандартів поведінки, що регулюють діяльність парламенту як колективного представницького органу. Вона визначає порядок роботи пленарних засідань, комітетів, процедур ухвалення рішень, взаємодію між депутатами й взаємини парламенту з іншими інституціями влади. Парламентська етика спрямована на забезпечення дисципліни, конструктивного співробітництва, дотримання регламентних норм і підвищення легітимності колективних рішень у межах законодавчого процесу.

Депутатська етика – це система моральних і професійних норм, які визначають поведінку окремого народного депутата в процесі виконання ним своїх обов'язків. Вона включає особисті якості парламентарія, такі як чесність, порядність, відповідальність, гідність, совість, а також професійні стандарти поведінки, що забезпечують повагу до колег, громадян і державних інститутів. Депутатська етика регулює дії парламентарія не лише в правовому, а й у моральному та соціальному вимірі, формуючи орієнтири для прийняття рішень, публічних виступів і взаємодії з виборцями [14].

Взаємозв'язок між парламентською та депутатською етикою полягає в тому, що індивідуальна поведінка депутата є фундаментальною складовою колективної етики парламенту. Дотримання норм депутатської етики сприяє формуванню прозорих, дисциплінованих і легітимних практик роботи парламенту, тоді як регламентовані правила парламентської етики створюють рамки для реалізації моральних і професійних стандартів окремого депутата. Парламентська й депутатська етика взаємно доповнюють одна одну, забезпечуючи ефективність, моральність і легітимність представницького органу.

Парламентська етика визначає загальні стандарти поведінки народних депутатів і формує систему професійних і моральних цінностей, яких вони повинні дотримуватися у своїй діяльності. Вона передбачає чесність, що забезпечують добросовісність, прозорість дій, виконання обіцянок перед громадянами й уникнення конфліктів інтересів. Важливою складовою є відкритість і підзвітність, яка проявляється в доступності інформації про роботу депутатів, участі в публічних обговореннях і регулярному звітуванні перед суспільством. Депутати мають розглядати свою діяльність як публічну службу, орієнтовану на задоволення інтересів громадян, дотримуватися конфіденційності службової інформації та зберігати довіру колег і виборців. Крім того, парламентська етика вимагає рівного ставлення до всіх учасників політичного процесу, недискримінації за будь-якими ознаками, а також активного сприяння розвитку демократичних інститутів і правової держави [4]

Етико-правове регулювання є невід'ємною складовою діяльності парламенту, оскільки воно визначає стандарти поведінки депутатів і сприяє підвищенню довіри суспільства до законодавчого органу. Діяльність народних депутатів охоплює різні сфери суспільного життя й передбачає високий рівень моральної відповідальності перед виборцями. Вона є частиною безперервного процесу державного розвитку та модернізації, який реалізується через прийняття нормативно-правових актів, що регулюють функціонування суспільства. Особливість депутатської роботи полягає в необхідності поєднувати законотворчі завдання з високою професійною компетентністю, культурою та дотриманням етичних стандартів, що забезпечує ефективність і легітимність прийнятих рішень [10].

Одним із центральних аспектів етико-правового регулювання є діяльність народних депутатів у різних сферах суспільного життя, що передбачає високий рівень моральної відповідальності перед виборцями. Це зумовлено тим, що парламентарії є посередниками між державними інститутами та громадянами, а їхні дії безпосередньо впливають на якість життя суспільства й ефективність реалізації державної політики. У цьому контексті етичні

стандарти стають не лише формальними правилами поведінки, а й засобом підтримання довіри між депутатом і виборцями, оскільки саме від доброчесності й порядності парламентарія залежить сприйняття його рішень як легітимних і справедливих.

Важливим аспектом є те, що депутати повинні враховувати інтереси громадян на всіх етапах своєї діяльності: від участі в законотворчому процесі до безпосередньої взаємодії з виборцями. Це передбачає зважене та прозоре прийняття рішень, яке відповідає суспільним очікуванням і сприяє соціальній стабільності. Парламентарії повинні проявляти відповідальність не лише за формальне виконання службових обов'язків, а й за наслідки своїх рішень для різних груп населення, ураховуючи соціальні, економічні та політичні фактори.

Доброчесність і порядність у взаємодії із суспільством є ключовими принципами цієї діяльності. Вони включають відкритість і готовність до діалогу, повагу до думок і прав громадян, уникнення маніпуляцій і конфліктів інтересів.

Другим ключовим аспектом є діяльність представників органів влади як безперервний процес державного перетворення та модернізації. Народні депутати беруть активну участь у формуванні політичних і правових умов, що визначають розвиток держави, сприяють реалізації реформ і впровадженню модернізаційних ініціатив у різних сферах життя суспільства. Через законодавчу та контрольну діяльність парламентарії впливають на ефективність роботи державних інституцій, стабільність політичної системи та здатність держави реагувати на соціальні й економічні виклики.

У цьому контексті дотримання етичних стандартів набуває особливого значення, оскільки воно визначає спосіб поєднання депутатської ініціативи з публічним інтересом. Депутати повинні забезпечувати прозорість і доброчесність своїх рішень, уникати конфліктів інтересів і брати до уваги суспільні очікування при реалізації реформ. Етичні орієнтири виконують роль регулятора поведінки, допомагаючи парламентаріям збалансувати політичну активність із відповідальністю перед громадянами, що підвищує легітимність прийнятих рішень і зміцнює довіру до державних інститутів. Діяльність депутатів у процесі державного перетворення поєднує політичну ініціативу, законодавчі функції та етичну відповідальність, забезпечуючи стабільний розвиток державних інституцій і підтримку демократичних принципів у суспільстві.

Особливість депутатської діяльності полягає у вирішенні широкого спектру завдань через прийняття нормативно-правових актів, які безпосередньо впливають на функціонування суспільства й забезпечують правову регламентацію його життєдіяльності. Законодавча робота парламентаріїв передбачає не лише формальне внесення законопроєктів, постанов чи інших нормативних документів, а й системний підхід до оцінки їхнього змісту та наслідків для різних соціальних, економічних і політичних сфер.

Ефективність законів і рішень значною мірою залежить від дотримання процедур, які забезпечують прозорість, легітимність і правомірність законотворчого процесу. Це включає правильне оформлення законопроєктів, їх обговорення в комітетах, аналіз суспільних наслідків і врахування думки експертів і громадськості.

Крім того, для прийняття якісних рішень необхідна професійна підготовка та компетентність депутатів, що включає глибокі знання в правовій сфері, аналітичні навички й здатність до прогнозування соціальних та економічних ефектів законодавчих актів. Важливу роль відіграє також аналітичне обґрунтування рішень, яке дає змогу уникати недосконалих або конфліктних норм, забезпечуючи їх прийнятність і виконуваність у суспільстві. Законотворча діяльність депутатів є складним поєднанням процедурної дисципліни, професійної компетентності, аналітичної оцінки й етичної відповідальності. Вона визначає не лише легітимність законів, а й рівень довіри громадян до парламенту як інституту, здатного забезпечити стабільність і розвиток державних інституцій.

Не менш значущим аспектом депутатської діяльності є законотворча робота, яка потребує високого рівня професійної підготовки, політичної культури та компетентності парламентаріїв. Вона передбачає не лише глибоке знання правових норм і процедур, а й здатність до комплексної оцінки наслідків прийнятих рішень з етичної, соціальної, економічної та політичної точок зору. Депутати повинні прогнозувати вплив законів на різні групи населення й державні інституції, забезпечуючи при цьому баланс між інтересами громадян, суспільства й держави.

Законотворчість вимагає формування нормативно-правових актів, які відповідають принципам справедливості, рівності й демократичності, а також сприяють зміцненню правової держави та розвитку демократичних інститутів. Етичні орієнтири в цьому процесі визначають межі допустимої поведінки депутатів, допомагають уникати конфліктів інтересів і забезпечують легітимність і прозорість прийнятих рішень. У підсумку високий рівень професіоналізму й дотримання етичних норм у законотворчій діяльності не лише підвищує якість законів, а й зміцнює довіру громадян до парламенту як інституту, здатного ефективно виконувати свої функції.

У комплексі ці аспекти визначають етико-правові орієнтири парламентської діяльності, сприяють формуванню відповідальної політичної поведінки депутатів і підвищують якість законодавчого процесу

В Україні етична поведінка депутатів регламентується низкою політико-нормативних документів, які поєднують правові та морально-етичні стандарти діяльності обраних представників. Серед ключових нормативних актів варто виокремити Конституцію України, яка закладає основні принципи організації влади та визначає права й обов'язки народних депутатів; Закон України «Про статус народного депутата України», що конкретизує обов'язки, права, обмеження та механізми відповідальності депутатів

Народні депутати України мають особливий правовий статус, який передбачає, що вони не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або за висловлювання, зроблені під час роботи у Верховній Раді та її органах. Це правило покликане забезпечити свободу парламентської діяльності й гарантувати можливість депутатам вільно висловлювати позиції, брати участь у дискусіях та ухвалювати політичні рішення без ризику правових переслідувань.

Водночас Конституція України встановлює чіткі обмеження щодо поведінки депутатів: вони несуть відповідальність у випадках, коли їхні висловлювання чи дії містять образу або наклеп щодо інших осіб (стаття 80) [9; 12].

Така норма поєднує правову регламентацію з етичними стандартами діяльності депутата. Дотримання принципів етики в цьому контексті передбачає, що парламентарій повинен утримуватися від висловлювань, які можуть принизити гідність інших народних депутатів, посадових осіб або громадян, а також уникати поширення недостовірної інформації, здатної завдати шкоди репутації. Відповідальність за образу та наклеп стає ключовим механізмом, що інтегрує етичні вимоги до поведінки депутата в практику законодавчої діяльності. Вона забезпечує баланс між свободою висловлювання та моральною відповідальністю, сприяє підтриманню взаємоповаги в парламенті й зміцненню довіри громадян до інституту представницької влади. Етичні стандарти в цьому випадку виконують функцію внутрішнього регулятора, який коригує поведінку парламентарія та зменшує ризик політичних конфліктів і соціального напруження.

У статті 8 Закону України «Про статус народного депутата України» чітко прописано: «У своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загальновизнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу. Неприпустимим є використання

народним депутатом свого депутатського мандата всупереч загальновизнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави» [2]. Ця норма встановлює моральні орієнтири, які повинні керувати поведінкою депутата в публічному просторі та під час виконання його службових обов'язків. Вона підкреслює значущість особистої гідності й поваги до інших учасників політичного процесу як передумови для формування довіри до представницьких інститутів. Етичні вимоги до депутатів не обмежуються суто індивідуальними моральними принципами. Вони спрямовані на забезпечення стабільності інституцій, легітимності парламенту та захисту суспільних інтересів [12].

Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» (глава 9) визначає правила дотримання дисципліни й етичних норм народними депутатами під час пленарних засідань. Вона регламентує порядок поведінки парламентаріїв і промовців, установлює заборону на образливі, непристойні або дискримінаційні висловлювання, а також порядок реагування на порушення, включно з попередженням, наданням слова для репліки та можливим тимчасовим обмеженням участі в засіданнях [1].

Регламент також поширює вимоги дисципліни на присутніх на пленарних засіданнях осіб, забороняючи дії, які перешкоджають роботі парламенту. Загалом ці положення регламенту виконують три ключові функції:

1. Превентивну – створюють рамки допустимої поведінки та стимулюють депутатів дотримуватися етичних стандартів.

2. Коективну – передбачають поетапні заходи впливу у випадку порушень, що дає змогу запобігти ескалації конфліктів.

3. Прозорості й підзвітності – через письмові заяви, процедури розгляду скарг і публічне оприлюднення рішень громадськість отримує інструменти для оцінки етичності дій парламентаріїв.

Ці норми регламенту забезпечують дотримання парламентської етики, формують культуру професійної поведінки депутатів і підтримують авторитет парламенту як інституту, здатного ефективно представляти суспільні інтереси [1]. Правила депутатської етики не можуть отримати вичерпного й універсального правового визначення, оскільки вони базуються на загальних морально-етичних принципах, таких як честь, гідність, повага до інших, доброчесність і відповідальність. Ці категорії є фундаментальними для суспільного сприйняття професійної поведінки депутата, але вони залишаються доволі абстрактними та суб'єктивними, що ускладнює їх формалізацію у вигляді конкретних правових норм. Спроба повністю визначити етичні правила на юридичному рівні ризикує втратити гнучкість і здатність ураховувати специфіку різноманітних політичних і соціальних ситуацій, із якими стикаються народні депутати у своїй діяльності [3].

Водночас законодавче окреслення основних принципів і правил депутатської етики є надзвичайно важливим і доцільним. Чітке формулювання етичних стандартів дає змогу створити основу для об'єктивної оцінки дій парламентаріїв, визначає рамки допустимої поведінки та забезпечує механізми контролю за дотриманням норм. Наприклад, установлення вимог щодо доброчесності, відкритості у взаємодії з виборцями та колегами, уникнення конфліктів інтересів і дискримінаційних дій дає змогу більш системно регулювати професійну поведінку депутатів, роблячи її прогнозованою та зрозумілою для суспільства.

Законодавче визначення принципів етики не лише сприяє дисципліні й відповідальності в парламентській діяльності, а й виконує превентивну функцію. Воно формує стандарти очікуваної поведінки, відповідно до яких парламентарії можуть орієнтуватися в складних етичних ситуаціях, що виникають у процесі законотворчої та контрольної діяльності. Крім того, установлення таких правил підвищує прозорість парламенту, оскільки громадськість отримує чіткі критерії для оцінки дій депутатів і може контролювати дотримання ними етичних норм.

Поєднання загальних моральних принципів із законодавчо визначеними правилами етики дає змогу забезпечити баланс між гнучкістю моральної оцінки та конкретністю правового регулювання. Це формує ефективний механізм саморегуляції парламенту, зміцнює довіру громадян до його інститутів і підвищує якість демократичного управління, адже етична поведінка депутатів стає не лише особистою рисою, а й суспільним стандартом професійної діяльності.

Дотримання депутатами етичних норм забезпечується через низку інституційних механізмів, що поєднують формальні правові інструменти та внутрішньопарламентські процедури. Одним із ключових механізмів є діяльність Комітету з питань Регламенту, депутатської етики й організації роботи Верховної Ради України, який здійснює моніторинг поведінки парламентаріїв, оцінює можливі порушення етичних стандартів і рекомендує заходи для їхнього усунення. Створений 29 серпня 2019 року на підставі Постанови Верховної Ради України № 19-IX, комітет є спеціалізованим органом парламентської системи, який поєднує регуляторну, контрольну та дорадчу функції у сфері організації роботи Верховної Ради, дотримання депутатської етики та регламентних процедур [8]. Функціонування такого комітету свідчить про прагнення українського парламенту формалізувати механізми внутрішньої саморегуляції та забезпечити дотримання стандартів етичної поведінки. Комітет виконує функцію політичного арбітра всередині парламентської системи, визначаючи рамки допустимої поведінки депутатів, оцінюючи порушення етичних норм і пропонуючи заходи для відновлення регламентної дисципліни. Кількісний склад комітету станом на січень 2026 року становить 10 депутатів, що відображає баланс між представництвом різних політичних фракцій та ефективністю ухвалення рішень у колегіальному форматі. Така структура забезпечує одночасно достатній рівень представництва політичних сил і можливість оперативного реагування на випадки порушення етичних і регламентних норм.

Поведінка депутатів Верховної Ради України часто не відповідає загальновизнаним етичним і моральним стандартам, що негативно впливає на ефективність роботи парламенту, легітимність ухвалених рішень і довіру громадян до інститутів влади. Найпоширенішими проблемами є систематичне голосування «за іншого», коли депутати виконують голосування не особисто, що порушує принцип індивідуальної політичної відповідальності й знижує прозорість процесу ухвалення рішень. Часто спостерігається відсутність парламентарів у сесійній залі під час запланованих голосувань, що призводить до недостатньої репрезентативності рішень і ставить під сумнів легітимність колективних політичних рішень.

Суттєвою проблемою є непристойна або агресивна риторика на адресу колег, що формує конфліктну атмосферу в парламенті, посилює політичну напруженість і знижує рівень взаємоповаги серед народних депутатів [6].

Однією з ключових проблем депутатської етики є уникнення конфлікту інтересів. Це передбачає, що народний депутат не повинен допускати ситуацій, у яких його особисті чи матеріальні інтереси можуть впливати на виконання службових обов’язків або прийняття рішень у парламенті. Дотримання цього принципу потребує прозорості в питаннях доходів, майна та потенційних вигод, що можуть мати відношення до законодавчої діяльності. Депутати зобов’язані своєчасно декларувати свої доходи та майно, повідомляти про наявність будь-яких конфліктів інтересів і вживати заходів для їх урегулювання. У складних або неоднозначних ситуаціях може бути доцільною консультація кваліфікованого адвоката, яка дає змогу ідентифікувати потенційні конфлікти й розробити способи їх усунення, забезпечуючи при цьому відповідність поведінки парламентарія етичним стандартам.

Не менш важливим є етичний аспект зовнішньої діяльності депутата та взаємодії з виборцями. Діяльність народного обранця не обмежується лише роботою в стінах парламенту; вона включає участь у громадських заходах, спілкування з громадянами та реагування

на їхні потреби. Високий рівень етичної поведінки передбачає відкритість, готовність надавати підтримку у вирішенні проблем виборців і діяти виключно в інтересах громадськості. У цьому контексті онлайн-консультації з адвокатом або іншими фахівцями можуть бути корисними для своєчасного надання правової підтримки та запобігання порушенням етичних і законодавчих норм під час взаємодії з громадянами [5].

Подолання цих проблем потребує комплексного підходу, який поєднує як інституційні, так і культурно-моральні механізми.

У більш ніж 85 країнах світу запроваджені Кодекси поведінки парламентарів, які є важливим інструментом регулювання етичної поведінки народних депутатів. У загальному вигляді такі документи містять перелік етичних принципів і стандартів поведінки, яких парламентарій має дотримуватися в процесі виконання своїх професійних обов'язків, а також визначають санкції в разі їх порушення. Фактично формат і структура кодексів можуть суттєво відрізнятися залежно від країни [13]. У деяких випадках це детально структурований документ, який містить конкретні правила поведінки, визначає сфери їх застосування та надає чіткі механізми дисциплінарного реагування. В інших країнах кодекс має більш узагальнений характер і зосереджується на викладі основних професійних цінностей, принципів порядності, доброчесності й відповідальності, залишаючи деталі щодо процедур і санкцій для окремих нормативних актів або внутрішніх регламентів парламенту. Кодекси поведінки виконують подвійну функцію: вони забезпечують формалізацію етичних стандартів депутатської діяльності та служать орієнтиром для парламентарів у щоденній практиці, водночас адаптуючись до політичного й правового контексту конкретної держави. Їх упровадження сприяє підвищенню прозорості роботи парламентів, зміцненню дисципліни серед депутатів і формуванню довіри громадян до представницьких органів влади.

Щодо України, то, на переконання А. Погорєлової, розроблення й упровадження такого кодексу етичної поведінки депутатів є надзвичайно актуальними для Верховної Ради України, оскільки воно дасть змогу формалізувати стандарти поведінки парламентаріїв, створити механізми контролю за їх дотриманням і встановити чіткі критерії для оцінки етичності дій народних депутатів [11].

Наприкінці 2022 року група народних депутатів із різних фракцій і груп зареєструвала Законопроєкт України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо правил етичної поведінки народних депутатів (Етичного кодексу)» № 8327. Законопроєкт № 8327 передбачає впровадження єдиних норм етичної поведінки для народних депутатів, які охоплюють усі аспекти їхньої професійної діяльності та взаємодії з колегами, посадовцями, громадськістю й медіа. Документ установлює загальні принципи доброчесності, поваги та відповідальності, а також створює механізми контролю за їх дотриманням через спеціальний парламентський орган.

Законопроєкт передбачає систему санкцій: одноразове порушення тягне за собою попередження; повторне – проходження курсу з етики й тимчасове відсторонення від пленарних засідань; подальші порушення – обмеження участі в засіданнях комітетів і комісій і тимчасове позбавлення виплат.

Таким чином, Законопроєкт створює ефективний механізм формалізації етичних стандартів депутатської поведінки, поєднуючи норми, контроль і санкції, що сприяє підвищенню дисципліни парламентаріїв і довіри суспільства до Верховної Ради України [7].

Важливим елементом забезпечення дотримання парламентської етики є превентивні механізми та публічний контроль, у яких значну роль відіграє інститут медіа. Превентивні заходи передбачають запровадження таких правил і процедур, які формують очікування щодо поведінки депутатів ще до настання можливих порушень. Це включає формалізацію етичних стандартів, їх обов'язкове оприлюднення та навчальні програми

для парламентаріїв, що підвищують обізнаність депутатів про допустимі норми поведінки й наслідки їх порушення.

Публічний контроль і роль медіа створюють додатковий рівень відповідальності парламентаріїв перед суспільством. Висвітлення роботи парламенту в ЗМІ та соціальних мережах, відкритість пленарних засідань і комітетських засідань, регулярне оприлюднення результатів голосувань і звітів про діяльність комітетів сприяє формуванню суспільного тиску на депутатів. Це, у свою чергу, стимулює парламентаріїв дотримуватися встановлених етичних норм і стандартів професійної поведінки, оскільки їхні дії стають предметом пильної уваги громадськості.

Таким чином, превентивні механізми в поєднанні з відкритістю парламентських процедур і медіаконтролем створюють комплексний підхід до забезпечення парламентської етики, де формальні правила поєднуються з інструментами соціального контролю. Такий підхід підвищує прозорість діяльності Верховної Ради України, зміцнює довіру громадян до представницького органу та сприяє формуванню відповідальної політичної культури в суспільстві.

Висновки. Етична поведінка в діяльності представницьких органів влади посідає важливе місце в структурі сучасного політичного процесу й істотно впливає на функціонування демократичних інститутів. Вона є не лише проявом індивідуальних моральних орієнтирів депутатів, а й складовою інституційного середовища, яке визначає правила політичної взаємодії, характер публічних комунікацій і процес ухвалення політичних рішень. Політичний вимір етичної поведінки проявляється через поєднання нормативних вимог, інституційних механізмів і практик депутатської діяльності. Дотримання принципів доброчесності, прозорості й політичної відповідальності сприяє підвищенню якості представництва інтересів громадян, зміцненню довіри до органів влади та стабільності політичної системи. Водночас відхилення від етичних стандартів негативно позначається на легітимності публічної влади й посилює кризові явища у сфері політичного врядування. Ефективність етичної поведінки значною мірою залежить від рівня її інституціоналізації, зокрема від наявності чітко визначених етичних норм, процедур контролю та механізмів політичної відповідальності. Формальне закріплення етичних вимог без належної практики їх реалізації знижує їх регулятивний потенціал і не забезпечує очікуваного впливу на політичну поведінку депутатів.

Література:

1. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/ed20230820#Text.

2. Про статус народного депутата України : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text.

3. Зозуля О. Сучасний стан і перспективи правового регулювання парламентської етики в Україні. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/23.pdf.

4. Кисіль В. Парламентська етика депутатів в умовах євроінтеграції. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16113/1/22-23.pdf.

5. Ковальчук-Майданець В. Етика та поведінка депутатів Верховної Ради. URL: https://consultant.net.ua/consultant-article/6774.

6. Когут А., Савчук О. Етичне та правове регулювання поведінки парламентарів: міжнародний досвід та пропозиції для України. *Policy Paper.* 2019. URL: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28800.pdf.

7. Кодекс депутатської етики: легко порушити, складно прийняти, неможливо домовитися. URL: https://parlament.org.ua/analytics/kodeks-deputatskoyi-etyky-legko-porushyty-skladno-pryjnyaty-nemozhlyvo-domovytysya/.

8. Комітет з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_komity?pidid=3019.

9. Конституція України. URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-iv.

10. Лікарчук Н., Лікарчук Д. Парламентська етика: політологічний аналіз. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ea80bac-d67f-468a-a883-34f35da415c3/content.

11. Погорєлова А. Етика парламентської діяльності в українському контексті. URL: https://www.golos.com.ua/article/317830.

12. Правовий статус народного депутата. URL: https://legalaid.wiki/index.php/Правовий_статус_народного_депутата#Нормативна_база.

13. Регулювання депутатської етики: як це працює у світі. URL: https://parlament.org.ua/analytics/regulyuvannya-deputatskoyi-etyky-yak-cze-praczyuye-u-sviti/.

14. Суслова І., Флурі Ф., Бадрак В. Парламентська етика в Україні. Реалії, потреби, перспективи. Женева ; Київ, 2017. 56 с. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Parliemanetary-Ethics-Ukriane_UKR.pdf.

References:

1. Zakon Ukrainy “Pro Reglament Verkhovnoi Rady Ukrainy” [Law of Ukraine “On the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine”]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/ed20230820#Text [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy “Pro status narodnoho deputata Ukrainy” [Law of Ukraine “On the Status of a People’s Deputy of Ukraine”]. (n.d.). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text [in Ukrainian].

3. Zozulia, O. (2023). Suchasnyi stan i perspektyvy pravovoho rehuliuvannia parlamentskoii etyky v Ukraini [Current State and Prospects of Legal Regulation of Parliamentary Ethics in Ukraine]. Retrieved from: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/23.pdf [in Ukrainian].

4. Kysiil, V. (n.d.). Parlamentska etyka deputativ v umovakh yevrointehratsii [Parliamentary Ethics of Deputies under the Conditions of European Integration]. Retrieved from: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16113/1/22-23.pdf [in Ukrainian].

5. Kovalchuk-Maidanets, V. (2024.). Etyka ta povedinka deputativ Verkhovnoi Rady [Ethics and Behavior of Deputies of the Verkhovna Rada]. Retrieved from: https://consultant.net.ua/consultant-article/6774.

6. Kohut, A., Savchuk, O. (2019). Etychne ta pravove rehuliuvannia povedinky parlamentariv: mizhnarodnyi dosvid ta propozytsii dlia Ukrainy. (Policy Paper). [Ethical and Legal Regulation of Parliamentarians’ Behavior: International Experience and Proposals for Ukraine]. Retrieved from: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28800.pdf [in Ukrainian].

7. Kodeks deputatskoii etyky: lako porushyty, skladno pryiniaty, nemozhlyvo domovytysya. (2024). [Code of Parliamentary Ethics: Easy to Violate, Difficult to Adopt, Impossible to Agree]. (n.d.). Retrieved from: https://parlament.org.ua/analytics/kodeks-deputatskoyi-etyky-legko-porushyty-skladno-pryjnyaty-nemozhlyvo-domovytysya/ [in Ukrainian].

8. Komitet z pytan′ Reglamentu, deputatskoii etyky ta orhanizatsii roboty Verkhovnoi Rady Ukrainy [Committee on Rules of Procedure, Parliamentary Ethics, and Organization of Work of the Verkhovna Rada of Ukraine]. (n.d.). Retrieved from: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_komity?pidid=3019 [in Ukrainian].

9. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (n.d.). Retrieved from: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-iv [in Ukrainian].

10. Likarchuk, N., & Likarchuk, D. (2021). Parliamentary Ethics: Political Science Analysis. Retrieved from: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ea80bac-d67f-468a-a883-34f35da415c3/content.

11. Pohorelova, A. (2019). Etika parlamentskoii diial′nosti v ukrains′komu konteksti [Parliamentary Ethics in the Ukrainian Context]. Retrieved from https://www.golos.com.ua/article/317830 [in Ukrainian].

12. Pravovyi status narodnoho deputata [Legal Status of a People’s Deputy]. (n.d.). Retrieved from: https://legalaid.wiki/index.php/Правовий_статус_народного_депутата#Нормативна_база [in Ukrainian].

13. Rehuliuvannia deputatskoii etyky: iak tse pratsiuie u sviti. (2024). [Regulation of Parliamentary Ethics: How It Works Worldwide]. (n.d.). Retrieved from: https://parlament.org.ua/analytics/regulyuvannya-deputatskoyi-etyky-yak-cze-praczyuye-u-sviti/ [in Ukrainian].

14. Suslova, I., Fluri, F., Badrak, V. (2017). Parlamentarska etyka v Ukrayini. Realii, potreby, perspektyvy. [Parliamentary Ethics in Ukraine: Realities, Needs, Prospects]. Retrieved from: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Parliemanetary-Ethics-Ukriane_UKR.pdf [in Ukrainian].

Andrii Mishchuk, Marianna Mishchuk. Ethical Behavior in the Activities of Representative Bodies of Power: The Political Dimension

In the contemporary context of democratic political system development, the issue of ethical behavior in the activities of representative bodies of power has become particularly significant. The increasing role of public policy, the openness of political processes, and the growing influence of public opinion have heightened the demands for moral and ethical standards in the conduct of elected representatives. The ethical behavior of deputies constitutes an important factor in shaping citizens' trust in institutions of power, determining their political legitimacy, and directly influencing the effectiveness of the exercise of governmental authority.

From a political perspective, ethical behavior is not limited to compliance with formally established legal norms; it encompasses a broader set of principles, including responsibility, integrity, transparency, accountability, and orientation toward the public interest. Violations of these principles within the activities of representative bodies of power lead to a decline in the quality of political decisions, the spread of political cynicism, and an increase in social tension. For this reason, the ethical dimension of political activity is increasingly considered a necessary element of democratic governance rather than a secondary characteristic of political culture.

The relevance of this research is also determined by processes of institutional transformation, which are accompanied by a reassessment of the role and responsibility of representative bodies of power. In conditions of democratic change, there is a need for a scholarly understanding of the mechanisms for shaping and regulating the ethical behavior of political actors, as well as for defining the limits of deputies' political responsibility to society. Insufficient institutionalization of ethical norms, fragmented control over their implementation, and conflicts between political expediency and moral requirements enhance the importance of a comprehensive political analysis of this issue. Consequently, the study of ethical behavior in the activities of representative bodies of power is both timely and necessary for deepening theoretical approaches to understanding contemporary politics and improving practices of democratic governance.

Key words: *ethical behavior, political ethics, representative bodies of power, parliamentary activity, political responsibility, political culture, democratic institutions, public authority, public interest, political governance.*

Відомості про авторів:

Міщук Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Міщук Мар'яна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних наук факультету історії, політології і міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 17.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 378(477.86)(091)+94(477.86)”16/17”
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-28

Іван Монолатій
ORCID: 0000-0002-8963-774X

АКАДЕМІЯ АНДРІЯ ПОТОЦЬКОГО В СТАНИСЛАВОВІ. ЩОДО ПИТАННЯ ҐЕНЕЗИ ІНСТИТУЦІЇ ОСВІТИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКУ

Стаття присвячена дослідженню ґенези першого навчального закладу «гуманістичного типу» на теренах сучасного Івано-Франківська – академії, заснованої в 1669 р. власником міста Станиславова Андрієм Потоцьким. У контексті сучасних процесів декомунізації й актуалізації політики національної пам’яті в Україні автор звертається до проблеми історичних витоків Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, ставлячи під сумнів усталену в совєтський період дату його заснування (1940 р.) і пропонуючи її перегляд на підставі аналізу джерел ранньомодерної доби. У статті показано, що освітня інституція, створена в Станиславові в другій половині XVII ст., функціонувала як елемент ширшого соціокультурного й політичного простору багатонаціонального прикордонного регіону Речі Посполитої. Освіта розглядається не лише як інструмент інтелектуального формування, а і як важливий чинник етнополітичної рівноваги, символ соціального престижу й складова надрегіональних культурних та економічних зв’язків. На основі критичного аналізу історико-краєзнавчої літератури XIX–XX ст., а також залучення джерел XVII–XVIII ст. (подорожніх описів, панегіричних текстів, локальних наративів) реконструюється процес заснування академії, її освітні функції, інституційна специфіка та місце в міському соціумі Станиславова. Автор аргументує, що цей навчальний заклад відповідав тогочасним європейським уявленням про гуманістичну освіту й виконував роль осередку формування еліт у прикордонному регіоні. У підсумку стаття обґрунтовує необхідність перегляду датування заснування сучасного Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, уписуючи його історію в значно триваліший історичний континуум і пропонуючи нову перспективу осмислення інституційної спадкоємності, регіональної ідентичності й політичної історії освіти.

Ключові слова: *політична історія, історія України, політична культура, навчальний заклад «гуманістичного типу», Станиславів, Андрій Потоцький, Потоцькі, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.*

«… українські історики досі майже не надавали уваги університетові набагато ближчому»
Наталя Яковенко [7, с. 298]

Вступ. У контексті процесів декомунізації в Україні сучасні контраверсії довкола історичних витоків Карпатського національного університету імені Василя Стефаника – закладу вищої освіти, який 2025 р. став правонаступником Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (попередні назви – Прикарпатський університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківський державний педагогічний інститут імені Василя Стефаника, Станіславський учительський інститут [18]), неминуче стосуються й стосуватимуться різних версій і моделей національної пам’яті та ідентичності кількох етнонаціональних спільнот Покуття, з XVII ст. починаючи. Взаємини між ними, як відомо, коливалися в межах двох етноконфліктних полюсів: нейтрально-діалогічного – такого, що сприймав взаємини різної рівностатусних спільнот, і протиборчо-суперечливого – того, що міцно зав’язував вузол

© І. Монолатій, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

взаємопов'язань і суперечностей, щоби згодом його навзаєм або нарізно розв'язувати, хоча й у різний спосіб (замирення, компромісу, конфлікту), що, як відомо, не завжди вдавалося [4, с. 509–514].

Історіографія цих етнополітичних, етносоціальних та етноконфесійних взаємин окреслюється сьогодні відомими конструктами «жити й давати жити іншим», «разом, але майже окремо», «інші свої», «етноперіферійність» [4, с. 7–17], у цілому ж оперуючи поняттям «паралельного забігу на етнонаціональних доріжках» тих етнонацій, котрі на початок XX ст. з різних причин не мали власних національних держав, балансуючи на межі «реліктового» й «етнічного» регіону [5, с. 155–156]. У цьому сенсі фактор освіти як націєтворчий і загалом політичний інструмент кшталтування майбутніх поколінь свідомих громадян тут посідав одне із центральних місць у системі координат «спільнота громадян – держава», оскільки мав цінність триєдиного символу – етнічного патріотизму, політичного престижу та наднаціонального бізнесу. Прикладом цього правила був історичний Станиславів – сучасний Івано-Франківськ.

Метою статті є дослідження витоків першого навчального закладу «гуманістичного типу» в сучасному Івано-Франківську, документальне обґрунтування необхідності зміни дати заснування Карпатського національного університету імені Василя Стефаника з досі панівної «совєтської» дати 1940 р. на 1669 р. – рік заснування академії Андрія Потоцького в Станиславові.

Для цього запропоновані такі завдання: 1) вивчення історико-краєзнавчого доробку тематики XIX–XX ст.; 2) систематизація відомостей про заснування навчального закладу, відображення цих фактів у джерелах XVII–XVIII ст., зокрема подорожніх нотатках і панегириках; 3) з'ясування специфіки функціонування Станиславівської академії в другій половині XVII – на початку XVIII ст.; 4) надати науково обґрунтовані висновки й узагальнення.

Матеріал і методи дослідження. У статті використано низку методів і принципів, зокрема методи: сходження від абстрактного до конкретного, формалізації, компаративний, ретроспективний; принципи: генетичний, субстратно-подієвий, інституційний.

Із майже двохсотлітнього доробку істориків і краєзнавців Станиславова – Івано-Франківська – вирізняються лише кілька публікацій, що торкаються досліджуваної теми. Зокрема, це історико-краєзнавчі праці XIX ст. С. Баронча [1], А. Шарловського [6], С. Заленського [3] й Ч. Хованця [12]. Останній дослідник, «найближчий» у часі – з-поміж істориків міста XX ст., уперше окремо проаналізував історію міських закладів освіти, починаючи із другої половини XVII ст., зокрема у «фортечний період» міста Потоцьких [13]. Відтак ця розвідка досі вважається найґрунтовнішим критичним дослідженням теми, з огляду на використані джерела та їх інтерпретацію [13, с. 1–17], незважаючи на те що Хованцевий текст був написаний як розділ ювілейної колективної праці з історії I державної гімназії в Станиславові 1929 р.

Однак натепер відсутня студія, яка б проаналізувала особливості започаткування й функціонування в сучасному Івано-Франківську освітньої інституції – Академії Андрія Потоцького, якій Ч. Хованець, окрім цієї назви, надав ще й звання «першої гімназії з часів давньої Польщі» [12, с. 1]. Вочевидь, саме вона й поклала початок системі освіти на Покутті й, цілком вірогідно, могла б уважитися зачинателькою вищої освіти в місті, коригуючи панівні сьогодні факти про 1940 рік – другий рік совєтської окупації Західної України під час Другої світової війни, коли окупаційна влада створила Станіславський учительський інститут [18], який начебто й був контрапунктом вищої освіти в місті й на Івано-Франківщині. Лише 2025 р. вступні міркування були озвучені автором цієї статті в передмові до упорядкованого ним видання «10 краєзнавців Івано-Франківська» в серії «Моє місто» [8, с. 9]. Відтак ця стаття розпочинає наукові студії щодо визначення нової, історично обґрунтованої дати заснування закладу освіти, що її можна було б трактувати початком системної освітньої діяльності в давньому Станиславові, сучасному Івано-Франківську.

Результати та обговорення. Досі в історичному краєзнавстві Івано-Франківська панівні позиції щодо початків освіти посідали публікації трьох авторів XIX ст. – С. Баронча, А. Шарловського й С. Заленського. Це, зокрема, свідчить і про «полонійний» родовід їхніх праць, тим паче що перший і третій із цих авторів – не лише священники польської Римсько-Католицької Церкви, а й активні в науковій праці члени чернечих згромаджень – отців-домініканів і отців-єзуїтів [3, с. 3–4; 8, с. 12]. Досі вважається, що саме ці автори сформували історіографічну легенду про функціонування закладів освіти в Станиславові, зокрема в 60-х рр. XVII ст.

У 1858 р. С. Баронч (1814–1892) у праці «Pamiątki miasta Stanisławowa» так охарактеризував досліджувану тему: «Забезпечивши перші потреби міста, шановний засновник почав щиро думати над освітою мешканців. З цією метою, значно помноживши прибутки латинського парафіяльного костелу, він знову звернувся до короля з покірним поданням своїх задумів. Новообраний польський король Михайло Тиміш Вишневецький, зворушений проханням дуже шанованого в краю мужа, не тільки найласкавіше зволив підтвердити всі права, надані його попередником, але, порадившись із сенатом, дозволив відкрити у Станиславові академію. На підтримку королівської ласки з допомогою Андрієві Потоцькому поспішив львівський архиєпископ о. Ян Тарновський, надавши 1669 р. станиславівському латинському костелові статус колегіати. Капітул цієї колегіати складався з трьох прелатів, тобто: декана, кустоша, схоластика і чотирьох каноніків, обов'язком яких було вести заняття в академії під керівництвом ректора» [1, с. 20–21].

Трохи згодом, у 1887 р., А. Шарловський (1845–1911) (на той час викладач місцевої гімназії) у праці «Stanisławów i powiat stanisławowski p,od względem historycznym i geograficznostatystycznym» дещо по-іншому, але, повторюючи головну тезу С. Баронча, зазначив таке: «Королі Михайло Вишневецький і Ян III приділяли нашому містові таку ж увагу, як їхній попередник. Ще раз підтверджували привілеї, а на прохання і представлення власника міста та після отримання згоди сенату король Михайло Корибут дав дозвіл на заснування в Станиславові академічної колонії. І коли львівський архиєпископ Ян Тарновський у 1669 р. підняв місцевий фарний костел до рівня колегіати, то утворену при ній капітулу зобов'язали займатися викладанням певних предметів у так званій «академії станиславівській», що залишалася під керівництвом ректора. Сейм, скликаний 14 січня 1677 року у Варшаві за правління Яна III, підтвердив створення Станиславівської колегіати. […] Станиславівська колегіата існувала до 1799 р. […] З 1669 по 1706 р. вона займалася викладанням у колонії академічній» [6, с. 26–27].

Через 9 років, у 1896 р., С. Заленський (1843–1908) в публікації «OO. Jezuici w Stanisławowie: szkic historyczny» у свій спосіб підсумував ці факти: «Хоробрий і мудрий пан Андрій (з 1668 р. київський воєвода) не забув і про школи. На все Покуття не було жодної середньої школи чи гімназії. Засновуючи в 1669 р. колегіум, при якому працювало три прелати і три каноніки, він покладав на них обов'язок викладання у публічній школі граматики, синтаксими, поетики і риторики, на що надав їм село Парище під Надвірною, що також називалося Щастиславовом. Такою великою була радість із цієї школи на Покутті, що її гучно названо «станиславівською академією», а насправді вона була скромною «філією краківської академії». Проіснувала вона неповних 40 років, а кількість учнів не перевищувала двохсот. […] у перші дні 1707 р. «станиславівська академія» перестала існувати» [3, с. 16–17].

Якщо ці фрагменти цитованих вище праць більшою мірою засвідчують факт створення закладу освіти, зовнішні обставини його функціонування, значний інтерес має інша, невеличка за обсягом, публікація вже згаданого А. Шарловського «Rys historyczny miasta Stanisławowa» (1887). У ній знаходимо певні пояснення про внутрішній світ цього закладу: «Крім релігійних справ та інтересів, предметом турботи господарів нашого міста була освіта. Коли за згодою

та дозволом львівського архієпископа Яна Тарновського, парафіяльний костьол було перетворено на колегіату, у 1669 р. Андрій Потоцький заснував у Станиславові філію Краківської академії, яку зазвичай називали «Станиславівською академією». Працювати вчителями він зобов'язав членів капітули колегіати та каноніків. Один із них викладав курс філософії зранку і пополудні, другий – риторику з діалектикою, третій – виконував обов'язки казначея. І так: один із них викладав курс філософії вранці та вдень; другий – риторику і діалектику, а третій виконував обов'язки проповідника» [8, с. 52]. Ці твердження автор підкріплює цитуванням рукопису, що знаходився в бібліотеці Ягеллонського університету в Кракові: «Станиславівська колегіата у Галицькій землі матиме трьох прелатів, а саме декана, кустоша і схоластика; трьох каноніків, один з яких читатиме вранці й пообідді курс філософії в Станиславівській академії, інший – риторику й діалектику, а третій займе місце проповідника...»[1] [8, с. 52, прим. 17].

Відтак тема «Станиславівської академії» посіла своє місце в тогочасному краєзнавстві Станиславова як доконаний, але й суперечливий, з огляду на документальні підтвердження, факт, до якого знову звернувся аж 1929 р. Ч. Хованець (1899–1968) – найвідоміший дослідник «фортечного періоду» історії міста [8, с. 82]. Хоча варто пам'ятати, що в упорядкованій 2018 р. з рукопису, віднайденого М. Волощуком у Бібліотеці Польській у Парижі (Biblioteka Polska w Paryżu) [12, с. 8–9], публікації «Historia twierdzy stanisławowskiej (1662–1812), авторства Ч. Хованця не знайдемо інформацій про досліджуваний заклад освіти [12, с. 22–58], окрім двох фрагментів – чергове відкриття станиславівської академії, організованої й «оживленої щільними зв'язками з краківською Вшехніцею» 23 червня 1703 р.; латиномовного додатку про панегірик 1684 р. авторства ректора академії В.К. Лєсьовського [12, с. 60; 12, с. 174, додаток 7]. Вочевидь, автор і дослідник не переймався цією темою саме в розрізі історії станиславівської фортеці, адже він з'ясував її у публікації 1929 р. «Szkoły w twierdzy stanisławowskiej», з-поміж іншого ретельно дослідивши створення й діяльність Академії Андрія Потоцького [13, с. 1–6].

І саме ця Хованцева публікація, яка спершу з'явилася як розділ у «Ювілейній книзі Першої державної гімназії у Станиславові», а відтак як брошура, сьогодні є справжнім інтелектуальним путівником джерелами й, відповідно, аргументами на користь досліджуваної в статті теми. Безперечно, що в ній автор виступає як польський патріот: «Наша академія[2] – давня і гідна вдячної пам'яти. Заснована як приватна ініціатива польського магната з Кресів – зростала завдяки щоденній праці багатьох поколінь професорів і студентів, безперервним плином своєї історії торкалася блиску і злиднів занепадаючої Польщі, негараздів по її поділах, військових поразок – сьогодні, у відродженій Речі Посполитій, святкує своє більш як двохсотлітнє існування» [13, с. 1].

Дуже важлива річ: автор прив'язує тогочасну державну гімназію в Станиславові не лише до діяльності отців-єзуїтів у XVIII ст., зокрема станиславівської єзуїтської колегії, а й указує, що її (гімназії) початки варто шукати в XVII ст. – у діяльності Академії Андрія Потоцького, яка була колонією Ягеллонської Вшехніци з Кракова: «Насправді безпосередніх початків повинні ми шукати на півстоліття раніше, ще в XVII столітті, коли в фортеці над Бистрицею Андрія Потоцького загостювала колонія Ягеллонської Вшехніци з Кракова» [12, с. 1]. Між тим зазначмо, що в історії краківської Вшехніци 1364–1900 рр. інформацій про станиславівську філію немає [9], лише в XXI ст. така освітня інституція функціонувала в Кракові до кінця 2025 р.[3] [19]. Не знайдемо відомостей про станиславівську філію Кра-

[1] Латинськомовний оригінал: «Ecclesia Stanislavoviensis collegiata in terra Haliciensi habebit praelatos tres, scilicet decanum, custodem et scholasticum; canonicos tres, quorum unus in Academia Stanislavoviensi praeleget Cursum philosophicum horis matutinis et pomeridianis, alter Rhetoricam cum Dialectica, tertius praedicatoris vices obilit...» [8, с. 52, прим. 17]. Дослівний переклад – *авт*.

[2] В оригіналі Uczelnia – слово, що означає заклад вищої освіти (університет, інститут, академію, коледж) – *авт*.

[3] Сучасне розуміння Вшехніци – освітня інституція, яка зорієнтована на навчання згідно з американською формулою «University Extensions», тобто університетських підрозділів, що надають наукові експертні знання у формі безперервної освіти. Вшехніца Ягеллонського університету функціонувала у 2005–2025 рр. [19].

ківської академії й у дослідженні історії польського шкільництва тих років [16, с. 165–169], лишень згадку про єзуїтську колегію 1741 р. [16, с. 126].

У цьому контексті важливою є примітка А. Шарловського в праці «Stanisławów i powiat stanisławowski pod względem historycznym i geograficzno-statystycznym» (1887): «Думку про існування якоїсь академії в Станиславові розповсюдив Садок Баронч у своїй цінній праці […], але на підтвердження її існування не додає жодних інших свідчень, а тільки витяг з панегірика Стефана Барвінкевіча, доктора філософії Краківської академії […] З того часу моїм завданням було вияснити належним чином справу здогадок про Станиславівську академію та її стосунок до колегіати. […] не плекаю ні найменшого сумніву, що була то не академія в звичному розумінні терміну, а лише середня школа, свідченням чого можуть бути «Капітульні акти» місцевої колегіати. […] В станиславівському фарному архіві знайшов я лише витяг з актів, з якого можна переконатись, що оригінал на той час був уже досить знищений, а через те й уривок, що стосується академії, є такий баламутний з огляду граматики, що не гоже намагатись його реконструювати. Цитую його без найменших змін. Крім багатьох інших обов'язків, фундатор у капітулі також уклав: «І кожен декан, хранитель, схоласт, канонік, нехай будуть замінені, внаслідок висунення на попередніх зборах і за посередництва процедури виборів Колегіати церкви станиславівської, задля розширення академії, виконали завзято закону приписи». […] У зв'язку з коротким існуванням філії Академії в Станиславові […] жоден з письменників не згадує її в переліку філій Краківської академії» [1, с. 150–152, прим. 32].

Цю дилему підсумовує Ч. Хованець: «Слід зазначити, що вищим навчальним закладом у тогочасному розумінні називали той тип, який ми сьогодні відносимо до категорії середніх шкіл. Викладати в нашій Академії, як і в тих, мали самі каноніки, навіть пралати, тобто освічені священики, що займали високе місце в церковній ієрархії, причому це мали бути люди науки, «lectioni bene imbuti», як висловлювався фундаційний акт, – самі академіки, тобто доктори Вшехніци Ягеллонської. І тут ми знаходимо перший пункт дотику з Краковом. Завдяки використанню професорських кадрів, які вийшли з Краківського університету, Станиславівська академія ставала його «колонією». Це означає, що тільки звідти вона могла в майбутньому брати професорів і магістрів за потреби, тільки тамтешніми могла керуватися морально-політичними тенденціями, тільки тамтешніми дотримуватися статутів і наукових програм. Ця зв'язок не тягнув за собою необхідності більш суворого підпорядкування. Ми не знаходимо жодних доказів того, що наша Академія була залежною від матірньої в адміністративному чи матеріальному плані. Ягеллонський архів не має жодних звітів зі Станиславова, ані щорічних звітів на зразок тих, які єзуїтські колегії надсилали своїм генералам. Під час пошуків в актах цього архіву ми знайшли лише одну коротку нотатку XVII ст. та дві персональні записки з XVIII ст., які дають підстави припустити, що це був неформальний зв'язок, скоріше ідеологічного характеру» [13, с. 3]. До слова, лише 1704 р. академія, за словами дослідника, нав'язала тісні зв'язки з краківською Вшехніцею, а тогочасні документи згадують ректора академії Яна Купінського (Jan Kupiński), магістрів академії – Стефана Беніша (Stefan Benisch), Марціна Бірмана (Marcin Birman) і Францішека Нєвєйського (Franczisziek Niewiejski) [13, с. 5].

А ще Ч. Хованець розвінчує «першість» С. Баронча у твердженні про існування академії у Станиславові: історик указує, що вперше про цей факт написав Я.Т. Юзефович у праці «Kronika miasta Lwowa od r. 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historya arcybiskupstwa lwowskiego w tejże epoce» 1854 р., тобто на 4 роки раніше, аніж С. Баронч [14, с. 16]. Ось цей фрагмент: «Рік 1669 […] Також Станиславівська академія була заснована в цьому році завдяки побожній щедрості Андрія на Потоці, Станиславові та Лисці Потоцького, генерального воєводи київського та галицького, лежайського та коломийського старости» [14, с. 289, 299]. Щоправда, жодних покликань на джерела Я.Т. Юзефович не подавав.

Незважаючи на вказаний 1669 рік як контрапункт станиславівського шкільництва у формі академії, Ч. Хованець взорується ще й на 1662 р. – рік, коли А. Потоцький, зокрема, приступив ще й до започаткування шкільництва в новопосталому місті, хоча й стверджував, що у фундаційних актах тутешньої римсько-католицької парафії (від 9, 20 листопада 1662 р). не було згадок про які-небудь парафіяльні школи [13, с. 1]. Для загальної характеристики А. Потоцького як фундатора освіти в Станиславові бралося твердження з першої польської енциклопедії авторства Б. Хмельовського (1700–1763) «Nowe Ateny Albo Akademia Wszelkiey Scyencyi Pełna…» [11, с. 342].

Саме тому Ч. Хованець робить пасаж у бік А. Потоцького: «Швидкий розвиток міста та його висунення на чільне місце в Галицькій землі завдяки протекції королів та спадкоємців спричинили подальшу розбудову шкільництва. Наслідуючи приклад Замостя, цього першопрохідця магнатських достатків і фортець, Андрій Потоцький вирішив створити у своїй резиденції якийсь більший осередок освіти, який би прикрашав її і водночас освітлював Креси, все дике Задністров'я. Тож він вирішив заснувати в Станиславові вищу школу, де могла б навчатися молодь з Покуття і де, перш за все, його улюблений син Станислав, від якого місто отримало свою назву, міг би підготуватися до майбутньої публічної служби» [13, с. 2]. Цей сюжет, сказати б, в унісон підтверджує задум канцлера й великого коронного гетьмана Я. Замойського щодо завдань заснованої 1594 р. ним академії – у центрі його володінь м. Замості Холмської землі Руського воєводства: готувати вихованців до публічної служби [7, с. 299].

Для цього місцевий римсько-католицький костьол перетворили на колегіату, зокрема 15 квітня 1669 р. спеціальним фундаційним актом до галицьких земських книг унесли вимогу утримання трьох прелатів, стількох же каноніків і чотирьох вікаріїв задля організації й утримання академії та навчання в ній [13, с. 2]. Щоправда цього запису з 1899 р. у галицьких земських книгах уже не було, а його оригінал із станиславівської римсько-католицької парафії зник безслідно [13, с. 16, прим. 6].

Тому Ч. Хованець, характеризуючи засади функціонування академії, указував на усе більшу її залежність від місцевої колегіати. Про це, як він повідомляв, ґрунтуючись на рукописі з Ягеллонської бібліотеки, зазначалося у фундаційному акті: «Обов'язком превелебного схоластика буде відвідувати Академію, неодноразово нагадувати ректору, щоб він пам'ятав, яку людину він підтримує, заохочувати академіків належним чином виконувати свої обов'язки (як це буде наказано в правилах Академії) та карати недбалих; і його обов'язком буде, разом із судженням та порадою капітули та професорів, замінити ректора Академії, добре обізнаного у знанні цього вчення, над яким він буде поставлений. На якій би посаді він недбало не поводився, колегія капітули матиме право зробити йому зауваження. Якщо він продовжуватиме бути недбалим, я надаю тій самій колегії право замінити більш компетентних лекторів після консультації з академіками»[4] [13, с. 16, прим. 15].

Львівський римсько-католицький архієпископ Я. Тарновський 14 червня 1669 р. затвердив фундаційний акт, а сеймик галицької шляхти 15 грудня 1671 р. подав його до затвердження сеймові: «Найкращим прикладом для сучасних і майбутніх поколінь є Єгомосць воєвода київський, який, заради користі Вітчизни, охоче користувався всіма нагодами, здобувши безсмертну славу, спочатку для прославлення Бога, потім для навчання польської молоді, в місті Станиславові, на своїй спадковій власності заснував колегіальну церкву та академію,

[4] Латинськомовний оригінал: «Reverendi vero scholastici munus erit Academiam invisere, Rectorem identidem commonefacere, ut meminent quam personam sustineant, Academicos ad recte obeunda officia (prout his in ordinatione Academiae iniuncta erunt) cohortari, castigare negligentiores; eiusque erunt partes cum iudicio consilioque capituli et Professorum Academiae rectorem scientia hac, cuius praeponetur, lectioni bene imbutum, surrogare. Quo in officio sese demissive gesserit collegio capituli admonendi eum ius esto. Si perseverabit negligens, communicato cum Academicis consilio, lectores sufficientiores surrogandi eidem collegio potestatem tribuo» [13, с. 16, прим. 15]. Дослівний переклад – авт.

ретельно продумавши винагороду як для священників, так і для професорів, заснував цю фундацію відповідно до приписів права до актів земельних подав і для більшої ваги, щоб ця фундація була затверджена авторитетом сейму, привертає увагу. Шановні панове депутати, просимо вас якнайпалкіше підтримати це славне діло і благородне прагнення» [13, с. 2].

Сеймове затвердження й формальна згода польського короля (про яку, як зауважує Ч. Хованець, невідомо [13, с. 16, прим. 11]), відбулися 1677 р. [13, с. 2]. Уважається, що станиславівська академія відкрила свої двері для молоді 1670 р., а в 1671 р. її діяльність стала доконаним фактом [13, с. 2].

Відтак Академія Андрія Потоцького стає фігуранткою в тогочасних джерелах, зокрема подорожніх нотатках і панегіриках. Коротко про них та особливості функціонування досліджуваного закладу освіти.

Фриґієць Ульріх фон Вердум (1632–1681) на початку січня 1672 р. в діаріуші записав, що в Станиславові «воєвода також заснував […] вищу школу з п'ятьма професорами» [17, с. 172]. Відомо, що професори входили до складу капітули станиславівської колегіати, яка делегувала до їх ґрона на постійно одного зі своїх прелатів, а ще й схоластика, не лише як професора, а й візитатора. Організацію й управління академією визначала ординація (статут) закладу. Про всі справи академії вирішувала професорська колегія, ректора (зазвичай званого «директором») іменував схоластик за рішенням професорів терміном на три роки. Відтак ректор здійснював загальний нагляд над закладом, мав дисциплінарну владу на студентами, провадив списки студентів («альбом»), був присутнім під час іспитів і затверджував навчальні програми [13, с. 3].

Для забезпечення життєдіяльності академії, на покриття видатків, пов'язаних із утриманням і керуванням закладу, А. Потоцький привілеєм надав їй село Парище (нині в Надвірнянській міській громаді Надвірнянського р-ну Івано-Франківської обл.); схоластикові призначив доходи із села Скопівка (нині в Отинійській селищній громаді Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.) і пробоство в Отинії; каноніку від риторики й діалектики – пробоство в Лисці (нині селище Івано-Франківського р-ну Івано-Франківської обл.), професорові філософії – пробоство в Козовій (нині селище, адміністративний центр Козівської селищної громади Тернопільського р-ну Тернопільської обл.) [13, с. 3; 13, с. 16, прим. 16, 17].

З невцілілих сьогодні документів церковного діловодства відомо про перших професорів академії в 70–80-х рр. XVII ст. Зокрема, першим ректором був схолатик колегіати, ксьондз Ян Станислав Ястржембський (Jan Stanisław Jastrzębski) – викладач теології; канонік, доктор філософії, ксьондз Каспер Цедровіч (Kacper Cedrowicz), пробощ козовський – викладач філософії (1676 р.); канонік, доктор філософії, Войцех Казимир Лєсьовський (Wojciech Kazimierz Lesiowski), пробощ лисецький – викладач риторики й діалектики (1677 р.), а в 1684 р. – ректор академії [13, с. 5].

Лише побіжно відомо про предмети, які викладали в академії, – історію, математику, філософію. Зокрема, курс останньої викладався три роки, ґрунтувався на вченні Аристотеля, і включав логіку, фізику, метеорологію, метафізику й етику. Як навчальна лектура вивчалися твори Вергілія, Горація, Овідія, Цицерона, Теренція [13, с. 4].

Ось як Ч. Хованець описує повсякдення тогочасної академії: «Що стосується навчання, то тут діяла в основному така ж програма, як і в інших академічних колоніях. Саме навчання було спрямоване «на мудру і виразну побожність»; головний акцент робився на побожності, якій підпорядковувалося навчання. Щодня учні після ранкового навчання мусили слухати месу і проповідь під загрозою тілесних покарань; за прикладом професорів вони часто сповідалися і причащалися, а також мусили належати до релігійних братств. Навчання відбувалося двічі на день, вранці та в післяобідній час, і базувалося головним чином на вивченні латини, яка вважалася найкращим засобом для розвитку розуму та підготовки до майбутнього суспільного життя» [13, с. 3–4].

З-поміж найвідоміших студентів тогочасної станиславівської академії – син А. Потоцького – Станислав, на честь якого й назвали місто і який загинув під Віднем 1683 р., його молодший брат Йосиф – пізніший дідич міста й великий гетьман, а також син архітектора, майбутній коронний інстигатор Августа III – Павло Беное [13, с. 4–5].

Про станиславівську академію кінця XVII ст. як доконаний факт свідчить і видана в досліджувану добу жанрова література – панегірики – твори, зазвичай прикладного характеру, у своєму жанрі маленькі поетичні шедеври, які витримували поетику похвали [2, с. 31–53].

Зокрема, це «Передшлюбний панегірик [з нагоди шлюбу Катерини, дочки Андрія Потоцького з Людвіком Великопольським] «Вершина світочів родини з нагоди свят і т. д.» (Краків, 1688), написаний Стефаном Барвінкєвічем (бл. 1660 – не раніше 1690) [9]. У ньому міститься згадка про функціонування академії в Станиславові, названу «Академічними Музами», яку заснував батько нареченої – А. Потоцький: «Якщо ж, як свідчить неминучість людського буття, час – ворог і пожиратель королівств і дідівських звичаїв, роз'їсть гучно-дзвінку мідь законів; то Музи Академічні, які я звів, мов Парнас, – будуть вічно вітати хвалою величне ім'я твоє в щасливому місті Потоцьких, яке ти заснував, щоб глибока ніч незнання не заполонила ці землі» [6, с. 150–151, прим. 32]. Додаймо сюди й найстаріший, за визначенням Ч. Хованця, друк академії, авторства вже згадуваного викладача й ректора станиславівської академії – В.К. Лєсьовського, присвячений похоронові Станислава Потоцького «Тріумфальний пам'ятник, увінчаний двома колосами безсмертної слави…», виданий 1684 р. у Кракові [15].

Вочевидь, ці панегірики (і не лише вони) – поетичні джерела, що мають безпосередній стосунок не лише до історії родини Потоцьких, а й освіти в Станиславові, ще чекають своїх перекладачів.

Відтак завершити цю студію варто рядками Ч. Хованця про академію А. Потоцького: «Наша Академія існувала майже півстоліття. Вона розвивалася в рамках своєї ординації, серед усталених звичаїв [академічних] колоній, в дусі наукових програм, сухих як граматичні правила Альвара[5], які, однак, оживлялися барвистим змістом шкільних та рекреаційних годин. […] Тут, у затінку величної колегіати, зосереджувалося і вирувало все бурхливе студентське життя, наповнюючи цей куточок міста, сьогодні тихий і сонний, галасом і шумом. У повітрі літали уривки повторів і латинських слів, змішуючись із криками ігор і суперечок, із плачами про славнозвісну «студентську кривду», старих і вічних як світ, що час від часу переривав голосистий голос дзвінка, скликаючи учнів до школи, на месу або на відпочинок» [13, с. 4].

Зауважмо, що початок XVIII ст. – це доба впевненої ходи в Станиславові єзуїтського шкільництва, особливості якого в контексті заявленої теми ще варто було б дослідити. Як виснував А. Шарловський, «прибуття отців-єзуїтів до Станиславова, безсумнівно, відбулося між 1713 і 1717 роками, оскільки вже в 1718 р. вони змогли взяти на себе управління місцевою академічною колонією» [6 , с. 52]. І додавав: «Поряд із костьолом у 1744 р. збудували монастир, при якому розміщено колегіум. Окрім щедрої допомоги обох дідичів, щедру пожертву колегіуму також зробила Гелена з Куропатвів Белжецька, донька Петра Куропатви, яку станиславівські єзуїти зарахували до числа засновників колегії. Поки мурований колегіум ще не був побудований отці [єзуїти] розмістили школу в дерев'яному будинку на території колегіуму, в якому в 1718–1744 рр. відбувалося навчання. Єзуїтський колегіум проіснував у нашому місті до ліквідації ордену 1773 р. Школа складалася з п'яти класів, з яких

[5] Йдеться про підручник латинської граматики авторства Мануеля Алваріша – португальського єзуїта – «De institutione grammatica» (так званий «Alwar»), виданий 1572 р. в Лісабоні, а 1577 р. – у Познані. Ним користувалися майже в усіх освітніх закладах тогочасної Європи.

три молодших називалися «граматичними», а два старших – «гуманіорами». Тут був річний курс філософії, викладали французьку та німецьку мови. При колегіумі створили студентське братство Маріянської солідації. Найславетнішим періодом розвитку тутешнього колегіуму стали 1760-ті роки, коли, як пише Францішек Карпінський у своїх «Спогадах», у ньому налічувалося 400 учнів» [6, с. 53].

Відтак дослідник історії єзуїтів у нашому місті С. Заленський додає: «Оскільки головною причиною спровадження єзуїтів до Станиславова за задумом воєводи Потоцького були школи, то отці єзуїти зразу ж ревно взялися за їх відкриття. У вересні 1716 р. в дерев'яному будиночку, що належав капітулі колегіати, вони урочисто відкрили класи граматики і синтаксими, через рік – гуманіори і риторики, а в 1718 р. – дворічний курс філософії […] Не бракувало студентів – усіх тоді було 200, бо, як ми уже згадували, на все Покуття не було жодної середньої школи, а найближче містилася у Львові. […] Ліквідаційний 1773 рік застав у п'ятьох класах 178 учнів, а в підготовчій інфімі могло бути 40, разом, мабуть, 220» [3, с. 23, 53].

Висновки. Дослідження дає змогу зробити низку узагальнених та аналітичних висновків, важливих як для історії освіти на Галичині, так і для сучасних дискусій довкола інституційної спадкоємності Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

По-перше, *освітня традиція Станиславова має значно глибші історичні корені, ніж це прийнято в совєтській і постсовєтській історіографії.* Аналіз джерел XVII–XVIII ст., історико-краєзнавчих праць XIX–XX ст., подорожніх нотаток і панегіричної літератури переконливо свідчить про існування в Станиславові з 1669 р. стабільно функціонуючої освітньої інституції – Академії Андрія Потоцького. Вона була не випадковим або епізодичним утворенням, а системним навчальним закладом із визначеною організаційною структурою, фінансовим забезпеченням, навчальними програмами та професорським корпусом.

По-друге, *Академія Андрія Потоцького відповідала тогочасному уявленню про навчальний заклад «гуманістичного типу».* Хоча в сучасній термінології її важко однозначно зарахувати до категорії університетів, у контексті освітніх стандартів XVII ст. вона виконувала функції «вищої школи» або академічної колонії, готуючи молодь до публічної, адміністративної й церковної служби. Навчання ґрунтувалося на класичному гуманітарному каноні (філософія, риторика, діалектика, історія, антична література), що цілком уписує її в загальноєвропейський освітній простір ранньомодерної доби.

По-третє, *зв'язок станиславівської академії з Краківською Вшехніцею мав переважно ідеологічний і кадровий характер.* На відміну від єзуїтських колегій XVIII ст., Академія Андрія Потоцького не перебувала в жорсткій адміністративній чи фінансовій залежності від «матірної» інституції. Її «академічність» визначалася передусім походженням викладачів, навчальними програмами та культурним орієнтиром на Ягеллонську традицію, що дає змогу говорити про неформальну, але значущу інтеграцію в університетську культуру Речі Посполитої.

По-четверте, *історіографічна суперечка щодо статусу станиславівської академії є відображенням ширших проблем інтерпретації понять «академія», «вища школа» й «середня освіта» в ранньомодерний період.* Як показав аналіз позицій С. Баронча, А. Шарловського, С. Заленського та Ч. Хованця, різночитання джерел не заперечують самого факту існування освітньої інституції, а радше свідчать про еволюцію освітніх стандартів і термінології. У цьому сенсі дискусія не нівелює значення академії, а навпаки, актуалізує потребу осмислення її в історичному контексті доби.

По-п'яте, *академія Андрія Потоцького стала фундаментом подальшого розвитку освіти в Станиславові.* Саме вона започаткувала традицію інституційного шкільництва, яка у XVIII ст. була продовжена єзуїтським колегіумом, а згодом світськими гімназійними та педагогічними структурами. Професійна освітня діяльність у місті не була започаткована

1940 р., як це стверджувала совєтська історіографія, а мала багатовікову еволюцію з різними формами та моделями освітніх інституцій.

По-шосте, *1669 р. є історично обґрунтованим контрапунктом для перегляду часу заснування сучасного Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.* Ідеться не про механічне ототожнення різних за статусом і функціями освітніх інституцій, а про визнання спадкоємності освітньої традиції як елемента культурної та символічної пам'яті міста. Такий підхід відповідає сучасним практикам декомунізації, деколонізації історичного наративу й переосмислення локальної ідентичності.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на детальніше вивчення єзуїтського етапу освітнього розвитку Станиславова, а також на введення до наукового обігу малодосліджених і документальних джерел XVII–XVIII ст. Їх переклад, критичне видання та міждисциплінарний аналіз дадуть змогу ще повніше реконструювати освітній простір міста й уточнити місце Академії Андрія Потоцького в історії української та центральноєвропейської освіти. Свого часу С. Заленський зауважував: «… і тільки школи, оцієї «станиславівської академії», забракло до комплекту оздоб «столиці Покуття». Скоро постане і вона, величніша, триваліша, ніж попередня» [3, с. 18]. Тож ми переконані, що Академія Андрія Потоцького XVII ст. постає не лише як історичний факт, а і як важливий символ ранньої освітньої модернізації Покуття й підґрунтя сучасної університетської ідентичності Івано-Франківська. Сьогодні її формує спадкоємець станиславівської академії – Карпатський національний університет ім. Василя Стефаника.

Література:

1. Баронч С. Пам'ятки міста Станиславова / пер. з пол. Ю. Угорчака. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. 143 с.

2. Гімни і трени. Українська геральдична та пропам'ятна поезія XVI – XVIII ст. / упорядкування, вступна стаття, примітки, переклади Валерія Шевчука. Київ : Кліо, 2024. 560 с.

3. Заленський С. Отці єзуїти в Станиславові / пер. з пол. В. Полєк. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. 72 с.

4. Монолатій І. Етнопериферійність. Участь суб'єктів західноукраїнської етнополітичної сфери в міжетнічній взаємодії, міждержавних конфліктах і культурі пам'яти. Дрогобич : Посвіт, 2022. 576 с.

5. Монолатій І. Між «реліктовим» і «етнічним» регіоном: західноукраїнські ідентичності в етнополітологічній ретроспективі. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2024. Вип. 17. С. 155–170.

6. Шарловський А. Станиславів і Станиславівський повіт з погляду історичного та географічно-статистичного / пер. з пол. Т. Буженко. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 176 с.

7. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 3-є видання, перероблене та розширене. Київ : Критика, 2006. 584 с.

8. 10 краєзнавців Івано-Франківська / упорядкував Іван Монолатій. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2025. 176 с.

9. Barwinkiewicz S. Celsitvdo illvstrissimarvm familiarvm ad festa nvptialia [...] neosponsorvm [...] Lvdovici comitis in Pieskowa Skała Wielopolski, pincernae Regni [...] et Catharinae Potocka [...] parentum Andreae Potocki castellani Crac. [...] ac Annae a Rysin [...] filiae inter festiuos applausus Varsauienses. Cracoviae : ex officina Alberti Gorecki [...], 1688. 18 s.

10. Bąkowski K. Dzieje wszechnicy krakowskiej od r. 1364 do 1400 i od 1400 do 1900. Kraków : Towarzystwo Miłośników Historyi i Zabytków Krakowa, 1900. 110 s.

11. Chmielowski B. Nowe Ateny Albo Akademia Wszelkiey Scyencyi Pełna: Na różne Tytuły, iak na Szkolne Classes Podzielona, Mądrym dla memoriału, Idiotom dla nauki, Politykom dla praktyki, Melancholikom dla rozrywki Erigowana. Cz. 4, a drugi Supplement. Lwów : w Drukarni J.K.M. Collegii Societatis Jesu, 1756. 634 s.

12. Chowaniec Cz. Historia twierdzy stanisławowskiej. 1662–1812. Redakcja naukowa: M. Wołoszczuk, N. Mika, Z. Fedunkiw. Iwano-Frankiwsk : LADEX, 2018. 315 s.

13. Chowaniec Cz. Szkoły w twierdzy stanisławowskiej 1669–1773. Stanisławów : Stanisław Chowaniec, Drukarnia i Litografia, 1929. 32 s.

14. Józefowicz J.T. Kronika miasta Lwowa od r. 1634 do 1690, obejmująca w ogólności dzieje dawnej Rusi Czerwonej a zwłaszcza historya arcybiskupstwa lwowskiego w tejże epoce. Lwów: W. Maniecki, 1854. 520 s.

15. Lesiowski W.K. Monumentum Trivmphale coronatis duobus Colossis immortali gloriæ [...] D. Stanislai a Potok Potocki [...]: Dum ei, publico omnium dolore [...] in Ecclesia Collegiata Stanisławoviensi Iusta Funebria persoluerentur: in argumentum debitæ venerationis, & gratitudinis. Kraków : Drukarnia Akademii Krakowskiej, 1684. 21 s.

16. Łukaszewicz J. Historya szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do roku 1794. T. 1. Poznań : J.K. Żupański, 1849. 977 s.

17. Liske F. K. Cudzoziemcy w Polsce: L. Naker, U. Werdum, J. Bernoulli, J. E. Biester, J.J. Kausch. Lwów : Gubrynowicz i Schmidt, 1876. 340 s.

18. Офіційний сайт Карпатського національного університету імені Василя Стефаника : Університет. Про Університет. Історія. URL: https://cnu.edu.ua/istoriia/ (дата звернення: 24.12.2025).

19. Wszechnica Uniwersytetu Jagiellońskiego. URL: https://wszechnica.uj.pl/ (дата звернення: 26.12.2025).

References:

1. Baronch, S. (2007). Pamiatky mista Stanyslavova [Monuments of the city of Stanislaviv] (Yu. Uhorchak, Trans.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

2. Bakowski, K. (1900). Dzieje wszechnicy krakowskiej od r. 1364 do 1400 i od 1400 do 1900 [History of the Krakow Academy from 1364 to 1400 and from 1400 to 1900]. Kraków: Towarzystwo Miłośników Historyi i Zabytków Krakowa [in Polish].

3. Barwinkiewicz, S. (1688). Celsitvdo illvstrissimarvm familiarvm ad festa nvptialia […] [Panegyric on the wedding celebrations of the noble Potocki family]. Cracoviae: Ex officina Alberti Gorecki [in Latin].

4. Chmielowski, B. (1756). Nowe Ateny albo Akademia Wszelkiey Scyencyi Pełna [New Athens, or the Academy of All Knowledge]. Part 4, second supplement. Lwów: Drukarnia J. K. M. Collegii Societatis Jesu [in Polish].

5. Chowaniec, Cz. (1929). Szkoły w twierdzy stanisławowskiej 1669–1773 [Schools in the Stanislaviv Fortress, 1669–1773]. Stanisławów: Stanisław Chowaniec, Drukarnia i Litografia [in Polish].

6. Chowaniec, Cz. (2018). Historia twierdzy stanisławowskiej. 1662–1812 [History of the Stanislaviv Fortress, 1662–1812] (M. Wołoszczuk, N. Mika, & Z. Fedunkiw, Eds.). Ivano-Frankivsk: LADEX [in Polish].

7. Himny i treny. Ukrainska heraldychna ta propamiatna poeziia XVI–XVIII st. (2024). [Hymns and threnodies. Ukrainian heraldic and commemorative poetry of the 16th–18th centuries]. V. Shevchuk (Comp., Intro., Notes, Trans.). Kyiv: Klio [in Ukrainian].

8. Iakovenko, N. (2006). Narys istorii serednovichnoi ta rannomodernoi Ukrainy [Outline of the history of medieval and early modern Ukraine] (3rd ed., rev. and exp.). Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

9. Józefowicz, J.T. (1854). Kronika miasta Lwowa od r. 1634 do 1690 [Chronicle of the city of Lviv from 1634 to 1690]. Lwów: W. Maniecki [in Polish].

10. Lesiowski, W.K. (1684). Monumentum Trivmphale coronatis duobus Colossis immortali gloriae… [Funeral panegyric for Stanisław Potocki]. Kraków: Drukarnia Akademii Krakowskiej [in Latin].

11. Liske, F.K. (1876). Cudzoziemcy w Polsce: L. Naker, U. Werdum, J. Bernoulli, J. E. Biester, J. J. Kausch [Foreigners in Poland]. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt [in Polish].

12. Łukaszewicz, J. (1849). Historya szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do roku 1794 [History of schools in the Crown and the Grand Duchy of Lithuania until 1794] (Vol. 1). Poznań: J.K. Żupański [in Polish].

13. Monolatii, I. (2022). Etnoperyferiinist. Uchast subiektiv zakhidnoukrainskoi etnopolitychnoi sfery v mizhetnichnii vzaiemodii, mizhderzhavnykh konfliktakh i kulturi pamiaty [Ethnoperipherality. Participation of Western Ukrainian ethnopolitical actors in interethnic interaction, interstate conflicts, and memory culture]. Drohobych: Posvit [in Ukrainian].

14. Monolatii, I. (2024). Mizh «reliktovym» i «etnichnym» rehionom: zakhidnoukrainski identychnosti v etnopolitolohichnii retrospektyvi [Between a "relict" and an "ethnic" region: Western Ukrainian identities in ethnopolitical retrospective]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia – Bulletin of the Precarpathian University. Political Science*, 17, 155–170 [in Ukrainian].

15. Ofitsiinyi sait Karpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka. (2025). Istoriia [History]. Retrieved December 24, 2025, from https://cnu.edu.ua/istoriia/ [in Ukrainian].

16. Sharlovskyi, A. (2009). Stanislaviv i Stanislavivskyi povit z pohliadu istorychnoho ta heohrafichno-statystychnoho [Stanislaviv and Stanislaviv county from a historical and geographical-statistical perspective] (T. Buzhenko, Trans.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

17. Wszechnica Uniwersytetu Jagiellońskiego. (2025). Retrieved December 26, 2025, from https://wszechnica.uj.pl/ [in Polish].

18. Zalenskyi, S. (2010). Ottsi yezuiti v Stanyslavovi [Jesuit fathers in Stanislaviv] (V. Poliek, Trans.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

19. 10 kraieznavtsiv Ivano-Frankivska. (2025). [Ten local historians of Ivano-Frankivsk]. I. Monolatii (Comp.). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].

Ivan Monolatii. Andzej Potocki Academy in Stanyslaviv. On the Genesis of Educational Institutions in Ivano-Frankivsk

This article is devoted to researching the genesis of the first "humanistic" educational institution in the territory of modern Ivano-Frankivsk – an academy founded in 1669 by Adrzej Potocki, the owner of the city of Stanyslaviv. In the context of contemporary processes of decommunization and the actualization of national memory policy in Ukraine, the author addresses the issue of the historical origins of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University, questioning the date of its founding established during the Soviet period (1940) and proposing its revision based on an analysis of early modern sources. The article shows that the educational institution, established in Stanyslaviv in the second half of the 17th century, functioned as part of the broader sociocultural and political space of the multinational border region of the Polish-Lithuanian Commonwealth. Education is considered not only as an instrument of intellectual formation, but also as an important factor in ethno-political balance, a symbol of social prestige, and a component of supra-regional cultural and economic ties. Based on a critical analysis of historical and regional literature of the 19th–20th centuries, as well as the use of sources from the 17th–18th centuries (travel descriptions, panegyric texts, local narratives), the process of the academy's founding, its educational functions, institutional specificity, and place in the urban society of Stanyslaviv are reconstructed. The author argues that this educational institution corresponded to the European ideas of humanistic education at that time and served as a center for the formation of elites in the border region. In conclusion, the article justifies the need to revise the date of the founding of the modern Vasyl Stefanyk Carpathian National University, placing its history in a much longer historical continuum and offering a new perspective on institutional continuity, regional identity, and the political history of education.

Key words: *political history, history of Ukraine, political culture, "humanistic" educational institution, Stanyslaviv, Andrzej Potocki, Potocki family, Vasyl Stefanyk Carpathian National University.*

Відомості про автора:

Монолатій Іван – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 02.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 323.2 (477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-29

Михайло Москалюк
ORCID: 0009-0009-5889-4637

Ярослав Ободянський
ORCID: 0009-0001-7649-2502

ДЕМОКРАТИЧНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ НАД ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ УКРАЇНИ: ПОЛІТИЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню політичних та інституційних аспектів впровадження демократичного цивільного контролю над Збройними Сила України. Розглянуто сутність та зміст категорії "демократичний цивільний контроль", політико-правові основи його становлення, механізми і форми реалізації в контексті державотворення та сучасних актуальних викликів для національної безпеки держави. З'ясовано, що здійснення контролю над Збройними Силами України відбувається через відповідні контролюючі процеси, зокрема, парламентський, президентський, урядовий, судовий та цивільний нагляд. У межах кожного з них здійснюються відповідні експертні процедури з метою проведення ефективного моніторингу стану демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони держави загалом і Збройними Силами України зокрема.

Приділено увагу основним недолікам системи демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, пов'язаними із реальним рівнем демократизації вітчизняної політичної системи, правовим забезпеченням реалізації цивільного контролю і проблемам його дієвого інституційного впровадження.

У статті також звернено увагу на оптимізацію системи демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, зокрема в контексті повномасштабного російського вторгнення та запровадження правового режиму воєнного стану.

Наголошено на комплексному підході щодо вдосконалення контролюючих функцій держави і громадськості та необхідності подальших міждисциплінарних досліджень із заявленої тематики.

Ключові слова: *демократичний цивільний контроль, сектор безпеки і оборони, збройні сили, національна безпека, демократія, інститути демократичного цивільного контролю, форми демократичного цивільного контролю, парламентський нагляд, президентський контроль, урядовий контроль, судовий контроль, цивільний контроль.*

Вступ. Як свідчить світовий досвід, становлення демократичної політичної системи можливе за умов демократизації всіх сфер суспільного життя. У зв'язку із цим важливого значення набуває необхідність упровадження інститутів цивільного контролю за діяльністю органів влади й ефективністю управлінських рішень. Такого контролю потребує також сфера безпеки і оборони, зокрема збройні сили держави. Дієвий демократичний цивільний контроль (далі – ДЦК) тут виступає засобом дотримання законності та правопорядку, а це унеможливлює нецільове використання збройних сил в інтересах певних політичних сил або партій, тобто їх політизацію і партизацію.

У сучасних українських реаліях актуальність цієї проблематики обумовлюється тим, що демократичний цивільний контроль над сектором безпеки й оборони взагалі і Збройних Сил України (далі – ЗСУ) зокрема є запорукою впровадження найкращих європейських і світових стандартів, одним з інструментів реалізації євроінтеграційного та євроатлантичного курсу

© М. Москалюк, Я. Ободянський, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

держави. У контексті складних умов російсько-української війни ефективність демократичного цивільного контролю напряму пов'язана із забезпеченням територіальної цілісності та суверенітету України, станом її національної безпеки.

Окреслена тематика в науковому дискурсі має міждисциплінарний характер, активно досліджується вченими багатьох галузей науки – правознавцями, політологами, фахівцями у сфері державного управління, національної безпеки тощо. Серед дослідників слід відзначити таких авторів, як В. В. Богуцький, Ю. С. Вичалківська, Г. А. Гончаренко, В. П. Горбулін, Д. О. Дегтярьов, М. М. Зайцев, О. О. Кабиш, Л. О. Кравченко, О. І. Пошедін, М. В. Сіцінська, С. В. Тарасов, О. Н. Ярмиш та ін. Однак проблема впровадження ефективного цивільного контролю над ЗСУ залишилася поза увагою наукової спільноти. Здебільшого військова тематика розглядається в загальному контексті характеристики сектору безпеки і оборони України. Фактично майже відсутні наукові праці, де б комплексно і всебічно досліджувались умови, особливості та інституційні спроможності реалізації цивільного контролю саме за діяльністю Збройних Сил України, зокрема в контексті сучасних реалій. Цей аспект потребує поглибленого аналізу, що обумовлює спрямованість наукових пошуків. Також через повномасштабне російське вторгнення в Україну потребує подальшого вдосконалення система національної безпеки держави, у тому числі демократичного цивільного контролю, який є її невід'ємною частиною.

У зв'язку із цим **мета** статті полягає у політологічному аналізі змісту демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, особливостями його становлення, функціонування і вдосконалення в контексті державотворення та сучасних актуальних викликів.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати ряд **завдань**, а саме:

– розкрити сутнісні характеристики поняття «демократичний цивільний контроль»;

– з'ясувати політико-правові основи його становлення та реалізації в Україні;

– охарактеризувати інституційний вимір цивільного контролю над ЗСУ та механізми і форми його реалізації;

– виокремити недоліки та визначити перспективні напрями вдосконалення системи цивільного контролю над Збройними Силами України в контексті сучасних актуальних викликів і загроз, зокрема на тлі російсько-української війни.

Матеріал і методи дослідження. Для вирішення поставлених у дослідженні завдань використовувалися такі методи, як ретроспективний аналіз і синтез (для розуміння передумов створення інститутів цивільного контролю над силами оборони України); метод критичного аналізу попередніх досліджень (з метою з'ясування особистого внеску автора в дослідження проблеми); системно-структурний і метод класифікації (під час дослідження інституційної складової ДЦК над ЗСУ); прогностичний метод (для визначення перспективних напрямів вдосконалення демократичного цивільного контролю у військовому секторі держави).

Нормативна та джерельна база пропонованого дослідження охоплює Конституцію України, низку безпекових законів і концептуальних документів стратегічного рівня: «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [10], «Про національну безпеку України» [13], «Про Збройні Сили України» [11] та концептуальні документи стратегічного рівня – «Стратегію національної безпеки України» [15], «Стратегічний оборонний бюлетень» [16] тощо.

Результати та обговорення. Закон України «Про національну безпеку України» визначає демократичний цивільний контроль як «комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору

безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України» [13]. У правовому дискурсі вперше цей термін було вжито 2003 р. в Законах України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» [10] та «Про основи національної безпеки України» [12].

Саму ж ідею впровадження демократичного цивільного контролю в сектор безпеки і оборони України було започатковано в 1994 р. в контексті виконання рішень Будапештського саміту ОБСЄ на тлі прийняття «Кодексу поведінки стосовно воєнно-політичних аспектів безпеки» та ймовірного євроатлантичного вектора розвитку держави. Цьому сприяли також участь України у програмі військової співпраці з НАТО «Партнерство заради миру» та угода «Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору». Згідно з ними Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання запровадити систему цивільного контролю над сектором безпеки і оборони [7, с. 9].

У науковій фаховій літературі з огляду на міждисциплінарність предмета дослідження мають місце різні підходи до тлумачення терміна «демократичний цивільний контроль». Зокрема, військові експерти І. Козій та Л. Поляков розглядають ДЦК як насамперед «контроль політиків за політиками і політичних сил за політичними силами з метою посилення ефективності діяльності сектору безпеки і оборони, послаблення ролі корупції. І вже в другу чергу, у сучасних умовах розвитку цивілізації – це контроль цивільних над військовими» [7, с. 7]. Натомість М. Сіцінська на основі комплексного підходу розглядає демократичний цивільний контроль як комплекс наглядово-спостережних, правових, організаційних, інформаційних заходів і засобів з боку органів державної влади, інституцій громадянського суспільства для забезпечення неухильного дотримання законності, відкритості та прозорості в діяльності суб'єктів, сприяння утвердженню довіри українського народу до цих суб'єктів та суспільної підтримки щодо захисту національних інтересів держави [14, с. 73].

Потреба в запровадженні цивільного контролю над силовими структурами держави, зокрема армії, обумовлюється рядом чинників. Американський соціолог С. Хантінгтон, якого в наукових колах заслужено вважають класиком дослідження цивільно-військових відносин, у праці «Солдат і держава: теорія і політика цивільно-військових відносин» (1957 р.) наголошував на тому, що ігнорування політичною владою безпекових проблем в армії неминуче призведе до зниження військової могутності держави, а військове керівництво, позбавлене цивільного контролю, може стати серйозною загрозою для своєї країни. Разом із тим некомпетентне втручання цивільних у діяльність військових також може негативно позначитися на обороноздатності. Тому, на його думку, армія має бути підпорядкована цивільній політичній владі, а вона і військові мають бути під контролем з боку громадянського суспільства [18].

Загалом до політичних аспектів необхідності цивільного контролю над збройними силами держави варто віднести недопущення використання армії у вузько партійних або групових цілях. Насамперед він необхідний для реальної демократизації політичної системи й політичного режиму, забезпечення департизації та деполітизації армії, недопущення її використання для насильницького здобуття влади, утвердження верховенства права у ЗСУ. По-суті, ДЦК є своєрідним «лакмусовим папірцем», який свідчить про демократичний або недемократичний характер держави.

Як зауважує вітчизняна дослідниця заявленої проблематики Ю. Вичалківська, змістом демократичного цивільного контролю у сфері військової безпеки держави є: обґрунтованість рішень державних органів з військових питань з погляду відповідності їх засадам внутрішньої і зовнішньої політики України; хід виконання державних програм реформування Збройних Сил України; стан військово-патріотичного виховання молоді; питання експорту

й імпорту озброєнь та військової техніки; дотримання вимог Конституції та законів України щодо прав і свобод військовослужбовців; формування, затвердження й використання визначених Законом «Про Державний бюджет України» видатків на потреби оборони; дотримання законності під час розгляду органами державної влади, військовими посадовими особами звернень і скарг військовослужбовців та членів їх сімей [1, с. 119].

Інституційну складову ДЦК над ЗСУ України становлять інститути парламентаризму, президентства, виконавчої та судової влади, відповідні інституції громадянського суспільства.

Зокрема, парламентський нагляд реалізовується через затвердження державного бюджету (включно з оборонним) і контроль за його виконанням, визначення основних напрямів воєнної політики, затвердження призначення вищого військового керівництва, включно з міністром оборони, парламентські слухання, запити, створення слідчих комісій для контролю. Одним із прикладів парламентського контролю можна вважати створення 10-ю сесією Верховної Ради (вересень 2023 р. – січень 2024 р.) Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих фактів порушення законодавства України у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [9].

Дієвими й ефективними механізмами реалізації Верховною Радою контрольних функцій над ЗСУ є також систематичні звіти уряду та міністра оборони з питань функціонування Збройних Сил та стану оборонної промисловості; заслуховування доповідей Президента як Верховного Головнокомандувача; парламентські перевірки на місцях з оборонних питань; ініціювання парламентом проведення різного роду експертиз з оборонних проблем тощо [6, с. 83–84].

Загалом парламент, реалізуючи законотворчу функцію, виступає також ініціатором розгляду законопроєктів оборонного спрямування. Зокрема, на останній, 14-й, сесії Верховної Ради України IX скликання (вересень 2025 р. – січень 2026 р. прийнято до розгляду два проєкти законів: «Про основні засади державної ветеранської політики щодо ветеранів/ветеранок, які брали участь у відсічі збройної агресії РФ проти України» (№ 13696) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки і оборони щодо зміцнення демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, удосконалення об'єднаного керівництва силами оборони держави та планування у сфері національної безпеки і оборони» [5].

Згідно з Конституцією Президент України є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил, забезпечує верховне командування та контроль, очолює Раду національної безпеки і оборони, саме за його поданням парламент призначає міністра оборони. Військово- політичне керівництво ЗСУ здійснює Міністерство оборони України. З 2005 р. до початку російської агресії у 2014 р. оборонне відомство очолювали цивільні особи. Ця практика, відновлена з 2021 р., збережена в сучасних умовах повномасштабного російського вторгнення. Міністр оборони та його заступники призначаються на посади із числа цивільних осіб.

Відповідно до Положення про здійснення контролю Президентом України за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань (від 14 лютого 2015 р.) формами президентського контролю є інспектування та перевірка діяльності ЗСУ [8].

Міністерство оборони як інституція органу виконавчої влади в Україні здійснює оборонний огляд – процедуру «оцінювання стану і готовності сил оборони до виконання завдань з оборони України, стану їх кадрового, фінансового, матеріально-технічного та інших видів забезпечення» [13]. З 2003 по 2025 рік в Україні проведено чотири оборонних огляди, з них останні два – в умовах гібридного та повномасштабного російського вторгнення [3, с. 211].

Відповідно до положень Законів України «Про демократичний контроль над військовою організацією та правоохоронними органами» і «Про національну безпеку» Міністерство оборони та Генеральний штаб України з метою систематичного інформування суспільства

про діяльність ЗСУ, починаючи з 2005 р., здійснили 16 видань аналітичного документа «Біла книга. ЗСУ».

Контроль за дотриманням армією Конституції та законів України, захист прав військовослужбовців здійснює судова влада через систему судів загальної юрисдикції, а також Верховний Суд. В умовах російсько-української війни діють оновлені положення щодо посилення контролю за діяльністю ЗСУ, що базуються на указах Президента України та законодавстві про демократичний цивільний контроль [17]. Під час воєнного стану певні форми можуть обмежуватися, але контроль за дотриманням прав людини зберігається, зокрема через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Відповідно до передових світових демократичних практик для захисту прав військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей, дотримання верховенства права у військовому секторі держави у квітні 2004 р. впроваджено інститут військового омбудсмена.

Громадський (суспільний контроль) репрезентують мас-медіа, висвітлюючи діяльність армії та виявлення зловживань, а також громадські організації (здійснюють моніторинг і представництво інтересів військових). До неурядових структур ДЦК слід віднести ветеранські організації, громадські ради при міністерствах і відомствах сектору безпеки і оборони. Також громадський контроль над ЗСУ здійснюється через звернення громадян, громадські слухання тощо. В умовах війни за незалежність України дієвою формою демократичного цивільного контролю над ЗСУ з боку суспільства став волонтерський рух.

Характеризуючи стан забезпечення та підвищення ефективності демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України слід виокремити низку проблем загальнодержавного та профільного (безпеково-аналітичного) рівня, які взаємопов'язані між собою. Насамперед ідеться про вади (загрози) демократичного розвитку держави. Неналежне дотримання будь-яких демократичних принципів, норм і цінностей, зокрема народовладдя, чіткого поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, верховенства права, гласності, конституційних гарантій захисту прав і свобод, толерантності тощо, створює суттєві перешкоди для впровадження дієвого цивільного контролю над сектором безпеки і оборони взагалі та Збройними Силами України зокрема. Як слушно зауважив вітчизняний дослідник В. Дроздюк, для того щоб демократичний цивільний контроль був на відповідному рівні, повинна бути чітка політична система відповідальності. На кожному з напрямів секторів безпеки повинен бути відповідальний та цивільний політик, представник політичної сили, яка отримала довіру населення, джерела влади [4, с. 206].

У цьому контексті негативу роль відіграє як і корупційна складова у функціонуванні вітчизняного політичного процесу, так і недостатній рівень транспарентності в доступі громадськості до отриманої інформації про результати проведеного контролю, комунікаційні проблеми між представниками цивільного та військового сектору держави. Як свідчить світова практика, в умовах незрілої демократії цивільний громадський контроль не завжди є демократичним.

Також в Україні має місце низка проблем правового забезпечення ДЦК над ЗСУ. На переконання наукового експерта Д. Дегтярьова, насамперед це стосується прогалин у визначенні компетенції суб'єктів контролю та їх відповідальності за порушення принципів законодавства про державну таємницю [2, с. 66]. Як відомо, цивільний контроль на Збройними Силами не повинен претендувати на право доступу до державної таємниці.

Відносно малоефективним залишається парламентський контроль через обмежені повноваження Верховної Ради у виконанні її контрольних функцій. Компетенції українського парламенту з кадрових та бюджетних питань, захисту прав військовослужбовців, оборонної політики та планування, на наш погляд, є недостатніми для реалізації ефективного нагляду з боку депутатського складу. Варто зауважити також і те, що Верховна Рада може впливати на

призначення міністра оборони лише під час формування нового Уряду (щоправда, за поданням Президента). Надалі парламент позбавлений контролюючих функцій із цього питання. Також він не може призначати заступників міністра оборони, оскільки це прерогатива Кабінету Міністрів.

Народні депутати України не можуть викликати керівництво ЗСУ на парламентські засідання, можуть лише запрошувати на засідання профільних комітетів або ставити питання міністру оборони під час днів Уряду у Верховній Раді. Варто зауважити, що протягом чотирьох років гібридної фази війни за незалежність України (2014–2018 рр.) Головнокомандувач ЗСУ жодного разу не брав участі в засіданнях парламентського комітету з питань безпеки і оборони, а міністр оборони був присутній лише один раз. У зв'язку із цим існує нагальна потреба у збільшенні контролюючих функцій профільних комітетів Верховної Ради щодо вдосконалення механізму програмного планування й управління оборонними ресурсами держави, затвердження озброєнь для ЗСУ, присвоєння вищих військових звань тощо [7, с. 25–26].

У системі ДЦК залишається важливою проблема впровадження цього контролю за діями Верховного Головнокомандувача у сфері національної безпеки і оборони держави. У правовому полі відсутній документ / закон, що регламентує його обов'язки. Саме тому в експертних колах побутує думка щодо необхідності впровадження низки змін до Конституції України і т. зв. безпекових законів щодо збільшення парламентського контролю за діяльністю Верховного Головнокомандувача ЗСУ [7, с. 30]. Вказані недоліки суперечать парламентській практиці демократичних країн Європи та парламентсько-президентській моделі республіканської форми правління, упровадженій в Україні.

Потребує вдосконалення судовий контроль (у сенсі необхідності створення спеціалізованих військових судів для професійного розгляду специфічних військових справ в умовах російсько-української війни).

Недостатньо розвинені інститути громадського контролю. Існує нагальна потреба в підвищенні їх ефективності шляхом формування кваліфікованого корпусу фахових громадських контролерів, розроблення дієвої процедури здійснення контролю, вдосконалення системи зв'язків із громадськістю, створення незалежних експертно-аналітичних центрів, підвищення активності неурядових організацій.

Загалом оптимізація демократичного цивільного контролю над ЗСУ потребує комплексного підходу з використанням правових, організаційних, науково-методологічних, соціально-психологічних і матеріально фінансових заходів.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що система цивільного контролю над Збройними Силами України, попри наявність низки проблем у її ефективній реалізації, загалом відповідає запитам демократичного розвитку держави та відповідного типу політичної системи й політичного режиму. Водночас вона потребує вдосконалення з огляду на сучасні виклики та загрози для національної безпеки держави, зокрема через війну за незалежність України та правовий режим воєнного стану. Насамперед ідеться про підвищення інституційної спроможності системи ДЦК у військовій сфері, покращення якості парламентського, президентського, урядового, судового та громадського контролю, інноваційні підходи до реалізації механізмів демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України.

Окреслена проблематика потребує подальших фахових міждисциплінарних досліджень із метою впровадження науково обґрунтованих критеріїв та методів оцінювання діяльності ЗСУ, гармонізації військово-цивільних відносин у державі.

Література:

1. Вичалківська Ю. С. Організаційно-правове регулювання демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2028. № 1. С. 116–121.

2. Дегтярьов Д. О. Актуальні проблеми правового забезпечення демократичного цивільного контролю на д силами оборони. *Європейські перспективи*. 2022. № 1. С. 65–68.

3. Дегтярьов Д. О. Форми демократичного цивільного контролю над силами оборони України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету***.** *Серія Право*. 2021. Вип. 64. С. 209–212.

4. Дроздюк В. А. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 202–208.

5. Законопроєктні пріоритети 14 сесії Верховної Ради: огляд від ЛЗІ. URL: https://parlament.org.ua/analytics/zakonoproyektni-priorytety-14-sesiyi-verhovnoyi-rady (дата звернення: 18.12.2025).

6. Ільницька У. Парламентський контроль над сферою безпеки і оборони: сутність та механізми реалізації у демократичному суспільстві. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку.* 2009. Вип. 21. С. 81–85.

7. Козій І., Поляков Л. Реформа демократичного цивільного контролю над Збройними Силами та іншими військовими формуваннями в Україні: наступні кроки. Київ : Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 2018. 39 **с.**

8. Положення про здійснення контролю Президента України за діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань : затверджено Указом Президента України від 14 лютого 2015 року № 84/2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/84/2015#n14 (дата звернення: 18.12.2025).

9. Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування можливих фактів порушення законодавства України у Міністерстві оборони України, Збройних Силах України, інших утворених відповідно до законів України військових формуваннях, правоохоронних органах спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями : постанова Верховної Ради України від 21 вересня 2023 року № 3393-IX. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/3393-IX#Text (дата звернення: 18.12.2025).

10. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 № 975-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.

11. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

12. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

13. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

14. Сіцінська М. В. Демократичний цивільний контроль у контексті реформування сектору безпеки України. *Вісник НАДУ*. 2012. № 3. С. 69–74.

15. Стратегія національної безпеки України. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 (дата звернення: 18.12.2025).

16. Стратегічний оборонний бюлетень. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17 (дата звернення: 18.12.2025).

17. Про посилення контролю над діяльністю Збройних Сил України та інших військових формувань : Указ Президента України від 29 квітня 2025 року № 258/2025.URL: https://ips.ligazakon.net/document/U084_15?an=1 (дата звернення: 18.12.2025).

18. Huntington S. The Soldier and the State: The Theory and Policies of the Civil-Military Relations. The Cambridge : Belknap Press of Harvard University Press, 1957. 534 p.

References:

1. Vychalkivska, Yu.S. (2028). Orhanizatsiino-pravove rehuliuvannia demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad sektorom bezpeky i oborony Ukrainy [Organizational and legal regulation of democratic civilian control over the security and defense sector of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, (1), 116–121 [in Ukrainian].

2. Dehtiarov, D.O. (2022). Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad sylamy oborony [Current problems of legal support for democratic civilian control over the defense forces]. *Yevropeiski perspektyvy – European Perspectives*, (1), 65–68 [in Ukrainian].

3. Dehtiarov, D.O. (2021). Formy demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad sylamy oborony Ukrainy [Forms of democratic civilian control over the defense forces of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Pravo – Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, (64), 209–212. [in Ukrainian].

4. Drozdiuk, V.A. (2021). Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad sektorom bezpeky i oborony [Democratic civilian control over the security and defense sector]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and Public Administration*, (1), 202–208 [in Ukrainian].

5. Laboratory for Legislative Initiatives (2025, December 18). *Zakonoproiektni priorytety 14 sesii Verkhovnoi Rady: ohliad vid LZI [Legislative priorities of the 14th session of the Verkhovna Rada: An overview by LLI]*. Retrieved from https://parlament.org.ua/analytics/zakonoproyektni-priorytety-14-sesiyi-verhovnoyi-rady [in Ukrainian].

6. Ilnytska, U. (2009). Parlamentskyi kontrol nad sferoi bezpeky i oborony: sutnist ta mekhanizmy realizatsii u demokratychnomu suspilstvi [Parliamentary control over the security and defense sphere: Essence and mechanisms of implementation in a democratic society]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku – Ukrainian National Idea: Realities and Prospects for Development*, (21), 81–85 [in Ukrainian].

7. Kozii, I., & Poliakov, L. (2018). Reforma demokratychnoho tsyvilnoho kontroliu nad Zbroinymy Sylamy ta inshymy viiskovymy formuvanniamy v Ukraini: nastupni kroky [Reform of democratic civilian control over the Armed Forces and other military formations in Ukraine: Next steps]. Institute for Euro-Atlantic Cooperation [in Ukrainian].

8. President of Ukraine (2015, February 14). Polozhennia pro zdiisnennia kontroliu Prezydenta Ukrainy za diialnistiu Zbroinykh Syl Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvan [Regulation on the exercise of control by the President of Ukraine over the activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations]. (Decree No. 84/2015). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/84/2015#n14 [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2023, September 21). Pro utvorennia Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia mozhlyvykh faktiv porushennia zakonodavstva Ukrainy u Ministerstvi oborony Ukrainy, Zbroinykh Sylakh Ukrainy, inshykh viiskovykh formuvanniakh, pravooxoronnykh orhanakh spetsialnoho pryznachennia, posady v yakykh komplektuiutsia viiskovosluzhbovtsiamy: postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 21 veresnia 2023 roku No. 3393-IX [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the establishment of a Temporary Investigative Commission of the Verkhovna Rada of Ukraine to investigate possible violations of the legislation of Ukraine in the Ministry of Defense of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, other military formations established in accordance with the laws of Ukraine, and special-purpose law enforcement agencies staffed by military personnel" dated September 21, 2023 No. 3393-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-IX#Text [in Ukrainian].

10. Pro demokratychnyi tsyvilnyi kontrol nad Voiennoiu orhanizatsiieiu i pravookhoronnymy orhanamy derzhavy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 No. 975-IV [On democratic civilian control over the military organization and law enforcement bodies of the state: Law of Ukraine dated June 19, 2003 No. 975-IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2003, No. 46, Art. 366 [in Ukrainian].

11. Pro Zbroini Syly Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 No. 1934-XII [On the Armed Forces of Ukraine: Law of Ukraine dated December 6, 1991 No. 1934-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1992, No. 9, Art. 108 [in Ukrainian].

12. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19 chervnia 2003 r. [On the fundamentals of national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 19, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2003, No. 39, Art. 351 [in Ukrainian].

13. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 No. 2469-VIII [On national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018 No. 2469-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2018, No. 31, Art. 241 [in Ukrainian].

14. Sitsinska, M.V. (2012). Demokratychnyi tsyvilnyi kontrol u konteksti reformuvannia sektoru bezpeky Ukrainy [Democratic civilian control in the context of reforming the security sector of Ukraine]. *Visnyk NADU – Bulletin of the National Academy of Public Administration*, (3), 69–74 [in Ukrainian].

15. President of Ukraine (2020). Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [National security strategy of Ukraine]. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 [in Ukrainian].

16. President of Ukraine (2021). Stratehichnyi oboronnyi biuleten [Strategic defense bulletin]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n17 [in Ukrainian].

17. President of Ukraine (2025, April 29). Pro posylennia kontroliu nad diialnistiu Zbroinykh Syl Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvan [On strengthening control over the activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations]. (Decree No. 258/2025). Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/U084_15?an=1 [in Ukrainian].

18. Huntington, S. (1957). The soldier and the state: The theory and policies of civil-military relations. Belknap Press of Harvard University Press, 534 p.

Mykhailo Moskaliuk, Yaroslav Obodyansky. Democratic civilian control over the Armed Forces of Ukraine: political and institutional aspects of implementation

The article is devoted to the study of political and institutional aspects of the implementation of democratic civilian control over the Armed Forces of Ukraine. The essence and content of the category of "democratic civilian control," the political and legal foundations of its formation, mechanisms and forms of implementation in the context of state building and current challenges to national security are considered. It has been established that control over the Armed Forces of Ukraine is exercised through appropriate control processes, in particular, parliamentary, presidential, governmental, judicial, and civilian oversight. Within each of these, relevant expert procedures are carried out to effectively monitor the state of democratic civilian control over the security and defense sector of the state in general and the Armed Forces of Ukraine in particular.

Attention is paid to the main shortcomings of the system of democratic civilian control over the Armed Forces of Ukraine, related to the actual level of democratization of the domestic political system, legal support for the implementation of civilian control, and problems with its effective institutional implementation.

The article also draws attention to the optimization of the system of democratic civilian control over the Armed Forces of Ukraine, particularly in the context of a full-scale Russian invasion and the introduction of a legal regime of martial law.

Emphasis is placed on a comprehensive approach to improving the control functions of the state and the public and the need for further interdisciplinary research on the stated topic.

Key words: *democratic civilian control, security and defense sector, armed forces, national security, democracy, institutions of democratic civilian control, forms of democratic civilian control, parliamentary oversight, presidential control, government control, judicial control, civilian control.*

Відомості про авторів:

Москалюк Михайло – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Ободянський Ярослав – аспірант ІІІ курсу кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 26.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 323.1:323.2
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-30

Михайло Мосора
ORCID: 0000-0002-5990-9687

СУЧАСНІ РИСИ БРЕТОНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті досліджуються сучасні особливості бретонської ідентичності в контексті історичного, соціокультурного та політичного розвитку регіону Бретань. Автор аналізує взаємодію між збереженням локальної мови та культурних традицій і впливом панівної французької культури. Особлива увага приділяється ролі культурних і мовних ініціатив, таких як двомовні школи та популяризація бретонської музики, фольклору та фестивалів, у підтримці колективної самосвідомості. Особливу увагу приділено трансформації традиційних маркерів ідентичності – мови, історичної пам'яті, регіональних символів і звичаїв, та їхньому функціонуванню в сучасному соціокультурному просторі. Розглянуто роль бретонської мови як ключового чинника етнокультурної самоідентифікації, а також діяльність освітніх і громадських ініціатив, спрямованих на її збереження й популяризацію. У статті також розглядається політичний аспект ідентичності, зокрема діяльність регіональних партій, та їхній внесок у формування автономістських ідеалів серед населення. Дослідження ґрунтується на аналізі сучасних соціологічних даних, виборчих тенденцій та культурних практик, що дозволяє окреслити динаміку трансформації бретонської ідентичності під впливом глобалізаційних процесів та євроінтеграції. У статті висвітлено вплив регіоналізму, культурного туризму на формування нових форм бретонської ідентичності, які поєднують традиційні елементи з модерними практиками. Тенденції розвитку Європейського Союзу та процеси глобалізації суттєво впливають на трансформацію бретонської ідентичності, створюючи як виклики, так і нові можливості для її збереження. Політика ЄС у сфері культурного різноманіття та регіонального розвитку, особливо концепція «Європи регіонів», сприяє інституційній підтримці регіональних мов і культур, зокрема бретонської, водночас інтегруючи їх у ширший європейський культурний простір. Зроблено висновок, що сучасна бретонська ідентичність має динамічний характер, поєднуючи локальну культурну специфіку з загальнонаціональною та європейською ідентичностями.

Ключові слова: *автономізм, Бретань, бретонська культура, глобалізація, етнізація, ЄС, ідентичність, націоналізм, регіон, Франція.*

Постановка проблеми. Бретонська ідентичність у сучасному соціокультурному та політичному контексті є складним і динамічним явищем, що поєднує історичну пам'ять, культурні традиції та прагнення до регіональної автономії. Бретань зберігає власну мовну та культурну специфіку, яка проявляється у двомовних освітніх програмах, фольклорних та музичних фестивалях, локальних святах і символах. Водночас політичні ініціативи сприяють формуванню автономістських прагнень серед населення. Дослідження сучасних рис бретонської ідентичності дає можливість оцінити, як локальні традиції та культурні практики взаємодіють із загальнофранцузькими та європейськими процесами глобалізації, утворюючи унікальне поєднання регіонального самовизначення й інтеграції в ширший політичний і культурний простір.

Аналіз наукових досліджень. Бретань є одним із найдавніших історико-культурних регіонів Західної Європи, формування якого тісно пов'язане з міграційними процесами пізньої Античності. У V–VI століттях частина кельтського населення острова Британія переселилася на територію Арморики, що згодом отримала назву Бретань. Саме ці

© М. Мосора, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

переселенці заклали етнічні, мовні та культурні основи бретонського народу, зберігши кельтську мовну традицію, споріднену з валлійською та корнською мовами.

У IX столітті Бретань оформилася як політичне утворення із чітко окресленими кордонами та тривалий час існувала як напівнезалежне герцогство. До його складу входили кельтомовні території на захід від умовної лінії Доль-Геранд та романомовні землі на сході, де існували окремі бретонські колоніальні поселення. Уже на ранніх етапах свого розвитку регіон характеризувався бікультурністю: західна частина залишалася кельтомовною, тоді як східна зазнавала значного впливу романської культури [5, с. 58–60]. У 1532 році Бретань була формально приєднана до Французького королівства, однак зберегла низку автономних прав і власну регіональну ідентичність [6].

Упродовж Нового та Новітнього часу процеси централізації та мовної уніфікації сприяли поступовому витісненню бретонської мови французькою [1, с. 103], однак повної асиміляції населення не відбулося. Сьогодні бретонці існують у межах франко-бретонського культурного дуалізму, поєднуючи загальнонаціональну ідентичність із збереженням історичної пам'яті, традицій та елементів регіональної культури.

У сучасних умовах зазначений мовно-культурний кордон значною мірою втратив свою практичну значущість, оскільки французькою мовою володіє все населення регіону. Водночас низка особливостей колективної ідентичності та моделей соціальної поведінки зберіглася, а подекуди відмінності між групами залишаються досить помітними. Саме на це звертав увагу П. Флатре, підкреслюючи, що по обидва боки колишнього мовного кордону продовжують співіснувати дві етнічні спільноти. Попри це, етномовні конфлікти між мешканцями Бретані та центральною владою Франції виникають порівняно рідко. Регіон не є культурно однорідним, а радше функціонує як бікультурний простір. Домінування французької культури поступово нівелює історичні етномовні межі Бретані, однак процес повної асиміляції регіону так і не був завершений [2, с. 81–82].

Сучасний бретонський націоналізм значною мірою сформувався під впливом негативного історичного досвіду, зумовленого прорахунками місцевих еліт. Однією з ключових помилок стало те, що політичні лідери керувалися передусім власними інтересами та намагалися протиставити ідею регіонального суверенітету Французькій Республіці. У масовій свідомості це нерідко сприймалося як безперспективний або навіть абсурдний проєкт. Водночас реальні потреби та проблеми бретонського населення залишалися поза належною увагою, а реакція центральної влади на непродумані дії регіональних діячів лише поглиблювала відчуження. На початку XX століття ці тенденції проявлялися у формі соціального елітаризму, а в міжвоєнний період трансформувалися в політичний елітаризм. Додатковим чинником дискредитації націоналістичного руху стала співпраця окремих бретонських кіл із нацистським режимом, що ґрунтувалася на принципі «ворог мого ворога – мій союзник». Така позиція була рішуче засуджена більшістю бретонського суспільства. Надалі рухи, що відстоювали ідею бретонського суверенітету, дедалі більше дистанціювалися від широких соціальних мас та зосереджувалися на академічних і теоретичних дискусіях щодо майбутнього бретонського етносу [2, с. 83].

Унаслідок цього відбувся розрив між населенням регіону та його традиційною політичною елітою, тоді як формування нових лідерських груп розтягнулося в часі. Сучасні бретонці існують у межах франко-бретонського ідентифікаційного дуалізму [4, с. 145–146], внаслідок чого суперечливі сторінки політичного минулого сприймаються радше як історичний досвід, а не як актуальні виклики сьогодення [3, с. 116].

Сучасні виборчі уподобання в регіоні Бретань відображають складний політичний ландшафт Франції, поєднуючи традиційні регіональні схильності із загальнонаціональними тенденціями. Бретань, історично відома своїм економічно аграрним профілем та сильними

соціалістськими й центристськими впливами, довгий час демонструвала політичні настрої, які дещо відрізнялися від загальнофранцузьких моделей. Так, ще на початку XXI століття регіон підтримував ліві партії і центристів: у 2004 році кандидат соціалістів домінував на регіональних виборах у Бретані значно вище за консервативні партії, що було характерно для місцевої політичної культури [8].

Проте останні вибори свідчать про поступову трансформацію виборчого поведінки у Бретані, що відображає загальнофранцузькі тенденції і з одночасною регіональною специфікою. Наприклад, під час європейських виборів 2024 року партія ультраправого Rassemblement National (RN) отримала близько 25,59 % голосів у Бретані, що стало історичним проривом для регіону, який традиційно був «вороже налаштований» до праворадикальних партій, а її результат залишався нижчим за середньофранцузький рівень підтримки RN. Такий результат вказує на зростання протестних настроїв та розчарування у традиційних політичних силах, але з одночасно повільнішим рухом правого популізму порівняно з іншими регіонами держави [9].

Голосування у Бретані на різних типах виборів відображає поєднання загальнофранцузьких політичних тенденцій і регіональних особливостей. Хоча регіон не є «електоральною аномалією», його виборці іноді віддають перевагу іншим партіям або блокам, ніж середній виборець у Франції, зокрема демонструючи стійкіші прогресивні настрої та меншу підтримку крайнім правим, ніж у більшості інших регіонів, навіть якщо ця підтримка зростає. Сукупно це свідчить про поступову політичну реорганізацію бретонського виборчого електорату під впливом як внутрішніх соціальних змін, так і національних тенденцій.

Union Démocratique Bretonne (UDB) – це регіональна політична партія, заснована 4 січня 1964 року в Ренні, яка виступає за автономію Бретані в межах Франції та демократичну децентралізацію влади. Партія поєднує автономістські вимоги з екологічними, соціальними та прогресивними ідеями. UDB була першою відкрито автономістською партією в післявоєнній Бретані й відмовилася від початкового радикального дискурсу на користь поміркованого демократичного регіоналізму [10, с. 13–17].

Ключовою політичною платформою UDB є ідея реуніфікації історичної Бретані. Партія пропонує створення Асамблеї Бретані – об'єднання регіональних рад з повноваженнями у вирішенні питань екології, економіки, культури, освіти та місцевого розвитку, при цьому не заперечуючи ролі держави у сферах оборони чи зовнішньої політики. Такий підхід передбачає демократичний федералізм у межах Франції та тісну інтеграцію регіону в Європейський Союз як сильної, самоврядної одиниці [10, с. 13–17].

UDB має відносно невелике представництво на національному рівні, але досягла певних успіхів на місцевому та регіональному рівнях [6, с. 12]. Партія отримала місця в Регіональній раді Бретані, департаментських радах і локальних муніципалітетах. Підтримка UDB у 2019 році у складі коаліції з Europe Écologie Les Verts становила близько 16,9 % на виборах до Європейського парламенту в Бретані. Проте самостійна виборча підтримка партії залишається помірною, і вона не домоглася значного національного представництва у французькому парламенті [8].

Бретонська мова зазнала помітної модернізації, однак кількість її активних носіїв залишається незначною, тоді як французька остаточно утвердилася як загальнонаціональна мова спілкування. Бретонська мова нині побутує переважно у віддалених районах і серед представників старшого покоління. Важливу роль у популяризації бретонської культури відіграли музика й мистецтво, однак відповідний дискурс здебільшого залишається в межах культурного простору та майже не переходить у політичну площину. Сприйняття бретонської культури набуло індивідуалізованого характеру й більше не виступає ключовим

джерелом мобілізації націоналістичних настроїв, як це спостерігається в окремих регіонах Європейського Союзу.

Водночас культурне піднесення Бретані містить прихований політичний вимір, оскільки воно акцентує відмінності між загальнонаціональною французькою культурою та регіональною традицією, що ґрунтується на історичній спадкоємності. Поширення та визнання бретонської культури за межами регіону дає змогу стверджувати, що вона претендує на помітне місце у світовій культурній спадщині [2, с. 83–84]. Культурне відродження бретонців відбувається переважно поза межами державних інституцій, що пояснюється не стільки слабкістю організації еліт, скільки дуалістичним франко-бретонським самосприйняттям. Водночас сучасні бретонські бізнес-спільноти демонструють зростаючий інтерес до розвитку регіону та збереження культурної спадщини, мови і традицій. Такий підхід можна охарактеризувати як форму регіонального патріотизму, заснованого на усвідомленні власної унікальності та необхідності її збереження.

Нині бретонська культура значною мірою відірвана як від своїх історичних територій, так і від первинного соціального середовища. Молоде покоління бретономовних мешканців здебільшого проживає у великих міських центрах, а не в традиційних сільських поселеннях. Для цієї групи бретонська культура дедалі частіше інтегрується в контекст французького постмодерного мистецтва.

Сучасна ідентичність бретонців поєднує в собі історичну пам’ять про кельтське коріння з інтенсивними процесами культурної адаптації у межах французької держави. Хоча французька мова домінує у повсякденному житті, регіональні символи та традиції залишаються важливими маркерами самосприйняття: наприклад, прапор Gwenn ha du та кельтські фестивалі, як-от Festival Interceltique de Lorient, сприяють збереженню унікальної культурної ідентичності та підтримці відчуття спільноти серед бретонців і поза межами регіону.

Значну роль у сучасному самовизначенні відіграють і мовні ініціативи: хоча носіїв бретонської мови сьогодні менше, ніж раніше, мова активно популяризується через програму двомовних шкіл та цифрові проєкти, що дають змогу поєднувати мовну спадщину з новими формами комунікації.

Ідентичність бретонців також набуває вираження в інтернет-просторі, де поняття identité bretonne виступає предметом дискусій про культурне самовираження, захист бретонських назв і збереження локальної топоніміки. Ці процеси демонструють, що регіональна ідентичність не є статичною, а трансформується під впливом глобалізації та цифрової комунікації. Сьогодні дуже часто бретонці ідентифікують себе подвійною ідентичністю – франко-бретонською.

На тлі зниження авторитету центральної влади та кризи довіри до республіканських інститутів у регіонах, бретонська спільнота демонструє вищий рівень прихильності до Європейського Союзу порівняно із середнім показником по країні. Зокрема, у 1992 році більшість населення Бретані підтримала ратифікацію Маастрихтського договору [2, с. 84]. Це можна пояснити привабливістю загальноєвропейської ідеї регіоналізації, яка створює для Бретані відчуття ширшої автономії та можливості безпосередньої взаємодії з європейськими структурами, минаючи французький центр. Прикладом слугують численні регіони ЄС, органи влади яких наділені значно ширшими повноваженнями, ніж французькі регіональні ради. Утім, бретонська проблематика нині переважно реалізується на ірраціональному рівні культурних зв’язків, тоді як інституційні аспекти політизації регіону залишаються другорядними.

Висновки. Отже, сучасна бретонська ідентичність постає як багатовимірне явище, що формується на перетині історичної пам’яті, культурних традицій, політичних

прагнень регіону. Незважаючи на домінування французької мови та культури, локальні мовні ініціативи, культурні практики та символи забезпечують підтримку колективного самовизначення й відчуття спільноти серед бретонців. Політична активність регіональних партій, як-от Union Démocratique Bretonne, демонструє, що прагнення до автономії лишаються актуальними, хоча й реалізуються переважно на місцевому рівні та у формі культурно-політичного дискурсу. Сучасна бретонська ідентичність є динамічною та трансформаційною: вона інтегрує в себе європейські тенденції глобалізації, вплив урбанізації та цифрової культури, при цьому зберігаючи специфіку локального культурного коду. Таким чином, бретонська ідентичність сьогодні виступає не лише як спадок минулого, але і як активний чинник культурної та соціально-політичної самореалізації, що дає можливість регіону зберігати унікальність у межах національної і європейської спільноти.

Література:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ : вид. Критика, 2001. 272 с.
2. Ле Коадік Р. Бретонські контрасти. Нар. творчість та етнографія. 2006. № 6. С. 81–86.
3. Мосора М. Сепаратизм як інституціоналізована політична практика: виклики для Європейського Союзу і України : дис. ... д-ра філос. 052 Політологія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2022. 216 с.
4. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
5. Brett C. Brittany and the Atlantic Archipelago, 450–1200. Cambridge University Press, 2021.
6. Brittany – History. Encyclopedia Britannica. URL: https://www.britannica.com/place/Brittany-region-France/History (last accessed: 11.11.2025).
7. Cole A., Pasquier R. The Bretons in French Politics: Regional Mobilization within and beyond the Central State. Nationalities Papers. 2021. P. 1–16.
8. Election-Politique. Election régionale depuis 1986. URL: https://web.archive.org/web/20080325094744/http://www.electionpolitique.com/regionales.php (last accessed: 11.11.2025).
9. European elections: Across traditionally hostile Brittany, Le Pen's RN made a historic breakthrough. Le Monde. URL: https://www.lemonde.fr/en/politics/article/2024/06/12/european-elections-across-traditionally-hostile-brittany-le-pen-s-rn-made-a-historic-breakthrough_6674572_5.html?utm_source=chatgpt.com (last accessed: 11.11.2025).
10. Kernalegenn T., Romain P. L'Union démocratique bretonne. Un parti autonomiste dans un État unitaire. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2014.

References:

1. Anderson, B. (2001). Uiavleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia i poshyrennia natsionalizmu [Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism]. Krytyka [in Ukrainian].
2. Le Coadic, R. (2006). Bretonski kontrasty [Breton contrasts]. *Narodna tvorchist ta etnohrafiia* [Folk art and ethnography], (6), 81–86 [in Ukrainian].
3. Mosora, M. (2022). Separatyzm yak instytutsionalizovana politychna praktyka: vyklyky dlia Yevropeiskoho Soiuzu i Ukrainy [Separatism as an institutionalized political practice: Challenges for the European Union and Ukraine] [Doctoral dissertation, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University] [in Ukrainian].
4. Smith, A. (1994). Natsionalna identychnist [National identity]. Osnovy [in Ukrainian].
5. Brett, C. (2021). Brittany and the Atlantic Archipelago, *450–1200*. Cambridge University Press [in English].
6. Brittany – History (n.d.). In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved from https://www.britannica.com/place/Brittany-region-France/History [in English].
7. Cole, A., & Pasquier, R. (2021). The Bretons in French politics: Regional mobilization within and beyond the central state. *Nationalities Papers*, 1–16 [in English].

8. Election-Politique. (n.d.). Election régionale depuis 1986. Retrieved from https://web.archive.org/web/20080325094744/http://www.electionpolitique.com/regionales.php [in French].

9. Le Monde. (2024, June 12). European elections: Across traditionally hostile Brittany, Le Pen's RN made a historic breakthrough. https://www.lemonde.fr/en/politics/article/2024/06/12/european-elections-across-traditionally-hostile-brittany-le-pen-s-rn-made-a-historic-breakthrough_6674572_5.html [in English].

10. Kernalegenn, T., & Romain, P. (2014). L'Union démocratique bretonne: Un parti autonomiste dans un État unitaire. Presses Universitaires de Rennes [in French].

Mykhailo Mosora. Modern Characteristics of Breton Identity

The article examines the contemporary characteristics of Breton identity in the context of the historical, sociocultural, and political development of the Brittany region. The author analyzes the interaction between the preservation of the local language and cultural traditions and the influence of the dominant French culture. Particular attention is paid to the role of cultural and linguistic initiatives, such as bilingual schools and the promotion of Breton music, folklore, and festivals, in sustaining collective self-awareness. Special emphasis is placed on the transformation of traditional markers of identity: language, historical memory, regional symbols, and customs, and their functioning within the contemporary sociocultural space. The role of the Breton language as a key factor of ethnocultural self-identification is examined, along with the activities of educational and civic initiatives aimed at its preservation and promotion. The article also addresses the political dimension of identity, particularly the activities of regional parties and their contribution to the formation of autonomist ideals among the population. The study is based on an analysis of contemporary sociological data, electoral trends, and cultural practices, which makes it possible to outline the dynamics of the transformation of Breton identity under the influence of globalization processes and European integration. Furthermore, the impact of regionalism and cultural tourism on the formation of new forms of Breton identity that combine traditional elements with modern practices is explored. The development trends of the European Union and the processes of globalization significantly affect the transformation of Breton identity, creating both challenges and new opportunities for its preservation. EU policies in the field of cultural diversity and regional development, particularly the concept of a "Europe of Regions," contribute to institutional support for regional languages and cultures, including Breton, while integrating them into a broader European cultural space. The article concludes that contemporary Breton identity is dynamic in nature, combining local cultural specificity with national and European identities.

Key words: *Autonomism, Brittany, Breton Culture, Globalization, Ethnization, EU, Identity, Nationalism, Region, France.*

Відомості про автора:

Михайло Мосора – доктор філософії, асистент кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 09.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 314.74:321.01
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-31

Євгеній Носачов
ORCID: 0009-0005-3160-8136

Дмитро Ягунов
ORCID: 0000-0002-2822-2268

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ НАСЛІДКІВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті обґрунтовано методологічні засади аналізу політичних наслідків міграційних процесів у країнах Європейського Союзу. Показано, що сучасні міграційні потоки, будучи зумовленими глобальною соціально-економічною нерівністю й конфліктами, трансформуються в специфічні політичні ефекти – зміну інституційної архітектури, модифікацію партійно-політичних конфігурацій, переоформлення дискурсів безпеки. Для адекватного відображення цих багатовимірних процесів запропоновано інтегровану методологічну рамку, що поєднує системно-структурний і неоінституційний підходи. У межах системного підходу міграція розглядається як зовнішній імпульс, який трансформується політичною системою через механізми «входів», «виходів» і зворотного зв'язку; неоінституційний аналіз дає змогу простежити роль формальних і неформальних інститутів у формуванні стратегій реагування й ефектів «шляхової залежності». Теоретичну рамку деталізовано через три взаємодоповнювальні парадигми – політичної економії міграції, конструктивізму й теорії сек'юритизації. На цій основі вибудувано багаторівневий дослідницький дизайн, що поєднує порівняльний метод, інституційний аналіз, критичний дискурс-аналіз, глибинні кейс-стаді й історичний метод у логіці методологічної тріангуляції. Окреслено структуру джерельної бази (правові акти ЄС і держав-членів, статистика міжнародних організацій, медіатексти, програмні документи партій, наукові праці), хронологічні рамки (початок 2000-х рр. – дотепер) і географічні обмеження дослідження. Проаналізовано концептуальні, методологічні, джерельні й просторові обмеження запропонованого підходу та показано, що їх рефлексивне врахування підвищує валідність висновків і створює підґрунтя для подальших спеціалізованих студій політичних наслідків міграції в ЄС.

Ключові слова: *міграційні процеси, політичні наслідки, Європейський Союз, методологія дослідження, неоінституціоналізм, сек'юритизація, порівняльний аналіз.*

Вступ. Міграційні процеси перетворилися з переважно соціально-економічного феномена на один із ключових чинників трансформації політичних систем, особливо в європейському контексті. Масштабні переміщення населення, спричинені глобальною нерівністю, збройними конфліктами та кліматичними змінами, впливають на перерозподіл політичної влади, змінюють баланси між гілками влади, провокують переосмислення кордонів, громадянства й безпеки [7; 17; 22]. Для Європейського Союзу критичними маркерами стали розширення 2004–2007 рр., «арабська весна», міграційна криза 2015–2016 рр. і масовий притік українських переселенців після 2022 р., які актуалізували питання солідарності, суверенітету й легітимності інтеграційного проєкту.

Науковий дискурс фокусується на різних вимірах проблеми: економічному (ринок праці, соціальні держави), правовому (еволюція acquis ЄС), безпековому (загрози та вразливості), ідентифікаційному (відносини «свій – чужий»).

© Є. Носачов, Д. Ягунов, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

У зарубіжній літературі важливими є праці І. Валлерстайна, С. Каслза, М. Міллера, Б. Бузана, О. Веавера, Дж. Моргентау, у яких розроблено світ-системний, міграційний, безпековий і реалістичний підходи до аналізу мобільності й влади [6; 7; 9; 10]. Українські дослідники зосереджуються на специфіці міграційної політики ЄС та України, безпекових вимірах міграції, політичних наслідках міграційних процесів і взаємодії інтеграційних і глобалізаційних трендів [17–21]. Попри значний обсяг напрацювань, методологічні питання, а саме: способи поєднання різних теоретичних парадигм, рівнів аналізу та джерельних масивів для дослідження саме політичних наслідків міграції, часто залишаються імпліцитними.

Мета статті полягає в обґрунтуванні комплексних методологічних основ дослідження політичних наслідків міграційних процесів у країнах Європейського Союзу шляхом розроблення інтегрованої теоретичної рамки, опису дослідницького дизайну, структури джерельної бази й систематизації ключових обмежень такого підходу.

Матеріал і методи дослідження. Теоретичним ядром запропонованої методології є синтез системно-структурного та неоінституційного підходів. Системно-структурний підхід, закладений у працях Т. Парсонса й розвинений у моделі політичної системи Д. Істона, дає змогу розглядати політику як саморегульовану систему, що перетворює різноманітні зовнішні імпульси на рішення й дії, підтримуючи рівновагу й адаптивність [1; 2]. У межах цієї логіки міграційні потоки інтерпретуються як потужні «входи» (англ. inputs), що у формі вимог і підтримки спрямовуються до політичної системи. Вимоги можуть стосуватися лібералізації або, навпаки, посилення міграційного законодавства, розширення соціальних гарантій, зміни режимів контролю кордонів. «Виходи» (англ. outputs) представляють конкретні політичні рішення: нормативні акти, адміністративні практики, програми інтеграції чи обмежувальні заходи. Канали зворотного зв'язку демонструють, як результати цих рішень впливають на легітимність влади, конфігурацію партійної системи й стабільність політичного режиму [3].

Неоінституційний підхід акцентує увагу на правилах гри, які структурують поведінку акторів і задають параметри прийнятних рішень. У неоінституціоналізмі інститути трактуються широко, як формальні норми (конституції, закони, судові прецеденти), так і неформальні практики, традиції, ідеологічні орієнтири [4]. Концепція «шляхової залежності» пояснює, чому раніше ухвалені рішення у сфері міграційної політики звужують спектр подальших опцій і сприяють інерційності політичних курсів [5]. Застосування цього підходу до ЄС дає змогу простежити, як такі інституційні конструкції, як Дублінська система, Шенгенський режим чи Пакт про міграцію та притулок, формують взаємодію між наднаціональним й національним рівнями, а також які вікна можливостей відкривають міграційні кризи для інституційних реформ [15; 16].

Поєднання системного та неоінституційного підходів дає змогу, з одного боку, аналізувати макрорівневу динаміку політичної системи під впливом міграції, а з іншого – конкретизувати механізми трансформації імпульсів у рішення через конфігурацію інститутів. Таким чином, долається абстрактність суто системних моделей і мікрорівневий детермінізм частини інституційних інтерпретацій.

Важливим компонентом методології є залучення трьох взаємодоповнювальних теоретичних парадигм. Парадигма політичної економії міграції, що спирається на світ-системний аналіз І. Валлерстайна, інтерпретує міграційні потоки як структурний наслідок нерівномірного розвитку та функціональну умову відтворення капіталістичної світ-економіки [6; 7]. Вона дає змогу пов'язати політичні рішення щодо мобільності з потребами ринків праці, режимами накопичення капіталу та глобальними ієрархіями. Конструктивістська парадигма, що виходить з ідей П. Бергера й Т. Лукмана, наголошує на соціальному конструюванні міграції як політичної проблеми через дискурсивні практики, символічні кордони й уявлення про

ідентичність [8]. Теорія сек'юритизації Копенгагенської школи трактує безпеку як результат політичного акту, у ході якого певні явища, зокрема міграція, проголошуються екзистенційною загрозою й виводяться в режим надзвичайної політики [9]. Класичний реалізм Х. Моргентау, хоча й сформований в іншій історичній ситуації, дає змогу інтерпретувати контроль над населенням і кордонами як ресурс влади й інструмент балансування сил [10]. У сукупності ці парадигми окреслюють економічні, ідентифікаційні та безпекові виміри політичних наслідків міграції.

Емпірична стратегія спирається на принцип методологічної тріангуляції, розроблений Н. Дензіним [11]. Поєднання кількох методів дає можливість компенсувати обмеження кожного з них і підвищити валідність висновків. Базовим інструментом є порівняльний метод у логіці дизайну «найбільш схожих систем», що дає змогу зіставляти країни ЄС із близькими рівнями економічного розвитку та інтегрованості, але різними політичними реакціями на міграційні виклики [12]. Інституційний аналіз зосереджується на еволюції правових норм та організаційних структур, які регулюють міграцію на наднаціональному й національному рівнях.

Для виявлення дискурсивних механізмів політизації міграції застосовується критичний дискурс-аналіз, розроблений Н. Ферклоу й Т. ван Дейком [13]. Він дає змогу дослідити, як у політичних виступах, офіційних документах і медіатекстах формуються домінантні інтерпретаційні рамки міграції, які легітимізують ті чи інші політичні рішення. Метод глибинного кейс-стаді, інструментально осмислений А. Джорджем та А. Беннеттом, забезпечує детальний аналіз окремих національних кейсів у їх конкретно-історичному контексті [14]. Історичний метод використовується для реконструкції довготривалої еволюції міграційної політики й виявлення точок біфуркації, у яких відбувається зміна парадигм.

Результати та обговорення. Розроблена методологія дає змогу вибудувати багаторівневу концептуальну схему дослідження політичних наслідків міграційних процесів. На макрорівні фокусується увага на трансформації інституційної архітектури ЄС – перерозподілі повноважень між Єврокомісією, Радою ЄС, Європейським парламентом і державами-членами, еволюції режимів спільної міграційної та прикордонної політики, механізмах солідарності й відповідальності [15; 16]. У цьому контексті міграційні потоки розглядаються як один із ключових чинників, що впливають на баланс між наднаціональним і національним рівнями врядування. На мезорівні аналізуються зміни партійно-політичних конфігурацій, поява нових акторів, рефреймінг традиційних ідеологій під впливом міграційної проблематики, що зумовлює перегляд програмних пріоритетів і форм політичної мобілізації. Мікрорівень репрезентований дискурсивними практиками, через які конструюються образи мігрантів, кордонів і загроз у публічному просторі, що безпосередньо впливає на формування громадської думки та легітимацію політичних рішень.

Парадигма політичної економії задає рамку для інтерпретації відмінностей між державами ЄС у політиці щодо різних категорій мігрантів – висококваліфікованих спеціалістів, сезонних працівників, шукачів притулку. Вона дає змогу пов'язати регуляторні режими з потребами ринків праці, соціальними моделями та позицією країн у світ-системі [6; 7; 17]. Застосування цієї парадигми робить можливим аналіз того, як економічні інтереси трансформуються в нормативні режими доступу, відбору й інтеграції мігрантів. Конструктивістський підхід і теорія сек'юритизації забезпечують операціоналізацію дискурсивного виміру: через аналіз ключових метафор, категоризацій і наративів виявляються умови, за яких міграція репрезентується як загроза культурній ідентичності, безпеці чи добробуту [8; 9; 18; 21]. Такий фокус дає змогу простежити, яким чином зміна мовних рамок супроводжує зміну політичних курсів. Реалістична оптика доповнює картину, підкреслюючи використання міграції як інструмента гібридного тиску третіх держав на ЄС [10; 20] і як елемент ширших стратегій зовнішньополітичного позиціонування.

Порівняльний дизайн дослідження передбачає групування країн ЄС за низкою параметрів: історичний досвід імміграції, роль у європейських інтеграційних процесах, модель національної ідентичності, конфігурація партійної системи. Це дає змогу зіставити, наприклад, реакції «старих» і «нових» членів ЄС на міграційні кризи без дублювання аналізу окремих кейсів. Логіка «найбільш схожих систем» дає змогу виокремити вплив окремих змінних: інституційної спадщини, домінуючих дискурсів, розподілу компетенцій – на різні траєкторії політичних наслідків [12; 14; 19]. Такий підхід забезпечує баланс між узагальненням і збереженням специфіки окремих національних контекстів, що є принципово важливим для коректної інтерпретації емпіричних результатів.

Сформована джерельна база відображає багатовимірність об'єкта дослідження. Офіційні документи й нормативно-правові акти інституцій ЄС (установчі договори, регламенти, директиви, комунікації Єврокомісії) фіксують еволюцію правової рамки міграційної політики, співвідношення принципів солідарності й суверенітету, зміну акцентів між гуманітарними й безпековими цілями [15; 18]. Національне законодавство й урядові стратегії держав-членів дають можливість простежити механізми імплементації європейських норм, а також випадки «вибіркової європеїзації» або опору спільним рішенням [19; 20]. Статистичні дані Євростату, Frontex, Агентства Європейського Союзу з питань притулку (EUAA, яке до 2022 р. функціонувало як Європейське бюро підтримки в питаннях притулку – EASO), УВКБ ООН, ОЕСР забезпечують кількісне вимірювання масштабів і напрямів міграційних потоків, що необхідно для аналізу зв'язку між обсягами міграції, виборчою підтримкою певних політичних сил і динамікою політичних рішень. Використання цих джерел у взаємозв'язку дає змогу поєднати макрорівневі тенденції з політичними змінами на рівні окремих держав.

Медіатексти провідних європейських видань, а також публіцистика й аналітичні матеріали європейських аналітичних центрів (англ. think tanks) є основою для критичного дискурс-аналізу, спрямованого на виявлення домінантних інтерпретаційних рамок міграції в публічній сфері. Такі аналітичні центри спеціалізуються на експертній оцінці рішень ЄС і національних урядів, виробленні рекомендацій у сфері міграційної, безпекової та інтеграційної політики, що робить їхні напрацювання важливим джерелом даних про зміни пріоритетів та аргументаційних стратегій. Передвиборчі програми, партійні маніфести, резолюції й заяви політичних партій і громадських організацій дають змогу реконструювати, як міграційна проблематика інтегрується в ідеологічні платформи й стратегії мобілізації електорату [17; 21]. Наукова література: монографії, статті у фахових журналах, матеріали конференцій – створює теоретико-методологічне тло, у межах якого позиціонується запропоноване дослідження [3; 4; 6; 7; 17–21], і дає змогу співвіднести отримані результати з уже наявними теоретичними моделями й емпіричними висновками.

Хронологічні рамки окреслено періодом від початку 2000-х рр. до сьогодення. Такий вибір зумовлений тим, що саме в цей час відбувається інтенсивна інституціоналізація спільної міграційної політики ЄС, а також накопичуються кризові епізоди, які радикально змінюють підходи до управління міграцією. Вибудувана послідовність подій: розширення ЄС, «арабська весна», міграційна криза 2015–2016 рр., повномасштабна агресія росії проти України – дає змогу відокремити кон'юнктурні реакції від довгострокових структурних зрушень [16; 17; 18; 22] і простежити, як накопичення кризових досвідів впливає на переосмислення базових принципів міграційної політики.

Рефлексія обмежень є невід'ємною частиною методології. Концептуальні обмеження пов'язані з орієнтацією на системно-інституційний рівень аналізу, що не дає можливості повною мірою врахувати мікрорівневі практики й індивідуальні стратегії акторів. Методологічні обмеження стосуються, зокрема, неповноти даних щодо нелегальної міграції,

обмеженого доступу до інформації про закриті процедури прийняття рішень, а також складності порівняльного аналізу країн із різними політичними культурами й історичним досвідом. Джерельні обмеження зумовлені асиметрією між офіційними документами, статистичними базами, медіаматеріалами й академічними публікаціями, які відображають різні, часом суперечливі зрізи реальності. Географічні обмеження пов'язані з концентрацією на країнах ЄС і частковим винесенням за дужки ролі зовнішніх акторів, які використовують міграційні потоки як інструмент впливу на Союз, що окреслює перспективу подальших спеціалізованих досліджень у ширшому геополітичному контексті.

Висновки. Запропонована методологічна рамка поєднує системно-структурний і неоінституційний підходи, що дає змогу аналізувати політичні наслідки міграційних процесів одночасно як результат змін у конфігурації політичної системи та модифікації формальних і неформальних інститутів. Така інтеграція дає змогу простежити шлях міграційних імпульсів від рівня соціальних вимог до рівня політичних рішень та інституційних трансформацій.

Використання парадигм політичної економії, конструктивізму й сек'юритизації забезпечує багатовимірне осмислення досліджуваного феномена, у якому структурні економічні детермінанти, дискурсивні практики та безпекові інтерпретації розглядаються як взаємопов'язані складові політичних наслідків міграції. Додаткове звернення до реалістичної традиції дає можливість оцінити міграцію як інструмент влади й елемент стратегій зовнішньополітичного тиску.

Розроблений дослідницький дизайн, що ґрунтується на поєднанні порівняльного, інституційного, дискурс-аналітичного, кейс-стадійного й історичного методів у межах підходу методологічної тріангуляції, створює можливості для комплексної верифікації теоретичних припущень на різних рівнях аналізу. Систематизація джерельної бази, чітке визначення хронологічних і географічних рамок, а також рефлексивне врахування концептуальних, методологічних і джерельних обмежень підвищують наукову надійність отриманих результатів та окреслюють напрями подальших емпіричних досліджень політичних наслідків міграційних процесів у ЄС.

Література:

1. Parsons T. The Social System. Glencoe (Ill.) : Free Press, 1951. 575 p.
2. Easton D. A Framework for Political Analysis. Englewood Cliffs (N.J.) : Prentice-Hall, 1965. 143 p.
3. Almond G. A., Powell G. B., Strom K., Dalton R. J. Comparative Politics Today: A World View. 9th ed. Longman, 2007. 800 p.
4. Hall P. A., Taylor R. C. R. Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies.* 1996. Vol. 44, № 5. P. 936–957. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.x.
5. Pierson P. Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis. Princeton *:* Princeton University Press, 2004. 208 p. DOI: https://doi.org/10.1515/9781400841080.
6. Wallerstein I. The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York : Academic Press, 1974. 410 p.
7. Castles S., Miller M. J. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. 6th ed. The Guilford Press, 2020. 443 p.
8. Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York : Doubleday, 1966. 240 p.
9. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. Boulder (Colo.) : Lynne Rienner Publishers, 1998. 247 p.
10. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York : Knopf, 1949. 489 p.
11. Denzin N. K. The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods. McGraw-Hill, 1978. 370 p.
12. Przeworski A., Teune H. The Logic of Comparative Social Inquiry. New York : Wiley-Interscience, 1970. 153 p.

13. Fairclough N. Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language. 2nd ed. London : Routledge, 2010. 608 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315834368.

14. George A. L., Bennett A. Case Studies and Theory Development in the Social Sciences. Cambridge (Mass.) : MIT Press, 2005. 331 p.

15. European Union. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union.* 2012. P. 326.

16. Vachudova M. A. Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration After Communism. Oxford : Oxford University Press, 2005. 341 p. DOI: https://doi.org/10.1093/0199241198.001.0001.

17. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2018. 472 с.

18. Малиновська О. Міграція та безпека: до питання взаємозв'язку та взаємовпливу. *Міжнародний науковий вісник*. 2021. № 1–2 (23–24). С. 42–52.

19. Краєвська О. А. Міграційна політика Європейського Союзу: політико-правовий аспект. *Грані.* 2011. № 5(79). С. 143–147.

20. Кадук Н. І., Ніколаєва М. І. Політичні наслідки міграційних процесів в сучасному світі. *Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів* : матеріали науково-практичної конференції (Одеса, 15 грудня 2016 р.). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. С. 38–40.

21. Кучик О. С. Політичні наслідки міграційних процесів у контексті глобальних викликів для країн Східної Європи. *Politicus*. 2025. № 1. С. 181–188.

22. Українське суспільство: міграційний вимір : національна доповідь. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2018. 396 с.

References:

1. Parsons, T. (1951). The Social System. Glencoe (Ill.): Free Press.

2. Easton, D. (1965). A Framework for Political Analysis. Englewood Cliffs (N.J.): Prentice-Hall.

3. Almond, G.A., Powell, G.B., Strom, K., & Dalton, R. J. (2007). Comparative Politics Today: A World View (9th ed.). Longman.

4. Hall, P.A., & Taylor, R.C.R. (1996). Political Science and the Three New Institutionalisms. *Political Studies,* 44(5), 936–957. https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.1996.tb00343.x.

5. Pierson, P. (2004). Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis. Princeton: Princeton University Press. https://doi.org/10.1515/9781400841080.

6. Wallerstein, I. (1974). The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York: Academic Press.

7. Castles, S., & Miller, M.J. (2020). The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World (6th ed.). New York: The Guilford Press.

8. Berger, P.L., & Luckmann, T. (1966). The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York: Doubleday.

9. Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Boulder (Colo.): Lynne Rienner Publishers.

10. Morgenthau, H.J. (1949). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: Knopf.

11. Denzin, N.K. (1978). The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods. New York: McGraw-Hill.

12. Przeworski, A., & Teune, H. (1970). The Logic of Comparative Social Inquiry. New York: Wiley-Interscience.

13. Fairclough, N. (2010). Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language (2nd ed.). London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315834368.

14. George, A.L., & Bennett, A. (2005). Case Studies and Theory Development in the Social Sciences. Cambridge (Mass.): MIT Press.

15. European Union. (2012). Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union,* 326.

16. Vachudova, M.A. (2005). Europe Undivided: Democracy, Leverage, and Integration After Communism. Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/0199241198.001.0001.

17. Malynovska, O.A. (2018). Mihratsiina polityka: hlobalnyi kontekst ta ukrainski realii [Migration Policy: Global Context and Ukrainian Realities]. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].

18. Malynovska, O. (2021). Mihratsiia ta bezpeka: do pytannia vzaiemozv'iazku ta vzaiemovplyvu [Migration and Security: On the Relationship and Mutual Influence]. *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk – International Scientific Bulletin*, 1–2(23–24), 42–52 [in Ukrainian].

19. Kraievska, O.A. (2011). Mihratsiina polityka Yevropeiskoho Soiuzu: polityko-pravovyi aspekt [Migration Policy of the European Union: Political and Legal Aspect]. *Hrani – Facets,* 5(79), 143–147 [in Ukrainian].

20. Kaduk, N.I., & Nikolaieva, M.I. (2017). Politychni naslidky mihratsiinykh protsesiv v suchasnomu sviti [Political Consequences of Migration Processes in the Modern World]. In Yevropeiska intehratsiia v konteksti svitovykh hlobalizatsiinykh protsesiv: Proceedings of the Scientific and Practical Conference (pp. 38–40). Odesa: ORIDU NADU [in Ukrainian].

21. Kuchyk, O.S. (2025). Politychni naslidky mihratsiinykh protsesiv u konteksti hlobalnykh vyklykiv dlia krain Skhidnoi Yevropy [Political Consequences of Migration Processes in the Context of Global Challenges for the Countries of Eastern Europe]. *Politicus,* 1, 181–188 [in Ukrainian].

22. Ukrainske suspilstvo: mihratsiinyi vymir: natsionalna dopovid [Ukrainian Society: Migration Dimension: National Report]. (2018). Kyiv: Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine [in Ukrainian].

Yevhenii Nosachov, Dmytro Yagunov. Methodological foundations for studying the political consequences of migration processes

The article substantiates the methodological framework for analysing the political consequences of migration processes in the European Union. It argues that contemporary migration flows, driven by global socio-economic inequality and conflicts, generate specific political effects such as changes in institutional architecture, party configurations and security discourses. To capture these multidimensional processes, the study proposes an integrated framework that combines systems-structural and neo-institutionalist approaches, complemented by the paradigms of political economy of migration, constructivism and securitization theory. On this basis, a multi-level research design is constructed, which employs comparative analysis, institutional analysis, critical discourse analysis, in-depth case studies and historical method within the logic of methodological triangulation. The article outlines the structure of the empirical base (EU and national legal acts, statistical data of international organizations, media texts, party documents, academic publications), as well as the chronological and geographical boundaries of the study. Particular attention is paid to conceptual, methodological and source-related limitations of the proposed approach. The developed methodological toolkit provides a coherent foundation for further empirical research into the political consequences of migration in the EU, including transformations of institutional architecture, reconfiguration of party systems and the evolution of security and identity discourses.

Key words: *migration processes, political consequences, European Union, research methodology, neo-institutionalism, securitization, comparative analysis.*

Відомості про авторів:

Носачов Євгеній – аспірант кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса.

Ягунов Дмитро – доктор політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса.

Дата першого надходження статті до видання: 29.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 070(477):2]:004.9
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-32

Галина Пристай
ORCID: 0000-0002-1728-288X

Тетяна Струтинська
ORCID: 0009-0000-9833-3783

ТЕМАТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ НОВИННОГО КОНТЕНТУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТЕЛЕБАЧЕННЯ

Статтю присвячено системному дослідженню соціально-економічної проблематики, що висвітлювалася в новинних випусках регіональних медіа Житомирської області протягом першого року повномасштабної російсько-української війни на прикладі телеканалу «Суспільне Житомир». Узагальнено основні виклики, з якими зіткнулися місцеві медіа в умовах воєнного часу, проаналізовано функціональне місце регіонального телебачення в інформаційно-комунікаційній системі області та простежено зміну інформаційних потреб аудиторії під впливом адаптації до життя в умовах війни. Досліджено трансформацію тематичних орієнтирів у новинній стрічці та визначено ключову проблематику сюжетів, яка формує інформаційне поле регіону.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що значну частку новинного контенту становлять сюжети, пов'язані з війною та її наслідками, проблемами внутрішньо переміщених осіб і волонтерською діяльністю. Висвітлення соціально-економічних проблем здійснюється крізь призму локальних потреб і викликів, що дає змогу формувати цілісну картину життя регіону в перші місяці війни. Особливо цінні проведений контент-аналіз новинної програми «Новини Житомира» телеканалу протягом першого року війни й отримані на його основі висновки щодо тематичних пріоритетів і динаміки висвітлення соціально-економічних проблем, що можуть слугувати основою для подальших досліджень стратегій формування регіонального новинного контенту в умовах кризових ситуацій. Визначено тематичні пріоритети новинного контенту регіонального телеканалу протягом першого року війни, узагальнено роль соціально-економічної проблематики у структурі випусків та оцінку її розширення і трансформації під впливом повномасштабного вторгнення.

Ключові слова: *новинний контент, соціальні комунікації, соціально-економічна проблематика, регіональні медіа, Житомирщина, російсько-українська війна.*

Вступ. Соціально-економічна проблематика традиційно посідає одне з провідних місць у діяльності місцевих медіа, оскільки вона безпосередньо стосується повсякденного життя громадян і визначає динаміку розвитку областей. В умовах повномасштабної війни її значення істотно посилюється, що зумовлює трансформацію підходів до висвітлення таких тем в інформаційному просторі. Особливу роль у цьому процесі відіграє телебачення, яке залишається надійним джерелом новин, подаючи аудиторії цілісну картину подій на місцевому рівні. Телевізійний контент формує у глядачів цілісне уявлення про події в регіоні, забезпечує інформаційне осмислення актуальних викликів, сприяє мобілізації місцевих ресурсів і підтримує громадські ініціативи. Крім інформативної функції, теленовини виконують і соціально орієнтовану роль, виступаючи платформою для публічного обговорення проблем зайнятості, соціального захисту населення, економічної стабільності громад, доступу до базових послуг. Завдяки систематичному висвітленню цих питань телевізійні медіа впливають на формування громадської думки, підвищують рівень суспільної довіри до інституцій

© Г. Пристай, Т. Струтинська, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

та стимулюють участь громадян у розв'язанні локальних проблем. В умовах воєнного часу значення телевізійного контенту посилюється, оскільки він не лише інформує, а й виконує консолідуючу функцію, сприяючи соціальній згуртованості та стійкості місцевих спільнот. Крім того, повномасштабна війна суттєво вплинула на розширення соціально-економічної тематики в телевізійному контенті. До традиційних питань – зайнятості, рівня доходів, соціального захисту та місцевого розвитку – додалися нові тематичні напрями, зумовлені воєнними реаліями. У телевізійному дискурсі Житомирщини актуалізуються теми, що відображають вплив російсько-української війни на життя місцевих громад і визначають контентну стратегію регіонального телебачення. Зокрема, актуалізувалися сюжети, пов'язані з підтримкою внутрішньо переміщених осіб, функціонуванням релокованого бізнесу, адаптацією ринку праці до умов воєнного часу, забезпеченням житлом і гуманітарною допомогою, а також відновленням критичної інфраструктури. Значну увагу медіа приділяють волонтерським ініціативам, фінансовій підтримці Збройних Сил України, трансформації бюджетної політики громад і механізмам соціальної солідарності. Таким чином, соціально-економічна проблематика в умовах війни набула комплексного характеру, поєднуючи питання економічної стабільності з аспектами безпеки, стійкості та взаємодопомоги на місцевому рівні. Новинні сюжети не лише виконують інформаційну функцію, а й відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, протидії дезінформації та медійним маніпуляціям. З огляду на це особливої ваги набувають професійні стандарти створення телевізійного контенту: способи подання суспільно значущих фактів, їх документальне підтвердження, аналітична інтерпретація та аксіологічна орієнтація журналістських матеріалів.

Актуальність теми. Повномасштабна війна зумовила адаптивні трансформації українського медіапростору, зокрема діяльності регіональних телемовників. У цих умовах локальні інформаційні ресурси, зокрема телеканал «Суспільне Житомир», посідає особливе місце в сучасній комунікаційній парадигмі, забезпечуючи населення оперативними відомостями про події в регіоні. Динаміка поведінки медіааудиторії свідчить про зростання попиту на регіональний новинний контент як на достовірне та близьке до повсякденного життя джерело інформації. Значно зросла увага населення до регіональних медіа через повітряні тривоги й обстріли, глядачі уважно слідкують за новинами в тих регіонах, де мешкають їхні родичі. За спостереженням І. Г. Мащенка, місцеві телерадіокомпанії мають перевагу в тому, що можуть «враховувати особливості регіону» та працювати з інформацією, яка є безпосередньо знайомою мешканцям певної територіальної громади, що й робить їх «конкурентоспроможними центральному мовленню» [10]. Актуальним постає дослідження соціально-економічної проблематики в новинних випусках в умовах війни, адже за цей період вона суттєво розширилася: з'явилися нові тематичні напрями, пов'язані з викликами воєнного часу. Саме соціально-економічний контент формує суспільну думку, соціальну згуртованість та оцінку регіональних перспектив, що прямо визначає рівень регіональної стійкості. Аналіз проблемно-тематичних домінант соціально-економічного контенту телеканалу Житомирщини дає змогу обґрунтувати пріоритетність цієї тематики в регіональному новинному дискурсі та засвідчує необхідність її подальшого наукового осмислення.

Матеріал і методи дослідження. *Метою дослідження* є системне визначення тематичних пріоритетів новинного контенту регіонального телеканалу «Суспільне Житомир» протягом першого року повномасштабної російсько-української війни, зокрема оцінка ролі соціально-економічної проблематики у структурі випусків та аналіз її трансформації під впливом воєнних подій і змін інформаційних потреб місцевої аудиторії.

Методологія дослідження ґрунтується на систематичному контент-аналізі підсумкових випусків новин телеканалу «Суспільне Житомир», класифікації сюжетів за тематичними групами та визначенні пріоритетних напрямів, які формують змістовну структуру новинної

стрічки. Особлива увага приділялася специфіці роботи журналістів у воєнний період, обмеженим ресурсам та адаптації до нових реалій.

Методи дослідження. Під час дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, що дали змогу всебічно проаналізувати соціально-економічну проблематику новинного контенту регіональних медіа Житомирщини. Аналітико-синтетичний метод забезпечив формування теоретико-методологічного підґрунтя й окреслення рамок вивчення теми. Контент-аналіз був використаний для виявлення проблемно-тематичних домінант новинних випусків телеканалу «Суспільне Житомир», що репрезентують ключові суспільні й економічні виклики в контексті повномасштабної війни. Метод класифікації та статистичний метод дали змогу систематизувати спектр соціально-економічних тем.

Огляд літератури. Висвітлення тем, пов'язаних із повномасштабним вторгненням, посіло центральне місце в українському медіадискурсі та стало предметом активних наукових розвідок і експертних оцінок. Такий інтерес зумовлений не лише гостротою проблеми, але й значним суспільним резонансом, спричиненим викликами російсько-української війни. Особлива увага дослідників зосереджена на ролі регіональних медіа в умовах воєнного часу.

Різні аспекти діяльності місцевих інформаційних мовників аналізували А. Горчикова [3], Л. Змій [6], А. Русиняк [12, с. 51–57] та інші. Зокрема, А. Русиняк досліджував умови розвитку регіональних мовників, акцентуючи увагу на їхніх сильних і проблемних сторонах у формуванні контенту. Значний внесок у вивчення трансформацій регіонального медіаконтенту зробили праці Н. Толочко, у тому числі у співавторстві з Г. Шаповаловою та В. Путрашик [9], а також дослідження Д. Шуха [16], О. Сухорукової, З. Григорової, А. Кваско [13], П. Бондаренка, Т. Печончик, А. Сухариної та В. Яворського [2]. Н. Толочко, Г. Шаповалова та В. Путрашик дослідили вплив війни на функціонування закарпатських медіа, виокремивши ключові виклики для місцевих телеканалів та зміни у висвітленні теми внутрішньо переміщених осіб [9]. Є. Гончаренко у своїй роботі аналізує, як війна змінила діяльність регіональних медіа, підкреслюючи їхню роль у протидії дезінформації, забезпеченні прозорості та мобілізації громадян, а також окреслює основні труднощі, з якими стикаються журналісти [4, с. 43–50]. Дослідник М. Чабаненко доводить, що інтенсивне висвітлення воєнної тематики в медіа суттєво впливає на емоційне сприйняття новин українцями, формує акценти в інформаційному порядку денному та посилює емоційний ефект від новин [17].

Дослідження вчених Т. Решетухи, О. Кушнір та Т. Вільчинської фокусуються на новинному контенті регіональних медіа, проблемно-тематичних домінантах, зміні інформаційних запитів аудиторії під час війни та ролі регіонального телебачення у формуванні локального інформаційного простору [11].

Крім науковців, дослідження українського регіонального медіадискурсу здійснюють також громадські організації – Академія української преси, «Детектор медіа», Український інститут медіа та комунікації, а також інтернет-проєкт StopFake та інші.

Результати та обговорення. Діяльність регіональних медіа, зокрема Житомирщини, упродовж повномасштабної війни зазнала істотних змін, зумовлених як зовнішніми викликами, так і внутрішніми процесами адаптації. Війна стала випробуванням для місцевого інформаційного середовища, яке змушене було діяти в умовах обмежених ресурсів, постійної загрози обстрілів, перебоїв з електропостачанням і нестабільного фінансування. Упродовж першого року війни житомирські медіа продемонстрували високу гнучкість і здатність до трансформації організаційних процесів. Редакції змушені були шукати нові джерела фінансової підтримки, оптимізувати кадровий склад, змінювати формат роботи та пристосовуватися до реалій функціонування під час відключень електроенергії. Значна частина телеканалів перейшла на цілодобовий режим роботи, часто в дистанційному форматі, підтримуючи

постійний контакт із представниками офіційних структур та органів місцевої влади. Серед ключових проблем, з якими стикалися журналісти, варто виокремити затримки в отриманні офіційних повідомлень після ракетних атак чи бомбардувань. Це ускладнювало оперативне оновлення інформаційного контенту, водночас створюючи умови для активного поширення неперевірених даних, чуток і візуальних матеріалів у соціальних мережах і месенджерах. Такі процеси зумовили зниження рівня довіри частини населення до офіційних медіа та загострили потребу в підвищенні стандартів перевірки фактів і протидії фейкам.

За даними аналітичного дослідження *«Під тиском війни: становище медіа в Україні»*, яке підготував Львівський медіафорум у партнерстві з ЮНЕСКО, за період з кінця лютого 2022 року до липня 2024 року 28 % українських медіа призупинили свою діяльність після повномасштабного вторгнення.

Крім того, у дослідженні зазначається, що 40 % медіа та 44 % журналістів через військову агресію зазнали матеріальних збитків. Це, зокрема, втрата майна, пошкоджена чи знищена техніка або приміщення [8].

На початку повномасштабної війни в аудиторії Житомирщини, як і загалом України, був високий попит на воєнні новини, оскільки вони були головним джерелом інформації про події та безпеку. Війна в перші місяці посідала домінуюче місце в медійному дискурсі та формувала структуру новинного контенту.

Як засвідчило щорічне опитування USAID/Internews щодо звичок споживання медіа в Україні, після ескалації повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року відбулися суттєві зміни в медіаспоживанні громадян. Зокрема, спостерігалося помітне зростання популярності регіональних засобів масової інформації: частка користувачів регіональних онлайн-сайтів новин зросла з 27 % у 2021 році до 55 % у 2022 році, а використання місцевого телебачення – майже вдвічі: з 27 до 44 % відповідно. Окремо дослідження показало, що внутрішньо переміщені особи зберігають орієнтацію на споживання місцевих новин із громад свого походження, що підкреслює важливу роль регіональних медіа в умовах війни [18]. У цих умовах регіональні медіа прагнули адаптувати свій контент до змінених запитів глядачів, урізноманітнювати тематичний спектр матеріалів та підвищувати їхню інформаційну цінність.

Серед місцевих телеканалів Житомира значну роль відіграє «Суспільне Житомир», яке є українською регіональною суспільною телерадіокомпанією, філією Національної суспільної

Рис. 1. Основні проблеми, з якими стикалися редакції (за даними аналітичного дослідження «Під тиском війни: становище медіа в Україні» [8])

телерадіокомпанії України, до складу якої входять однойменний телеканал, радіоканал «Українське радіо Житомир» та діджитал-платформи, що мовлять на території Житомирської області. Ефірне наповнення мовника становлять інформаційні, соціально-публіцистичні та культурно-мистецькі програми виробництва творчих об'єднань НСТУ та «Суспільне Житомир».

Концепція телеканалу «Суспільне Житомир» спирається на засади публічного мовлення, що передбачають поширення неупередженої та достовірної інформації, а також створення культурного й освітнього контенту для жителів Житомирської області. Мовник орієнтується на висвітлення широкого спектра подій і явищ регіонального життя – від новин та культурних заходів до спортивної, соціальної та іншої суспільно значущої тематики, важливої для місцевої громади. За даними соціологічного дослідження Gradus Research Company, упродовж 2022 р. спостерігалося зростання аудиторії «Суспільного» серед жителів регіону: частка українців, які щотижня дивляться новини «Суспільного», збільшилася з 37 % у серпні до 42 % у грудні [9]. Це свідчить про підвищену роль регіонального публічного мовника в інформаційному забезпеченні місцевої громади, особливо в умовах динамічних соціально-політичних змін.

Огляд контенту телеканалу «Суспільне Житомир» за перший рік повномасштабної війни засвідчує, що інформаційне наповнення здебільшого зосереджувалося на висвітленні воєнних подій, гуманітарної ситуації та життя регіону в умовах війни. Значна частина сюжетів була присвячена прощанню із загиблими захисниками та проблемам внутрішньо переміщених осіб. Починаючи з травня в контенті поступово зростає частка матеріалів, присвячених освіті, культурі, медицині, кримінальній та соціально-економічній тематиці, однак головний фокус телеканалу залишається зосередженим на війні та її наслідках для регіону.

За період з 01.01.2022 до 31.12.2022 інформаційно-аналітична програма «Новини» представила на телеканалі «Суспільне Житомир» низку сюжетів, присвячених соціально-економічній проблематиці. Контент-аналіз новин продемонстрував таке ранжування матеріалів у проблемному розрізі: війна та її наслідки, волонтерська діяльність і допомога військовим, проблеми внутрішньо переміщених осіб, соціальні виклики громади, стан та розвиток культури й освіти, правопорушення і стан злочинності, питання охорони здоров'я, а також діяльність місцевої влади в умовах війни.

Загалом було проаналізовано 350 сюжетів на соціально-економічну тематику в новинних етерах телеканалу «Суспільне Житомир». З метою систематизації інформаційного наповнення всі матеріали було згруповано за основними проблемними напрямами, що відображають ключові аспекти життя регіону в умовах війни.

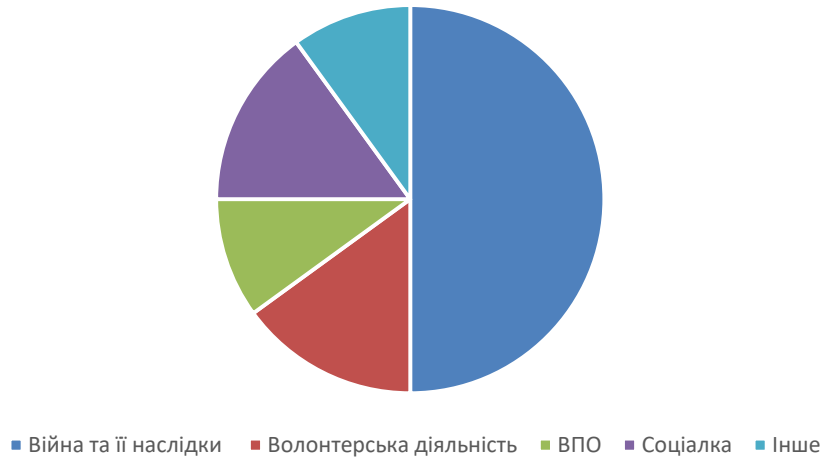

Рис. 2. Тематичний зріз контенту новинної програми «Новини. Житомир» на телеканалі «Суспільне Житомир» (01.01.2022 до 31.12.2022)

У категорії «Безпекова ситуація та перебіг війни» зібрано сюжети, у яких висвітлюється вплив воєнних дій на життя регіону та його мешканців, аналізуються наслідки повномасштабного вторгнення: «У Житомирі відновлюють пошкоджені корпуси лікарні і надають лише невідкладну допомогу» (11.03.2022), «На Житомирщині житловий сектор постраждав внаслідок артилерійського удару» (26.03.2022), «На Житомирщині жителі Народицької громади розповіли про життя в окупації» (08.04.2022), «Більше 500 людей евакуювалися потягом із Житомира до Львова» (11.03.2022), «На мене падала стеля, а в сина поцілило скло із вікна» – житомирянка про обстріли» (10.03.2022), «Гуманітарна ситуація у Коростенському районі на Житомирщині є стабільною» (25.03.2022), «П'ятеро жителів Житомирщини отримали поранення після авіанальоту російських військ. Що відомо» (14.04.2022), «Житомирщину обстрілюють з різних сторін», – речник Повітряних сил ЗСУ Юрій Ігнат» (22.03.2022), «На Житомирщині три населені пункти Народицької громади наразі окуповані російськими військами» (01.06.2022), «Житомирські десантники збили протитанковим комплексом ще один вертоліт російських військ» (05.05.2022), «На Житомирщині постраждалим від авіаударів жителям Коростенської громади виплатили 800 тисяч гривень допомоги» (04.08.2022). До цієї проблемної групи також віднесено сюжети, присвячені прощанню із загиблими захисниками, вшануванню пам'яті полеглих: «У Житомирі попрощалися з загиблим десантником Володимиром Артеменком» (26.03.2022), «У Житомирі попрощалися з військовослужбовцем 13-го окремого десантно-штурмового батальйону Іллею Тузом» (09.04.2022), «У Житомирі попрощалися з воїном 95-ї десантно-штурмової бригади Анатолієм Алпатовим» (13.06.2022), «Пішов до ЗСУ добровольцем: в Житомирі попрощалися із загиблим військовим Віктором Муляром» (05.07.2022), «Пішов добровольцем захищати Україну: в Житомирі попрощалися із військовослужбовцем Іллею Шпитою» (10.10.2022).

Категорія «Проблеми ВПО» охоплює сюжети, присвячені проблемам і викликам, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи. До цієї групи входять матеріали про житло й умови проживання, доступ до соціальних послуг, трудову зайнятість, психологічну підтримку та інтеграцію ВПО у громади регіону: «Понад три тисячі переселенців отримали допомогу в Житомирському міському центрі соціальних служб» (26.04.2022), «У Прозорому офісі у Житомирі вимушені переселенці можуть отримати грошову допомогу від місії ООН» (05.05.2022), «20 модульних будинків планують побудувати для переселенців у Брусилівській громаді на Житомирщині»» (10.06.2022), «Візки, протези, взуття держкоштом – у житомирському Фонді соцзахисту розповіли, хто має право на безкоштовну допомогу» (17.07.2022), «Допомога переселенцям – у Новоград-Волинській громаді працюють вісім гуманітарних пунктів» (17.08.2022), «Переселенці зі Сватового Олена та Ганна Статко обрали Житомир замість Європи» (02.11.2022).

Категорія «Волонтерська діяльність» охоплює сюжети, присвячені ініціативам громадських організацій, волонтерів і небайдужих мешканців регіону, спрямованим на підтримку військових, внутрішньо переміщених осіб та місцевих громад. До цієї групи входять матеріали про збір та доставку гуманітарної допомоги, організацію медичної підтримки, волонтерські проєкти в освіті, культурі та соціальній сфері, а також історії людей, які допомагають у складних умовах воєнного часу: «У Житомирі артисти обласної філармонії волонтерять і готують нові концерти» (08.04.2022), «Благодійний фонд допомагає гуманітаркою та їжею власного приготування від жителів Житомирщини» (25.03.2022), «Волонтери Житомирщини передали гуманітарну допомогу переселенцям у Баранівську громаду» (28.04.2022), «Діти разом із батьками розмалюють сховище у підвалі одного з житлових будинків Житомира» (04.05.2022), «600 приладів нічного бачення передали десантникам волонтери з гуманітарного хабу «Житомир» (13.06.2022), «Культурний фронт у тилу: у Житомирі майстри продають вироби, аби зібрати гроші для ЗСУ» (17.08.2022), «Подружжя з Житомира тренує собак

для військових ЗСУ» (10.10.2022), «Придбали і відремонтували: колектив Житомирського агротехнічного коледжу передав автобус бійцям ЗСУ» (15.12.2022).

Категорія «Соціальні виклики громади» об'єднує сюжети, що висвітлюють соціальні виклики та життя громади в умовах війни: «У Житомирі розпочали роботу комунальні автобуси, які курсуватимуть до мікрорайону Мальованка» (10.03.2022), «Роковини аварії на ЧАЕС: на Житомирщині вшанували пам'ять полеглих ліквідаторів аварії» (26.04.2022), «У Житомирі відновили роботи з будівництва тролейбусної лінії у мікрорайон Мальованка» (05.05.2022), «У Житомирі відновили будівельні роботи на трьох об'єктах інфраструктури та у корпусі гімназії» (20.04.2022), «На Житомирщині долучаються до ініціативи громадянського суспільства «Сади перемоги» (13.04.2022), «На Житомирщині відновлюють газопостачання у п'яти деокупованих селах Народицької громади» (04.05.2022), «У Житомирі вже розпочали підготовку до нового опалювального сезону» (25.05.2022), «Працівники «Житомиртеплокомуненерго» завершили заміну теплової мережі у проїзді Івана Богуна» (13.06.2022), «Вартість проїзду в громадському транспорті Коростеня зросла на 30 відсотків» (07.06.2022), «Жителям Житомира надходять платіжки з неправильними показниками за газ» (28.09.2022), «Коли буде тепло та як обігріватимуть місто: у Житомирі починають новий опалювальний сезон» (20.10.2022), «В умовах майже повного блекауту перебувають північні регіони Житомирщини – Овруч, Народичі, Олевськ» (24.11.2022).

Категорія «Розвиток культури та освіти» об'єднує сюжети, присвячені освітнім ініціативам, культурним проєктам та заходам у регіоні: «У Житомирі в обласній науковій бібліотеці імені Олега Ольжича відновили виставкову діяльність» (26.04.2022), «До Дня матері у Житомирі на Новому Бульварі проходить мистецька акція «Усі квіти тобі, матусю» (05.05.2022), «Лялечки, ваш вихід!» – у Житомирі презентувала свої авторські витвори майстриня Лариса Шумінська» (29.07.2022), «Показом робіт художника Віталія Правдицького в Житомирі відкривається арт-простір» (08.12.2022); *освіта*: «Навчання офлайн: 17 шкіл Олевської громади мають укриття, 18 – шукають сховища поблизу» (05.07.2022), «У закладах освіти Житомирщини облаштовують укриття» (22.07.2022), «Випускник житомирського ліцею № 25 Данило Павлусенко склав мультитест на 600 балів» (17.08.2022).

Категорія «Правопорушення та стан злочинності» охоплює сюжети, що висвітлюють кримінальну ситуацію в регіоні: «У Житомирі суд лишив під вартою одного з підозрюваних у вбивстві дитини» (05.05.2022), «У Чуднівській громаді на Житомирщині під колеса авто потрапила дитина» (13.06.2022), «Видурила в сусідки 200 тисяч гривень на онлайн-ігри – поліція Житомирщини розслідує шахрайство» (05.07.2022), «Замінував» відділ поліції, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння – жителю Житомирщини повідомили про підозру» (20.12.2022).

Категорія «Місцева влада в умовах війни» охоплює сюжети про діяльність органів місцевого самоврядування: «Брифінг Житомирської військової адміністрації по ситуації в регіоні» (10.03.2022), «Економитимемо, але не за рахунок зниження температури в оселях людей», – Житомирський міський голова Сергій Сухомлин» (29.09.2022), «На 250 мільйонів менше, ніж цьогоріч. Житомирські депутати прийняли бюджет громади на 2023 рік» (15.12.2022).

Таким чином, журналісти «Суспільного Житомир» упродовж 2022 року приділяли значну увагу висвітленню найважливіших аспектів життя регіону в умовах війни. Тематика сюжетів охоплює широкий спектр соціально-економічних проблем – від безпеки й гуманітарної допомоги до розвитку культури, освіти та місцевого самоврядування. Недостатня увага приділяється економічним темам, які, незважаючи на їхню важливість, часто залишаються поза фокусом основних новинних ресурсів. Загалом економічні теми висвітлювалися в контексті локальних потреб і адаптації громад до умов воєнного часу. Журналісти телеканалу

щодня оновлюють дані про воєнні дії та їх наслідки, регулярно публікуючи інформацію про втрати серед цивільних та військовослужбовців – жителів Житомирщини. Церемонії прощання із загиблими стають частиною регулярного звітування.

Висновки. Результати проведеного дослідження контенту підсумкових новинних випусків телеканалу «Суспільне Житомир» упродовж першого року повномасштабної війни засвідчили, що регіональні телеканали залишаються надійним джерелом достовірної, збалансованої та своєчасної інформації для мешканців громад, висвітлюючи проблеми та досягнення кожного регіону, соціальні й економічні процеси, культурні ініціативи, а також діяльність органів місцевого самоврядування, тим самим формуючи повноцінну інформаційну картину життя місцевих громад.

Контент-аналіз програми «Суспільне Новини» дав змогу окреслити провідні проблемно-тематичні напрями регіонального медіапростору. Було опрацьовано 350 інформаційних сюжетів, класифікованих за домінантними тематичними групами: «Безпекова ситуація війни» (127 сюжетів), «Проблеми внутрішньо переміщених осіб» та «Волонтерська діяльність» (98 сюжетів), «Соціальні виклики» (85 сюжетів), «Інше» (40 сюжетів; категорія включає культурно-освітні ініціативи, кримінальну хроніку й активність місцевої влади). Такий розподіл підтверджує стійке домінування воєнної тематики в інформаційному наповненні місцевого телебачення, що зумовлено як актуальними соціально-політичними вимогами, так і запитом аудиторії на оперативну й суспільно значущу інформацію.

Хроніка російсько-української війни, залишаючись наскрізною темою, у регіональному ефірі трансформується в сюжети про вшанування пам'яті загиблих, підтримку захисників та їхніх родин, соціальні та культурні ініціативи, волонтерську діяльність і адаптацію внутрішньо переміщених осіб. Поступове розширення соціально-економічної тематики свідчить про здатність регіональних медіа адаптуватися до потреб громад і формувати комплексну інформаційну картину регіону. З травня 2022 року спостерігається виразне розширення тематичного спектра: новинні випуски дедалі частіше включають сюжети про культуру, освіту, кримінальні події, а також матеріали, пов'язані з діяльністю місцевих органів влади.

Таким чином, результати аналізу роблять суттєвий внесок у дослідження особливостей формування регіонального новинного контенту в умовах війни**.** Виявлена трансформація способів висвітлення соціально-економічних тем, які залишаються ключовими у структурі новинного мовлення, підкреслює необхідність подальшого системного вивчення з урахуванням специфіки функціонування локальних медіа різних форматів та змін інформаційних потреб аудиторії. Наступні наукові розвідки будуть присвячені дослідженню тематичного наповнення медіа Черкащини й особливостей висвітлення подій у регіональному інформаційному просторі.

Література:

1. Басовська А. П. Поняття контенту та його критерії якості. *Інтернет-журналістика як нова форма універсального мультимедіа* : зб. тез наук.-практ. конф. (м. Миколаїв, 2019 р.). Миколаїв, 2019. С. 23–28.

2. Виклики для свободи слова та журналістів в умовах війни: соціологічне дослідження / П. Бондаренко та ін. Київ : Центр прав людини ZMINA, 2023. URL: http://surl.li/nragm.

3. Горчикова А. О. Регіональні медіа в контексті глобалізації (на прикладі телеканалів Рівненщини). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 4. С. 64–69. URL: http://surl.li/nraoe.

4. Гончаренко Є. С. Проблеми розвитку регіональних ЗМІ в умовах війни в Україні. *Політикус*. 2024. № 4. С. 43–50.

5. Григорова З. В. Контент-маркетинг як інструмент inbound маркетингу. *Сучасні аспекти науки* : монографія. Київ – Братислава, 2021. С. 138–171.

6. Змій Л. М. Українські регіональні засоби масової комунікації: соціологічна інтерпретація. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. URL: http://surl.li/ovxrh.

7. Кияниця Є. О. Контент і таргетинг – основні елементи новітньої медіалогії. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. 2018. Т. 29 (68), № 2. С. 167–171.

8. Під тиском війни: становище медіа в Україні, 2022. Львівський медіафорум, ЮНЕСКО. URL: https://www.unesco.org/uk/articles/pershe-vycherpne-doslidzhennya-vtrat-i-potreb-ukrayinskoho-mediasektoru.

9. Все більше українців споживають новини Суспільного мовлення – дослідження. Gradus Research Company. Київ, 2022. URL: https://corp.suspilne.media/newsdetails/5744/.

10. Мащенко І. Українське телебачення: штрихи до портрета. Київ : Ай-Пі-Київ, 1995. 294 с.

11. Решетуха Т., Кушнір О., Вільчинська Т. Проблемний дискурс підсумкових випусків новин регіональних телеканалів (на прикладі «TV-4» та «ІНТБ»). *Communications and Communicative Technologies*. 2025. № 25. С. 45. URL: https://cct.dp.ua/index.php/journal/article/view/271/319.

12. Русиняк А. І. Регіональні ЗМІ у процесі демократичних перетворень в Україні: специфіка і проблемний вимір. *Politykus*. 2020. № 6. С. 51–57. URL: http://surl.li/nratc.

13. Сухорукова О. А., Григоворова З. В., Квасько А. В. Тенденції розвитку вітчизняної медіаіндустрії. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. Вип. 2 (91). С. 94–103. URL: http://surl.li/nqzwe.

14. Толочко Н. Проблематика матеріалів про вимушено переміщених осіб в ефірі закарпатських телеканалів «Суспільне Ужгород», «TV21Ungvar». *Відкрита наука України: візійний дискурс в умовах воєнного стану* : зб. тез конф. Ужгород, 2023. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/57424.

15. Толочко Н., Шаповалова Г., Путрашик В. Виклики і завдання філії суспільного мовлення прикордонного регіону в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Т. 34 (73), № 2. С. 193–199. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/52071.

16. Шух Д. Журналістика рішень в умовах війни у новинах регіональних телеканалів «Суспільне Ужгород» та «21 Ужгород» (період серпень – жовтень 2023 року). УжгородР: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2023. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/57260.

17. Чабаненко М. Поняття «новини» у сприйнятті українців під час війни. *Український інформаційний простір*. 2023. № 2 (12). С. 108–123.

18. Українці стали частіше споживати новини, краще протидіють дезінформації та більше довіряють медіа під час війни Росії проти України у 2022 році / USAID ; Internews. 2022. URL: https://internews.org/ukrainians-consume-more-news-are-more-resilient-to-disinformation-and-trust-their-media-more-during-russias-war-in-2022/.

References:

1. Basovska, A.P. (2019). Poniattia kontentu ta yoho kryterii yakosti [The concept of content and its quality criteria]. In *Internet-zhurnalistyka yak nova forma universalnoho multymedia: zbirnyk tez nauk.-prakt. konf.* (pp. 23–28) [in Ukrainian].

2. Bondarenko, P., Pechonchyk, T., Sukharyna, A., & Yavorskyi, V. (2023). Vyklyky dlia svobody slova ta zhurnalistiv v umovakh viiny: sotsiolohichne doslidzhennia [Challenges for freedom of speech and journalists in war conditions: A sociological study]. ZMINA Human Rights Centre. http://surl.li/nragm [in Ukrainian].

3. Horchykova, A.O. (2015). Rehionalni media v konteksti hlobalizatsii (na prykladi telekanaliv Rivnenshchyny) [Regional media in the context of globalization (on the example of Rivne region TV channels)]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Sotsialni komunikatsii – State and Regions. Series: Social Communications*, (4), 64–69. http://surl.li/nraoe [in Ukrainian].

4. Honcharenko, Ye.S. (2024). Problemy rozvytku rehionalnykh ZMI v umovakh viiny v Ukraini [Problems of regional media development under war conditions in Ukraine]. *Politykus*, (4), 43–50 [in Ukrainian].

5. Hryhorova, Z.V. (2021). Kontent-marketynh yak instrument inbound marketynhu [Content marketing as an inbound marketing tool]. In *Suchasni aspekty nauky: monohrafiia [Modern aspects of science: A monograph]* (pp. 138–171) [in Ukrainian].

6. Zmii, L.M. (2013). Ukrainski rehionalni zasoby masovoi komunikatsii: sotsiolohichna interpretatsiia [Ukrainian regional means of mass communication: A sociological interpretation]. V. N. Karazin Kharkiv National University. Retrieved from http://surl.li/ovxrh [in Ukrainian].

7. Kyianytsia, Ye.O. (2018). Kontent i tarhetynh – osnovni elementy novitnoi medialohii [Content and targeting – basic elements of modern medialogy]. *Vcheni zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University*, *29* (68), 167–171 [in Ukrainian].

8. Lviv Media Forum & UNESCO (2022). *Pid tyskom viiny: stanovyshche media v Ukraini [Under the pressure of war: The situation of media in Ukraine]*. Retrieved from https://www.unesco.org/uk/articles/pershe-vycherpne-doslidzhennya-vtrat-i-potreb-ukrayinskoho-mediasektoru [in Ukrainian].

9. Gradus Research Company (2022). Vse bilshe ukraintsiv spozhyvaiut novyny Suspilnoho movlennia – doslidzhennia [More and more Ukrainians consume Suspilne news – a study]. Retrieved from https://corp.suspilne.media/newsdetails/5744/ [in Ukrainian].

10. Mashchenko, I. (1995). Ukrainske telebachennia: shtrykhy do portreta [Ukrainian television: Sketches for a portrait]. Ai-Pi-Kyiv [in Ukrainian].

11. Reshetukha, T., Kushnir, O., & Vilchynska, T. (2025). Problemnyi dyskurs pidsumkovykh vypuskiv novyn rehionalnykh telekanaliv (na prykladi "TV-4" ta "INTB") [Problematic discourse of final news broadcasts of regional TV channels (on the example of "TV-4" and "INTB")]. *Communications and Communicative Technologies*, (25), 45. Retrieved from https://cct.dp.ua/index.php/journal/article/view/271/319 [in Ukrainian].

12. Rusyniak, A.I. (2020). Rehionalni ZMI u protsesi demokratychnykh peretvoren v Ukraini: spetsyfika i problemnyi vymir [Regional mass media in the process of democratic transformations in Ukraine: Specificity and problematic dimension]. *Politykus*, (6), 51–57. Retrieved from http://surl.li/nratc [in Ukrainian].

13. Sukhorukova, O. A., Hryhovorova, Z. V., & Kvasko, A. V. (2023). Tendentsii rozvytku vitchyznianoi mediaindustrii [Trends in the development of the national media industry]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of Systemic Approach in Economy*, *2* (91), 94–103. Retrieved from http://surl.li/nqzwe [in Ukrainian].

14. Tolochko, N. (2023). Problematyka materialiv pro vymusheno peremishchenykh osib v efiri zakarpatskykh telekanaliv "Suspilne Uzhhorod", "TV21Ungvar" [Problems of materials about internally displaced persons on Zakarpattia TV channels "Suspilne Uzhhorod", "TV21Ungvar"]. In *Vidkryta nauka Ukrainy: viziinyi dyskurs v umovakh voiennoho stanu: zbirnyk tez konferentsii*. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/57424 [in Ukrainian].

15. Tolochko, N., Shapovalova, H., & Putrashyk, V. (2023). Vyklyky i zavdannia filii suspilnoho movlennia prykordonnoho rehionu v umovakh viiny [Challenges and tasks of the public broadcasting branch in the border region under war conditions]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka – Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Journalism, 34* (73), 193–199. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/52071 [in Ukrainian].

16. Shukh, D. (2023). Zhurnalistyka rishen v umovakh viiny u novynakh rehionalnykh telekanaliv "Suspilne Uzhhorod" ta "21 Uzhhorod" (period serpen – zhovten 2023 roku) [Solutions journalism in war conditions in the news of regional TV channels "Suspilne Uzhhorod" and "21 Uzhhorod" (August–October 2023)]. Uzhhorod National University. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/57260 [in Ukrainian].

17. Chabanenko, M. (2023). Poniattia "novyny" u spryiniatti ukraintsiv pid chas viiny [The concept of "news" in the perception of Ukrainians during the war]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir – Ukrainian Information Space*, *2* (12), 108–123 [in Ukrainian].

18. USAID & Internews (2022). Ukraintsi staly chastishe spozhyvaty novyny, krashche protydiiut dezinformatsii ta bilshe doviraiut media pid chas viiny Rosii proty Ukrainy u 2022 rotsi [Ukrainians consume more news, are more resilient to disinformation, and trust their media more during Russia's war in 2022]. Retrieved from https://internews.org/ukrainians-consume-more-news-are-more-resilient-to-disinformation-and-trust-their-media-more-during-russias-war-in-2022/ [in Ukrainian].

Halyna Prystai, Tetiana Strutynska. Thematic priorities of news content of regional television

The article is devoted to a systematic analysis of the socio-economic issues covered in the news releases of regional media in the Zhytomyr region during the first year of the full-scale Russian-Ukrainian war, using the "Suspilne Zhytomyr" TV channel as a case study. The study summarizes the main challenges faced by local media under wartime conditions, examines the functional role of regional television within the information and

communication system of the region, and traces changes in audience information needs as they adapted to life during the war. The research also explores the transformation of thematic orientations in the news agenda and identifies the key issues that shape the region's informational landscape.

The purpose of the article is to determine the thematic priorities of the news content produced by the regional television channel during the first year of the war, to outline the role of socio-economic issues within the structure of news releases, and to assess how this focus expanded and transformed under the influence of the full-scale invasion.

The research methodology is based on a systematic content analysis of the flagship news broadcasts of the «Suspilne Zhytomyr» channel, the classification of news stories into thematic categories, and the identification of priority areas shaping the structure of the news agenda. Particular attention is given to the specifics of journalistic work under wartime conditions, limited resources, and the need to adapt to new operational realities.

The analysis reveals that a significant share of the news content consists of stories related to the war and its consequences, issues affecting internally displaced persons, and volunteer activities. Coverage of socio-economic problems is presented through the lens of local needs and challenges, enabling the construction of a comprehensive picture of regional life during the first months of the war.

Of particular value is the conducted content analysis of the «Zhytomyr News» program throughout the first year of the war and the conclusions drawn regarding thematic priorities and the dynamics of socio-economic issue coverage. These findings may serve as a foundation for further research into strategies for shaping regional news content in crisis conditions.

Key words: *news content, social communications, socio-economic issues, regional media, Zhytomyr region, war.*

Відомості про авторів:

Пристай Галина – кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Струтинська Тетяна – аспірантка,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка;
асистентка кафедри журналістики,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 20.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 159.923.2:001.891-029.32
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-33

Алла Рубан
ORCID: 0000-0002-8997-9619

Тетяна Прядко
ORCID: 0000-0002-9010-6399

ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглядається феномен ідентичності як складна багатовимірна категорія сучасної політичної науки, що формується на перетині соціальних, культурних і політичних чинників. Проаналізовано основні теоретичні підходи до осмислення ідентичності (психологічний, соціально-конструктивістський, культурологічний і політичний), її рівні й форми – національна, громадянська, етнічна, регіональна й політична. Метою статті є з'ясування основних теоретико-методологічних підходів у політологічному дискурсі до феномена ідентичності та її політичних функцій. Ідентичність не є сталою або заданою характеристикою, а формується й трансформується під впливом соціально-політичного контексту, історичної пам'яті, культурних наративів і комунікативних практик. Науковці підкреслюють її багатовимірний характер і ключову роль у процесах політичної мобілізації, легітимації влади й суспільної консолідації, особливо в умовах гібридних конфліктів та інформаційних воєн. В українському контексті формування інклюзивної громадянської та національної ідентичності постає ключовою передумовою демократичного розвитку, ефективної протидії зовнішнім інформаційним і безпековим загрозам і збереження державної цілісності.

Зроблено висновок, що ідентичність у сучасних соціально-політичних умовах є динамічним, багаторівневим і контекстуально зумовленим феноменом, який відіграє визначальну роль у процесах політичної самоорганізації, суспільної консолідації й забезпечення національної стійкості. Наголошується, що системне й систематичне дослідження феномена ідентичності дає змогу глибше зрозуміти природу політичних процесів, характер взаємодії між державою і громадянином, особливості формування політичної культури в умовах постійних глобальних трансформацій.

Ключові слова: *політична ідентичність, науковий дискурс, глобалізаційні процеси, інформаційні технології, політична культура, етнічна ідентичність.*

Вступ. У сучасному світі проблема ідентичності набуває особливого значення, оскільки саме вона є ключовим чинником формування політичних спільнот, визначення кордонів культурної та національної належності, побудови моделей взаємодії між державами й суспільствами. Глобалізаційні процеси, розвиток інформаційних технологій, посилення міграційних потоків, загострення міжкультурних суперечностей спричиняють трансформацію усталених уявлень про колективну й індивідуальну ідентичність. Це робить феномен ідентичності не лише предметом філософських і соціологічних рефлексій, а й об'єктом ґрунтовного політологічного аналізу.

В умовах гібридних конфліктів, інформаційних війн, політики «м'якої сили» ідентичність перетворюється на інструмент політичної мобілізації й легітимації влади. Саме через неї відбувається конструювання національних наративів, визначається ставлення громадян до держави, її інститутів і зовнішньополітичного курсу. Водночас спостерігається тенденція до фрагментації ідентичності, коли поряд із національною зростає значення регіональної, етнічної, релігійної й професійної належності. Це актуалізує потребу у вивченні багатовимірності

© А. Рубан, Т. Прядко, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

феномена ідентичності в межах політичної науки. Метою статті є з'ясування основних теоретико-методологічних підходів у політологічному дискурсі до вивчення феномена ідентичності та її політичних функцій.

Особливе значення проблема ідентичності має для України, яка перебуває в стані тривалого цивілізаційного й геополітичного протистояння з Росією. Саме питання національної та громадянської ідентичності стали одними з ключових у процесах Революції Гідності, формуванні демократичних інституцій і протидії агресії. Війна показала, що здатність суспільства до консолідації навколо спільних цінностей є запорукою збереження державності.

Матеріал і методи дослідження. Сучасні політичні процеси засвідчують, що ідентичність є однією з ключових категорій, без осмислення якої неможливо пояснити ані внутрішньополітичні трансформації, ані динаміку міжнародних відносин. Водночас у політичній науці ідентичність залишається багатоаспектним і методологічно складним феноменом: вона розглядається як соціокультурна характеристика, інструмент політичної мобілізації, ресурс легітимації влади, чинник конфлікту чи, навпаки, консолідації. Це зумовлює відсутність єдиної наукової парадигми в її трактуванні. Актуалізація політологічних досліджень феномена ідентичності на нинішньому етапі суспільно-політичного поступу сприяє поглибленню розуміння політичної ідентичності.

Для розкриття теми дослідження використані методи абстрагування й узагальнення, системний підхід, структурно-функціональний і порівняльний методи.

Результати та обговорення. Політична ідентичність не є сталою величиною, вона динамічна, контекстуально змінна та багатовимірна. У різних суспільствах ідентичність може набувати різних форм – національної, етнічної, громадянської, релігійної, регіональної чи професійної, а їх взаємодія часто спричиняє як позитивні процеси інтеграції, так і деструктивні явища фрагментації. З огляду на це, виникає потреба в дослідженні ідентичності як політичного феномена, який формується на перетині внутрішніх і зовнішніх факторів.

Дослідженню феномена ідентичності в політологічному дискурсі приділяється нині достатньо уваги. У наукових доробках Р. Баумейстера, Е. Еріксона, В. Гудвіна, С. Тірні, Ф. Грожана, С. Голла, Дж. Еванс, Е. Ліндґрена, А. Паасі, К. Циммербауера, С. Свальфорса, Г. Тайфела, Дж. Тернера й ін. розглядаються різні форми ідентичності, її багатовимірність, розкриваються особливості політичної ідентичності. Українські дослідники Т. Андрущенко, Т. Бевз, О. Голоденко, В. Дмитрієв, О. Добржанська, Я. Калакура, О. Рафальський. М. Юрій, Р. Ключник, М. Козловець та ін. характеризують ідентичність ще як і ключовий чинник політичної стабільності, національної єдності й безпеки, підкреслюють політичну, національну й громадянську складові багатовимірного феномена ідентичності.

Гібридні війни сучасності актуалізували ідеї ідентичності в політичній діяльності. Науковці Л. Дрогомирецька, Н. Юган, П. Костючок, Л. Бабенко й О. Курок відзначають, що політики ідентичності вже використовуються як інструмент внутрішньої мобілізації та зовнішньополітичної легітимації; інформаційні операції й пропаганда спрямовані на підрив ідентичнісної цілісності суспільств. Відповідно, стратегії зміцнення громадянської ідентичності й інклюзивні політики пам'яті є ключовими завданнями для державної та громадської практики [10].

Проблематика ідентичності посідає вагоме місце в сучасних соціогуманітарних науках, оскільки стосується базових характеристик людини, її самоусвідомлення, належності до певних соціальних спільнот, а також способів конструювання себе у взаємодії з іншими. Ідентичність є фундаментальною характеристикою як особистості, так і соціуму, визначаючи межі належності, цінності, смисли й орієнтири суспільного розвитку. Її дослідження вимагає міждисциплінарного підходу, який поєднує філософський, соціологічний, культурологічний і політичний виміри.

Аналізуючи наукові наративи, можна стверджувати, що ідентичність є багатовимірним феноменом. Вона може розглядатися на кількох взаємопов'язаних рівнях: особистісному, що відображає індивідуальні характеристики людини, її цінності, переконання, життєві орієнтири; соціальному, що визначається належністю до певних соціальних груп, професій, спільнот; культурному, який охоплює зв'язок індивіда з національними традиціями, мовою, релігією, історичною пам'яттю; політичному, що формується через усвідомлення себе громадянином певної держави, носієм політичних прав та обов'язків, суб'єктом політичних відносин.

У сучасній науці виокремлюють кілька ключових теоретичних підходів до аналізу ідентичності. У класичній психології (Е. Еріксон, Дж. Марсія) ідентичність розуміється як цілісність особистості, усвідомлення власного «Я» у часі та просторі, як внутрішній стан людини, що забезпечує безперервність її «Я». Соціально-конструктивістський підхід (Дж. Мід, П. Бергер, Т. Лукман, Г. Таджфел, Дж. Тернер) підкреслює, що ідентичність не є природженою, а створюється в процесі соціальної взаємодії, формується в під час спілкування й засвоєння соціальних ролей.

Культурологічний і постструктуралістський (постмодерний) підхід (С. Голл, М. Фуко, Ж. Дерріда та ін.) розглядає ідентичність як продукт культурних дискурсів і владних відносин, вона є результатом символічних процесів, через які суспільство визначає «своїх» і «чужих». Ідентичність розглядається як динамічна, змінна структура, яка перебуває в постійному русі, формується в контексті дискурсивних практик і культурних наративів. За С. Голлом, ідентичність пізнається у відмінностях. Самовизначення людини залежить від її протиставлення середовищу. Людина виокремлює себе від інших за певними характеристиками, і таким чином визначається її ідентичність. Крім того, кожна людина має багато різних ідентичностей, які іноді суперечать одна одній. Ці різні ідентичності не утворюють єдиного цілого, а є змінними. Отже, ідентичність людини змінюється з часом і формується через взаємини з культурою, яка її репрезентує [11]. Дослідники доводять, що ідентичність постійно змінюється, і процес її формування триває протягом усього життя людини. Відповідно, у різних життєвих ситуаціях переважає та чи інша ідентичність, вона функціонує в культурі та мові, формується й проявляється залежно від контексту й взаємодії.

Політичний підхід розглядає ідентичність насамперед як інструмент політичної самоорганізації й консолідації суспільства, зосереджується на ролі ідентичності у формуванні політичних націй, розвитку демократії, державотворчих процесах, легітимації влади й забезпеченні політичної стабільності. У межах політичної науки ідентичність розглядається як мультидисциплінарна категорія, що поєднує соціальну реальність, культурні символи, політичні ідеї та інституційні практики. Складовими політичної ідентичності є національна й громадянська ідентичності. Такий підхід дає змогу не лише описати феномен ідентичності, а й пояснити механізми її формування, функціонування і трансформації в умовах глобалізації й безпекових викликів.

Кожен із теоретичних підходів доповнює інші, утворюючи комплексне бачення феномена ідентичності як політичного, соціального й культурного явища.

У політичному контексті ідентичність виконує інтеграційну, легітимаційну і стабілізувальну функції, стаючи основою громадянської єдності, державної цілісності та політичної стійкості.

Українська дослідниця Л. Тіхонова зауважує, що поняття політичної ідентичності в політичній науці набуло чіткого теоретичного окреслення лише в середині XX ст. Саме тоді термін «ідентичність» запозичений політологами з психології, де він спочатку використовувався для опису процесів самопізнання, самоусвідомлення й формування цілісного образу «Я». У перших політичних дослідженнях ідентичність тлумачилася досить

вузько – переважно як електоральна самоідентифікація, тобто ототожнення громадянина з певною партією чи ідеологічною платформою [7].

Як зауважує Н. Пашина, проблематика політичної ідентичності належить до кола найактуальніших напрямів сучасної європейської політичної науки. Її дослідження здійснюється як у межах національних політичних систем, так і на наддержавному, загальноєвропейському рівні. Політична ідентичність розглядається як ключовий чинник політичної інтеграції європейських держав і консолідації Європейського Союзу загалом. У цьому контексті європейська ідентичність трактується як складний і багатовимірний різновид політичної ідентичності, що поєднує елементи національної, культурної, громадянської й інституційної ідентичностей. Вона формується на основі спільних історичних наративів, політичних цінностей і соціокультурних кодів, які символічно об'єднують громадян різних держав у межах спільного європейського простору [5].

У сучасному суспільстві ідентичності набувають дедалі більшої множинності, фрагментарності, мінливості й контекстуальної залежності. Різні ідентичності можуть відрізнятися одна від одної, поєднуватися, перетинатися; вони можуть бути як рухомими, так і стабільними. Ідентичність формується з часом і в несвідомих процесах. Ідентичність людини вибудовується не лише через власне самосприйняття, а й через її сприйняття того, як її бачать інші. Людина може одночасно ототожнювати себе з кількома соціальними, культурними чи політичними спільнотами, що формує складну, багатовимірну структуру її самосвідомості. Іншими словами, саме в процесі політичної дії формується політична ідентичність, яка дає громадянинові змогу усвідомлювати себе суб'єктом політики, розуміти власну позицію, інтереси й місце в політичному полі [9, с. 133].

У вузькому розумінні основними маркерами політичної ідентичності вважають соціальний статус, партійні преференції, ідеологічні переконання, ставлення до політичних лідерів. Проте, як слушно зазначає Л. Угрин, у сучасних умовах вони вже не можуть бути підґрунтям сталої ідентифікації індивіда [8, с. 215]. Ідентичність стає ареною боротьби між локальними та глобальними тенденціями, між прагненням зберегти унікальність і необхідністю адаптуватися до глобальних стандартів. Поширення різних ідеологій, зростання політичної мобільності, а також активізація громадянського суспільства сприяють переосмисленню традиційних уявлень про належність, лояльність і політичну участь.

Пошук національної ідентичності є однією з найважливіших історичних і соціокультурних тенденцій сучасного світу, який увійшов у фазу глибоких глобалізаційних трансформацій. У цей період відбувається активне переосмислення власної культурної, етнічної, політичної та релігійної належності, що зумовлює появу нових форм самоусвідомлення як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. С. Гантінгтон стверджує, що «національні інтереси виростають з національної ідентичності» [2]. Ця думка підкреслює, що саме колективна ідентичність є вихідним пунктом формування політичних орієнтирів держави, адже без чіткого усвідомлення спільної належності, цінностей і цілей неможливо визначити стратегічні пріоритети й забезпечити ефективне функціонування політичної системи.

Громадянську ідентичність відображає усвідомлення людиною своєї належності до політичної нації. Науковці ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України визначають громадянську ідентичність як нормотворчий і регулятивний фактор у системі соціальної комунікації між громадянами та владою, розглядають її як категорію політичної науки, до змісту якої входять політико-правова компетентність особистості, політична активність, громадянська участь, почуття громадянської спільності. Свідченням і запорукою сталого розвитку громадянської ідентичності є колективне «Я», що формується через інститути громадянського суспільства та інші (стихійні, неінституціоналізовані) форми самоорганізації громадян [6, с. 7].

Європейські дослідники, використовуючи міждисциплінарний підхід (соціології, філософії, соціальної психології, правознавства, студій безпеки), значний масив емпіричного матеріалу, систематично досліджують сучасні тенденції розвитку європейської політичної культури. Вони відслідковують взаємозв'язок між громадянством і колективною ідентичністю в Європейському Союзі, обґрунтовують тезу, що європейську ідентичність і громадянство варто розглядати як постмодерні категорії – багаторівневі, динамічні та плинні [13].

Вітчизняний дослідник В. Дмитрієв звертає увагу на один із важливих чинників впливу на формування політичної ідентичності в сучасному світі – медіатизацію політики. Він зазначає, що політична діяльність дедалі більше підпорядковується логіці мас-медіа – рейтинговим показникам, видовищності, динаміці новинних циклів. У цьому контексті виникають нові явища – «медіатизовані електоральні кампанії» та «медіатизована ідентичність», коли політичне самовизначення формується не через безпосередню участь у політичних процесах, а через сприйняття інформації, створеної медіа [3]. Медіасфера, використовуючи сучасні інформаційно-цифрові технології й комунікаційні практики, продукуючи актуальні інформаційні наративи, впливає на громадську думку, ціннісні орієнтири та мобілізаційні настрої населення.

У мінливих соціально-політичних реаліях політична ідентичність набуває мультидименсійного характеру. Серед її вимірів вирізняють етнічну ідентичність – співвіднесення себе з певним етносом на основі походження, мови й культурних традицій; локально-регіональну ідентичність – ототожнення себе з певною територією, місцевою спільнотою чи регіоном.

На думку Т. Андрущенко, проблема співвідношення різних рівнів територіальної ідентичності: локальної, регіональної, етнічної, національної та макрорегіональної – належить до найскладніших міждисциплінарних питань сучасної науки. Це зумовлено тим, що сучасна людина одночасно відчуває себе жителем конкретного міста чи села, представником певного регіону й громадянином держави [1, с. 94].

Регіональна ідентичність формується під впливом історичного досвіду, соціально-економічних умов і політичної культури. Вона може посилюватися або, навпаки, слабшати залежно від рівня децентралізації, ефективності місцевого самоврядування, ступеня регіонального розвитку. На думку А. Гільдебрандта й Е.-М. Трюдінгер, люди старшого віку загалом мають більш виражене відчуття належності до регіону, ніж молодші покоління, для яких локальні ідентичності поступово поступаються місцем національним або наднаціональним [12, p. 154–155].

Етнічна ідентичність є однією з базових форм соціальної ідентичності, що полягає в усвідомленні індивідом своєї належності до певного етносу – історично сформованої спільноти людей, об'єднаної спільними культурними, мовними, релігійними та ціннісними ознаками. Вона забезпечує людині відчуття спадкоємності поколінь, культурної належності й соціальної вкоріненості. Часто етнічна ідентичність не має безпосереднього політичного виміру: її носії зберігають традиції, підтримують рідну мову, культуру, символіку, але не прагнуть до політичної автономії.

Однак в умовах політичної або соціальної нерівності етнічна ідентичність може ставати політизованою, тобто перетворюватися на інструмент мобілізації певної групи для захисту своїх прав та інтересів. Якщо етнос відчуває себе в дискримінованому або несправедливому становищі в межах держави чи регіону, це може стати каталізатором міжетнічних конфліктів, іноді з виходом на міжнародний рівень.

Таким чином, етнічна та локально-регіональна ідентичності можуть проявлятися як важливі елементи структури політичної ідентичності, які взаємодіють між собою й зумовлюють різні моделі політичної поведінки. Етнічна ідентичність формує основу колективного самоусвідомлення, тоді як регіональна – зміцнює соціальну згуртованість і почуття

причетності до локальної спільноти. Їхня взаємодія може сприяти як стабільності, так і фрагментації політичного простору, залежно від умов розвитку конкретної держави.

Україна в наукових дослідженнях постає як «поле битви ідентичностей»: нинішня російсько-українська війна посилила увагу до питання національної й громадянської ідентичності, спричинила переформатування уявлень про «нас» і «їх». Останні емпіричні роботи свідчать про підвищення відчуття національної солідарності та відчуження від російської ідентичності у значної частини населення; появу нових соціальних ідентичностей серед переселенців і біженців, які впливають на соціальну інтеграцію; підвищену роль історичної пам'яті й наративів у конструюванні національного «Я».

Вагомим чинником зміцнення української ідентичності стала трансформація державної політики пам'яті. Як зазначають В. Іваненко та В. Кривошеїн, після 2014 року вона набула україноцентристського характеру, що виявилося в упровадженні політики декомунізації, переосмисленні історичного наративу та відновленні пам'яті про національно-визвольну боротьбу. Такі зміни сприяли формуванню історичної суб'єктності українців, відновленню тяглості національної традиції та утвердженню цінностей свободи й незалежності [4, с. 20].

Водночас політика пам'яті й гуманітарна політика загалом мають ґрунтуватися на принципах культурного плюралізму, толерантності та взаємоповаги. Україна є багатонаціональною державою, де проживають десятки етнічних груп, які прагнуть зберегти власну мову, культуру, традиції та світогляд. Саме тому розбудова української політичної нації має здійснюватися не шляхом уніфікації, а через інтеграцію – на основі спільних демократичних цінностей, рівності громадянських прав і взаємного визнання культурних відмінностей.

Українське суспільство має всі передумови для поєднання різних рівнів ідентичності – державної, громадянської, етнічної, професійної, соціальної. Таке поєднання є ознакою зрілої демократії, коли особа може одночасно ідентифікувати себе і як громадянина держави, і як члена певної спільноти чи групи, не відчуваючи внутрішнього конфлікту. Саме така модель – багатовимірної, відкритої та інклюзивної ідентичності – є запорукою стабільного розвитку сучасної України та її стійкості до зовнішніх маніпуляцій і впливів.

Автор академічного дослідження «Еволюція України від «поля бою ідентичностей» до «каталізатора ідентичності»: формування національної ідентичності в умовах конкуруючих гегемоністських дискурсів» С. Мередіт аналізує еволюцію України як «поля битви ідентичностей», сформованого на основі конкуренції між західними та російськими гегемонами. Аналізуючи процеси, які відбуваються в українському суспільстві протягом десятиліття відкритого конфлікту з Росією, автор робить висновок, що українці вибудували єдине відчуття самості на основі спільної історії, мови і боротьби за власний незалежний шлях, Україна є тепер не лише об'єктом геополітичного суперництва, а й активний суб'єктом, що формує сильну, самобутню національну ідентичність [14]. Формування спільних україноцентричних соціокультурних цінностей як об'єднуючого чинника українців під час війни свідчить про утвердження загальнонаціональної ідентичності та зміцнення основ громадянської політичної культури.

Перспективи подальших досліджень у межах проблематики ідентичностей можуть бути спрямовані на розроблення ефективних політик суспільної консолідації та соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб з урахуванням регіональних, культурних і ціннісних відмінностей.

Висновки. Ідентичність є багатовимірним, динамічним і контекстуально зумовленим феноменом, який посідає вагоме місце в сучасній політичній науці. Вона є не лише формою індивідуального й колективного самовизначення, а й важливим чинником формування політичних стратегій, соціальної стабільності, суспільної консолідації та національної безпеки, інструментом політичної мобілізації, легітимації влади тощо. Дослідження феномена

ідентичності дає змогу глибше зрозуміти природу політичних процесів, характер взаємодії між державою та громадянином, особливості формування політичної культури в умовах постійних глобальних трансформацій.

Політична ідентичність у сучасному світі – це складне, багаторівневе утворення, яке перебуває в постійному процесі формування й переосмислення. Вона формується на перетині особистого досвіду, соціальних умов, комунікаційних впливів і глобальних тенденцій, відображаючи динаміку сучасного політичного буття.

В умовах глобалізації, медіатизації політики й гібридних конфліктів ідентичності набувають множинного й фрагментарного характеру, їх взаємодія може спричиняти як інтеграційні, так і деструктивні процеси. Російсько-українська війна актуалізувала національну та громадянську ідентичність в українському суспільстві, посилила суспільну солідарність і водночас виявила загрози, пов'язані з інформаційними впливами й маніпулятивними наративами.

Формування інклюзивної, відкритої та багаторівневої ідентичності є ключовою передумовою демократичного розвитку України, зміцнення її стійкості до зовнішніх загроз та успішної інтеграції різних соціальних груп. Дослідження ідентичності потребує міждисциплінарного підходу, має важливе прикладне значення для вироблення ефективних державних і суспільних стратегій у сучасних трансформаційних умовах.

Література:

1. Андрущенко Т. В. Регіональна ідентичність: зміст, типи та особливості формування. *Політикус.* 2019. Вип. 4. С. 93–97.

2. Гантінгтон С. П. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / переклад з англ. Н. Климчук. Львів : Кальварія, 2006. 474 с.

3. Дмитрієв В. В. Політична ідентичність в умовах суспільних трансформацій. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2022. Вип. 34. С. 52–56.

4. Іваненко В., Кривошеїн В. Державна політика пам'яті в сучасній Україні в умовах інформаційної війни (2014–2021 рр.). *Грані*. 2022. Том 25. № 2. С. 16–21.

5. Пашина Н. П. Розвиток теорії політичної ідентичності в сучасній Європейській політичній науці. URL: https://repository.mu.edu.ua/.

6. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві : колективна монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 296 с. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/politychni_182.pdf.

7. Тіхонова Л. А. Політична ідентичність сучасного українського суспільства. URL: https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/2211/.

8. Угрин Л. Політичні виміри колективних ідентичностей. *Evropský Politický a Právní Diskurz.* 2018. Vol. 5. Issue 2. P. 213–219.

9. Яценко Н. Політична ідентичність: концептуалізація поняття. *Evropský Politický a Právní Diskurz.* 2020. Vol. 7. Issue 6. P. 130–135.

10. Drohomyretska L., Yuhan N., Kostyuchok P., Babenko L., Kurok O. The influence of historical memory on the formation of national identity: A response to the challenges of the Russian-Ukrainian war. *Amazonia Investiga.* 2024. № 13(81). P. 108–116. URL: amazoniainvestiga.info.

11. Hall S., Evans J. Visual Culture: the Reader. SAGE Publications, 1999.

12. Hildebrandt A., Trüdinger E.-M. Belonging and exclusion: the dark side of regional identity in Germany. *Comparative European Politics.* 2021. Vol. 19. P. 146–163.

13. Karolewski Ireneusz Pawel. Citizenship and Collective Identity in Europe. London : Routledge, 2009. 272 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203872260; Ivic Sanja. URL: European Identity and Citizenship: Between Modernity and Postmodernity. London, UK : Palgrave-Macmillan, 2016. 288 p.

14. Meredith S. Ukraine's evolution from identity battleground to identity catalyst : Constructing national identity amidst competing hegemonic discourses. National Identities. Tandfonline, 2025.

References:

1. Andrushchenko, T.V. (2019). Rehionalna identychnist: zmist, typy ta osoblyvosti formuvannia [Regional identity: content, types, and features of formation]. *Politykus*, 4, 93–97 [in Ukrainian].

2. Hantinhton, S.P. (2006). Protystoiannia tsyvilizatsii ta zmina svitovoho poriadku [Clash of Civilizations and the Transformation of the World Order]. Pereklad z anhl. Natalii Klymchuk. Lviv: Kalvariia, 474 p. [in Ukrainian].

3. Dmytriiev, V.V. (2022). Politychna identychnist v umovakh suspilnykh transformatsii [Political Identity in the Context of Social Transformations]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii,* 34, 52–56 [in Ukrainian].

4. Ivanenko, V., Kryvoshein, V. (2022). Derzhavna polityka pamiati v suchasnii Ukraini v umovakh informatsiinoi viiny (2014–2021 rr.) [State Memory Policy in Contemporary Ukraine under Conditions of the Information War (2014–2021)]. *Hrani*, 25(2), 16–21 [in Ukrainian].

5. Pashyna, N.P. Rozvytok teorii politychnoi identychnosti v suchasnii Yevropeiskii politychnii nautsi [The development of political identity theory in contemporary European political science]. Retrieved from: https://repository.mu.edu.ua/ [in Ukrainian].

6. Politychni mekhanizmy formuvannia hromadianskoi identychnosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Political mechanisms for the formation of civic identity in contemporary ukrainian society]. Kolektyvna monohrafiia. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2014. 296 p. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/politychni_182.pdf [in Ukrainian].

7. Tikhonova, L.A. Politychna identychnist suchasnoho ukrainskoho suspilstva [Political identity of contemporary ukrainian society]. Retrieved from: https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/2211/ [in Ukrainian].

8. Uhryn, L. (2018). Politychni vymiry kolektyvnykh identychnostei [Political dimensions of collective identities]. *Evropský Politický a Právní Diskurz,* 5(2), 213–219.

9. Yatsenko, N. (2020). Politychna identychnist: kontseptualizatsiia poniattia [Political identity: conceptualization of the concept]. *Evropský Politický a Právní Diskurz,* 7(6), 130–135.

10. Drohomyretska, L., Yuhan, N., Kostyuchok, P., Babenko, L., & Kurok, O. (2024). The influence of historical memory on the formation of national identity: A response to the challenges of the Russian-Ukrainian war. *Amazonia Investiga,* 13(81), 108–116. Retrieved from: amazoniainvestiga.info.

11. Hall, S., Evans, J. Visual. Culture: the Reader. SAGE Publications, 1999.

12. Hildebrandt, A., Trüdinger, E.-M. (2021). Belonging and exclusion: the dark side of regional identity in Germany. *Comparative European Politics*, 19, 146–163.

13. Karolewski Ireneusz Pawel. Citizenship and Collective Identity in Europe. London: Routledge. (2009). 272 r. https://doi.org/10.4324/9780203872260; Ivic Sanja. European Identity and Citizenship: Between Modernity and Postmodernity. London, UK: Palgrave-Macmillan, 2016. 288 p.

14. Meredith, S. (2025). Ukraine's evolution from identity battleground to identity catalyst : Constructing national identity amidst competing hegemonic discourses. National Identities. Tandfonline.

Alla Ruban, Tetiana Priadko. Political identity as an object of political science research

The article examines the phenomenon of identity as a complex, multidimensional category of contemporary political science that is formed at the intersection of social, cultural, and political factors. The main theoretical approaches to understanding identity (psychological, social-constructivist, cultural, and political), as well as its levels and forms – national, civic, ethnic, regional, and political – are analyzed. The aim of the article is to clarify the principal theoretical and methodological approaches within political science discourse to the phenomenon of identity and its political functions. It is noted that, according to scholars, identity is not a fixed or given characteristic but is formed and transformed under the influence of the socio-political context, historical memory, cultural narratives, and communicative practices. Researchers emphasize its multidimensional nature and its key role in processes of political mobilization, the legitimation of power, and social consolidation, especially in the context of hybrid conflicts and information wars. In the Ukrainian context, the formation of an inclusive civic and national identity emerges as a key prerequisite for democratic development, effective resistance to external informational and security threats, and the preservation of state integrity.

The article concludes that, under contemporary socio-political conditions, identity is a dynamic, multi-level, and context-dependent phenomenon that plays a decisive role in processes of political self-organization, social consolidation, and the provision of national resilience. It is emphasized that systematic and comprehensive research into the phenomenon of identity makes it possible to gain a deeper understanding of the nature of political processes, the character of interaction between the state and the citizen, and the specific features of political culture formation in the context of ongoing global transformations.

Key words: *political identity, academic discourse, globalization processes, information technologies, political culture, ethnic identity.*

Відомості про авторів:
Рубан Алла – кандидат філософських наук, доцент кафедри політології,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі.
Прядко Тетяна – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі.

Дата першого надходження статті до видання: 05.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 378.147:32]:37.091.313
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-34

Леся Руда
ORCID: 0000-0001-5008-2751

Василь Чабанов
ORCID: 0000-0003-1579-4010

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПОЛІТОЛОГА ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню формування дослідницької компетентності майбутніх політологів засобами начального проєктування, що є відповіддю на вимоги до професійної підготовки фахівця політичної науки, який має володіти не лише теоретичними знаннями, а й здатністю до аналітичнішого мислення, критичної оцінки ситуації та вмінням моделювати практичні рекомендації для вирішення конкретних проблем.

Формування дослідницької компетентності як інтегральної характеристики професійної підготовки політолога реалізується через інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь, яка забезпечується через використання під час освітнього процесу навчального проєктування.

Дослідження засвідчило, що майже 50% здобувачів вищої освіти спеціальності С2 «Політологія» реалізовують дослідницькі вміння через участь у наукових конкурсах і проєктах, а ще 50% здобувачів освіти відмітили, що займаються дослідницькою роботою під час аудиторних занять, виконання самостійної роботи чи здобуття неформальної/інформальної освіти. Результати дослідження засвідчують, що систематичне використання навчального проєктування в освітньому процесі сприяє підвищенню рівня дослідницької компетентності в здобувачів освіти, які навчаються на спеціальності С2 «Політологія».

Матеріали публікації можуть бути використані під час удосконалення освітніх і робочих програм, розроблення методичних рекомендацій і впровадження інноваційних форм організації навчального процесу під час підготовки фахівців спеціальності С2 «Політологія».

Ключові слова: *дослідницька діяльність, дослідницька компетентність, навчальне проєктування, soft skills, інтеграція теорії і практики.*

Вступ. Трансформаційні процеси в політичній, соціальній та освітній сферах вимагають від майбутнього політолога не лише ґрунтовних теоретичних знань, а й практичних дослідницьких умінь, що характеризуються здатністю до аналітичного мислення, критичної оцінки інформації та розроблення обґрунтованих практичних рекомендацій для вирішення конкретних проблем. Визначені проблеми передбачають формування в здобувачів вищої освіти, що навчаються за спеціальністю С2 «Політологія», дослідницьких компетентностей, які під час навчального процесу досягаються шляхом навчального проєктування, що забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь, які здобуваються майбутніми політологами як під час аудиторних занять, так і під час самоосвіти.

Закон України «Про освіту» (2017 р.) і Стандарт вищої освіти України зі спеціальності 052 «Політологія» (2020 р.) передбачають підготовку майбутніх політологів відповідно до компетентнісного підходу, що, у свою чергу, передбачає оновлення методик викладання освітніх компонентів, адже орієнтація на формування в здобувачів вищої освіти здатності до самостійного наукового пошуку й аналітичної роботи – основна тенденція розвитку вищої освіти.

© Л. Руда, В. Чабанов, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Об’єктом дослідження є процес підготовки майбутніх політологів у закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – формування дослідницької компетентності майбутніх політологів засобами навчального проектування.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та визначення умов формування дослідницької компетентності майбутнього політолога засобами навчального проєктування.

Матеріал і методи дослідження. Проблема формування дослідницьких компетентностей у процесі підготовки здобувачів вищої освіти розглядається в працях багатьох українських і зарубіжних учених, які переважно аналізували підходи до формування дослідницьких компетентностей у школярів різного віку. Загальні підходи до формулювання визначення поняття «дослідницька компетентність», «дослідницька діяльність», «дослідницьке навчання» розглядають І. Криворучко [2], І. Щербань і В. Савченко [10]. Особливості використання навчального проєктування як засобу розвитку дослідницьких компетентностей у здобувачів освіти різного рівня висвітлено в наукових працях Н. Мачинської [3], С. Мірошник [4], Т. Франчук та О. Мозолюк [8]. Проте проблема формування дослідницької компетентності саме в майбутніх політологів засобами навчального проєктування залишається недостатньо вивченою й потребує подальшого теоретичного та практичного дослідження.

У процесі дослідження використовувалися компетентнісний, системний та особистісно-орієнтований підходи, які забезпечили цілісний аналіз процесу формування дослідницьких компетентностей у майбутніх політологів, що ґрунтуються на розвитку в здобувачів вищої освіти здатності до самостійного наукового пошуку й аналітичної діяльності. Для реалізації поставленої мети дослідження використано низку теоретичних (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація) та емпіричних (анкетування, вимірювання якісних і кількісних характеристик) методів. Теоретичні методи використані для уточнення змісту дослідницьких компетентностей, здобутих у процесі навчання, і визначення потенціалу застосування навчального проєктування в освітньому процесі. Емпіричні методи сприяли оцінці особливостей розвитку дослідницьких компетентностей під час підготовки майбутніх фахівців-політологів і забезпечили обґрунтованість і достовірність отриманих результатів. Сукупність цих методів дала можливість комплексно дослідити проблематику й отримати результати, що відображають як теоретичні, так і практичні аспекти предмета дослідження.

Результати та обговорення. Глобальні трансформації, розвиток інформаційного суспільства й політична турбулентність, що характерна для XXI ст., створює вимоги для підготовки висококваліфікованих фахівців у політичній сфері. Одним із ключових завдань у підготовці висококваліфікованого політолога є розвиток дослідницької компетентності – здатності самостійно й об’єктивно здійснювати аналіз соціально-політичних явищ і процесів з урахуванням сучасних методологічних практик.

Згідно зі Стандартом вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, інтегральною компетентністю здобувача освіти за цією спеціальністю має бути «здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у політичній сфері, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, із застосовуванням теорій та методів політичної науки» [6].

Відповідно до визначених програмних результатів навчання, здобувачі вищої освіти на завершення навчання повинні володіти когнітивними, методологічними й аналітичними навичками, що передбачає вміння:

- використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки;
- виконувати політологічні дослідження із застосуванням сучасних методів, технологій та інструментарію політичного аналізу;

• презентувати результати теоретичних і прикладних досліджень фахівцям і широкій аудиторії, засобам масової інформації, експертам з інших галузей знань [6].

Дослідницька компетентність політолога передбачає здатність до постановки проблеми та формулювання гіпотези (розуміння природи наукового знання й закономірностей перебігу політичних процесів), збору й обробки інформації (володіння кількісними та якісними методами), аналізу емпіричних даних (уміння інтерпретувати результати), формулювання аргументованих висновків щодо політичних явищ і процесів (здатність до дослідницької самокритики).

Дослідницька компетентність передбачає наявність мотиваційної (потреба досліджувати нові соціально-політичні явища та процеси), когнітивної (знання теоретичних основ політичної науки та сучасної методології дослідження), інструментально-методичної (володіння аналітичними й прогностичними методами), аналітичної (здатність до осмислення результатів дослідження, їх критичного аналізу, формування логічних висновків) складових, що забезпечують фахову мобільність політолога та здатність його адаптації для проведення наукових досліджень на актуальні теми [1; 5]. В умовах поширення інформаційних маніпуляцій, популізму, гібридних війн, політолог з розвиненими дослідницькими компетентностями – це не лише аналітик, а й політичний консультант, експерт і радник, який бере участь у розробці політичних рішень, оцінці суспільних ризиків від їх прийняття й забезпечує трансляцію політичної інформації доступною для публіки мовою.

Одним із засобів формування дослідницької компетентності майбутнього політолога є використання в навчальному процесі навчального проєктування, яке розглядається як метод активного навчання, що дає змогу інтегрувати теоретичне знання з практичною діяльністю. Використання основ проєктування в навчальному процесі підготовки політологів забезпечує ефективну апробацію набутих дослідницьких умінь і формування міждисциплінарних зв'язків між суспільними науками.

Навчальне проєктування – «самостійно розроблений чи виготовлений продукт навчальної діяльності учня (учнів), що визначається суб'єктивною чи об'єктивною новизною, виконаний в умовах керування й консультування вчителя» [4]. Тобто навчальне проєктування передбачає вирішення проблемних завдань із реальними чи змодельованими практичними результатами, що мають практичну або наукову цінність.

Застосування навчального проєктування під час підготовки політологів передбачає не лише опис актуальної проблеми, а й проведення дослідницької роботи (формувати гіпотези, збирати інформацію); використання міждисциплінарних підходів для аналізу проблеми; орієнтування на запланований результат дослідження (аналітичний звіт, презентація, публікація тощо); участь в обговореннях з урахуванням власних помилок і досягнень при розробці проєкту, що дає змогу розвинути не лише аналітичні здібності, а й навички командної роботи, самокритичності та публічного представлення результатів, які є ключовими для сучасного політолога.

Використання навчального проєктування впливає на розвиток усіх компонентів дослідницької компетентності підготовки політологів, які визначаються освітніми професійними програмами, а саме: мотиваційного (дослідник здійснює дослідження з власної ініціативи), когнітивного (дослідник у процесі реалізації проєкту поглиблює теоретичні знання), методологічного (дослідник індивідуально обирає методи дослідження та способи їх застосування), аналітичного (дослідник самостійно здійснює інтерпретацію результатів дослідження), комунікативного (дослідник публічно презентує результати дослідження або комунікує в процесі передачі матеріалів дослідження), етичного (дослідник дотримується норм академічної доброчесності).

Проєктна діяльність, яку здійснюють здобувачі вищої освіти, формує політичну й громадянську ідентичність студентів, розвиває їхні ціннісні орієнтири, а також має ключове

значення для професійного становлення й розвитку активної громадянської участі. У сучасних умовах навчальні проєкти політологів можуть мати формат польового дослідження (проведення анкетування й обробка результатів), моделювання (проведення дебатів чи створення передвиборчих програм), аналітичної роботи (на замовлення політичної сили/громадської організації/місцевих органів влади чи з власної ініціативи), підготовки до участі в конкурсі студентських наукових робіт, олімпіади чи наукової конференції, відеоблогу, подкасту чи каналу в соціальних мережах з тем політології тощо. Характерною особливістю сучасних навчальних проєктів з політології є їх мобільність, що проявляється в урахуванні актуальних проблем сьогодення та можливості залучення для їх вирішення учасників поза академічною спільнотою одного навчального закладу.

Реалізація навчального проєкту з політології – це не лише створення кінцевого продукту чи проведення дослідження. Створення навчального проєкту передбачає виконання поставленого завдання за алгоритмом, що переважно складається з мотиваційно-цільового, аналітично-дослідницького, практико-технологічного та рефлексивно-презентаційного етапів [7]. Кожний етап проєктної діяльності передбачає системну інтеграцію педагогічних, методологічних, управлінських і рефлексійних практик, що є основою для формування дослідницької компетентності майбутнього фахівця (див. рис. 1).

Перший етап навчального проєктування передбачає формування мотиваційного й когнітивного компонентів дослідницької компетентності. Здобувачі вищої освіти обирають актуальну політичну чи соціально-політичну проблему, формулюють дослідницькі питання, уточнюють мету, об’єкт, предмет дослідження, формулюють завдання й гіпотезу, визначають обсяг дослідження та його формат. Саме на цьому етапі в здобувачів вищої освіти формується початкова рефлексія, що спонукає до розвитку взаємодії між поставленою проблемою, перебігом дослідження та кінцевим результатом.

На етапі теоретичного обґрунтування формується пізнавальна й інформаційна бази дослідження. Здобувачі вищої освіти працюють із класичною та сучасною політологічною

Рис. 1. Етапи реалізації навчального проєктування

літературою, знайомляться з відповідними теоріями й концепціями, досліджують статистичні дані, аналітичні звіти, нормативні документи тощо. На цьому етапі особливо важливо сформувати теоретичну базу дослідження; визначити основні категорії й концепції, які будуть використовуватися в процесі дослідження; здійснити аналітичний огляд використаної літератури й інформаційних джерел; обґрунтувати теоретичні підходи, що будуть використовуватися в процесі дослідження. Другий етап навчального проєктування передбачає розвиток інформаційної грамотності й пошуково-аналітичного мислення як складових інформаційної та дослідницької компетентностей [9].

Третій етап, етап методичного планування, сприяє формуванню методологічного й технологічного компонентів дослідницької компетентності. На цьому етапі обираються кількісні та якісні методи дослідження; розробляється інструментарій дослідження (анкети, категорії контент-аналізу, питання інтерв'ю тощо); формується вибірка дослідження й визначаються методи обробки даних. При дослідженні політичних процесів здобувачі вищої освіти можуть використовувати комбінований підхід до планування дослідження, зокрема анкетування поєднується з аналізом соціальних мереж і порівнянням зі статистичними даними. Етап методичного планування передбачає чітке розуміння логіки побудови політичного дослідження, обґрунтованість вибору інструментарію його здійснення й важливості формування дослідницької автономії, яка ґрунтується на нормах академічної доброчесності й дотримання дослідницької етики.

Четвертий етап передбачає власне проведення дослідження, яке ґрунтуватиметься на зборі емпіричних даних, їх верифікації, первинному аналізі, формуванні первинних висновків і візуалізації результатів дослідження. Цей етап забезпечує розвиток аналітичних умінь у здобувачів вищої освіти, що реалізується на основі зіставлення та критичного осмислення отриманих результатів із раніше висунутими гіпотезами.

Останній, п'ятий, етап навчального проєктування передбачає повторний аналіз даних, їх перевірку, формулювання висновків, оформлення звіту про результати проведеного дослідження та презентацію проєкту на науковому заході у форматі обговорення чи презентації в іншому форматі (наукова стаття, аналітичний звіт, трансляція в подкасті тощо). Публічна презентація результатів наукової роботи передбачає вдосконалення не лише навички академічного письма, а й логічної аргументації даних, уміння формулювати власну думку та взаємодіяти з аудиторією у форматі питання-відповідь.

Послідовність виконання проєктування в межах навчального заняття чи вивчення освітнього компонента забезпечує поетапне відстежування процесу формування й розвитку дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти спеціальності С2 «Політологія», що відбувається не лише через теоретичне осмислення теорій і практик, а й через здобуття практичних умінь аналітично-дослідницької діяльності.

Формування дослідницької компетентності в здобувачів вищої освіти спеціальності С2 «Політологія» відбувається завдяки реалізації принципу особистісно-орієнтованого навчання (тема дослідження обирається відповідно до мотивації студентів) і створенню ефекту залучення здобувача вищої освіти до реальної участі в процесі вирішення суспільної чи політичної проблеми, що є особливо актуальним в умовах сучасної підготовки висококваліфікованого політолога.

Застосовування навчального проєктування в тих чи інших варіаціях доцільно використовувати в освітніх курсах, де:

- наявна аналітична та прогностична складові, які передбачають інформаційно-аналітичну діяльність здобувачів вищої освіти для збору первинних даних і їх інтерпретації;
- передбачається вивчення основ демократії, громадянського суспільства чи зв'язків з громадськістю, що передбачає розробку публікаційних чи аналітичних матеріалів на тему розвитку громадської участі в процесі прийняття політичних рішень;

• передбачено ознайомлення здобувачів вищої освіти з процесом проведення маркетингових досліджень, менеджментської діяльності, що передбачає створення практичних проєктів дослідження електоральної поведінки та вироблення моделей впливу/протидії впливу на свідомість громадян.

Різні форми навчального проєктування покликані формувати в здобувачів вищої освіти практичні навички з аналізу політичних подій, розробки варіантів вирішення політичних криз чи конфліктів; дає змогу змоделювати роботу державних органів влади чи політичних сил під час прийняття політичних рішень, ведення переговорів чи дебатів; формує навички проведення опитування громадської думки чи пошуку й обробки інформації в друкованих засобах інформації; сприяє формуванню навички написання аналітичних матеріалів для органів державної влади чи інформаційних матеріалів для політичних і громадських організацій тощо.

Дослідження розвитку дослідницьких умінь серед здобувачів вищої освіти спеціальності С2 «Політологія» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка показало, що здобувачі вищої освіти мають високий рівень інтересу до дослідницької діяльності (див. рис. 2), а навчальний процес в університеті сприяє розвитку дослідницьких умінь на 85,7% (див. рис. 3).

Згідно з опитуванням, 35,7% здобувачів вищої освіти відзначають, що активно займаються дослідницькою роботою на практичних/семінарських заняттях і під час виконання завдань самостійної роботи, а 14,3% опитаних відмітили, що самостійно й цілеспрямовано працюють над розвитком своїх дослідницьких умінь під час самоосвіти чи неформальної освіти. 50% здобувачів вищої освіти, що взяли участь в опитуванні, відмітили, що найбільше можливостей для реалізації своїх дослідницьких умінь їм дає підготовка наукових робіт і проєктів, яка здійснюється в межах участі в конкурсах наукових робіт (див. рис. 4).

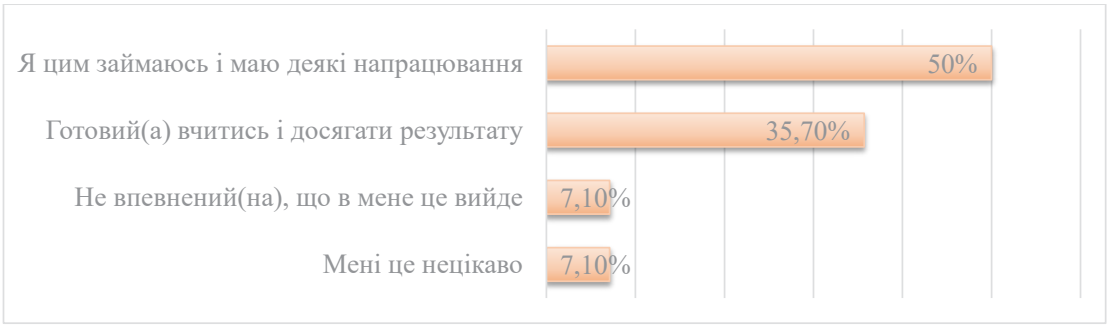

Рис. 2. Рівень інтересу здобувачів вищої освіти до дослідницької роботи під час навчального процесу

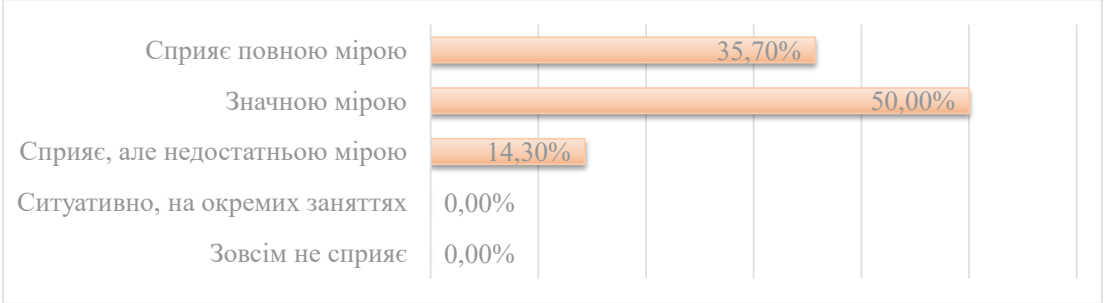

Рис. 3. Рівень розвитку дослідницьких умінь у здобувачів вищої освіти під час навчального процесу

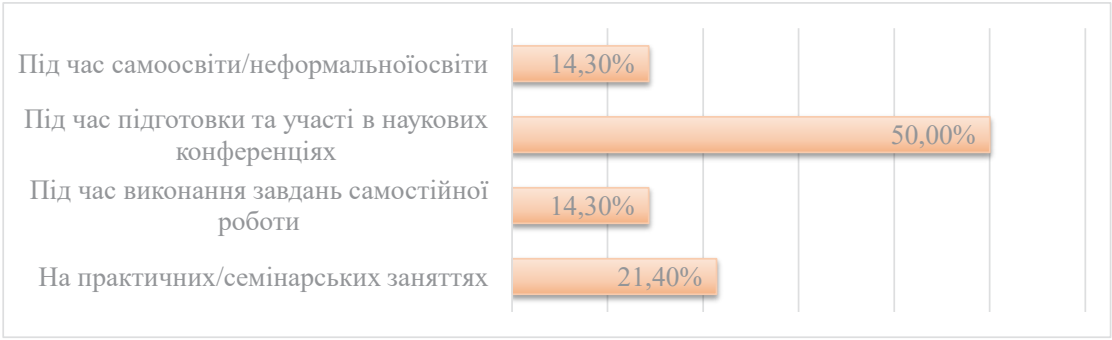

Рис. 4. Можливості для розвитку дослідницьких умінь здобувачів вищої освіти під час навчального процесу

Дослідження підтверджує необхідність активного використання навчального проєктування під час навчального процесу для розвитку дослідницьких компетентностей майбутнього політолога.

Використання навчального проєктування направлене на підвищення рівня сформованості дослідницької компетентності в здобувачів вищої освіти, зокрема на зростання вміння працювати з джерелами інформації, використання кількісних і якісних методів наукового дослідження, розвиток аналітичних здібностей, критичного мислення та презентування результатів дослідження. Крім цього, навчальне проєктування впливає на розвиток soft skills (наприклад, уміння продукувати якісні дослідницькі завдання; орієнтуватися в міждисциплінарних підходах для вирішення поставлених завдань; формування культури командної роботи; уміння інтерпретувати результати дослідження, уникаючи емоційної оцінки та маніпуляцій ззовні). У широкому розумінні soft skills студента-політолога – це time-management (уміння планування дослідження та дотримання графіків його виконання); цифрова грамотність (уміння використовувати сучасні цифрові технології (Google Forms, Canva, Power BI, Zoom, Chat GPT)), критичне мислення (уміння аналізувати політичні рішення й давати критичну оцінку подій), публічні виступи (презентування й захист результатів дослідження), командна робота та лідерські якості (робота в малих дослідницьких групах і модерація дослідницької роботи).

Однак поряд із позитивними прикладами використання навчального проєктування варто враховувати, що за відсутності контролю за перебігом реалізації проєкту з боку викладача, недотримання послідовності його виконання, порушення принципів колективної роботи й академічної доброчесності виникають ризики не лише для результатів самого проєкту, а й для формування в здобувачів негативних вражень від дослідницької роботи, що може вплинути на їхні теоретичні й практичні дослідницькі вміння.

Розглянемо детальніше можливі негативні ризики використання навчального проєктування під час вивчення освітніх компонентів:

Під час реалізації навчального проєкту варто пам’ятати про можливість відсутності базових даних з теми дослідження, а тому можливим є лише здійснення поверхового аналізу, що містить ризик політичної упередженості.

При моделюванні політичних подій у здобувачів вищої освіти може виникнути уявлення про можливість «коригування» своїх дій під час важливих зустрічей чи переговорів, а тому потрібно чітко наголошувати, що моделювання на заняттях – це ігровий процес, він лише наближений до реальних подій, а не є їм тотожним.

Потрібно враховувати, що при навчальному моделюванні важливу роль відіграє розподіл ролей для реалізації дослідження. Командна робота є ключовою для ефективного дослідження, а тому потрібно забезпечити рівний рівень участі членів команди в проведенні дослідження та мінімізувати домінування в дослідженні окремих його учасників.

Недостатнє розуміння проблеми, що досліджується, надмірна політизація навчально-дослідницької групи або ж суб'єктивізм окремих її учасників може призвести до проблеми об'єктивності отриманих результатів.

Недостатня мотивація учасників дослідницької групи призводить до формальної реалізації дослідження або до «імітації» дослідницької діяльності.

Важливим є врахування змісту дослідження, а не форма його презентації.

Брак методичної підтримки для використання навчального проєктування на заняттях.

Незважаючи на наявні ризики при використанні навчального проєктування під час вивчення освітніх компонентів, зазначимо, що навчальне проєктування є ключовим інструментом для формування дослідницької компетентності майбутнього політолога, адже забезпечує перехід від пасивного засвоєння знань до активного їх використання в умовах, наближених до реальної професійної діяльності.

Висновки. Отже, навчальна проєктна діяльність розвиває навички, які потрібні в політичному консалтингу, журналістиці, державному управлінні й у роботі в громадському секторі, оскільки не лише активізує пізнавальну діяльність здобувачів вищої освіти спеціальності С2 «Політологія» під час вивчення освітніх компонентів, а й формує основу для формування практичних умінь майбутніх фахівців.

Формування дослідницької компетенції майбутнього політолога є стратегічним завданням сучасної вищої освіти, що зумовлено потребою висококваліфікованих фахівців, які здатні не лише орієнтуватися у швидкоплинному політичному процесі, а й здійснювати глибинний аналіз політичних подій, прогнозувати зміни на регіональному та глобальному рівнях і приймати рішення. У цьому контексті використання навчального проєктування дає змогу поєднати академічну теорію, емпіричні дослідження та професійну діяльність.

Література:

1. Бержанір А. Л., Ящук Т. А. Теоретичні засади формування навичок проєктної діяльності у здобувачів вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Педагогіка».* 2025. № 1(41). С. 705–714. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1(41)-705-714.

2. Криворучко І. І. Зміст поняття «дослідницька компетентність» у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Державне управління», «Право», «Економіка», «Психологія», «Педагогіка».* 2022. № 6(8) С. 174–183. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-174-183.

3. Мачинська Н. І. Навчальне проектування як чинник розвитку особистості у контексті акмеологічного підходу. *Проблеми освіти: збірник наукових праць.* Вип. 84. Житомир-Київ, 2015. С. 226–232. URL: https://eprints.zu.edu.ua/18171/1/%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf.

4. Мірошник С. І. Теоретичні основи навчальної проєктної діяльності учнів. *Народна освіта : електронне наукове фахове видання.* 2014. № 2(23). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2383.

5. Пасько О., Бондаренко Н. Навчальне проєктування: принципи, задачі, моделі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2022. Вип. 3. С. 49–59. DOI: https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-3-49-59.

6. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/052-Politolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf.

7. Стукало О. Засоби проєктування в освіті: критерії ефективності. *Вища освіта України.* 2024. № 2(2024). С. 45–52. DOI: https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.2(93).05.

8. Франчук Т. Й., Мозолюк О. М. Проєктування розвитку національної, громадянської ідентичності, самоідентичності здобувача освіти в структурі компетентнісної освіти. *Іван*

Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія «Філологічна». 2021. Вип. 18. С. 129–136. DOI: https://doi.org/10.32626/2309-7086.2021-18-2.129-136.

9. Франчук Т. Й., Рарицький О. А. Освітологічний контекст формування інформаційної компетентності здобувачів освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2022. Вип. 32(1-2022). С. 95–107. DOI: https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-32-95-107.

10. Щербань І., Савченко В. Сутність поняття «дослідницька компетентність» у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи.* 2021. Вип. 2. С. 240–247. DOI: https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.250436.

References:

1. Berzhanir, A.L., & Yashchuk, T.A. (2025). Teoretychni zasady formuvannia navychok proiektnoi diialnosti u zdobuvachiv vyshchoi osvity [Theoretical basis for the formation of project activity skills in higher education students]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia «Pedahohika», 1(41), 705–714. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1(41)-705-714 [in Ukrainian].

2. Kryvoruchko, I.I. (2022). Zmist poniattia "doslidnytska kompetentnist" u vitchyznianii ta zarubizhnii literaturi [contents of the concept of "research competence" in domestic and foreign literature]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Serii "Derzhavne upravlinnia", "Pravo", "Ekonomika", "Psykholohiia", "Pedahohika"*, *6(8)*, 174–183. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-174-183 [in Ukrainian].

3. Machynska, N.I. (2015). Navchalne proiektuvannia yak chynnyk rozvytku osobystosti u konteksti akmeolohichnoho pidkhodu [Educational project design as a factor of personal development in the context of the acmeological approach]. Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats, 84, 226–232. Retrieved from: https://eprints.zu.edu.ua/18171/1/%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf [in Ukrainian].

4. Miroshnyk, S.I. (2014). Teoretychni osnovy navchalnoi proiektnoi diialnosti uchniv [Theoretical foundations of students' educational project activity]. Narodna osvita, 2(23). Retrieved from: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2383 [in Ukrainian].

5. Pasko, O., & Bondarenko, N. (2022). Navchalne proiektuvannia: pryntsypy, zadachi, modeli [Educational design: principles, problems, models]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky, (3), 49–59. https://doi.org/10.31494/2412-9208-2022-1-3-49-59 [in Ukrainian].

6. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021). Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 052 "Politolohiia" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [On approval of the higher education standard for specialty 052 "Political Science" for the first (bachelor's) level of higher education]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/052-Politolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf [in Ukrainian].

7. Stukalo, O. (2024). Zasoby proiektuvannia v osviti: kryterii efektyvnosti [project tools in education: criteria of effectiveness]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 2, 45–52. https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.2(93).05 [in Ukrainian].

8. Franchuk, T.Y., & Mozoliuk, O.M. (2021). Proiektuvannia rozvytku natsionalnoi, hromadianskoi identychnosti, samoidentychnosti zdobuvacha osvity v strukturi kompetentnisnoi osvity [Designing the development of national and civic identity and self-identity of learners within the structure of competency-based education]. Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita. Seriia: Filolohichna, 18, 129–136. https://doi.org/10.32626/2309-7086.2021-18-2.129-136 [in Ukrainian].

9. Franchuk, T.Y., & Rarytskyi, O.A. (2022). Osvitolohichnyi kontekst formuvannia informatsiinoi kompetentnosti zdobuvachiv osvity [Educalogicalcontext of forming the information competence of applicants for education]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka, 32, 95–107. https://doi.org/10.32626/2309-9763.2022-32-95-107 [in Ukrainian].

10. Shcherban, I., & Savchenko, V. (2021). Sutnist poniattia "doslidnytska kompetentnist" u vitchyznianii ta zarubizhnii literaturi [The essence of the concept "research competence" in national and foreign literature]. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly*, *2*, 240–247. https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.250436 [in Ukrainian].

Lesia Ruda, Vasyl Chabanov. Formation of Research Competence in Future Political Scientists through Educational Project-Based Learning

The article is devoted to the theoretical justification of the formation of research competence of future political scientists by means of initial design, which is a response to the requirements for the professional training of political science specialists, who must possess not only theoretical knowledge, but also the ability to think analytically, critically assess situations, and model practical recommendations for solving specific problems.

The formation of research competence, as an integral characteristic of the professional training of a political scientist, is realized through the integration of theoretical knowledge and practical skills, which is ensured through the use of educational design during the educational process.

The study showed that almost 50% of higher education students majoring in C2 "Political Science" develop their research skills by participating in scientific competitions and projects, while another 50% of students noted that they engage in research work during classroom sessions, independent work, or while obtaining non-formal/informal education. The results of the study show that the systematic use of educational design in the educational process contributes to increasing the level of research competence among students majoring in C2 "Political Science".

The materials of the publication can be used in improving educational and work programs, developing methodological recommendations, and introducing innovative forms of organizing the educational process in training specialists in the specialty C2 "Political Science".

Key words: *research activity, research competence, educational project-based learning, soft skills, integration of theory and practice.*

Відомості про авторів:

Руда Леся – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Чабанов Василь – кандидат філософських наук, доцент кафедри політології та філософії, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.

Дата першого надходження статті до видання: 02.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 327.88:070(477:470)]:316.658.4”2025”
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-35

Анна Руднєва
ORCID: 0000-0003-4113-8332

Юлія Мальована
ORCID: 0000-0003-0334-2412

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РФ ПРОТИ УКРАЇНИ У 2025 РОЦІ: АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ НАРАТИВІВ І ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ВПЛИВУ

У статті здійснено аналіз ключових наративів і психологічних механізмів інформаційної війни рф проти України у 2025 році. Досліджено сучасний етап гібридного конфлікту, акцентуючи увагу на системному використанні пропагандистських наративів, які апелюють до базових психологічних механізмів страху, тривоги, утоми й безпорадності. Особлива увага приділена наративам «мир будь-якою ціною», загрозі застосування ядерної зброї, маніпуляціям навколо Запорізької АЕС і делегітимації української суб’єктності. Проаналізовано вплив цих наративів на внутрішню й міжнародну аудиторії, а також на політичні рішення й суспільні настрої. Дослідження демонструє, що ефективність інформаційної агресії рф забезпечується не окремими повідомленнями, а їх інтеграцією в цілісну систему психологічного впливу. Результати роботи можуть бути використані для розроблення стратегій протидії дезінформації, посилення інформаційної безпеки й формування власних комунікаційних стратегій України.

Ключові слова: *інформаційна війна, наративи, психологічні механізми впливу, пропаганда, гібридні конфлікти, дезінформація, стратегічні комунікації, інформаційна безпека.*

Вступ. Повномасштабна війна рф проти України, що триває з 2022 року, актуалізувала нові виміри гібридного протистояння, у межах якого інформаційна війна посідає ключове місце. У 2025 році інформаційно-психологічний компонент агресії рф набув особливої інтенсивності, зосереджуючись не лише на дискредитації української державності, а й на формуванні міжнародного дискурсу щодо так званих «мирних домовленостей», зниження рівня підтримки України з боку партнерів і нав’язування образу «втоми від війни».

Особливістю сучасного етапу інформаційної війни є системне використання наративів, що апелюють до базових психологічних механізмів страху, тривоги, невизначеності й безсилля. Зокрема, рф активно маніпулює загрозою застосування ядерної зброї, а також темою безпеки Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС), використовуючи їх як інструменти психологічного тиску як на українське суспільство, так і на міжнародну спільноту. Такі наративи спрямовані на формування атмосфери постійної небезпеки, що має на меті схилити Україну до поступок у переговорному процесі та легітимізувати агресивні дії рф у глобальному інформаційному просторі.

Матеріал і методи дослідження. У науковому дискурсі останніх років інформаційна війна розглядається як складова гібридних конфліктів, у межах яких поєднуються політичні, психологічні, медійні й технологічні інструменти впливу. Дослідники акцентують увагу на ролі наративів як ключових одиниць інформаційного впливу, здатних формувати колективні уявлення, емоційні реакції та політичні установки масової аудиторії. Так, С. Залкін, С. Сідченко, К. Хударковський, О. Ревін, В. Бєлімов, Д. Свистунов здійснили аналіз наративів інформаційної війни рф проти України за стандартами НАТО [3].

© А. Руднєва, Ю. Мальована, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Г. Петришин досліджує еволюцію засобів, методів і динаміку наративів інформаційної війни рф, як саме змінювався контент пропаганди з початку російської агресії до сьогодення, включно з використанням фейків, мемів і дезінформації в цифровому просторі, як інструмента впливу на громадську думку [10]. Аналіз інтернет-медіа за березень 2025 року, здійсненого І. Мищаком, показує, що російські наративи отримують масштабне віддзеркалення в закордонній пресі, зокрема щодо мирних домовленостей і ходу війни. Автор наголошує на тому, що це сприяє поширенню проросійських трактувань навіть серед іноземних аудиторій, що посилює психологічний ефект пропаганди [7].

Вплив інформаційної війни на суспільну свідомість розглядає Н. Воробець, зокрема те, як російська пропаганда спрямована на роз'єднання українського суспільства, підрив демократичних цінностей і національної ідентичності [1].

Л. Мильченко досліджує інформаційний вплив російських ЗМІ як засіб гібридної війни проти України. Авторка зазначає про стабільність і відтворюваність ключових пропагандистських наративів російських медіа, які не зазнають принципових змін і не зникають з інформаційного порядку денного. Натомість відбувається їх систематичне посилення шляхом інкорпорації нових смислових меседжів, а також варіювання пріоритетності подання залежно від актуального інформаційного контексту. Зокрема, внутрішні події в Україні використовуються як інформаційні приводи для актуалізації та ретрансляції повідомлень, що корелюють із визначеними кремлівськими наративами. У разі відсутності таких приводів вони штучно формуються шляхом цілеспрямованого поширення дезінформації та фабрикації фейкових повідомлень [6].

Водночас недостатньо систематизованими залишаються питання поєднання наративного аналізу з вивченням психологічних механізмів впливу, особливо в контексті новітніх тенденцій 2025 року, пов'язаних із дискурсом миру, ядерного шантажу й енергетичної безпеки.

Метою статті є аналіз ключових наративів і психологічних механізмів інформаційної війни російської федерації проти України на сучасному етапі. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати основні наративи, що використовуються рф у 2025 році; охарактеризувати психологічні механізми впливу; окреслити політичні наслідки цих наративів для України та міжнародної спільноти.

У статті використано аналіз публікацій російських і міжнародних ЗМІ, дослідження психологічних механізмів впливу на аудиторію та огляд експертних звітів і досліджень аналітичних центрів. Такий підхід дав змогу визначити ключові наративи рф проти України, оцінити їх повторюваність, взаємозв'язки та психологічний ефект, а також зрозуміти політичні й міжнародні наслідки інформаційної війни.

Результати та обговорення. У сучасних гібридних конфліктах наративи є не лише засобом передачі інформації, а й інструментом формування колективних уявлень, емоційних реакцій і політичних рішень. В інформаційній війні російської федерації проти України наративи виконують функцію довготривалого психологічного впливу, спрямованого на зміну ставлення суспільства до війни, відповідальності агресора та допустимості політичних компромісів.

Аналіз інформаційного простору свідчить, що рф використовує взаємопов'язані наративні комплекси, які адаптуються до військово-політичної динаміки та міжнародного контексту. Їх характерною ознакою є апеляція до базових психологічних потреб – безпеки, стабільності й передбачуваності – з метою формування відчуття безвиході та виснаження.

Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки презентував у 2025 році нове дослідження «Антиєвропейські наративи Кремля: мапа інформаційних загроз для України», у якому вивчено, російська пропаганда намагається перешкоджати європейській інтеграції

України, демонструючи, як маніпуляції Кремля використовуються для впливу на громадську думку в ЄС і щодо підтримки України партнерами. Зокрема, дослідження фокусується на аналізі п'ятьох основних наративів пропаганди, які є складовою офіційної риторики РФ, серед яких – «Україна – маріонетка в руках Заходу», «Західним елітам вигідна війна в Україні», «Країни Європи претендують на території України», «Європа духовно занепала», «Європейський Союз приречений на розпад» [8]. Аналіз зазначених наративів є важливим для розуміння міжнародного виміру інформаційної війни рф.

Також 29 серпня 2025 року відбувся міжнародний форум «Інформаційна війна: від спротиву до стійкості», організаторами якого виступили ГУР МО України й Інститут національної стійкості та безпеки. На форумі зазначено, що однією зі стратегічних цілей кремля є прагнення створити картину «втоми від війни», відповідно, російські наративи, які підкріплюють російську пропаганду, такі: «корупція в Україні», «допомога розкрадається», «санкції шкодять вам більше, ніж Росії». Ще одним завданням інформаційного впливу є конструювання образу війни як нібито оборонної або вимушеної. У цьому контексті російська федерація активно транслює твердження про «провокаційну роль НАТО» та власну участь у збройному протистоянні як «боротьбу за мир». Подібні наративи спрямовані на зміну інтерпретації причин війни в міжнародному дискурсі та створення підґрунтя для пом'якшення санкційного тиску й відновлення політико-економічної взаємодії з Москвою [5].

Інформаційна війна проти України водночас підсилюється делегітимізацією демократії та прагненням розколоти союзників. У стратегічних розрахунках російського керівництва поразка України розглядається як можлива лише за умови фрагментації західної коаліції підтримки. У зв'язку з цим рф системно використовує інформаційні інструменти з метою послаблення єдності між державами – членами ЄС, а також загострення розбіжностей у трансатлантичних відносинах. У межах цього наративу поширюються меседжі про нібито експлуатацію європейських країн Сполученими Штатами та про загрозу втягування Європи у війну через участь у структурах НАТО.

Наратив «мир будь-якою ціною» та механізм нав'язаної безпорадності. Одним із центральних у 2025 році є наратив так званого «неминучого миру», який просувається через меседжі про «втому від війни», «відсутність альтернатив переговорам» і «необхідність компромісів». Цей наратив активно транслюється як у внутрішньому інформаційному полі України, так і на міжнародну аудиторію.

Психологічно він спирається на механізм нав'язаної безпорадності, коли суб'єкт поступово втрачає віру у можливість впливати на події. Повторюваність повідомлень про нібито безальтернативність поступок формує зниження мотивації до опору, толерантність до втрати суверенних позицій і прийняття зовнішнього тиску як «раціонального вибору».

У політичному вимірі цей наратив виконує функцію легітимації агресії та перекладання відповідальності за тривалість війни на жертву, що є типовою рисою інформаційно-психологічних операцій. На тлі затяжного характеру війни та зростання її ресурсної вартості воєнна тематика дедалі частіше використовується як інструмент інформаційного маніпулювання. Для зовнішніх аудиторій просуваються меседжі про нібито необхідність примушення України до компромісних домовленостей із російською федерацією, навіть без повноцінного врахування її суб'єктної позиції, під аргументом «неприйнятних утрат» для західних держав. Такі наративи спрямовані на формування політичного й суспільного тиску на міжнародних партнерів України з метою просування ідеї «швидкого миру», що, своєю чергою, підриває послідовність і сталість політики безумовної підтримки України.

Центр стратегічних комунікацій виділяє головні меседжі російської пропаганди в інформаційній війні на 2025 рік, які спрямовані саме на ідею «швидкого миру», а саме:

1. «Москва прагне миру, а Київ – вічної війни до останнього українця».
2. «Зараз Україна має шанс закінчити війну і неодмінно мусить ним скористатись».
3. «Переговори про мир вже тривають, а Зеленський хоче їх зірвати».
4. «Україна знаходиться у безвиході, а отже, має беззастережно прийняти ті умови, які їй запропонують».
5. «Україні потрібно негайно провести вибори, тому що вище керівництво країни втратило легітимність, а в країні – диктатура» [9].

Маніпулятивний характер зазначених інформаційних меседжів не викликає сумнівів, як і їх спрямованість на реалізацію чітко окреслених військово-політичних інтересів російської федерації. Ідеться насамперед про спробу примусити Україну до погодження на тимчасове припинення бойових дій за відсутності реальних і дієвих гарантій безпеки. У такому сценарії збройні сили рф, зазнавши значних втрат, а також російська економіка, обтяжена масштабними воєнними витратами, отримують стратегічну паузу для відновлення ресурсного потенціалу. Водночас Україна ризикує опинитися в ситуації, подібній до періоду після підписання Мінських домовленостей, які не забезпечили ні деокупації захоплених територій, ні встановлення сталого миру. При цьому нинішні вимоги кремля є суттєво жорсткішими, а їх можливе виконання створює умови для зниження обороноздатності України та підвищує ймовірність повторної агресії з боку російської федерації.

Ядерний шантаж як інструмент колективного страху. Окреме місце в структурі російських наративів посідає маніпуляція загрозою застосування ядерної зброї. Регулярні інформаційні вкиди щодо «ядерної відповіді», «ескалації» або «непередбачуваних наслідків» використовуються як засіб формування хронічного страху.

Психологічний механізм цього наративу ґрунтується на активації екзистенційної тривоги, яка знижує здатність до раціонального аналізу та підвищує схильність до прийняття нав'язаних рішень. В умовах постійного нагадування про катастрофічні сценарії суспільство стає більш чутливим до меседжів про необхідність поступок заради «збереження життя». Політично цей наратив спрямований не лише на Україну, а й на західні демократії, з метою зменшення військової та політичної підтримки.

Окремим напрямом інформаційного впливу є спекулятивне використання тематики Запорізької атомної електростанції. У межах цього підходу російські пропагандистські ресурси систематично поширюють твердження про нібито загрозливі дії України на території ЗАЕС, приписуючи їй відповідальність за потенційні техногенні ризики, зокрема можливість ядерної катастрофи або використання об'єкта як інструмента тиску. Такі інформаційні конструкції спрямовані на зміну фокусу відповідальності в міжнародному дискурсі та формування в зовнішніх аудиторій уявлення про Україну як джерело небезпеки для регіональної й глобальної безпеки, а не як сторону, що зазнала збройної агресії. Фейки про атаку ядерних об'єктів військовими ЗСУ є частиною російського ядерного шантажу [11].

Запорізька АЕС як символ контрольованої загрози. Маніпуляції навколо Запорізької атомної електростанції формують окремий наративний кластер, що поєднує теми екологічної, гуманітарної та глобальної безпеки. Російська федерація позиціонує себе як «сторону, що контролює ситуацію», водночас створюючи інформаційний фон постійної загрози катастрофи. Цей наратив базується на механізмі керованої тривоги, коли загроза постійно актуалізується, але не реалізується, утримуючи аудиторію в стані психологічного напруження. У такому стані суспільна думка стає більш сприйнятливою до зовнішнього тиску та політичних ультиматумів.

У міжнародному контексті наратив ЗАЕС використовується як аргумент для посилення закликів до «замороження конфлікту» й переговорів, що відповідає стратегічним інтересам рф. Таким чином, рф намагається тиснути на міжнародну спільноту через «ядерний шантаж», вплив на МАГАТЕ й Р. Гроссі, який у вересні 2025 році зустрівся з Путіним з нагоди 80-ї

річниці атомної промисловості рф [2]. Відповідно, російська пропаганда використала у своїх цілях цей візит очільника МАГАТЕ до рф як привід заявити про його підтримку.

Делегітимація української суб'єктності й зсув відповідальності. Ще одним важливим елементом є наратив про «несамостійну Україну», яка нібито перебуває під зовнішнім управлінням. Такий дискурс супроводжується твердженнями про «маріонеткову владу» та «відсутність суверенного вибору».

За даними Центру стратегічних досліджень, у 2014 році просувався наратив про «хунту», тепер – про «нелегітимного узурпатора Зеленського», який нібито свавільно заборонив вибори й хоче воювати «до останнього українця», щоб якнайдовше зберегти владу. Якщо у 2014 році Росія запевняла, що Україна – це неспроможна держава, якою керують озброєні угруповання «нацистів», то тепер – що Зеленський буцімто «перетворив країну на концтабір», який не варто захищати [9].

Важливим елементом інформаційного впливу є наратив, у межах якого Україна подається як держава, позбавлена політичної суб'єктності й здатності до самостійного ухвалення рішень. Найвиразніше це простежується в пропагандистських повідомленнях, де українському керівництву приписується відсутність власної політичної лінії та залежність від рішень західних партнерів. Згідно з оцінками аналітичних центрів, подібне фреймування спрямоване на підрив довіри до України як усередині країни, так і на міжнародному рівні шляхом конструювання образу «недемократичного управління» та нав'язування уявлення про нібито зовнішньо зумовлену, квазіколоніальну модель державності.

З психологічної точки зору, зазначений наратив активує механізми знецінення й дегуманізації, що знижує рівень емпатії до України як суб'єкта міжнародних відносин і, відповідно, послаблює готовність зовнішніх аудиторій підтримувати політичні рішення, спрямовані на її підтримку.

Особливістю інформаційної війни рф є не ізольоване використання окремих наративів, а їх поєднання в цілісну систему психологічного впливу. Наративи миру, ядерної загрози, ЗАЕС і делегітимації української суб'єктності взаємодіють, підсилюючи одне одного. У сукупності вони формують інформаційно-психологічне середовище, у якому домінують страх, утома та сумнів, що є сприятливими умовами для політичного тиску й нав'язування вигідних агресору рішень.

Відповідно, задля інформаційної безпеки Україна має продукувати свої сенси та наративи в інформаційному просторі гібридної війни. Так, 24 квітня в межах Kyiv StratCom Forum 2025 відбулася тематична панель «Інформаційна війна: координація багаторівневої оборони» [4]. Матеріали панельної дискусії та результати профільного дослідження засвідчують, що інформаційна війна, яку веде російська федерація, інтегрована в її ширшу систему безпекових підходів. У цьому контексті наголошується на необхідності для України зосереджуватися не лише на спростуванні дезінформації та захисті фактологічної істини, а й на розробці проактивних стратегій стратегічних комунікацій, спрямованих на утримання контролю над ключовими смисловими рамками, зокрема над інтерпретацією поняття миру.

Висновки. Аналіз засвідчує, що інформаційна війна рф проти України сьогодні має системний і багаторівневий характер, поєднуючи політичні, медійні та психологічні інструменти впливу. Ключову роль у цій війні відіграють наративи, які функціонують як механізми довготривалого формування суспільних уявлень, емоційних реакцій і політичних установок як всередині України, так і за її межами.

Установлено, що ключові наративи у 2025 році – «мир будь-якою ціною», ядерна загроза та маніпуляції навколо ЗАЕС, а також делегітимація української суб'єктності – апелюють до страху, утоми й екзистенційної тривоги, посилюючи ефект психологічного тиску.

Їх поєднання сприяє зниженню рівня критичного мислення, нормалізації агресивної політики рф і формуванню сприйняття політичних поступок як неминучих.

Узагальнюючи, варто зазначити, що ефективність російських інформаційно-психологічних операцій забезпечується не окремими меседжами, а їх інтеграцією в цілісну систему впливу. Усвідомлення структури цих наративів і механізмів є необхідною передумовою для розроблення стратегій протидії інформаційній агресії та посилення інформаційної безпеки України, що представляє для нас перспективи подальших досліджень.

Література:

1. Воробець Н. Інформаційна війна Росії проти України: динаміка впливу на суспільну свідомість і виклики для національного становлення. Вісник Прикарпатського університету. *Серія «Політологія».* 2023. № 15. С. 18–25. DOI: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-1-3.

2. Гроссі зустрівся з Путіним з нагоди 80-ї річниці атомної промисловості РФ – у МЗС відреагували. *УКРІНФОРМ*.URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/4040844-grossi-zustrivsa-z-putinim-z-nagodi-80i-ricnici-atomnoi-promislovosti-rf-u-mzs-vidreaguvali.html (дата звернення: 23.12.2025).

3. Залкін С., Сідченко С., Хударковський К., Ревін О., Бєлімов В., Свистунов Д. Системний аналіз наративів інформаційної війни Російської Федерації проти України за стандартами НАТО. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2025. № 3(85). С. 93–102. DOI: https://doi.org/10.30748/zhups.2025.85.12.

4. Інформаційна війна та протидія російським наративам – одна з ключових тем Kyiv StratCom Forum 2025. *Міністерство культури України.* URL: https://mcsc.gov.ua/news/informaczijna-vijna-ta-protydiya-rosijskym-naratyvam-odna-z-klyuchovyh-tem-kyiv-stratcom-forum-2025/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 23.12.2025).

5. Кондратюк В. Плани та наміри російських спецслужб щодо інформаційного впливу на демократичний світ. *Детектор медіа.* URL: https://detector.media/infospace/article/243751/2025-09-01-plany-ta-namiry-rosiyskykh-spetssluzhb-shchodo-informatsiynogo-vplyvu-na-demokratychnyy-svit/ (дата звернення: 23.12.2025).

6. Мильченко Л. Інформаційний вплив російських ЗМІ як засіб гібридної війни проти України. *Вісник Книжкової палати.* 2021. № 10. С. 8–16. DOI: https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.10(303).8-16.

7. Мищак І. М. Війна росії проти України: аналіз інтернет-медіа (аналітичний огляд зарубіжної преси про події в Україні за 1–31 березня 2025 року). *Україна у відгуках зарубіжної преси.* 2025. Вип. 3(193). С. 6–25.

8. Нове дослідження: «Антиєвропейські наративи Кремля: мапа інформаційних загроз для України». *SPRAVDI.* URL: https://spravdi.org/nove-doslidzhennya-antyyevropejski-naratyvy-kremlya-mapa-informaczijnyh-zagroz-dlya-ukrayiny/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 23.12.2025).

9. Отруйні наративи. Як змінювалась російська стратегія інформаційної війни проти України. *SPRAVDI*. URL: https://spravdi.org/otrujni-naratyvy-yak-zminyuvalas-rosijska-strategiya-informaczijnoyi-vijny-proty-ukrayiny/.

10. Петришин Г. Інформаційна війна росії проти України: еволюція основних засобів, методів та динаміка наративів. *Наукові праці МАУП. Серія «Політичні науки та публічне управління».* 2025. Вип. 1(77). С. 117–128. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-17.

11. Фейки про атаку українських дронів на ЗАЕС є частиною російського ядерного шантажу – ЦПД. *УКРІНФОРМ*. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3945629-fejki-pro-ataku-ukrainskih-droniv-na-zaes-e-castinou-rosijskogo-adernogo-santazu-cpd.html (дата звернення: 23.12.2025).

References:

1. Vorobets, N. (2023). Informatsiina viina Rosii proty Ukrainy: dynamika vplyvu na suspilnu svidomist i vyklyky dlia natsionalnoho stanovlennia [Russia's information war against Ukraine: dynamics of influence on public consciousness and challenges for national formation]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia – Bulletin of the Precarpathian University. Series: Political Science*, 15, 18–25. https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-1-3 [in Ukrainian].

2. Hrossi zustrivsia z Putinym z nahody 80-yi richnytsi atomnoi promyslovosti RF – u MZS vidreahuvaly [Grossi met with Putin on the occasion of the 80th anniversary of the Russian nuclear industry – the Foreign Ministry reacted]. *UKRINFORM*. Retrieved from: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/4040844-grossi-zustrivsa-z-putinim-z-nagodi-80i-ricnici-atomnoi-promislovosti-rf-u-mzs-vidreaguvali.html [in Ukrainian].

3. Zalkin, S., Sidchenko, S., Khudarkovskyi, K., Revin, O., Bielimov, V., Svystunov, D. (2025). Systemnyi analiz naratyviv informatsiinoi viiny Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy za standartamy NATO [Systematic analysis of narratives of the Russian Federation's information war against Ukraine according to NATO standards]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl – Collection of scientific papers of the Kharkiv National Air Force University*, 3 (85), 93–102. https://doi.org/10.30748/zhups.2025.85.12 [in Ukrainian].

4. Informatsiina viina ta protydiia rosiiskym naratyvam – odna z kliuchovykh tem Kyiv StratCom Forum 2025 [Information warfare and countering Russian narratives is one of the key topics of Kyiv StratCom Forum 2025]. *Ministerstvo kultury Ukrainy – Ministry of Culture of Ukraine*. Retrieved from: https://mcsc.gov.ua/news/informaczijna-vijna-ta-protydiya-rosijskym-naratyvam-odna-z-klyuchovyh-tem-kyiv-stratcom-forum-2025/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

5. Kondratiuk, V. Plany ta namiry rosiiskykh spetssluzhb shchodo informatsiinoho vplyvu na demokratychnyi svit [Plans and intentions of Russian special services regarding information influence on the democratic world]. *Detektor media – Media detector*. Retrieved from: https://detector.media/infospace/article/243751/2025-09-01-plany-ta-namiry-rosiyskykh-spetssluzhb-shchodo-informatsiynogo-vplyvu-na-demokratychnyy-svit/ [in Ukrainian].

6. Mylchenko, L. (2021). Informatsiinyi vplyv rosiiskykh ZMI yak zasib hibrydnoi viiny proty Ukrainy [The information influence of Russian media as a means of hybrid war against Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty – Bulletin of the Book Chamber*, 10, 8–16. https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.10(303).8-16 [in Ukrainian].

7. Myshchak, I.M. (2025). Viina rosii proty Ukrainy: analiz internet-media (analitychnyi ohliad zarubizhnoi presy pro podii v Ukraini za 1–31 bereznia 2025 roku) [Russia's war against Ukraine: analysis of the Internet media (analytical review of the foreign press on events in Ukraine for March 1–31, 2025)]. *Ukraina u vidhukakh zarubizhnoi presy – Ukraine in the reviews of foreign press*, 3 (193), 6–25 [in Ukrainian].

8. Nove doslidzhennia: "Antyievropeiski naratyvy Kremlia: mapa informatsiinykh zahroz dlia Ukrainy" [New research: "The Kremlin's Anti-European Narratives: A Map of Information Threats to Ukraine"]. *SPRAVDI*. Retrieved from: https://spravdi.org/nove-doslidzhennya-antyyevropejski-naratyvy-kremlya-mapa-informaczijnyh-zagroz-dlya-ukrayiny/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

9. Otruini naratyvy. Yak zminiuvalas rosiiska stratehiia informatsiinoi viiny proty Ukrainy [Poisonous narratives. How Russia's information strategy changed against Ukraine]. *SPRAVDI.* Retrieved from: https://spravdi.org/otrujni-naratyvy-yak-zminyuvalas-rosijska-strategiya-informaczijnoyi-vijny-proty-ukrayiny/ [in Ukrainian].

10. Petryshyn, H. (2025). Informatsiina viina rosii proty Ukrainy: evoliutsiia osnovnykh zasobiv, metodiv ta dynamika naratyviv [Russia's information war against Ukraine: the evolution of basic tools, methods and the dynamics of narratives]. *Naukovi pratsi MAUP. Politychni nauky ta publichne upravlinnia – Scientific works of the IAPM. Political science and public administration*, 1(77), 117–128. https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-1(77)-17 [in Ukrainian].

11. Feiky pro ataku ukrainskykh droniv na ZAES ye chastynoiu rosiiskoho yadernoho shantazhu – TsPD [Fakes about the attack by Ukrainian drones on the ZNPP are part of Russian nuclear blackmail]. *UKRINFORM*. Retrieved from: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3945629-fejki-pro-ataku-ukrainskih-droniv-na-zaes-e-castinou-rosijskogo-adernogo-santazu-cpd.html [in Ukrainian].

Anna Rudnieva, Yulia Malovana. The Russian Federation's information war against Ukraine in 2025: analysis of key narratives and psychological mechanisms of influence

The article analyzes the key narratives and psychological mechanisms of the Russian Federation's information warfare against Ukraine in 2025. The current stage of the hybrid conflict is examined, with particular emphasis on the systematic use of propagandistic narratives that appeal to fundamental psychological

mechanisms such as fear, anxiety, fatigue, and helplessness. Special attention is given to the narratives of "peace at any cost", the threat of nuclear weapons use, manipulations surrounding the Zaporizhzhia Nuclear Power Plant, and the delegitimization of Ukraine's subjectivity. The impact of these narratives on domestic and international audiences, as well as on political decision-making and public attitudes, is analyzed. The study demonstrates that the effectiveness of Russia's information aggression is ensured not by individual messages, but by their integration into a coherent system of psychological influence. The findings may be used to develop strategies for countering disinformation, strengthening information security, and shaping Ukraine's own strategic communication policies.

Key words: *information warfare, narratives, psychological mechanisms of influence, propaganda, hybrid conflicts, disinformation, strategic communications, information security.*

Відомості про авторів:
Руднєва Анна – кандидатка політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри політології,
Запорізький національний університет.
Мальована Юлія – кандидатка політичних наук, доцентка,
доцентка кафедри політології,
Запорізький національний університет.

Дата першого надходження статті до видання: 27.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 316.34
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-36

Алла Сіленко
ORCID: 0000-0001-9420-0019

ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ У ПОЛІТИКО-ПРАВОВОМУ ВИМІРІ

В статті розглядається цифрова нерівність у політико-правовому вимірі як один із ключових викликів сучасної демократизації та державного управління, оскільки вона безпосередньо впливає на реальну можливість громадян здійснювати свої політичні права та брати участь у врядуванні.

Аргументовано, що нерівномірність доступу до інформаційно-комунікаційних технологій формує асиметрію політичних можливостей, відтворює соціальні розриви та стає чинником політичної маргіналізації окремих груп населення. У цих умовах цифрова нерівність перестає бути лише технічною або соціально-економічною проблемою і набуває статусу системного політичного ризику, що впливає на легітимність державних інститутів, якість демократичних процесів та рівень національної безпеки.

Обгрунтовано, що подолання цифрової нерівності потребує комплексної, цілеспрямованої політики, яка поєднує розвиток цифрової інфраструктури, формування цифрових компетентностей, інклюзивність державних сервісів і посилення демократичних інститутів.

Ключові слова: *цифровізація, цифрова нерівність, цифровий розрив, цифрова нерівність в політико-правовому вимірі, міжнародна цифрова політика.*

Вступ. Актуальність дослідження цифрової нерівності в політико-правовому вимірі зумовлена трансформацією сучасних форм політичної взаємодії, у яких доступ до цифрових технологій стає ключовою передумовою реалізації конституційних прав і свобод громадян. У контексті стрімкої цифровізації державного управління, поширення електронної демократії та розширення інструментів онлайн-участі саме рівень доступу до ІКТ і здатність ними користуватися дедалі більше визначають можливості громадян впливати на політичні процеси, брати участь у врядуванні та здійснювати контроль над владою. Таким чином, цифрова нерівність виходить за межі соціально-економічного явища і перетворюється на суттєвий політико-правовий виклик.

По-перше, нерівність у доступі до цифрових ресурсів формує асиметрію у здійсненні політичних прав. Особи, які мають стабільний інтернет-доступ і володіють цифровими навичками, отримують ширші можливості для участі у виборчих процедурах, петиційних платформах, консультаціях із органами влади та механізмах електронної демократії. Натомість громадяни з обмеженим доступом до цифрових інструментів фактично позбавляються рівних можливостей реалізовувати політичні права, гарантовані Конституцією України, що призводить до політичної маргіналізації окремих соціальних груп.

По-друге, цифрова нерівність створює додаткові ризики для ефективності функціонування державних інститутів. У ситуації, коли держава активно впроваджує електронні послуги та цифрові механізми комунікації, а значна частина населення не може ними користуватися, виникає дисбаланс між державою та громадянами. Це породжує дефіцит довіри до інституцій влади, знижує їхню легітимність і поглиблює регіональні та соціальні відмінності у доступі до публічних послуг.

По-третє, цифрова нерівність формує уразливості у сфері інформаційної та національної безпеки. Громадяни з недостатніми цифровими компетентностями є більш схильними до

© А. Сіленко, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

дезінформації, політичних маніпуляцій і впливу ворожих інформаційних операцій, що безпосередньо впливає на якість політичних рішень, громадську думку та стабільність політичної системи.

По-четверте, цифрова нерівність має стратегічне значення в умовах відновлення та модернізації України. Цифрова трансформація держави є ключовим інструментом підвищення ефективності управління, але нерівний доступ до цифрових сервісів може посилити регіональні диспропорції, обмежити громадян у можливостях брати участь у формуванні державної політики та знизити рівень соціальної згуртованості.

Отже, дослідження цифрової нерівності в політико-правовому вимірі є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє виявити механізми, що обмежують реальну політичну участь громадян, впливають на легітимність влади та якість демократії. Розуміння масштабів і структурних чинників цифрового розриву є необхідною умовою формування ефективної державної політики, спрямованої на забезпечення політичних прав, підвищення інклюзивності демократичних процесів і зміцнення стійкості політичної системи України в умовах глибокої цифрової трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифрової нерівності в України досліджують Г. Чмерук, В. Краліч, Г. Січкаренко, А. Зленко , Т. Стоян, Т. Кучера, Н. Євтушенко та ін. Правові аспекти цифрової нерівності аналізують О. Вінник, О. Шаповалова, І. Давидова, В. Токарева та ін. Соціальні наслідки цифрової нерівності в українському суспільстві в контексті глобалізації вивчають І. Саволайнен, Л. Філіпенко, О. Колєватов та ін. Особливості цифрової освіти аналізують Р. Іваницький, О. Ковальчук, С. Попіна та ін. Технологіям соціальної роботи з літніми людьми, спрямованим на подолання цифрових розривів і протидії цифровій нерівності присвячені праці Т. Семигіної, А. Каркача та ін.

Методи дослідження. В основу дослідження покладено системний підхід, який дав змогу розглядати цифрову нерівність як взаємопов'язану систему структурних факторів, що формують політичну участь, державне управління та політичну стабільність у цифровому середовищі. Інституційний аналіз був використаний для вивчення того, як цифрова нерівність впливає на функціонування політичних інститутів, їхню легітимність, доступ громадян до процедур електронної демократії та інструментів політичної участі. Контент-аналіз дозволив розглянути міжнародні документи (Окінавська хартія, документи WSIS, резолюції ООН, програми ЮНЕСКО та ОБСЄ), що визначають глобальні стандарти цифрової інклюзії й політичної рівності в цифровому середовищі.

Метою дослідження є розгляд цифрової нерівності в політико-правовому вимірі, що дозволяє виявити механізми, які обмежують реальну політичну участь громадян, впливають на легітимність влади та якість демократії.

Результати й обговорення. Інформаційна революція не лише відкриває нові можливості, але й водночас посилює розрив між тими, хто успішно адаптувався до нових умов, і тими, хто через історичні, економічні чи соціокультурні обмеження не може стати повноцінним учасником інформаційного суспільства. Саме ця зростаюча асиметрія й має назву «цифровий розрив» або або «цифрова нерівність». Активне використання цього терміну розпочалося після оприлюднення Міністерством торгівлі США звіту «Falling Through the Net» 1999 року, де вперше було системно окреслено масштаби цифрової нерівності.

Породження цього нового типу соціальної стратифікації стало результатом нерівномірності розвитку та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що проявляється у фрагментарності та дискретності цього процесу. Сутність цифрової нерівності полягає в асиметричному доступі різних соціальних груп, інституцій і держав до інформаційного середовища, сформованого внаслідок глобальної інформатизації. Темпи розвитку цифрових технологій настільки високі, що навіть за наявності інфраструктури різниця в цифрових

можливостях між окремими суспільними групами наростає експоненційно, поглиблюючи соціально-економічні дисбаланси та формуючи нові ризики для міжнародної стабільності й сталого розвитку. Отже, ті суб'єкти, які здатні не лише отримати доступ до цифрових ресурсів, а й ефективно інтегрувати їх у власний розвиток, отримують суттєву конкурентну перевагу над тими, хто позбавлений такої можливості.

Ключовою причиною такого поглиблення цифрового розриву є стихійність і недостатній рівень політичного регулювання технологічних трансформацій, унаслідок чого цифровізація відбувається нерівномірно, епізодично та часто без урахування довгострокових наслідків для суспільства, держави та міжнародної системи.

Цифрова нерівність проявляється як на глобальному рівні, між розвиненими країнами та державами, що розвиваються, так й у внутрішньому вимірі кожної окремої країни, зокрема, в монополізації доступу до інформації, яка закономірно трансформується в монополізацію соціальних переваг.

Хоча на початковому етапі проблема цифрової нерівності вважалася переважно внутрішнім питанням Сполучених Штатів, із часом вона набула статусу глобального виклику.

Гарантування доступу до мережі Інтернет є одним з важливих питань в міжнародно-правовому дискурсі та відображене в низці документів ООН і спеціалізованих міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, ОБСЄ та інших інституцій, які формують глобальні стандарти у сфері прав людини та інформаційної безпеки. У цих актах доступ до сучасних цифрових технологій розглядається як необхідна умова забезпечення рівності прав і свобод, а також як фундаментальний елемент реалізації принципу недискримінації в інформаційному суспільстві. Особливе значення має Декларація тисячоліття ООН 2000 року, у якій наголошується на обов'язку держав вживати комплексних заходів для забезпечення того, щоб кожна особа мала можливість користуватися перевагами новітніх технологій, насамперед інформаційно-комунікаційних. Цей міжнародно-правовий орієнтир фактично закріплює принцип цифрової інклюзії як складову реалізації прав людини та визначає відповідальність держав за створення умов, необхідних для повноцінної участі громадян у глобальному цифровому середовищі [2, с. 70].

Але справжнє міжнародне визнання важливості цієї проблематики відбулося після прийняття Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства у 2000 році. Відповідно до положень Хартії, була ініційована діяльність міжнародної експертної групи Digital Opportunity Task Force, яка у 2001 році на зустрічі в Генуї представила комплексний план дій щодо зменшення цифрової нерівності на глобальному рівні [9, с. 53].

Хартія стала одним із перших програмних міжнародних документів, що визначили стратегічні орієнтири переходу до інформаційного суспільства у політичному вимірі. У цьому документі цифровізація розглядається не лише як технологічний тренд, а як фундаментальний чинник глобального розвитку, здатний змінювати структури влади, механізми демократії та характер взаємодії між державами, бізнесом і громадянами.

Хартія окреслює подолання цифрового розриву, як внутрішнього, так і міждержавного, як ключову політичну проблему світового порядку. Доступ кожної людини до інформаційних і комунікаційних мереж визначається не просто соціальною потребою, а базовою умовою рівноправної участі у глобальному політичному процесі. Країни, що підписали документ, взяли на себе зобов'язання формувати та впроваджувати комплексні стратегії, спрямовані на мінімізацію цифрової нерівності, мобілізацію знань, ресурсів і політичної волі задля інтеграції всіх громадян у нові інформаційні реальності, створювати сприятливі ринкові і регуляторні умови для розбудови комунікаційної інфраструктури, розширення доступу до інформаційних ресурсів через публічні інституції та забезпечення інклюзивності цифрових політик – із пріоритетною увагою до соціально вразливих груп, людей з інвалідністю та осіб старшого віку [7].

Особливу увагу Хартія звертає на необхідність постійної взаємодії урядів із громадянським суспільством, наголошуючи на тому, що ефективна цифрова трансформація можлива лише за умов відкритості, соціальної чутливості та адаптивності інституцій до високих темпів технологічних змін.

Документ наголошує й на необхідності розвитку «людського капіталу цифрової епохи». Країни-члени зобов'язалися створити умови, за яких усі громадяни матимуть можливість здобути компетентності, необхідні для повноцінного функціонування в інформаційному суспільстві. Ідеться про модернізацію освітніх закладів, забезпечення їх сучасною технікою, інтеграцію ІТ-компетентних педагогічних кадрів, а також підтримку безперервної освіти, насамперед для тих соціальних груп, які традиційно мають обмежений доступ до ресурсів розвитку. Окремо підкреслюється важливість підтримки малого й середнього бізнесу та самозайнятих осіб, для яких цифрові платформи можуть стати інструментом економічної мобільності та розширення політичної участі.

Таким чином, ухвалення Окінавської хартії стало відправною точкою міжнародного політичного консенсусу щодо цифровізації як комплексного соціально-політичного процесу, що потребує координованих дій, інституційної модернізації та тривалих інвестицій у людський розвиток. Хартія задала рамку, у межах якої цифрова політика стала не лише сферою технічного регулювання, а й важливим елементом формування глобальної демократії інформаційного століття [7].

Згодом для консолідації міжнародних зусиль у сфері подолання глобальної цифрової нерівності була створена міжнародна комісія Digital Opportunity Task Force (DOT Force). Її діяльність була спрямована на вироблення ефективних механізмів зменшення дисбалансів між країнами у доступі до інформації та знань, а також на формування політичних рішень, здатних забезпечити більш рівноправну інтеграцію держав у глобальний інформаційний простір. Водночас Організація Об'єднаних Націй ухвалила рішення про заснування спеціального фонду підтримки країн, що розвиваються, з метою фінансування їхніх процесів цифрової модернізації та впровадження сучасних інформаційних технологій.

Подальший етап інституціоналізації глобального цифрового порядку стався 10–12 грудня 2003 року, коли в Женеві, під егідою Генеральної Асамблеї ООН і патронатом Генерального секретаря Кофі Аннана, за сприяння Міжнародного телекомунікаційного союзу, відбулася перша стадія Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (WSIS). У саміті взяли участь понад 13 тисяч делегатів зі 130 країн світу, що підкреслило його глобальне політичне значення.

Стратегічною метою цього історичного форуму стало ухвалення двох програмних документів, які визначили архітектуру міжнародної цифрової політики. А саме, Декларації принципів, що окреслює засадничі цінності й принципи розбудови інформаційного суспільства, зокрема рівноправність доступу, інклюзивність, безпеку та повагу до прав людини в цифровому середовищі, та Плану дій, який формулює конкретні цілі з визначеними часовими горизонтами, спрямовані на реалізацію моделі відкритого, доступного для всіх і соціально справедливого інформаційного суспільства [4].

Ці рішення заклали фундамент для міжнародної координації цифрової політики та стали поворотним моментом у формуванні глобальної цифрової архітектоніки, спрямованої на забезпечення рівного доступу до знань і технологій у XXI столітті.

В умовах стрімкої цифрової трансформації очевидним стає те, що технологічне відставання України у сфері інформаційних технологій істотно впливає на ефективність функціонування політичних інститутів та якість державного управління. Залежність органів державної влади від імпортного обладнання й програмного забезпечення не лише створює ризики несанкціонованого доступу до оброблюваної інформації, але й формує структурну вразливість держави, посилюючи її технологічну та політичну залежність від зовнішніх акторів.

У цьому контексті політичний розвиток України здійснюється під впливом комплексних загроз, які поєднують як зовнішні, так і внутрішні чинники: від проблем територіальної цілісності до порушень у системах соціально-економічних та комунікаційних зв'язків. Цифровізація актуалізує необхідність адекватного реагування на інформаційні загрози, що охоплюють технологічний вимір (слабкість транспортно-комунікаційної інфраструктури, нерівний доступ до цифрових сервісів, обмеженість інформаційних можливостей для окремих груп населення) та соціально-політичний вимір (нестабільність інституційної архітектури держави, дефіцит демократичного контролю, конфліктність політичної еліти, масштабні маніпуляції у медіапросторі).

Додаткову небезпеку становить діяльність технічної розвідки іноземних держав і приватних структур, які використовують вразливості цифрового середовища для отримання конфіденційних даних, завдаючи прямої чи опосередкованої шкоди національним інтересам. За таких умов інформаційний простір стає стратегічним ресурсом держави, а рівень його захищеності – визначальним фактором стабільності політичної системи.

Цифрова нерівність порушує принцип фактичної рівності**,** коли певні групи громадян, попри формально гарантовану рівність, опиняються в менш вигідному становищі через нерівний доступ до цифрових ресурсів. У сучасних умовах доступ до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стає критичним для реалізації конституційних прав – від участі в управлінні державою до користування адміністративними послугами.

Так, дані за 2023-2024 роки свідчать про суттєвий розрив між окремими соціально-демографічними групами: якщо понад 70% молоді активно користуються цифровими послугами, то серед осіб віком 70+ цей показник становить лише 22%. Аналогічна диспропорція спостерігається між міським і сільським населенням, а також між громадянами з різним рівнем матеріального забезпечення. У 2024 році електронні послуги були доступними для 69% мешканців міст, тоді як у селах ними користувалися лише 57% людей [1]. Цей факт свідчить про те, що у реальних умовах України цифрова нерівність призводить до того, що частина громадян, в першу чергу, жителі сільських територій, люди старшого віку, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені сім'ї, не мають рівних можливостей користуватися електронними послугами, брати участь у демократичних процесах (електронні петиції, консультації з владою, доступ до публічної інформації), а також отримувати освітні та соціальні сервіси у цифровому форматі.

В контексті цифрової нерівності стаття 24 Конституції України, яка проголошує рівність громадян у правах і свободах та забороняє будь-які форми дискримінації [5], набуває особливого значення. Виходячи з цього, ситуацію, яка склалася, можна трактувати як створення де-факто обмежень, які хоч і не ґрунтуються на ознаках, прямо перелічених у даної статті Конституції України, але суттєво впливають на можливість громадян реалізувати свої правові й політичні можливості.

Формально правові гарантії рівності є універсальними, однак у цифрову епоху доступ до інтернету та інформаційно-комунікаційних технологій стає фактичним передумовним правом, без реалізації якого інші конституційні права можуть бути обмежені або недоступні. Так, асиметрія в доступі до інформаційних потоків спричиняє виникнення стійких інформаційних привілеїв, які з часом перетворюються на економічні, соціальні та політичні домінанти. Унаслідок концентрації інформаційних і комунікаційних ресурсів у руках економічно сильніших груп підвищується ризик їхнього надмірного впливу на політичні інститути, громадську думку та процеси формування суспільної волі. Це створює передумови для маніпулятивних практик і підвищує загрози інформаційно-психологічній безпеці особистості.

Тому, можна сказати, що цифрова нерівність перетворюється на нову форму соціальної нерівності, яка потребує державної уваги, правового врегулювання та цілеспрямованої політики з усунення цифрових бар'єрів.

Подолання цифрової нерівності передбачає не просто технічне розширення доступу до інформаційно-комунікаційних технологій, а формування інтегрованого, рівноважного інформаційного простору, у якому регіони, соціальні групи та інституції володіють пропорційно зіставними можливостями для використання цифрових ресурсів. Йдеться про комплекс заходів: інформатизацію органів державної влади, розгортання мережі публічних інформаційно-комунікаційних центрів, забезпечення широкої цифрової грамотності та створення умов для рівного доступу населення до сучасних технологій. Водночас наукові дослідження у сфері глобальної цифрової нерівності переконливо засвідчують: незалежно від того, скільки інфраструктурних елементів, зокрема, інфокіосків, телецентрів чи публічних точок доступу, встановлено в державах із низьким рівнем доходу або тих, що розвиваються, ймовірність фактичного використання Інтернету залишається у десять разів вищою для громадянина розвиненої країни, ніж для мешканця держави з обмеженими ресурсами [3, с. 80].

За даними дослідження DataReportal, на початок 2021 року рівень проникнення інтернету в Україні становив 67,6%. На січень 2023-го, в Україні налічувалося 28,57 мільйонів користувачів інтернетом. Рівень проникнення Інтернету становив 79,2%. На січень 2024 року в Україні було 29,64 мільйонів інтернет-користувачів. Рівень проникнення інтернету залишився на колишній позначці – 79,2% [10]. Однак дослідники підкреслюють, що цифрова нерівність зберігається навіть за умов повного інтернет-покриття та наявності супутникового зв'язку. Це свідчить про багатовимірність проблеми, яка виходить далеко за межі технічної інфраструктури. У контексті розвитку електронної демократії, електронного врядування та запровадження е-голосування постає політично значущий виклик: частина громадян залишається поза межами цифрового простору через відсутність доступу до мережі або недостатній рівень цифрових компетентностей. Така ситуація перешкоджає їхній повноцінній участі у нових онлайн-формах політичної взаємодії, що фактично виключає певні соціальні групи з процесів прийняття політичних рішень. У результаті формується стійкий цифровий розрив, який трансформується у нову форму політичної нерівності, впливаючи на репрезентативність, відкритість та інклюзивність демократичних інститутів [6, с. 86].

Виходячи з цього можна зробити висновок, що вирішальне значення мають освітній рівень, сформованість цифрових компетентностей та трансформація суспільного менталітету, від яких залежить здатність громадян інтегруватися в цифрове середовище й використовувати його можливості. Саме тому модернізація освіти й розвиток цифрової культури постають ключовими політичними інструментами подолання структурної нерівності між країнами у глобальному інформаційному просторі [3, с. 80].

Отже, цифровізація не лише модернізує політичні процеси, але й водночас висуває нові вимоги до державної політики. Зміцнення національної інформаційної інфраструктури, розвиток власних технологій, підвищення цифрової спроможності інституцій та формування прозорих механізмів демократичного контролю набувають статусу ключових пріоритетів, від реалізації яких залежить стійкість політичного розвитку та здатність України протистояти сучасним інформаційним викликам.

Політична система може зберігати стабільність лише тоді, коли її ключові параметри залишаються взаємопов'язаними й збалансованими. Якщо ж унаслідок цифрового дисбалансу певні структурні елементи системи починають істотно виходити за межі припустимих пропорцій, виникає системна деформація, що підриває керованість і адаптивність держави та створює загрозу її довгостроковій стійкості. Це означає, що проблематика цифрової нерівності тісно пов'язана з питанням стійкого політичного розвитку.

Оскільки проблема цифрової нерівності значною мірою зумовлена економічними бар'єрами, тому необхідне створення державних програм, спрямованих на забезпечення соціально вразливих громадян доступними засобами цифрової комунікації. Так, з квітня

2022 р. мала розпочатися реалізація державної програми щодо забезпечення людей віком від 60 років смартфоном та доступними тарифами для оплати Інтернет. Ці плани, на жаль, довелося відкласти через війну. Також необхідне зниження фіскального навантаження на обладнання, що забезпечує доступ до інтернету. Водночас розвиток внутрішнього виробництва комп'ютерної техніки сприятиме посиленню технологічного суверенітету держави.

Важливою умовою подолання цифрового розриву є системне підвищення цифрової грамотності населення. Так, за даними віцепрем'єр-міністра з інновацій, розвитку освіти, науки й технологій, міністра цифрової трансформації Михайлом Федоровим у 2023 р. рівень базових цифрових навичок серед дорослого населення України становив 59,6%. Високий рівень цифрової компетентності мали 38% громадян [11]. Цей показник зріс порівняно з минулими роками, але потрібно продовжувати державну політику щодо безперервного розвитку цифрових компетентностей, що включатиме навчальні програми для дітей, молоді, людей літнього віку та інших соціальних груп. Створення публічних центрів цифрової освіти у бібліотеках, громадах та центрах надання адміністративних послуг дозволить залучити ширші верстви населення до цифрового простору.

Особливу увагу слід приділяти цифровій інклюзії вразливих груп. Для цього необхідні програми, орієнтовані на потреби людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та мешканців прикордонних територій, а також забезпечувати доступність цифрових сервісів завдяки адаптивним інтерфейсам та інклюзивним стандартам. Так, з 2023 року всі державні вебресурси та мобільні застосунки мають функціонувати відповідно до актуальних стандартів цифрової доступності, що гарантує зручне й повноцінне користування сервісами для людей з інвалідністю. Для підтримки державних інституцій у впровадженні цих вимог у серпні 2024 року на базі Дії за підтримки ПРООН було створено Центр компетенцій із цифрової доступності. Щоб забезпечити цифрову безбар'єрність на нормативному рівні, Міністерство цифрової трансформації України розробляє законопроєкт «Про цифрову доступність». У ньому буде встановлено чіткі стандарти та визначено суб'єктів, відповідальних за впровадження цифрової доступності в усіх сферах суспільного життя. Передбачається, що до кінця 2025 року цей документ буде подано на розгляд Верховної Ради [8].

Подолання цифрової нерівності також пов'язане з науково-технічною модернізацією та підтримкою інноваційної екосистеми. Створення технопарків, інкубаторів та інноваційних хабів сприятиме розробленню цифрових продуктів для публічного сектору та підвищуватиме конкурентоспроможність українського ІТ-сектору.

Нарешті, важливою умовою успішної цифрової трансформації є прозорість та підзвітність цифрової політики. Регулярні аудити цифрових проєктів, відкритість даних щодо використання бюджетних ресурсів у сфері цифровізації та участь громадськості у контролі за діяльністю органів влади забезпечать довіру суспільства та підвищать ефективність реалізації цифрових стратегій.

Таким чином, усунення цифрової нерівності в Україні є багатогранним завданням, що потребує скоординованих дій держави, громадянського суспільства та бізнесу. Реалізація цих заходів сприятиме формуванню інклюзивного цифрового середовища, зміцненню демократичних інститутів і підвищенню конкурентоспроможності держави в умовах глобальної цифрової трансформації.

Висновки. Цифрова нерівність у політико-правовому вимірі постає як один із ключових викликів сучасної демократизації та державного управління, оскільки вона безпосередньо впливає на реальну можливість громадян здійснювати свої політичні права та брати участь у врядуванні. Цифрова нерівність визначає межі політичної участі, впливає на доступ до публічних послуг і здатність громадян протистояти дезінформаційним загрозам.

Нерівномірність доступу до інформаційно-комунікаційних технологій формує асиметрію політичних можливостей, відтворює соціальні розриви та стає чинником політичної

маргіналізації окремих груп населення. У цих умовах цифрова нерівність перестає бути лише технічною або соціально-економічною проблемою і набуває статусу системного політичного ризику, що впливає на легітимність державних інститутів, якість демократичних процесів та рівень національної безпеки.

Технологічний прогрес має супроводжуватися посиленими комунікаціями держави з громадянами, впровадженням ефективних механізмів захисту персональних даних та системним розвитком цифрової грамотності, що дозволить мінімізувати цифрові ризики й сприяти зменшенню цифрової нерівності.

Подолання цифрової нерівності потребує комплексної, цілеспрямованої політики, яка поєднує розвиток цифрової інфраструктури, формування цифрових компетентностей, інклюзивність державних сервісів і посилення демократичних інститутів. Лише за умов системного усунення цифрових бар'єрів можливо забезпечити рівноправну політичну участь, зміцнити інституційну спроможність держави та підтримати сталий демократичний розвиток України в умовах цифрової епохи.

Перспективи подальших досліджень, на нашу думку, пов'язані з аналізом соціально-психологічних наслідків цифрової нерівності. Актуальним є розгляд того, як нерівність у доступі до інформаційних ресурсів впливає на формування політичних орієнтацій, розвиток критичного мислення, політичну суб›єктність і сприйняття легітимності влади.

Література:

1. Балицька М., Виговська В. Цифрова трансформація під тиском обставин. URL: https://voxukraine.org/tsyfrova-transformatsiya-pid-tyskom-obstavyn.

2. Давидова І., Токарева В. Цифрова нерівність та право на доступ до Інтернету. *Юридичний вісник.* 2024. № 6. С. 68–75. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.8.

3. Єрмоленко О., Власенко Т., Шаповалова І. Наслідки цифрового розриву та шляхи його подолання. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 1. С. 79–84. URL: https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-11.

4. Женевська декларація Принципів. Побудова інформаційного суспільства: глобальна задача в новому тисячолітті. URL: https://old.apitu.org.ua/wsis/dp.

5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

6. Крижанівська В. Цифровізація політичної участі: загрози та перспективи. *Грані.* 2021. Том 24. № 9. С. 82–90. DOI: https://doi.org/10.15421/172193.

7. Окінавська Хартія Глобального Інформаційного Суспільства. URL: http.www/ Liga.net.

8. Рада безбар'єрності: що плануємо для цифрової доступності у 2025 році. Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/news/progress/rada-bezbarernosti-shcho-planuemo-dlya-tsifrovoi-dostupnosti-u-2025-rotsi.

9. Сіленко А. Цифрова нерівність як глобальна соціально-політична проблема. *Політичний менеджмент*. 2006. № 3. С. 51–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2006_3_6.

10. Як повномасштабна війна відобразилася на кількості інтернет-користувачів в Україні. URL: https://www.slovoidilo.ua/2024/04/15/infografika/suspilstvo/yak-povnomasshtabna-vijna-vidobrazylasya-kilkosti-internet-korystuvachiv-ukrayini.

11. 60% українців мають базові цифрові навички. – Мінцифра. URL: https://ms.detector.media/internet/post/33696/2023-12-08-60-ukraintsiv-mayut-bazovi-tsyfrovi-navychky-mintsyfra/.

References:

1. Balytska, M., Vyhovska, V. Tsyfrova transformatsiia pid tyskom obstavyn [Digital transformation under pressure]. Retrieved from: https://voxukraine.org/tsyfrova-transformatsiya-pid-tyskom-obstavyn [in Ukrainian].

2. Davydova, I., Tokareva, V. (2024). Tsyfrova nerivnist ta pravo na dostup do Internetu [Digital inequality and the right to access the Internet]. Yurydychnyi visnyk. № 6. S. 68–75. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.8 [in Ukrainian].

3. Yermolenko, O., Vlasenko, T., Shapovalova, I. (2023). Naslidky tsyfrovoho rozryvu ta shliakhy yoho podolannia [Consequences of the digital divide and ways to overcome it]. Modeling the development of the economic systems. № 1. S. 79–84. DOI: https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-11[in Ukrainian].

4. Zhenevska deklaratsiia Pryntsypiv. Pobudova informatsiinoho suspilstva: hlobalna zadacha v novomu tysiacholitti [Geneva Declaration of Principles. Building the Information Society: A Global Challenge in the New Millennium]. Retrieved from: https://old.apitu.org.ua/wsis/dp [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). № 30, st. 141. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].

6. Kryzhanivska, V. (2021). Tsyfrovizatsiia politychnoi uchasti: zahrozy ta perspektyvy [Digitalization of political participation: threats and prospects]. Hrani. Tom 24. № 9. S. 82–90. DOI: https://doi.org/10.15421/172193 [in Ukrainian].

7. Okinavska Khartiia Hlobalnoho Informatsiinoho Suspilstva [Okinawa Charter for the Global Information Society]. Retrieved from: http.www/ Liga.net. [in Ukrainian].

8. Rada bezbariernosti: shcho planuiemo dlia tsyfrovoi dostupnosti u 2025 rotsi [Accessibility Council: What we plan for digital accessibility in 2025]. Ofitsiinyi sait Ministerstva tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. Retrieved from: https://thedigital.gov.ua/news/progress/rada-bezbarernosti-shcho-planuemo-dlya-tsifrovoi-dostupnosti-u-2025-rotsi [in Ukrainian].

9. Silenko, A. (2006). Tsyfrova nerivnist yak hlobalna sotsialno-politychna problema [Digital inequality as a global socio-political problem]. Politychnyi menedzhment. № 3. S. 51–61. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2006_3_6 [in Ukrainian].

10. Yak povnomasshtabna viina vidobrazylasia na kilkosti internet-korystuvachiv v Ukraini [How a full-scale war affected the number of Internet users in Ukraine]. Retrieved from: https://www.slovoidilo.ua/2024/04/15/infografika/suspilstvo/yak-povnomasshtabna-vijna-vidobrazylasya-kilkosti-internet-korystuvachiv-ukrayini [in Ukrainian].

11. 60% ukraintsiv maiut bazovi tsyfrovi navychky. – Mintsyfra [60% of Ukrainians have basic digital skills. – Ministry of Digital Affairs]. Retrieved from: https://ms.detector.media/internet/post/33696/2023-12-08-60-ukraintsiv-mayut-bazovi-tsyfrovi-navychky-mintsyfra/ [in Ukrainian].

Alla Silenko. Digital inequality in the political and legal dimension

The article considers digital inequality in the political and legal dimension as one of the key challenges of modern democratization and public administration, since it directly affects the real possibility of citizens to exercise their political rights and participate in governance.

It is argued that uneven access to information and communication technologies forms an asymmetry of political opportunities, reproduces social gaps and becomes a factor in the political marginalization of certain groups of the population. Under these conditions, digital inequality ceases to be only a technical or socio-economic problem and acquires the status of a systemic political risk that affects the legitimacy of state institutions, the quality of democratic processes and the level of national security.

It is substantiated that overcoming digital inequality requires a comprehensive, targeted policy that combines the development of digital infrastructure, the formation of digital competencies, the inclusiveness of public services and the strengthening of democratic institutions.

Key words: *digitalization, digital inequality, digital divide, digital inequality in the political and legal dimension, international digital policy.*

Відомості про автора:

Сіленко Алла – доктор політичних наук, професор кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,
Одеський національний економічний університет.

Дата першого надходження статті до видання: 08.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 32; 321.8; 351
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-37

Віталій Сливчук
ORCID: 0009-0001-3186-283X

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Дослідження місцевого самоврядування в контексті політичної системи є одним із центральних завдань сучасної політології, оскільки місцеві органи влади виступають не лише виконавцями державних рішень, а й безпосередніми представниками інтересів громадян. Інституційна організація політичної системи створює рамки для ефективного функціонування місцевого самоврядування, визначає принципи взаємодії органів влади та громадськості, а також забезпечує узгодженість дій між центральними і локальними інститутами. У статті розглядається політична система як ключовий інституційний механізм, що визначає структуру та функціонування місцевого самоврядування. Автор акцентує увагу на взаємозв'язку між політичними інститутами та місцевими органами влади, підкреслюючи роль формалізованих правил, норм та процедур у забезпеченні стабільності та ефективності управлінських процесів. Висвітлюються основні підходи до розуміння політичної системи як сукупності взаємопов'язаних інститутів, що виконують функції представництва, регулювання та інтеграції громадян у процес прийняття рішень на місцевому рівні. Аналізується значення інституційних механізмів у забезпеченні прозорості, підзвітності та відповідальності органів самоврядування перед громадянами. Автор також підкреслює, що політична система не лише створює умови для ефективного функціонування місцевого самоврядування, а й виступає фактором легітимізації рішень органів влади, формування довіри громадян та розвитку громадянської активності. Стаття спрямована на поглиблення розуміння інституційного аспекту місцевого самоврядування та підвищення ефективності управлінських рішень у демократичному суспільстві.

Ключові слова: *політична система, місцеве самоврядування, інституційні механізми, політичні інститути, публічна влада, легітимність, політична культура, громадянська активність, регулювання, демократичне врядування.*

Вступ. Місцеве самоврядування є однією з базових інституцій сучасної демократичної політичної системи, що забезпечує реалізацію принципу народовладдя та наближення публічної влади до громадян. Його організація, функціонування та реальний вплив на суспільні процеси значною мірою залежать від типу політичної системи, особливостей політичного режиму, форми державного устрою та рівня інституційного розвитку держави. Для України ця проблематика має особливе значення у зв'язку з реалізацією масштабної реформи децентралізації та трансформацією моделі місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів.

Метою статті є комплексний аналіз політичної системи як інституційної основи місцевого самоврядування в Україні, визначення її структурних елементів, функцій та механізмів взаємодії органів влади та громадськості, а також оцінка впливу політичних інститутів на ефективність, легітимність і демократичний характер управління на місцевому рівні. Дослідження спрямоване на виявлення закономірностей функціонування політичної системи у контексті розвитку місцевого самоврядування та на формулювання науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення інституційної спроможності органів місцевої влади.

© В. Сливчук, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Методи дослідження. У дослідженні застосовано комплекс методів, що забезпечують всебічний аналіз політичної системи як інституційної основи місцевого самоврядування. Системний підхід дозволяє розглядати політичну систему як єдину цілісну структуру, що включає різні інститути та взаємозв'язки між ними. Інституційний метод забезпечує оцінку ролі формальних і неформальних політичних інститутів у функціонуванні місцевого самоврядування та встановленні механізмів взаємодії органів влади і громадян.

Результати та обговорення. Політична система держави формує базові принципи організації влади, визначає взаємодію різних рівнів управління та встановлює рамки функціонування місцевого самоврядування.

Політична система суспільства – інтегрована сукупність політичної влади, суб'єктів, відносин, політичної організації і політичної культури суспільства, яка забезпечує його соціальну стабільність, соціальний порядок і яка має певну соціально-політичну орієнтацію [10, с. 267–268].

У дослідженні М. Кельмана, О. Мурашина, Н. Хоми політична система розглядається як цілісний комплекс взаємопов'язаних державних і позадержавних інституцій, що беруть участь у здійсненні політичної влади та управлінні суспільними процесами. Через діяльність цих інститутів забезпечується впорядкування суспільних відносин, координація взаємодії між громадянами, соціальними спільнотами, націями й державами, а також підтримання стабільності, керованості та відтворення визначеного соціального порядку [6]. Таке трактування політичної системи дозволяє розглядати її не лише як формальну сукупність державних і недержавних інститутів, а як складний, динамічний механізм організації суспільного життя. Акцент на функціональному вимірі політичної системи означає, що її значення полягає передусім у здатності впорядковувати різноманітні суспільні відносини, забезпечувати координацію дій між різними суб'єктами політики та підтримувати баланс інтересів у суспільстві. Через політичні інститути, норми і процедури відбувається інтеграція окремих соціальних груп і громадян у єдиний політичний простір, що сприяє збереженню соціальної цілісності та запобіганню деструктивним конфліктам.

Водночас функціональне призначення політичної системи проявляється у забезпеченні стабільності соціального порядку та відтворенні легітимної влади. Саме в межах політичної системи формуються правила взаємодії між державою і суспільством, визначаються механізми прийняття та реалізації політичних рішень, а також здійснюється контроль за їх виконанням. Це дає політичній системі здатність адаптуватися до змін соціального середовища, реагувати на виклики та потреби громадян, зберігаючи при цьому цілісність і керованість суспільства.

З аналітичної точки зору таке розуміння політичної системи є важливим для дослідження місцевого самоврядування, оскільки дозволяє побачити його не як ізольований рівень влади, а як органічний елемент загальної системи політичного управління. Функціональна єдність політичної системи зумовлює взаємозалежність між центральними і локальними інститутами влади, а ефективність місцевого самоврядування значною мірою визначається здатністю політичної системи забезпечувати чіткі правила, інституційну узгодженість і демократичні механізми участі громадян. Саме через таку взаємодію політична система виконує свою ключову роль у підтриманні стабільності, розвитку демократії та гармонізації суспільних відносин.

Від характеру політичної системи залежить не лише юридичний статус органів місцевої влади, але й їхня реальна спроможність приймати рішення, розподіляти ресурси та впливати на розвиток територіальних громад.

У демократичних країнах з розвиненою децентралізацією місцеві органи влади мають значну автономію, що дозволяє їм оперативно реагувати на потреби громадян

та забезпечувати прозорість управлінських процесів. Натомість у авторитарних політичних системах влада зосереджується на національному рівні, а місцеві органи обмежені у своїх повноваженнях і часто виконують переважно адміністративні функції, що зменшує їхню ефективність і здатність враховувати специфіку конкретних територій.

Місцеве самоврядування виступає важливим структурним компонентом політичної системи, що забезпечує її багаторівневість і функціональну збалансованість. З аналітичної точки зору включення місцевого самоврядування до політичної системи держави підкреслює його роль у реалізації ключових демократичних принципів. Саме на локальному рівні найбільш повно виявляються механізми народовладдя, політичної участі та підзвітності влади громадянам. Крім того, місцеве самоврядування виступає практичним інструментом децентралізації, сприяючи перерозподілу владних повноважень, зменшенню надмірної централізації та підвищенню ефективності публічного управління. У цьому сенсі воно не лише доповнює державну владу, а й виконує інтегративну функцію, поєднуючи інститути політичної системи з реальними потребами та інтересами місцевих спільнот.

Місцеве самоврядування доцільно розглядати як особливий публічний інститут, який, не будучи складником системи державної влади у вузькому розумінні, водночас наділений владно-управлінськими повноваженнями та діє в межах публічного інтересу. Його специфіка полягає у безпосередній наближеності до громадян, що надає місцевому самоврядуванню реального впливу на організацію повсякденного соціального життя на локальному рівні.

Функціонування місцевого самоврядування охоплює регулювання широкого спектра процесів – від соціально-економічного розвитку і забезпечення базових публічних послуг до формування культурного середовища та підтримки локальної ідентичності.

З урахуванням цього трансформаційні процеси політичної системи та розвиток місцевого самоврядування доцільно розглядати як взаємопов'язані й взаємозалежні явища, що формуються в єдиному інституційному просторі. Зміна політичного режиму, оновлення інституцій, перегляд принципів публічного управління або впровадження реформ у сфері децентралізації прямо впливають на ступінь самостійності громад, характер їхньої взаємодії з центральною владою та реальні можливості впливу на прийняття рішень. З іншого боку, місцеве самоврядування значною мірою визначає якість функціонування політичної системи. Сильні, відповідальні та підзвітні органи місцевого самоврядування сприяють підвищенню стабільності політичної системи, укріпленню демократичних процедур і зростанню довіри громадян до публічної влади. Натомість слабкість або формальність місцевого самоврядування може стати чинником дестабілізації, зниження рівня політичної участі та відчуження громадян від влади.

Як унітарна держава з демократичним політичним режимом Україна ґрунтується на поєднанні централізованого управління з розвитком місцевої демократії, що передбачає чітке розмежування повноважень між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування, а також реалізацію принципу децентралізації як одного з ключових напрямів державної політики.

В українському політичному контексті трансформація політичної системи мала визначальний вплив на формування та розвиток моделі місцевого самоврядування. Відмова від радянської адміністративно-командної системи й поступовий перехід до демократичних засад організації влади супроводжувалися складним процесом переосмислення співвідношення між централізованим управлінням і децентралізованими формами публічної влади.

Після ухвалення Конституції України 1996 р. [7] та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 р. [4] було закладено правові засади інституційного оформлення місцевого самоврядування. Конституція України нормативно закріпила місцеве самоврядування як самостійну форму публічної влади, що здійснюється територіальними громадами

безпосередньо або через вибрані ними органи. Водночас упродовж тривалого періоду реалізація цього конституційного положення мала радше декларативний характер. Практика управління зберігала високий рівень централізації, що проявлялося у фінансовій залежності громад, обмеженості їхніх управлінських повноважень та домінуванні центральних органів влади у процесі прийняття ключових рішень [7]. Така ситуація зумовлювала структурні дисбаланси у політичній системі і стримувала становлення ефективного та спроможного місцевого самоврядування як повноцінного інституційного елемента демократичної держави.

У своєму першому зверненні до громадян Президент України Віктор Ющенко підкреслив пріоритетність розвитку місцевого самоврядування, визначивши його ключовим елементом демократичного управління та механізмом залучення громадян до прийняття рішень на локальному рівні [9, с. 3].

Як зазначав А.С. Матвієнко, одним із ключових напрямів оновлення політичної системи виступає створення такої моделі місцевого самоврядування, яка була б орієнтована на максимально повне й ефективне задоволення потреб громадян у різних сферах суспільного життя [8, с. 275]. У такому вимірі реформування політичної системи неминуче передбачає цілеспрямоване вдосконалення інституційної архітектури місцевого самоврядування, розширення його повноважень і ресурсної бази, а також підвищення якості та доступності публічних послуг. Це дозволяє розглядати місцеве самоврядування як один із визначальних чинників демократизації політичної системи, її стабільності та орієнтації на потреби громадян [8, с. 275].

Подальший імпульс розвитку місцевого самоврядування був наданий реформою децентралізації, започаткованою у 2014 р. У її межах відбулося формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які були наділені ширшими повноваженнями та фінансовою самостійністю. ОТГ отримали можливість безпосередньо впливати на розвиток ключових сфер життєдіяльності населення, зокрема освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальної та транспортної інфраструктури, а також управління місцевими бюджетами. Децентралізаційні процеси істотно змінили баланс влади між центром і місцевим рівнем, посиливши роль територіальних громад як активних суб'єктів політичної системи та інструментів реалізації демократичного врядування на локальному рівні.

Функції місцевого самоврядування трактуються як ключові напрями та стратегічні орієнтири діяльності органів місцевої влади, які спрямовані на вирішення питань місцевого значення у межах повноважень, закріплених Конституцією України та чинним законодавством. Вони відображають практичну реалізацію публічної влади на локальному рівні, визначають обсяг компетенції органів місцевого самоврядування та їхню відповідальність перед громадянами.

З огляду на свій особливий правовий і інституційний статус органи місцевого самоврядування виконують широкий спектр функцій, що охоплює управлінську, соціально-економічну, регуляторну, організаційну та представницьку діяльність. Через реалізацію цих функцій забезпечується не лише задоволення базових потреб територіальних громад, але й ефективне управління місцевими ресурсами, координація розвитку соціальної інфраструктури та формування умов для сталого соціально-економічного зростання. Крім того, багатофункціональний характер діяльності органів місцевого самоврядування дозволяє інтегрувати місцеві інтереси у процес вироблення управлінських рішень, підвищує рівень взаємодії громадян з публічними інституціями та сприяє зміцненню демократичних механізмів на локальному рівні.

Через виконання цих функцій місцеве самоврядування забезпечує реалізацію суспільних інтересів, координацію соціально-економічного розвитку територій, регулювання локальних процесів та інтеграцію громадян у процес прийняття управлінських рішень.

Як підкреслює А.О. Гливка, ефективність і повнота виконання функцій органами місцевого самоврядування безпосередньо визначають рівень спроможності всієї системи місцевого самоврядування [2].

Місцеві громади реалізують свої повноваження як безпосередньо, через ініціативи громадян та громадські об'єднання, так і через вибрані представницькі органи – місцеві ради, які виступають основним каналом здійснення публічної влади на локальному рівні. У рамках процесів реформування політичної системи виникає потреба модернізації цих представницьких органів, що передбачає підвищення їхньої ролі у формуванні місцевої політики, забезпечення прозорості управлінських процедур, а також зміцнення відповідальності перед громадянами.

Одним із ключових нововведень у цьому контексті стало активне залучення політичних партій як суб'єктів місцевого самоврядування.

Правові механізми взаємодії політичних партій з органами місцевого самоврядування закладені, зокрема, у частині другій статті 12 Закону України «Про політичні партії в Україні» [5], яка закріплює принцип свободи опозиційної діяльності. У межах цього положення політичні партії отримують інституційно гарантоване право на відкриту публічну артикуляцію власних політичних позицій щодо ключових питань державного та суспільного розвитку, а також на їх аргументований захист у публічному просторі.

Законодавчі норми також передбачають залучення політичних партій до процесів публічного обговорення рішень органів влади, у тому числі органів місцевого самоврядування. Реалізація цього права охоплює можливість надання оцінок діяльності владних інституцій, включно з критичними, із використанням різних каналів комунікації та засобів масової інформації в межах правового поля. Важливим інструментом інституційної взаємодії є також право політичних партій звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування з пропозиціями й ініціативами, що підлягають обов'язковому розгляду. Такий формат участі посилює роль партій як суб'єктів політичного процесу на місцевому рівні та сприяє інституціоналізації політичного діалогу між владою і громадянським суспільством.

Участь політичних партій як політичних акторів у формуванні складу місцевих рад і постійних комісій сприяє інтеграції національних політичних програм із локальними потребами громад, забезпечує більш збалансоване представництво різних соціальних груп і зміцнює механізми політичного контролю, конкуренції та підзвітності на місцевому рівні.

Інтеграція партійних структур у роботу місцевих рад забезпечує системність та ефективність ухвалення управлінських рішень, сприяє формуванню прозорих і підзвітних механізмів взаємодії влади та громадян, а також стимулює розвиток демократичної політичної культури. Завдяки участі партій у місцевому врядуванні забезпечується збалансоване представництво різних соціальних груп і врахування інтересів усіх верств населення, що підвищує легітимність рішень органів влади та зміцнює довіру громадян до місцевого самоврядування.

Створенню умов для збалансованого розвитку державної системи управління, інтеграції центральної та місцевої влади, а також зміцненню спроможності органів місцевого самоврядування сприяли такі заходи, як оптимізація чисельності державних службовців та реформування кадрової політики, що мало забезпечити підвищення продуктивності роботи державних інститутів, скорочення бюрократичних процедур і раціональне використання публічних ресурсів [3].

Серед політичних сил України на початковому етапі відновлення державної незалежності була відсутня єдність щодо оптимальної моделі взаємин між центральною владою та органами місцевого самоврядування. Це пояснюється тим, що позиції політичних партій формуються на основі власних ідеологічних пріоритетів і програмних установок, що

відображає різноманітність політичних стратегій і бачень розвитку державного управління. Процес міжпартійної координації та вироблення компромісних рішень у сфері організації місцевого самоврядування відбувався досить повільно і супроводжувався значними труднощами, що ускладнювало ефективне впровадження реформ децентралізації та оптимізацію локального управління.

Сучасна політична система України сформувала специфічні умови для функціонування політичних партій, серед яких виникла необхідність одночасного ведення передвиборчих кампаній на двох рівнях: всеукраїнському, що охоплює вибори до парламенту, та місцевому, пов'язаному з формуванням органів місцевого самоврядування. Такий двоплановий формат виборчих перегонів передбачав значні організаційні, фінансові та кадрові ресурси, спрямовані на координацію політичної діяльності як на національному, так і на локальному рівні.

В умовах цих вимог відбувалися суттєві структурні трансформації на партійному полі, зокрема укрупнення та об'єднання політичних партій, чіткіше визначення їхніх ідеологічних орієнтирів, а також вироблення стратегій реагування на регіональні та місцеві проблеми. Водночас для невеликих партій, обмежених у ресурсах і впливі на національному рівні, діяльність у межах місцевих рад стала пріоритетною. Це дозволяло їм посилювати власну політичну спроможність, закріплювати вплив у громадах та формувати передумови для розширення участі у регіональному управлінні та майбутніх виборах.

Такий механізм взаємодії між політичними структурами різних рівнів сприяв не лише посиленню конкурентного середовища на локальному політичному полі, а і створенню каналів інтеграції національних програм із потребами конкретних громад, що підвищувало ефективність місцевого врядування та демократичну легітимність рішень [3].

У сучасних умовах політичні партії виступають важливим чинником політичної стабільності та демократичного розвитку місцевого самоврядування. Вони сприяють формуванню політичної відповідальності, забезпечують конкуренцію в місцевих радах і виступають механізмом кадрового відбору та політичної соціалізації місцевих лідерів. Через участь у місцевих виборах партії забезпечують політичну структурованість представницьких органів влади, формують депутатський корпус місцевих рад та впливають на процес ухвалення рішень у територіальних громадах.

На місцевому рівні політичні партії виконують функцію артикуляції та агрегації інтересів населення, трансформуючи соціальні запити громад у політичні програми та управлінські пріоритети. Саме через партійні організації відбувається включення локальних проблем у ширший політичний порядок денний, що сприяє узгодженню інтересів місцевих громад із загальнонаціональними політичними стратегіями. В умовах децентралізації ця роль партій посилюється, оскільки зростає відповідальність місцевої влади за соціально-економічний розвиток територій.

Водночас діяльність політичних партій на місцевому рівні має певні особливості та суперечності. Часто партійні структури функціонують як інструменти електоральної мобілізації, зосереджуючись на виборчих кампаніях, а не на системній роботі з громадами між виборами. Це знижує рівень довіри до партій і послаблює їхню інституційну присутність на локальному рівні. Крім того, вплив загальнонаціональних партійних центрів на місцеві осередки може обмежувати автономію місцевих політичних еліт і ускладнювати врахування специфіки окремих громад.

Разом із тим за умови посилення внутрішньопартійної демократії, прозорості діяльності та реальної орієнтації на інтереси територіальних громад політичні партії можуть стати ефективним інструментом інституційного зміцнення місцевої влади та розвитку локальної демократії в Україні. В Україні партійний фактор відіграє особливо помітну роль на рівні обласних та міських рад, де саме партії визначають порядок денний місцевої політики та формують

керівні органи рад. Водночас на базовому рівні територіальних громад зберігається значний простір для діяльності позапартійних акторів та локальних політичних ініціатив.

Для кращого розуміння сутності взаємодії політичних партій та органів місцевого самоврядування доцільно виокремити основні форми їх інституційного взаємозв'язку. На думку дослідниці Юлії Бевз, така взаємодія має двосторонній характер і реалізується як через вплив політичних партій на систему місцевого самоврядування, так і через зворотний вплив органів місцевої влади на партійну діяльність [1].

Вплив політичних партій на формування та функціонування органів місцевого самоврядування проявляється насамперед через їхню участь у виборчих процесах, у результаті яких формуються представницькі органи територіальних громад. Важливою формою взаємодії є також залучення партій до нормотворчої діяльності на місцевому рівні, що забезпечує відображення політичних програм і суспільних інтересів у рішеннях органів самоврядування. Окрему роль відіграють інформаційні запити та інші механізми отримання публічної інформації, за допомогою яких політичні партії здійснюють моніторинг діяльності місцевої влади. Не менш значущими є форми громадського контролю та участі у вирішенні питань місцевого значення, що сприяють підвищенню прозорості та підзвітності органів самоврядування. Доповнює ці процеси інформаційно-просвітницька діяльність політичних партій, спрямована на формування політичної культури членів територіальних громад.

Водночас органи місцевого самоврядування також здійснюють певний вплив на діяльність політичних партій. Такий вплив реалізується, зокрема, через створення при органах місцевої влади дорадчих і консультативних структур, до складу яких можуть залучатися представники політичних партій як члени відповідних територіальних громад. Крім того, органи місцевого самоврядування забезпечують доступ політичних партій до інформаційних ресурсів, необхідних для реалізації їхніх програмних цілей, а також створюють інституційні умови для виконання партіями своїх функцій на місцевому рівні [1].

Висновки. Політична система виступає ключовою інституційною основою функціонування місцевого самоврядування, визначаючи його місце у структурі публічної влади, характер взаємодії з державними інститутами та можливості реалізації інтересів територіальних громад. Місцеве самоврядування в цьому контексті постає не лише як управлінський рівень, а як самостійний політичний інститут, інтегрований у загальну систему політичних відносин і демократичних практик. Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування значною мірою залежить від узгодженості правових, організаційних, кадрових і фінансових компонентів політичної системи. Нерівномірність розподілу повноважень, ресурсна залежність громад та недостатній рівень інституційної спроможності обмежують потенціал місцевої влади у вирішенні питань місцевого значення та знижують її роль у політичному процесі. Водночас розвиток децентралізаційних процесів посилює значення місцевого самоврядування як механізму демократичної участі громадян і важливого каналу політичної комунікації між суспільством і державою. Подальше зміцнення місцевого самоврядування пов'язане з необхідністю системного оновлення політичної системи. У такому вимірі місцеве самоврядування остаточно перетвориться на дієву інституційну основу демократичного розвитку, сприятиме підвищенню легітимності політичної влади та формуванню сталих моделей публічного управління на локальному рівні.

Література:

1. Бевз Ю. Особливості взаємодії політичних партій та органів місцевого самоврядування в Україні. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/705.

2. Гливка А. О. Функції місцевого самоврядування в умовах трансформації політичної системи України. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 180–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2016_58_20.

3. Доля І. Політичні партії як дієві суб'єкти місцевого самоврядування. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* 2006. Вип. 29. С. 394–406. URL: http://nbuv. gov. ua/UJRN/Nzipiend_2006_29_32.

4. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97

5. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text.

6. Кельман М. С. Загальна теорія держави та права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. Львів, 2003. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FKelman_MS%2FZahalna_teoria_derzhavy_i_prava.doc%3F&wdOrigin=BROWSELINK.

7. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

8. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.

9. Ми починаємо нову сторінку «української історії». *Урядовий кур'єр*. 2005. № 13. С. 3.

10. Політична система. Політологічний енциклопедичний словник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Генеза, 1997. С. 267–268.

References:

1. Bevz, Yu. (n.d.). Osoblyvosti vzaiemodii politychnykh partii ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Peculiarities of interaction between political parties and local self-government bodies in Ukraine]. Retrieved from: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/705 [in Ukrainian].

2. Hlyvka, A.O. (2016). Funktsii mistsevoho samovriaduvannia v umovakh transformatsii politychnoi systemy Ukrainy [Functions of local self-government in the conditions of transformation of the political system of Ukraine]. Aktualni problemy polityky, 58, 180–189. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appol_2016_58_20 [in Ukrainian].

3. Dolia, I. (2006). Politychni partii yak diievi subiekty mistsevoho samovriaduvannia [Political parties as effective subjects of local self-government]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy, 29, 394–406. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2006_29_32 [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini" vid 21 travnia 1997 roku № 280/97-VR. (1997) [Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy "Pro politychni partii v Ukraini" vid 5 kvitnia 2001 roku № 2365-14. (2001). [Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine"]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text [in Ukrainian].

6. Kelman, M.S., Murashyn, O.H., & Khoma, N.M. (2003). Zahalna teoriia derzhavy ta prava [General theory of state and law]. Lviv. Retrieved from: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FKelman_MS%2FZahalna_teoria_derzhavy_i_prava.doc%3F&wdOrigin=BROWSELINK [in Ukrainian].

7. Konstytutsiia Ukrainy. (n.d.) [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text [in Ukrainian].

8. Matviienko, A.S. (2015). Polityko-pravovi zasady terytorialnoi orhanizatsii derzhavy: svitovyi dosvid i Ukraina [Political and legal foundations of the territorial organization of the state: world experience and Ukraine]. Kyiv: Instytut derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy.

9. My pochynaiemo novu storinku "ukrainskoi istorii". (2005) [We are starting a new page of "Ukrainian history"]. *Uriadovyi kurier*, 13, 3 [in Ukrainian].

10. Politychna systema. (1997) [Political system]. In *Politolohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Political science encyclopedic dictionary] (pp. 267–268). Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

Vitalii Slyvchuk. The political system as the institutional foundation of local self-government

The study of local self-government within the context of the political system is one of the central tasks of contemporary political science, as local authorities serve not only as implementers of state decisions but also

as direct representatives of citizens' interests. The institutional organization of the political system provides a framework for the effective functioning of local self-government, defines the principles of interaction between authorities and the public, and ensures coordination between central and local institutions. This article examines the political system as a key institutional mechanism that shapes the structure and functioning of local self-government. The author emphasizes the interconnection between political institutions and local authorities, highlighting the role of formalized rules, norms, and procedures in ensuring stability and effectiveness in governance processes. The article presents the main approaches to understanding the political system as a set of interrelated institutions that perform representative, regulatory, and integrative functions, incorporating citizens into local decision-making processes. The significance of institutional mechanisms in shaping the political culture of local communities, ensuring transparency, accountability, and the responsibility of self-government bodies to citizens is also analyzed. The author further underscores that the political system not only creates conditions for the effective functioning of local self-government but also acts as a factor in legitimizing government decisions, building public trust, and fostering civic engagement. The article aims to deepen the understanding of the institutional aspect of local self-government and to enhance the effectiveness of governance decisions in a democratic society.

Key words: *political system, local self-government, institutional mechanisms, political institutions, public authority, legitimacy, political culture, civic engagement, regulation, democratic governance.*

Відомості про автора:
Сливчук Віталій – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 22.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 327:351.86:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-38

Віктор Ткачук
ORCID: 0009-0006-1538-976X

ПОЛІТИЧНА РЕПУТАЦІЯ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ КРИЗ І ВОЄННИХ ЗАГРОЗ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті здійснено комплексний аналіз феномену політичної репутації держави в умовах кризових ситуацій і воєнних загроз з опорою на сучасний європейський досвід та український контекст. Політична репутація розглядається як багатовимірний стратегічний ресурс, що в періоди безпекових викликів істотно впливає на рівень міжнародної довіри, здатність держави залучати зовнішньополітичну, економічну й безпекову підтримку, а також на процеси внутрішньої суспільної консолідації. Обґрунтовується теза, що в умовах криз і воєн репутаційний капітал держави формується не лише завдяки традиційним інструментам дипломатії, а й через ефективну кризову комунікацію, інституційну спроможність, дотримання демократичних цінностей і стійкість політичних інститутів.

У роботі розкрито особливості трансформації репутаційних практик у державах Європейського Союзу під впливом воєн, гібридних загроз, інформаційних атак, внутрішньополітичної нестабільності та глобальних криз. Проаналізовано роль державних інституцій, стратегічних комунікацій, публічної дипломатії та медійної політики у збереженні й посиленні позитивного міжнародного іміджу в умовах надзвичайних обставин. Окрему увагу приділено механізмам протидії дезінформації та формуванню довіри з боку міжнародних партнерів і громадян.

Значне місце в дослідженні відведено українському кейсу, де політична репутація формується в умовах повномасштабної війни та активної євроінтеграційної динаміки. Визначено ключові ризики, виклики й можливості для розвитку репутаційного потенціалу України на міжнародній арені, а також окреслено значення адаптації європейських практик кризового управління репутацією. Впровадження європейського досвіду може стати важливим інструментом зміцнення позицій України на шляху до членства в Європейському Союзі. Отримані результати можуть бути використані в наукових дослідженнях, освітніх програмах, а також у практиці формування державної політики та стратегічних комунікацій в умовах сучасних викликів.

Ключові слова: *політична репутація, кризові ситуації, воєнні загрози, Європейський Союз, Україна, міжнародна довіра, євроінтеграція, гібридні виклики, національна безпека.*

Вступ. Сучасні міжнародні відносини характеризуються зростанням кількості кризових явищ і воєнних загроз, що суттєво впливають на функціонування держав. У таких умовах особливої ваги набуває політична репутація держави як комплексний феномен, що відображає рівень довіри, легітимності та передбачуваності політичних інститутів у сприйнятті внутрішніх і зовнішніх акторів. Політична репутація все більше перетворюється на стратегічний ресурс, здатний впливати на зовнішньополітичні рішення, обсяги міжнародної підтримки, інвестиційну привабливість і рівень суспільної консолідації.

Європейські держави мають значний досвід формування та підтримки політичної репутації в умовах криз, пов'язаних із воєнними конфліктами, терористичними загрозами, міграційними кризами та гібридними викликами. У межах Європейського Союзу політична репутація ґрунтується не лише на інституційній стабільності, а й на дотриманні демократичних цінностей. Саме ці чинники дозволяють державам ЄС зберігати довіру міжнародної спільноти навіть у періоди глибоких потрясінь.

© В. Ткачук, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Для України проблематика політичної репутації набуває особливого значення в умовах повномасштабної війни та активного просування курсу на європейську інтеграцію. Воєнні загрози суттєво трансформують механізми формування репутаційного образу держави, актуалізуючи питання ефективності державної політики і відповідності європейським стандартам. Водночас досвід країн ЄС може слугувати методологічною та практичною основою для вироблення стійкої стратегії політичної репутації України в кризових умовах.

Метою статті є аналіз особливостей формування політичної репутації держави в умовах криз і воєнних загроз на основі європейського досвіду та українського контексту. Для досягнення поставленої мети передбачено такі завдання: з'ясувати теоретичні підходи до розуміння політичної репутації в кризових умовах; проаналізувати європейські практики збереження репутаційного потенціалу держав; визначити специфіку та перспективи розвитку політичної репутації України в умовах воєнних викликів і євроінтеграційних процесів.

Матеріали і методи дослідження. Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що інтегрує інструментарій політології, міжнародні відносини, державне управління та стратегічну комунікацію. Методологічна основа складається з об'єктивного аналізу та практичних кейсів. Ключовим інструментом обрано уніфіковану теорію державної кризи, яка допомагає розглянути репутаційні втрати як наслідки структурного дисбалансу в умовах дефіциту ресурсів.

Ключовими методами в досліджені виступають: 1) порівняльний аналіз, застосований для вивчення інституційних моделей; 2) аналіз кейсів, проаналізовано російську дезінформаційну кампанію «Doppelganger» як приклад атаки на репутацію держави та українську комунікаційну програму «Brave Ukraine» як основу успішної репутаційної стратегії; 3) контент-аналіз допомагає опрацювати офіційні документи, звіти, матеріали надані Єврокомісіями; 4) вторинний аналіз соціологічних даних дозволяє розглянути результати опитувань центрів досліджень.

Результати і обговорення. Механізми формування та втрати політичної репутації неможливі без ґрунтовного аналізу кризи, в якій можуть опинитися держави. Систематизація знань щодо таких кейсів в політичній науці дозволяє сформувати уніфіковану теорію державної кризи. Дослідники виділяють декілька основних теоретичних форм погляду на репутацію та її роль в умовах кризи. Інституціональний підхід надає можливість проаналізувати адаптивну змогу державних структур в умовах кризи. Репутація відображає їх ефективність в таких умовах. Якщо інституції держави не в змозі правильно виконувати свої обов'язки, падає довіра до держави загалом.

Демографічна теорія пропонує вивчити вплив тиску на населення та ефект конкуренції еліти на ресурсну базу держави. Багато елітних груп конкурують протягом стабільної ситуації в державі, а протягом кризи виникає розподіл внутрішніх ресурсів, що руйнує репутаційну єдність щодо внутрішньої та зовнішньої політики держави. Світовий підхід, формується на основі глобальної стабільності. Країни, що розвиваються є найбільш вразливими до коливань світової політики та економічної репутації, яку можуть підірвати будь-які рішення чи заяви політиків, органів державної влади або прийняті закони. Дослідження ж легітимної форми дозволяє розглянути масову мобілізацію населення, ключовою фігурою якого виступає легітимна влада в очах мас, що робить репутацію критично важливою для владних структур [16; 17].

Україна в умовах війни, об'єднує в собі різні умови кризи та дозволяє глибше проаналізувати роль репутації та її вплив. Війна створює дефіцит різних форм ресурсів, який потребує ефективного управління та реагування. Одночасно, корупційні скандали в тилу сприймаються як криза в умовах достатності, що формує значні виклики для репутації. В таких умовах перед владою виникає проблема, за умовами якої потрібно переконати населення

та партнерів, що дефіцит це наслідок агресії, а збереження достатності відбувається за умов боротьби з посяганнями на ці резерви.

Європейський Союз за останні роки зіткнувся з багатьма викликами, міграційна криза, повномасштабне вторгнення в Україну, енергетичний шантаж, які змусили переглянути основу щодо захисту власних ресурсів та політичної спроможності та репутації. ЄС активізував діяльність різних структур залучивши їх до Наукових консультативних механізмів. Єврокомісії тепер спираються на звіти об'єднань таких як Science Advice for Policy by European Academies [18] або на Групу головних наукових радників. Такий підхід дозволив надати рішенням ЄС наукового підґрунтя, яке захистило від звинувачень в неефективності.

Особливу увагу слід звернути на боротьбу з дезінформацією. Європейська служба зовнішніх справ відіграє і буде відгравати ключову роль у захисті репутації ЄС. Спеціальні групи відслідковують іноземні маніпуляції інформацією та втручання. Важливим кроком стала публікація, на регулярній основі, звітів про загрози [2; 13; 14]. Ці документи не тільки фіксують, а і розкривають методичні атаки, що дозволяє вчасно реагувати та руйнувати фейкові заяви. Публічне викриття дозволяє відбити загрозу і направити її на потенційного агресора [6].

Загальний аналіз практик країн ЄС показує унікальність та різноманітність підходу щодо захисту репутації держав. Так, в Франції створена в 2021 році Служба VIGINUM при Генеральному секретаріаті оборони та національної безпеки [3;7]. Фактично виконувані функції полягають в виявлені та охарактеризуванні цифрового іноземного втручання. VIGINUM використовують алгоритми аналізу відкритих даних з метою виявлення підозрілої поведінки в соцмережах, як от бот-ферми, скоординовані кампанії, дезінформаційні закиди. Франція все активніше використовує звіти служби для публічного осуду і звинувачень іноземного втручання, таким чином відбілюючи свою репутації.

Створений Національний центр кризового управління в Литві у 2023 році став основою боротьби з гібридними атаками. Центр унікальний тим, що взаємодіє з громадськими структурами боротьби проти «троль» медіа, що робить захист країни спільною працею [11]. Інший приклад Естонії, яка на основі Урядового офісу здійснює стратегічну координацію. Естонія успішно інтегрувала бренд цифрової країни, що надає репутації технологічного лідера створюючи базис інформаційної безпеки, таким чином атаки на неї сприймають не тільки як загроза країні, а як виклик для світової інформаційної інфраструктури [18].

Ефективність таких структур можна оцінити з наявного кейса гібридної атаки росії «Doppelgager». Агресор створював деталізовано однакові копії урядових, медіа сайтів, наповнюючи їх фейковими новинами, контентом. Статті клонів дискредитували уряди, створювали корупційні скандали, розповсюджували тезу про близьку економічну кризу та неефективність і марність підтримки України. Першочергова мета таких дій була в зруйнуванні довіри населення, підірвати підтримку урядів та посіяти паніку близького колапсу теперішньої політики держав [2].

Франція разом з Німеччиною опублікували детальний звіт щодо активних дій з боку росії, було проведено розслідування з розкриття структури цієї мережі. Вчасна реакція з боку захисних інституцій допомогла перемістити вплив такої атаки назад на агресора та доказати ворожу діяльність росії в ЄС, залучивши громадську думку на захист національних інституцій [3; 12, с. 11–12].

Для України в період агресивного нападу рф, такі кейси є показові, через їх систематичність, репутація стала основою міжнародної стабільності країни та прямим відображенням її єдності. До 2022 року Україна на міжнародній арені мала ярлики корупційної, олігархічної, інституційно слабкої держави. Повномасштабне вторгнення росії стало базовою формою відлиги міжнародного сприйняття. Комунікаційна кампанія «Brave Ukraine», сформована на

основі опору ЗСУ та об'єднаності суспільства, успішно витіснила попередні уявлення про Україну. Особливо допомогла ставка на індивідуальний рейтинг президента В. Зеленського на початку вторгнення. Налагоджена комунікація з початку агресії допомогла ефективно, а головне в короткий термін отримати прихильність західних партнерів та активізувати підтримку [21].

Україна показала свою здатність щодо активної трансформації та будівництва інституцій в умовах війни. Так, на початку війни Центр протидії дезінформації (ЦПД) при РНБО став ключем у боротьбі з інформаційними вкидами. ЦПД спростовує фейки, аналізує актуальний наратив ворога, прогнозує можливі інформаційні атаки та приймає міри для їх спростування. Показовими є звіти про кампанію інформаційної пропаганди в Африці, використання генераційних платформ ШІ для створення фейкових відео, такі приклади демонструють ефективність центру та відображають високий рівень дослідження питання інформаційної війни [10]. Центр протидії дезінформації має можливості розвиватися та розширюватися, так недавно було залучено співпрацю з інформаційними платформами TikTok, Youtube, що дозволяє заблокувати ворожі канали впливу та очистити інформаційне поле від недостовірної інформації.

Особливої уваги в контексті формування політичної репутації України заслуговує суттєва трансформація підходів до публічної дипломатії Міністерства закордонних справ. У відповідь на безпрецедентні безпекові виклики та потребу в постійній міжнародній підтримці МЗС України перейшло від переважно стриманої, протокольної моделі зовнішньополітичної комунікації до більш активної, проактивної та, в окремих аспектах, жорсткої дипломатії, зорієнтованої безпосередньо на іноземну громадську думку. Такий підхід передбачає не лише взаємодію з урядовими колами, а й цілеспрямовану роботу з медіа, експертним середовищем, лідерами громадської думки та широкими верствами суспільства за кордоном [5].

Українські дипломати суттєво розширили інформаційний та комунікаційний інструментарій публічної дипломатії, активно залучаючи культурні та освітні проєкти, цифрові платформи, соціальні мережі, міжнародні форуми, публічні дискусії та інтерв'ю для провідних світових медіа. Така багатоканальна стратегія дозволила Україні значно підвищити власну видимість у глобальному інформаційному просторі та сформувати стабільну присутність у міжнародному медіапорядку денному. У результаті українські дипломати та офіційні представники держави регулярно опиняються серед найбільш цитованих спікерів з питань міжнародної безпеки, війни та європейської політики, що сприяє закріпленню позиції України як активного та суб'єктного учасника міжнародних відносин [4].

Водночас активізація публічної дипломатії та посилення комунікаційної присутності України на міжнародній арені не означали автоматичного усунення всіх репутаційних ризиків. Навпаки, зростання уваги іноземної аудиторії та медіа до українського порядку денного зробило внутрішні проблеми більш видимими та чутливими для міжнародного сприйняття. У цьому контексті особливо загострилася суперечність між задекларованими реформаторськими зусиллями держави та практичними викликами їх реалізації, що безпосередньо вплинуло на здатність України зберігати сталий рівень політичної репутації та позитивного іміджу [9; 15, с. 3–4].

Саме в цій площині актуалізувалася проблема корупційних парадоксів. У 2024-2025 р. тема корупції знову стала проблемою для України. Сформовані програми взаємодії (Prozorro) демонстрували відкритість та декларованість, тоді як інша сторона показувала гучні корупційні схеми [19]. Справи щодо закупівлі Міноборони, відновлення інфраструктури, енергетики, миттєво були опубліковані західними медіа та російською пропагандою [10]. Для західних союзників такі події стають основою для обмеження допомоги. Згідно Звіту Офісу генерального інспектора Пентагону та GAO (Government Accountability Office) [21] було впроваджено жорсткий нагляд за наданою військовою допомогою. Хоч з огляду на ситуацію

підтверджених фактів розкрадань, продажів зброї не було, факт посиленого контролю є основою для недовіри та підриву репутації.

Показовим підривом репутації є діяльність НАБУ та САП, з однієї сторони викриття корупції та активна боротьба проти неї, з іншої активізація медіа щодо корупції та створення негативного фону. Найбільшого ризику для політичної репутації була спроба обмежити НАБУ, що мало призвести до колосального втрату довіри до країни. Повернути репутаційну оцінку допомогло небайдуже суспільство, яке відкрито говорило про проблему такого рішення та в його скасуванні. Така єдність громадян відобразила готовність відстоювати свою, як державну так і політичну репутацію [20; 21]. Водночас показники довіри суспільства до інституцій та стабільність прагнень євроатлантичного курсу не усувають репутаційних викликів, а підкреслюють їх складність.

Особливе місце у структурі суспільної довіри в Україні посідають Збройні Сили України, які на сучасному етапі є інституцією з найвищим рівнем громадської підтримки та легітимності. Умови повномасштабної війни зумовили трансформацію ролі ЗСУ, яка вийшла далеко за межі суто оборонної функції. Армія стала ключовим символом національної стійкості, здатності держави до самозахисту та центральним джерелом суспільного опору збройній агресії російської федерації. Високий рівень довіри до ЗСУ формує важливу соціально-політичну основу для мобілізації суспільства, підтримки оборонних ініціатив і легітимації стратегічних рішень у сфері національної безпеки та оборони [8].

Водночас у ставленні громадян до представницьких органів влади, зокрема парламенту, фіксується зниження рівня довіри. Така динаміка є характерною для суспільств, що перебувають у стані затяжної війни, та зумовлюється поєднанням соціальної втоми, економічних труднощів і сприйняттям недостатньої ефективності владних інститутів. Фактично йдеться про наслідок підвищених очікувань суспільства від політичного керівництва в умовах екзистенційної загрози, коли кожне управлінське рішення піддається особливо ретельній оцінці. За таких обставин збереження політичної репутації держави набуває принципового значення, оскільки саме вона виступає чинником стабілізації внутрішньополітичної ситуації та підтримки довіри до обраного стратегічного курсу [1].

Майбутнє України нерозривно пов'язане з процесами європейської інтеграції та післявоєнної відбудови. Європейська комісія у своїх оцінках неодноразово відзначає суттєвий прогрес України у взаємодії з Європейським Союзом, водночас наголошуючи на необхідності виконання чітко визначених умов та критеріїв. У цьому контексті політична репутація України виконує роль узагальненої характеристики надійного партнера й держави-кандидата, яка декларує та поступово реалізує реформи. Водночас остаточна оцінка та перспектива членства безпосередньо залежатимуть від фактичної імплементації цих змін і здатності держави забезпечити їх сталість.

Висновки. Політична репутація є багатогранним поняттям, яке дає змогу узагальнити поточний стан та окреслити перспективи розвитку держави в умовах кризових викликів. У критичних ситуаціях репутація перестає бути лише сферою комунікації чи символічного позиціонування і трансформується в питання реальної функціональної спроможності державних інституцій. Для України вкрай важливою є не лише репутація «жертви» збройної агресії, а формування образу «держави, що здатна ефективно, самостійно функціонувати попри війну та одночасно впроваджувати системні реформи». Європейський досвід переконливо свідчить, що одним із найбільш ефективних інструментів захисту політичної репутації є створення спеціалізованих технократичних інституцій, покликаних протидіяти гібридним загрозам та інформаційному впливу (зокрема, приклад французького агентства VIGINUM). У цьому контексті Україна потребує посилення міжінституційної координації, а також належного захисту таких структур від будь-якого зовнішнього чи внутрішнього політичного тиску.

Ключовим чинником подолання репутаційних викликів залишається системна боротьба з корупцією. Репутаційні втрати, спричинені корупційними скандалами, безпосередньо впливають на рівень міжнародної довіри та обсяги зовнішньої допомоги. Водночас дієвою довгостроковою стратегією є забезпечення максимальної прозорості та невідворотності покарання, навіть у тих випадках, коли це може породжувати суспільні дискусії або призводити до тимчасового погіршення іміджевих показників. Унікальною особливістю України в цьому процесі виступає розвинене та активне громадянське суспільство, яке слугує важливим запобіжником, інструментом контролю та своєрідною верифікацією політичних рішень і репутаційних практик держави.

На сучасному етапі політична репутація України формується як складний сплав героїзму суспільства, стійкості державних інституцій та процесів глибокої інституційної трансформації. Її збереження й посилення вимагають відмови від спрощених іміджевих рішень на користь системної та тривалої роботи з розбудови довіри як всередині країни, так і на міжнародному рівні.

Література:

1. Милосердна І. М. Імідж політичного лідера як категорія PR-технології. Актуальні проблеми політики. 2020. № 64. С. 118–133. DOI: https://doi.org/10.32837/app.v0i64.191.

2. 3rd EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats. EEAS. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/3rd-eeas-report-foreign-information-manipulation-and-interference-threats-0_en.

3. Accueil SGDSN. URL: https://www.sgdsn.gouv.fr/files/files/Publications/20250207_NP_SGDSN_VIGINUM_Rapport%20menace%20informationnelle%20IA_EN_0.pdf.

4. Axyonova V., Lozka K. Diplomacy beyond the state: Ukrainian think tank experts as wartime diplomacy actors. European Security. 2024. P. 1–19. DOI: https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2350465.

5. Bjola C., Fjällhed A. Public diplomacy in the crossfire: decoding Ukraine's 'Strategic Self' during wartime. International Affairs. 2025. DOI: https://doi.org/10.1093/ia/iiaf179.

6. Europe needs better, more strategic crisis management, according to independent scientific and ethics advisors. Research and innovation. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/europe-needs-better-more-strategic-crisis-management-according-independent-scientific-and-ethics-2022-11-22_en.

7. Foreign digital interference – Publication of the VIGINUM report on information manipulation (5 Feb. 2025). France Diplomacy – Ministry for Europe and Foreign Affairs. URL: https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/digital-diplomacy/news/article/foreign-digital-interference-publication-of-the-viginum-report-on-information.

8. Foreign policy and security. Opinions of Ukrainian Society–2025. Part 1. Центр «Нова Європа». URL: https://neweurope.org.ua/en/analytics/en-foreign-policy-and-security-opinions-of-ukrainian-society-2025-part-1/.

9. Jervis R., Yarhi-Milo K., Casler D. Redefining the Debate Over Reputation and Credibility in International Security. World Politics. 2020. P. 1–37. DOI: https://doi.org/10.1017/s0043887120000246.

10. Kurnyshova Y. Ukraine at War: Resilience and Normative Agency. Ahead of Print. 2023. DOI: https://doi.org/10.51870/uxxz5757.

11. Lithuania's LRT Crisis as a Test of Civil Resilience and Engagement. Begin-Sadat Center for Strategic Studies. URL: https://besacenter.org/lithuanias-lrt-crisis-as-a-test-of-civil-resilience-and-engagement/.

12. Malit F., Alexander K. A new capital pipeline to the Gulf? Geopolitical conflicts, capital flight, and the Russian exodus to the United Arab Emirates. British Journal of Middle Eastern Studies. 2025. P. 1–18. DOI: https://doi.org/10.1080/13530194.2025.2559341.

13. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. URL: https://www.nationalacademies.org/read/25058/chapter/3.

14. Root Narrative Theory and Character Assassination | Simmons | Journal of Applied Social Theory. Journal of Applied Social Theory. URL: https://socialtheoryapplied.com/journal/jast/article/view/66/121/.

15. State Crisis Theory: A systematization of institutional, soc. Economics and Finance Research | IDEAS/RePEc. URL: https://ideas.repec.org/p/osf/socarx/e7zsd_v1.html.

16. State Crisis Theory: A Unification of Institutional, Socio-ecological, Demographic-structural, World-systems, and Revolutions Research. Utrecht University. URL: https://research-portal.uu.nl/en/publications/state-crisis-theory-a-unification-of-institutional-socio-ecologic/.

17. Strategic communication. Riigikantselei. URL: https://www.riigikantselei.ee/en/strategic-communication.

18. Strategic Crisis Management in the European Union – ALLEA. ALLEA | All European Academies. URL: https://allea.org/portfolio-item/strategic-crisis-management-in-the-european-union/.

19. The 2024 Corruption Perceptions Index in the world. *The 2024 Corruption Perceptions Index in the world*. URL: https://cpi.ti-ukraine.org/en/ .

20. Ukraine – Country Performance, Brand Strength and Reputation. TPBO. URL: https://placebrandobserver.com/ukraine-country-performance-brand-strength-reputation/.

21. Ukraine Oversight. U.S. Government Accountability Office (U.S. GAO). URL: https://www.gao.gov/ukraine-oversight .

References:

1. Myloserda, I. M. (2020). Imidzh politychnoho lidera yak katehoriia PR-tekhnolohii [Image of a political leader as a category of PR technology]. Aktualni problemy polityky – Actual Problems of Politics, 64, 118–133. https://doi.org/10.32837/app.v0i64.191 [in Ukrainian].

2. European External Action Service. (2024). 3rd EEAS report on foreign information manipulation and interference threats. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/eeas/3rd-eeas-report-foreign-information-manipulation-and-interference-threats-0_en.

3. Secrétariat général de la défense et de la sécurité nationale. (2025). Artificial intelligence and information manipulation threats (VIGINUM report). Retrieved from: https://www.sgdsn.gouv.fr/files/files/Publications/20250207_NP_SGDSN_VIGINUM_Rapport%20menace%20informationnelle%20IA_EN_0.pdf.

4. Axyonova, V., & Lozka, K. (2024). Diplomacy beyond the state: Ukrainian think tank experts as wartime diplomacy actors. European Security, 1–19. https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2350465.

5. Bjola, C., & Fjällhed, A. (2025). Public diplomacy in the crossfire: Decoding Ukraine's "strategic self" during wartime. International Affairs. https://doi.org/10.1093/ia/iiaf179.

6. European Commission, Directorate-General for Research and Innovation. (2022). Europe needs better, more strategic crisis management, according to independent scientific and ethics advisors. Retrieved from: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/europe-needs-better-more-strategic-crisis-management-according-independent-scientific-and-ethics-2022-11-22_en.

7. Ministry for Europe and Foreign Affairs of France. (2025, February 5). Foreign digital interference: Publication of the VIGINUM report on information manipulation. Retrieved from: https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/digital-diplomacy/news/article/foreign-digital-interference-publication-of-the-viginum-report-on-information.

8. New Europe Center. (2025). Foreign policy and security: Opinions of Ukrainian society–2025. Part 1. Retrieved from: https://neweurope.org.ua/en/analytics/en-foreign-policy-and-security-opinions-of-ukrainian-society-2025-part-1/.

9. Jervis, R., Yarhi-Milo, K., & Casler, D. (2020). Redefining the debate over reputation and credibility in international security. World Politics, 1–37. https://doi.org/10.1017/S0043887120000246.

10. Kurnyshova, Y. (2023). Ukraine at war: Resilience and normative agency. Ahead of Print. https://doi.org/10.51870/uxxz5757.

11. Begin-Sadat Center for Strategic Studies. (2024). Lithuania's LRT crisis as a test of civil resilience and engagement. Retrieved from: https://besacenter.org/lithuanias-lrt-crisis-as-a-test-of-civil-resilience-and-engagement/.

12. Malit, F., & Alexander, K. (2025). A new capital pipeline to the Gulf? Geopolitical conflicts, capital flight, and the Russian exodus to the United Arab Emirates. British Journal of Middle Eastern Studies, 1–18. https://doi.org/10.1080/13530194.2025.2559341.

13. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2019). Chapter 3. Retrieved from: https://www.nationalacademies.org/read/25058/chapter/3.

14. Simmons, W. (n.d.). Root narrative theory and character assassination. Journal of Applied Social Theory. Retrieved from: https://socialtheoryapplied.com/journal/jast/article/view/66/121/.

15. State Crisis Theory Research Group. (n.d.). State crisis theory: A systematization of institutional, socio-economic and finance research. IDEAS/RePEc. Retrieved from: https://ideas.repec.org/p/osf/socarx/e7zsd_v1.html.

16. State Crisis Theory Research Group. (n.d.). State crisis theory: A unification of institutional, socio-ecological, demographic-structural, world-systems, and revolutions research. Utrecht University. Retrieved from: https://research-portal.uu.nl/en/publications/state-crisis-theory-a-unification-of-institutional-socio-ecologic/.

17. Riigikantselei. (n.d.). Strategic communication. Retrieved from: https://www.riigikantselei.ee/en/strategic-communication.

18. ALLEA – All European Academies. (n.d.). Strategic crisis management in the European Union. Retrieved from: https://allea.org/portfolio-item/strategic-crisis-management-in-the-european-union/.

19. Transparency International Ukraine. (2024). The 2024 corruption perceptions index in the world. Retrieved from: https://cpi.ti-ukraine.org/en/.

20. The Place Brand Observer. (2024). Ukraine: Country performance, brand strength and reputation. Retrieved from: https://placebrandobserver.com/ukraine-country-performance-brand-strength-reputation/.

21. U.S. Government Accountability Office. (n.d.). Ukraine oversight. Retrieved from: https://www.gao.gov/ukraine-oversight.

Victor Tkachuk. Political Reputation of the State under Conditions of Crisis and Military Threats: European Experience and the Ukrainian Context

The article provides a comprehensive analysis of the phenomenon of the political reputation of the state under conditions of crisis and military threats, drawing on contemporary European experience and the Ukrainian context. Political reputation is examined as a multidimensional strategic resource that, during periods of security challenges, significantly influences the level of international trust, the state's capacity to secure foreign policy, economic, and security support, as well as processes of internal societal consolidation. The study substantiates the thesis that in times of crises and wars, a state's reputational capital is shaped not only through traditional diplomatic instruments, but also through effective crisis communication, institutional capacity, adherence to democratic values, and the resilience of political institutions.

The paper explores the transformation of reputational practices in European Union member states under the impact of wars, hybrid threats, information attacks, domestic political instability, and global crises. Particular attention is paid to the role of state institutions, strategic communications, public diplomacy, and media policy in maintaining and strengthening a positive international image under extraordinary circumstances. The analysis also highlights mechanisms for countering disinformation and fostering trust among international partners and domestic audiences.

A significant part of the study is devoted to the Ukrainian case, where political reputation is being shaped under conditions of full-scale war and active European integration dynamics. The research identifies key risks, challenges, and opportunities for the development of Ukraine's reputational potential in the international arena, and outlines the importance of adapting European practices of crisis reputation management. The implementation of European experience may become an important instrument for strengthening Ukraine's position on its path toward membership in the European Union. The findings obtained can be applied in academic research, educational programs, as well as in the practice of public policy-making and strategic communications in the context of contemporary challenges.

Key words: *political reputation, crisis situations, military threats, European Union, Ukraine, international trust, European integration, hybrid challenges, national security.*

Відомості про автора:
Ткачук Віктор – аспірант кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 29.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 328.16:316.46]:32-044.922
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-39

Ганна Трушевич
ORCID: 0000-0002-3793-1074

ЛІДЕРСТВО В УМОВАХ ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: АНАЛІЗ СТІЙКОСТІ ЛІДЕРІВ ПІД ЧАС КРИЗ

Стаття присвячена дослідженню лідерства в умовах політичних трансформацій, зокрема в контексті кризових ситуацій, що виникають під час суспільних змін. У статті проаналізовано, як політичні лідери реагують на кризові виклики та які чинники визначають їхню здатність ефективно управляти країною в періоди нестабільності. Автор розглядає різні аспекти взаємодії між лідерством та політичними змінами, зокрема в контексті тих періодів, коли відбуваються значні політичні та соціальні зміни, що впливають на суспільство загалом.

Дослідження ґрунтується на теоретичному аналізі та практичних прикладах, що дозволяє оцінити роль лідерства. Окрему увагу приділено стійкості лідерів, здатності до адаптації та стратегічного мислення в умовах політичних змін, а також важливості інституційної підтримки та суспільної довіри для забезпечення стабільності. За допомогою методу кейс-стаді автор аналізує приклади успішних і неуспішних реакцій світових лідерів та українських президентів на кризові ситуації, виявляючи ключові фактори, які визначають успішність або провал у подоланні політичних криз та трансформацій в умовах політичної нестабільності. У роботі розглядаються також соціальні та економічні аспекти, що впливають на стійкість лідерів і визначають можливі шляхи для покращення їхньої діяльності в умовах кризи.

Ключові слова: *лідерство, політичні зміни, політичні трансформації, Президент України, російсько-українська війна, кризи, суспільство.*

Вступ. Політичні зміни, що супроводжуються кризою, є невід'ємним елементом розвитку будь-якої політичної системи. Кризи можуть бути наслідком різних факторів, включаючи економічний спад, соціальні протести, зміни геополітичної ситуації, внутрішньополітичні конфлікти, революції та війни. У таких ситуаціях роль лідерства стає вирішальною для забезпечення національної стабільності та ефективного розвитку. Лідерство в кризові часи вимагає не лише політичного досвіду, а й глибокого розуміння суспільних процесів, економічних реалій та психології суспільств, що зазнають серйозних змін.

Стійкість лідерів у кризові часи залежить від низки факторів. Насамперед це здатність швидко адаптуватися та приймати стратегічні рішення в умовах невизначеності. Інституційна підтримка, здатність інтегрувати еліти та суспільство, а також залучення підтримки міжнародної спільноти є важливими. Політичні лідери визначають стратегії розвитку держави, впливають на внутрішню та зовнішню політику, соціально-економічні процеси. Вони виступають ключовим суб'єктом трансформаційних перетворень та постійного впливу на суспільство, яке спирається переважно не на силу, а на авторитет [3, с. 72]. Лідерство впливає на встановлення відносин між суспільством та представниками влади, де останні набувають легітимності не тільки через здобуття офіційних повноважень, але й за допомогою особистісних якостей, оскільки є моральними авторитетами [7]. Ефективні лідери під час кризи часто мають сильні механізми комунікації з громадянами і здатні зберігати суспільну довіру та підтримку навіть у найскладніших ситуаціях. Україна, зокрема, переживає складний

© Г. Трушевич, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

період трансформації після революцій, російсько-української війни, що досі триває, та економічних викликів.

Метою цієї статті є аналіз стійкості лідерів у кризових ситуаціях та виявлення основних факторів, що визначають ефективність управлінських рішень у часи політичної нестабільності. Вивчення таких кейсів з практики світових лідерів та президентів України дозволить краще зрозуміти, як лідери можуть управляти кризами та допомогти державі впоратися з внутрішніми та зовнішніми викликами, а також зберегти свої політичні позиції.

Методи дослідження. Для вивчення лідерства в умовах політичних змін, трансформацій та криз можна використовувати різні методи: порівняльний, історичний та метод кейс-стаді, що дозволяє глибше зрозуміти, як діяли конкретні лідери в умовах політичних змін і що допомогло їм подолати кризу або, навпаки, що призвело до їхньої поразки.

Результати та обговорення. Лідерство в умовах кризових ситуацій є однією з найбільш складних і водночас важливих проблем. Саме в період системних змін, реформування й модернізації держави особливого значення набуває наявність лідерських якостей і здатностей у тих, хто здійснює політичне управління [2, с. 81]. Війна, зміни у суспільстві, політичні трансформації та революції – ці фактори значно ускладнюють ситуацію, вимагаючи від лідерів особливих якостей, здатності до швидкої адаптації та стратегічного мислення. Розглянемо кожен з цих аспектів більш детально.

Війна як форма екстремальної кризи є найпотужнішим чинником, який випробовує стійкість лідерів на всіх рівнях. В умовах війни лідери стикаються з численними викликами: від забезпечення безпеки до збереження функціональності та відновлення нормальної діяльності після масштабних руйнувань. Лідерство під час війни повинно поєднувати у собі властивості стратегічного мислення, рішучості, а також здатності до людяності та підтримки.

Крім того, війна вносить значні зміни в політичне та економічне середовище. Лідери повинні бути здатні швидко реагувати на зміни в правовому полі, економічних відносинах та соціальних процесах, що є наслідком війни. Війна також здатна викликати серйозні внутрішні трансформації у суспільствах, наприклад, значне посилення націоналістичних настроїв або, навпаки, загострення соціальних розподілів. У таких умовах здатність лідера підтримувати єдність і адаптувати стратегії до нових умов є критично важливою.

Наступним аспектом є суспільні зміни, це ще одна форма кризи, яка може виникати внаслідок соціальних, економічних чи культурних трансформацій. Вони можуть бути як природними, так і спровокованими політичними процесами. Лідери, які опиняються на чолі під час значних суспільних змін, повинні бути готовими до швидких адаптаційних змін у внутрішній політиці суспільства.

Суспільні зміни часто супроводжуються високим рівнем невизначеності, соціального протесту та розколу. Тому лідер повинен не лише стратегічно орієнтуватися у цих умовах, але й бути здатним надавати психологічну підтримку та мотивацію діяти громадянам, сприяючи збереженню моральної стійкості в умовах соціального стресу.

Якщо говорити про ще один аспект, а саме політичні трансформації (реформи, зміни урядів, корупційні скандали, кризи управління), які часто супроводжуються значними змінами в управлінні та суспільними процесами. Лідери в таких умовах повинні вміти не тільки пристосовуватися до нових політичних реалій, а й вести свій народ через змінений політичний ландшафт.

Наприклад, у випадку зміни політичного режиму лідери можуть стикнутися з необхідністю вирішення правових і економічних питань, зокрема зміни законодавства. Водночас політичні зміни часто супроводжуються соціальними рухами, масовими протестами або заворушеннями, що створює додаткові ризики для стабільності.

У таких умовах особливо важливими є комунікаційні здібності лідера, його здатність вести переговори і знаходити компроміси між різними політичними силами, а також здатність забезпечувати ефективне управління в умовах політичного тиску.

Революції – це радикальні політичні зміни, які можуть кардинально трансформувати суспільство, державу та економіку. У таких умовах лідери, які здатні підтримувати стійкість, повинні володіти видатними лідерськими якостями, здатністю бачити за межами поточної кризи і використовувати нові можливості, які виникають унаслідок революційних змін.

Революційні процеси часто супроводжуються масовими протестами, насильством, зміною політичного порядку, а інколи й економічним колапсом. Лідери мають вміти управляти кризами на рівні як загальних державних змін, так і внутрішньополітичних процесів. Вони повинні знаходити способи збереження стабільності в умовах масових соціальних потрясінь.

Зокрема, лідери в умовах революцій повинні мати високу політичну чутливість, уміння адаптувати стратегії розвитку до нових політичних реалій і водночас підтримувати стабільність, що допомагає зберегти моральний дух і продуктивність навіть в умовах соціальних потрясінь.

Можна навести кілька прикладів лідерів, які справилися або не справилися з кризами, зокрема війнами, політичними змінами, революціями та соціальними трансформаціями.

Серед лідерів, які справилися з кризами, можна виділити Вінстона Черчилля (Прем'єр-міністра Великої Британії). Кризою була Друга світова війна (1939–1945 рр.). Черчилль став символом стійкості, рішучості та лідерства під час війни. У критичний момент, коли на Великобританію падала загроза нацистської окупації, його лідерство зміцнило моральний дух нації. В. Черчилль відмовився від капітуляції перед нацистами, і його виступи стали важливим фактором підтримки населення. Завдяки його лідерству Велика Британія змогла витримати і з часом стала однією з переможних країн.

Карибську кризу (1962 р.) за Президента США Джона Кеннеді теж можна взяти за приклад. Дж. Кеннеді виявив неймовірну стійкість і здатність до швидкого реагування в умовах ядерної загрози під час Карибської кризи. Під час протистояння з Радянським Союзом у 1962 році через розміщення радянських ракет на Кубі Кеннеді зміг провести переговори, які призвели до відведення ракет без розв'язання ядерної війни. Його спокій та дипломатичні навички допомогли уникнути глобальної катастрофи.

Боротьбу за незалежність Індії за Махатма Ганді теж можна віднести до криз. Ганді застосовував принципи ненасильства та громадянської непокори для боротьби з британським колоніальним режимом. Його стійкість, здатність зберігати спокій і моральну ясність у складні часи привели до успішного отримання Індією незалежності в 1947 році, навіть попри численні політичні і соціальні кризи того часу.

Ми переконані, що досить доречно розглянути не тільки позитивні кейси, а й випадки, приклади криз, з якими лідери не справились. Наприклад, Іспанська громадянська війна (1936–1939 рр.). Хоч і Франсиско Франко зрештою здобув перемогу в громадянській війні та став диктатором, його лідерство було позначене численними порушеннями прав людини, репресіями і авторитарним режимом. В умовах війни його стратегічні рішення були часто пов'язані з жорстокими методами боротьби, що призвело до великої кількості жертв серед цивільного населення.

Політична і економічна криза у Венесуелі (2010-ті роки) за Ніколаса Мадуро. Після смерті Уго Чавеса Мадуро став президентом Венесуели, однак не зміг впоратися з економічною кризою, гіперінфляцією та політичною нестабільністю. Його авторитарний стиль правління, порушення прав людини і неспроможність провести необхідні економічні реформи призвели до масових протестів, а також до величезних соціальних та гуманітарних проблем

у країні. Венесуела пережила один з найважчих економічних колапсів в історії, що лише загострило політичну кризу.

Протести «Жовті жилети» (2018–2019 рр.) є неприємними моментами в політичному досвіді Президента Франції Еммануеля Макрона. Під час протестів «жовтих жилетів» у Франції Макрон стикнувся зі значним викликом, зокрема через невдоволення соціальними реформами та підвищення податків. Хоча протестний рух не призвів до значних змін у владі, уряд Макрона спочатку не зміг швидко знайти шляхи для вирішення соціальних і економічних проблем, що призвело до ескалації протестів і втраченої довіри частини населення.

Пропонуємо розглянути та проаналізувати, з якими ж кризами стикались українські президенти. Розпочнемо з першого Президента незалежної України Леоніда Кравчука. За часів президенства Л. Кравчука відбувся перехід від радянської системи до незалежної держави, економічна та політична нестабільність в 1991–1994 роках.

Леонід Кравчук став президентом у 1991 році після проголошення незалежності України і стикнувся з низкою серйозних внутрішніх та зовнішніх криз. У цей період країна перебувала на межі економічного колапсу, політичної нестабільності та соціальних потрясінь, оскільки перехід від планової економіки до ринкової системи був складним і болісним.

Одна з основних криз, з якою Кравчук впорався, – це утвердження незалежності України після розпаду СРСР. Він був ключовою фігурою в процесі проголошення незалежності України та встановлення нових політичних інститутів. Кравчук зміг здобути міжнародне визнання незалежної України і забезпечити її статус на міжнародному рівні.

Перехід України до ринкової економіки був важким і супроводжувався гіперінфляцією, масовими скороченнями, бідністю та безробіттям. Л. Кравчук не зміг повністю подолати ці проблеми, але він намагався проводити економічні реформи, хоча їх результати були часто недостатніми для швидкої стабілізації економіки.

Також почався процес формування нових політичних інститутів та структур, що супроводжувався конфліктами між різними політичними силами. Леонід Макарович намагався забезпечити баланс між різними групами, але йому не вдалося уникнути політичних потрясінь, що спричинили невдоволення частини суспільства його політикою.

У процесі внутрішньої політичної боротьби Л. Кравчук стикнувся з потужною опозицією з боку частини парламенту і навіть серед своїх соратників. Його суперники звинувачували у відсутності рішучості в проведенні реформ та у збереженні старих радянських підходів до управління.

У 1994 році, після того як Л. Кравчук не зміг вирішити основні соціально-економічні проблеми країни, він програв вибори Леоніду Кучмі, що стало свідченням політичної нестабільності та незадоволення громадян його політикою.

Леонід Кравчук був лідером, який у критичний період для України зміг взяти на себе відповідальність за її незалежність і спроби впоратися з кризами перехідного періоду. Його лідерство зіграло важливу роль у встановленні державності, але економічна та політична нестабільність не дозволили йому досягти тривалої стабільності. Незважаючи на важкі умови, Л. Кравчук став важливою фігурою в історії України, яка залишила свій слід у становленні незалежної держави, але не змогла повністю впоратися з усіма кризами того часу.

Під час президентства Леоніда Кучми відбулись політичні трансформації в Україні після 2000 року. Л. Кучма зміг стабілізувати економічну ситуацію після розпаду Радянського Союзу та врегулювати деякі політичні конфлікти. В умовах внутрішньої політичної нестабільності і економічної кризи він також намагався проводити реформи та підтримувати баланс між олігархічними групами. Однак його ставлення до боротьби з корупцією і демократичними процесами викликало серйозні питання під час Помаранчевої революції.

За президентства Віктора Ющенка в Україні відбулось декілька криз: Помаранчева революція (2004 р.), економічна криза (2008–2009 рр.), політична нестабільність та конфлікти в уряді.

Хоч Помаранчева революція сталася до президентства Ющенка, вона мала велике значення для його першого терміну. Віктор Андрійович став президентом після революційних подій, спричинених фальсифікаціями на президентських виборах, які були спрямовані на його опонента Віктора Януковича. Помаранчева революція була відповіддю на політичні кризи в країні і стала однією з основних причин приходу до влади Ющенка. Він став символом боротьби за демократію і проєвропейський курс. Він успішно повів Україну через кризу, отримавши переобрання та зміни політичної ситуації в країні. Однак після приходу до влади стабільність так і не була досягнута.

Також під час президентства В. Ющенка Україна стикнулася з глобальною економічною кризою, він не зміг забезпечити ефективне управління економікою, а його спроби реформ не принесли швидких результатів. Економічна криза призвела до падіння промислового виробництва, зростання безробіття, падіння рівня життя та інфляції. Криза зумовила зниження підтримки В. Ющенка серед населення.

Одна з найбільших проблем, з якою стикнувся Ющенко, – це політична нестабільність всередині коаліції. Постійні конфлікти між ним і Прем'єр-міністром Юлією Тимошенко, а також інші політичні суперечності в парламенті послаблювали ефективність управління країною.

Петро Порошенко під час свого президентства (2014–2019 рр.) пройшов декілька криз: війна на Сході України після Революції Гідності та анексії Криму, економічна криза та корупційні скандали у владі.

Війна з росією в Донецькій та Луганській областях стала однією із головних криз президентства П. Порошенка. Україна опинилася у стані війни, що призвело до численних людських втрат, руйнувань та гуманітарної кризи. Петро Олексійович зумів зберегти міжнародну підтримку для України після анексії Криму, здобувши санкції проти росії та забезпечивши дипломатичну підтримку Заходу. Він також провів серію реформ для зміцнення армії та обороноздатності. П. Порошенко намагався вирішити війну мирним шляхом, ініціюючи Мінські угоди, хоча їх виконання було проблематичним через порушення з боку ворога. Проте він активно підтримував реформу армії, що дозволило Україні створити боєздатні Збройні сили.

Після Революції Гідності Україна переживала економічну кризу, падіння валютного курсу та інфляцію. Хоча П. Порошенко проводив реформи, вони не завжди приносили миттєвий результат, і населення відчувало незадоволення через погіршення рівня життя. Порошенко намагався впроваджувати економічні реформи, включаючи боротьбу з корупцією, судову реформу і реформу податкової системи. Однак ці реформи не дали миттєвих результатів, і соціальна незадоволеність зростала через економічну ситуацію. З-поміж основних завдань нового покоління політиків є формування умов для широкомасштабних реформ у більшості сфер, таких як економічна, соціальна, політична і судова. Завданням реформ є сприяння суспільному розвитку і забезпечення побудови правової і демократичної держави [4, с. 4].

П. Порошенко не зміг реалізувати обіцяні реформи в боротьбі з корупцією, що призвело до зростання недовіри до його уряду з боку громадськості, хоча зробив кроки до створення нових антикорупційних органів. Корупційні скандали та незавершені реформи стали підставою для критики його президентства.

Робити висновки, чи добре справлявся Володимир Зеленський (2019 – дотепер) з кризами за свого президентства ще зарано, та ми спробуємо провести певний аналіз. Під час президентства В. Зеленського вже відбулось декілька криз: пандемія COVID-19, повномасштабна війна росії проти України, економічна криза та інформаційна війна.

Пандемія коронавірусу стала глобальним викликом для всіх країн світу і Україна не була винятком. В. Зеленський стикнувся з необхідністю приймати швидкі рішення щодо обмежувальних заходів, боротьби з поширенням вірусу та економічних наслідків пандемії. Володимир Олександрович разом з урядом вживав заходів щодо карантинних обмежень, масової вакцинації та допомоги малому бізнесу під час пандемії. Однак це було складним викликом і в певні моменти виникали питання щодо ефективності урядових дій.

24 лютого 2022 року росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Ця криза стала однією з найбільших у сучасній історії України. В. Зеленський опинився в центрі військових дій, захищаючись від агресії з боку росії. В. Зеленський показав себе лідером, здатним мобілізувати націю, зберегти бойовий дух та залучити міжнародну підтримку. Він став символом стійкості для українців, а його виступи на міжнародних майданчиках значно зміцнили міжнародну підтримку України. Однак війна залишає велику кількість гуманітарних і економічних проблем.

Повномасштабне вторгнення росії призвело до величезної економічної кризи, де основними викликами стали руйнування інфраструктури, знищення промислових об'єктів, витрати на оборону, поява значної кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб. В умовах війни економіка України зазнала колосальних втрат. В. Зеленський і уряд активно залучають міжнародні фінансові ресурси, а також розвивають стратегії щодо відновлення економіки після війни.

Ольга Онух, яка є авторкою книги «Ефект Зеленського», зазначає, що В. Зеленський є продуктом і відображенням сучасної України, а не її творцем [1]. Як ми вже стверджували в попередніх наших дослідженнях, після Перемоги перед Україною стоятиме новий виклик – перехід від воєнного стану до демократії, зміна всієї політичної системи [5, с. 505], та феномен політичного лідерства В. Зеленського точно ввійде в історію, але результат дій і роль особистості оцінювати будуть вже нащадки та історики [6, с. 102].

Отже, Л. Кравчук мав можливість проявити лідерство в країні, яка тільки отримала незалежність, що потребувало рішучих дій і побудови всіх нових інституцій. Л. Кучмі потрібно було стабілізувати економіку, працювати над прийняттям Конституції України, введенням гривні. В. Ющенко стикнувся з великою політичною і економічною нестабільністю після Помаранчевої революції, йому не вдалося впровадити ефективні реформи в умовах економічної кризи. П. Порошенко зумів управляти країною під час війни та після Революції Гідності, анексії Криму, але не спромігся повністю вирішити внутрішні економічні та корупційні проблеми. В. Зеленський стикнувся з найбільшою кризою у вигляді повномасштабної війни, але його лідерство в умовах війни дозволило Україні мобілізувати народ, отримати міжнародну підтримку і продовжувати боротьбу за свою незалежність. Таким чином, кожен з лідерів мав справу з різними кризами і обставинами, і їхні стратегії та дії варіювались залежно від ситуації.

Висновки. Дослідження показало, що стійкість лідерів в умовах політичних трансформацій значною мірою залежить від їхніх особистих якостей, стратегічного підходу до управління та здатності до адаптації. Лідери, які виявляють здатність до швидкої реакції на зміни, забезпечують ефективну комунікацію та підтримують моральний дух свого народу, здатні значно полегшити процес адаптації до нових умов. Водночас важливими факторами є також здатність залучати зовнішні ресурси та підтримку партнерських відносин у кризовий період.

Лідерство під час кризових ситуацій, таких як війна, політичні зміни, революції чи значні соціальні трансформації, вимагає від лідерів не лише високих професійних навичок, але й глибокої емоційної стійкості, стратегічного мислення та здатності до швидкої адаптації. Усі ці кризові ситуації об'єднуються високим рівнем невизначеності, змінами у зовнішньому середовищі та внутрішніх організаційних процесах.

Ефективні лідери в кризах здатні не лише підтримувати стабільність, а й використовувати можливості, які дають політичні та соціальні зміни. Ключовими факторами стійкості в таких умовах є: ефективна комунікація, стратегічна гнучкість, здатність до прийняття складних рішень і підтримка морального духу суспільства.

Література:

1. Герой із тисячею облич. Що зробило президента-миротворця Зеленського ефективним лідером воєнного часу. URL: https://forbes.ua/inside/zelenskogo-odnostayno-pidtrimuyut-ukraina-ta-svit-z-chogo-skladaetsya-liderstvo-ukrainskogo-prezidenta-pid-chas-viyni-ta-chomu-tsya-model-pratsyue-09032022-4400.

2. Негулевський І. П. Трансформація політичного лідерства в сучасній Україні: соціокультурні чинники. *Політикус.* 2021. Вип. 2. С. 81–86. URL: http://politicus.od.ua/2_2021/14.pdf.

3. Пахарєв А. Політичне лідерство в умовах трансформації пострадянських владних режимів. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 68–75.

4. Рафальський О. Переднє слово. *Нове покоління українського політикуму в умовах війни та повоєнних суспільних трансформацій* : матеріали круглого столу (Київ, 15 листопада 2022 р.). / За наук. ред. Ю.Ж. Шайгородського, С.Л. Чуніхіної. Київ : Талком, 2023. С. 4–5.

5. Трушевич Г. Б. Трансформаційні зміни політики Президента України В. Зеленського (2019–2024 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія : філософсько-політологічні студії.* 2024. Вип. 55. С. 501–507.

6. Трушевич Г. Б. Феномен політичного лідерства В. Зеленського: аналіз складових елементів. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2024. № 3 (75). С. 98–103.

7. Pierzchalski F. Modern Conceptual-Theoretical Transformations of Political Leadership. *Polish Political Science Yearbook.* 2013. № 42 (1). P. 1–5.

References:

1. Heroi iz tysiacheiu oblych. Shcho zrobylo prezydenta-myrotvortsia Zelenskoho efektyvnym liderom voiennoho chasu [A hero with a thousand faces. What made President Zelenskyy an effective wartime leader]. Retrieved from: https://forbes.ua/inside/zelenskogo-odnostayno-pidtrimuyut-ukraina-ta-svit-z-chogo-skladaetsya-liderstvo-ukrainskogo-prezidenta-pid-chas-viyni-ta-chomu-tsya-model-pratsyue-09032022-4400 [in Ukrainian].

2. Nehulevskyi, I.P. (2021). Transformatsiia politychnoho liderstva v suchasnii Ukraini: sotsiokulturni chynnyky [Transformation of Political Leadership in Modern Ukraine: Socio-Cultural Factors]. *Politykus*, 2, 81–86 [in Ukrainian].

3. Pakhariev, A. (2011). Politychne liderstvo v umovakh transformatsii postradianskykh vladnykh rezhymiv [Political Leadership in the Transformation of Post-Soviet Regimes]. *Politychnyi menedzhment*, 5, 68–75 [in Ukrainian].

4. Rafalskyi, O. (2023). Perednie slovo. Nove pokolinnia ukrainskoho politykumu v umovakh viiny ta povoiennykh suspilnykh transformatsii: materialy kruhloho stolu [Foreword. The New Generation of Ukrainian Politics in the Context of War and Postwar Social Transformations: Materials of the Roundtable Discussion] (Kyiv, 15 lystopada 2022 r.). / Za nauk. red. Yu.Zh. Shaihorodskoho, S.L. Chunikhinoi. Kyiv: Talkom, 4–5 [in Ukrainian].

5. Trushevych, H.B. (2024). Transformatsiini zminy polityky prezydenta Ukrainy V. Zelenskoho (2019–2024 rr.) [Transformational changes in the policy of President of Ukraine V. Zelenskyy (2019–2024)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: filosofsko-politolohichni studii*, 55, 501–507 [in Ukrainian].

6. Trushevych, H.B. (2024). Fenomen politychnoho liderstva V. Zelenskoho: analiz skladovykh elementiv [The Phenomenon of V. Zelenskyy's Political Leadership: Analysis of Component Elements]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*, 20, 3 (75), 98–103 [in Ukrainian].

7. Pierzchalski, F. (2013). Modern Conceptual-Theoretical Transformations of Political Leadership. *Polish Political Science Yearbook,* 42 (1), 1–5.

Hanna Trushevych. Leadership in the context of political transformations: analysis the resilience of leaders during crisis

The article is devoted to the study of leadership in the context of political transformations, in particular in the context of crisis situations that arise during social change. The article analyzes how political leaders respond to crisis challenges and what factors determine their ability to effectively govern the country in times of instability. The author examines various aspects of the interaction between leadership and political change, particularly in the context of periods when significant political and social changes affecting society as a whole are taking place.

The research is based on theoretical analysis and practical examples, which allows us to assess the role of leadership. Particular attention is paid to the resilience of leaders, their ability to adapt and think strategically in the face of political change, as well as the importance of institutional support and public trust in ensuring stability. Using the case study method, the author analyzes examples of successful and unsuccessful reactions of world leaders and Ukrainian presidents to crisis situations, identifying key factors that determine success or failure in overcoming political crises and transformations in conditions of political instability. The paper also examines the social and economic aspects that influence the resilience of leaders and identifies possible ways to improve their performance in times of crisis.

Key words: *leadership, political change, political transformations, President of Ukraine, Russian-Ukrainian war, crisis, society.*

Відомості про автора:
Трушевич Ганна – доктор філософії з політології, доцент кафедри соціальної роботи,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

Дата першого надходження статті до видання: 29.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 327.39
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-40

Дмитро Турчин
ORCID: 0009-0000-8829-3546

ПОЛІТИЗАЦІЯ ЄС КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОСТФУНКЦІОНАЛІЗМУ: СУТЬ ТА НАСЛІДКИ

У статті представлені результати комплексного дослідження феномену політизації Європейського Союзу крізь призму сучасного наукового напряму євроінтеграції – постфункціоналізму. Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що політизація в межах ЄС іде по висхідній, але її наслідки та специфіка тлумачення окремими науковими підходами євроінтеграції, включаючи постфункціоналізм, є малодослідженими. Стверджується, що в межах постфункціоналізму політизація ЄС аналізується щонайменше у трьох різних напрямах: аналізі чинників, що пояснюють ступінь політизації ЄС, починаючи від ролі передачі повноважень від держав-членів до ЄС; вивчення диференційованої природи політизації ЄС (як вона змінюється з часом та в контексті); дослідження нормативних наслідків політизації. На відміну від неофункціоналістів, які сприймали політизацію як бажаний та логічний продукт, постфункціоналісти розглядають політизацію як загрозу майбутньому інтеграції. Цей новіший погляд корениться в проявах суспільного скептицизму щодо Європи, що виник в останні десятиліття. Вчені стверджують, що публічні суперечки, сформовані політикою ідентичності, політизують європейську інтеграцію та зрештою призводять до «обмежувального розбіжності», що перешкоджає подальшій інтеграції. Постфункціоналісти наголошують, що політизація ЄС може впливати на громадську думку, підкреслюючи провідну роль крайніх партій у політизації ЄС з її впливом на зростання євроскептицизму серед громадян. Доводиться, що хоча в певних випадках політизація призводить до більш негативної громадської думки щодо ЄС та впливає на вибір голосів, вона необов'язково обмежує еліти. Отже, аргумент постфункціоналістів про те, що політизація призводить до постійно зростаючого обмежувального дисенсусу, підтверджується лише частково. Пропонується, що майбутні дослідження політизації ЄС повинні відстежувати ширше коло суб'єктів, глибину їхніх реакцій та довгострокові наслідки аналізованого феномену.

Ключові слова: *постфункціоналізм, політизація, дисенсус, євроскептицизм, євроінтеграція.*

Вступ. Такі знакові події, як фінансова криза 2008 року, Шенгенська криза, брегзит та пандемія Covid-19, сформували сучасний ландшафт Європейського Союзу та прискорили його політизацію [4; 17]. Ці визначальні моменти сприяли підвищенню важливості європейських питань та актуальності ЄС для європейських та національних інституцій, політичних партій, ЗМІ та громадян, які в деяких випадках різко поляризувалися. Іншими словами, проєкт європейської інтеграції, процеси розробки політики інституціями ЄС та конкретні політики ЄС стали політизованими настільки, що вони спричинили видимий розкол у політичній спільноті, змушуючи учасників та громадян уточнювати – або навіть поляризувати – свої позиції. У академічному середовищі з дослідження євроінтеграції, представленому різними науковими напрямами, наявні відмінні, часом протилежні оцінки процесів політизації та їх наслідків для ЄС. Постфункціоналізм пропонує власну систематизовану візію політизації ЄС, найвідоміші напрацювання належать Н. Коппі, Г. Марксу, С. Хіксу, Л. Хуге тощо, однак система наукових поглядів вищевказаних учених у контексті політизації ЄС на сьогодні не має мета-аналітичного рівня. Саме тому мета цієї статті полягає у розкритті суті та наслідків політизації ЄС крізь призму постфункціонального підходу. Відповідна мета деталізується за рахунок вирішення таких завдань: з'ясувати зміст

© Д. Турчин, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

політизації ЄС; розкрити ключові вектори досліджень; розробити рекомендації з оптимізації дослідницьких методик.

Матеріал і методи дослідження. Матеріальну базу дослідження сформували науково-дослідні джерела провідних представників постфункціоналізму. Методологія дослідження базувалася на бібліографічному, системному та прогностичному підходах. Завдяки першому було вирішено питання виділення теоретичного фундаменту дослідження, другий метод використовувався задля логічної систематизації позицій та положень, третій став у нагоді під час розробки подальших потенційних векторів дослідження проблематики.

Результати та обговорення. Політизація ЄС більше не є припущенням чи передбаченням, це задокументована реальність. Таким чином, політизація ЄС стала центральним фокусом досліджень щонайменше у трьох різних напрямах. Перший визначив безліч факторів, що пояснюють ступінь політизації ЄС, починаючи від ролі передачі повноважень від держав-членів до ЄС [5], ролі політичних підприємців [9; 10] та впливу зростаючого євроскептицизму [7]. Другий напрям досліджень був зосереджений на диференційованій природі політизації ЄС, а саме на тому, як вона змінюється з часом та в контексті. Політизація може залежати від значних інтеграційних подій та рівня внутрішньої поляризації щодо питань ЄС [7; 13]. Він також варіюється залежно від політичних локусів, таких як формальні та неформальні інституції, посередники (ЗМІ чи політичні партії) або громадяни, хоча значення ЄС часто нижче на громадянській арені [11]. Іншими словами, зростання політизації не було безперервним чи лінійним, і тому його необхідно досліджувати протягом певного періоду – або моменту – та в певному контексті [6]. Нарешті, третій напрям зосереджувався на нормативних наслідках такої політизації, оцінюючи її «позитивний» та «негативний» вплив на ЄС, що розуміється як демократична держава та політична сутність [8].

Таке розширення порядку денного досліджень політизації ЄС є критично важливим з двох основних причин. По-перше, воно дозволяє простежити, як політизація ЄС впливає як на функціонування ЄС, так і на наявну динаміку всередині європейських суспільств та між ними. Хоча вивчення політизації як такої покращує розуміння того, як оскаржується та формується інтеграція ЄС, її актуальність залежить від її конкретного впливу на політичну систему, процес прийняття рішень та політику ЄС. По-друге, розширення порядку денного досліджень політизації ЄС сприяє нашому розумінню цього явища, включаючи нові виміри, особливо його конкретні результати.

Після відхилення Конституційного договору громадянами Франції та Нідерландів у 2005 році дослідження політизації ЄС почали зростати, швидко розширюючись у розпал кризи Єврозони та суверенного боргу у 2012 році. На відміну від перших десятиліть європейської інтеграції, які були керовані елітами та віддалені від публічної політики, ці події збіглися з появою народних суперечок щодо ЄС. Ці події відіграли певну важливу роль у поясненні підвищеної видимості політизації ЄС як визнаної та актуальної галузі дослідження в рамках євроісторій.

Дослідження політизації ЄС характеризується повсюдним «визначальним консенсусом» [19, с. 977], що формується навколо трьох критеріїв: посилення та збільшення видимості та важливості конкретного європейського питання або ЄС; поляризації думок та розширення як політичних акторів, так і суспільного резонансу [4].

Розкриття феномену політизації ЄС є важливим кроком до кращого розуміння його потенційних наслідків. Для просування цього дослідницького порядку денного важливо визначити, який об’єкт політизується (що політизується), в який момент відбувається політизація (коли політизується) та на якій арені (де політизується). Іншими словами, концептуальне уточнення є важливим для вивчення наслідків політизації ЄС.

Отже, дослідження політизації ЄС вимагає, по-перше, уточнення того, що знаходиться у фокусі уваги та які її потенційні наслідки. Теоретизуючи політизацію, П. де Вайльд розрізняв різні об'єкти, які можна політизувати, такі як ЄС, прийняття рішень ЄС та питання ЄС [4]. Навіть якщо розмежування цих об'єктів залишається складним на практиці, це важливо робити, оскільки кожен з них, імовірно, призведе до різних наслідків або імплікацій. Політизація питань, характерних для ЄС, несе ризик для європейської інтеграції, що необов'язково стосується «ізоморфних» питань, наприклад, тих, які тісно відображають національні питання. Це ілюструє різноманітний вплив, який може мати політизація ЄС, залежно від того, чи є об'єктом політизації сам ЄС, чи конкретні питання ЄС. Більшість авторів стурбовані наслідками самої політизації ЄС для різних явищ: від ставлення громадян до функціонування політики ЄС та легітимності ЄС до політизації конкретних політик та питань.

По-друге, політизація також може відбуватися часом по-різному, як політично «драматична», «виняткова» або «повсякденна» [14, с. 263]. Оцінка того, коли відбувається політизація, під час вивчення її наслідків є важливою. Таким чином, політизація, що відбувається під час криз, може призвести до спостереження запеклих суперечок, як-от у випадку Шенгенської кризи, кризи Єврозони, конституційної кризи або навіть повторюваних криз ЄС. Моніторинг політизації стосовно повсякденної політики радше означає розплутування, коли питання, актор чи інституція потрапляють у політичне або, точніше, у «сферу вибору» та випадковості. Досліджений момент, імовірно, матиме значення для вивчення наслідків, оскільки наслідки, виявлені під час кризи, можуть впливати або ні на щоденне функціонування ЄС після її закінчення.

По-третє, політизацію ЄС або питань ЄС можна ретельно досліджувати на різних аренах, а саме: інституційній (ЄС або національні інституції), посередницькій (ЗМІ та політичні партії) або громадянській (громадські організації та громадяни). Розрізнення таких арен є критично важливим, оскільки виміри політизації (такі як помітність та поляризація) не можна спостерігати однаково на кожній арені [2]. Це ускладнює вивчення всього процесу політизації на кількох аренах, навіть за умови мобілізації лише одного виміру політизації [3]. Таким чином, місце, де відбувається політизація, є ключовим фактором у визначенні того, як зрозуміти її наслідки. У цьому сенсі наслідки політизації можна оцінити, досліджуючи, як політизація на одній арені впливає на конкретне явище на іншій або навіть у межах тієї ж арени.

Неофункціоналісти сприймали політизацію як бажаний та логічний продукт європейської інтеграції. Вони стверджували, що постійне збільшення наднаціональної влади над ширшими сферами політики призведе до залучення більшої кількості політичних акторів до європейських справ [16]. Була висунута гіпотеза, що ця політизація призведе до «зміни в очікуваннях та лояльності акторів» [16, с. 166] у бік європейської інтеграції, просуваючи її до подальшої інтеграції. Іншими словами, неофункціоналізм був оптимістично налаштований щодо наслідків політизації для майбутнього європейської інтеграції. Крім того, він стверджував, що політизація необхідна для легітимності ЄС, оскільки демократична система вимагає політичної боротьби за лідерство та політику [8].

На противагу цьому, постфункціональний погляд розглядав політизацію як загрозу майбутньому інтеграції. Цей новіший погляд корениться в проявах суспільного скептицизму щодо Європи, що виник в останні десятиліття. Вчені стверджують, що публічні суперечки, сформовані політикою ідентичності, політизують європейську інтеграцію та зрештою призводять до «обмежувального розбіжності», що перешкоджає подальшій інтеграції [9]. Іншими словами, прогноз постфункціоналізму щодо майбутнього європейської інтеграції має більш песимістичний відтінок.

У світлі цих дебатів нещодавні дослідження почали розглядати наслідки політизації ЄС не лише в нормативному, а й у емпіричному плані [1]. Протягом останніх кількох років

вивчення наслідків політизації стало предметом більшої уваги, що відображає їхній вплив на функціонування політичної системи ЄС та структуру внутрішніх суперечок і громадської думки. Інституції ЄС реагують на тиск «знизу вгору» з боку внутрішньої політизації. Політизація конкретних політик посилює чутливість європейських інституцій, політизація політики ЄС підштовхує інституції ЄС до більшої чутливості до суспільних інтересів, а не інтересів промисловості, і таким чином також впливає на зміст політики ЄС. Політизація дебатів у Європейському парламенті більше залежить від внутрішніх конфліктів, ніж від зовнішнього тиску. Інституції ЄС не лише реагують на зміни у внутрішній політизації ЄС, а і стратегічно адаптують свої дії до них, або вживаючи заходів для посилення цього процесу політизації, або намагаючись його деполітизувати.

Постфункціоналісти наголошують, що політизація ЄС може впливати на громадську думку. Деякі дослідники підкреслювали провідну роль крайніх партій у політизації ЄС з її впливом на зростання євроскептицизму серед громадян [9; 12]. Подальші дослідження радше зосереджувалися на впливі високополітизованих подій, таких як прийняття європейських договорів та нещодавні «кризи євро», та їхньому нюансованому впливі на ставлення громадян. У своєму порівняльному аналізі С. Хаттер описує, як політизація ЄС під час цих дебатів не поширилася на громадян, а залишилася обмеженою політичними елітами [12]. Аналогічно громадяни можуть залишатися амбівалентними або байдужими до ЄС, незважаючи на зростання політизації ЄС у ЗМІ та на політичній арені [18]. Крім того, поляризація національних партій з європейських питань необов'язково відповідає більшій поляризації серед громадян [6]. Найголовніше, що розуміння таких наслідків для легітимності ЄС також вимагає врахування того, що громадяни можуть сприймати ЄС, як і інші політичні рівні, як нездатний діяти з вирішальних політичних питань [15].

Цей огляд наявних наукових досліджень ілюструє різноманітність висновків, які можуть випливати з емпіричного дослідження наслідків політизації ЄС. Він також відображає попередні нормативні дебати щодо того, як політизація може вплинути на майбутнє європейської інтеграції. Вивчення наслідків політизації емпіричним шляхом через плюралістичний підхід є змістовним інтелектуальним зусиллям. Очевидно, що політизація європейської інтеграції вплинула не лише на формування політики ЄС та поведінку політичних акторів, але й на політичну поведінку та ставлення громадян до ЄС різними способами. Хоча в певних випадках політизація призводить до більш негативної громадської думки щодо ЄС та впливає на вибір голосів, вона необов'язково обмежує еліти. Отже, аргумент постфункціоналістів, що політизація призводить до постійно зростаючого обмежувального дисенсусу, підтверджується лише частково.

Ці висновки дозволяють запропонувати два шляхи для покращення майбутніх досліджень наслідків політизації ЄС. Перший пропонує вийти за рамки зосередження лише на політизації та слідувати дослідницькій траєкторії, яка розробляє та використовує інструменти для полегшення доступу до вивчення обох сторін процесу, включаючи деполітизацію. У цьому контексті політизація часто використовується як загальний термін для позначення як усього процесу, так і однієї сторони динаміки політизації-деполітизації. Альтернативний загальний термін, наприклад, для зосередження на тому, що є «політизованим», дозволяє чіткіше пояснити, що політизація та деполітизація – це два однаково політичні виміри того, що є «політизованим». Однак ці уточнення будуть корисними лише за умови, що спосіб, у який дослідники вимірюють політизацію, а також де вони її спостерігають, також розвиватиметься.

Друга пропозиція полягає в розширенні сфери аналізу під час вивчення наслідків політизації ЄС для ЄС та європейських суспільств. Майбутні дослідження повинні систематично інтегрувати всі типи реакцій на політизацію ЄС та охоплювати ширше коло суб'єктів. Просте вивчення того, чи впливають суб'єкти на політизацію, або чи реагують вони на неї, без

розкриття змісту їхніх реакцій, може приховати відсутність реальних політичних чи інституційних змін, спричинених політизацією, і навіть ускладнити їх у майбутньому. Таким чином, політизація ЄС може мати лише те, що ми можемо назвати «поверхневим ефектом», який можна ідентифікувати дослідженнями, але не призводить до глибоких політичних змін.

Висновки. Постфункціональне тлумачення політизації ЄС має унікальний зміст та низку особливостей. Принциповою є негативна оцінка політизації, яка через чинники ідентифікації та поляризації, призводить до поширення євроскептичних політичних настроїв. У цьому дусі майбутні дослідження повинні відстежувати ширше коло суб'єктів, глибину їх реакцій та довгострокові наслідки політизації. Це може, наприклад, означати протиставлення найпомітніших наративів ЄС тому, як їх сприймають громадяни, щоб розглянути питання формування легітимності ЄС. Систематичне вивчення наслідків політизації у більш «віддалених» сферах або в довгостроковій перспективі покращило б розуміння політизації ЄС поза межами поточного функціонування ЄС.

Література:

1. Anders L. Dissensus, deadlock, and disintegration? Examining the effects of EU politicisation. / in Wiesner C. (ed.). Rethinking politicisation in politics, sociology and international relations. Basingstoke : Palgrave Macmillan. 2021. P. 175–200. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-54545-1_9.

2. Beaudonnet L., Mérand F. Qu'est-ce que l'Europe politique? Un agenda de recherche sur la politisation. *Politique européenne*. 2019. № 64. P. 6–30. DOI: https://doi.org/10.3917/poeu.064.0006.

3. Beyers J., Dür A., Wonka A. The political salience of EU policies. *Journal of European Public Policy*. 2018. № 25(11). P. 1726–1737. DOI: https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1337213.

4. De Wilde P. No polity for old politics? A framework for analyzing the politicization of European integration. *Journal of European Integration*. 2011. № 33(5). P. 559–575. DOI: https://doi.org/10.1080/07036337.2010.546849.

5. De Wilde P., Zürn M. Can the politicization of European integration be reversed? *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2012. № 50(1). P. 137–153. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2011.02232.x.

6. Goldberg A. C., van Elsas E. J., de Vreese C. H. Mismatch? Comparing elite and citizen polarisation on EU issues across four countries. *Journal of European Public Policy*. 2020. № 27(2). P. 310–328. DOI: https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1701531.

7. Grande E., Hutter S. Beyond authority transfer: explaining the politicization of Europe. *West European Politics*. 2016. № 39(1). P. 23–43. DOI: https://doi.org/10.1080/01402382.2015.1081504.

8. Hix S., Bartolini S. La politisation de l'UE: remède ou poison? *Notre Europe Policy Paper*. 2006. № 19.

9. Hooghe L., Marks G. A Post Functionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*. 2009. № 39(1). P. 1–23. DOI: https://doi.org/10.1017/s0007123408000409.

10. Hooghe L., Marks G. Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage. *Journal of European public policy*. 2018. № 25(1). P. 109–135. DOI: https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1569711.

11. Hurrelmann A., Gora A., Wagner A. The politicization of European integration: More than an elite affair? *Political Studies*. 2015. № 63(1). P. 43–59. DOI: https://doi.org/10.1111/1467-9248.12090.

12. Hutter S., Grande E., Kriesi H. Politicising Europe. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. DOI: https://doi.org/10.1017/cbo9781316422991.

13. Kauppi N., Palonen K., Wiesner C. The politification and politicisation of the EU, Redescriptions: political thought. *Conceptual History and Feminist Theory*. 2016. № 19. P. 72–90. DOI: https://doi.org/10.7227/r.19.1.5.

14. Kauppi N., Trenz H. J. Notes on the "politics" of (de)politicization, Rethinking politicization. *Contemporary Political Theory*. 2019. № 18(2). P. 263–268. DOI: https://doi.org/10.1057/s41296-019-00326-y.

15. Mercenier H. C'est compliqué!: L'Union européenne vue par des jeunes Bruxellois. Contribution à l'étude des rapports des citoyens à la politique. PhD Thesis, Université Saint-Louis Bruxelles, 2019.

16. Schmitter P. Three Neo-Functional Hypotheses About International Integration. *International Organisation*. 1969. № 23(1). P. 161–166.

17. Schmitter P. C. On the way to a post-functionalist theory of European integration. *British Journal of Political Science*. 2009. № 39(1). P. 211–215. DOI: https://doi.org/10.1017/s0007123408000483.

18. Van Ingelgom V. Integrating indifference: A comparative, qualitative and quantitative approach to the legitimacy of European integration. Colchester : ECPR Press, 2014.

19. Zürn M. Politicization compared: at national, European, and global levels. *Journal of European Public Policy*. 2019. № 26(7). P. 977–995. DOI: https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1619188.

References:

1. Anders, L. (2021). Dissensus, deadlock, and disintegration? Examining the effects of EU politicisation / in Wiesner, C. (ed.). Rethinking politicisation in politics, sociology and international relations. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 175–200. https://doi.org/10.1007/978-3-030-54545-1_9.

2. Beaudonnet, L., Mérand, F. (2019). Qu'est-ce que l'Europe politique? Un agenda de recherche sur la politisation. *Politique européenne*, 64, 6–30. https://doi.org/10.3917/poeu.064.0006.

3. Beyers, J., Dür, A., Wonka, A. (2018). The political salience of EU policies. *Journal of European Public Policy*, 25(11), 1726–1737. https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1337213.

4. De Wilde, P. (2011). No polity for old politics? A framework for analyzing the politicization of European integration. *Journal of European Integration*, 33(5), 559–575. https://doi.org/10.1080/07036337.2010.546849.

5. De Wilde, P., Zürn, M. (2012). Can the politicization of European integration be reversed? *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 50(1), 137–153. https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2011.02232.x.

6. Goldberg, A.C., van Elsas, E.J. de Vreese, C.H. (2020). Mismatch? Comparing elite and citizen polarisation on EU issues across four countries. *Journal of European Public Policy*, 27(2), 310–328. https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1701531.

7. Grande, E., Hutter, S. (2016). Beyond authority transfer: explaining the politicization of Europe. *West European Politics*, 39(1), 23–43. https://doi.org/10.1080/01402382.2015.1081504.

8. Hix, S., Bartolini, S. (2006). La politisation de l'UE: remède ou poison? *Notre Europe Policy Paper*, 19.

9. Hooghe, L., Marks, G. (2009). A Post Functionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science*, 39(1), 1–23. https://doi.org/10.1017/s0007123408000409.

10. Hooghe, L., Marks, G. (2018). Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage. *Journal of European public policy*, 25(1), 109–35. https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1569711.

11. Hurrelmann, A., Gora, A., Wagner, A. (2015). The politicization of European integration: More than an elite affair? *Political Studies*, 63(1), 43–59. https://doi.org/10.1111/1467-9248.12090.

12. Hutter, S., Grande, E., Kriesi, H. (2016). Politicising Europe. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/cbo9781316422991.

13. Kauppi, N., Palonen, K., Wiesner, C. (2016). The politification and politicisation of the EU, Redescriptions: political thought. *Conceptual History and Feminist Theory*, 19, 72–90. https://doi.org/10.7227/r.19.1.5.

14. Kauppi, N., Trenz, H.J. (2019). Notes on the "politics" of (de)politicization, Rethinking politicization. *Contemporary Political Theory*, 18(2), 263–268. https://doi.org/10.1057/s41296-019-00326-y.

15. Mercenier, H. (2019). C'est compliqué !: L'Union européenne vue par des jeunes Bruxellois. Contribution à l'étude des rapports des citoyens à la politique. PhD Thesis, Université Saint-Louis Bruxelles.

16. Schmitter, P. (1969). Three Neo-Functional Hypotheses About International Integration. *International Organisation,* 23(1), 161–66.

17. Schmitter, P.C. (2009). On the way to a post-functionalist theory of European integration. *British Journal of Political Science,* 39(1), 211–215. https://doi.org/10.1017/s0007123408000483.

18. Van Ingelgom, V. (2014). Integrating indifference: A comparative, qualitative and quantitative approach to the legitimacy of European integration. Colchester: ECPR Press.

19. Zürn, M. (2019). Politicization compared: at national, European, and global levels. *Journal of European Public Policy,* 26(7), 977–995. https://doi.org/10.1080/13501763.2019.1619188.

Dmytro Turchyn. EU politicization through the prism of post-functionalism: essence and consequences

The article presents the results of a comprehensive study of the phenomenon of politicization of the European Union through the prism of the modern scientific approach of European integration – post-functionalism. The relevance of the research topic is due to the fact that politicization within the EU is on the rise, but its consequences and the specifics of interpretation by individual scientific approaches to European integration, including post-functionalism, are poorly studied. It is argued that within post-functionalism, the politicization of the EU is analyzed in at least three different directions: analysis of factors explaining the degree of politicization of the EU, starting from the role of the transfer of powers from member states to the EU; study of the differentiated nature of EU politicization (how it changes over time and in context); study of the normative consequences of politicization. Unlike neo-functionalists, who perceived politicization as a desirable and logical product, post-functionalists view politicization as a threat to the future of integration. This newer view is rooted in the manifestations of public skepticism about Europe that has emerged in recent decades. Scholars argue that public debates shaped by identity politics politicize European integration and ultimately lead to a "restrictive dissent" that hinders further integration. Post-functionalists emphasize that the politicization of the EU can influence public opinion, emphasizing the leading role of extreme parties in the politicization of the EU with its impact on the growth of Euroscepticism among citizens. It is argued that while in certain cases politicization leads to more negative public opinion about the EU and influences vote choice, it does not necessarily constrain elites. Thus, the post-functionalist argument that politicization leads to an ever-increasing restrictive dissent is only partially supported. It is suggested that future studies of the politicization of the EU should track a wider range of actors, the depth of their reactions, and the long-term consequences of the phenomenon under analysis.

Key words: *post-functionalism, politicization, dissent, Euroscepticism, European integration.*

Відомості про автора:
Турчин Дмитро – аспірант кафедри політології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дата першого надходження статті до видання: 23.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 324:004.738.5](474.2):234(477)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-41

Олександр Фесенко
ORCID: 0009-0009-4715-9178

ЕСТОНСЬКА МОДЕЛЬ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу естонської моделі електронного голосування, яка поєднує високий рівень цифровізації з ефективними механізмами захисту та контролю. Розглянуто становлення системи i-Voting, її правові засади, технічні принципи роботи та роль інструментів електронної ідентифікації, зокрема ID-картки, Mobile-ID і цифрового підпису в Естонії. Продемонстровано, як комбінація криптографічного шифрування, перевірки факту врахування голосу та можливості повторного голосування забезпечує стабільність і надійність процесу волевиявлення. Наведено аналіз кіберінцидентів, які виявили вразливості у системі, та охарактеризовано, як вони сприяли посиленню безпекових стандартів і вдосконаленню процедур аудиту.

Окрему увагу приділено дискусії щодо впровадження мобільного голосування через смартфони, що потребує нових алгоритмів конфіденційності, сертифікації програмного забезпечення та ретельної оцінки ризиків. У контексті України розглянуто можливість адаптації естонського досвіду з опорою на наявні цифрові інструменти, насамперед застосунок «Дія», а також проаналізовано рівень підтримки цієї ініціативи, ризики витоку даних і виклики кіберзахисту в умовах воєнного стану.

У статті окреслено необхідні умови для запровадження електронного голосування в Україні: поетапну інтеграцію системи, поєднання електронного голосування з паперовими бюлетенями, підвищення кіберкультури громадян, розширення прав спостерігачів і створення прозорих процедур оскарження порушень під час голосування. Зазначено, що успішна імплементація можлива, але за умови застосування комплексного підходу та адаптації естонських практик до українського правового й безпекового середовища.

Ключові слова: *електронне голосування, кіберзахист, виборчий процес, застосунок «Дія», спостереження за виборами, Естонія, Україна, ЄС.*

Постановка проблеми. Забезпечення кіберзахисту систем електронного голосування є питанням стратегічного значення, особливо для таких країн, як Україна. Після завершення активних бойових дій перед державою постане нагальне завдання – забезпечити ефективну національну безпеку на всіх рівнях. Водночас в Україні зберігатиметься підвищена бойова готовність, що значно обмежить можливість участі значної частини громадян у виборчих процесах, зокрема через перебування на військовій службі та потенційні бойові ризики. Серед інших причин: втрата частиною виборців офіційних документів, що засвідчують їхню особу, внаслідок бойових дій; втрата можливості здійснювати волевиявлення безпосередньо на території виборчих дільниць з цих же причин; перебування значної кількості громадян за межами країни тощо. Одним із можливих рішень цих проблем є впровадження електронного голосування. Правильно спроєктовані системи електронного голосування можуть значно підвищити безпеку виборчого процесу, прискорити обробку результатів та зробити голосування доступнішим і зручнішим для громадян. Однак, якщо національна модель електронного голосування не буде ретельно продумана до найменших технічних і процедурних деталей, це може призвести до підриву довіри до виборчої системи загалом. У цьому контексті особливо важливим є звернення до міжнародного досвіду, зокрема європейського, що відповідає

© О. Фесенко, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

євроінтеграційному курсу України. Однією з найрозвиненіших моделей електронного голосування є естонська система, яка стала взірцем для багатьох країн світу. Її досвід може стати основою для розробки надійної та ефективної національної системи електронного голосування в Україні.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що питання переваг і недоліків упровадження електронного голосування вже тривалий час посідає важливе місце у зарубіжній науковій думці, серед яких виокремимо таких дослідників, як С. Гейберг, А. Парсовс та Ж. Віллемсон [24], які аналізують естонську модель електронного голосування 2013–2014 рр.; Х. Гарнетт і Т. Джеймс [23] розглядають електронні вибори як явище цифрового часу з акцентом на загрози та можливості, які технології становлять для цілісності виборчого процесу; Б. Вагнер [35] фокусує увагу на регуляторних викликах, пов'язаних з цифровим спостереженням за виборами та юридичним онлайн-контентом; Дж. Честер і К. Монтгомері [18] вказують на потенційні ризики, пов'язані із захистом особистих даних та маніпуляціями у виборчому процесі за допомогою інструментарію цифрової комунікації. Серед вітчизняних науковців відзначимо напрацювання таких авторів, як М. Афанасьєва, А. Береза, О. Бойко, Е. Войнова, О. Волкович, Р. Гаврік, М. Дворовий, А. Людва, О. Лізунова, О. Онуфрієв, М. Охендовський, О. Стогова, О. Токар-Остапенко, І. Щебетун, Є. Юрійчук та А. Комолов [36], які досліджують перспективи впровадження електронного голосування в Україні в контексті реалізації концепції розвитку електронної демократії, цифровізації та ін.

Методи дослідження. Автором застосовано системний підхід для аналізу функціонування електронного голосування в естонських реаліях, низку загальнонаукових методів, серед яких відзначимо порівняльний і соціологічний методи для оцінки результатів соціологічних досліджень з метою вивчення ставлення українців до електронного голосування та моделювання, пропонуючи відповідну вітчизняну модель. Статистичний метод дослідження дозволив системно проаналізувати дані щодо участі естонських виборців у електронному голосуванні й оцінити ефективність впровадженої моделі електронного волевиявлення.

Метою статті є аналіз основних складників естонської моделі електронного голосування, виокремлення її переваг і недоліків та визначення перспектив впровадження в Україні.

Результати й обговорення. Основні положення про електронне голосування викладені у низці національних нормативно-правових актів Естонії, зокрема законах Естонської Республіки «Про вибори Рійґікоґу» від 12.06.2002 р. [32], «Про вибори до місцевих рад» від 27.03.2002 р. [26], «Про вибори до Європейського парламенту» від 18.12.2002 р. [22] та «Про референдум» від 13.03.2002 р. [31], в яких детально регламентовано застосування електронного голосування у виборчих процесах на державному й муніципальних рівнях відповідно. У нормативно-правовому акті, що регулює організацію та проведення виборів до Рійґікоґу (естонського парламенту), виокремлено розділ, що присвячений підрахунку електронних голосів. Зокрема, Державна виборча служба має право анулювати ті голоси, які не містять реєстраційного номера кандидата, подані з порушеннями або не відповідають установленій формі. У контексті електронних виборів важливим є Закон «Про захист персональних даних» від 15.02.2007 р. [29], адже забезпечення конфіденційності та безпеки особистої інформації громадян є основою довіри до виборчої системи. Серед нормативно-правових актів, які регулюють цифрову спроможність проведення виборів, виокремлюємо закони «Про публічну інформацію» від 15.11.2000 р. [17] та «Про просторові дані» від 17.02.2011 р. [33].

Законодавчо урегульовано, що адмініструє систему електронного голосування, затверджує політику її інформаційної безпеки, електронні протоколи та технічні настанови Державна виборча служба. Вона також організовує усунення інцидентів, що перешкоджають голосуванню, визначає графік і обсяг тестування системи, затверджує його результати

та оприлюднює звіт. Крім того, Служба забезпечує проведення аудиту електронного голосування, під час якого перевіряється цілісність системи та відповідність нормативним актам. Натомість технічні вимоги та загальну організацію електронного голосування забезпечує Національна виборча комісія [4, с. 61].

Ключовим елементом участі в електронному голосуванні для кожного естонця є національне електронне посвідчення особи (ID-kaart). Воно слугує базовим засобом ідентифікації в електронному середовищі та використовується для створення електронного підпису [21]. Саме ж голосування здійснюється через офіційний клієнтський застосунок i-Voting (IVCA), через який виборець може завантажити список кандидатів та відправити свій голос за одного з них на сервер. Програмне забезпечення для голосування доступне для Windows, macOS та Linux, тоді як смартфон може використовуватися лише для перевірки поданого голосу за допомогою спеціального застосунку та QR-коду [24, p. 20].

Функція перевірки голосу є важливою, адже в Естонії дозволено голосувати онлайн необмежену кількість разів, і враховується виключно останній голос, поданий до завершення періоду електронного волевиявлення [20]. На парламентських виборах 2023 р. 10,787 електронних голосів було замінено, на муніципальних виборах 2024 р. – 23,598 [34]. Подібний механізм перевірки вибору через QR-код використовують також у Бельгії, де це можна зробити безпосередньо на виборчій дільниці [30].

Електронне голосування організовує Державна виборча служба у співпраці з Управлінням інформаційних систем. Перед його початком Служба готує відповідну систему та розміщує застосунок виборця на вебсайті valimised.ee. Процес голосування розпочинається у понеділок виборчого тижня о 9:00 та завершується у суботу о 20:00. Для участі у голосуванні виборець має завантажити застосунок на комп'ютер. Застосунок автоматично перевіряє право виборця голосувати та відображає коректний список кандидатів. Після здійснення вибору застосунок шифрує голос. Виборець підтверджує його своїм цифровим підписом, після чого застосунок передає зашифрований бюлетень на сервер збору голосів. Одночасно незалежна служба реєстрації додає до кожного голосу позначку часу, що дозволяє пізніше перевірити, чи всі голоси були передані правильно. Інтернет-голоси шифруються за допомогою сучасних криптографічних алгоритмів. Точну специфікацію алгоритму щоразу перед виборами визначає Державна виборча служба. Голос шифрується за допомогою двох ключів: застосунок виборця використовує публічний ключ шифрування, а ключ для розшифрування бюлетенів зберігається виключно у членів Національної виборчої комісії.

В Естонії електронне голосування вважається таким, що відбулося без технічних помилок і загроз безпеці, якщо відповідає таким факторам:

1) Відповідність засобів електронної ідентифікації. Голос виборця має бути зашифрований і підписаний тим самим інструментом, яким він пройшов ідентифікацію.

2) Стабільність IP-адреси та операційної системи під час голосування. Якщо змінюється IP-адреса або операційна система виборця під час голосування, це може свідчити про спробу впливу на процес голосування сторонніми особами.

3) Унікальність криптограми голосу. Голос виборця шифрується за допомогою унікальної криптограми (абревіатури або знаків). Повторення зашифрованих голосів може вказувати на помилку або на спробу втручання через шкідливе програмне забезпечення, або атаку, спрямовану на копіювання бюлетенів.

4) Перевіряються тільки ідентифікатори, видані системою. Якщо запит на перевірку голосу містить ідентифікатор, який система не видавала, це також може бути ознакою атаки на систему або технічної помилки в i-Voting [24, p. 23].

«Слабкою ланкою» в електронному голосуванні традиційно залишається пристрій виборця, насамперед персональний комп'ютер. У 2011 р. виборець Пааво Піхельгас створив

троян-вірус, який дозволяв маніпулювати вибором та змінювати подані голоси [27]. Інший громадянин Естонії, Мярт Пидер, у 2015 р. зумів вкинути до системи недійсний електронний бюлетень. У 2023 р. йому вдалося створити інструмент, який дозволяв завантажувати на комп'ютер зашифровані голоси з подальшою можливістю їх дешифрування. Попри це, подібні інциденти не стали руйнівними для естонської моделі, навпаки, вони дали змогу виявити недоліки та підвищити рівень захисту. Серед пропозицій – впровадження системи наскрізної верифікації, тобто послідовний процес підтвердження достовірності даних, документів або особи на всіх етапах взаємодії між виборцем та додатком для голосування [28].

Отже, естонці можуть голосувати онлайн виключно за допомогою персональних комп'ютерів. Для того щоб вони могли голосувати через смартфони, необхідно, на думку міністра економіки та інформаційних технологій Естонії Тійта Рійсала, впровадити систему моніторингу даних. Водночас є труднощі з розміщенням додатків для голосування на популярних платформах, таких як Google та Apple [7].

Можливість запровадження мобільного онлайн-голосування обговорювалася під час розробки програми mRiik – «держави в смартфоні», яка створювалася спільно з українськими розробниками на основі української «Дії». Однак ініціатива дещо пригальмувала, згідно з офіційною версією, через відмінність естонських та українських реєстрів [6]. Через високі вимоги до конфіденційності деякі етапи обробки голосів повинні виконуватися безпосередньо на пристрої користувача, а не на сервері, тому для мобільного голосування був розроблений спеціальний застосунок, у тестуванні якого в 2025 р. взяли участь 2,430 естонців із 29 країн світу [25].

Отож, в Естонії цілком серйозно обговорюється питання впровадження голосування через смартфони. Електронне голосування там зокрема здійснюється за допомогою мобільного телефону зі сертифікованою SIM-карткою (mobile-ID SIM), підключеного до комп'ютера. Виборець має заздалегідь отримати PIN-коди та мати цифровий підпис. Уперше цей механізм застосували у 2011 р. на виборах Рійґікоґу. Для голосування телефон під'єднується до комп'ютера, виборець заходить на відповідний сайт і запускає застосунок: PIN 1 використовується для ідентифікації, а PIN 2 – для підтвердження вибору [3, с. 115]. Водночас, на нашу думку, реалізація такого способу голосування в Україні на сучасному етапі була б доволі складною.

З огляду на успішний досвід впровадження мобільних додатків на кшталт «Дії», питання електронного голосування вже стоїть на порядку денному в Україні. Відповідний запит у суспільства вже давно фігурує у вітчизняному інтернет-просторі – на сайті Президента України зареєстрована петиція щодо проведення виборів у додатку «Дія» [15]. Основний аргумент на боці впровадження цієї інновації – «Дії» доступні офіційні документи громадян та прив'язка до банківської мережі, що значно спростить виборчі процеси, зокрема на етапах реєстрації виборчого корпусу [5]. Частково ці ідеї знайшли відображення у «Профілі виборця», який доступний у додатку, що дозволяє користувачу «Дії» перевірити наявність у списку виборців, дізнатися свою виборчу дільницю та отримати всю необхідну інформацію щодо виборів у разі втрати офіційного запрошення [16]. Однак петиції щодо впровадження електронного голосування не змогли набрати достатньої кількості підписів, що свідчить про недостатній рівень довіри суспільства до цієї ідеї. Це підтверджують результати соціологічного опитування: станом на 2024 р. менше половини виборців (42–43%) негативно ставляться до інтернет-виборів; близько третини респондентів (31%) вважають, що у разі запровадження електронного голосування воно має здійснюватися через «Дію»; ще 15% переконані, що для цього необхідно створити окремий спеціалізований сервіс. Водночас 37,5% наголошують, що виборче голосування взагалі не повинно проводитися в електронному форматі [3, с. 61]. На думку Міністра цифрової трансформації України Михайла

Федорова, впровадження електронного голосування обов'язково повинне супроводжуватися суспільною підтримкою, відповідним рішенням ЦВК, змінами до виборчого законодавства, що, зважаючи зокрема на результати соціологічних опитувань, нині не спостерігається в українських реаліях [8]. А Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук переконаний, що проведення електронних виборів є політизованим питанням, на основі якого можуть виникнути різноманітні спекуляції та закиди з боку опозиційних до чинної влади політичних діячів та громадськості [9].

Основою правового регулювання цифровізації виборчих процесів в Україні нині є відповідні нормативно-правові акти, які після 2020 р. зазнали низки доповнень і коригувань. До них належать Виборчий кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX [2], закони України: «Про Центральну виборчу комісію» від 30.06.2004 р. № 1932-IV [14], «Про політичні партії в Україні» від 5.04.2001 р. № 2365-III [13], «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV [11], «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 5.10.2017 р. № 2155-VIII [12], «Про Державний реєстр виборців» від 22.02.2007 р. № 698-V [10] та ін. Проте процедура електронного голосування в них детально не регламентована.

Натомість досвід Естонії демонструє, що електронні вибори є дієвим засобом, який не одразу, але з певним проміжком часу може стати інструментом, що заслуговує на суспільну довіру та легітимує вибрані у такий спосіб органи державної влади та місцевого самоврядування. Цю тезу яскраво підтверджує динаміка результатів голосування на виборах до Рійгікоґу та місцевих виборах, де кількість учасників електронного голосування щоразу збільшувалася (див. Табл. 1).

Таблиця 1

Частка естонських виборців серед загального виборчого корпусу, які взяли участь в електронному голосуванні (%)

Парламентські вибори (%)		**Муніципальні вибори**	
2023 р.	32,5	2021 р.	25,7
2019 р.	27,9	2017 р.	16,9
2015 р.	19,6	2013 р.	12,3
2011 р.	12,3	2009 р.	9,5
2007 р.	3,4	2005 р.	0,9

Джерело: складено автором на основі [34]

Незважаючи на успішний досвід цифровізації окремих послуг в Україні, формування довіри до електронного голосування, на нашу думку, все ж буде тривалим поступовим процесом. Знадобиться певний час, аби значна кількість виборців підтримала таку форму голосування. На наш погляд, вітчизняна модель електронного голосування та підрахунку голосів повинна бути впроваджена таким чином, щоби не порушувати виборчі стандарти та має мати такі складники:

1. *Створення спеціального додатка, через який проводилися б вибори, або модернізація порталу «Дія» до рівня, здатного забезпечити демократичне волевиявлення.* Хоча, на переконання М. Федорова, система буде готова до проведення виборів лише після оцінки результатів упровадження електронного голосування за петиції. На основі цих результатів ухвалюватиметься рішення щодо запуску електронного голосування [1]. В Україні вже є успішні кейси створення якісних додатків, зокрема вже згадана «Дія», а також таких, які мають прямий зв'язок із військовою службою («Резерв+», «Армія+»), що значно спрощують отримання адміністративних послуг без фізичної присутності в офіційних інституціях.

Інше питання – забезпечення надійного кіберзахисту для зазначених вище додатків. Особливо це стосується додатків, які пов'язані з проходженням військової служби. Наприклад, якщо український військовослужбовець потрапить у полон, ворог зможе без особливих труднощів отримати доступ до додатків, адже, окрім підтвердження через Face ID (що у «Резерв+» є опціональною функцією) та чотиризначного пароля, інших варіантів захисту немає. Запровадження згаданої вище наскрізної верифікації може частково зменшити ризики маніпуляцій голосами, зокрема у випадках, коли хтось інший може скористатися телефоном виборця та проголосувати замість нього. Водночас такий підхід потенційно ускладнить процес електронного голосування, що може негативно позначитися на його зручності та, відповідно, на рівні підтримки серед громадян. Тому на початковому етапі впровадження електронного голосування в Україні вважаємо доцільним використання його паралельно з традиційним способом голосування – паперовими бюлетенями. Для ідентифікації виборця можна використовувати BankID, «Дію» та електронний підпис як засіб подання голосу, але за умови, що будуть дотримані всі необхідні умови для належного захисту даних.

2. *Надійне шифрування поданого голосу для забезпечення таємності голосування через BankID або інші способи авторизації.* На парламентських виборах пропонується, щоб виборці завантажували список партій або кандидатів, якщо це мажоритарний округ. За схожим принципом працювали б вибори на місцевому рівні. Для виборця, залежно від його місця проживання, формується відповідний список кандидатів та партій. Відповідно, в базі повинні бути внесені всі дані про виборців та округ, за яким вони закріплені. У разі зміни місця проживання виборець повинен буде подати відповідні відомості у відповідні структури, щоб зміни були враховані.

3. *Можливість перевірки факту врахування або неврахування голосу виборця.* Згідно з естонським законодавством, підрахунок голосів, поданих через Інтернет, відбувається відкрито членами виборчої комісії на виборчій дільниці, що забезпечує принцип таємності голосування. Однак постає питання: як виборцю перевірити поданий ним голос, себто за якого кандидата він проголосував, і чи був врахований його голос взагалі. Естонський досвід цілком слушно дозволяє перевірити лише *факт врахування або неврахування голосу*, подібно до фізичного вкидання бюлетеня у скриньку на виборчій дільниці. Якщо бюлетень вкинуто, то перевірити, за кого був відданий голос, неможливо. Переконатися в правильності свого вибору можна на етапі голосування в кабінці до того, як бюлетень потрапить до скриньки. Схожий принцип можна реалізувати й у смартфоні, коли виборець може поставити електронну позначку навпроти імені кандидата чи назви партії та переконатися у правильності свого вибору до того, як голос буде відправлений у віртуальну скриньку.

4. *Врахування супутніх ризиків і проблем* (відсутність прозорості; недовіра до процесу; складнощі інноваційного способу для виборців та необхідність проведення для них широкомасштабної освіти щодо кіберзахисту; труднощі з аудитом результатів; забезпечення таємниці голосування; безпека процесу голосування та підрахунку голосів; вартість впровадження та обслуговування технології; забезпечення контролю технологій; наявність персоналу зі спеціалізованими навичками в галузі ІТ тощо). Відповідальна інституція, наприклад ЦВК або Міністерство цифрової трансформації, повинна ретельно фіксувати всі проблеми, потенційні ризики, а в період без виборів – тестувати систему після кожного оновлення та модернізації. У випадку технічних збоїв або виявлення стороннього впливу на виборчий процес є потенційна можливість переголосування або на виборчій дільниці, із публічним оголошенням про виявлені проблеми, за допомогою паперового бюлетеня, або повторно через Інтернет, якщо ці проблеми були усунені. Цілком можливо, що відповідна процедура була б передбачена в українській моделі електронного голосування.

У більшості моментів можемо спостерігати деякі елементи естонської моделі, які цілком могли б знайти місце на вітчизняній площині у зв'язку з уже наявними інструментами. Основний ризик полягає в потенційному витоку даних про виборців та їхній вибір, що не раз траплялося з «Дією», коли інформація про користувачів опинялася в публічному доступі, а тому для мінімізації цього ризику питання кібербезпеки виходить на перший план, яка передбачає не тільки технологічні рішення, а й підвищення кіберграмотності виборців зокрема (за прикладом Бельгії). Це включає рекомендації щодо використання двофакторної автентифікації, встановлення лише ліцензійного програмного забезпечення – особливо антивірусного – та загальне розуміння основних принципів безпечної цифрової поведінки [19, p. 5]. Така практика є доречною і для України, адже рівень кіберкультури громадян прямо впливає на безпеку всього процесу електронного голосування та підрахунку голосів.

Однак, попри інноваційність та успіх естонської моделі електронного голосування, а також високий рівень кіберзахисту, постають важливі питання щодо забезпечення якісного спостереження за виборчим процесом для забезпечення громадської довіри та загальної чесності виборів як демократичного інституту, що можливо лише за умов повної прозорості та підзвітності. Експерти наголошують на кількох ключових рекомендаціях.

По-перше, спостерігачі повинні мати *реальне право оскаржувати результати голосування*. В Естонії досі немає чіткого правового визначення випадків, коли результати електронного волевиявлення можуть бути визнані частково або повністю недійсними. До того ж відповідні процедури фактично приховані від спостерігачів, що суперечить принципу відкритості виборів.

По-друге, спостерігачі повинні отримати *доступ до всіх етапів електронного голосування*: формування списків виборців, підготовки обладнання, встановлення та запуску програмного забезпечення, а також до моменту надання доступу виборцям. Нині в Естонії цей доступ забезпечено лише частково, що не дозволяє назвати модель повністю спостережуваною.

По-третє, *спостереження має охоплювати не лише перевірку результатів голосування, а й усі процеси, пов'язані з організацією електронних виборів*. Незалежні спостерігачі повинні мати можливість перевірити, чи програмне забезпечення пройшло сертифікацію, належні процедури аудиту та чи належним чином задокументована історія його використання.

По-четверте, *строки оскарження мають починати відлік не з моменту виникнення події, а з моменту, коли вона стала відомою*. Наприклад, якщо невідповідність у кількості голосів, підрахованих 5 березня, стала публічною лише 8 березня, то вимога оскаржити її того ж дня фактично унеможливлює реальний механізм захисту прав виборців.

По-п'яте, *повний пакет інформації щодо організації, підготовки та проведення електронних виборів має надаватися спостерігачам завчасно*. Це дозволить їм ознайомитися з роботою системи, програмними кодами, документацією та визначити потенційні ризики ще до старту виборів [20]. Відповідно, впроваджуючи електронне голосування в Україні, доцільно врахувати зазначені вище фактори, оскільки вони сприятимуть забезпеченню легітимності виборчого процесу, особливо з огляду на новизну такої практики для нашої держави.

Висновки. Естонія успішно застосовує електронне голосування та підрахунок голосів у виборчих процесах, однак там і надалі фіксують певні проблеми, пов'язані з кіберзахистом та забезпеченням належного контролю за голосуванням, зокрема через втручання окремих громадян у вибори та відсутність належних контролюючих можливостей у спостерігачів. Україна теоретично могла б упровадити подібну модель, проте естонський досвід і недостатня готовність українського суспільства свідчать про необхідність подальшого вдосконалення

цієї практики перед її впровадженням, а також про забезпечення надійного захисту електронного волевиявлення у застосунку та організацію якісної освіти українських виборців з питань кібербезпеки. Перспектива подальших досліджень полягає в пошуку найоптимальнішої моделі електронного голосування, яка буде прийнятною для сучасних українських реалій, забезпечуватиме дотримання принципів демократичного голосування, ефективне спостереження та гарантуватиме довіру з боку суспільства та міжнародної спільноти.

Література:

1. Вибори президента в «Дії». Федоров назвав умови, за яких це стане можливо. URL: https://dou.ua/lenta/news/fedorov-about-elections-in-diya/ (дата звернення: 06.12.2025).

2. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 р. № 396-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text (дата звернення: 12.12.2025).

3. Війна і майбутні вибори в Україні: виклики та перспективи. Національна безпека і оборона. 2024. № 1–2 (195–196). 117 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/2024/10/28/NSD195-196_2023_ukr.pdf (дата звернення: 06.12.2025).

4. Гаврік Р. О. Естонський досвід здійснення електронного голосування: перспективи запровадження в Україні. Економіка. Фінанси. Право. 2023. № 6. С. 60–63. DOI: https://doi.org/10.37634/efp.2023.6.13.

5. Голосування через додаток ДІЯ. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/125898 (дата звернення: 06.12.2025).

6. Естонія не робитиме застосунок держпослуг на базі «Дії», тендер отримала місцева ІТ-компанія. URL: https://dou.ua/lenta/news/development-mriik-diia-estonia/ (дата звернення: 06.12.2025).

7. Естонці голосуватимуть на виборах у смартфоні. А ви б наважилися? URL: https://dou.ua/forums/topic/48901/ (дата звернення: 06.12.2025).

8. Зінченко М. Питання проведення виборів у «Дії» не стоїть – Федоров. 2025. URL: https://detector.media/infospace/article/239119/2025-03-17-pytannya-provedennya-vyboriv-u-dii-ne-stoit-fedorov/ (дата звернення: 06.12.2025).

9. Мельник Р. Стефанчук про можливі вибори через «Дію»: Це нереалістично. 2025. URL: https://hromadske.ua/polityka/243023-stefanchuk-pro-mozlyvi-vybory-cherez-diiu-tse-nerealistychno (дата звернення: 06.12.2025).

10. Про Державний реєстр виборців : Закон України від 22.02.2007 р. № 698-V. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text (дата звернення: 12.12.2025).

11. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (дата звернення: 12.12.2025).

12. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5.10.2017 р. № 2155-VIII. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (дата звернення: 12.12.2025).

13. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5.04.2001 р. № 2365-III. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text (дата звернення: 12.12.2025).

14. Про Центральну виборчу комісію : Закон України від 30.06.2004 р. № 1932-IV. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text (дата звернення: 12.12.2025).

15. Проведення виборів за допомогою порталу Дія, створення найкращих умов у зв'язку зі зменшенням кількості осіб, які були залучені до виборчого процесу, для більшості виборців, зменшення затрат на проведення виборів місцевих, президентських та до Верховної Ради. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/126080 (дата звернення: 06.12.2025).

16. Профіль виборця в Дії. Дія. URL: https://diia.gov.ua/news/profil-viborcya-v-diyi (дата звернення: 06.12.2025).

17. Avaliku teabe seadus: Vastu võetud 15.11.2000. Riigi Teataja. URL: https://www.riigiteataja.ee/akt/106012016007#para43b9lg1p3 (дата звернення: 10.12.2025).

18. Chester J., Montgomery K. The role of digital marketing in political campaigns. *Internet Policy Review*. 2017. № 6 (4). P. 1–20.

19. De Bruycker M., Bostyn F., Dutron S. Safe Surfing during the Belgian General Election Campaign: Recommendations for a cybersecure electoral campaign. 2024. 15 p. URL: https://vsse.be/sites/default/files/2025-06/elections-2024-uk-alt-web-v3_0.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

20. Demand for observable e-Voting. Joint statement of election observers on 31st of March 2023. URL: https://ausadvalimised.ee/en/docs/yhisavaldus2023/ (дата звернення: 03.12.2025).

21. Digital ID. Politsei- ja Piirivalveamet. URL: https://www.politsei.ee/en/instructions/digital-id (дата звернення: 01.12.2025).

22. European Parliament Election Act: Passed 18.12.2002. *Riigi Teataja.* URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/529012014001/consolide/current (дата звернення: 10.12.2025).

23. Garnett H., James T. Cyber Elections in the Digital Age: Threats and Opportunities of technology for electoral integrity. *Election Law Journal*. 2020. № 19 (2). P. 111–126.

24. Heiberg S., Parsovs A., Willemson J. Log Analysis of Estonian Internet Voting 2013–2014. *Cryptology ePrint Archive*. 2015. Vol. 1211. P. 19–34. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-22270-7_2 (дата звернення: 01.12.2025).

25. Marius Comper. More than 2.400 Estonians worldwide took part this week in the country's first public test of a new mobile online voting app. May 23, 2025. URL: https://www.facebook.com/marius.comper/posts/-more-than-2400-estonians-worldwide-took-part-this-week-in-the-countrys-first-pu/10162728835749621/ (дата звернення: 09.12.2025).

26. Municipal Council Election Act. Passed 27.03.2002. *Riigi Teataja*. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/514112016001/consolide/current (дата звернення: 01.12.2025).

27. OSCE findings on Estonian e-Voting. 2011. URL: https://edri.org/our-work/edrigramnumber9-11e-voting-osce-estonia/ (дата звернення: 07.12.2025).

28. Perils of e-Voting in Estonia. Märt Põder. 2023. URL: https://infoaed.ee/interventions_2023.pdf (дата звернення: 03.12.2025).

29. Personal Data Protection Act: Passed 15.02.2007. *Riigi Teataja*. URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/507032016001/consolide (дата звернення: 10.12.2025).

30. Puis-je vérifier mon bulletin de vote? (vote électronique). Service public fédéral Intérieur. *Elections*. URL: https://elections.fgov.be/node/111460 (дата звернення: 01.12.2025).

31. Referendum Act: Passed 13.03.2002. *Riigi Teataja.* URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514112013007/consolide/current (дата звернення: 10.12.2025).

32. Riigikogu Election Act: Passed 12.06.2002. *Riigi Teataja.* URL: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/513012020001/consolide/current.

33. Ruumiandmete seadus: Vastu võetud 17.02.2011. *Riigi Teataja*. URL: https://www.riigiteataja.ee/akt/110032017002#para58lg1 (дата звернення: 10.12.2025).

34. Statistics about Internet voting in Estonia. *Valimised*. URL: https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-internet-voting-estonia (date of access: 9.12.2025).

35. Wagner B. Digital Election Observation: Regulatory Challenges around Legal Online Content. *The Political Quarterly*. 2020. № 91(4). P. 739–744.

36. Yurichuk Ye., Komolov A. Civil society control over the use of digital technologies in the electoral process in the context of European integration. *Mediaforum*. 2023. № 12. P. 170–181.

References:

1. Vybory prezydenta v «Dii» [Presidential elections in "Diia". Fedorov named the conditions under which this will be possible]. (n.d.). *dou.ua.* Retrieved from: https://dou.ua/lenta/news/fedorov-about-elections-in-diya/ [in Ukrainian].

2. Vyborchyi kodeks Ukrainy [Electoral Code of Ukraine]. (2019, December 19). Zakon Ukrainy No. 396-IX. *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text [in Ukrainian].

3. Natsionalna bezpeka i oborona. (2024). Viina i maibutni vybory v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy [War and upcoming elections in Ukraine: challenges and prospects]. *Natsionalna bezpeka i oborona – National*

Security and Defence, 1–2(195–196), 117. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/images/2024/10/28/NSD195-196_2023_ukr.pdf [in Ukrainian].

4. Havrik, R.O. (2023). Estonskyi dosvid zdiisnennia elektronnoho holosuvannia: perspektyvy zaprovadzhennia v Ukraini [Estonian experience of electronic voting: prospects of implementation in Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economics. Finance. Law*, (6), 60–63 [in Ukrainian].

5. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy. (n.d.). Holosuvannia cherez dodatok DIYa [Voting via the Diia app]. *petition.president.gov.ua.* Retrieved from: https://petition.president.gov.ua/petition/125898 [in Ukrainian].

6. Estoniia ne robytyme zastosunok derzhposluh na bazi «Dii», tender otrymala mistseva IT-kompaniia [Estonia will not make a public services application based on "Diya", a local IT company won the tender]. (n.d.). *dou.ua.* Retrieved from: https://dou.ua/lenta/news/development-mriik-diia-estonia/ [in Ukrainian].

7. Estontsi holosuvatymut na vyborakh u smartfoni. A vy b navazhylysia? [Estonians will vote in the elections on their smartphones. Would you dare?]. (n.d.). *dou.ua.* Retrieved from: https://dou.ua/forums/topic/48901/ [in Ukrainian].

8. Zinchenko, M. (2025). Pytannia provedennia vyboriv u «Dii» ne stoit, – Fedorov [The issue of holding elections is not on the agenda in "Diya", – Fedorov]. *detector.media.* Retrieved from: https://detector.media/infospace/article/239119/2025-03-17-pytannya-provedennya-vyboriv-u-dii-ne-stoit-fedorov/ [in Ukrainian].

9. Melnyk, R. (2025). Stefanchuk pro mozhlyvi vybory cherez «Diiu»: Tse nerealistychno [Stefanchuk on possible elections through "Diya": This is unrealistic]. *hromadske.ua.* Retrieved from: https://hromadske.ua/polityka/243023-stefanchuk-pro-mozlyvi-vybory-cherez-diiu-tse-nerealistychno [in Ukrainian].

10. Pro Derzhavnyi reiestr vybortsiv [On the State Register of Voters]. (2007, February 22). Zakon Ukrainy No. 698-V. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text [in Ukrainian].

11. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih [On Electronic Documents and Electronic Documents Flow]. (2003, May 22). Zakon Ukrainy No. 851-IV. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text [in Ukrainian].

12. Pro elektronny identyfikatsiiu ta elektronni dovirchi posluhy [On Electronic Identification and Trust Services]. (2017, October 5). Zakon Ukrainy No. 2155-VIII. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text [in Ukrainian].

13. Pro politychni partii v Ukraini [On Political Parties in Ukraine]. (2001, April 5). Zakon Ukrainy No. 2365-III. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text [in Ukrainian].

14. Pro Tsentralnu vyborchu komisiiu [On the Central Election Commission]. (2004, June 30). Zakon Ukrainy No. 1932-IV. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#Text [in Ukrainian].

15. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy. (n.d.). Provedennia vyboriv za dopomohoiu portalu Diia, stvorennia naikrashchikh umov u zviazku zi zmensheniam kilkosti osib yaki buly zalucheni do vyborchoho protsessu, dlia bilshosti vybortsiv, zmenshyty zatraty na provedennia vyboriv mistsevykh, prezydentskykh, ta u Verkhovnu Radu [Conducting elections using the Diya portal, creating the best conditions for the majority of voters due to the reduction in the number of people involved in the electoral process, reducing the costs of conducting local, presidential, and Verkhovna Rada elections]. *Petition.president.gov.ua.* Retrieved from: https://petition.president.gov.ua/petition/126080 [in Ukrainian].

16. Diia. (n.d.). Profil vybortsia v Dii [Voter profile in Diya]. *diia.gov.ua.* Retrieved from: https://diia.gov.ua/news/profil-viborcya-v-diyi [in Ukrainian].

17. Riigi Teataja. (2000, November 15). Avaliku teabe seadus [Public Information Act]. *Riigiteataja.ee.* Retrieved from: https://www.riigiteataja.ee/akt/106012016007#para43b9lg1p3 [in Estonian].

18. Chester, J., & Montgomery, K. (2017). The role of digital marketing in political campaigns. *Internet Policy Review*, 6(4), 1–20.

19. De Bruycker, M., Bostyn, F., & Dutron, S. (2024). Safe surfing during the Belgian general election campaign: Recommendations for a cybersecure electoral campaign. *vsse.be.* (15 pp.). Retrieved from: https://vsse.be/sites/default/files/2025-06/elections-2024-uk-alt-web-v3_0.pdf.

20. Joint statement of election observers on 31st of March 2023. (2023). Demand for observable e-Voting. *ausadvalimised.ee.* Retrieved from: https://ausadvalimised.ee/en/docs/yhisavaldus2023/.

21. Politsei- ja Piirivalveamet. (n.d.). Digital ID. *politsei.ee.* Retrieved from: https://www.politsei.ee/en/instructions/digital-id.

22. Riigi Teataja. (2002, December 18). European Parliament Election Act. *riigiteataja.ee.* Retrieved from: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/529012014001/consolide/current.

23. Garnett, H., & James, T. (2020). Cyber elections in the digital age: Threats and opportunities of technology for electoral integrity. *Election Law Journal*, 19(2), 111–126.

24. Heiberg, S., Parsovs, A., & Willemson, J. (2015). Log analysis of Estonian internet voting 2013–2014. *Cryptology ePrint Archive*, 1211, 19–34.

25. Comper, M. (2025, May 23). More than 2.400 Estonians worldwide took part this week in the country's first public test of a new mobile online voting app. *facebook.com.* Retrieved from: https://www.facebook.com/marius.comper/posts/-more-than-2400-estonians-worldwide-took-part-this-week-in-the-countrys-first-pu/10162728835749621/.

26. Riigi Teataja. (2002, March 27). Municipal Council Election Act. *riigiteataja.ee.* Retrieved from: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/514112016001/consolide/current.

27. OSCE findings on Estonian e-Voting. (2011). *Edri.org.* Retrieved from: https://edri.org/our-work/edrigramnumber9-11e-voting-osce-estonia/.

28. Põder, M. (2023). Perils of e-Voting in Estonia. *Infoaed.ee.* Retrieved from: https://infoaed.ee/interventions_2023.pdf.

29. Riigi Teataja. (2007, February 15). Personal Data Protection Act. *Riigiteataja.ee.* Retrieved from: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/507032016001/consolide.

30. Service public fédéral Intérieur. (n.d.). Puis-je vérifier mon bulletin de vote? (vote électronique) [Can I check my ballot? (electronic voting)]. *elections.fgov.be.* Retrieved from: https://elections.fgov.be/node/111460 [in French].

31. Riigi Teataja. (2002, March 13). Referendum Act. *riigiteataja.ee.* Retrieved from: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514112013007/consolide/current.

32. Riigi Teataja. (2002, June 12). Riigikogu Election Act. *riigiteataja.ee.* Retrieved from: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/513012020001/consolide/current.

33. Riigi Teataja. (2011, February 17). Ruumiandmete seadus [Spatial Data Act]. *riigiteataja.ee.* Retrieved from: https://www.riigiteataja.ee/akt/110032017002#para58lg1 [in Estonian].

34. Valimised. (n.d.). Statistics about internet voting in Estonia. *valimised.ee.* Retrieved from: https://www.valimised.ee/en/archive/statistics-about-internet-voting-estonia.

35. Wagner, B. (2020). Digital election observation: Regulatory challenges around legal online content. *The Political Quarterly*, 91(4), 739–744.

36. Yurichuk, Ye., & Komolov, A. (2023). Civil society control over the use of digital technologies in the electoral process in the context of European integration. *Mediaforum*, 12, 170–181.

Oleksandr Fesenko. The Estonian Model of Electronic Voting: Analysis and Prospects for Implementation in Ukraine

The article examines the Estonian model of electronic voting, which combines a high level of digitalization with effective security and control mechanisms. It provides a detailed analysis of the development of the i-Voting system, its legal foundations, technical operating principles, and the role of electronic identification tools, including the ID-card, Mobile-ID, and digital signature. The study demonstrates how the combination of cryptographic encryption, verification of vote inclusion, and the possibility of re-voting ensures the stability and reliability of the electoral process. It also presents an analysis of cyber incidents that revealed system vulnerabilities and describes how these incidents contributed to strengthening security standards and improving audit procedures.

Special attention is given to the discussion about implementing mobile voting via smartphones, which requires new confidentiality algorithms, software certification, and a careful assessment of potential risks. In the context of Ukraine, the article considers the possibility of adapting the Estonian experience by relying on

existing digital tools, particularly the Diia application, and analyzes the level of support for this initiative, risks of data leaks, and cybersecurity challenges in wartime conditions.

The article outlines the essential prerequisites for introducing electronic voting in Ukraine: gradual system integration, maintaining parallel paper-ballot voting, improving citizens cyber literacy, expanding observers rights, and establishing transparent procedures for appeals. It emphasizes that successful implementation is possible only under a comprehensive approach and proper adaptation of Estonian practices to the Ukrainian legal and security environment.

Key words: *electronic voting, cybersecurity, electoral process, Diia application, election monitoring, Estonia, Ukraine, EU.*

Відомості про автора:

Фесенко Олександр – аспірант кафедри політології та державного управління, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Дата першого надходження статті до видання: 12.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 323.1-054.57(477.87):352
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-42

Кристина Червеняк
ORCID: 0000-0002-0501-6779

ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ)

У статті досліджуються інституційні та функціональні аспекти етнополітичного менеджменту на регіональному рівні в Україні з акцентом на Закарпатській області як прикордонному поліетнічному регіоні. Актуальність проблеми зумовлена трансформацією державної етнонаціональної політики, впливом воєнних та зовнішньополітичних чинників, а також необхідністю забезпечення стабільного міжетнічного діалогу. Результати дослідження засвідчили, що на регіональному рівні інституційна мережа етнополітичного менеджменту є менш системною і більш фрагментарною, ніж на національному. Також виявлено недостатню розвиненість аналітичного та моніторингового складників функціонального аспекту регіонального управління у цій сфері. Обґрунтовано необхідність створення територіальних представництв профільних органів, консультативно-дорадчих органів з представників національних меншин та впровадження системи регулярного моніторингу етнополітичних процесів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з порівнянням регіональних моделей в інших поліетнічних областях та пошуком індикаторів оцінювання ефективності етнополітичного менеджменту в регіонах.

Ключові слова: *етнополітичний менеджмент, етнічні групи, національні меншини (спільноти), місцеві органи влади, регіональний рівень, Україна, Закарпаття.*

Вступ. Етнонаціональний фактор значно впливає на суспільно-політичні процеси окремих країн, суспільств чи регіонів, особливо якщо вони мають поліетнічний склад населення. Відповідно, не викликає сумніву твердження, що сфера етнічного потребує регулювання з боку органів влади. Саме тому у правових, демократичних, соціальних державах, якою є і Україна, впроваджується державна етнонаціональна політика. Це система заходів, що здійснюються органами влади з метою гармонізації співіснування різних етнонаціональних спільнот поліетнічної держави. Дієвим управлінським механізмом її реалізації і одночасно механізмом управління етнополітичними процесами є етнополітичний менеджмент.

У сучасній Україні етнополітичні процеси розгортаються в умовах внутрішніх (трансформація державної політики на шляху до європейської інтеграції) та зовнішніх (російсько-українська війна, посилення зовнішньополітичних впливів) викликів. Усе це актуалізує потребу в ефективних механізмах управління ними як на національному, так і на регіональному рівнях, особливо у прикордонних поліетнічних регіонах, таких як Закарпаття, Чернівеччина, Одещина. Більше того, у подібних умовах питання удосконалення етнополітичного менеджменту стає одним з ключових для збереження внутрішньої стабільності держави. Дослідження подібного питання додатково актуалізується і проведеною в Україні реформою децентралізації, адже тепер саме місцеві органи влади несуть основну відповідальність за забезпечення етнополітичної стабільності в регіонах.

Нині, попри значний прогрес у розвитку нормативно-правових засад та інституційних механізмів реалізації державної етнонаціональної політики, на регіональному рівні її реалізації все ще простежують проблеми у питаннях координації між органами виконавчої влади

© К. Червеняк, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

й органами місцевого самоврядування, недостатньої залученості представників етнонаціональних спільнот у процеси прийняття управлінських рішень та непослідовності комунікації між місцевою владою та громадськістю. Це зумовлює необхідність виявлення інституційних і функціональних дисбалансів у системі регіонального етнополітичного менеджменту та пошуку напрямів його оптимізації, що здатні підвищити ефективність прийнятих рішень, мінімізувати ризики виникнення конфліктів та забезпечити стабільний міжетнічний діалог.

Перші теоретичні розробки питання становлення етнополітичного менеджменту в Україні розпочалися ще у 2000-х рр. Так, термін «етнополітичний менеджмент» детально проаналізував український дослідник І. Зварич. Він також зосередив свою увагу на ролі етнополітичного менеджменту у разі формування національної ідентичності [3]. Взаємозв'язок етнополітичного менеджменту та етнонаціональної політики описує у своєму дослідженні інший український науковець В. Котигоренко. До того ж він виокремив основні функції етнополітичного менеджменту, а також детально проаналізував основні віхи його становлення в Україні до 2004 р. [5]. Більш сучасними і такими, що стосуються регіонального рівня етнополітичного менеджменту, є наукові роботи української дослідниці Н. Підбережник, яка проаналізувала його інституційне забезпечення на регіональному рівні в Україні [7], та науковця М. Зана, що здійснив порівняння етнополітичного менеджменту України з досвідом Румунії [2], а також детально дослідив національний та регіональний виміри етнополітичного менеджменту в Україні, у тому числі і на прикладі Закарпаття [1]. Подібну проблематику висвітлюють і роботи авторки, де аналізується розвиток державної етнонаціональної політики України і її реалізація на різних рівнях управління [13; 14].

Мета статті – проаналізувати на прикладі Закарпатської області інституційні та функціональні особливості етнополітичного менеджменту в регіонах України та визначити перспективні напрями його оптимізації. У контексті вказаної мети ставимо перед собою такі завдання: 1) охарактеризувати інституційну структуру регіонального етнополітичного менеджменту Закарпаття; 2) проаналізувати функціональний аспект етнополітичного менеджменту в Закарпатській області; 3) запропонувати напрями оптимізації етнополітичного менеджменту в регіонах України з урахуванням кейсу Закарпаття.

Матеріал і методи дослідження. Для дослідження заявленої проблематики використані як загальнологічні методи аналізу, синтезу й узагальнення, так і специфічні наукові підходи (інституційний, функціональний). Інституційний підхід використано для аналізу інституційної структури регіонального етнополітичного менеджменту Закарпаття, а функціональний підхід – для того, щоб проаналізувати функціональне навантаження органів влади на місцях щодо його реалізації. Крім того, використано метод аналізу документів для вивчення нормативно-правових актів, регіональних програм та інших первинних джерел інформації, які підкріплюють аргументацію основних положень дослідження. Метод case-study (кейс Закарпаття) дозволяє якнайповніше проаналізувати практичну специфіку регіонального рівня етнополітичного менеджменту, виокремити проблеми і сформувати можливі напрями його оптимізації.

Результати та обговорення. На національному рівні нормативно-правова база державної етнонаціональної політики була якісно оновлена починаючи з 2014 р. Тепер, крім ратифікованих Україною (або УРСР) міжнародно-правових документів та вироблених у 1990-ті рр. XX ст. нормативно-правових актів, вона поповнилася законами «Про освіту» (нова редакція 2017 р.), «Про корінні народи України» (2021 р.), «Про національні меншини (спільноти) України» (2022 р.), Стратегією сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року (2021 р.), Державною цільовою національно-культурною програмою «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року (2023 р.) тощо. Усі вони спрямовані на те, щоб національні меншини і корінні народи України могли у тому числі вільно розвивати свої традиції, культуру та мову.

Щодо інституційного забезпечення етнополітичного менеджменту, то український дослідник М. Зан наголошує на розгалуженості його структури і виділенні різних його рівнів. На цій підставі ним виділено чотири структурні рівні етнополітичного менеджменту в Україні: президентський, урядовий, парламентський та регіональний [2, с. 22]. Нині у нашій державі на вищому та центральному рівнях уже створена досить дієва інституційна мережа управління етнополітичними процесами, яка дозволяє забезпечувати і захищати права і свободи не тільки національних меншин та корінних народів, але й усіх без винятку громадян України, запобігати конфліктам і дискримінації за ознакою етнічності.

Проте забезпечення ефективності регіонального (оперативного) рівня етнополітичного менеджменту є не менш важливим. Тут інституційна мережа реалізації етнополітичного менеджменту представлена структурними підрозділами органів влади на місцях. Причому цю систему на рівні органів виконавчої влади на місцях у минулому визначали часті реорганізації відповідного центрального органу виконавчої влади. Так, наприклад, Державний комітет України у справах національностей та міграції як центральний орган виконавчої влади у відповідній сфері мав розгалужену систему відповідних органів у регіонах – це були відділи у справах національностей та міграції обласних державних адміністрацій [5, с. 54]. Реорганізація названого комітету у 2007 р. посприяла реорганізації відповідних відділів у регіонах, а його ліквідація у 2010 р. призвела до ліквідації його територіальних представництв. Дослідниця Н. Підбережник підкреслює, що через це на той час утворився певний вакуум щодо можливості реалізації у регіонах державної політики в етнонаціональній сфері [7]. Натомість у Закарпатській області окремий структурний підрозділ Закарпатської обласної державної адміністрації – Управління національностей та релігій – був збережений і продовжував функціонувати аж до реорганізації Закарпатської обласної державної адміністрації (ОДА) у 2020–2021 рр.

Зараз на рівні регіональної виконавчої влади реалізує етнополітичний менеджмент Департамент стратегічних комунікацій, національностей та релігій Закарпатської ОДА (директор – Р. Молдавчук). Департамент відповідно до повноважень забезпечує реалізацію державної політики у етнонаціональній сфері, а також сприяє зміцненню міжконфесійних та міжнаціональних відносин [10]. У складі Департаменту виокремлене Управління національностей та релігій, тому заступником директора і одночасно начальником Управління національностей та релігій Департаменту стратегічних комунікацій, національностей та релігій Закарпатської ОДА зараз є О. Лях.

На рівні органів місцевого самоврядування етнополітичний менеджмент здійснюється, як правило, однією з депутатських комісій Закарпатської обласної ради. У цьому скликанні це Постійна комісія з питань освіти, науки, духовності та національних меншин. Її очолює представниця Закарпатської обласної організації політичної партії «КМКС» Партія угорців України І. Орос. Відповідно до Положення ця Постійна комісія облради розробляє регіональні програми національно-культурного розвитку; сприяє розвитку співробітництва із національно-культурними товариствами та сусідніми регіонами; розробляє рекомендації щодо навчання рідною мовою, відзначення національних свят, задоволення інших потреб представників національних меншин області тощо [11].

Відповідно до регіональної програми «Центр культур національних меншин Закарпаття» у м. Ужгород з 1999 р. діє Центр культур національних меншин Закарпаття. Він є, згідно з Положенням про Центр, «державним культурно-інформаційним, організаційно-методичним та консультативним закладом, діяльність якого спрямована на реалізацію державної політики у сфері задоволення етнокультурних потреб національних меншин, відродження, збереження і розвитку в області їхніх культур, мов, звичаїв та традицій» [8].

Також у області наприкінці 2024 р. була створена Міжвідомча робоча група з питань координації виконання Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать

до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року, до складу якої увійшли представники обласних органів виконавчої влади, у тому числі департаментів і управлінь Закарпатської ОДА, а також представники громадських організацій ромської національної меншини (за згодою) [9].

Інших спеціалізованих регіональних інституцій, які б здійснювали етнополітичний менеджмент, у Закарпатті немає. Однак загалом ця інституційна мережа може бути доповнена тимчасовими чи постійними консультативно-дорадчими органами із питань етнонаціональної політики. Таку можливість для створення на місцях подібних дорадчих органів і/або утворення за ініціативою громадських об'єднань національних меншин Центрів національних меншин відповідного регіону (щось подібне до Центру культур національних меншин Закарпаття), а також їх функції і завдання закріпив новий Закон «Про національні меншини (спільноти) в Україні» [14, с. 231]. Хоча, на жаль, спеціалізованих консультативно-дорадчих органів саме у досліджуваній сфері при Закарпатській ОДА нині так і не створено.

Важливим кроком для остаточного формування цієї мережі, на нашу думку, мало б стати і створення територіальних управлінь Державної служби України з етнополітики та свободи совісті (ДЕСС). У повноваженнях ДЕСС передбачено аналітичну, моніторингову, контрольну, медіаційну та просвітницьку функції у царині етнополітики та свободи совісті [12]. Відповідно, реалізація усіх перерахованих функцій на місцях значно б підвищила ефективність регіонального етнополітичного менеджменту.

Щодо функціонального аспекту регіонального етнополітичного менеджменту Закарпаття, то органи влади основну увагу у разі налагодження співпраці з етнонаціональними спільнотами звертають на забезпечення культурних, освітніх та мовних прав національних меншин. Так, у області функціонують мережа дошкільних закладів та закладів загальної середньої освіти, де учні та вихованці можуть здобувати освіту мовами національних меншин [15, с. 71–72]. Також можна здобути вищу освіту угорською мовою у Закарпатському угорському університеті ім. Ференца Ракоці II (приватна форма власності) та Ужгородському національному університеті (в останньому функціонують також кафедри словацької, німецької філології, відділення чеської та румунської філології).

Для задоволення культурних та духовних потреб національних спільнот, крім згадуваного Центру культур національних меншин Закарпаття, працюють Центри румунської, словацької, німецької культур, Ромський інтеграційний центр і Центр громадськості та національних меншин у м. Мукачево, діє Закарпатський музей народної архітектури і побуту, колективи художньої самодіяльності, що представляють культуру національних меншин, а також бібліотеки з літературою їхніми мовами.

Національна телерадіокомпанія «Суспільне Ужгород» транслює передачі мовами національних меншин (працюють редакції угорською, ромською, словацькою, німецькою та румунською мовами) [15, с. 48]. Приватні медіа також здійснюють трансляції програм мовами національних меншин (для угорської меншини). Крім того, виходять 4 газети угорською мовою [15, с. 46]. Національним меншинам доступна можливість слухати радіо і переглядати телевізійні програми рідною мовою з територій сусідніх країн (з Угорщини, Румунії та Словаччини) [15, с. 44–45].

У регіоні діє розгалужена мережа громадських організацій національних меншин, яка станом на січень 2025 р. налічувала уже 100 національно-культурних товариств обласного значення, що представляють такі етнонаціональні спільноти, як: угорці, румуни, роми, русини, словаки, німці, євреї, вірмени, поляки, азербайджанці, росіяни, чехи, грузини і греки [16]. Реалізуючи етнополітичний менеджмент, органи влади регіону намагаються конструктивно співпрацювати з цими організаціями та сприяти їхній співпраці між собою, зокрема через діяльність Центру культур національних меншин Закарпаття. Наприклад,

на базі Центру здійснює «діяльність ініціативна група національних меншин області з питань реалізації проєкту Ради Європи «Підтримка реформування законодавчої бази щодо національних меншин та зміцнення стійкості національних меншин і ромів в Україні», а також обласна Міжвідомча робоча група з питань координації виконання Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві» [4].

Представники профільних органів влади регіону сприяють організації або беруть участь спільно з національно-культурними товариствами у науково-практичних конференціях, семінарах, тренінгах, круглих столах, обговореннях, консультаціях. Науковець М. Зан привертає увагу до того, що «в умовах російсько-української війни Закарпатська область стала для України пілотним регіоном щодо практики консультацій між представниками національних меншин (спільнот) і центральною та місцевою владою» [1, с. 339]. До прикладу, подібні консультації відбулися у 2023 р. з питань реалізації основних міжнародних зобов'язань та рекомендацій Європейської комісії Україною щодо реформування національного законодавства у відповідній сфері [6]. Загалом же склалася хороша традиція постійно залучати до всіх зустрічей, які проводяться з відповідної проблематики в області на рівні органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, представників національних меншин краю, що дає змогу їм брати участь у обговоренні рішень, які безпосередньо їх стосуються.

Додатковою можливістю для участі у прийнятті рішень є практика обрання на рівних засадах з іншими громадянами представників національних меншин до місцевих рад та призначення їх на посади у місцевих органах територіальних громад у місцях їх компактного проживання. До прикладу, угорська громада в обласній раді VIII скликання представлена 8 депутатами політичної партії Закарпатська обласна організація «КМКС» Партія угорців України (12,5% від загальної кількості депутатів ради), а на рівні районних та місцевих рад ця ж меншина представлена в Ужгородській і Берегівській районних радах, Мукачівській, Чопській, Берегівській, Виноградівській та Тячівській міських радах [15, с. 16]. До органів місцевого самоврядування за списками національних партій обираються і представники інших національних меншин області (румуни, роми та інгші).

У підсумку, як зазначає дослідниця Н. Підбережник, на сучасному етапі регіональний етнополітичний менеджмент України інституційно представлений структурними підрозділами місцевих органів влади, які функціонально здебільшого сприяють захисту і забезпеченню культурних потреб національних меншин [7]. Однак, на нашу думку, це трохи однобокий підхід, що позбавлений комплексності, системності і більш проактивної позиції на місцях.

У цьому контексті на підставі проведеного аналізу ми можемо виокремити такі напрями оптимізації регіонального етнополітичного менеджменту в Україні, які б могли виправити ситуацію:

1) необхідно створити все ж таки територіальні представництва ДЕСС, які б надавали аналітичну, просвітницьку та консультативну підтримку органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування [14, с. 246]; займалися моніторингом і контролем етнополітичних процесів на місцях;

2) треба створити консультативно-дорадчі органи з питань етнополітики при ОДА у поліетнічних регіонах, у які би входили представники громадських організацій національних меншин і корінних народів та представники наукової спільноти відповідного регіону [14, с. 246];

3) необхідно вдосконалити на рівні наявних та створених у майбутньому спеціалізованих органів виконавчої влади на місцях підходи до моніторингової та аналітичної діяльності

(моніторинг має відбуватися постійно за єдиновизначеними критеріями з використанням найсучасніших підходів збору інформації тощо), щоб мати змогу не лише констатувати, але й прогнозувати загрози, ризики і виклики, особливо у прикордонних поліетнічних регіонах і громадах;

4) існує потреба активнішого залучення представників національних меншин і корінних народів до розробки регіональних стратегій розвитку, стратегій розвитку територіальних громад їх компактного проживання та включення їхніх потреб у разі планування регіональних та місцевих бюджетів і проєктів тощо.

Висновки. За останнє десятиліття в Україні відбулося суттєве оновлення нормативно-правової бази етнонаціональної політики, а також завершено формування інституційної мережі етнополітичного менеджменту на національному рівні. Однак на регіональному рівні подібна інституційна мережа є менш системною і більш фрагментарною, хоча Закарпаття й демонструє більшу сталість у цьому процесі. Разом із тим встановлено, що функціональний аспект регіонального етнополітичного менеджменту зосереджений переважно на забезпеченні культурно-освітніх потреб національних меншин, тоді як аналітичний, моніторинговий та превентивний складники залишаються менш розвиненими. У цьому контексті для оптимізації регіонального етнополітичного менеджменту в Україні доцільним є формування територіальних представництв ДЕСС, створення консультативно-дорадчих органів при ОДА та удосконалення системи регулярного моніторингу етнополітичних процесів. Важливим напрямом є також більш активне включення представників національних меншин і корінних народів у процеси прийняття рішень на місцях та врахування їхніх потреб у стратегіях розвитку громад та регіонів їх компактного проживання.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на порівняльний аналіз моделей етнополітичного менеджменту в інших поліетнічних регіонах України, аналіз впливу на ефективність регіонального етнополітичного менеджменту контексту війни, а також пошук конкретних індикаторів оцінювання ефективності етнополітичного менеджменту в регіонах.

Література:

1. Зан М. Етнополітичний менеджмент в Україні: національний і регіональний (Закарпатський) виміри. *Літопис Волині*. 2025. Вип. 33. С. 334–342. DOI: https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.54.

2. Зан М. Структурно-функціональні особливості етнополітичного менеджменту в Україні та Румунії: компаративний вимір. *Політичне життя.* 2019. № 4. С. 22–31. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.4.4.

3. Зварич І. Т. Формування національної ідентичності – домінанта етнополітичного менеджменту України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* Київ, 2009. Вип. 43. С. 330–342.

4. Звіт про роботу Центру культур національних меншин Закарпаття за 2024 рік. Центр культур національних меншин Закарпаття. URL: http://centerkyltyr.pp.ua/2025/01/03/звіт-про-роботу-центру-за-2024-рік/ (дата звернення: 10.12.2025).

5. Котигоренко В. Становлення державного етнополітичного менеджменту в Україні. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6. С. 48–63.

6. На Закарпатті стартували широкі консультації з представниками національних меншин (спільнот). Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: https://dess.gov.ua/na-zakarpatti-startuvaly-shyroki-konsultatsii-z-predstavnykamy-natsionalnykh-menshyn-spilnot/ (дата звернення: 10.12.2025).

7. Підбережник Н. П. Інституційне забезпечення публічного управління етнополітичними відносинами на регіональному рівні в Україні. *Теорія та практика державного управління.* 2017. Вип. 4 (59). С. 100–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_4_16 (дата звернення: 07.12.2025).

8. Положення Про Центр культур національних меншин Закарпаття у м. Ужгороді : Розпорядження голови державної адміністрації та голови обласної ради від 11.09.1999 р. № 24. URL: http://centerkyltyr.pp.ua/2020/09/14/3162/#more-3162 (дата звернення: 07.12.2025).

9. Про міжвідомчу робочу групу з питань координації виконання Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року : Розпорядження Закарпатської обласної державної адміністрації – Закарпатської обласної військової адміністрації від 12.01.2024 р. № 34. Закарпатська обласна військова адміністрація. URL: http://centerkyltyr.pp.ua/2024/12/19/про-міжвідомчу-робочу-групу-з-питань-к/ (дата звернення: 08.12.2025).

10. Про Положення про департамент стратегічних комунікацій, національностей та релігій Закарпатської обласної державної адміністрації : Розпорядження Закарпатської обласної державної адміністрації – Закарпатської обласної військової адміністрації від 23.06.2025 р. № 406. Закарпатська обласна військова адміністрація. URL: https://oda.carpathia.gov.ua/storage/app/uploads/public/685/96e/1dd/68596e1dd702a842748344.pdf (дата звернення: 07.12.2025).

11. Про Положення про постійні комісії Закарпатської обласної ради VIII скликання : рішення Закарпатської обласної ради від 27.06.2024 р. № 1099. Закарпатська обласна рада. URL: https://zakarpat-rada.gov.ua/normatyvni-dokumenty/pro-postijni-komisiji/ (дата звернення: 07.12.2025).

12. Про Службу. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: https://dess.gov.ua/about/ (дата звернення: 07.12.2025).

13. Червеняк К. Інституційне забезпечення державної етнонаціональної політики в Україні. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 137 (10). С. 358–362.

14. Червеняк К. Розвиток державної етнонаціональної політики в Незалежній Україні: динаміка, сучасний стан, перспективи удосконалення. *Політичні інститути та процеси в Україні в кінці XX – на початку XXI століть :* колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2025. С. 215–252.

15. Шоста періодична доповідь України про виконання Рамкової конвенції ради Європи про захист національних меншин. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. 101 с.

16. Юридичні адреси національно-культурних товариств Закарпаття. Центр культур національних меншин Закарпаття. URL: http://centerkyltyr.pp.ua/category/юридичні-адреси-національно-культур/ (дата звернення: 08.12.2025).

References:

1. Zan, M. (2025). Etnopolitychnyi menedzhment v Ukraini: natsionalnyi i rehionalnyi (Zakarpatskyi) vymiry [Ethnopolitical management in Ukraine: National and regional (Transcarpathian) dimensions]. *Litopys Volyni – Chronicle of Volyn*, 33, 334–342. https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.54 [in Ukrainian].

2. Zan, M. (2019). Strukturno-funktsionalni osoblyvosti etnopolitychnoho menedzhmentu v Ukraini ta Rumunii: komparatyvnyi vymir [Structural and functional features of ethnopolitical management in Ukraine and Romania: A comparative dimension]. *Politychne zhyttia – Political Life*, 4, 22–31. https://doi.org/10.31558/2519-2949.2019.4.4 [in Ukrainian].

3. Zvarych, I.T. (2009). Formuvannia natsionalnoi identychnosti – dominanta etnopolitychnoho menedzhmentu Ukrainy [Formation of national identity as a dominant of ethnopolitical management in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific notes of Kuras Institute of political and ethnic studies*, 43, 330–342 [in Ukrainian].

4. Tsentr kultur natsionalnykh menshyn Zakarpattia. Zvit pro robotu Tsentru kultur natsionalnykh menshyn Zakarpattia za 2024 rik [Report on the activities of the Center for Cultures of National Minorities of Transcarpathia for 2024]. Retrieved from: http://centerkyltyr.pp.ua/2025/01/03/звіт-про-роботу-центру-за-2024-рік/ [in Ukrainian].

5. Kotyhorenko, V. (2004). Stanovlennia derzhavnoho etnopolitychnoho menedzhmentu v Ukraini [Formation of state ethnopolitical management in Ukraine]. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 6, 48–63 [in Ukrainian].

6. Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti. Na Zakarpatti startuvaly shyroki konsultatsii z predstavnykamy natsionalnykh menshyn (spilnot) [Broad consultations with representatives

of national minorities started in Transcarpathia]. Retrieved from: https://dess.gov.ua/na-zakarpatti-startuvaly-shyroki-konsultatsii-z-predstavnykamy-natsionalnykh-menshyn-spilnot/ [in Ukrainian].

7. Pidberezhnyk, N.P. (2017). Instytutsiine zabezpechennia publichnoho upravlinnia etnopolitychnymy vidnosynamy na rehionalnomu rivni v Ukraini [Institutional support of public administration of ethnopolitical relations at the regional level in Ukraine]. *Teoria ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and practice of public administration*, 4(59), 100–107. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2017_4_16 [in Ukrainian].

8. Polozhennia pro Tsentr kultur natsionalnykh menshyn Zakarpattia u m. Uzhhorodi: Rozporiadzhennia holovy derzhavnoi administratsii ta holovy oblasnoi rady vid 11.09.1999 [Regulation on the Center for Cultures of National Minorities in Uzhhorod: Order of the head of the state administration and the head of the regional council dated 11.09.1999]. (1999) No. 24. Retrieved from: http://centerkyltyr.pp.ua/2020/09/14/3162/#more-3162 [in Ukrainian].

9. Zakarpatska oblasna viiskova administratsiia. Pro mizhvidomchu robochu hrupu z pytan koordynatsii vykonannia Stratehii spryiannia realizatsii prav i mozhlyvostei osib romskoi menshyny v ukrayinskomu suspilstvi na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii – Zakarpatskoi oblasnoi viyskovoi administratsii vid 12.01.2024 [On the interdepartmental working group on issues of coordinating the implementation of the Strategy for promoting the realization of the rights and opportunities of Persons belonging to the Roma national minority in Ukrainian society for the period until 2030: Order of the Transcarpathian Regional State Administration – Transcarpathian Regional Military Administration dated 12.01.2024]. (2024) No. 34. Retrieved from: http://centerkyltyr.pp.ua/2024/12/19/про-міжвідомчу-робочу-групу-з-питань-к/ [in Ukrainian].

10. Zakarpatska oblasna viiskova administratsiia. Pro Polozhennia pro departament stratehichnykh komunikatsii, natsionalnostei ta relihii Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii: Rozporiadzhennia Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii – Zakarpatskoi oblasnoi viyskovoi administratsii vid 23.06.2025 [On the regulation on the Department of Strategic Communications, Nationalities and Religions of the Transcarpathian Regional State Administration: Order of the Transcarpathian Regional State Administration – Transcarpathian Regional Military Administration dated 23.06.2025]. (2025) No. 406. Retrieved from: https://oda.carpathia.gov.ua/storage/app/uploads/public/685/96e/1dd/68596e1dd702a842748344.pdf [in Ukrainian].

11. Zakarpatska oblastna rada. Pro Polozhennia pro postiini komisii Zakarpatskoi oblasnoi rady VIII sklykannia: rishennia Zakarpatskoi oblasnoi rady vid 27.06.2024 [On the regulation on permanent commissions of the Transcarpathian Regional Council of the VIII convocation: decision of the Transcarpathian Regional Council dated 27.06.2024]. (2024) No. 1099. Retrieved from: https://zakarpat-rada.gov.ua/normatyvni-dokumenty/pro-postijni-komisiji/ [in Ukrainian].

12. Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti. Pro Sluzhbu [About the Service]. Retrieved from: https://dess.gov.ua/about/ [in Ukrainian].

13. Cherveniak, K. (2018). Instytutsiine zabezpechennia derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky v Ukraini [Institutional support of state ethnonational policy in Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: scientific bulletin*, 137(10), 358–362 [in Ukrainian].

14. Cherveniak, K. (2025). Rozvytok derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky v Nezalezhnii Ukraini: dynamika, suchasnyi stan, perspektyvy udoskonalennia [Development of state ethnonational policy in Independent Ukraine: Dynamics, current state, prospects]. *Politychni instytuty ta protsesy v Ukraini v kintsi XX – na pochatku XXI stolit: kolektyvna monohrafiia*. (pp. 215–252). Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].

15. Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti. Shosta periodychna dopovid Ukrainy pro vykonannia Ramkovoi konventsii Rady Yevropy pro zakhyst natsionalnykh menshyn [The sixth periodic report of Ukraine on the implementation of the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities]. (101 p.) [in Ukrainian].

16. Tsentr kultur natsionalnykh menshyn Zakarpattia. Iurydychni adresy natsionalno-kulturnykh tovarystv Zakarpattia [Legal addresses of national-cultural societies of Transcarpathia]. Retrieved from: http://centerkyltyr.pp.ua/category/юридичні-адреси-національно-культур/ [in Ukrainian].

Krystyna Cherveniak. Ethnopolitical management in the regions of Ukraine and directions for its optimization (the case of Transcarpathia)

The article explores the institutional and functional aspects of ethnopolitical management at the regional level in Ukraine, with a particular focus on Transcarpathia as a multi-ethnic border region. The relevance of the study is determined by the ongoing transformation of state ethnonational policy, the impact of war-related and foreign policy factors, as well as the need to ensure stable interethnic dialogue. The results of the study demonstrate that, at the regional level, the institutional network of ethnopolitical management is less systematic and more fragmented compared to the national level. The research also revealed insufficient development of the analytical and monitoring components within the functional dimension of regional governance in this area. The study substantiates the necessity of establishing territorial representations of specialized state bodies and advisory councils involving minority representatives, as well as implementing a system of regular monitoring of ethnopolitical processes. Prospects for further research are associated with comparative analysis of regional models in other multi-ethnic Ukrainian regions and the development of indicators for evaluating the effectiveness of ethnopolitical management at the regional level.

Key words: *ethnopolitical management, ethnic groups, national minorities, local authorities, regional level, Ukraine, Transcarpathia.*

Відомості про автора:
Червеняк Кристина – кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Дата першого надходження статті до видання: 29.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 323.1: 323.2: 355.02
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-43

Олексій Шишкін
ORCID: 0009-0001-0760-5622

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ СТУДІЇ У ВИМІРІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті здійснено комплексний політологічний аналіз трансформаційної динаміки української національної ідентичності в умовах повномасштабної російської агресії. Обґрунтовано, що постколоніальні студії є найбільш методологічно перспективною рамкою для дослідження цих процесів, оскільки вони дозволяють інтерпретувати війну не лише як територіальний конфлікт, а як акт епістемологічної деколонізації та подолання «дифузної ідентичності». Теоретичний фундамент роботи базується на критичній адаптації ідей І. Валлерстайна, Ж. Дерріди, К. Дорана, А. Лумби, Д. Сімона, Ф. Фанона, М. Фуко, Р. Янга та ін., що дозволяє деконструювати імперські міфи про «триєдиний народ» та утвердити політичну суб'єктність України в межах «постколоніального реалізму» (Е. Соренсен). Окрему увагу приділено доробку українських дослідників (О. Баталова, Т. Журженко, Л. Залізняка, Н. Кривди, Ю. Поліщука, В. Портнікова, О. Резніка, Л. Саракун), чиї праці закладають основу для розуміння специфіки українського націотворення в умовах кризи війни.

Методологія дослідження поєднує критичний дискурс-аналіз та модель оцінки стійкості через феномен «злиття ідентичностей» (Р. Сундберг, Г. Густавссон). Емпіричний фундамент роботи становлять результати репрезентативних соціологічних моніторингів (Центр Разумкова, Соціологічна група «Рейтинг», Gradus Research), які охоплюють період трансформаційних зрушень. Отримані результати фіксують остаточний розрив українського суспільства з постколоніальною амбівалентністю та визначають ціннісні детермінанти, що слугують фундаментом ліберально-демократичного транзиту. Обґрунтовано, що «ідентичність опору», сформована за ризоматичним принципом (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), трансформується у стратегічний фактор обороноздатності, конвертуючи індивідуальну залученість у високу соцієтальну стійкість нації. У висновках акцентовано, що збереження ідентичнісної єдності постає пріоритетними завданнями політики національної безпеки в контексті протидії виснаженню українського суспільства та інтенсифікації гібридних загроз з боку РФ.

Ключові слова: *національна ідентичність, російсько-українська війна, постколоніальні студії, ідентичність опору, злиття ідентичностей, політична нація, національна безпека.*

Вступ. Сучасна російсько-українська війна є не лише масштабним збройним конфліктом на європейському континенті з часів Другої світової війни, а й екзистенційним протистоянням ідентичностей у цивілізаційному вимірі, що має глибоке постколоніальне коріння. Цю повномасштабну військову агресію варто інтерпретувати як кульмінацію багатовікової імперської стратегії РФ, спрямованої на системне нищення української політичної суб'єктності та національної ідентичності. Ідеологічний базис агресії ґрунтується на специфічному російському експансіонізмі, що за своєю природою є імперським та орієнтованим на тотальне пригноблення та асиміляцію сусідніх народів. Характерною рисою цього процесу, як слушно зазначає Е. Томпсон, є те, що агресивний націоналізм Росії «спрямований на експорт власної національної ідентичності та завоювання земель, на яких живуть Інші» [17, с. 20]. У період після розпаду СРСР ця політика трансформувалася у спроби встановлення домінування через концепт «триєдиного російського народу»; в його межах політична суб'єктність українців і білорусів піддавалася редукції відповідно до логіки імперського реваншизму РФ [1, с. 6].

© О. Шишкін, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Цей цивілізаційний розрив ідентичностей має глибоке коріння. Як зауважує Л. Залізняк: «Азійська ментальність росіянина не сприймає європейських цінностей і вороже ставиться до її носіїв, зокрема українців, які неодноразово демонстрували свої європоцентричні пріоритети на майданах 2004 та 2014 років» [5, с. 28]. Задля легітимізації контролю над Україною та перешкоджання її євроінтеграції РФ використовує стратегії ворожнечі, дегуманізації та стигматизації українства. За словами Т. Журженко, Кремль намагається дискредитувати українців «як націоналістів і видати навіть поміркований та демократичний український націоналізм за «фашизм», який загрожує росіянам та російськомовним, які живуть в Україні. Використовуючи риторику щодо «запобігання поширенню українського націоналізму» та «захисту російських співвітчизників» [4], РФ намагається легітимізувати власну неоімперську стратегію. Значна частина російського політикуму ототожнює Україну як «частину власної ідентичності їхньої країни», внаслідок чого «покладається на свої національні міфи, створюючи наративи і проєкти, призначені для того, щоб зв'язати Україну з Росією у «спільному майбутньому» [4]. П. Горностай акцентує, що сучасна Росія має «високий імперський складник, що істотно базується на історичному підґрунті… <…>, спричинений здебільшого фейковою російською історією. Інструментарієм цього виступають продукти міфотворчості, що апелюють до ідеологеми «русского мира», яка з лютого 2022 року «перетворилась на нацистську ідею в чистому вигляді» [9, с. 12]. В основі російської доктрини концепт неоєвразійства (радикальна ідеологічна доктрина, спрямована на конструювання альтернативної західноцентричному світу «євразійської системи», де Росія постає ядром, що легітимізує поглинання пострадянського простору як своєї «історичної» та «геополітичної» зони впливу) і, як підкреслює Д. Берда, Кремль масштабував цю ідеологію до рівня агресивної державної політики, що «дала путінському режиму ліцензію на вбивство, зґвалтування та знищення України й українців... Це імперський і колонізуючий проєкт» [19, p. 115]. Зазначене підтверджує геноцидну природу агресії РФ, спрямовану на розмивання української національної ідентичності та блокування цивілізаційного вибору України – її інтеграції до європейського демократичного простору.

Незважаючи на історичне розташування на перетині цивілізаційних платформ, у ціннісному вимірі Україна традиційно тяжіє до західної парадигми. Для держави, яка після 1991 року опинилася між двома моделями розвитку – пострадянською та європейською, питання ідентичності набуло стратегічного значення. Європейська інтеграція постала не лише зовнішньополітичним курсом, а і символом цивілізаційного вибору, що визначає суспільну модель, пріоритети розвитку та національне самоусвідомлення [13, с. 13]. Станом на грудень 2025 року більше половини опитаних українців (51,8%) ідентифікують себе як європейців [13, с. 13]. Це свідчить про глибоке коріння західної ідентичності, яка базується на менталітеті, що «споконвічно був, на відміну від Росії, «спорідненим із західними цінностями» [24, p. 127]. Водночас шлях до цієї суб'єктності був і залишається трагічним. Н. Кривда у дослідженні «Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни» підкреслює, що українська нація впродовж тривалого часу системно «винищувалася, розпорошувалася, свідомо висміювалася» [8], нині, як наголошує М. Голдер, цілком очевидно, що «основною метою російської війни… є викорінення усіх слідів української ідентичності» [2].

Проте екзистенційна загроза стала каталізатором прискореної деколонізації свідомості українців. Постколоніальна амбівалентність та «дифузна ідентичність» [3, с. 15–16], притаманні суспільству до 2014 року, трансформувалися в «ідентичність опору». Це виявляється у домінуванні політичної нації над етнічною спільнотою [10] та формуванні ще більшого проєвропейського консенсусу українців. Така динаміка підтверджує, що групова ідентифікація є ключовим мобілізаційним чинником [45], а національна гордість активує механізм «жертовної схильності» [47] – готовності до самопожертви заради суверенітету. Наукова проблема

дослідження полягає у методологічній лакуні щодо комплексного аналізу цих трансформацій. Сучасні постколоніальні студії часто мають вузькодисциплінарний характер (історичний чи психологічний), що обмежує їхню інтеграцію в цілісну політологічну рамку з акцентом на безпекові чинники. У цьому контексті концептуалізація національної ідентичності в умовах війни постає не лише інструментом ідейної мобілізації [40], а і стратегічною умовою оборони. За визначенням К. Ведебранда та Д. Йонссона, мова насамперед про «...схильність діяти або думати певним чином з метою, пов'язаною з обороною» [46]. Зрештою, ідентичність стає базовим фактором, що визначатиме політичне майбутнє України в межах нового безпекового порядку на європейському континенті.

Мета статті – концептуалізувати трансформаційну динаміку української національної ідентичності в умовах російсько-української війни як перехід від постколоніальної амбівалентності до консолідованої політичної нації, а також детермінувати функціональний зв'язок цих зрушень із чинниками обороноздатності держави та траєкторією ліберально-демократичного транзиту.

Матеріал і методи дослідження. Методологія дослідження базується на принципах мультидисциплінарності, що дозволяє поєднати інструментарій сучасних гуманітарних наук, передусім політології, із теоретичною рамкою постколоніальних студій. Теоретичний фундамент роботи становить критична рефлексія класичних концепцій І. Валлерстайна [44], Ж. Дерріди [23], К. Дорана [25], А. Лумби [34], Д. Сімона [37], Ф. Фанона [27], М. Фуко [28; 29], Р. Янга [48; 49] та інших та їхня адаптація до реалій «постколоніального реалізму» (Е. Соренсен [38]). Особливу увагу приділено доробку українських дослідників (таких як О. Баталов [1], Т. Журженко [4], Л. Залізняк [5], Н. Кривда [8], Ю. Поліщук [10], В. Портніков [11], Л. Саракун [14] та ін.), праці яких дозволяють дослідити вплив постколоніального минулого України та процеси трансформації національної ідентичності у вимірі сучасної російсько-української війни. Провідним прикладним методом вибрано критичний дискурс-аналіз, спрямований на деконструкцію ідеологем «русского мира» та виявлення ґенези «ідентичності опору». Емпіричний базис сформовано шляхом вторинного аналізу результатів репрезентативних соціологічних досліджень: «Ідентичність громадян України: тенденції змін» (група «Рейтинг» 2023 р., 2024 р.) [6; 7]; «Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України» (Соціологічна група «Рейтинг» 2023 р.) [15]; «Реінтеграція українців: культурно-ідентичнісні та соціально-економічні аспекти повернення» (аналітична доповідь Центру Разумкова 2025 р.) [13] та «Україна 2035: сила, вразливість і потенціал країни» (результати дослідження Gradus 2025 р.) [18]. Для встановлення кореляції між ціннісними орієнтирами та стійкістю в умовах кризи війни використано модель оцінки «готовності захищати (обороняти) країну» за методологією Р. Сундберга та Г. Густавссона [40] у поєднанні з предикторами демократичного розвитку Д. Габріельссона та співавторів [30] – національною ідентичністю та гордістю за свою державу.

Результати та обговорення. У сучасному політологічному дискурсі національна ідентичність розглядається не як статичний набір атрибутів, а як динамічний конструкт. Вона трансформується під впливом культурно-історичних та суспільно-політичних чинників, постаючи фундаментальною умовою політичної суб'єктності та стійкості держави. Як зазначає Н. Саракун, ідентичність функціонує як «усвідомлення людиною своєї приналежності до певної групи, що дозволяє їй визначити своє місце у соціокультурному просторі» [14, с. 35–36]. В українських реаліях цей ціннісний «обрій», згідно з ідеями Ч. Тейлора, перетворюється на простір екзистенційного морального вибору – мотивацію «визначити, що становить для мене благо чи цінність» [16, с. 30]. У цьому контексті ідентифікація, через методологічну оптику А. Турена, стає процесом самоототожнення та «інтеріоризації соціальних статусів» [43], де індивідуальне «Я» синхронізується з колективною долею політичної

нації [32]. Це підтверджує тезу В. Портникова, що нинішня війна ведеться насамперед «заради ідентичності» [11]. Саме ідентичність як «усталене ядро» ціннісної системи [цит. за: 14, с. 8] стає головним об'єктом атаки в межах неоколоніального реваншизму РФ.

Методологічним фундаментом нашого дослідження виступають постколоніальні студії, які дозволяють деконструювати російську агресію не просто як територіальний конфлікт, а як акт епістемологічного насильства. Його проявом є «дистанційно оркестрований» та розгалужений проєкт конструювання українського суб'єкта як «Іншого», що супроводжується «асиметричним стиранням слідів цього «Іншого» в його хиткій суб'єктивності» [39, p. 24–25]. Фундаментальні праці Ф. Фанона [27] закладають основу для розуміння звільнення ідентичності як акту деколонізації свідомості через активний спротив. Для аналізу механізмів імперського домінування використано концепцію М. Фуко [28], яка дозволяє ідентифікувати російський дискурс як репресивну систему «влади-знання» [29], тоді як деконструкція Ж. Дерріди [23] слугує інструментом експозиції прихованих ієрархій, імпліцитно закладених у міф про «триєдиний народ».

Феномен української «ідентичності опору» концептуалізується через поняття «ризоми» Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі: мережевий, горизонтальний характер українського самовизначення ефективно протистоїть жорсткій ієрархічній вертикалі імперії [22]. Водночас з позицій світ-системного аналізу І. Валлерстайна агресія РФ інтерпретується як відчайдушна спроба ревізії її напівperiферійного статусу через насильницьке втримання України у власній геополітичній орбіті, що блокує її природну інтеграцію до європейського «ядра» [44]. Досліджувана трансформація позначає остаточний розрив із постколоніальною амбівалентністю. За спостереженням О. Резніка, в Україні відбуваються тектонічні «соцієтальні зрушення,.. злам традиційного сприйняття себе як знедоленого населення» [12], що виводить суспільство за межі реактивного «захисного націоналізму» [1] до стану проактивної суб'єктності. Як наголошують А. Лумба та Р. Янг, саме подолання епістемологічної залежності є ключовою стратегією відновлення голосу пригнобленого суб'єкта [34; 49].

Процес реконфігурації української ідентичності, враховуючи напрацювання С. Дюранта, слід розглядати як «роботу жалоби» [26] – зцілення через колективне пропрацювання історичних травм. Це корелює з ідеями Г. Пракаша про постколоніальні «зміщення» [36] та К. Дорана щодо нерозривності антиколоніалізму й націоналізму в процесах державотворення [25]. П. Дарбі та А. Паоліні обґрунтовують критичну важливість постколоніальної оптики для формування статусу держави у контексті міжнародних відносин [20], а за допомогою рефлексії Е. Соренсена можна влучно характеризувати сучасний стан українського суспільства як «постколоніальний реалізм» [38], де ідентичність гартується у безпосередньому протистоянні агресору. Подолання тривалої «дифузної ідентичності», описаної Р. Суні, стає можливим саме у такі «політично плинні моменти» [41, p. 144; 42], що, за К. МакЕван [35], формують нові тривкі соціальні зв'язки, а кожен громадянин фактично «пише власну історію деколонізації та опору колонізатору (ворогу)» [31; 33].

Таке глибоке теоретичне підґрунтя дозволяє нам перейти від концептуальних узагальнень до аналізу соціологічних маркерів. Розглянемо, як описані зсуви відбиваються у показниках національної гордості та громадянської самоідентифікації, перетворюючи суб'єктивне відчуття приналежності на об'єктивний чинник національної безпеки та обороноздатності України. Емпіричні дані, отримані в ході останніх соціологічних моніторингів, свідчать про те, що повномасштабна агресія РФ стала не просто зовнішнім викликом, а екзистенційним горнилом, у якому відбулося остаточне переплавлення української ідентичності. Ми спостерігаємо фундаментальну трансформацію: перехід від «дифузного» постколоніального стану до стадії високої консолідації, яку слід класифікувати як «ідентичність опору». Цей процес супроводжується рішучою відмовою від будь-яких форм ідеологічної,

політичної, економічної та культурної афіліації з Росією. Імперський міф про «триєдиний народ» та «братерські зв'язки» остаточно втратив свою легітимність, оскільки тепер він рефлексується українським суспільством як пряма екзистенційна загроза, спрямована на нівелювання національної ідентичності та підрив державного суверенітету. Такий свідомий розрив маркує утвердження політичної нації, об'єднаної спільними цінностями – демократією та європейським вибором, що визначає безальтернативну траєкторію ліберально-демократичного транзиту України. Ключовим теоретичним конструктом для розуміння нинішнього стану українського суспільства є теорія «злиття ідентичностей», запропонована Р. Сундбергом та Г. Густавссоном [40]. Згідно з їхнім підходом, «злиття» – це вісцеральне, майже органічне відчуття єдності з групою, де межа між особистим «Я» та соціальним «Ми» стирається [21; 40].

Емпіричне підтвердження викладених теоретичних тез ми знаходимо у динаміці соціологічних показників 2021–2025 рр., які фіксують остаточний розрив із постколоніальною амбівалентністю. Ключовим маркером цієї трансформації є безпрецедентна консолідація навколо громадянської ідентичності: показник самоототожнення опитаних насамперед як «громадян України» зріс із 76% у 2021 році до 94,8% у червні 2024 року [6; 7; 15]. Ці цифри відображають фундаментальний зсув у структурі свідомості: якщо до повномасштабного вторгнення національна приналежність могла конкурувати з локальною (регіональною) або соціально-професійною ідентичностями, то в умовах екзистенційної кризи війни вона стала безальтернативним ядром особистості. Зростання до майже абсолютного рівня (94,8%) свідчить, що війна нівелювала «дифузний» стан самосприйняття, де раніше співіснували постколоніальні зв'язки з «імперським центром». Нині бути українцем означає не просто юридичний статус, а свідомий політичний вибір на користь суверенної держави. Держава перестала сприйматися як зовнішній інституційний механізм; вона інтеріоризувалася громадянським суспільством як життєво необхідний простір безпеки та ідентичності. Тому ця консолідація є прямою відповіддю на спробу РФ заперечити право України на існування: чим сильнішим є зовнішній тиск, тим міцнішим стає внутрішнє «злиття» громадянина з національною спільнотою. І це не просто статистичне коливання, а свідчення того, що державна приналежність стала домінуючим предикатом особистості. Коли індивід сприймає екзистенційну загрозу державі як загрозу власному біологічному та духовному існуванню, виникає феномен «злиття ідентичностей». Самовідданість ЗСУ, волонтерів та мільйонів пересічних українців, які живуть в умовах гострої фази війни, є прямою екстраполяцією цієї «жертовної диспозиції», де межі між індивідуальною та колективною суб'єктністю стираються заради спільного виживання.

Ми фіксуємо фундаментальну безповоротну парадигмальну зміну: перехід від есенціалістського розуміння нації (як спільноти походження) до політико-цивілізаційної моделі (нації як свідомого вибору). Зростання частки громадян, які ідентифікують себе як європейців (до 51,8% станом на грудень 2025 року) [13], свідчить про глибоку інтеріоризацію західних цивілізаційних цінностей. Україна здійснює остаточне від'єднання від «пострадянського простору, замінюючи його стратегічною ціннісною синхронізацією з європейським «ядром». Російське політичне поле остаточно втрачає статус референтного, що маркує успіх епістемологічної деколонізації – звільнення українського суб'єкта від нав'язаних імперією способів мислення про «єдине майбутнє братських народів».

Особливе місце в архітектурі цієї нової суб'єктності посідає почуття національної гордості, показник якої демонструє вибухову динаміку (зріст із 34% до 75%) [15; 18]. У сучасному безпековому дискурсі гордість виконує функцію «ідеологічного щита», що дозволяє нації долати страшні втрати та виклики війни. Він забезпечує колективну стійкість та виступає антидотом проти стану «вивченої безпорадності», який агресор намагається нав'язати

через тактику терору. Таким чином, гордість конвертується у волю до спротиву, роблячи ідентичність базовим чинником національної безпеки.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, слід констатувати, що трансформація української національної ідентичності в умовах повномасштабної війни позначила остаточний перехід від постколоніальної амбівалентності до консолідованої політичної нації. Встановлено, що цей процес є не просто емоційною реакцією на агресію, а фундаментальним актом епістемологічної деколонізації, що деконструює імперські міфи про «триєдиний народ» та утверджує політичну суб'єктність України. Подолання «дифузної ідентичності» відбулося через інтеріоризацію європейського цивілізаційного вибору, де самоідентифікація як європейців та гордість за власну державу постають не лише психологічними станами, а базовими предикатами ліберально-демократичного транзиту. Національна гордість у цьому контексті виконує роль ціннісного фундаменту демократії: вона легітимізує правопорядок та солідарність, перетворюючи «націю як походження» на «націю як свідомий вибір» на користь європейської політичної парадигми.

Доведено, що в умовах екзистенційного протистояння національна ідентичність трансформується у стратегічний фактор обороноздатності. Виявлений феномен «злиття ідентичностей» формує найвищий рівень готовності до захисту країни, де межа між індивідуальним виживанням та колективною безпекою фактично нівелюється. Ця «ідентичність опору», вибудувана за ризоматичним принципом мережевої самоорганізації, забезпечує високу соціетальну стійкість та блокує спроби агресора нав'язати суспільству стан «вивченої безпорадності». Таким чином, ідентичність постає об'єктивною умовою національної безпеки, визначаючи морально-психологічний потенціал спротиву та здатність нації до тривалої мобілізації в координатах «постколоніального реалізму».

Водночас необхідно наголосити на потенційних загрозах: досягнутий рівень консолідації та народження політичної нації містить у собі внутрішні чинники дестабілізації у довгостроковій перспективі. Ключова небезпека полягає у можливому послабленні колективного українського «Ми» під тиском соціального виснаження в умовах багаторічної війни, загострення внутрішніх корупційних криз та інтенсифікації гібридних втручань з боку РФ. Зовнішній фактор російського впливу спрямований на розмивання ціннісного ядра через експлуатацію когнітивного дисонансу між політичною лояльністю громадян та їхніми інерційними побутовими практиками. Якщо інституційна неспроможність держави чи втома домінуватимуть над почуттям національної гордості, виникне реальний ризик регресу до «фрагментованої ідентичності», що знову зробить суспільство вразливим до неоколоніального реваншизму. Отже, збереження і зміцнення ідентичнісної єдності має розглядатись як пріоритетний стратегічний напрям політики національної безпеки України.

Література:

1. Баталов О. А. Постколоніальні дослідження в політичній теорії. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Питання політології.* 2016. Вип. 30. С. 5–7. URL: https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/8639.

2. Голдер М. Вторгнення росії має на меті стерти українську культурну ідентичність. 2024. 5 січня. *Texty.org.ua.* URL: https://texty.org.ua/fragments/111475/vtorhnennya-rosiyi-maye-na-meti-sterty-ukrayinsku-kulturnu-identychnist-poglyad/.

3. Дияк В., Тушко К., Волобуєв В. Особливості формування множинної ідентичності в умовах російсько-української війни. *Науково-теоретичний альманах Грані.* 2024. Т. 27, № 2. С. 12–18. DOI: https://doi.org/10.15421/172424.

4. Журженко Т. Розділена нація? Переосмислення ролі політики ідентичності в українській кризі. 2015. 2 червня. *Historians.in.ua.* URL: https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1529-tetianazhurzhenko-rozdilena-natsiia-pereosmyslennia-roli-polityky-identychnosti-v-ukrainskii-kryzi.

5. Залізняк Л. Історичні витоки та цивілізаційні передумови російсько-української війни 2014–2016 рр. *Українознавство.* 2016. № 3(60). С. 26–39. DOI: https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(60).2016.141199.

6. Ідентичність громадян України: тенденції змін (травень 2023 р.) : соціол. дослідж. *Центр Разумкова*. 2023. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r.

7. Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.) : соціол. дослідж. *Центр Разумкова.* 2024. URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r.

8. Кривда Н. Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни. *У пошуках ідентичності.* 2024. URL: https://www.identity.org.ua/nataliia-kryvda-chomu-vazhlyvo-hovoryty-pro-identychnist-v-umovakh-viiny/.

9. Міжгрупова взаємодія в умовах війни: ідентичності, картини світу, долання травми : матеріали круглого столу (Київ, 9 червня 2022 р.) / за наук. ред. П.П. Горностая, Л.Г. Чорної. Київ : Талком, 2022. 74 с. URL: http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/krug-stil-09-06-2022.pdf.

10. Поліщук Ю. Національна та громадянська ідентичності в Україні в умовах російсько-української війни: константи та зміни. *Політичні дослідження.* 2024. № 2 (8). С. 73–93. DOI: https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4.

11. Портников В. Війна – вона заради ідентичності. *Збруч.* 2022. 20 жовт. URL: https://zbruc.eu/node/113496.

12. Резнік О. Колективна ідентичність за умов війни: від комплексу меншовартості до нації переможців. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. 2022. 24 лип. URL: https://dif.org.ua/article/kolektivna-identichnist-za-umov-viyni-vid-kompleksu-menshovartosti-do-natsiiperemozhtsiv.

13. Реінтеграція українців: культурно-ідентичнісні та соціально-економічні аспекти повернення : аналітична доповідь / О. Пищуліна, Т. Марцінковська, Ю. Якименко, М. Міщенко. *Центр Разумкова*. Київ, 2025. 114 с. URL: https://razumkov.org.ua/images/2025/12/17/2025_REINTEGRATION_OF_UKRAINIANS.pdf.

14. Саракун Л. П. Культурна політика як чинник конструювання національної ідентичності : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Національний університет харчових технологій. Київ, 2014. 215 с.

15. Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України (16–20 серпня 2023 р.). *Соціологічна група «Рейтинг».* 2023. URL: https://www.ratinggroup.ua/news/soc-olog-chne-dosl-dzhennya-do-dnya-nezalezhno-uyavlennya-pro-patr-otizm-ta-maybutn-ukra-ni-16-20-se.

16. Тейлор Ч. Джерела себе. Творення новочасної ідентичності. / Пер. з англ. А. Щербака. Київ : Дух і літера, 2005. 650 с.

17. Томпсон Е. М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. / Пер. з англ. М. Корчинської. Київ : Основи, 2008. 368 с.

18. Україна 2035: сила, вразливість і потенціал країни : результати дослідження. *Gradus Research*. 2024. URL: https://gradus.app/uk/open-reports/ukraine-2035-strengths-vulnerabilities-and-potential/.

19. Byrd D. The Geist of Russia war on Ukraine: Neo-Eurasianism. *The return of history: the Russo-Ukrainian war and the global spectacle*. 2022. P. 77–124. DOI: https://doi.org/10.56344/lv2.

20. Darby P., Paolini A.J. Bridging International Relations and Postcolonialism. *Alternatives.* 1994. Vol. 19. No. 3. P. 371–397. DOI: https://doi.org/10.1177/030437549401900304.

21. Darian-Smith E. Postcolonialism: a Brief Introduction. *Social & Legal Studies.* 1996. Vol. 5. No. 3. P. 291–299. DOI: https://doi.org/10.1177/096466399600500301.

22. Deleuze G., Guattari F. A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia / trans. from french by B. Massumi. London : Bloomsbury Publishing, 1988. 567 p.

23. Derrida J. Of Grammatology / trans. from French by G.C. Spivak. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1976. 354 p.

24. Derviş L. Analysis of the dynamics of the modern Russian-Ukrainian war: historical roots of geopolitical ambitions. *Amazonia Investiga.* 2024. Vol. 13, No. 77. P. 123–134. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2024.77.05.9.

25. Doran C. Postcolonialism, Anti-colonialism, Nationalism and History. *International Studies.* 2019.

Vol. 56, No. 2–3. P. 92–108. DOI: https://doi.org/10.1177/0020881719840257.

26. Durrant S. Postcolonial Narrative and the Work of Mourning. Albany : State University of New York Press, 2003. 212 p.

27. Fanon F. Les Damnés de la terre (1961). Paris : La Découverte, 2002. P. 85–100.

28. Foucault M. Discipline and punish: The birth of the prison / trans. from French by A. Sheridan. New York : Vintage Books, 2012. 352 p.

29. Foucault M. Power/Knowledge: selected interviews and other writings 1972–1977 / ed. by C. Gordon. New York : Pantheon Books, 1980. 270 p.

30. Gabrielsson D., Bohman A., Hjerm M. National identity and democratic trajectories. *Ethnic and Racial Studies.* 2025. P. 1–23. DOI: https://doi.org/10.1080/01419870.2025.2462711.

31. Gustavsson G., Stendahl L. National identity, a blessing or a curse? The divergent links from national attachment, pride, and chauvinism to social and political trust. *European political science review*. 2020. Vol. 12. P. 449–468.

32. Hogg M., Abrams D. Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes. London : Routledge, 1988. 284 p.

33. Huddart D. Postcolonial Theory and Autobiography. London : Routledge, 2008. 176 p.

34. Loomba A. Colonialism/Postcolonialism. 3rd ed. London : Routledge, 2015. 288 p.

35. McEwan C. Postcolonialism, feminism and development: intersections and dilemmas. *Progress in Development Studies.* 2001. Vol. 1. No. 2. P. 93–111. DOI: https://doi.org/10.1177/146499340100100201.

36. Prakash G. After colonialism: imperial histories and postcolonial displacements. Princeton : Princeton University Press, 1995. 352 p.

37. Simon D. Rethinking (post)Modernism, Postcolonialism, and Posttraditionalism: South-North Perspectives. Environment and Planning D: *Society and Space.* 1998. Vol. 16, No. 2. P. 219–245. DOI: https://doi.org/10.1068/d160219.

38. Sorensen E. P. Postcolonial Realism and the Concept of the Political. London; New York : Routledge, 2021. 194 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003127741.

39. Spivak G. C. Can the subaltern speak? / C. Nelson, L. Grossberg (eds). *Marxism and the Interpretation of Culture*. London : Macmillan, 1988. URL: https://jan.ucc.nau.edu/~sj6/Spivak%20CanTheSubalternSpeak.pdf.

40. Sundberg R., Gustavsson G. Defending the national identity: exploring the links between a multidimensional national identity concept and the willingness to defend one's country. *European Security*. 2025. P. 1–21. DOI: https://doi.org/10.1080/09662839.2025.2540091.

41. Suny R. G. Provisional Stabilities: the Politics of Identities in Post-Soviet Eurasia. *International Security.* 1999. Vol. 24, No. 3. P. 139–178.

42. Suny R. The revenge of the past: Nationalism, revolution, and the collapse of the Soviet Union. Stanford : Stanford University Press, 1993. 216 p.

43. Touraine A. Production de la societe. Paris : Seuil, 1973. P. 360.

44. Wallerstein I. World-systems analysis: An introduction. Durham : Duke University Press, 2004. 128 p.

45. Wang A. H.-E., Eldemerdash N. National identity, willingness to fight, and collective action. *Journal of peace research.* 2023. Vol. 60. P. 745–759. URL: https://ssrn.com/abstract=4270668.

46. Wedebrand C., Jonsson D. K. Försvarsvilja i teori och praktik (Defence Willingness in Theory and Practice). Swedish Defence Research Agency (FOI), 2021. 68 p.

47. Wu W.-C. Distributive unfairness, national pride, and willingness to fight: evidence from *Taiwan. Journal of Asian and African studies*. 2023. Vol. 60, No. 1. P. 137–156. DOI: https://doi.org/10.1177/00219096231168047

48. Young R. J. C. Postcolonialism: A Very Short Introduction. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2020. 160 p.

49. Young R. J. C. Postcolonialism: An Historical Introduction. Oxford : Wiley-Blackwell, 2001. 464 p.

References:

1. Batalov, O.A. (2016). Postkolonialni doslidzhennia v politychnii teorii [Postcolonial studies in political theory]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriia: Pytannia politolohii*, (30), 5–7. Retrieved from: https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/8639 [in Ukrainian].

2. Holder, M. (2024, January 5). Vtorhnennia rosii maie na meti sterty ukrainsku kulturnu identychnist

[Russia's invasion aims to erase Ukrainian cultural identity]. *Texty.org.ua.* Retrieved from: https://texty.org.ua/fragments/111475/vtorhnennya-rosiyi-maye-na-meti-sterty-ukrayinsku-kulturnu-identychnist-poglyad/ [in Ukrainian].

3. Dyiak, V., Tushko, K., & Volobuiev, V. (2024). Osoblyvosti formuvannia mnozhynnoi identychnosti v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Peculiarities of the formation of multiple identity in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani*, 27(2), 12–18. https://doi.org/10.15421/172424 [in Ukrainian].

4. Zhurzhenko, T. (2015, June 2). Rozdilena natsiia? Pereosmyslennia roli polityky identychnosti v ukrainskii kryzi [A divided nation? Rethinking the role of identity politics in the Ukrainian crisis]. *Historians.in.ua.* Retrieved from: https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1529-tetianazhurzhenko-rozdilena-natsiia-pereosmyslennia-roli-polityky-identychnosti-v-ukrainskii-kryzi [in Ukrainian].

5. Zalizniak, L. (2016). Istorychni vytoky ta tsyvilizatsiini peredumovy rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2016 rr. [Historical origins and civilizational prerequisites of the Russian-Ukrainian war of 2014–2016]. *Ukrainoznavstvo,* 3(60), 26–39. https://doi.org/10.30840/2413-7065.3(60).2016.141199 [in Ukrainian].

6. Razumkov Center. (2023). *Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin* (traven 2023 r.): sotsiol. doslidzh. [Identity of Ukrainian citizens: trends of change (May 2023): sociol. research]. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-traven-2023r [in Ukrainian].

7. Razumkov Center. (2024). *Identychnist hromadian Ukrainy: tendentsii zmin* (cherven 2024 r.): sotsiol. doslidzh. [Identity of Ukrainian citizens: trends of change (June 2024): sociol. research]. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r [in Ukrainian].

8. Kryvda, N. (2024). Chomu vazhlyvo hovoryty pro identychnist v umovakh viiny [Why it is important to talk about identity in conditions of war]. *U poshukakh identychnosti.* Retrieved from: https://www.identity.org.ua/nataliia-kryvda-chomu-vazhlyvo-hovoryty-pro-identychnist-v-umovakh-viiny/ [in Ukrainian].

9. Hornostai, P.P., & Chorna, L.H. (Eds.). (2022). *Mizhhrupova vzaiemodiia v umovakh viiny: identychnosti, kartyny svitu, dolannia travmy:* materialy kruhloho stolu (Kyiv, 9 chervnia 2022 r.) [Intergroup interaction in war conditions: identities, worldviews, overcoming trauma: materials of the round table (Kyiv, June 9, 2022)]. Talkom. Retrieved from: http://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/krug-stil-09-06-2022.pdf [in Ukrainian].

10. Polishchuk, Yu. (2024). Natsionalna ta hromadianska identychnosti v Ukraini v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: konstanty ta zminy [National and civic identities in Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: constants and changes]. *Politychni doslidzhennia*, 2(8), 73–93. https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-2-4 [in Ukrainian].

11. Portnykov, V. (2022, October 20). Viina – vona zarady identychnosti [War – it is for the sake of identity]. *Zbruch*. Retrieved from: https://zbruc.eu/node/113496 [in Ukrainian].

12. Reznik, O. (2022, July 24). Kolektyvna identychnist za umov viiny: vid kompleksu menshovartosti do natsii peremozhtsiv [Collective identity in the conditions of war: from an inferiority complex to a nation of victors]. *Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva.* Retrieved from: https://dif.org.ua/article/kolektivna-identichnist-za-umov-viyni-vid-kompleksu-menshovartosti-do-natsii-peremozhtsiv [in Ukrainian].

13. Pyshchulina, O., Martsinkovska, T., Yakymenko, Yu., & Mishchenko, M. (2025). *Reintehratsiia ukraintsiv: kulturno-identychnisni ta sotsialno-ekonomichni aspekty povernennia:* analitychna dopovid [Reintegration of Ukrainians: cultural-identity and socio-economic aspects of return: analytycal report]. Razumkov Center. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/images/2025/12/17/2025_REINTEGRATION_OF_UKRAINIANS.pdf [in Ukrainian].

14. Sarakun, L.P. (2014). *Kulturna polityka yak chynnyk konstruiuvannia natsionalnoi identychnosti* [Cultural policy as a factor in the construction of national identity] [Unpublished candidate dissertation]. National University of Food Technologies [in Ukrainian].

15. Sociological Group "Rating". (2023). *Sotsiolohichne doslidzhennia do Dnia Nezalezhnosti: uiavlennia pro patriotyzm ta maibutnie Ukrainy* (16–20 serpnia 2023 r.) [Sociological survey for Independence Day: perceptions of patriotism and the future of Ukraine (August 16–20, 2023)]. Retrieved from: https://www.ratinggroup.ua/news/soc-olog-chne-dosl-dzhennya-do-dnya-nezalezhno-uyavlennya-pro-patr-

otizm-ta-maybutn-ukra-ni-16-20-se [in Ukrainian].

16. Taylor, C. (2005). *Dzherela sebe. Tvorennia novochasnoi identychnosti* [Sources of the self: The making of the modern identity] (A. Shcherbak, Trans.). Dukh i Litera [in Ukrainian].

17. Thompson, E.M. (2008). *Trubadury imperii: Rosiiska literatura i kolonializm* [Imperial knowledge: Russian literature and colonialism] (M. Korchynska, Trans.). Osnovy [in Ukrainian].

18. Gradus Research. (2024). *Ukraina 2035: syla, vrazlyvist i potentsial krainy: rezultaty doslidzhennia* [Ukraine 2035: strengths, vulnerabilities and potential of the country: research results]. Retrieved from: https://gradus.app/uk/open-reports/ukraine-2035-strengths-vulnerabilities-and-potential/ [in Ukrainian].

19. Byrd, D. (2022). The Geist of Russia war on Ukraine: Neo-Eurasianism. In *The return of history: the Russo-Ukrainian war and the global spectacle* (pp. 77–124). https://doi.org/10.56344/lv2.

20. Darby, P., & Paolini, A.J. (1994). Bridging International Relations and Postcolonialism. *Alternatives,* 19(3), 371–397. https://doi.org/10.1177/030437549401900304.

21. Darian-Smith, E. (1996). Postcolonialism: A brief introduction. *Social & Legal Studies*, 5(3), 291–299. https://doi.org/10.1177/096466399600500301.

22. Deleuze, G., & Guattari, F. (1988). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia* (B. Massumi, Trans.). Bloomsbury Publishing.

23. Derrida, J. (1976). *Of grammatology* (G.C. Spivak, Trans.). Johns Hopkins University Press.

24. Derviş, L. (2024). Analysis of the dynamics of the modern Russian-Ukrainian war: Historical roots of geopolitical ambitions. *Amazonia Investiga*, 13(77), 123–134. https://doi.org/10.34069/AI/2024.77.05.9.

25. Doran, C. (2019). Postcolonialism, anti-colonialism, nationalism and history. *International Studies*, 56(2–3), 92–108. https://doi.org/10.1177/0020881719840257.

26. Durrant, S. (2003). *Postcolonial narrative and the work of mourning*. State University of New York Press.

27. Fanon, F. (2002). *Les damnés de la terre* [The wretched of the earth]. La Découverte. (Original work published 1961).

28. Foucault, M. (2012). *Discipline and punish: The birth of the prison (*A. Sheridan, Trans.). Vintage Books.

29. Foucault, M. (1980). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977* (C. Gordon, Ed.). Pantheon Books.

30. Gabrielsson, D., Bohman, A., & Hjerm, M. (2025). National identity and democratic trajectories. *Ethnic and Racial Studies*, 1–23. https://doi.org/10.1080/01419870.2025.2462711.

31. Gustavsson, G., & Stendahl, L. (2020). National identity, a blessing or a curse? The divergent links from national attachment, pride, and chauvinism to social.

32. Hogg, M.A., & Abrams, D. (1988). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. Routledge.

33. Huddart, D. (2008). *Postcolonial theory and autobiography*. Routledge.

34. Loomba, A. (2015). *Colonialism/postcolonialism* (3rd ed.). Routledge.

35. McEwan, C. (2001). Postcolonialism, feminism and development: Intersections and dilemmas. *Progress in Development Studies*, 1(2), 93–111. https://doi.org/10.1177/146499340100100201.

36. Prakash, G. (Ed.). (1995). *After colonialism: Imperial histories and postcolonial displacements.* Princeton University Press.

37. Simon, D. (1998). Rethinking (post)modernism, postcolonialism, and posttraditionalism: South-North perspectives. *Environment and Planning D: Society and Space*, 16(2), 219–245. https://doi.org/10.1068/d160219.

38. Sorensen, E.P. (2021). *Postcolonial realism and the concept of the political*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003127741.

39. Spivak, G.C. (1988). Can the subaltern speak? In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture* (pp. 271–313). Macmillan. Retrieved from: https://jan.ucc.nau.edu/~sj6/Spivak%20CanTheSubalternSpeak.pdf.

40. Sundberg, R., & Gustavsson, G. (2025). Defending the national identity: Exploring the links between a multidimensional national identity concept and the willingness to defend one's country. *European Security*, 1–21. https://doi.org/10.1080/09662839.2025.2540091.

41. Suny, R.G. (1999). Provisional stabilities: The politics of identities in post-Soviet Eurasia. *International*

Security, 24(3), 139–178.

42. Suny, R.G. (1993). *The revenge of the past: Nationalism, revolution, and the collapse of the Soviet Union*. Stanford University Press.

43. Touraine, A. (1973). *Production de la société* [The production of society]. Seuil.

44. Wallerstein, I. (2004). *World-systems analysis: An introduction*. Duke University Press.

45. Wang, A.H.-E., & Eldemerdash, N. (2023). National identity, willingness to fight, and collective action. *Journal of Peace Research*, 60(5), 745–759. Retrieved from: https://ssrn.com/abstract=4270668.

46. Wedebrand, C., & Jonsson, D.K. (2021). *Försvarsvilja i teori och praktik* [Defence willingness in theory and practice]. Swedish Defence Research Agency (FOI).

47. Wu, W.-C. (2023). Distributive unfairness, national pride, and willingness to fight: Evidence from Taiwan. *Journal of Asian and African Studies*, 60(1), 137–156. https://doi.org/10.1177/00219096231168047.

48. Young, R.J.C. (2020). *Postcolonialism: A very short introduction* (2nd ed.). Oxford University Press.

49. Young, R.J.C. (2001). *Postcolonialism: An historical introduction*. Wiley-Blackwell.

Oleksii Shyshkin. National identity: postcolonial studies in the dimension of the Russian-Ukrainian war

The article provides a comprehensive political analysis of the transformational dynamics of Ukrainian national identity amidst full-scale Russian aggression. It is argued that postcolonial studies represent the most methodologically promising framework for researching these processes, as they allow for interpreting the war not only as a territorial conflict but as an act of epistemological decolonization and the overcoming of "diffuse identity". The theoretical foundation of the work is based on a critical adaptation of the ideas of I. Wallerstein, J. Derrida, C. Doran, A. Loomba, D. Simon, F. Fanon, M. Foucault, R. Young et al, which enables the deconstruction of imperial myths regarding the "triune people" and asserts Ukraine's political agency within the framework of "postcolonial realism" (E. Sorensen). Particular attention is paid to the scholarship of Ukrainian researchers (O. Batalov, T. Zhurzhenko, L. Zalizniak, N. Kryvda, Yu. Polishchuk, V. Portnikov, O. Reznik, and L. Sarakun), whose works lay the foundation for understanding the specifics of Ukrainian nation-building in the conditions of the war crisis.

The research methodology combines critical discourse analysis and a resilience assessment model based on the phenomenon of "identity fusion" (R. Sundberg, G. Gustavsson). The empirical foundation of the work comprises the results of representative sociological monitoring (Razumkov Centre, Sociological Group "Rating", Gradus Research), covering the period of transformational shifts. The findings record a definitive break between Ukrainian society and postcolonial ambivalence and identify the value determinants serving as the foundation for the liberal-democratic transition. It is substantiated that the "identity of resistance", formed according to the rhizomatic principle (G. Deleuze, F. Guattari), is transformed into a strategic factor of defense capability, converting individual engagement into high societal resilience. The conclusions emphasize that the preservation of identical unity appears as priority tasks of the national security policy in the context of countering the exhaustion of Ukrainian society and the intensification of hybrid threats from the Russian Federation.

Key words: *national identity, Russian-Ukrainian war, postcolonial studies, identity of resistance, identity fusion, political nation, national security.*

Відомості про автора:

Шишкін Олексій – здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти «Доктор філософії» (PhD) кафедри політології, соціології і культурології,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди.

Дата першого надходження статті до видання: 02.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 32.019.5:007
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-44

Тетяна Шлемкевич
ORCID: 0000-0003-1785-0338

Наталія Шотурма
ORCID: 0000-0003-4312-4217

РЕКОНФІГУРАЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ АКТОРІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ В ПЕРІОД 2024–2025 РР.

Стаття присвячена комплексному аналізу трансформації комунікаційних стратегій державних та громадських акторів в українському інформаційному просторі протягом 2024–2025 років у контексті повномасштабної російсько-української війни. Досліджується еволюція від мобілізаційної риторики початкового етапу воєнного протистояння (2022–2023 роки) до більш складних, багатовимірних наративів, що поєднують воєнну стійкість, дипломатичні ініціативи, європейську інтеграцію та перспективи постконфліктної відбудови.

Проаналізовано трансформацію президентської комунікації від наративу швидкої та неминучої перемоги до визнання довгострокової природи конфлікту та необхідності складного переговорного процесу. Особливу увагу приділено впливу зовнішніх геополітичних факторів, зокрема обрання Дональда Трампа президентом США у листопаді 2024 року, на реконфігурацію української комунікаційної стратегії та зміну суспільних очікувань.

Виявлено процеси інституціоналізації стратегічних комунікацій через схвалення Кабінетом Міністрів України системних комунікаційних стратегій у різних сферах державної політики (протидія корупції, розвиток електронних комунікацій, створення безбар'єрного простору) та формування міжвідомчих координаційних органів. Визначено основні характеристики політичного дискурсу досліджуваного періоду: висока адаптивність комунікаційної стратегії до змінюваних зовнішніх обставин (ситуація на фронті, міжнародна підтримка, геополітичні події); багатоаудиторність, що передбачає одночасне звернення до внутрішньої аудиторії (українське суспільство), міжнародної (партнери і союзники) та противника (Росія); поступова раціоналізація меседжів із переходом від емоційно забарвлених мобілізаційних форм до прагматичної комунікації; системне довгострокове планування замість ад-хок реагування; зростаюча фрагментація комунікаційного простору через артикуляцію альтернативних наративів опозиційними політиками, незалежними медіа та громадськими активістами.

Ключові слова: *стратегічні комунікації, політичний дискурс, інформаційний простір, наратив, комунікаційна стратегія, громадські актори, державна комунікація, дезінформація.*

Вступ. Період 2024–2025 років характеризується кардинальною трансформацією українського комунікаційного простору порівняно з початковим етапом повномасштабної війни (2022–2023 роки). Якщо у 2022–2023 роках домінували наративи мобілізації, швидкої перемоги та героїчного опору, то у 2024–2025 роках відбувається перехід до більш складної, багатовимірної системи комунікації, що поєднує воєнну стійкість, дипломатичні ініціативи, європейську інтеграцію та перспективи відбудови.

Аналіз наукової літератури демонструє зростаючий інтерес до трансформації комунікаційних практик в умовах війни. Дослідницькі напрями включають стратегічні комунікації

© Т. Шлемкевич, Н. Шотурма, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

в умовах гібридної війни (Почепцов Г., Дубов Д., Баровська А., Іжутова І.) [1; 2; 3; 4; 5] та державну комунікацію в кризових умовах (Стороженко Л.) [6; 7]. Проте, на нашу думку недостатньо вивчена еволюція комунікаційних стратегій на пізніх етапах конфлікту, бракує порівняльного аналізу державних та недержавних акторів, відсутні систематичні дослідження трансформації наративів у 2024–2025 роках.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати закономірності реконфігурації комунікаційних стратегій державних та громадських акторів в українському інформаційному просторі протягом 2024–2025 років.

Завдання дослідження було проаналізувати трансформацію президентської комунікації у 2024–2025 роках; дослідити вплив зовнішніх факторів на українську комунікаційну стратегію; виявити процеси інституціоналізації стратегічних комунікацій; охарактеризувати роль громадських організацій у комунікаційному просторі; визначити основні характеристики та виклики політичного дискурсу досліджуваного періоду.

Матеріал і методи дослідження. Основними методами дослідження були аналіз текстів офіційних виступів та документів, порівняння комунікаційних стратегій різних періодів та акторів, вивчення ключових подій, що вплинули на зміну комунікації.

Результати та обговорення. Для розуміння трансформаційних процесів необхідно окреслити вихідну точку аналізу. На початку 2024 року український комунікаційний простір характеризувався певною усталеністю наративів, що сформувалися протягом 2022–2023 років. Основними елементами цієї комунікаційної парадигми були: домінування мілітарної риторики з акцентом на неминучість перемоги; високий рівень емоційного забарвлення комунікації; фокус на міжнародній солідарності та підтримці; відносна консолідація комунікаційних зусиль навколо президентського наративу; обмежений політичний плюралізм через воєнний стан.

Саме у цьому контексті відбувається початок трансформації, що стає очевидною вже у перших публічних комунікаціях 2024 року. Детальний аналіз офіційних виступів, стратегічних документів та медіа-дискурсу виявляє чітку траєкторію еволюції комунікаційних підходів.

Трансформація президентської комунікації у 2024 році

У новорічному зверненні 2024 року Президент Зеленський сформулював ключовий меседж року: «Україна жива. Україна живе. Україна бореться й б'ється. Україна рухається, Україна долає шлях. Україна здобуває. Україна працює. Україна існує» [8]. Це послання позначило зміщення акцентів від очікування швидкої перемоги до наративу довгострокового протистояння та національної витривалості.

Характерно, що вже у жовтні 2024 року, виступаючи у Верховній Раді, Зеленський визнав: «На нашій землі стали рідше звучати слова «Україна має перемогти». Перемога для декого стала незручним словом» [9]. Це свідчить про усвідомлення владою необхідності адаптації риторики до реалій затяжної війни та зростаючої суспільної втоми.

У жовтні 2024 року Президент презентував Верховній Раді «План перемоги», що став спробою консолідувати національний та міжнародний порядок денний навколо конкретної стратегії. Ключові елементи Плану включали: запрошення до НАТО як гарантія безпеки («Запрошення в НАТО зараз. Ми – демократична нація, яка довела, що може захищати Євроатлантику»); незворотне зміцнення оборони («Захищати наші позиції на полі бою в Україні й водночас повертати війну на територію Росії»); стратегічне стримування («Спеціальна угода щодо спільного захисту наявних в Україні критичних ресурсів»); геополітичне позиціонування («Путін має побачити, що його геополітичні розрахунки програшні») [10].

У червні 2024 року на Ukraine Recovery Conference Зеленський підкреслив: «Майбутнє для України – це бути сильною частиною глобального світу, бути на рівних з усіма

країнами-лідерами, бути у Євросоюзі та НАТО» [11]. Цей наратив став інструментом формування перспективного бачення і мобілізації міжнародної підтримки попри складну ситуацію на фронті.

Важливим елементом державної комунікації стала протидія внутрішнім розколам. Зеленський неодноразово наголошував: «Ми не воюємо одне з одним. Ми воюємо з Росією. Це наш ворог. Всередині України ворогів немає». Це реакція на зростаючі тенденції політизації та появу альтернативних наративів, що підривали національну єдність.

Дослідження громадської організації ОПОРА виявило масштабну дезінформаційну кампанію в соцмережі X (Twitter), спрямовану на дискредитацію президента через наративи про «нелегітимність», «державну зраду» та «змову з росіянами» [12]. Характерно, що ці наративи поширювалися координовано і часто дублювали тези російської пропаганди.

Кризовий перехід: листопад 2024 – січень 2025

Перемога Дональда Трампа на президентських виборах у США у листопаді 2024 року стала переломним моментом для української комунікаційної стратегії. За даними соціологічних опитувань, наприкінці 2024 року понад 50% українців розглядали обрання Трампа як позитивний фактор, сподіваючись на швидке завершення війни та подолання «нерішучості адміністрації Байдена».

Однак вже протягом грудня 2024 – січня 2025 року ці очікування зазнали суттєвої корекції. За оцінкою експерта Романа Безсмертного, «упродовж року Україна і Росія боролися не так за мир, як за «розум Трампа»». Обидві сторони намагалися не виглядати перешкодою на шляху до уявного миру й не потрапити під політичне покарання з боку Вашингтона.

Президент України сформулював нову комунікаційну стратегію: одночасне ведення переговорів та демонстрація готовності до довгострокової війни. Кадрові зміни в уряді та силових структурах були подані як «необхідний крок для зміцнення стійкості держави у разі зриву переговорів». За словами Зеленського, «альтернативи переговорам під керівництвом США немає», що фактично означає визнання залежності від американської політики при збереженні риторики про «червоні лінії» щодо територіальних поступок.

Інституціоналізація стратегічних комунікацій

Протягом 2024 року Кабінет Міністрів України схвалив низку комунікаційних стратегій, що демонструє інституціоналізацію стратегічних комунікацій: грудень 2023 – стратегія

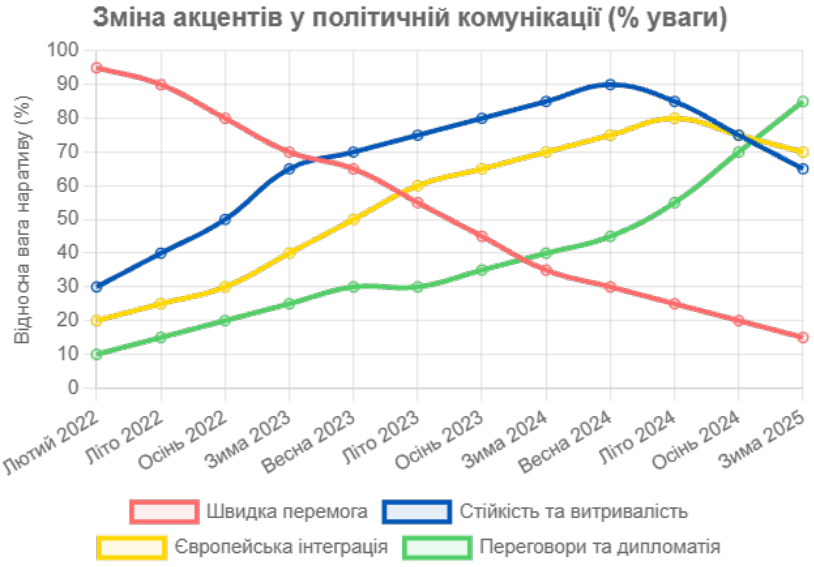

Рис. 1. Зміна акцентів у політичній комунікації (на основі опитувань [12; 16;17;18])

комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на період до 2025 року [13]; травень 2024 – стратегія розвитку електронних комунікацій до 2030 року [14]; грудень 2024 – комунікаційна стратегія щодо створення безбар'єрного простору на період до 2030 року [15].

Ці документи свідчать про перехід від ситуативної реакції до системного довгострокового планування комунікації у різних сферах державної політики. Важливою інновацією стало створення міжвідомчих координаційних органів. Зокрема, у рамках реалізації комунікаційних стратегій було утворено Експертні ради з представників Офісу Президента, міністерств, міжнародних та громадських організацій, фахівців із публічних комунікацій.

Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та стратегічних комунікацій продовжував виконувати роль головного координатора державних комунікаційних зусиль у воєнний період.

Комунікаційні стратегії громадських акторів

Дослідження дискурсу політичних партій у Telegram за період лютий 2022 – лютий 2024 виявило, що партії («Європейська солідарність», «Голос», «Слуга народу») поширювали наративи щодо національної безпеки, патріотизму та соціальної підтримки. Однак спостерігалася значна партійна диференціація у способах артикуляції цих наративів [16].

Характерно, що в умовах воєнного стану та відсутності виборів політичні партії використовували цифрові платформи переважно для підтримання власної ідентичності та формування альтернативних до президентських наративів, особливо щодо способів досягнення перемоги та взаємодії із союзниками.

Організації громадянського суспільства відігравали критично важливу роль у моніторингу якості державної комунікації та протидії дезінформації. ОПОРА, Детектор медіа, StopFake продовжували систематичну роботу з виявлення маніпулятивних наративів як з боку Росії, так і внутрішніх політичних акторів. Дослідницькі центри (Центр Разумкова, Український інститут політики) забезпечували незалежний аналіз ефективності урядових комунікаційних стратегій та надавали рекомендації щодо їх покращення.

Основні характеристики політичного дискурсу 2024–2025

Аналіз виявляє високу адаптивність української комунікаційної стратегії до змінюваних зовнішніх обставин. Риторика змінювалася відповідно до ситуації на фронті, рівня міжнародної підтримки та геополітичних подій. Однак ця гнучкість іноді створювала враження непослідовності та реактивності замість проактивності.

Український політичний дискурс характеризується необхідністю одночасного звернення до множинних аудиторій: внутрішньої (українське суспільство), міжнародної (партнери і союзники), противника (Росія). Це створювало напруження між потребою демонструвати силу (для Росії та партнерів) і визнавати реальні виклики (для внутрішньої аудиторії).

Спостерігається поступовий перехід від емоційно забарвлених мобілізаційних меседжів (2022–2023) до більш раціональних, прагматичних форм комунікації (2024–2025). Це відображає зміну суспільних настроїв від ейфорії опору до усвідомлення довгострокової перспективи війни.

Період характеризується переходом від ад-хок реагування до системного планування. Схвалення численних комунікаційних стратегій, створення координаційних механізмів та професіоналізація кадрів свідчать про зрілість розуміння важливості стратегічних комунікацій.

Попри зусилля центральної влади, спостерігається зростаюча фрагментація комунікаційного простору. Альтернативні наративи, артикульовані опозиційними політиками, незалежними медіа та активістами, створюють більш плюралістичний, але менш координований дискурс.

За даними соціологічних досліджень, протягом 2024–2025 років відбувалося поступове зниження рівня довіри до влади. Якщо на початку 2024 року соціологи фіксували відносно

стабільні показники підтримки [17], то до кінця року почалося їх погіршення, особливо після виникнення очікувань щодо переговорів [18].

Ключовим викликом стала складність балансування між оптимістичною риторикою (необхідною для підтримання морального духу) та реалістичною оцінкою ситуації. Коли риторика про перемогу не підкріплювалася відчутними досягненнями на фронті, це породжувало розчарування та цинізм.

Фактор Трампа продемонстрував критичну залежність української комунікаційної стратегії від зовнішніх обставин. За словами експерта Євгена Магди, «Трамп має бачення світової політики не від американського deepstate, а від членів своєї родини», що робить українську політику заручником непередбачуваних рішень.

Корупційні розслідування в енергетичному секторі (операція «Мідас») підірвали довіру до влади та створили додаткові виклики для ефективної комунікації. Як зазначають аналітики, це «зробило переговорну позицію України вразливою» та дало Путіну можливість наполягати на корупції української влади.

Висновки. Аналіз українського політичного дискурсу 2024–2025 років виявляє глибоку трансформацію комунікаційних стратегій держави та громадських акторів. Period характеризується переходом від кризової мобілізаційної риторики до більш складних, багатовимірних наративів, що відображають усвідомлення довгострокової природи конфлікту.

Ключові висновки дослідження: 1) трансформація президентської комунікації від наративу швидкої перемоги до визнання затяжної війни та необхідності переговорів; 2) інституціоналізація стратегічних комунікацій через схвалення урядових стратегій та створення координаційних механізмів; 3) зростаюча роль громадських організацій у моніторингу державної комунікації та протидії дезінформації; 4) висока адаптивність комунікаційної стратегії до зовнішніх обставин при зростаючій фрагментації внутрішнього дискурсу; 5) критична залежність від непередбачуваних зовнішніх факторів, особливо американської політики.

Ці трансформації відображають складність завдань, що стоять перед українською державою: необхідність підтримувати моральний дух суспільства при визнанні реальних викликів, координувати національні зусилля при збереженні демократичного плюралізму, адаптуватися до зовнішніх обставин при збереженні стратегічних принципів.

Перспектива 2026 року залишається невизначеною, однак очевидно, що комунікаційні стратегії продовжуватимуть еволюціонувати відповідно до динаміки конфлікту та міжнародного контексту. Успіх цих стратегій залежатиме від здатності влади балансувати між реалізмом і надією, координацією і плюралізмом, національними інтересами і міжнародними вимогами.

Література:

1. Почепцов Г. Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття. Київ: Києво-Могилянська академія, 2017. 260 с.

2. Почепцов Г. Г. Смисли і війни: Україна і Росія в інформаційній і смисловій війнах. Київ, 2016. 316 с.

3. Дубов Д. В., Баровська А. В. Організаційно-правові проблеми впровадження системи стратегічних комунікацій в Україні. Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2017. № 1(21). С. 10–16.

4. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця : монографія / за заг. ред. Л. Компанцевої. Київ: НА СБУ, 2021. 500 с.

5. Іжутова І. В. Стратегічні комунікації України в умовах російсько-української війни. Наука і оборона. 2023. DOI: https://doi.org/10.33099/2618-1614-2023-22-2-46-51.

6. Стороженко Л., Петькун С. Стратегічні комунікації: концептуальні підходи та базові принципи. Society. Document. Communication. 2021. № 11. С. 386–403. URL: https://sdc-journal.com.ua/web/uploads/pdf/SDC_2021_11-386-403.pdf (дата звернення: 15.12.2025).

7. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій / Фонд імені Фрідріха Еберта. Київ, 2022. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Book_28-06-2022_web-3.pdf (дата звернення: 20.12.2025).

8. Новорічне звернення Президента України 2024. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://surl.lu/ymgtuq (дата звернення: 25.11.2025).

9. Виступ Президента України у Верховній Раді, жовтень 2024. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua (дата звернення: 25.12.2025).

10. План перемоги України. Офіційне інтернет-представництво Президента України, жовтень 2024. URL: https://www.president.gov.ua (дата звернення: 25.12.2025).

11. Ukraine Recovery Conference 2024. Виступ Президента України, червень 2024. URL: https://www.president.gov.ua (дата звернення: 10.12.2025).

12. Дезінформаційна кампанія проти Президента України : дослідження ОПОРА. 2024. URL: https://www.oporaua.org (дата звернення: 12.12.2025).

13. Про схвалення Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2023 р. № 1203-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-komunikatsii-u-sferi-zapobi-a1203r (дата звернення: 08.10.2025).

14. Про схвалення Стратегії розвитку сфери електронних комунікацій України на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 травня 2024 р. № 546-р. URL: https://surl.lt/unymtw (дата звернення: 08.10.2025).

15. Про схвалення Комунікаційної стратегії щодо створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2024 р. № 1301-р. URL: https://surl.li/ejeucp (дата звернення: 20.12.2025).

16. Політичний дискурс українських партій у Telegram (лютий 2022 – лютий 2024). Агора. 2024. URL: https://journals.oa.edu.ua/agora/article/view/4128 (дата звернення: 18.11.2025).

17. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). Центр Разумкова. URL: https://surl.li/esaimj (дата звернення: 10.12.2025).

18. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025 р.). Центр Разумкова. URL: https://surl.li/tqnpaq (дата звернення: 15.12.2025).

References:

1. Pocheptsov, H. H. (2017). Vid pokemoniv do hibrydnykh viin: novi komunikatyvni tekhnolohii XXI stolittia [From Pokemons to hybrid wars: new communication technologies of the XXI century]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. [in Ukrainian].

2. Pocheptsov, H. H. (2016). Smysly i viiny: Ukraina i Rosiia v informatsiinii i smyslovii viinakh [Meanings and wars: Ukraine and Russia in information and meaning wars]. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Dubov, D. V., & Barovska, A. V. (2017). Orhanizatsiino-pravovi problemy vprovadzhennia systemy stratehichnykh komunikatsii v Ukraini [Organizational and legal problems of implementing strategic communications system in Ukraine]. Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy, 1(21), 10–16. [in Ukrainian].

4. Kompantseva, L. (Ed.). (2021). Stratehichni komunikatsii v umovakh hibrydnoi viiny: pohliad vid volontera do naukovtsia [Strategic communications in hybrid war conditions: from volunteer to researcher]. Kyiv: NA SBU. [in Ukrainian].

5. Izhutova, I. V. (2023). Stratehichni komunikatsii Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Strategic communications of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. Nauka i oborona. DOI: https://doi.org/10.33099/2618-1614-2023-22-2-46-51. [in Ukrainian].

6. Storozhenko, L., & Petkun, S. (2021). Stratehichni komunikatsii: kontseptualni pidkhody ta bazovi pryntsypy [Strategic communications: conceptual approaches and basic principles]. Society. Document. Communication, 11, 386–403. Retrieved from: https://sdc-journal.com.ua/web/uploads/pdf/SDC_2021_11-386-403.pdf. [in Ukrainian].

7. Friedrich Ebert Foundation. (2022). Stratehichni komunikatsii dlia bezpekovykh i derzhavnykh instytutsii [Strategic communications for security and state institutions]. Kyiv. Retrieved from: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Book_28-06-2022_web-3.pdf. [in Ukrainian].

8. President of Ukraine. (2024). Novorichne zvernennia Prezydenta Ukrainy 2024 [New Year's Address of the President of Ukraine 2024]. Retrieved from: https://surl.lu/ymgtuq.

9. President of Ukraine. (2024, October). Vystup Prezydenta Ukrainy u Verkhovnii Radi [Speech of the President of Ukraine in the Verkhovna Rada]. Retrieved from: https://www.president.gov.ua [in Ukrainian].

10. President of Ukraine. (2024, October). Plan peremohy Ukrainy [Victory Plan of Ukraine]. Retrieved from: https://www.president.gov.ua. [in Ukrainian].

11. President of Ukraine. (2024, June). Ukraine Recovery Conference 2024. https://www.president.gov.ua. [in Ukrainian].

12. OPORA. (2024). Dezinformatsiina kampaniia proty Prezydenta Ukrainy [Disinformation campaign against the President of Ukraine]. Retrieved from: https://www.oporaua.org. [in Ukrainian].

13. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023, December 6). Pro skhvalennia Stratehii komunikatsii u sferi zapobihannia ta protydii koruptsii na period do 2025 roku [On approval of the Communication Strategy in the field of preventing and combating corruption for the period up to 2025] (Order No. 1203-r). Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-komunikatsii-u-sferi-zapobi-a1203r. [in Ukrainian].

14. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, May 29). Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery elektronnykh komunikatsii Ukrainy na period do 2030 roku [On approval of the Strategy for the development of electronic communications in Ukraine for the period up to 2030] (Order No. 546-r). Retrieved from: https://surl.lt/unymtw. [in Ukrainian].

15. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, December 18). Pro skhvalennia Komunikatsiinoi stratehii shchodo stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On approval of the Communication Strategy for creating a barrier-free space in Ukraine for the period up to 2030] (Order No. 1301-r). Retrieved from: https://surl.li/ejeucp. [in Ukrainian].

16. Ahora. (2024). Politychnyi dyskurs ukrainskykh partii u Telegram (liutyi 2022 – liutyi 2024) [Political discourse of Ukrainian parties in Telegram (February 2022 – February 2024)]. Retrieved from: https://journals.oa.edu.ua/agora/article/view/4128. [in Ukrainian].

17. Razumkov Centre. (2024, January). Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady. Dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv [Citizens' assessment of the situation in the country and government actions. Trust in social institutions, politicians, officials and public figures]. Retrieved from: https://surl.li/esaimj. [in Ukrainian].

18. Razumkov Centre. (2025, February–March). Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do vyboriv pid chas viiny, vira v peremohu [Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitude to elections during the war, belief in victory]. Retrieved from: https://surl.li/tqnpaq. [in Ukrainian].

Tetiana Shlemkevych, Nataliia Shoturma. Reconfiguration of communication strategies of state and public actors in the ukrainian information space in 2024–2025

The article is dedicated to a comprehensive analysis of the transformation of communication strategies employed by state and public actors in the Ukrainian information space during 2024–2025 in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war. The study examines the evolution from the mobilization rhetoric characteristic of the initial stage of military confrontation (2022–2023) to more complex, multidimensional narratives that integrate military resilience, diplomatic initiatives, European integration, and prospects for post-conflict reconstruction.

The transformation of presidential communication from the narrative of rapid and inevitable victory to the recognition of the protracted nature of the conflict and the necessity of a complex negotiation process has been analyzed. Particular attention is paid to the influence of external geopolitical factors, notably the election of Donald Trump as U.S. President in November 2024, on the reconfiguration of Ukrainian communication strategy and the shift in public expectations.

The processes of institutionalization of strategic communications have been revealed through the approval by the Cabinet of Ministers of Ukraine of systematic communication strategies in various spheres of state policy (anti-corruption, development of electronic communications, creation of barrier-free space) and the formation of inter-departmental coordination bodies. The main characteristics of the political discourse during the studied period have been identified: high adaptability of the communication strategy to changing external circumstances (frontline situation, international support, geopolitical events); multi-audience orientation involving simultaneous appeals to domestic audience (Ukrainian society), international audience (partners and allies), and adversary (Russia); gradual rationalization of messages with transition from emotionally charged mobilization forms to pragmatic communication; systematic long-term planning instead of ad-hoc reactions; growing fragmentation of the communication space through articulation of alternative narratives by opposition politicians, independent media, and civil activists.

Key words: *strategic communications, political discourse, information space, narrative, communication strategy, public actors, state communication, disinformation.*

Відомості про авторів:

Шлемкевич Тетяна – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри журналістики, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Шотурма Наталія – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження статті до видання: 29.11.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

УДК 327 (510+(470+571)
DOI https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-22-45

Олександр Алєксєйченко
ORCID: 0000-0002-2325-1289

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ І ПРОЄКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ ЦЕНТРАЛЬНІЙ АЗІЇ

Трансформація архітектури міжнародних відносин після розпаду біполярної системи зумовила активізацію регіональних процесів на пострадянському просторі та формування Центральної Азії (ЦА) як самостійного суб'єкта міжнародних відносин. Здобуття незалежності Казахстаном, Узбекистаном, Киргизстаном, Таджикистаном і Туркменістаном призвело до утвердження національно-центричних моделей державного розвитку та їх інтеграції у глобальну і регіональну політику. Метою статті є аналіз еволюції регіональної інтеграції країн ЦА від Ташкентського договору до діяльності Організації Центрально-Азійського співробітництва. Обґрунтовано історико-географічну та політико-економічну органічність інтеграційних процесів у регіоні. Доведено, що центральноазіатська інтеграція мала еволюційний характер і значною мірою стримувалася політикою РФ, що зрештою сприяло поглинанню регіональних ініціатив у ширші інтеграційні формати під егідою Росії і Китаю.

Ключові слова: *Центральна Азія, регіональна інтеграція, пострадянський простір, геополітика, Росія, імперська політика.*

Вступ. Актуальність дослідження геополітичної трансформації ЦА зумовлена зростанням ролі регіону в системі міжнародних відносин після розпаду біполярного порядку. Здобувши незалежність, країни регіону постали перед необхідністю формування власної політичної суб'єктності та пошуку автономних моделей інтеграції. Водночас неоімперська політика РФ істотно обмежила цей потенціал, закріпивши у договірно-правових механізмах асиметричні формати залежності. Повномасштабна війна РФ проти України прискорила структурну трансформацію євразійського порядку та посилила роль КНР в регіоні. У цих умовах ЦА дедалі виразніше постає як самостійний геополітичний макрорегіон.

Постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень. Метою статті є аналіз геополітичної трансформації ЦА після розпаду СРСР як простору формування нового регіонального порядку та конкуренції провідних центрів сили. У фокусі дослідження – історичний шанс країн регіону створити власний цілісний історико-культурний і економічний простір, зірваний неоімперською політикою РФ через інституційне поглинання регіональних ініціатив і нав'язування асиметричних моделей інтеграції. Це заблокувало перспективу формування автономного центральноазійського проєкту та нової цивілізаційної й демократичної ідентичності регіону.

Аналіз зарубіжної [22; 26] і вітчизняної літератури [1–12] засвідчує наявність розгорнутої концептуальної традиції дослідження пострадянського простору як зони неоімперської реінтеграції РФ та водночас як простору формування нових моделей регіональної суб'єктності. У працях А. Гольцова [1], Є. Магди [8], О. Майбороди [9], І. Соляра, П. Артимишина [12] пострадянський простір концептуалізується як геополітична периферія, у межах якої Росія намагається відтворити імперську модель «центр – зовнішній пояс».

Безпековий вимір реінтеграційної політики Російської Федерації, інституціоналізований через ОДКБ, СНД та євразійські формати, розкривається у працях Н. Микитчук [10], а також

© О. Алєксєйченко, 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

І. Лоссовського та І. Крупені [7]. Історичні засади формування сучасного зовнішньополітичного курсу пострадянських держав, включно з країнами Центральної Азії, системно проаналізовано в колективній монографії за редакцією А. Бульвінського, де доведено визначальну роль дорадянських культурно-цивілізаційних традицій та російського імперського зовнішньополітичного дискурсу в еволюції регіональних безпекових і інтеграційних моделей [5].

Водночас у спільній праці М. Дорошка та І. Волошенко [3] пострадянські держави розглядаються як елементи ширшої євразійської геополітичної динаміки, у межах якої ЦА постає простором перетину інтересів провідних центрів сили. Аналогічну логіку геополітичної поведінки РФ на пострадянському просторі простежують М. Дорошко та А. Пліс на прикладі Південного Кавказу, демонструючи використання Москвою конфліктного потенціалу та інструментів «керованої нестабільності» як універсальної моделі збереження регіонального домінування [4]. Сукупність зазначених досліджень дає підстави розглядати наукові підходи М. Дорошка як складову українського академічного дискурсу з проблематики трансформацій пострадянського простору в умовах посилення міжнародної конкуренції. Дослідження А. Гольцова [2], В. Константинової [5] та А. Парфіненка [11] доповнюють цю рамку аналізом китайського геоекономічного та інституційного проникнення в регіон.

Результати та обговорення. Після розпаду біполярного порядку ЦА постала як самостійний суб'єкт світової політики, однак імперська інерція політико-географічного конструювання регіону зумовила асиметричні моделі інтеграції під домінуванням Росії. У цій логіці формувалася нова регіональна ідентичність, імпульсом до якої стало підписання Біловезьких угод 8 грудня 1991 р., коли було проголошено припинення існування СРСР та створення СНД. Представники радянських азійських республік до переговорів залучені не були, їм було запропоновано приєднатися до вже сформованого геополітичного проєкту, що й відбулося 21 грудня 1991 року на зустрічі лідерів 11 колишніх радянських республік в Алмати.

Напередодні Алматинського саміту, 13 грудня 1991 р. в Ашгабаті відбулася зустріч президентів Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану з метою узгодження подальших кроків, зокрема щодо формату приєднання до СНД. Розпад СРСР і формування нових держав запустили два паралельні процеси: утвердження національно-центричних ідей як базової державної парадигми та інтеграцію нових акторів у систему міжнародних відносин, що зумовило появу нової регіональної самоідентифікації.

Зникнення єдиного партійно-адміністративного центру актуалізувало пошук нових форм регіональної консолідації за умови збереження спільної економічної спадщини. Країни регіону успадкували схожу, а подекуди єдину промислову й енергетичну інфраструктуру; за даними Світового банку, структурні показники сільського господарства, промисловості та сфери послуг були майже ідентичними [30, p. 296–297]. Географічна специфіка зумовлювала потребу в координації управління водними ресурсами, гідроенергетикою та транспортною інфраструктурою. У цьому контексті показовим стало підписання однієї з перших регіональних угод – про співробітництво у сфері використання водних ресурсів, що засвідчило прагматичну зацікавленість держав у збереженні системних елементів економічної взаємодії.

Наступним етапом закріплення нової регіональної ідентичності став саміт глав держав Середньої Азії 1992 р., на якому президент Казахстану Н. Назарбаєв ініціював відмову від радянського терміну «Середня Азія та Казахстан» на користь поняття «Центральна Азія». Він обґрунтовував це необхідністю адекватного історико-політико-географічного окреслення регіону в умовах нових геополітичних реалій після розпаду СРСР.

Важливим кроком на шляху до закріплення нової регіональної ідентичності та початком формування інтеграційно-регіональної якості стала зустріч глав держав у Ташкенті 4 січня 1993 р., на якій було ухвалено рішення ідентифікувати ці країни як держави ЦА, а також координувати політику у сфері безпеки, охорони кордонів і соціального розвитку. Додатково

було задекларовано створення єдиного середньоазіатського ринку з узгодженою податковою, митною та інвестиційною політикою [17]. У стратегічній перспективі рішення, ухвалене на ташкентській зустрічі 1993 р., було зумовлене не лише потребою артикулювати нову регіональну ідентичність, а й прагненням створити альтернативний інтеграційний формат на випадок неефективності російського проєкту СНД.

Такий обережний настрій місцевих еліт має своє пояснення. Лідери центральноазіатських країн, не дивлячись на те, що були незадоволені наслідками радянської модернізації регіону, але на етапі трансформацій своїх економік були міцно прив'язані до Росії колоніальною економічною спадщиною. Так, за оцінкою експертів журналу «Economist» розмір субсидій з загальносоюзного бюджету на момент розпаду СРСР становив: для бюджету Таджикистану – 44 %, для Узбекистану – 42 %, Киргизстану – 36 % Казахстану – 23 % і для Туркменістану 21 % [28]. Таким чином, колишня комуністична номенклатура на етапі переходу до ринкових відносин залишала за собою право балансувати між національними інтересами та геополітичними амбіціями Москви. У той самий час, особливістю процесу ідентифікації країн ЦА став їх одночасний рух у напрямку до регіональної інтеграції. Її складовими стали збереження етно-релігійної ідентичності та намагання перенести національну-культурний досвід вже наявних світових інтеграційних проєктів (ЄС, НАФТА).

Першим кроком у реалізації інтеграційного проєкту в ЦА стало підписання 10 січня 1994 р. у Ташкенті договору між Казахстаном та Узбекистаном «Про створення єдиного економічного простору», що стало нетиповою подією для пострадянського простору та засвідчило відцентровість від колишнього московського геополітичного центру. Документ заклав правовий фундамент для приєднання інших держав і за своєю логікою відтворював модель Маастрихтського договору 1992 р., передбачаючи вільний рух товарів, послуг, капіталів і робочої сили та узгоджену фінансово-економічну політику [24].

Нова інтеграційна конфігурація була відкритою для інших учасників регіону. 30 квітня 1994 р. у м. Чолпон-Ата було підписано тристоронній договір про створення Єдиного економічного простору між Киргизькою Республікою, Республікою Казахстан та Республікою Узбекистан, що формувало один із найбільших внутрішніх ринків пострадянського простору та відкривало нову якість регіональної кооперації. Згодом це об'єднання отримало назву Центрально-Азійське економічне співтовариство (ЦАЕС). Інституційне оформлення цього формату створило передумови для його подальшого розширення у повноцінний центральноазійський інтеграційний простір.

Подальша перспектива приєднання Таджикистану та Туркменістану до ЦАЕС відкривала можливості використання переваг центральноазійського регіоналізму у формуванні нового ресурсно-економічного феномену Центральної Азії. У конфігурації п'яти держав формувався один із найбільших внутрішніх ринків пострадянського простору з населенням 55–57 млн осіб, що посилювався значним ресурсним потенціалом регіону (вуглеводні, уран, гідроенергія та аграрна спеціалізація) [23]. Показовим елементом ресурсної самобутності регіону був урановий сектор: у 1992–1996 рр. Казахстан і Узбекистан, попри різке скорочення видобутку, зберегли статус ключових постачальників стратегічної сировини на пострадянському просторі [21]. У цьому контексті ЦАЕС розглядався як інституційна основа для формування альтернативного геоекономічного простору, що потенційно міг обмежити російську інфраструктурну домінацію у сфері трубопроводів, транзиту та доступу до енергетичних ринків.

Водночас ЦАЕС формувало інституційний фундамент для координації дій регіональних урядів з метою подолання монопольного становища Росії в комунікаційно-логістичному секторі. Контроль Москви над нафто- та газотранспортною інфраструктурою фактично блокував вихід Туркменістану, Узбекистану та Казахстану на європейські енергетичні ринки, обмежуючи

експорт рамками СНД за цінами, нижчими за світові. У цих умовах Росія закріпила своє монопольне становище на пострадянському економічному просторі та активно його використовувала. Саме тому в кінці 1994 р. було підписано угоду «Про використання паливно-енергетичних та водних ресурсів Центральноазіатського регіону, будівництво та експлуатацію газопроводів».

Нове геоекономічне утворення відкривало перспективу поступового скорочення військової присутності Росії в регіоні. У його межах почала функціонувати Рада міністрів оборони, покликана забезпечувати регіональну безпеку та зменшувати залежність країн ЦА від російського військового впливу. Втім реалізацію цих намірів ускладнювали як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, передусім зростання релігійного фундаменталізму та радикалізація ісламського руху, що створювали «геополітичну порожнечу» й дедалі більше загрожували політичній стабільності регіону.

Вкрай складним викликом для урядів країн-членів ЦАЕС залишалася проблема російської військової присутності в регіоні. З огляду на мілітаризований характер зовнішньої політики РФ цей чинник розглядався як пряма загроза інтеграційним і безпековим перспективам держав ЦА. Формально обґрунтовуючи свою присутність миротворчими місіями та охороною кордонів СНД, Росія утримувала військові контингенти в ЦА, закріплюючи регіон у межах власної геополітичної орбіти та протидіючі зростаючому американському впливу. Показовою в цьому контексті стала заява директора Федеральної прикордонної служби РФ К. Тоцького про неприпустимість постійної присутності США в ЦА [29], яку згодом підтримали представники вищого російського керівництва.

Характерним прикладом політики проникнення та загравання Москви з регіональними елітами стала участь російських військових у громадянській війні в Таджикистані. Після повалення в серпні 1992 р. «ісламо-демократами» уряду К. Махкамова Росія відкрито підтримала кабінет Р. Набієва та фактично легітимізувала державний переворот, заплющивши очі на масові порушення прав людини з боку нової комуністичної влади. Міністр закордонних справ РФ А. Козирєв при цьому назвав Таджикистан «зоною особливих російських інтересів» [27].

Вже у травні 1993 р. було підписано Договір між Республікою Таджикистан і РФ про співробітництво у військовій сфері, який закріплював перебування російських військових формувань у місцях постійної дислокації з усім озброєнням і технікою. Таким чином, на правовому рівні було легітимізовано присутність 201-ї російської дивізії в республіці.

Подібна модель безпекової залежності сформувалася в Киргизстані, де Росія перебрала на себе ключові функції гаранта стабільності. Угода 1992 р. передала Москві охорону кордонів республіки, а договір 1994 р. закріпив формування прикордонних підрозділів із киргизьких призовників за керівної ролі російських військових і фінансуванням у пропорції 80% – з бюджету РФ та 20% – з бюджету Киргизстану. Аналогічна практика договірного закріплення російської військової присутності мала місце і в Туркменістані, який, не приєднався до Ташкентського договору про колективну безпеку країн СНД 1992 року, але співпрацював з Росією у військово-прикордонній сфері на двосторонній основі [25].

Прагнення Росії до закріплення статусу геополітичного лідера на пострадянському просторі особливо проявилося під час боротьби за розподіл ядерної спадщини СРСР. На момент здобуття незалежності Казахстаном, республіці дістався четвертий у світі ядерний потенціал. На її території знаходилося понад 100 ракет та близько 1400 ядерних боєголовок [22]. Росія, Сполучені Штати спільно з європейськими країнами здійснювали тиск на президента Казахстану Н. Назарбаєва, вимагаючи від нього передати ядерний потенціал республіки Москві. 5 грудня 1994 р. у Будапешті під час саміту ОБСЄ президент США Б. Клінтон, прем'єр-міністр Великобританії Дж. Мейджор та президент РФ Б. Єльцин підписали Меморандум про гарантії безпеки Казахстану. Казахстан був вимушений продати США свій бойовий уран, а у квітні 1995 р. республіка вивезла всю ядерну зброю до Росії.

Після розпаду СРСР Росія закріпилася як ключовий безпековий актор у ЦА, зберігши військове домінування та інтерпретуючи відсутність масштабних міждержавних конфліктів як прояв власного «альтруїзму». Втім, її політика мала виразно прагматично-інтересовий характер. Створення ОДКБ стало для Москви інструментом регіонального домінування і захисту «зони привілейованих інтересів». Держави ЦА, члени ОДКБ, були змушені враховувати мілітарну перевагу Росії, що об'єктивно обмежувало їхню стратегічну автономію. Показовим у цьому контексті є співвідношення військових потенціалів: наприкінці 90-х рр. сукупна чисельність збройних сил п'яти держав ЦА становила близько 170-190 тис. осіб, що не перевищувало 15% від чисельності Збройних сил РФ (понад 1,2 млн осіб) [26]. Попри це, Казахстан, Киргизстан і Узбекистан все ж змогли інституціоналізувати ЦАЕС, засвідчивши наявність власного інтеграційного потенціалу навіть за умов геополітичної присутності Росії. Щодо Таджикистану, до ЦАЕС він долучився після завершення громадянської війни в країні у січні 1998 р. на саміті в Ашгабаті. У підсумку інституційне розширення ЦАЕС створило передумови для переходу від обмеженого формату економічної кооперації до більш комплексної та політично інституціоналізованої моделі регіональної інтеграції.

Новим етапом інтеграції в ЦА стало перетворення ЦАЕС на Організацію Центрально-Азійського співробітництва (ЦАС), засновану 28 лютого 2002 р. в Алмати Казахстаном, Киргизстаном, Таджикистаном і Узбекистаном із закріпленням наступності попередніх рішень. Пріоритетом діяльності ЦАС визначалося поглиблення економічної інтеграції, зокрема через ініціативу президента Казахстану Н. Назарбаєва щодо формування єдиного економічного простору (Астана, 27 грудня 2002 р.) [13]. Обмежений формат організації стримував повну реалізацію потенціалу регіону. У цьому контексті подальше розширення формату ЦАС розглядалося як передумова підвищення економічної спроможності регіонального об'єднання та його конкурентоспроможності з позарегіональними центрами сили.

Перспектива приєднання Туркменістану до формату ЦАС могла забезпечити формування стійкої регіонально-конкурентної економічної моделі, однак президент С. Ніязов відмовився підписати угоду про Центрально-Азійське співробітництво. Модель поглибленої інтеграції суперечила інтересам персоналістського авторитарного режиму, зосередженого на самоізоляції. Формуванню цієї зовнішньополітичної лінії сприяли як стратегічна вразливість країни, так і значні запаси газу, що на початку 90-х рр. становили близько 15,5 трлн куб. м, поступаючись на пострадянському просторі лише Росії [18].

На момент утворення ЦАС узурпація влади Ніязовим у Туркменістані досягла апогею, що зумовило відмову Ашгабата від участі в організації через небажання делегувати повноваження наднаціональним структурам. У перспективі це спричинило кризу ЦАС і відкрило шлях до її переформатування відповідно до інтересів Росії. Унаслідок інституційної кризи ЦАС та ослаблення її внутрішньорегіональної суб'єктності інтеграційний процес дедалі більше визначався впливом зовнішніх центрів сили, що актуалізувало для правлячих еліт ЦА проблему стратегічного вибору геополітичної орієнтації.

У структурних умовах постбіполярного порядку ЦА інтегрувалася в простір геополітичного суперництва між США та Росією, що поставило регіональні еліти перед вибором стратегічного зовнішньополітичного вектора. У цій логіці саме Сполучені Штати запропонували регіону формалізовану модель військово-політичної та економічної присутності

У 1994-2001 рр. США закріпили свою військово-політичну присутність у ЦА через залучення Казахстану, Киргизстану та Узбекистану до програми НАТО «Партнерство заради миру» [20] та створення у 1997 р. регіональної миротворчої бригади CENTRAZBAT. До того ж, після терактів 11 вересня 2001 р. регіон було інтегровано до операції «Непохитна свобода»: США отримали доступ до авіабаз Карші-Ханабад в Узбеккистані і Манас в Киргизстані, що стали ключовими транзитно-логістичними вузлами НАТО для наступних операцій в Афганістані [16, p.92, 105].

Паралельно з закріпленням безпекової присутності США формували в ЦА та Каспійському басейні енергетичну стратегію, спрямовану на диверсифікацію маршрутів постачання в обхід Росії та Ірану. Це зумовило формування комплексу енергетичних проєктів, зокрема трубопроводу Баку-Тбілісі-Джейхан і розширення діяльності американських енергетичних корпорацій Chevron, ExxonMobil, ConocoPhillips, Marathon Oil і Unocal. Втім, американська присутність у регіоні не призвела до переорієнтації центральноазійських еліт на Захід, оскільки вона супроводжувалася просуванням демократичної моделі управління, несумісної з логікою авторитарного збереження влади. Для компрадорських режимів пріоритетом залишалося утримання політичного контролю, що зумовило їхню орієнтацію на Москву. Як наслідок, 16 жовтня 2004 р. Росія стала повноправним членом ЦАС, що деформувало первинний формат регіонального об'єднання, побудованого на географічній, цивілізаційній та етнокультурній спільності держав ЦА.

Вже через рік після створення Організації Центрально-Азійського Співробітництва, 6 жовтня 2005 р. під час саміту країн-членів ЦАС у Санкт-Петербурзі президент Путін ініціював об'єднання ЦАС з Євразійським економічним співтовариством (ЄврАзЄС). Подальший розвиток подій засвідчив, що ця ініціатива мала передусім геополітичний, а не економічно-інтеграційний характер. Уже 25 січня 2006 р. на зустрічі глав держав ЄврАзЄС у Санкт-Петербурзі було ухвалено рішення про ліквідацію ЦАС і усунення дублювання функцій між двома організаціями [19, p. 327–328].

Формально приєднання ЦАС до ЄврАзЄС могло інтерпретуватись як крок до поглиблення економічної інтеграції, однак аналіз протоколу засвідчує пріоритет збереження пострадянського інтеграційного простору над реальними економічними інтересами держав регіону. Показовим є положення ст. 1, яке передбачало збереження чинності договорів, укладених у межах ОДКБ, з можливістю їх адаптації до правової бази ЄврАзЄС. Фактично нова інтеграційна конструкція спиралася на вже існуючі механізми політико-безпекової координації під егідою РФ. Включення ЦАС до ЄврАзЄС не посилило економічну інтеграцію регіону, а лише інституційно закріпило російське домінування в новій організаційно-правовій формі.

Теоретично інтеграційний потенціал ЄврАзЄС могло б посилити приєднання КНР, однак Пекін відмовився від участі через домінування Росії та ризик обмеження стратегічної автономії. Натомість Китай обрав позаінституційну модель економічної взаємодії, спираючись на двосторонні угоди та гнучкі багатосторонні формати, використовуючи ШОС як альтернативний інструмент регіонального порядку.

Практичним виявом цієї стратегії став саміт ШОС у Тяньцзіні у 2025 р., який зафіксував зсув балансу сил у ЦА та перехід організації до китайського економічного й нормативного лідерства. Політичний дискурс саміту був зосереджений на ідеях багатополярності та утвердженні ШОС як ключової платформи розвитку Євразії. Показовою є заява голови КНР Сі Цзіньпіна про зростаючу відповідальність ШОС за підтримання регіонального миру, стабільності та сприяння розвитку держав-членів [15], що засвідчує позиціонування організації як інституційного інструменту реалізації китайського бачення регіонального порядку в Центральній Азії.

Висновки. Отже, аналіз політики РФ щодо інтеграційних проєктів в Центральній Азії показав прагнення Москви утримати нові незалежні держави регіону у сфері російського геополітичного і геоекономічного впливу. Прикладом того, що російський контроль над країнами регіону певний час був визначальним, є поглинення ЦАЕС російським геоекономічним проєктом ЄврАзЕС.

Також посиленню позицій Кремля в ЦА сприяло створення підконтрольних військово-політичних форматів, зокрема військова присутність Росії була інституціолізована через Договір про колективну безпеку та діяльність ОДКБ, яка згодом перетворилася на інструмент політико-військового впливу на пострадянський простір.

Конкуренція між Росією та США після 2001 р. посилила мілітаризацію Центральної Азії, що стимулювало формування багатовекторного зовнішньополітичного курсу країн регіону. Водночас на практиці багатовекторність була суттєво обмежена домінуванням російських інтеграційних ініціатив, які стримували повноцінне залучення інших акторів – США, ЄС та КНР.

Натомість економічна залежність регіону від російського контролю над нафтовою та газотранспортною інфраструктурою змусила країни ЦА розпочати диверсифікацію експортних маршрутів, що стало важливим чинником поступового ослаблення монополії Москви. Це продемонстрував Тяньцзіньський саміт ШОС 2025 р., який інституційно зафіксував якісну зміну балансу сил у ЦА та стратегічний зсув від російськоцентричної моделі регіонального порядку до китайського формату лідерства.

Ухвалення Тяньцзінської декларації з акцентом на багатополярність, економічний розвиток і безпеку без згадок про війну Росії проти України засвідчило суттєве звуження спроможності Москви формувати спільний політичний порядок денний у межах ШОС. Водночас домінування КНР у риториці та практичних ініціативах організації підтвердило її роль ключового геоекономічного й нормативного актора, тоді як для держав ЦА ШОС дедалі більше трансформується з інструменту пострадянської координації на механізм структурного переорієнтування регіону в бік китайського економічного та безпекового простору.

Література:

1. Гольцов А. Г. Геополітичний порядок у Центральній Азії. *Політикус : науковий журнал*. 2024. № 5. С. 127–132. URL: https://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/21531.

2. Гольцов А. Г. Сучасна геостратегія Китаю в Центральній Азії. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2024. Вип. 3 (63). С. 35–40. URL: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/313492.

3. Дорошко М., Волошенко І. Політика Європейського Союзу на пострадянському просторі Центральної Азії: теоретичні та прикладні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2019. № 2 (50). С. 5–12.

4. Дорошко М., Пліс А. Геополітичні трансформації на Південному Кавказі в умовах російсько-української війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2023. № 1 (57). С. 34–41. URL: https://intern.bulletin.knu.ua/uk/article/view/1626.

5. Історичні основи зовнішньополітичного курсу пострадянських країн : монографія / за ред. А. Г. Бульвінського ; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. 464 с.

6. Константинова В. В. Геополітична боротьба світових акторів у регіоні Центральної Азії: висновки для України. *Регіональні студії*. 2021. № 25. С. 45–54.

7. Лоссовський І. О., Крупеня І. М. Причини азійського нейтралітету щодо російсько-української війни. *Україна: події, факти, коментарі*. 2023. № 14. С. 187–203. URL: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/14_2023.pdf.

8. Магда Є. Історія як інструмент легітимації та побудови зовнішньополітичної стратегії Російської Федерації на початку XXI ст. *Російська імперська державність: сучасні міжнародні виміри : аналітичний альманах*. Частина І. Київ : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2023. С. 112–128.

9. Майборода О. Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 432 с.

10. Микитчук Н. М. Країни Центральної Азії: участь в міжнародних організаціях, проблеми систем колективної безпеки та регіональної інтеграції. *Регіональні студії*. 2022. № 28. С. 103–107. URL: https://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/28_2022.pdf.

11. Парфіненко А. Ю. Центральна Азія як геостратегічний регіон у сучасному геополітичному протистоянні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини*. 2022. Вип. 15. С. 24–36.

12. Соляр І. Я., Артимишин П. В. Між загрозою для суверенітету й регіональним лідерством: Україна та російські інтеграційні проєкти на пострадянському просторі. *Український історичний журнал*. 2022. № 5. С. 32–49. URL: https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/download/7951/2022-5-3/14578.

13. Central Asian Cooperation Organization (CACO). *Eurasia Heritage*. URL: https://eurasianhome.org/xml/t/databases.xml.

14. China Eclipses Russia as Central Asia's Top Trade Partner in 2023. *Eurasianet*. 2024. URL: https://eurasianet.org/china-eclipses-russia-as-central-asias-top-trade-partner-in-2023.

15. China's Xi Says SCO Bears 'Greater Responsibilities' for Keeping Regional Peace. *Reuters*. 31.08.2025. URL: https://www.reuters.com/world/china/chinas-xi-says-sco-bears-greater-responsibilities-keeping-regional-peace-2025-08-31/.

16. Cooley A. *Base Politics: Democratic Change and the U.S. Military Overseas*. Ithaca : Cornell University Press, 2008. 312 p. URL: https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9780801474294/base-politics/.

17. History of IFAS. *Official website of the International Fund for Saving the Aral Sea*. URL: https://aral.uz/wp/ifas/history/.

18. Kheshdekov T. Turkmenistan's Gas Industry: From Past to Present. *News Central Asia*. 22.05.2024. URL: https://www.newscentralasia.net/2024/05/22/gazovaya-otrasl-turkmenistana-ot-proshlogo-k-nastoyashchemu/.

19. Malikova S. On the Main Directions of Activities of International Structures in the Post-Soviet Space. *Dirçəliş. XXI əsr*. 2008. № 120-121. P. 327–338. URL: http://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2008_153j.htm.

20. NATO Partnership for Peace. Partnership for Peace: Framework Document. Brussels, 1994. 6 p. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24469.htm.

21. 21 .OECD Nuclear Energy Agency; International Atomic Energy Agency. *Uranium 1997: Resources, Production and Demand ("Red Book")*. Paris : OECD Publishing, 1997. Historical Uranium Production, 1990–1996. URL: https://www.oecd-nea.org/jcms/pl_13150/uranium-1997-resources-production-and-demand.

22. Over the Years of Independence, the Republic of Kazakhstan Not Only Acquired New Symbols but Also Lost Old Ones. *Zakon.kz*. 18.12.2013. URL: https://web.archive.org/web/20080806085523/https://www.zakon.kz/Document/?doc_id=31484107.

23. Population, total (SP.POP.TOTL). *World Bank Open Data (World Development Indicators)*. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.

24. Republic of Kazakhstan & Republic of Uzbekistan. Contract on the Establishment of the Common Economic Space. 10.01.1994. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017431.

25. Russiýa Federasiýasy bilen Türkmenistanyň arasynda Ylalaşyk. 23.12.1993. URL: https://mejlis.gov.tm/single-decree/399?lang=tm.

26. SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International Security. Oxford : Oxford University Press, 2000. URL: https://www.sipri.org/yearbook/2000.

27. Joint Control Commission for Georgian-Ossetian Conflict Resolution. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Joint_Control_Commission_for_Georgian%E2%80%93Ossetian_Conflict_Resolution.

28. The Economist. 1993. Vol. 325, № 7791. P. 81 URL: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015023816658.

29. Torbakov I. Putin Faces Domestic Criticism over Russia's Central Asia Policy. *Eurasianet*. 12.02.2002. URL: https://eurasianet.org/putin-faces-domestic-criticism-over-russias-central-asia-policy.

30. World Development Report 2000-2001: Attacking Poverty. Washington, DC: World Bank, 2001. P. 296–297. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/230351468332946759/pdf/World-development-report-2000-2001-attacking-poverty.pdf.

References:

1. Holtsov, A. H. (2024). Geopolitical order in Central Asia. *Politicus: Scientific Journal*, No. 5, 127–132. Retrieved from: https://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/21531 [in Ukrainian].

2. Holtsov, A. H. (2024). China's contemporary geostrategy in Central Asia. *Bulletin of NTUU "KPI". Political Science. Sociology. Law*, Issue 3 (63), 35–40. Retrieved from: https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/313492 [in Ukrainian].

3. Doroshko, M. S., & Voloshenko, I. V. (2019). European Union policy in the post-Soviet space of Central Asia: theoretical and applied aspects. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations*, No. 2 (50), 5–12. [in Ukrainian].

4. Doroshko, M., & Plis, A. (2023). Geopolitical transformations in the South Caucasus in the context of the Russian-Ukrainian war. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, No. 1(57), 34–41. Retrieved from: https://intern.bulletin.knu.ua/uk/article/view/1626 [in Ukrainian].

5. Bulvinskyi, A. H. (Ed.). (2023). *Historical foundations of the foreign policy course of post-Soviet countries: Monograph*. Kyiv: Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 464 p. [in Ukrainian].

6. Konstantynova, V. V. (2021). Geopolitical struggle of global actors in the Central Asian region: conclusions for Ukraine. *Regional Studies*, No. 25, 45–54.

7. Lossovskyi, I. O., & Krupenia, I. M. (2023). Reasons for Asian neutrality regarding the Russian-Ukrainian war. *Ukraine: Events, Facts, Comments*, No. 14, 187–203. Retrieved from: https://ud.gdip.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/14_2023.pdf [in Ukrainian].

8. Mahda, Ye. (2023). History as an instrument of legitimization and construction of the foreign policy strategy of the Russian Federation at the beginning of the 21st century. In: *Russian Imperial Statehood: Contemporary International Dimensions: Analytical Almanac*. Part I. Kyiv: Institute of World History of the NAS of Ukraine, 112–128. [in Ukrainian].

9. Maiboroda, O. (2023). *Adaptive changes in the political field of Ukraine under wartime conditions: Monograph*. Ed. by O. O. Rafalskyi, O. M. Maiboroda. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine. 432 p. [in Ukrainian].

10. Mykytychuk, N. M. (2022). Central Asian countries: participation in international organizations, problems of collective security systems and regional integration. *Regional Studies*, No. 28, 103–107. Retrieved from: https://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/28_2022.pdf [in Ukrainian].

11. Parfinenko, A. Yu. (2022). Central Asia as a geostrategic region in contemporary geopolitical confrontation. *Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: International Relations*, Issue 15, 24–36. [in Ukrainian].

12. Soliar, I. Ya., & Artymyshyn, P. V. (2022). Between threats to sovereignty and regional leadership: Ukraine and Russian integration projects in the post-Soviet space. *Ukrainian Historical Journal*, No. 5, 32–49. Retrieved from: https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/article/download/7951/2022-5-3/14578 [in Ukrainian].

13.Central Asian Cooperation Organization (CACO). (n.d.). *Eurasia Heritage*. Retrieved from: https://eurasianhome.org/xml/t/databases.xml [in English].

14.China eclipses Russia as Central Asia's top trade partner in 2023. (2024). *Eurasianet*. Retrieved from: https://eurasianet.org/china-eclipses-russia-as-central-asias-top-trade-partner-in-2023 [in English].

15.China's Xi says SCO bears "greater responsibilities" for keeping regional peace. (31 August 2025). *Reuters*. Retrieved from: https://www.reuters.com/world/china/chinas-xi-says-sco-bears-greater-responsibilities-keeping-regional-peace-2025-08-31/ [in English].

16.Cooley, A. (2008). *Base Politics: Democratic Change and the U.S. Military Overseas*. Ithaca: Cornell University Press. 312 p. Retrieved from: https://www.cornellpress.cornell.edu/book/9780801474294/base-politics/ [in English].

17.History of IFAS. (n.d.). *Official website of the International Fund for Saving the Aral Sea*. Retrieved from: https://aral.uz/wp/ifas/history/ [in English].

18. Kheshdekov, T. (2024). Turkmenistan's gas industry: From past to present. *News Central Asia*, 22 May 2024. Retrieved from: https://www.newscentralasia.net/2024/05/22/gazovaya-otrasl-turkmenistana-ot-proshlogo-k-nastoyashchemu/ [in English].

19.Malikova, S. (2008). On the main directions of activities of international structures in the post-Soviet space. *Dirçəliş. XXI əsr*, No. 120–121, 327–338. Retrieved from: http://www.elibrary.az/docs/JURNAL/jrn2008_153j.htm [in English].

20.NATO. (1994). *Partnership for Peace: Framework Document*. Brussels. 6 p. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24469.htm (accessed 11 July 2025).

21.OECD Nuclear Energy Agency; International Atomic Energy Agency. (1997). *Uranium 1997: Resources, Production and Demand ("Red Book")*. Paris: OECD Publishing. Historical Uranium Production, 1990–1996. Retrieved from: https://www.oecd-nea.org/jcms/pl_13150/uranium-1997-resources-production-and-demand [in English].

22.Over the years of independence, the Republic of Kazakhstan not only acquired new symbols but also lost old ones. (2013). *Zakon.kz*, 18 December 2013. Retrieved from: https://web.archive.org/web/20080806085523/https://www.zakon.kz/Document/?doc_id=31484107 [in English].

23.Population, total (SP.POP.TOTL). (n.d.). *World Bank Open Data (World Development Indicators)*. Retrieved from: https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL [in English].

24.Republic of Kazakhstan & Republic of Uzbekistan. (1994). Contract on the establishment of the Common Economic Space. 10 January 1994. Retrieved from: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1017431 [in English].

25.Russiýa Federasiýasy bilen Türkmenistanyň arasynda Ylalaşyk. (1993). Agreement between the Russian Federation and Turkmenistan. 23 December 1993. Retrieved from: https://mejlis.gov.tm/single-decree/399?lang=tm [in English].

26.SIPRI. (2000). *SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International Security*. Oxford: Oxford University Press. Retrieved from: https://www.sipri.org/yearbook/2000 [in English].

27.Joint Control Commission for Georgian–Ossetian Conflict Resolution. (n.d.). *Wikipedia*. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Joint_Control_Commission_for_Georgian%E2%80%93Ossetian_Conflict_Resolution [in English].

28.The Economist. (1993). Vol. 325, No. 7791, p. 81. Retrieved from: https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015023816658 [in English].

29.Torbakov, I. (2002). Putin faces domestic criticism over Russia's Central Asia policy. *Eurasianet*, 12 February 2002. Retrieved from: https://eurasianet.org/putin-faces-domestic-criticism-over-russias-central-asia-policy [in English].

30.World Bank. (2001). *World Development Report 2000–2001: Attacking Poverty*. Washington, DC: World Bank, pp. 296–297. Retrieved from: https://documents1.worldbank.org/curated/en/230351468332946759/pdf/World-development-report-2000-2001-attacking-poverty.pdf [in English].

Oleksandr Alekseichenko. The Russian Federation and regional integration projects in post-soviet Central Asia

The transformation of the architecture of international relations following the collapse of the bipolar system led to the intensification of regional processes in the post-Soviet space and the emergence of Central Asia as an independent subject of international relations. The attainment of independence by Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan resulted in the consolidation of nation-centric models of state development and their integration into global and regional politics. The purpose of this article is to analyze the evolution of regional integration in Central Asia from the Tashkent Treaty to the activities of the Central Asian Cooperation Organization. The study substantiates the historical-geographical and political-economic organicity of integration processes in the region. It has been proven that Central Asian integration was evolutionary in nature and was largely restrained by the policies of the Russian Federation, which ultimately contributed to the absorption of regional initiatives into broader integration formats under the auspices of Russia and China.

Key words: *Central Asia, regional integration, post-Soviet space, geopolitics, Russia, imperial policy.*

Відомості про автора:

Алєксєйченко Олександр – кандидат політичних наук,
докторант Навчально-наукового інституту міжнародних відносин,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дата першого надходження статті до видання: 04.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.12.2025
Дата публікації (оприлюднення) статті: 28.01.2026

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЕРІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 22, 2026

Головний редактор *Василь МАРЧУК*
Літературний редактор *Руслана БОДНАР*
Комп'ютерна верстка *Наталія ФЕСЕНКО*
Коректор *Надія ГРИЦІВ*

Дата розміщення онлайн – 28.01.2026 р.
Дата друку – 04.02.2026 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 46,04. Зам. № 0126/043

Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел.: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.